

TİMURLULAR ZAMANINDA AZERBAYCAN

Ensar MACİT
Doktora Tezi
Türk Tarihi Ana Bilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ
2017
Her Hakkı Saklıdır.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI**

Ensar MACİT

TİMURLULAR ZAMANINDA AZERBAYCAN

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ**

ERZURUM - 2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Timurlular Zamanında Azerbaycan" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin basılı ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

03.08.2017

Ensar MACİT

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI**

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ danışmanlığında, **Ensar MACİT** tarafından hazırlanan bu çalışma, 03/08/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından **Türk Tarihi** Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ

İmza :

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU

İmza :

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Erkan GÖKSU

İmza :

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

İmza :

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU

İmza :

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 03/08/2017

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
ÖN SÖZ	IX
KISALTMALAR	XII
KAYNAKLAR	XIII
A. Farsça Kaynaklar	XIII
B. Arapça Kaynaklar	XXIII
C. Türkçe Kaynaklar	XXV
Ç. Diğer Kaynaklar.....	XXVII
D. Araştırma Eserler.....	XXIX

GİRİŞ

AZERBAYCAN'IN ADI, TARİHİ COĞRAFYASI VE TİMURLULAR ÖNCESİ SİYASİ DURUMU

I. AZERBAYCAN ADI	1
II. AZERBAYCAN'IN TARİHİ COĞRAFYASI	3
III. TİMURLULAR ÖNCESİ AZERBAYCAN'IN SİYASİ DURUMU	11

BİRİNCİ BÖLÜM

TİMUR'UN AZERBAYCAN SİYASETİ VE SEFERLERİ

1.1. KEŞİF SEFERİ (1384)	39
1.1.1. Timur'un Toga Timurlular Üzerine Seferi	39
1.1.2. Timur'un Sultaniye'yi Alması.....	41
1.1.3. Sultan Ahmed Celâyir'in Sultaniye'yi Geri Alma Teşebbüsü	45
1.2. ÜÇ YILLIK SEFERDE (1386-1388) AZERBAYCAN'DAKİ OLAYLAR	48
1.2.1. Altın Orda Devleti'nin Azerbaycan'a Girme Sebepleri	48
1.2.2. Altın Orda Ordusunun Tebriz'e Girmesi.....	52

1.2.3. Timur'un Tebriz'i Alması	54
1.2.4. Timur'un Gürcüler Üzerine İlk Seferi	60
1.2.5. Şirvanşah Şeyh İbrahim'in İtaat Altına Alınması	62
1.2.6. Toktamış Han'ın Azerbaycan'a Ordu Sevketmesi ve Timurlularla İlk Karşılaşma	64
1.2.7. Timur'un Alıncak Kalesi Muhasarası ve Doğu Anadolu Seferi	66
1.2.8. Azerbaycan'ın Celâyirliler, Kara-Koyunlular ve Yerel Hâkimlerin İdâresinde Kalması.....	69
1.3. BEŞ YILLIK SEFERDE (1392-1397) AZERBAYCAN'DAKİ OLAYLAR	75
1.3.1. Toktamış Han ve Sultan Ahmed Celâyir'in Bertaraf Edilmesi.....	75
1.3.2. Başarısız Alıncak Kalesi Muhasarası	79
1.3.3. Avnik Kalesi'nin Alınması.....	80
1.3.4. Gürcüler Üzerine İkinci Sefer	83
1.3.5. Gürcüler Üzerine Üçüncü Sefer	84
1.3.6. Terek Zaferi ve Toktamış Han'ın Tamamen Bertaraf Edilmesi.....	84
1.3.7. Timur'un Şirvan ve Azerbaycan'a Gelişi.....	89
1.3.8. Kara Yusuf'un Faaliyetleri	91
1.4. YEDİ YILLIK SEFERDE (1399-1404) AZERBAYCAN'DAKİ OLAYLAR..	92
1.4.1. Timur'un Azerbaycan'a Yürümesinin Sebepleri	92
1.4.2. Timur'un Azerbaycan'a Gelişi ve Miranşah Meselesinin Çözülmesi.....	98
1.4.3. Gürcüler Üzerine Dördüncü Sefer.....	101
1.4.4. Gürcüler Üzerine Beşinci Sefer.....	103
1.4.5. Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un Yıldırım Bayezid'e Sığınmaları ...	106
1.4.6. Alıncak Kalesi'nin Alınması	110
1.4.7. Timur'un Karabağ'a Gelişi ve Buradaki Faaliyetleri.....	112
1.4.8. Timur'un Altıncı Gürcü Seferi	117
1.4.9. Beylekan'ın İmârı ve Nehr-i Barlas Kanalı'nın Açılması.....	122

İKİNCİ BÖLÜM

MİRZA ÖMER VE MİRZA EBUBEKİR DÖNEMLERİNDE AZERBAJYCAN'DA
TİMURLU HÂKİMİYETİ

2.1. TİMURLU İÇ MÜCADELESİ.....	124
2.1.1. Mirza Ömer'in Azerbaycan Vâliliği ve Emir Cihanşah Meselesi.....	124
2.1.2. Mirza Ebubekir'in Sultaniye'ye Yürümesi ve Kardeşine Esir Düşmesi.....	127
2.1.3. Mirza Ebubekir'in Kurtulması ve Sultaniye'yi Alması	130
2.1.4. Mirza Ebubekir'in Tahta Çıkışı ve Tebriz'i Alması	133
2.1.5. Mirza Ömer'in Mirza Ebubekir ile Savaşı	139
2.1.6. Timur'un Ölümünden Sonra Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un Durumları	144
2.1.7. Sultan Ahmed Celâyir'in Tebriz'i Alması	148
2.1.8. Mirza Ebubekir'in İsfahan'dan Dönerek Tebriz'e Girmesi	151
2.2. MİRZA EBUBEKİR DÖNEMİ KARA-KOYUNLU MÜCADELELERİ	153
2.2.1. Mirza Ebubekir'in Kara-Koyunlular ile İlk Savaşı	153
2.2.2. Mirza Ebubekir'in Kara-Koyunlu Yenilgisinden Sonraki Durumu	156
2.2.3. Kara-Koyunluların Tebriz'i Alması	158
2.2.4. Serdrûd Savaşı ve Azerbaycan'ın Timurlu Hâkimiyetinden Çıkması	161
2.2.5. Mirza Ebubekir'in Kirman'a Kaçması ve Öldürülmesi	165
2.3. MİRZA EBUBEKİR'İN ÖLÜMÜNDEN ŞAHRUH DÖNEMİNE KADAR AZERBAJYCAN	167
2.3.1. Kara-Koyunluların Alıncak Kalesi'ni Alması.....	167
2.3.2. Kara-Koyunlu-Celâyirli İlişkilerinin Bozulması.....	168
2.3.3. Kara-Koyunlu-Celâyirli Savaşı ve Sultan Ahmed Celâyir'in Öldürülmesi ...	172
2.3.4. Kara Yusuf'un Şeyh İbrahim ve Müttelikleri ile Savaşı.....	174
2.3.5. Kara Yusuf ile Bistam-ı Câkir'in Aralarının Açılması ve Mirza İskender'in Azerbaycan'a Yürüyüşü	177

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞAHRUH VE MİRZA EBU SAİD DÖNEMLERİNDE AZERBAJYAN
SEFERLERİ

3.1. ŞAHRUH DÖNEMİ	179
3.1.1. Şahrüh'un Azerbaycan'ı Almak İçin İlk Teşebbüsü	179
3.1.2. Kara Yusuf'un Sultaniye ve Kazvin'i Alması.....	181
3.1.3. Şahrüh'un Birinci Azerbaycan Seferi.....	184
3.1.3.1. Seferin Sebepleri ve Sefer Öncesi Yapılan Hazırlıklar	184
3.1.3.2. Kazvin ve Sultaniye'nin Alınması.....	189
3.1.3.3. Karabağ'da Yerel Hâkimlerin Orduya Katılmaları	191
3.1.3.4. Gence, Berdaa ve Bayezid'in İtaat Altına Alınması.....	194
3.1.3.5. Eleşkirt Meydan Muharebesi.....	197
3.1.4. Şahrüh'un İkinci Azerbaycan Seferi	203
3.1.4.1. Seferin Sebepleri ve Sefer Öncesi Yapılan Hazırlıklar	203
3.1.4.2. Azerbaycan'a Yürüyüş ve Selmas Savaşı.....	206
3.1.5. Şahrüh'un Üçüncü Azerbaycan Seferi	210
3.1.5.1. Seferin Sebepleri ve Sefer Öncesi Yapılan Hazırlıklar	210
3.1.5.2. Azerbaycan'a Yürüyüş ve İskender'in Kaçması	215
3.1.5.3. Gürcülerin İtaat Altına Alınması ve Alıncak'ın Zaptı.....	218
3.1.5.4. Şahrüh'un Şeyh Halilullah'a Yardımı ve Şirvan'ın Hâkimiyet Altına Alınması.....	220
3.1.5.5. Şahrüh'un Cihanşah'ı Azerbaycan Vâliliğine Tâyin Etmesi ve Azerbaycan'dan Ayrılması	221
3.2. MİRZA EBU SAİD DÖNEMİ	222
3.2.1. Cihanşah Döneminde Azerbaycan'da Yaşanan Olaylar.....	222
3.2.2. Cihanşah'ın Ölümünden Sonra Azerbaycan	227
3.2.3. Mirza Ebu Said'in Azerbaycan Seferine Çıkması.....	229
3.2.4. Şirvanşahların İhaneti ve Mirza Ebu Said'in Barış Çabaları	244
3.2.5. Mirza Ebu Said'in Öldürülmesi ve Azerbaycan'ın Ak-Koyunlu Hâkimiyetine Girmesi	248
SONUÇ	252
KAYNAKÇA	262

EKLER.....	301
EK 1. Haritalar	301
EK 2. Fotoğraf, Resim, Gravür, Minyatür vd.	303
ÖZ GEÇMİŞ.....	310

ÖZET

DOKTORA TEZİ

TİMURLULAR ZAMANINDA AZERBAYCAN

Ensar MACİT

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ

2017, 310+XXX sayfa

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ (Danışman)

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU

Doç. Dr. Erkan GÖKSU

Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU

Azerbaycan, doğal kaynakları ve coğrafi konumu ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve birçok medeniyetin de mücadele sahası olmuştur. Timur, tarihte üç yıllık sefer, beş yıllık sefer ve yedi yıllık sefer olarak adlandırılan seferleri neticesinde Tebriz merkezli Azerbaycan ilhakını tamamladı. Bu ilhaklar neticesinde Celâyirli hâkimiyeti ortadan kaldırıldı. Altın Orda Devleti'nin Azerbaycan'a saldırıları, 1391 ve 1395 yıllarında yapılan savaşlarla durduruldu. Şirvanşahlar itaat altına alınıp, Gürcüler üzerine 6 sefer düzenlenerek Azerbaycan için tehdit unsuru oluşturmalarının önüne geçildiği gibi birçok Gürcü'nün de İslâmiyeti kabulü sağlandı. Ancak Timur'un bölgede kalıcı olmaması, onun her ayrılışında coğrafyanın yeniden siyasî istikrarsızlıklar yaşamasına neden oldu. Tahrip siyasetinden uzak duran Timur, bölgenin îmarına büyük önem verdi. Ziraî faaliyetlerin yanı sıra îmar ve iskân konularında da bölgenin mamur hale gelmesi için uğraşlarda bulundu.

Timur'un ölümünden sonra mirzaların bölge üzerindeki iç mücadeleleri sonucu siyasî istikrar yok oldu. Mirza Ebubekir, kardeşi Mirza Ömer'i bertaraf ettikten sonra tahtı ele geçirdi ve Azerbaycan'a yönelen Kara Yusuf ile 1406 ve 1408 yıllarında yaptığı iki savaşta yenildi. Böylece Azerbaycan, Timur'un ölümünden henüz üç yıl geçmiş olmasına rağmen elden çıktı. Sultan Ahmed Celâyir'i 1410 yılında ortadan kaldıran Kara Yusuf, tüm Azerbaycan'a hâkim oldu. Azerbaycan'ı yeniden Timurlu topraklarına katmak adına Şahruh, 1420, 1429 ve 1439 yıllarında olmak üzere üç sefer düzenledi ve bölgeyi ele geçirdi. Ancak Şahruh'un birinci seferde bölgeyi Ak-Koyunlu Ali Bey'e; ikinci seferde Kara-Koyunlu Ebu Said'e ve son olarak üçüncü seferde ise Kara-Koyunlu Cihanşah'a bırakması, Timurlu hâkimiyetinin kalıcılığına set vurdu. Şahruh'tan sonra tüm Kara-Koyunlu topraklarını ele geçiren Cihanşah zamanında bölge yeniden istikrar bulsa da Ak-Koyunlu yenilgisi ile Azerbaycan yeni bir kriz dönemine girdi. Bundan hareketle Mirza Ebu Said, 1468 yılında Azerbaycan'ı ele geçirmek istese de Uzun Hasan ile yaptığı savaşı kaybetti ve Timurlu Devleti mahallî hanedanlığa dönüştüğü gibi Azerbaycan da Ak-Koyunlu hâkimiyetine girmiş oldu.

Anahtar Kelimeler: Timurlular, Altın Orda Devleti, Celâyirliler, Kara-Koyunlular, Şirvanşahlar, Ak-Koyunlular, Gürcüler, Azerbaycan, Tebriz, Timur, Şahruh, Mirza Ebu Said, Kara Yusuf, Sultan Ahmed Celâyir, Uzun Hasan.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

THE AZERBAIJAN DURING THE PERIOD OF TIMURIDS

Ensar MACİT

Advisor: Assistant Professor Savaş EĞİMEZ**2017, Pages: 310+XXX****Jury: Assist. Prof. Dr. Savaş EĞİLMEZ (Supervisor)****Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU****Assoc. Prof. Dr. Erkan GÖKSU****Assoc. Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR****Assist. Prof. Dr. Hasan GEYİKOĞLU**

Azerbaijan has been a place that hosted many civilizations thanks to its natural resources and its geographical location, and it has been a field of struggle for numerous civilizations. As a result of his expeditions of three, five and seven years, Tamerlane completed his Tabriz-centred accretion of Azerbaijan. As a result of these accretions, Jalayirid hegemony has been annihilated. Golden Horde's attacks on Azerbaijan have been stopped with the wars in 1391 and 1395. The threat against Azerbaijan has been prevented thanks to the control of Shirvanshahs and 6 expeditions on Georgians; after that many Georgians' conversion to Islam has been accepted. However, the fact that Tamerlane was not permanent in the region caused a political instability in the geography every time he left. Tamerlane who avoided the policy of destruction gave a lot of importance to the architecture of the region. He showed effort about making the region become a prosperous place about public works and housing as well as agricultural activities.

As a result of the internal struggles of mirzas upon the region, after the death of Tamerlane, caused the destruction of political stability. After eliminating his brother Mirza Ömer, Mirza Ebubekir usurped the throne and he was defeated in the two battles in 1406 and 1408 against Kara Yusuf who headed towards Azerbaijan. Thus Azerbaijan got out of hand due to the fact that it had just been three years after Tamerlane's death. Kara Yusuf who eliminated Sultan Ahmed Jalayir in 1410 took the control of the whole Azerbaijan. Shahruh carried out three expeditions in 1420, 1429 and 1439 with the purpose of taking Azerbaijan back to the lands of Timurids and captured the region. However, the fact that Shahruh left the control of the region to Ak-Koyunlu Ali Bey after the first expedition, to Kara-Koyunlu Ebu Said after the second expedition and to Kara-Koyunlu Jihanshah after the third expedition prevented the stability of Timurid hegemony in the region. Although there was a stability in the region during the reign of Jihanshah who captured all the lands of Kara-Koyunlu after Shahruh, Azerbaijan experienced a new crisis due to the defeat of Ak-Koyunlu. Starting from this, though Mirza Ebu Said wanted to capture Azerbaijan in 1468, he lost the war against Uzun Hasan and Timurid State turned into a local dynasty and Azerbaijan fell under the domination of Ak-Koyunlu.

Key Words: Timurids, Golden Horde, Jalayirs, Kara-Koyunlu people, Shirvanshahs, Ak-Koyunlu people, Georgians, Azerbaijan, Tabriz, Tamerlane, Shahruh, Mirza Ebu Said, Kara Yusuf, Sultan Ahmed Jalayir, Uzun Hasan

ÖN SÖZ

Azerbaycan, stratejik konumu, doğal zenginlikleri ile Ortaçağ boyunca birçok devletin mücadele sahası olmuştur. Timurlular da bölgeyi ele geçirmek ve elde tutmak adına Azerbaycan'a seferler düzenlemişlerdir. Timurlular zamanında Azerbaycan coğrafyası ile alakalı tafsilatlı bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızda Timurluların Azerbaycan ile olan bütün alakaları, Timurlu hükümdarlarının yapmış oldukları seferler, bölge uğruna belirli devletlere karşı vermiş oldukları mücadeleler ve o coğrafyada yapılan îmar faaliyetleri hakkında tafsilatlı bilgiler vererek bu ilmî boşluğu doldurmaya çalıştık.

Çalışmamızda giriş kısmından hemen önce kullanmış olduğumuz ana kaynakları tanıtmaya yoluna gittik. Kaynakları Farsça kaynaklar, Arapça kaynaklar, Diğer kaynaklar ve Araştırma eserler olarak sınıflandırdık. Tanıtılacak olan eserin çalışmamız açısından taşıdığı önemi belirttikten sonra eserin yazarı ve hayatı hakkında bilgiler verdik. Ardından müellifin yaşadığı dönem ile alakalı şahit olduğu hadiseler, devletler nezdinde üstlendiği görevleri belirttik. Daha sonra ise eserin kaleme alındığı tarihin, çalışmamızın hangi olayları açısından önemli olduğu ve çalışmamız için ne ölçüde değerli olduğu üzerinde durduk. En son olarak da kaynakların tanıtım dipnotlarında eserlerin tıpkıbasımları, neşirleri, tercümeleri ve bu eserler ile ilgili yazılmış olan akademik çalışmalar hakkında özet halinde kaynakçalar verdik.

Kaynak tanıtımından sonra giriş kısmında üç başlıkta olmak üzere Azerbaycan adının menşei, bölgenin tarihî coğrafyası ve Timurlular öncesi siyasî durumunu irdeledik. Azerbaycan adının menşei ile ilgili ortaya atılan görüşler ortaya konulduktan sonra bölge tarihinin ortaya konulması açısından önem arz eden tarihî coğrafyasını İslâm coğrafyacılarının ve diğer ana kaynakların verdikleri bilgilerden hareketle belirlemeye çalıştık. Daha sonra ise Timurlular zamanında Azerbaycan bölgesini daha iyi anlayabilmek açısından kronolojik olarak Timurlular öncesi Azerbaycan'da kurulan devletler hakkında kısa bilgiler verdik.

Araştırmamızın birinci bölümünde Timur zamanında Azerbaycan'daki olayları ele aldık. Birinci bölümü dört ana başlık altında inceledik. Bu başlıklar altında Timur'un 1384 yılında bölgeye ilk keşif seferi (1384) ile başlayarak üç yıllık sefer (1386-1388), beş yıllık sefer (1392-1397) ve yedi yıllık seferlerde (1399-1404) Azerbaycan uğruna

Celâyirli, Altın Orda, Kara-Koyunlu gibi devletler ile yaptığı mücadelelerin yanı sıra Şirvanşahların itaat altına alınması, Azerbaycan hâkimiyeti açısından tehdit unsuru olan Gürcüler üzerine yapılan seferler ve Azerbaycan'daki îmâr faaliyetleri tafsilatlı olarak anlatıldı.

İkinci bölümde Timur'un ölümünden sonra mirzaların Azerbaycan'da birbirleriyle olan mücadelelerine yer verdik. Timur'un Azerbaycan vâililiğine Mirza Ömer'i getirmesinden sonra ölümü üzerine Miranşah ve oğlu Mirza Ebubekir'in Mirza Ömer'e karşı mücadeleye girişmeleri ve Mirza Ebubekir'in tahta çıkmasının yanı sıra Mısır'daki esaretlerinden kurtulan Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un durumları ile Sultan Ahmed Celâyir'in yeniden Tebriz'e hâkim olması anlatıldı. Ardından Mirza Ebubekir'in Tebriz'e girmesinden sonra Azerbaycan uğrunda Kara Yusuf ile yaptığı savaşlar ve bölgenin Timurlu hâkimiyetinden çıkması anlatıldı. Bundan sonra ise Kara-Koyunluların Azerbaycan'ı tamamen ele geçirmeleri bölgede nüfûz kurlmaları izah edildi.

Üçüncü bölümde ise Timur dönemi Azerbaycan siyasetini kendilerine şiar edinen ve Azerbaycan'ı yeniden imparatorluk topraklarına dâhil etmek isteyen Şahruh ve Mirza Ebu Said dönemlerini ele aldık. İlk ana başlıkta, Şahruh'un Azerbaycan'ı Kara-Koyunluların elinden almak amacıyla düzenlediği üç Azerbaycan seferi etraflıca anlatıldı. Şahruh zamanının en önemli seferleri olan bu Azerbaycan seferlerinden sonra ikinci ana başlıkta ise Şahruh tarafından Azerbaycan vâililiğine atanan Cihanşah'ın güç ve nüfuzunu arttırması ile bölgenin Kara-Koyunlular hâkimiyetinde kalması anlatıldı. Daha sonra da 1467 yılında Uzun Hasan'ın Cihanşah'ı yenerek büyük güç haline gelmesi ve Azerbaycan'a göz dikmesi ile Timurlu idâresini ele alan Mirza Ebu Said'in başsız kalan Azerbaycan'ı yeniden Timurlu hâkimiyeti altına almak istemesi amacıyla 1468 yılında yaptığı Azerbaycan seferi anlatıldı. Bu sefer neticesinde yenilgiye uğrayan Timurlular Devleti, mahallî bir hanedan durumuna düştüğü gibi Azerbaycan'ı da Ak-Koyunlulara kaptırdı.

Ekler kısmında siyasî ve coğrafi haritaların yanı sıra Timur zamanında Azerbaycan'ın Beylekan şehrinde inşa ettirdiği, şimdilerde Gâvur Arkı denilen Nehr-i Barlas Kanalı'nın günümüze ait resimleri verildi.

Çalışmamız ile alakalı ana kaynaklar ve akademik araştırmaların hepsinden istifade edilmeye çalışıldı. Faydalanılan eserler, dipnot kısmında sıralanırken önce ana kaynaklar ardından o konu ile ilgili yazılmış olan araştırma eserler kronolojik olarak sıralandı. Son olarak kullanılan eserlerin dipnot kısmında yer kaplamaması amacıyla isimleri kısaltıldı.

Tez konunun belirlenmesinden başlayarak kaynakların temininden yazımına kadar her an yanımda olan, hayat tecrübeleri ve ilmî birikimleriyle şahsıma danışmanlık eden, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum kıymetli hocam Yrd. Doç Dr. Savaş EĞİLMEZ ve ailesine müteşekkirim. Ayrıca araştırmamızın başlangıç aşamasından itibaren akademik yönlendirmeleriyle ilgilerini eksik etmeyen değerli hocalarım Yrd. Doç Dr. Hasan GEYİKOĞLU, Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU, Prof. Dr. Selami KILIÇ, Prof. Dr. Sakıp Selçuk Günay, Yrd. Doç Dr. Gürsoy SOLMAZ, Doç. Dr. Ümit KILIÇ, Prof. Dr. Hayrunnisa Alan AKBIYIK, Doç. Dr. İlyas KEMALOĞLU, Doç. Dr. Erkan GÖKSU, Yrd. Doç. Dr. Kemal TAŞCI, Arş. Gör. Ahmet Safa YILDIRIM'a teşekkürü borç bilirim.

Yine mecburi ihmallerimi görmezden gelip her türlü sıkıntılara katlanan hayat yoldaşım, eşim Şeyda MACİT'e ve ideallerimi gerçekleştirmemde varını yoğunu ortaya koyan canım aileme minnettarım.

Son olarak çalışmalarım esnasında maddî ve manevi destekleri ile şahsıma destek olan değerli hocalarım ve dostlarım olan İsmail MACİT, Esat AKTAŞ, Ersoy ZENGİN, Serkan ERDAL, Coşkun ERDOĞAN, Gökhan CİVELEK, Selçuk DEMİR, Serhat YEŞİLDAĞ, Fatih KORKMAZ'a, Arapça ve Farsça tercümeler konusunda desteklerine başvurduğum başta Hairatullah BARLAS olmak üzere Abdolvakil KARLUK, Sayed BARMAN DARAWGAR, Ömer ABUFAYYAD'a, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi çalışanlarına, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi çalışanlarına ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) çalışanlarına müteşekkirim.

KISALTMALAR

- b.** : Bin (oğlu)
- Bk.** : Bakınız
- Çev.** : Çeviren
- Der.** : Derleyen
- DGBİT** : Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
- DİA** : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- DTCF** : Dil ve Tarih-Coğrafya Fakóltesi
- Ed.** : Editör
- EP** : The Encyclopedia of İslam, New Edition, Leiden
- Haz.** : Hazırlayan
- hş.** : Hicri/Şemsi
- İA** : İslam Ansiklopedisi
- km.** : Kilometre
- MEB** : Milli Eğitim Bakanlığı
- M.Ö.** : Milattan Önce
- Mrt.** : Mürettib
- Nşr.** : Neşreden
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- Trc.** : Tercüme eden
- TTK** : Türk Tarih Kurumu
- Türkler** : Türkler, (Nşr. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca)
- Yay.** : Yayınları
- Yay.** : Yayınlayan

KAYNAKLAR

A. Farsça Kaynaklar

Araştırmamız, Timur ile başlayan ve ardından şehzâdeler dönemi ile Mirza Şahruh ve Mirza Ebu Said dönemlerinde Azerbaycan'da yaşanan siyasî ve askerî mücadeleleri kapsamaktadır. Timurlu Devleti, Azerbaycan hâkimiyeti amaçlı olarak Celâyirli Devleti, Şirvanşahlar, Kara-Koyunlular ve Ak-Koyunlular gibi devletlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadelelerin anlatıldığı temel kaynakların büyük çoğunluğu Farsça kaleme alınmıştır. Dolayısıyla çalışmamızda kullanılan Farsça eserler ve müellifleri hakkında bilgiler verilecektir.

Zafernâme-i Şâmî: Timur dönemine ilişkin en önemli kaynak niteliğine sahip olan bu eser, Nizâmeddin Şâmî tarafından kaleme alınmıştır.¹ Müellif, Tebriz yakınlarındaki Şenb-i Gazan'da doğmuştur. 1393 yılında Timur, Bağdad'a girince onu ilk karşılayan Şâmî oldu. Timur'un Halep şehrini işgaline tanık olan müellif, bundan sonra sürekli olarak Timur'un yanında bulundu. 1403 yılında Gürcülere ait olan Berts Kalesi'nin

¹ Nizâmeddin Şâmî, *Historie des Conguetês de Tamerlan intitulêe Zafernâme, par Nizâmuddîn Şâmî*, I, (Yay. Felix Tauer), Praha 1937; II, Praha 1956; (Nşr. Penahî Simnânî), Tahran 1363; (Çev. Necati Lugal), Ankara 1949; Hândmîr, Hâce Gıyâseddin Hümâmeddin Muhammed b. Hâce Celâeddin Muhammed el-Hüseynî, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer*, III, (Nşr. Muhammed Debîr Siyâkî), Kitâbfürûş-i Hayyâm, Tahran 1362, 547-548; Tacü's-Selmânî, *Tarih-nâme*, (Çev. İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 1999, 4; Edward G. Browne, *A History of Persia, III, Literature Under Tartar Dominion, (A. D. 1265-1502)*, Cambridge 1920, 361-362; Walter Hinz, "Timuriler Tarihi Hakkında Menba Tetkiki", (Çev. Mehmet Altay Köymen), *Bellekten*, VI, TTK Yay., Ankara 1942, 87-88; Felix Tauer, "Timurlular Devrinde Tarihçilik", (Çev. A. Ateş), *Bellekten*, XXIX/113-116, TTK Yay., Ankara 1965, 50-52; Nusretullah Mişkûti, *ez Selâçikâ tâ Safeviyye*, Tahran 1343, 394-395; C. A. Storey, *Persian Literature*, I/I, London 1970, 278-279; John E. Woods, "The Rise of Timurid Historiography", *Journal of Near Eastern Studies*, 46/2, The University of Chicago Press, (Nisan 1987), 85-87; Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, 197-198; V. V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Yayıma Haz. Kâzım Yaşar Koprıman-İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 2006, 175; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı (İsar), İstanbul 1998, 244; İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamânı (1405-1447)*, TTK Yay., Ankara 1994, XVI; Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, TTK Yay., Ankara 2009, XVI; Musa Şamil Yüksel, "Timurlular Devleti Tarihi Kaynakları", *Ortaçağ Türk Tarihi Ana Kaynakları*, (Ed. Altan Çetin), Kriter Yayınevi, İstanbul 2008, 57; Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2007, IX-X; Gülay Öğün Bezer, "Şâmî, Nizâmeddin", *DİA*, 38, İstanbul 2010, 330; Ali Rıza Yağlı, *Timurlu Devleti'nde Vezirler ve Vezîrlik Kurumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2014, 9-11; P. Jackson, "Nizâm al-Dîn Shâmî", *EP*, IX, Leiden 1997, 283; Şirin Beyânî, *Târîh-i Âl-i Celâyir*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahran 1093, 417; Bülent Yılmaz, *Celâyirli Devlet*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2002, XXXI.

alınması ve Beylekan'da Nehr-i Barlas Kanalı'nın açılışına tanıklık etti. Timur Semerkand'a giderken Şâmî'nin Tebriz'e gitmesine izin verdi. Timur'un Semerkand'a gitmesi ile Şâmî, Timur'un torunu olan Mirza Ömer'in hizmetine girdi ve 1411-1412 tarihinde öldü. 804 (1401-1402)'de Timur Karabağ'da iken, Şâmî'ye hânedânının tarihi üzerine yazılan eserleri yetersiz gördüğünü ve kendisini tatmin etmediğini söyleyerek herkesin kolayca anlayabileceği bir üslup ile fetihlerinin tarihini yazmasını istedi. Kendinden önceki kaynakları kullanması ve 1393 yılından 1404 yılına kadar ki olayları kendi gözlemleri ile yazmasından ötürü bahsi geçen tarihi dönemler açısından hayati bir kaynak niteliğini taşımaktadır. Ayrıca eser, Şahrüh'un şehzâdelik dönemleri açısından da çok mühim bir yere sahiptir. Müellif, iki yıl gibi bir süre zarfında yani 1404 yılında eserini tamamladı ve Timur'a sundu. Eserin adı bizzat Timur tarafından konuldu. Eserin bizim açımızdan önemi, Timur dönemi Azerbaycan fetihlerini anlatan en önemli kaynak olmasıdır.

Zafernâme-i Yezdî: Şâmî'nin eserinden sonra Timur dönemi olayları ve Timur sonrası Mirza Halil dönemi ile ilgili en önemli kaynakların başında gelen bu eser, Şerefeddin Ali Yezdî tarafından kaleme alınmıştır.² Müellif, Yezdli olup babası Şemseddin Ali, Muzafferîler sarayında âlim ve şair olarak görev yaptı. Yezdî, adını Şahrüh ve onun oğlu olan Mirza İbrahim Sultan zamanında duyurdu. Mirza İbrahim Sultan'ın ölümüne kadar onun hizmetinde kaldı ve ardından Mirza Baysungur'un

² Şerefeddin Ali Yezdî, *The Zafernâmah by Maulânâ Sharfuddin Ali of Yazd*, I-II, Calcutta 1885-1888; *Zafernâme*, I-II, (Yay. Muhammed Abbâsî), Tahran 1336; (Yay. U. Urunbaev), Taşkent 1972; (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2013; Tacü's-Selmânî, *Tarih-nâme*, 5; *Calligraphers and Painters A Treatise By Qadi Ahmad, Son of Mîr-Munshî (circa A. H. 1015/A. D. 1606)*, (Farsça'dan İngilizce'ye çev. V. Minorsky), Washington 1959, 69; Tauer, "Timurlular Devrinde Tarihçilik", 59-61; Hinz, "Timuriler Tarihi Hakkında Menba Tetkiki", 93; Woods, "The Rise of Timurid Historiography", 99-106; V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 175; Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, Endülüs Yay., İstanbul 1991, 371-376; Browne, *A History of Persia*, III, 362-365; Togan, *Tarihte Usûl*, 198; W. M. Thackston, *A Century of Princes: Sources on Timurid History and Art*, Cambridge 1989, 63; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, XVI-XVII; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 243-244; Kaan Dilek, "Şerefeddin Ali Yezdî", *DİA*, 38, İstanbul 2010, 550-552; Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, XVI-XVII; Yüksel, "Timurlular Devleti Tarihi Kaynakları", 58; Tahsin Yazıcı, "Şeref ed-Dîn Alî Yezdî", *İA*, XI, MEB Yay., Eskişehir 2001, 427; Yağlı, *Timurlu Devleti'nde Vezirler*, 11; Şenel Gerçek, "Orta Asya Türk Tarih Yazıcılığına Genel Bir Bakış", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7/14, Konya (Yaz) 2012, 191; C. E. Bosworth, "Sharaf al-Dîn 'Ali Yazdî", *EP*, IX, Leiden 1997, 315; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Kervan Yay., İstanbul 1981, 70-71; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 417-418; Yılmaz, *Celayirliler*, XXXII-XXXIII; Mustafa Demir, "İslam Ortaçağı'nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34, Erzurum 2007, 267-268.

hizmetine girdi. 1445-1446 yılında Şahruh'un torunu olan Mirza Muhammed Sultan isyan edip Şiraz'ı muhasara ettiği esnada Yezdî, onun müşâviri idi. Şahruh asileri cezalandırsa da Uluğ Bey'in oğlu olan Mirza Abdüllatif'in, babasının rasathânesi için Yezdî'ye ihtiyacı olduğunu söylemesi üzerine affedildi ve Uluğ Bey'in mülâzımı oldu. 1449 yılında Yezd'e döndü ve 1454 yılında burada öldü. Mirza İbrahim Sultan'ın hizmetinde iken üslûbu ile tanındı. Tarih konularına oldukça düşkün olan Mirza İbrahim Sultan, yazılı ve sözlü nakillere dayanarak Timur ve Timurlu tarihi konusu üzerinde pek çok bilgi topladı ve bu malzemeleri Yezdî'ye vererek çalışmasına edebî bir üslup vermesini istedi. 1424 yılında tamamlanan eser, Şâmî'nin eserini temel almış olsa da birçok yeni bilgiler de sunmaktadır. Bu yüzdendir ki, bu ikinci *Zafernâme*, ilk "*Zafernâme*"den daha çok ilgi çekmeye ve okunmaya başladı. Birçok batı dilinde tercümesi yapıldı. Eserin bizim açımızdan önemi, Timur döneminin en önemli kaynağı olan Şâmî'nin "*Zafernâme*"sini temel alması ve dahası diğer birçok farklı bilgilerle de olayları daha detaylı olarak vermesidir. Ahsen Batur'un Türkçe tercümesi, çalışmamızda işimizi oldukça kolaylaştırmıştır.

Zübdetü't-Tevârih-i Baysungurî: Eser, Şahruh zamanının en önemli tarihçisi olarak bilinen ve bizzat Timur ile de seferlere katılan Hâfız-i Ebrû olarak bilinen Şihâbüddîn Abdullâh b. Lütfillâh b. Abdîr-Reşîd-i Bihdâdînî-yi Hâfî tarafından kaleme alınmıştır.³ İyi bir satranç oyuncusu olan Hâfız-i Ebrû, Herat'ta doğdu ve Hemedan'da tahsil gördü. Timur'un sarayında da bulundu ve onunla şahsî münasebetlere sahipti. Coğrafya konusunda da oldukça eğitimli olan ve Şahruh'un isteği ile ülkeler coğrafyası mahiyetinde bir eser⁴ kaleme almış olan Ebrû'nun tarih ilmi üzerine yazdığı en önemli eser şüphesiz *Mecmaü't-Tevârih*'tir. 4 bölüm halinde yazılan eser, büyük bir genel

³ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih-i Baysungurî*, I-IV, (Yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî), Tahran 1380; *Zübdetü't-Tevârih-i Baysungurî*, I-II, (Yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî), Tahran 1372; *Calligraphers and Painters*, 68; Tauer, "Timurlular Devrinde Tarihçilik", 56-57; Storey, *Persian Literature*, I/I, 80; Woods, "The Rise of Timurid Historiography", 96-99; Faruk Sümer, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar)*, I, TTK Yay., Ankara 1992, 3-4; Günaltay, *Tarih ve Müverrihler*, 365-368; Togan, *Tarihte Usûl*, 198; Wilhelm Barthold, "Hâfız Ebrû", *İA*, V/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 77; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 242-243; A. K. Lambton, "Early Timurid Theories of State: Hâfız Abrû and Nizâm al-Dîn Şâmî", *Bulletin D'Etudes Orientales*, XXX (1978), 1-9; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, XVIII-XIX; Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, XVIII-XX; Yüksel, "Timurlular Devleti Tarihi Kaynakları", 54; *DİA*, "Hâfız-ı Ebrû", *DİA*, 15, İstanbul 1997, 89-90; Yağlı, *Timurlu Devleti'nde Vezirler*, 8-9; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 419; Yılmaz, *Celayirliler*, XXXIII; Demir, "İslam Ortaçağı'nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı", 269.

⁴ Hâfız-i Ebrû, *Coğrafya-i Hâfız-i Ebrû*, I-III, (Yay. Sadık Seccâdî), Tahran 1375-1378.

tarihtir. Birinci bölümü İslâm öncesi dönemlerdeki peygamberler ve eski sülâleler tarihini içermektedir. İkinci bölümde Hz. Muhammed ve Musta'sım'a kadar olan halifeler, üçüncü bölümde ise Abbasilerin ortadan kalkmasından sonra İran, Selçuklular ve Ebu Said'in ölümüne kadar olan Moğol tarihi işlenmiştir. Son bölüm olan ve Mirza Baysungur'a ithaf edildiği için *Zübdetü't- Tevârih-i Baysungurî* olarak adlandırılan dördüncü bölüm ise araştırmamız için önemli olan bölümdür. Bu bölüm iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısımda Timur'un doğumundan ölümüne kadar İran ve Türkistan tarihi anlatılmaktadır. İkinci kısımda ise Timur'un ölümünden 1427 yılına kadar yaşanan olaylar yıl esasına göre anlatılmaktadır. Sade bir dil ile yazılmıştır. Eserin son bölümü olan *Zübdetü't- Tevârih-i Baysungurî*'nin ikinci kısmı Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî tarafından 2 cilt halinde yayımlanmış, (çalışmamızda bu neşri kullandık) daha sonra ise birinci kısmı da dâhil edilerek 4 cilt halinde yayımlanmıştır. Eserin bizim için önemi, Şahruh döneminde Timurluların Azerbaycan fetihleri, Kara-Koyunlular ile mücadeleler ve bölgedeki diğer olayları tarafsız ve sade bir dille anlatmasıdır. Yine bizzat Timur dönemi, Şahruh'un tahta çıkışına kadarki süreç ve bizzat Şahruh zamanında da Timurlu sarayında olması, eserini bizim için daha da önemli kılmaktadır.

Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî: Şihâbüddîn Abdullâh b. Lütfillâh b. Abdir-Reşîd-i Bihdâdîni-yi Hâfî (Hâfız-i Ebrû) tarafından kaleme alınan eser, 703 (1304)-795 (1393) tarihleri arasında Azerbaycan ve Irak'ta yaşanan olayları anlatmaktadır ve çalışmamızın bu tarih aralığı için oldukça önemli bir yer tutmaktadır.⁵ Gazan Han'ın ölümü sonrasında başladığı için *Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî* olarak adlandırılmıştır. Çalışmamız açısından özellikle Timur'un keşif seferi ve 3 yıllık seferdeki Azerbaycan faaliyetleri açısından oldukça önemli bir eserdir. Çalışmamızda *Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî*'den faydalanırken Hanbâbâ Beyânî'nin Tahran 1317 tarihli neşrini kullandık.

Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî: Çalışmamızda ziyadesi ile başvurduğumuz kaynaklardan biri olan eser, Mu'inuddîn Natanzî tarafından kaleme alınmıştır. Barthold, müellifin Mirza İskender ile sıkı bir bağı olmasından ötürü esere kısaca "*İskender*

⁵ Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî*, (Nşr. Hanbaba Beyânî), Tahran 1317; Woods, "The Rise of Timurid Historiography", 96; Togan, *Tarihte Usûl*, 198-199; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 3; F. Tauer, "Hafiz-ı Abru", *EP*, III, Leiden 1980, 57-58; Tauer, "Timurlular Devrinde Tarihçilik", 54-56; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 243; DİA, "Hâfız-ı Ebrû", 89; Wilhelm Barthold, "Hafiz Ebru", 77; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 418-419.

anonimi” adını vermiştir. Eser, Şahruh’un saltanatının ilk yıllarında telif edilmiş olup Hz Âdem’den başlamak üzere eserin telif tarihi olan 1413 yılına kadarki yaşanan siyasî olayları kapsamaktadır. Natanzî, eserini 1413 yılında ilk olarak Mirza Ömer Şeyh’in oğlu Mirza İskender için kaleme alsa da bir sonraki yıl Şahruh’un Mirza İskender’i yenmesi ve gözlerine mil çektirmesinden sonra Mirza İskender’i öven ve Şahruh’u aşağılayan kısımları çıkararak aynı yıl Şahruh’a takdim etti. Dolayısıyla eserin 2 nüshası bulunmaktadır. Çalışmamızda, Timur ve Şahruh dönemi için önemli bir kaynak niteliğine sahip olan eserin, Jean Aubin tarafından Tahran 1957 tarihli neşrini kullandık.⁶

Mücmel-i Fasîhî: Hz Âdem’den başlayarak 845 (1441) yılına kadar yaşanan tarihî olayları kronolojik sıra ile anlatan eser, Fasîh Ahmed b. Celâleddîn Muhammed b. Nasîriddîn Yahya tarafından kaleme alınmıştır. Müellif, 1375 yılında Herat’ta doğdu. İyi bir eğitim gördü. Timur’un ölümü veya da biraz öncesinde devlet hizmetine giren Fasîh-i Hâfî, dîvanda çalıştı. Şahruh ve oğlu Mirza Baysungur dönemlerinde mali memurluklarda bulundu. Devlet yönetimine muhalefeti üzerine Şahruh’un karısı Gevherşad Ağa tarafından hapsedildi. Muhtemelen 1441 yılında ölmüştür. Müellif, şöhretini *Mücmel-i Fasîhî* adlı eserine borçludur. Eser bir mukaddime, iki bölüm ve bir de hatimeden oluşmaktadır. Kısa bilgiler ile tarihî olayları ele alan eser, diğer kaynaklardan farklı bilgiler vermesi açısından çalışmamız için hayati bir kaynak özelliğine sahiptir. Günümüze kadar sadece Mahmud Ferruh tarafından Meşhed’de 3 cilt halinde neşredilmiştir. Eser, Timur, Timur sonrası ve Şahruh dönemlerinde Timuruların Azerbaycan faaliyet ve fetihleri, Kara-Koyunlular ile mücadele ve münasebetler, Azerbaycan sahasında yaşanan tüm gelişmeler ile alakalı oldukça zengin bilgiler vermektedir. Çalışmamızda biz, özellikle 3. cildinden faydalanma yoluna gittik.⁷

⁶ Mu’inneddîn Natanzî, *Müntehabü’t-Tevârîh-i Mu’inî*, (Yay. Jean Aubin), Kitâbfurûş-i Hayyâm, Tahran 1957; Woods, “The Rise of Timurid Historiography”, 89-93; Tacü’s-Selmânî, *Tarih-nâme*, 5; Togan, *Tarih-te Usûl*, 200; Hinz, “Timuriler Tarihi Hakkında Menba Tetkiki”, 89-91; Tauer, “Timurlular Devrinde Tarihçilik”, 57-58; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, XVII; Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, XVII; Yüksel, “Timurlular Devleti Tarihi Kaynakları”, 57.

⁷ Fasîh Ahmed b. Celâleddîn Muhammed Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, I-III, (Tashih: Mahmûd Ferruh), Kitâbfurûş-i Bâstân, Meşhed 1239; (Tashih: Mahmud Ferrûh), *Mücmel-i Fasîhî*, I/ mukaddime; Togan, *Tarih-te Usûl*, 199; Kâsım Ğânî, *Târîh-i Asr-ı Hâfîz*, I-II, Tahran 1340, mukaddime; Browne, *A History of Persia*, III, 426-428; Mişkûfî, ez Selâçikâ tâ Safeviyye, 396; V. V. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar*

Zeyl-i Târîh-i Güzîde: Timur'un 1392 yılına kadar Celâyirliler ile olan mücadeleleri ve Azerbaycan için verdiği mücadeleler açısından hayati öneme haiz olan bu eser, Zeynüddîn b. Hamdullah Müstevfî tarafından kaleme alınmıştır.⁸ Sultan Ahmed Celâyir'in himayesinde devlet işlerinde yetkin bir kişi olan müellif, babası Hamdullah Müstevfî'nin eseri *Târîh-i Güzîde*'yi bıraktığı yerden yani 1343 yılından itibaren başlattığı için, onun eseri *Zeyl-i Târîh-i Güzîde* olarak tanınmıştır. Yaklaşık 50 yıllık yaşanan tarihî olayları anlatmıştır. Sultan Ahmed Celâyir'in yanında devlet işlerinde önemli makamlarda görev almasından ötürü eserinde daha çok Celâyirliler üzerinde durmuştur. Ayrıca yıl esasına göre yazdığı eserinde daha çok Azerbaycan ve Batı İran'da yaşanan tarihî olaylara yer vermiştir. Kendinden önce yazılan eserlerden çok, gördüğü ve duyduklarını aktardığı için verdiği bilgiler oldukça önemlidir. *Zeyl-i Târîh-i Güzîde*, ilk defa Bakü'de Z. M. Bunyadov'un öncülüğünde M. D. Kazımov ve V. Z. Piriyevev tarafından Azericeye çevrilmiştir. Ardından İran'da İrec Afşâr tarafından 1372 yılında neşredilmiştir. Eserin bizim açımızdan önemi, Timur'un Sultan Ahmed Celâyir ile olan mücadeleleri, Azerbaycan yürüyüşü ve özellikle Azerbaycan'ın merkezi olan Tebriz'i alması konusu ile ilgili verdiği bilgilerdir.

Tarih-nâme: Şâmî'nin "*Zafernâme*" adlı eserinin devamı niteliğini taşıyan, ilk başlarda "*Anonymus Şahrüh*" ismi ile tanınan ve ilk olarak W. Hinz tarafından tanıtılan eser, Tacü's-Selmânî tarafından kaleme alınmıştır.⁹ Tacü's-Selmânî, muhtemelen Şirazlı olup 1397 tarihinde Timur'un yanına gelmiştir. Eser, Timur'un son bir yıllık faaliyetleri, Moğollar ve Çin üzerine yapılan seferin yanı sıra ölümünden sonra yaşanan hâkimiyet mücadelelerini 1409 yılına kadar etraflıca anlatan en önemli eserdir. Şahrüh, babası Timur'un fetihlerini ve kendi faaliyetlerini yazması için Tacü's-Selmânî'yi görevlendirmiştir. Gayet açık ve kolay bir dil ile yazılan eser, daha çok Horasan ve Türkistan bölgelerinde yaşanan olayları içermektedir. Timur'un ölümünden sonra

Türkistan, 72; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 246; Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, XX; Rıza Kurtuluş, "Fasîh-i Hâfî", *DİA*, 12, İstanbul 1995, 214-215.

⁸ Zeyneddin b. Hemdullah Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, (Çev. M. D. Kazımov-V. Z. Piriyevev), Elm Neşriyyat, Bakı 1990; *Zeyl-i Târîh-i Güzîde*, (Nşr. İrec Afşâr), Tahran 1372; Yılmaz, *Celâyirliler*, XXXI;

⁹ Tacü's-Selmânî, *Tarih-nâme*, (Çev. İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 1999; Togan, *Tarihte Usûl*, 199; Hinz, "Timuriler Tarihi Hakkında Menba Tetkiki", 94-99; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, XVIII; Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, XVII-XVIII; Demir, "İslam Ortaçağı'nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı", 268-269.

yaşanan siyasî kargaşalar ve bu durumun Azerbaycan bölgesine yansımaları ile ilgili verilen bilgiler, çalışmamız açısından oldukça önemli bilgilerdir. Özellikle Miranşah'ın oğulları arasında Azerbaycan idâresi için verilen mücadeleler ve Kara Yusuf ile yapılan muharebeler konusunda diğer kaynaklarda bulunmayan bilgiler vermesi de eserin önemini ortaya koymaktadır. Biz, çalışmamızda İsmail Aka'nın Farsça aslından Türkçeye çevirdiği tercümesini kullandık.

Matla'-ı Sadeyn ve Mecma'-ı Bahreyn: Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Celâliddîn İshâk es-Semerkandî tarafından kaleme alınan eser, 1475 yılında 2 cilt olarak telif edilmiştir.¹⁰ Müellifin babası saray imamı ve ordu kadısı idi. Şahrüh zamanında birkaç defa elçilik görevinde bulundu. Şahrüh'un ölümünden sonra Mirza Abdüllatif, Mirza Abdullah, Mirza Ebü'l-Kasım Bâbü'r ve Mirza Ebu Said'in hizmetlerinde bulundu. Müellifin, adı geçen eserin birinci cildi İlhanlı hükümdarı Ebu Said'in doğumundan, Timur'un ölümüne kadar İran ve Horasan'daki olayları kapsamaktadır. İkinci cildi ise Şahrüh'un tahta çıkışından Hüseyin Baykara'nın ölüm tarihi olan 1470-1471 yılları arasında yaşanan tarihî olayları kapsamaktadır. Eserin birinci cildinde yer alan Timurlular tarihi bilgileri, Hâfız-i Ebrû'nun "*Zübdetü't-Tevârih*" adlı eserinde yer alan bilgiler ile hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla eserin birinci cildi kaynak açısından çok ehemmiyetli değildir. Ancak ikinci cilt, Timurlular tarihi açısından oldukça önemlidir. Nitekim yaşadığı dönem olması ve sarayda bulunup resmi belgeleri görerek eserini kaleme alması, kaynağın güvenilir bilgilerle yazıldığını göstermektedir. Ayrıca eserin 1427 yılı sonrası bilgileri Timurlular tarihi açısından hayati önem taşımaktadır. Eserin bizim için en önemli kısmı da bu bölüm olup 1427 yılı sonrasında Timurlu Devleti'nin Azerbaycan ile ilgisi konusunda en fazla başvurduğumuz kaynak olmuştur. Çalışmamızda, eserin Tahran'da yapılan ve her iki cildi iki ayrı kısımdan oluşan baskısını kullandık.

¹⁰ Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Celâliddîn İshâk es-Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, I-II, (Haz. Abdülhüseyn Nevâî), *Pejuheşgâh-ı Ulûm-i İnsânî*, Tahran 1383; (Yay. Muhammed Şef'i), Lahor 1946-1949; Browne, *A History of Persia*, III, 428-430; Tauer, "Timurlular Devrinde Tarihçilik", 61-62; Togan, *Tarihte Usûl*, 200-201; Günaltay, *Tarih ve Müverrihler*, 384-386; Storey, *Persian Literature*, I/ I, 293; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 4-5; Wilhelm Barthold, "Abdürrezzak", *İA*, I, MEB Yay., Eskişehir 2001, 109; Mişkûti, *ez Selâçikâ tâ Safeviyye*, 397; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, XIX; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 244-245; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 419-420; Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, XXI; Yüksel, "Timurlular Devleti Tarihi Kaynakları", 52; Orhan Bilgin, "Abdürrezzâk es-Semerkandî", *DİA*, 1, İstanbul 1988, 299-300; Demir, "İslam Ortaçağı'nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı", 269.

Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk): Eser, Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseyî tarafından kaleme alınmış olup 1433 yılında yazılmıştır.¹¹ Yegâne nüshası Leningrad Devlet Kütüphanesi'nde bulunan eser, ilk olarak 1936 yılında V. V. Barthold tarafından tanıtılmış, W. Hinz tarafından Almancaya ve Mehmet Altay Köymen tarafından da Türkçeye çevrilmiştir. Müellif, eserini 6 kısma ayırmıştır. Bizim için önemli olan kısmı 6. kısım olan Timur ve Timur'un halefleri zamanıdır. Timur devri, Yezdî'nin *Zafernâmesi* özeti niteliğini taşımaktadır. Ancak yaşadığı dönem itibariyle Şahruh zamanı ile ilgili verdiği bilgiler çalışmamız açısından değerlidir. Yine Kara Yusuf ile ilgili verdiği bilgiler de çalışmamız açısından oldukça önemli bilgilerdir. Eserin Türkçeye tercümesi ve tıpkıbasımı İsmail Aka tarafından yapılmıştır ki, biz de çalışmamızda bu tercümeyi kullandık.

Kitâb-ı Diyarbekriyye: Ebû Bekr-i Tihrânî tarafından kaleme alınan eser, Ak-Koyunlu Devleti tarihi açısından en önemli kaynaktır.¹² Müellif, 1469 yılında Uzun Hasan'ın hizmetine girdi ve münşî olarak mektup ve anlaşma metinlerini kaleme aldı. Eserde müellif, Uzun Hasan'dan Hz. Âdem'e kadar bir soy kütüğü vermiş ve ardından Kara Yülük Osman Bey'den başlayarak Ak-Koyunlu Devleti tarihini anlatmaya başlamıştır. Eser, Kara-Koyunlular ve Timurlu Devleti için de kaynak eser niteliğini taşımaktadır. Şahruh'un ölümünden başlayarak Hüseyin Baykara'nın ölümüne kadar yaşanan tarihî olaylar hakkında bilgiler vermiştir. Çalışmamızda, özellikle Şahruh'tan sonra Azerbaycan'da yaşanan gelişmeler konusunda bu eserden ziyadesiyle faydalandık.

Tezkiretü's-Şu'arâ': Şahruh zamanının en ünlü edebiyat tarihçilerinden olan Devletşâh b. Bahtîşâh-ı Semerkandî tarafından kaleme alınan eser, bir tezkire

¹¹ Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseyî, *Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk)*, (Çev. İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 2011; Abbas Zeryab Hoyî, *Der Bericht über die Nachfolger Timurs aus dem Ta'rîh-i kabir des Ğa'farî ibn Muhammad al-Husainî*, Manz 1960; *Târîh-i Kebîr*, (Çev. İsmail Aka), XIII-XVII; Hinz, "Timuriler Tarihi Hakkında Menba Tetkiki", 99-120; Togan, *Tarihî Usûl*, 192; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, XX; Yüksel, "Timurlular Devleti Tarihi Kaynakları", 53.

¹² Ebu Bekr-i Tihrânî, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001; (Çev. Mürsel Öztürk), XI, 1-9; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yay., Ankara 2006, 13-15; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 5; Faruk Sümer, "Kitâb-ı Diyarbekriyye", *DİA*, 26, Ankara 2002, 75; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 246; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, XXI; Enver Konukçu, *Kara ve Akkoyunluların Yurdunda*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1993, 16-17.

kitabıdır.¹³ Timurlu sarayında yetişen müellif, iyi bir eğitim aldı. Şöhretini *Tezkiretü'ş-Şu'arâ'* adlı eseri ile kazandı. Eser, 10'u Arap, 143'ü İranlı olmak üzere şairlerin biyografilerini anlatır. Sadece edebiyat tarihi açısından değil sosyal ve siyasî tarih açısından da önemli bilgiler vermektedir. Eser, ilk defa Bombay'da 1305 yılında basılmıştır. Daha sonra birçok yerde baskısı yapılan eserin Türkçeye tercümesi 1977 yılında Necati Lugal tarafından yapılmış ve İstanbul'da basılmıştır. Timur ve haleflerinin çoğunun biyografisini veren eser, aynı zamanda Timurlular tarihi siyasî olayları ile ilgili de diğer kaynaklardan farklı bilgiler vermesi açısından önemlidir.

Ravzatu's-Safâ fî Sîret-i el-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ: Genel bir dünya tarihi niteliğini taşıyan eser, Mîrhând, Mîr Seyyîd Hamîdeddîn Muhammed b. Seyyid Burhâneddîn Hâvendşâh b. Kemâleddîn Mahmûd el-Belhî tarafından kaleme alınmıştır.¹⁴ Aslen Buharalı olan Mîrhând, 1433 yılında Belh'te dünyaya geldi. İyi bir eğitim aldı ve küçük yaşlarda tarih ilmine merak saldı. Ali Şir Nevâî ile tanıştı ve eserini yazmak için onun hâmîliğine girdi. 1483 yılında yazmaya başladığı eserini vefat yılı olan 1498 yılına kadar getirdi ve Ali Şir Nevaî'ye ithaf etti. Eserini tamamlayamadan öldü. Eserin bazı kısımları torunu olan Hândmîr tarafından tamamlandı. Bu özel eser, insanlığın yaratılışından başlar ve Timurluların son dönemleri ile biter. Yezdî ve Abdürrezzâk Semerkandî'yi temel almış olsa da günümüze gelmeyen kaynakları da kullanmış olması bizim için önemlidir. İlmî tarih anlayışına

¹³ Devletşah Semerkandî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ (Şair Tezkireleri)*, (Çev. Necati Lugal), Pinhan Yay., İstanbul 2011; *Tazkira-i şuarâ*, (Yay. E. Browne), Leyden 1901; Togan, *Tarihte Usûl*, 239; Browne, *A History of Persia*, III, 436-437; Thackston, *A Century of Princes: Sources on Timurid History and Art*, 11; M. Fuad Köprülü, "Devlet-şah", *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 560-562; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 246-247; Ayla Demiroğlu, "Devletşah", *DİA*, 9, İstanbul 1994, 244-245; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 423; Yılmaz, *Celayirliler*, XXXVII.

¹⁴ Mîrhând, Mîr Seyyîd Hamîdeddîn Muhammed b. Seyyid Burhâneddîn Hâvendşâh b. Kemâleddîn Mahmûd el-Belhî, *Ravzatu's-Safâ fî Sîret-i el-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, I-XI, (Nşr. Abbâs Pervîz), Merkezî Hayyâm, Tahran 1960; (Nşr. Abbâs Zeryâb), Müessesesi-i Hayyam ve İntişârât-ı Pirûz, Tahran 1375; (Nşr. Abbâs Zeryâb), (I ciltte I-VI. Ciltler), İntişârât-ı İlmî, Tahran 1358; (*Tabaka-i Selçûkiyye*), (Trc. ve Notlar: Erkan Göksu), TTK Yay., Ankara 2015, 1-7; Günaltay, *Tarih ve Müverrihler*, 398-402; Browne, *A History of Persia*, III, 431-433; Tauer, "Timurlular Devrinde Tarihçilik", 62-63; Togan, *Tarihte Usûl*, 201; Tahsin Yazıcı, "Mîrhond", *İA*, VIII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 360-361; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, 74-75; İsmail Aka, "Mîrhând", *DİA*, 30, İstanbul 2005, 156-157; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 247-248; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 420; Demir, "İslam Ortaçağı'nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı", 270-271; Yılmaz, *Celayirliler*, XXXVIII; Kemal Taşçı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası (1018-1243)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2013, 20; Coşkun Erdoğan, *Hârezmşah Alâeddin Muhammed Dönemi Siyasi Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2016, 25-26.

uygun olarak yazılan eserin birçok tercümesi ve neşri vardır. Çalışmamızda biz, Abbâs Zeryâb tarafından sadeleştirilerek özetlenen Tahran neşrini kullandık.

Habîbü's-Siyer fî Ahbâri Efrâdi'l-Beşer: Umumî bir dünya tarihi olan eser, Hândmîr, Gıyâsüddîn b. Hâce Hümâmiddîn Muhammed b. Hâce Celâlidîn Muhammed b. Hâce Burhâniddîn Muhammed-i Hüseyî Şîrâzî tarafından kaleme alınmıştır.¹⁵ Babası Hümâmiddîn, Mirza Ebu Said'in oğlu olan Mirza Sultan Mahmud'un veziriydi. Müellif, aynı zamanda anne tarafından da Mîrhând'ın torunudur. Dolayısıyla o, Herat'ta dedesinin kütüphanesinin yanı sıra idâreciler ve âlimlerin yanında yetişti. 1521 yılında yazmaya başladığı eserini seyyîdler, kadılar ve sadrların reisi olan Gıyâseddin Muhammed b. Yûsuf-ı Hüseyî adına ithaf etti. Ancak adı geçen kişinin öldürülmesi üzerine Safevîlerin Herat vâlisi olan Şamlu oymağından Durmuş Han'ın veziri Hâce Habîbullah-ı Sâvecî'nin adına yazmaya devam etti ve 1524 yılında tamamladı. İkinci ithaftan ötürü de esere "*Habîbü's-Siyer*" adı verildi. Yaradılıştan Şah İsmail'in ölümüne kadar yaşanan tarihî olayları anlatan eser, Mîrhând'ın eserindeki bilgiler ile hemen hemen aynı olsa da *Ravzatu's-Safâ*'da geçmeyen bazı devletlere ait bilgileri barındırması açısından önemlidir. Orijinal metni ilk defa Bombay'da 1847 yılında 2 cilt halinde neşredilmiştir. Ardından Tahran'da Muhammed Debîr Siyâkî tarafından 3 kez basılmıştır. Timurlu Devleti tarihinin tamamını kapsayan bir eser olması sebebiyle araştırmamız açısından önemli bir eserdir.

Ahsenü't-Tevârîh: Safeviler zamanında Türk asıllı Hasan-ı Rumlu tarafından Farsça kaleme alınan eser, özellikle Kara-Koyunlu, Ak-Koyunlu, Timurlu ve Osmanlı devletleri tarihini yıl esasına göre anlatan önemli bir kaynaktır.¹⁶ Müellif hakkında, eserinin bazı kısımlarında kendi hakkındaki ifadelerden başka bilgi bulunmamaktadır.

¹⁵ Hândmîr, Gıyâsüddîn b. Hâce Hümâmiddîn Muhammed b. Hâce Celâlidîn Muhammed b. Hâce Burhâniddîn Muhammed-i Hüseyî Şîrâzî, *Habîbü's-Siyer fî Ahbâri Efrâdi'l-Beşer*, I-IV, (Nşr. Muhammed Debîr Siyâkî), Kitâbfürûş-i Hayyâm, Tahran 1362; Thackston, *A Century of Princes: Sources on Timurid History and Art*, 101; Browne, *A History of Persia*, III, 434; Togan, *Tarihte Usûl*, 201; Zeki Velidi Togan, "Hândmîr", *İA*, V/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 210-211; Günaltay, *Tarih ve Müverrihler*, 405-408; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 248-250; Tauer, "Timurlular Devrinde Tarihçilik", 63-64; İsmail Aka, "Hândmîr", *DİA*, 15, İstanbul 1997, 550-552; Aka, *Mirza Şahrûh ve Zamani*, XXI; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 420; Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, XXII-XXIII; Demir, "İslam Ortaçağı'nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı", 271.

¹⁶ Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yay., Ankara 2006, Giriş; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 5-6; Aka, *Mirza Şahrûh ve Zamani*, XXI-XXII; Aliyev Salih Muhammedoğlu, "Hasan-ı Rûmlû", *DİA*, 16, İstanbul 1997, 346-347; Şahin Ferzeliyev, *Azerbaycan XV-XVI Esrlerde (Hesen bey Rumlunun "Ehsenüt-tevarix" eseri üzre)*, "Elm" Neşriyyatı, Bakı 1983, 5-27.

Eserin başlıca kaynakları, *Matla’-ı Sadeyn*, *Kitâb-ı Diyarbekriyye* ve *Habîbü’s-Siyer*’dir. 12 ciltten oluşan eserin ilk 10 cildi kaybolmuştur. 11. cilt ise 1405-1494 yılları arasındaki Timurlu, Kara-Koyunlu, Ak-Koyunlu ve Osmanlı devletlerinin birbirleri ile olan münasebetlerini içermektedir. Eserin adı geçen cildi 1349 yılında Abdülhüseyin Nevaî tarafından neşredilmiş ve Mürsel Öztürk tarafından da Türkçeye çevrilmiştir.

B. Arapça Kaynaklar

Timurlu Devleti ile ilgili kaynakların çoğunluğunun Farsça olduğunu söylemiştik. Ancak Timurlu Devleti’nin Azerbaycan için verdiği mücadelelerin yaşandığı dönemlerde Arapça kaleme alınmış eserler de araştırmamız açısından oldukça önem arz etmektedirler. Dolayısıyla, çalışmamızda Arapça eserler ve bunları kaleme alan müellifler hakkında bilgiler verilecektir.

‘Acâibü’l-Makdûr fî Neva’ibi (Ahbâri) Tîmûr: Timur devri tarihi açısından oldukça önemli olan bu eser, Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. İbrahim b. Ebû Nas Muhammed b. Arabşah Şihabeddin Ebu’l-Abbas tarafından kaleme alınmıştır.¹⁷ Arabşah, 1389 yılında Dımaşk’ta doğdu. 1400 yılında Timur Dımaşk’a girince, Arabşah’ı ailesiyle Semerkand’a gönderdi. Burada oldukça iyi bir eğitim aldı. 1408 yılında Moğolistan’daki Hatâ’ya giden Arabşah, ardından sırasıyla Saray, Kırım ve Edirne’ye gitti. Osmanlı sultanı Çelebi Mehmed tarafından himaye edildi ve sır kâtipliği görevi ile çeşitli yerlere Arapça, Farsça, Türkçe ve Moğolca mektuplar yazdı. 1421 yılında Haleb’e ve oradan da 1422 yılında memleketi olan Dımaşk’a gitti. 1436 yılında Kahire’ye göç etti ve 1450 yılında öldü. 1435 yılında tamamladığı eserinde Timur’un adı ve soyundan ölümüne kadar bilgiler vermektedir. Ayrıca Timur’un ölümünden sonra 1409 yılına kadar yaşanan hâkimiyet mücadeleleri ve Şahrûh’un Mirza Halil Sultan’dan

¹⁷ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr fî Nevâ’ibi Teymûr*, (Yay. Ahmed Fâyiz el-Humsî), Beyrut 1986; (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2012; *Acâibu’l-Makdûr fî Nevâib-i Tîmûr*, (Çev. Ahsen Batur), 19-27; Günaltay, *Tarih ve Müverrihler*, 360-364; Togan, *Tarihte Usûl*, 200; İbrahim Kafesoğlu, “İbn Arabşah”, *İA*, 5/2, Eskişehir 2001, 698-701; Beatrice Forbes Manz, “Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty”, *Iranian Studies*, 21-1/2, 1988, 108; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 216-217; İsmail Aka, “Acâibü’l-Makdûr”, *DİA*, 1, İstanbul 1988, 318; Aka, *Mirza Şahrûh ve Zamanı (1405-1447)*, Ankara 1994, XXIV-XXV; Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, XXXV; Yüksel, “Timurlular Devleti Tarihi Kaynakları”, 55; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 418.

Semer kand ve Mâverâünnehir'in idâresini almasına kadar yaşanan olayları anlatmaktadır. Edebî bir dil ile eserini kaleme alan Arabşah, muhtemelen Dımaşk'tan göçürüldüğü ve Dımaşk'ın Timurlular tarafından alınmasından ötürü eserinde Timur ve Timurlu Devleti'ni aşağılayıcı ifadelerle anlatmıştır. Timur'a karşı nefretinden ötürü de verdiği bilgiler yanlı olabilmektedir. Dolayısıyla dönemin Farsça kaynakları ile mukayese edilerek değerlendirilmesi gerekir. Birçok baskısı bulunan eser, Bağdadlı Nazmîzâde Murtaza tarafından 1698 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Ağır bir dille çevrilmiş olduğundan 1860 yılında aynı adla yeniden basılan eser, özet mâhiyetinden öteye gidememiştir. 2012 yılında ise Ahsen Batur tarafından eserin Beyrut baskısı esas alınarak Türkçe çevirisi yapılmıştır. Eserin Türkçeye çevrilmesi, bize çalışmamızda oldukça kolaylık sağlamıştır.

Kitâb es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk: Timurlu Devleti ile alakalı en fazla bilgi veren kaynaklardan biri olan bu eser, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî tarafından kaleme alınmıştır.¹⁸ Müellif, Ortaçağın en önemli tarihçilerinden olup, kültür tarihi konularında da eserlerinde yer vermesi ile diğer tarihçilerden ayrılır. 1171-1441 yılları arasında yaşanan tarihi olayları anlattığı bu eserinde Timur ve Şahruh dönemi ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. 4 ciltten oluşan eserin 1 ve 2. cildi M. Mustafa Ziyâde tarafından, 3 ve 4. ciltleri ise Said Abdulfettâh 'Aşur tarafından neşredilmiştir. 1997 yılında Muhammed Abdulkadir 'Ata tarafından Beyrut'ta 8 cilt olarak yayımlanmıştır. Eser, Şahruh'un Azerbaycan'a, Kara-Koyunlular üzerine yaptığı seferler hakkında verdiği bilgiler açısından çalışmamızda önemli bir kaynak olmuştur.

En-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire: Mısır tarihçilerinin en önemli isimlerinden olan Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî el-

¹⁸ Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk* (Yay. Muhammed Abdulkadir 'Atâ), I-VIII, Beyrut 1997; *Kitâb es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, (Yay. Muhammed Mustafa Ziyâde), I, Kahire 1934; II, Kahire 1958; *Kitâb es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk* (Yay. Said Abdulfettâh 'Aşur), III-IV, Kahire 1971-1972; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 7-8; Günaltay, *Tarih ve Müverrihler*, 352-357; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 208-212; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, XXV; Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, XXXV-XXXVI; Yüksel, "Timurlular Devleti Tarihi Kaynakları", 56; C. Brockelmann, "Makrîzî", *İA*, VII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 206-208; Eymen Fuâd Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, 27, Ankara 2003, 448-451.

Yeşbugavî ez-Zâhirî tarafından kaleme alınan eser, başlı başına bir Mısır tarihidir.¹⁹ 1410-1411 yılında Kahire’de doğan müellif, Çerkes Memlûk hükümeti zamanında 16 sultanın çağdaşı olmuştur. Bir atabeyin oğlu ve Berkuk’un kayınbirâderi olmasından ötürü devlet nezdinde itibarı yüksekti. Sultan Ferec zamanında Dımaşk nâibliğine yükselen müellifin adı geçen eseri, 641 yılında Mısır’ın fethinden 1467 yılına kadar sekiz buçuk asırlık dönem içerisinde yaşanan olayları içermektedir. Memlûklu-Timurlu, Memlûklu-Celâyirli ilişkileri konusunda bilgiler içermesi açısından eser, çalışmamız için önemli bir kaynak niteliğindedir. Kronolojik bir sıra ile yazılan eserin belirli kısımları belirli zamanlarda neşredilmiş ve tamamının neşri ise Mısır’da yapılmıştır. Muhammed Hüseyin Şemseddîn’in Beyrut’ta basılan tıpkıbasımı ise Ahsen Batur tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Çalışmamızda biz, Ahsen Batur’un çevirisinden faydalandık.

C. Türkçe Kaynaklar

Türkçe tarih yazıcılığı Farsça ve Arapçanın tesirinden Osmanlı Devleti zamanında, II. Murat döneminde kurtuldu. Çalışmamızın Türkçe kaynakları Osmanlı kroniklerinden müteşekkildir. Bu dönemde yazılan eserler Osmanlı Devleti’nin siyasî tarihi yanı sıra çalışma konularımız ile alakalı da birçok bilgiler içermektedir. Dolayısıyla çalışmamız açısından değerli gördüğümüz Osmanlı kronikleri ile ilgili bilgiler verilecektir.

Âşıkpaşazâde Tarihi: Osmanlı tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan eser, büyük dedesi Âşık Paşa’ya nispetle Âşıkpaşazâde olarak anılan Derviş Ahmed tarafından kaleme alınmıştır.²⁰ 1400 yılında Amasya sancağı Elvan Çelebi köyünde

¹⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü’z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve’l-Kâhire*, I-XVI, (Tahkîk Muhammed Hüseyin Şemseddîn), Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1413; (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2013; *En-Nücümü’z-Zâhire*, (Çev. Ahsen Batur), 9-17; Togan, *Tarihte Usûl*, 205-206; Günaltay, *Tarih ve Müverrihler*, 390-391; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 219-221; Erkan Göksu, “İbn Tağrıberdî ve Tarihçiliği”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, (A Jurnal of Oriental Studies), VIII/26, (2008/1), 70-77; Yılmaz, *Celayirliler*, XXXVI; Mustafa Çuhadar-İsmail Yiğit, “İbn Tağrıberdî”, *DİA*, 20, İstanbul 1999, 385-388.

²⁰ *Die Altosmanische Chronik des Asik Pasa-Zade*, (Nşr. Friedrich Giese), Leipzig 1929; Çiftçioğlu Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949; Richard Kreutel, *Vom Hinterzeld zur Hohen Pforte*, Graz-Wien-Köln 1959; Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013; Derviş Ahmed Âşıkî, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (Haz. Cemil Çiftçi), İstanbul 2008; M. Fuad Köprülü, “Âşık Paşa-Zâde”, *İA*, I, MEB Yay., Eskişehir 2001, 706-709; Abdülkadir Özcan,

doğan müellif, Fetret Devri bazı olaylarına şahitlik etti. II. Murad'ın bazı seferlerine katılan Âşıkpaşazâde, 1484 yılında eserini tamamladı. Osmanlı-Timurlu ilişkileri ile ilgili verdiği bilgilerden ötürü çalışmamız açısından önemli bir eserdir.

Cihânnümâ: Eser, Mevlânâ Neşrî ve Mehmed Neşrî olarak bilinen, Hüseyin b. Eyne Bey tarafından kaleme alınmıştır.²¹ İlmiye mensubu olan müellif, Fatih Sultan Mehmed Han'ın ölümü ardından çıkan olaylara şahit olmuş ve II. Bayezid'in son zamanlarında müderrislik yapmıştır. En önemli eseri Cihânnümâ olup bu eseri kaleme alma sebebinin tarih ilminin yeterince irdelenmemesi ve Türkçe eserlerin yetersizliği olarak göstermiştir. Eser, yaradılıştan kendi dönemine kadar olan olayları içermektedir. Osmanlı-Timurlu mücadeleleri açısından önemli bir eserdir.

Oruç Beğ Tarihi: Asıl adı Tevârih-i Âl-i Osmân olan bu eser, Oruç b. Âdil tarafından II. Bayezid döneminde kaleme alınmıştır.²² Edirne'de dîvân kâtipliği yapan müellif, eserini II. Bayezid'e ithaf etmiştir. Eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1503 yılına kadar yaşanan siyasî olayları anlatır. Ankara Savaşı'nı bizzat savaşa katılan yaşlı yeniçerilerden nakletmiştir. Diğer Osmanlı kronikleri gibi Osmanlı-Timurlu ilişkileri açısından önemli bir eserdir.

Tacü't-Tevârih: Osmanlı Devleti kronikleri arasında önemli bir yere sahip olan bu eser, Hoca Sâdeddin Efendi (1536-1599) tarafından kaleme alınmıştır.²³ Müderrisliğin

“Âşıkpaşazâde”, *DİA*, 4, İstanbul 1991, 6-7; Feridun M. Emecen, “Osmanlı Kronikleri ve Biyografı”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 3, 1999, 85-86; Samet Arıker, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, Ekim 2015, 204-205.

²¹ Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihânnümâ*, (Nşr. Fâik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen), Ankara 1949; *Neşrî Tarihi*, I, (Haz. Mehmet Altay Köymen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983; *Cihânnümâ*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013; Fahriye Arık, *On Beşinci Asır Tarihçilerinden Neşrî'nin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1936; Faik Reşit Unat, “Neşrî Tarihi Üzerinde Yapılan Çalışmalara Toplu Bir Bakış”, *Bellekten*, VII/25, 1943, 177-201; M. C. Şehâbeddin Tekindağ, “Neşrî”, *İA*, IX, MEB Yay., Eskişehir 2001, 214-216; Abdülkadir Özcan, “Neşrî”, *DİA*, 33, İstanbul 2007, 20-22.

²² Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014; *Oruç Beğ Tarihi-Ahmedî-Şükrullah (Üç Osmanlı Tarihi)*, (Haz. Atsız), Ötüken Yay., İstanbul 2013; Faik Reşit Unat, “Oruç b. Âdil”, *İA*, IX, MEB Yay., Eskişehir 2001, 418-419; Abdülkadir Özcan, “Oruç b. Âdil”, *DİA*, 33, İstanbul 2007, 425-426; Ekrem Üçyiğit, “Oruç Beğ Tarihi Hakkında”, *Hayat Tarih Mecmuası*, IX/7, İstanbul 1973, 74-76.

²³ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I-V, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992; Akdes Nimet Kurat, “Hoca Sâdeddin Efendinin Türk-İngiliz Münasebetlerinin Tesisi ve Gelişmesindeki Rolü”, *Fuad Köprülü Armağanı*, TTK Yay., Ankara 2010, 305-306; Şerafettin Turan, “Sa'd-ed-din”, *İA*, X, MEB Yay., Eskişehir 2001, 27-32; Şerafettin Turan, “Hoca Sâdeddin Efendi”, *DİA*, 18, İstanbul 1998, 196-198; Şefâettin Severcan, “Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliğimizdeki Yeri”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, Kayseri 1992, 73-78.

yanı sıra şehzâde hocalığı da yapan müellif, III. Murad zamanında sarayda seçkin bir mevki kazandı. III. Mehmed zamanında da yerini korudu ve şeyhülislâm oldu. Eseri, Osmanlı Devleti kuruluşundan 1520 yılına kadar olan tarihî olayları ihtiva eder. İsmet Parmaksızoğlu eseri sadeleştirerek neşretmiştir. Bir Osmanlı kroniği olmasına rağmen Timurlular ile alakalı verilen bilgiler açısından önemli bir eserdir.

Ç. Diğer Kaynaklar

Clavijo Seyahatnâmesi: Timurlu Devleti kaynakları arasında en önemli eserlerden birisi Clavijo'nun seyahatnâmesidir.²⁴ Eser, Ankara Savaşı'ndan sonra Kastilya Kralı III. Henry'nin Timur'a gönderdiği elçilik heyetinde bulunan mabeyncisi Clavijo tarafından kaleme alınmıştır. 1403 yılında Kadiz'den hareket etmesinden Semerkand'da Timur ile görüşükten sonra 1406 yılında III. Henry'nin huzuruna çıkmasına kadar yaşanan tarihî olayları anlatmaktadır. Clavijo, İstanbul'a uğradıktan sonra Karadeniz kıyıları üzerinden Trabzon, Erzincan ve Erzurum'a uğramıştır. Erzurum'dan sonra ise Hoy'a ve ardından Tebriz ve Sultaniye şehirlerine gitmiştir. Gittiği yerlerde gördükleri ve duyduklarını eserinde işleyen müellif, İran, Anadolu ve özellikle Azerbaycan'ın siyasî, sosyal ve kültürel olayları hakkında çok değerli bilgiler vermektedir. İspanyolca olan eser, 1859 ve 1928 yıllarında 2 defa İngilizceye çevrilmiştir. Eserin Türkçe tercümelemleri ise 1993 yılında Ömer Rıza Doğrul tarafından ve 2008 yılında Zeynep Ertan tarafından yapılmıştır ki, biz de çalışmamızda Zeynep Ertan'ın çevirisini kullanma yoluna gittik.

Türkler ve Tatarlar Arasında: Timurlu Devleti dönemi seyahatnâmelerinden olan bu eser, Johannes Schiltberger tarafından kaleme alınmıştır.²⁵ Müellif, henüz 16 yaşında iken Macar Kralı Sigismund'un hizmetinde Niğbolu Muharebesi'ne (1396) katılmış ve esir düşmüştür. 1396-1402 yılları arasında Yıldırım Bayezid'in emrinde kaldı ve

²⁴ Ruy Gonzales de Clavijo, *Narrative of the Embassy of Ruy Gonzales de Clavijo to the Court of Timour*, (Çev. Clements R. Markham), London 1859; *Embassy to Tamerlane 1403-1406*, (Çev. Guy Le Strange), London 1928; *Anadolu Orta Asya ve Timur*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1993; *Timur'un Hayatı ve Kadiz'den Semerkant'a Seyahatler*, (Çev. Zeynep Ertan), Pozitif Yay., İstanbul 2008; *Timur'un Hayatı ve Kadiz'den Semerkant'a Seyahatler*, (Çev. Zeynep Ertan), 7-13; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, XXVI; Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, XXXIX-XL.

²⁵ Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, (Çev. Turgut Akpınar), İletişim Yay., İstanbul 1995; Karl Friedrich Neumann, *Reisen des Johannes Schiltberger aus München in Europa, Asia und Afrika von 1394 bis 1427*, München 1859.

Timur'un Ankara zaferi ile bu defa onun hizmetine girdi. Timur'un ölümünden sonra da önce Şahruh'un, ardından 1408 yılında Miranşah'ın hizmetine girdi. Miranşah'ın Kara Yusuf ile yapılan muharebede ölümü üzerine de onun oğlu Mirza Ebubekir'in hizmetine girdi. 30 yıllık bir gurbet hayatından sonra ülkesine dönen müellif, 1394-1427 yılları arasını kapsayan eserini 1427 yılında yazmış ve eser 1460 yılında basılmıştır. 1859 yılında Karl Friedrich Neumann tarafından bastırılan eser, 1995 yılında Turgut Akpınar tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Müellifin Ankara Savaşı'nı görmesi ve Timur'un yanı sıra oğlu ve torunlarının hizmetinde bulunması, eserinde vermiş olduğu bazı bilgilerin önemini ortaya koymaktadır.

Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi: Timurlu tarihini kapsayan en önemli Ermeni kaynağı olan bu eser, Metzoplu Toma tarafından kaleme alınmıştır.²⁶ Ermeni din görevlisi olan müellif, Timurlu Devleti zamanında 1388-1446 tarihleri arasında Doğu Anadolu'da yaşanan olayları görerek ve duyarak yazmıştır. Dolayısıyla verdiği bilgiler, Timurlular tarihi açısından oldukça önemlidir. Timur'un batıya yönelik seferleri ile ilgili malumatlarının yanı sıra, Timur'un Kafkasya'ya girmesi, Ermeni ve Gürcü yürüyüşleri, onun ölümünden sonra oğul ve torunları arasındaki mücadeleler ve Timurlular-Kara-Koyunlular arasında yaşanan tarihî meselelerde de kayda değer bilgiler vermektedir. Eser, Rusçadan Azerbaycan Türkçesine çevrilmiş ve bu nüsha esas alınarak Gürsoy Solmaz tarafından Kiril alfabesinden Türkçeye aktarılmıştır.

XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar: Timurlu Devleti ile alakalı dağınık halde olan Ermenice yazmalarının derlendiği bu eser, Hrand D. Andreasyan tarafından Türkçeye çevrilmiştir.²⁷ Timur'un ve Şahruh'un batıya yönelik seferleri ile ilgili kayıtların varlığından ötürü çalışmamız açısından değer arz etmektedir.

²⁶ Thomas of Medzoph, *Expose des guerres de Tamerlan et de Schach Rokh*, (Fransızcadan Çev. F. Neve), Brussels 1860; *Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi*, (Çev. Gürsoy Solmaz), Elips Kitap Yay., Ankara 2009; Çevirenin Takdimi ve Rusçaya çevirenin önsözü; Hrand D. Andreasyan, "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", *Tarih Dergisi*, I/I, İstanbul 1950, 424-426.

²⁷ Hrand D. Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 3, İstanbul 1973, 83-149.

D. Araştırma Eserler

Tarihî konuların aydınlatılmasında en büyük unsur olarak bildiğimiz ana kaynaklar, tarihî olayların sebep ve sonuçlarını ve niçin sorusunun cevabını tam olarak ortaya koyamamaktadır. Nitekim kaynakları kaleme alan müelliflerin çoğu, tarihî olayları ele alırken ya taraflı olmaları yahut da basit ifadelerle anlatmaları, tarihî meselelerin tam olarak aydınlatılmama sorununu ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir durumda tarihî olayların aydınlığa kavuşmasında araştırmacılar ve araştırma eserler büyük önem arz eder. Nitekim araştırma eserleri ve bu eserleri ortaya koyan araştırmacılar, ele aldıkları tarihî olayları değerlendirirken diğer tarihî kaynakları da göz önünde bulundurmaları ve ilmî çıkarımlar ve yorumlar yaparak olayları aydınlatmaları, kaynakların verdikleri bilgileri tamamlamaları açısından çok önemlidir. Timurlu Devleti ile alakalı hem yurtiçinde hem de yurtdışında yapılan araştırma eserleri de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla araştırmamızda, tarihî olayların aydınlatılmasında önemli yer tutan araştırma eserler ve bu eserleri kaleme alan araştırmacılar hakkında da bilgiler verilecektir.

Timurlu Devleti ile ilgili Türkiye’de en fazla eser ortaya koyan isim şüphesiz İsmail Aka olmuştur. Timurlu Devleti siyasî tarihi yanı sıra idarî, sosyal ve kültürel meseleleri içine alan *Timur ve Devleti*²⁸ adlı eseri çalışmamızda başlıca kullandığımız eserlerindedir. Bunun yanı sıra Şahruh döneminde Azerbaycan seferleri, Kara-Koyunlular ile mücadeleler konuları için sıkça başvurduğumuz diğer bir eseri *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*²⁹ adlı eseridir. *İran’da Türkmen Hâkimiyeti*³⁰ adlı eseri Timurlu-Kara-Koyunlu ilişkilerinin yanı sıra Timur ve haleflerinin Azerbaycan mücadeleleri açısından oldukça önemlidir. Yine “Timur’un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem’de Hâkimiyet Mücadeleleri”³¹, adlı makalesi de Timur sonrası yaşanan iç karışıklıklar ve çalışma sahamız olan Azerbaycan’da yaşanan

²⁸ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Yay., Ankara 2000.

²⁹ Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı, (1405-1447)*, TTK Yay., Ankara 1994.

³⁰ İsmail Aka, *İran’da Türkmen Hâkimiyeti*, TTK Yay., Ankara 2001.

³¹ İsmail Aka, “Timur’un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem’de Hâkimiyet Mücadeleleri”, *Makaleler*, 1, (Haz. E. Semih Yalçın-Şarika Gedikli), Berikan Yay., Ankara 2005, 107-133.

mücadeleler konusunda bize yol gösteren çalışmaların başında gelmektedir. Saydığımız bu eserlerin dışında yazarın, yine birçok eserini çalışmamızda ziyadesiyle kullandık.

Çalışmamızda diğer önemli bir araştırma eser ise Faruk Sümer'in *Kara Koyunlular*³² adlı eseridir. Timur'un ve haleflerinin Kara-Koyunlular ile münasebetleri ve Azerbaycan üzerinde hâkimiyet mücadeleleri konusunda başvurduğumuz en önemli eserlerdendir. Ayrıca eser, Timurlu-Celâyirli ilişkileri ve Azerbaycan konusunda da oldukça fazla bilgi içermektedir.

Doğrudan Timurlu Devleti tarihi ile alakalı bir çalışma olmasa da özellikle Timurlu-Celâyirli ilişkileri açısından çok defa başvurduğumuz bir diğer eser de Şirin Beyânî tarafından kaleme alınan ve Celâyirli ile ilgili en önemli araştırma eser olan *Târih-i Âl-i Celâyir* adlı çalışmadır.³³ Ancak İsmail Aka, eserin tanıtımını yaparken bu çalışmanın birçok hatasını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla biz de çalışmamızda eseri diğer kaynaklarla karşılaştırarak doğru bilgilerini çalışmamızda kullandık. Diğer kaynaklarla olan farklılıkları ise diğer tüm eserlerde olduğu gibi dipnotta ifade ettik.

Timurlu Devleti üzerine Türkiye'de çalışmaları ile dikkat çeken isimlerden biri de Hayrunnisa Alan Akbıyık olmuştur. *Osmanlı-Timurlu Münasebetleri*³⁴, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*³⁵, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*³⁶ ve diğer çalışmaları Timurlu Devleti tarihinin aydınlatılmasında önemli yer tutmaktadırlar. Bundan ötürü çalışmamızda bu eserlere çok defa başvurmuş olduk. Altın Orda Devleti tarihi ile alakalı çok sayıdaki eserleriyle, bu sahadaki ilmi boşluğu dolduran İlyas Kemaloğlu'nun yanı sıra Mustafa Kafalı, Beatrice Forbes Manz, W. Barthold, V. Minorsky, Cüneyt Kanat, Musa Şamil Yüksel ve diğer isimlerin eserlerinden de faydalanma yoluna gittik.

³² *Kara Koyunlular*, I, TTK Yay., Ankara 1992.

³³ *Târih-i Âl-i Celâyir*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahran 1093; İsmail Aka, "Târih-i Âl-i Celâyir", *Makaleler*, 3, (Haz. E. Semih Yalçın-Şarika Gedikli), Berikan Yay., Ankara 2005, 347-352.

³⁴ Hayrunnisa Alan, *Osmanlı-Timurlu Münasebetleri*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992.

³⁵ Hayrunnisa Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi (1451-1469)*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996.

³⁶ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, Ötügen Yay., İstanbul 2007.

GİRİŞ

AZERBAYCAN'IN ADI, TARİHİ COĞRAFYASI VE TİMURLULAR ÖNCESİ SİYASİ DURUMU

I. AZERBAYCAN ADI

“Azerbaycan” kelimesinin menşei konusunda muhtelif görüşler ortaya atılmıştır. Ancak bu görüşler içerisinde en makul olanı Persler zamanında Küçük Media’nın satraplığını yani idâreciliğini yapan “Atropatenes”in adından geldiği görüşüdür. Büyük İskender’in generallerinden olmayıp Ahemeniş vâlisi olan Atropatenes³⁷, Büyük İskender’in M. Ö. 331 yılında Media üzerine yaptığı sefer esnasında Küçük Media satraplığı görevindeydi. Kafkasyalı askerleri ile Pers ordusu yanında Yunanlılarla yapılan Gavgamel Savaşı mağlubiyetinden sonra Atropatenes, Büyük İskender’e muti oldu. Buna mukabil olarak Büyük İskender, M. Ö. 328 yılında daha önceden bölgeye atadığı vâliyi görevden alarak Atropatenes’i tekrar Kuzey Media satraplığına atadı. Bu tarihten itibaren bölgeye “Atropatene” veya “Atropat Mediası” denmeye başlandı.³⁸ Atropat kelimesi Yunanca’da “Atropatene, Atropatios, Tropatene”; Ermenicede “Atrpatakan, Adurbaygan”; Orta Farsçada “Adarbayjan, Adarbaygan”; Gürcücede “Adarbadagan”; Süryanicede ise “Azarbaygan” şeklinde telaffuz edilmiş, Arapçada g/c değişikliğinden ötürü de Araplar tarafından “Azerbaycan” denilmiştir. Böylece bu telaffuz Araplardan İranlılara ve Türklere geçmiştir.³⁹ Atropatene kelimesi böylece

³⁷ John Macdonald Kinnear, *Persian Empire*, I, London 1813, 148; X. De Planhol, “Azerbaijan I. Geography”, *Encyclopedia Iranica*, III, London 1987, 205; Ali İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, Lalezar Kitabevi, Ankara 2007, 1.

³⁸ Kerim Oder, *Azerbaycan*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1982, 17; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder*, “Azerbaycan Neşriyyatı”, Bakı 1996, 78-79; Mahmud İsmailov, *İlk Çağlardan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Azerbaycan Tarihi*, (Çev. Vefa Kurban), IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014, 18-19; İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, 1-2; İsmail Mehmetov, *Türk Kafkası’nda Siyasi ve Etnik Yapı (Eskiçağdan Günümüze Azerbaycan Tarihi)*, Ötüken Yay., İstanbul 2009, 131; Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2011, 33; Mahmut Bi, *Kafkas Tarihi*, I, Selenge Yay., İstanbul 2007, 341.

³⁹ X. De Planhol, “Azerbaijan I. Geography”, 205; Zeki Velidi Togan, “Azerbaycan”, *İA*, II, MEB Yay., Eskişehir 2001, 93; Rehim Reisniyâ, *Âzerbâycân der Seyr-i Târih-i İrân*, I, İntişârât-ı Nîmâ, Tebriz, 90; Ahmet Caferoğlu, “Azerbaycan Tarihine Umumî Bir Bakış”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1/1, Bühranettin Matbaası, İstanbul 1932, 5; İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, 2; Eşref Duman, *Azerbaycan’a Yönelik İlk İslâmî Fetihler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans

“Azerbağzan”, “Azerbadegan”, “Azerabadagan”, “Azerbaijan” gibi telaffuzlarla günümüzdeki “Azerbaycan” şeklini almıştır.⁴⁰

Bu görüşün dışında Azerbaycan kelimesinin kökeni ile ilgili İranlılarda çeşitli halk etimolojileri görülmektedir ki, bu görüşler kısmen bize de intikal etmiştir. Pehlevî dilinde “azar” kelimesi “ateş”, “baygan” kelimesi ise “muhafız” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Azerbaycan kelimesinin bu iki kelimedenden teşkil edildiği savunulmuştur.⁴¹ Bunun yanı sıra ismin, Azerbâd b. Beyvaresb b. Esved b. Sam b. Nuh’tan alınmış olduğu görüşü vardır.⁴² Yine bu ismin “atar” ve “patar” kelimelerinin birleşmesi ile ortaya çıktığını ileri süren bir görüş de vardır. Bu görüşe göre “atar” eski Pers dilinde “ateş”, “patar” ise “ülke” anlamına geldiğinden ötürü bölgeye “ateşler ülkesi” adı verilmiştir.⁴³ Atropatene kelimesini “ateş” veya “ateşperestlik” ile ilişkilendiren araştırmacılar delil olarak Urmiye Gölü yanındaki eski ateşgede yıkıntısını ve Bakü Ateşgedesi’ni göstermektedirler.⁴⁴

Ülke adının Mecusîlerin en önemli mabetlerinden olan “Azerguşnesb”den geldiği görüşü de savunulan görüşler arasındadır. Taht-ı Süleyman olarak bilinen ve Eş-Şiz’de bulunan Azerguşnesb mâbedi saltanat mâbedi olup, harp veya sıkıntılı dönemlerde

Tezi), Erzurum 2008, 2; Ziya Musa Bunyatov, “Azerbaycan”, *DİA*, 4, İstanbul 1991, 318; Adil Han Ziyadhanlı, *Azerbaycan*, Bakü 1990, 3.

⁴⁰ İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, 2.

⁴¹ Yusuf Bey Vezirof, *Âzerbâyçân: Târîhî, Coğrâfî ve İktisâdî*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1338-1340, 7; Togan, “Azerbaycan”, 93; Reisniyâ, *Âzerbâyçân der Seyr-i Târîh-i İrân*, I, 91; Duman, *Azerbaycan’a Yönelik İlk İslâmî Fetihler*, 2; Bunyatov, “Azerbaycan”, 318.

⁴² Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesî, *İslâm Coğrafyası (Ahsenü’t-Takâsîm)*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2015, 383; Vezirof, *Âzerbâyçân: Târîhî, Coğrâfî ve İktisâdî*, 7; Togan, “Azerbaycan”, 93; Reisniyâ, *Âzerbâyçân der Seyr-i Târîh-i İrân*, I, 97; Bunyatov, “Azerbaycan”, 318; Bayram Arif Köse, “10. Yüzyıl İslam Coğrafyacılarına Göre Azerbaycan’da Coğrafi, İdarî ve İktisadî Durum”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/34, 2016, 433.

⁴³ Ş. Cemşidov, “Azerbaycan Sözüünün Menşesi ve Manası Hakkında”, (Çev. M. Karaörs), *Türk Kültürü*, XXXII/370, (Şubat) Ankara 1994, 119; Oder, *Azerbaycan*, 17; Cemal Gökçe, *Kafkasya Ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979, 5-6; Duman, *Azerbaycan’a Yönelik İlk İslâmî Fetihler*, 2; Cem Tuysuz, *Selçuklular Döneminde Azerbaycan*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1997, 8; Ahmet Caferoğlu, *Azerbaycan*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1940, 5.

⁴⁴ Şemseddin Sami, *Kamus-ul Alam*, I, İstanbul 1306, 68-69; Oder, *Azerbaycan*, 17; İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, 3-4; Tuysuz, *Selçuklular Döneminde Azerbaycan*, 8.

ziyaret edilir ve doğudan batıya tüm Mecusî mâbetlerine bu mâbetten ateşler götürülürdü.⁴⁵

İsmin kökeni konusunda el-Harizmî de görüş bildirmiştir. Harizmî, eserinde bölgeyi “*Azerbâdegân*” olarak kaydetmiştir. Ona göre “*azer*” kış ayı olan Mart ayı demektir. “*bad*” kelimesi ise “*rüzgar*” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “*Azerbâdegân*” kelimesi kış rüzgârının estiği yer anlamına gelmekte olup Arapçada “*Azerbaycan*” şeklini almıştır.⁴⁶ Bazı kaynaklara göre ise ateşler yurdu anlamına gelen Azerbaycan adı, üç ayrı kelimenin birleşmesi ile meydana gelmiştir. “*azer*” kelimesi “*ateş*” anlamına gelmektedir. “*bay*” kelimesi “*bey, bay, yüksek, ünlü, zengin toprak*” anlamındadır. Kelimenin sonunda bulunan “*can*” hecesi ise Atropatakan kelimesindeki “*kan*” hecesinin zamanla değişmesi ile oluşmuş olup “*yüksek, yüce, saygın, ünlü*” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Azerbaycan adı “*ünlü, yüce ateşler yurdu, ateşin, alevin kutsal koruyucusu*” anlamına gelmektedir.⁴⁷

Tüm bu görüşlerden hareketle Azerbaycan’ın adının menşei konusunda ortak bir kanaatin olmadığını söylemek mümkündür. Ancak bu konudaki araştırmalardan hareketle bizce Azerbaycan adının Küçük Media satrapı olan Atropatenes’ten geldiğini söyleyebiliriz.

II. AZERBAYCAN’IN TARİHİ COĞRAFYASI

Azerbaycan coğrafyası en eski çağlardan itibaren stratejik konumu, doğal kaynakları açısından önemli bir bölge olmuştur. Bu sebeplerden ötürü büyük dünya medeniyetlerinin mücadele sahası olmuş ve bu cümleden olarak ülke sınırları sık sık değişmiştir. Dolayısıyla ülke adının menşei gibi Azerbaycan’ın sınırları meselesi de tespiti zor bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Henüz M. Ö. 36 yılında Romalı Antonius’un, 591 yılında II. Hüsrev’in ve 621-627 yıllarında ise İmparator Heraklius’un

⁴⁵ V. Minorsky, “Roman and Byzantine Campaigns in Atropatene”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (BSOAS)*, XI, Cambridge University Press, 1943-46, 255, 265; İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, 6.

⁴⁶ el-Harizmî, *Mefâtihü’l-Ulûm*, (Nşr. G. Van Vloten), E. J. Brill, Leiden 1968, 115.

⁴⁷ İsmailov, *İlk Çağlardan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Azerbaycan*, 17-18; Tuysuz, *Selçuklular Döneminde Azerbaycan*, 9.

Azerbaycan'ı ele geçirmeleri esnasında bile ülke sınırlarının belirgin olmadığı görülmektedir.⁴⁸

Ahamenişler zamanında (M. Ö. 555- M. S. 225) Atropatene olarak adlandırılan Azerbaycan, Büyük Media'nın bir parçasıydı. Azerbaycan coğrafyası, doğusunda Hazar Denizi, batısında Ermenistan, güneyinde Büyük Media ve kuzeyinde Hazar ülkesiyle sınırlanıyordu. Bölge, Aras Nehri ile Ermenistan'dan, Kızıl-Özen Çayı (Sefid-Rûd) ile de Irak'dan ayrılmaktaydı.⁴⁹ Atropatene hükümdarlarından olan Artabaz'ın hüküm sürdüğü M. Ö. III. yüzyılın başlarında ülke sınırları Hazar Denizi'nden Ermenistan ve Pontus'a kadar genişlemiş ayrıca Gürcistan'ın bir bölümü de bu sınırlara dâhil edilmişti.⁵⁰ Ayrıca Marquart, Arran şehirlerinden olan Beylekan'ı (P'aitakaran) Atropatene'nin bir şehri olarak göstermektedir.⁵¹ Yine Gence de Atropatene'nin eski baş şehri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵² Ortaçağ Ermeni, Arap ve Fars kaynaklarında “Şirvan, şîrvân, şîrvân, şervân, şâberân veya şâburân” olarak da geçen Şirvan ise, Eski Albanya'nın veya Ortaçağın ilk devresinde Kür ve Aras nehirleri arasını kapsayan Arran'ın bir bölümünü oluşturuyordu.⁵³ Dolayısıyla Arran ve Şirvan'ın bu dönemde Atropatene'nin bir parçası olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Partlar döneminde Azerbaycan'ın sınırları hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Öyle ki, Arran bu dönemde de Azerbaycan'dan sayılmıştır. Dolayısıyla bu dönemde de Arran-Azerbaycan irtibatı devam etmiştir.⁵⁴

Sasaniler zamanında Azerbaycan'ın sınırları Derbend'e kadar uzanmaktaydı. Bunun en önemli delili, Derbend duvarlarında Sasanilere ait olan Pehlevî kitâbelerinde

⁴⁸ Minorsky, “Roman and Byzantine”, 243.

⁴⁹ Strabo, *The Geography Of Strabo*, V, (Haz. Horace Leonard Jones), Harvard University Press, London 1961, 303; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 9-10.

⁵⁰ Planhol, “Azerbaycan”, 206.

⁵¹ J. Marquart, *Eranşahr*, Berlin 1901, 111.

⁵² Buniyatov, “Azerbaycan”, 319; Minorsky, “Roman and Byzantine”, 257; Mirza Bala, “Gence”, *İA*, IV, MEB Yay., Eskişehir 2001, 762; Togan, “Azerbaycan”, 94; Aslıhan Akman, *Azerbaycan (Kadim Coğrafyanın Genç Ülkesi)*, İlke Yay., İstanbul 2005, 37.

⁵³ Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, 369; W. Barthold, “Şirvan”, *İA*, XI, MEB Yay., Eskişehir 2001, 571; Reisniyâ, *Âzerbâycân der Seyr-i Târîh-i Îrân*, I, 78; Sara Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti (VI-XVI Esrlere)*, Avrasya Press, Bakı 2006, 18; Vaqif Piriye, *Azerbaycan (XIII-XIV Esrlerde)*, Nurlan Bakı 2003, 176; Kazım Paydaş, “Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 40, Ankara 2006, 114; Mustafa Aydın, “Şirvan”, *DİA*, 39, İstanbul 2010, 204-205; Feride Memmedova, *Azerbaycan*, 60.

⁵⁴ İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 11.

“*Adurbatan-Adurbadagan*” ifadesinin geçmesidir. İfadenin, 553 yılında Sasanilerin Azerbaycan vâlisi olan Barzniş tarafından yazıldığı düşünülmektedir.⁵⁵ Bu ifadelerden hareketle Ermenilerin “*Ag-van-Alvank*”, Yunan ve Romalıların “*Albania-Albanya*” ve Arapların ise “*Arran*” dedikleri⁵⁶ Hazar Denizi’ne kadar uzanan ve Kür ile Aras nehirleri arasında bulunan bölgenin Sasaniler zamanında Azerbaycan sınırları içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Şirvan’ın IX. yüzyıldan itibaren ayrı bir bölge olarak mütalaa edilmesi de yine Sasaniler döneminde bölgenin Azerbaycan’a dâhil olduğunu göstermektedir.⁵⁷ Hazar Denizi’nin batısında bulunan ve kaynaklarda “*Mûgân, Mugkân, Mûkan*”⁵⁸ gibi farklı yazılışlarla gösterilen Muğan bölgesi de Sasaniler zamanında Azerbaycan sınırları içerisinde yer almaktaydı. Dahası, II. Şapur zamanında (309-379) Muğan, Azerbaycan’ın merkezi haline getirildi. Böylece ülkenin güneyi ile kuzeyi arasında bir bütünlük söz konusuydu.⁵⁹

Araplar zamanında, özellikle ilk İslâmî fetihler döneminde Azerbaycan’ın güney sınırı Sîser bölgesi, Kızıl-Özen (Sefîd-Rûd) ve Beşparmak dağları olmuştur. Kuzey sınırı ise Muğan dâhil olmak üzere Aras Nehri olmuş ancak bazen kuzey sınırı Derbend’e kadar uzanmıştır.⁶⁰ Bu cümleden hareketle Azerbaycan, Arapların fetihleri zamanında güneyde Irak-ı Acem, güneybatıda Cibal, doğuda Deylem ve Gilan, kuzeyde Arran ve Ermeniye ve batıda Bizans ile sınırdı.⁶¹ Ancak Azerbaycan’ın sınırları zamanla kuzeye doğru genişledi ve Arran’ı da içine aldı. Öyle ki, Azerbaycan’ın kuzeyi ve Ermeniye’nin Sîsakan/Sîsak ve Gürcistan’ın da bir kısmı Hazarların elinde bulunuyordu. Hazarların zamanla kuzeye sürülmeleri ile Azerbaycan sınırları kuzeye doğru genişledi.⁶²

⁵⁵ Zeki Velidi Togan, “Azerbaycan’ın Tarihi Coğrafyası”, I, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1/1, Bürhanettin Matbaası, İstanbul 1932, 37; İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, 13; Mehmetov, *Türk Kafkası’nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 19.

⁵⁶ Gürsoy Solmaz, *Selçuklular’dan Osmanlılar’a Gence*, Araz Yay., İstanbul 2016, 3; Abdülkerim Özeydin, “Arran”, *DİA*, 3, İstanbul 1991, 394; M. Fahrettin Kırzioğlu, “Albanlar Tarihi Üzerine”, (XI. Türk Tarih Kongresi Bildiriler kitabından, ayırbaşım), TTK Yay., Ankara 1994, 47.

⁵⁷ Zeyneloğlu Cihangir, *Muhtasar Azerbaycan Tarihi*, İstanbul 1924, 40-41.

⁵⁸ Guy Le Strange, *Doğu Hilafetinin Memleketleri*, (Haz. Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar), Yeditepe Yay., İstanbul 2015, 230.

⁵⁹ İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, 14.

⁶⁰ Togan, “Azerbaycan”, 94.

⁶¹ Togan, “Azerbaycan’ın Tarihi Coğrafyası”, 36; İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, 14.

⁶² Togan, “Azerbaycan”, 94; Feride Memmedova, *Azerbaycan*, 56.

Arapların bölgedeki fetihleri ile birlikte İslâm coğrafyacılarının Azerbaycan'ın sınırlarını belirlemede farklı bir yol izledikleri görülmektedir. Nitekim Araplar Azerbaycan ile Ermeniyeye, Şirvan ve Arran'ın fethinden sonra buraların idârelerini birleştirerek bir vâlinin idâresine bırakmışlar ve bu mıntıkaya “Azerbaycan” ve bazen de “Ermeniyeye” adını vermişlerdir. Öyle ki, İstahrî ve bölgeyi bizzat gezen İbn Havkal Azerbaycan, Ermeniyeye ve Arran'ı bir iklim⁶³ olarak göstermişlerdir. Ayrıca adı geçen coğrafyacıların çizdikleri haritalarda da bu bölgeler bir iklim olarak gösterilmiştir.⁶⁴ Yine İstahrî, Hazar Denizi haritasını çizerken de Derbend'e kadar olan tüm mıntıkayı Azerbaycan sınırları olarak göstermiştir.⁶⁵

Hudûdü'l-Âlem müellifi de Azerbaycan, Ermeniyeye ve Arran'ın bütün olduğunu söylemiş ve bunları tek bir başlıkta vermiştir. Müellif, Azerbaycan'ın sınırlarını doğuda Gılan, güneyde Irak ve El-Cezire, batıda Bizans ve Serîr, kuzeyde ise Hazar ve Serîr olarak göstermiştir.⁶⁶ Mukaddesî ise Azerbaycan, Ermeniyeye ve Arran'ı bir bölge sayarak bolluk ve bereket diyarı anlamına gelen “İklim er-Rehab” adını vermiştir.⁶⁷ Azerbaycan için “Büyük memleket, geniş bir ülke” diyen Yakut el-Hamevî, Azerbaycan sınırlarını doğuda Berdaa, batıda Zencan, kuzeyde ise Deylem, Gılan ve Tarum olarak göstermiştir.⁶⁸ Bundan hareketle bütün Arran bölgesi Azerbaycan'a dâhil olup Berdaa

⁶³ İslâm coğrafyacıları eserlerinde yedi iklim teorisini işlemişlerdir. Bu teorinin kullanılmasında, değerlendirmelerin daha kolay ve daha pratik yapılması amaçlanmaktaydı. İslâm coğrafyacılarında görülen bu yedi iklim anlayışı ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Murat Ağarı, “İslam Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47/II, Ankara 2006, 157-176.

⁶⁴ *Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler- Türklerin Yaşadığı ve Türklere Komşu Olan Bölgeler-*, (Der. Ve Türkçeye Çev. Yusuf Ziya Yörükân), Ötüken Yay., İstanbul 2013, 280; İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, (Trc. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yay., İstanbul 2014, 259; Vezirof, *Âzerbâycân: Târîhi, Coğrâfi ve İktisâdi*, 8; Togan, “Azerbaycan”, 94; Köse, “10. Yüzyıl İslam Coğrafyacılarına Göre Azerbaycan”, 433.

⁶⁵ Ebû İshak İbrâhîm İstahrî, *Mesâlik ve Memâlik*, (Nşr. İrec Afşâr), Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran 1304, Vrk. 87 a; Togan, “Azerbaycan”, 94; Reisniyâ, *Âzerbâycân der Seyr-i Târîh-i İrân*, I, 79.

⁶⁶ *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*, (Haz. V. Minorsky), (Çev. Abdullah Duman-Murat Ağarı), Kitabevi Yay., İstanbul 2008, 101; *Hudûd al-‘Alem: The Regions Of The World (A Persian Geography)*, (Translated by. V. Minorsky), (Ed. C. E. Bosworth), London 1937, 142; Togan, “Azerbaycan”, 94.

⁶⁷ Mukaddesî, *Ahsenü't-Takâsîm*, 380-381; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 17.

⁶⁸ Şihâbuddîn Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh el-Hemevî el-Rûmî el-Bağdâdî, *Mu'cemü'l-Bûldân*, I, Beyrut 1977, 128; Hüsâmeddîn Alî Ğâlib el-Nakşibendî, *Azerbâycân fi'l-Asri's-Selçûkî (420-624 h./1029-1227 m.): Dirâse fi ahvâliha's-Siyâsiyye ve'l-İdâriyye ve'l-Askeriyye*, Beyrut 2013, 32; Şahî Ahmadov, *Azerbaycan'da Şiiliğin Yayılma Süreci*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, 11.

şehri “*Yukarı Azerbaycan*” olarak adlandırılmıştır.⁶⁹ Yine Ebû Dülef, Muğan’a ve Bakü’ye vardığı zaman Azerbaycan’a geldiğini söylemektedir.⁷⁰ Arran’ın büyük kısmını oluşturan Şeki, Gence, Şamahı, Bakü ve Kuba hanlıklarına da Azerbaycan hanlıkları deniliyordu.⁷¹

İslâmî dönemde Azerbaycan için çizilen bu sınırlar daha sonraki tarihî süreç içerisinde de çoğu zaman aynı sınırlarla gösterilmiştir. Timurlu dönemi Azerbaycan’ın sınırları, XIII ve XIV. yüzyıllardaki sınırları ile hemen hemen aynıdır. Bu dönemin Azerbaycan sınırları hakkında tafsilatlı bilgi veren en önemli eserlerin başında XIV. yüzyıl müelliflerinden olan Hamdullah Müstevfi’nin kaleme aldığı “*Nüzhetü’l-Kulûb*” adlı eseri gelmektedir. Müellif, Azerbaycan sınırlarını verirken arazinin uzunluğunun 95 fersah⁷² (540.75 km), eninin ise 55 fersah (312.675 km) olduğunu kaydetmiştir. İlginçtir ki, müellif, bu sınırları verirken Azerbaycan’ın diğer önemli arazileri olan Arran, Muğan, Şirvan ve Guştesfi’yi ayrı başlık altında vermiştir. Ancak aynı müellif, Şirvan’ın önemli şehirlerinden olan Bakü’yü Azerbaycan şehirlerinden saymaktadır. Dolayısıyla onun vermiş olduğu ilk bilgi, Bakü’nün Azerbaycan’a bağlı olmasını söylemesiyle ters düşmektedir. Müellif burada sadece tarihi Atropatene topraklarını Azerbaycan sınırları olarak göstermekle hataya düşmüştür.⁷³

Azerbaycan’ın güney sınırı, Zencan’ın doğusu ve güneyinden geçmektedir.⁷⁴ Güney istikâmetinde Azerbaycan’ın sınırları Sayınkale, Ruyendez kaleleri, Savucbulak ve Uşniye’nin güneyinden geçerek Urmiye Gölü’nün batı sınırlarına uzanırdı.⁷⁵ Nitekim

⁶⁹ Ahmed b. Ebî Ya’kûb b. Ca’fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya’kûbî, *Kitâbu’l-Buldân*, (Nşr. M. J. De Goeje), Leiden 1892, 271-272; Reisniyâ, *Âzerbâycân der Seyr-i Târîh-i Îrân*, I, 79.

⁷⁰ Serdar Gündoğdu, *Ebu Dülef’in İran Seyahatnamesinin Tercümesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2013, 33.

⁷¹ Togan, “Azerbaycan”, 94.

⁷² 1 fersah 5685 metredir. Bk. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, Eren Yay., İstanbul 2000, 443.

⁷³ Hamdullâh b. Ebubekr b. Muhammed b. Nasr Müstevfi Kazvînî, *Nüzhetü’l-Kulûb*, (Haz. Muhammed Debîr Siyâkî), Kitâbhâne-i Tuhûrî, Tahran 1336, 85; Hamdullah Müstevfi, *Nuzhat-Al-Qulûb*, (Çev. G. Le Strange), London 1919, 78; Reisniyâ, *Âzerbâycân der Seyr-i Târîh-i Îrân*, I, 77; Vaqif Piriye, *Azerbaycanın Tarixi-Siyasi Coğrafyası*, Müellim Neşriyyat, Bakı 2006, 30.

⁷⁴ Yâkut el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Bûldân*, I, 128.

⁷⁵ V. Minorsky, “Savuç-Bulak”, *IA*, X, MEB Yay., Eskişehir 2011, 256; Vaqif Piriye, *Azerbaycan (XIII-XIV Esrlerde)*, Bakı 2003, 80.

Hamdullah Müstevfi'ye göre Uşniye, Azerbaycan sınırları içerisinde olup Hoy tümenine bağlıydı.⁷⁶

Azerbaycan'ın batı sınırları Urmiye, Selmas, Hoy ve Makü şehirlerinin batısından geçip Dvin⁷⁷ yolu ile Arran bölgesine kavuşurdu.⁷⁸ Urmiye, Selmas ve Hoy şehirleri Hoy tümenine, Makü ise Nahçıvan tümenine bağlıydı.⁷⁹ Yine batı istikametinde bu şehirlerden sonra Nahçıvan gelmektedir ki, Azerbaycan'ın en önemli vilâyetlerinden olup tümen merkezi olarak bilinirdi. Nahçıvan tümenine Ecnan, Ordubad, Azad ve Makü şehirleri bağlıydı.⁸⁰ Reşîduddîn Fazlullâh Hemedânî'ye göre Qafan ve Sürmeli de Nahçıvan tümenine bağlıydı.⁸¹

Nahçıvan'dan sonra Azerbaycan'ın sınır istikâmeti Dvin şehrine doğrudur. Yakut'a göre Dvin, Arran şehirlerinden olup Azerbaycan'ın uzak sınırlarında yerleşmiştir. Dolayısıyla Arran, Azerbaycan'ın Ermenistan ile sınırını teşkil ediyordu.⁸² Arran'ın en önemli şehirleri arasında bulunan ve Evliya Çelebi tarafından “*Küçük Azerbaycan*”⁸³ olarak adlandırılan Karabağ, Timurlu Devleti dönemi Azerbaycan'ı açısından oldukça önemlidir. Daha önce Arran olarak adlandırılan bölge, Türk hâkimiyetinden sonra Karabağ adını aldı. Kür ve Aras nehirlerinden sulanan bölge iklim açısından büyük öneme sahipti.⁸⁴ Kür'ün güneyinde bulunan bölge, Moğollar zamanında “*Arran Karabağ*”ı olarak da adlandırılmıştır. Bu durumun nedeni Karabağ adını taşıyan başka coğrafi alanların varlığından kaynaklanmaktadır.⁸⁵ Arran Karabağ'ı

⁷⁶ Hamdullâh Müstevfî, *Nüzhetü'l-Kulûb*, 97; Hamdullah Müstevfî, *Nuzhat-Al-Qulûb*, 87.

⁷⁷ Şehir, Sasanilerden II. Hüsrev tarafından inşa edilmiştir. Bk. M. Streck, “Dvin”, *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 683.

⁷⁸ Piriye, *Azerbaycan*, 81.

⁷⁹ Hamdullah Müstevfî, *Nuzhat-Al-Qulûb*, 86-87, 90; V. Minorsky, “Mâkû”, *İA*, VII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 209.

⁸⁰ Hamdullâh Müstevfî, *Nüzhetü'l-Kulûb*, 102; Hamdullah Müstevfî, *Nuzhat-Al-Qulûb*, 90.

⁸¹ Reşîduddîn Fazlullâh Hemedânî, *Âsâr-ı ve Ahyâ*, (Nşr. İrec Afşâr), Tahran 1989, 46, 208.

⁸² Şihâbuddîn Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh el-Hemevî el-Rûmî el-Bağdâdî, *Mu'cemü'l-Bûldân*, II, Beyrut 1977; 491; Piriye, *Azerbaycan*, 81-83; Piriye, *Azerbaycanın Tarixi-Siyasi Coğrafiyası*, 31.

⁸³ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, II, (Haz. Ahmed Cevdet), İkdâm Matbaası, İstanbul 1314, 240.

⁸⁴ M. Fahrettin Kırzioğlu, “1593 (H. 1001) Yılı Osmanlı Vilâyet Tahrîr Defteri'nde Anılan Gence-Karabağ Sancakları “Ulus” ve “Oymak”ları”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi* (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı), 10, Ankara 1979, 199; Mustafa Aydın, “Karabağ”, *DİA*, 24, İstanbul 2001, 367; Gülşen Seyhan Alışık, “Karabağ Dağlık Mıydı Bağlık Mıydı?”, *Turkish Studies*, 3/5, Erzincan 2008, 586-587.

⁸⁵ Mirza Bala, “Karabağ”, *İA*, VI, MEB Yay., Eskişehir 2001, 213; Yağub Mahmudov-Kerim Şükürov, *Qarabağ (Real tarix, faktlar, senedler)*, Tehsil Neşriyyatı, Bakı 2005, 23.

kullanımı Timurlu devri kaynaklarında da görülmektedir.⁸⁶ İlhanlılar zamanında hükümdarların yazlık payitahtı ve kışlakları daha çok Karabağ olurdu.⁸⁷ Bu durum Timur zamanında daha sık görülmektedir. Öyle ki, batıya yönelik faaliyetlerinde Karabağ, Timurlu ordularının karargâhı ve kışlağı oldu. 1396 yılında Toktamış Han seferi dönüşünde, 1400, 1401 yılı seferlerinde ve Anadolu seferi dönüşünde Karabağ'da kışlayan Timur, Anadolu ve Suriye'den getirdiği 50.000 Türk aileyi bölgeye yerleştirerek burayı iskân etti.⁸⁸ Timur'dan sonra onun halefleri olan Timurlu hükümdarları da sürekli olarak Karabağ'da kışlamışlardır ki, bunları aşağıda ayrıntılı olarak anlatmaya çalışacağız.

Karabağ'ın kışlak olarak kullanılmasındaki en büyük nedenlerden birisi Timurlu hükümdarlarının ve bilhassa Timur'un Anadolu, Suriye ve Deşt-i Kıpçak'a karşı yapılacak olan seferler için bir üs olarak görülmesinden kaynaklanıyordu.⁸⁹ İkinci bir neden ise bölgenin coğrafi yapısı ile alakalıdır. Nitekim Kür ve Aras nehirleri arasında yer alan Karabağ, ılıman iklimi, zengin bitki örtüsü ve hayvan çeşitleri ile avcılık için bulunmaz bir yerdir. Yeterince sulak olan Karabağ arazisi kış aylarını geçirmek için ideal bir kışlak niteliğine sahiptir. Karabağ coğrafyası, Karabağ yaylağı, Karabağ düzlüğü ve Karabağ sıradağları olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır. Yaylak bölümü hayvan otlatmak, düzlüğü ise kışlamak için elverişli yerlerdir.⁹⁰ Nitekim Evliya Çelebi de Karabağ'ın bağları, bahçeleri ve ikliminin yumuşak olmasından bahsetmektedir.⁹¹ Tüm bu sebeplerden ötürü Timurlu hükümdarları çoğunlukla Karabağ'da kışlamışlardır.

Azerbaycan'ın sınırları daha sonra Tebeder (Debed) Çayı boyunca Hunan istikâmetine doğru gitmektedir. Timurlu Devleti resmî tarihçilerinden olan Yezdî, “*Zafernâme*” adlı eserinde Azerbaycan ile Gürcistan arasındaki sınırın Tebeder Çayı

⁸⁶ Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, (Çev. Necati Lugal), TTK Yay., Ankara 1987, 346; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, *Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk)*, (Çev. İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 2011, 40; Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer*, III, (Nşr. Muhammed Debîr Siyâkî), Kitâbfürûş-i Hayyâm, Tahran 1362, 505.

⁸⁷ Bertold Spuler, *İran Moğolları (Siyaset, İdare Ve Kültür-İlhanlılar Devri, 1220-1350)*, TTK Yay., Ankara 2011, 363-364; Bala, “Karabağ”, 213.

⁸⁸ Bala, “Karabağ”, 213; Z. Musa Bunyadov-Y. B. Yusufov, *Azerbaycan Tarihi (En Kadim Zamanlardan XX. Asrâdek)*, Bakı 1994, 355.

⁸⁹ Ali Sinan Bilgili, “Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri”, *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 200.

⁹⁰ H. D. Halilov, *Karabağ'ın Elat Dünyası*, Bakı 1992, 3-5.

⁹¹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, II, 242.

olduğunu söylemektedir.⁹² Azerbaycan sınırları Tebeder Çayı istikâmetinden kuzeye doğru uzanarak Şeki vilâyetinin kuzeybatısından geçip doğuya doğru gitmekteydi. Şeki, belirli dönemler haricinde daha çok Şirvan'a bağlı oldu. Giya Mazanderanî de Şeki'nin Gürcistan'a değil Şirvan'a bağlı olduğunu kaydetmiştir.⁹³ Yine Timurlu döneminde eserini kaleme alan Sultaniyeli Johannes de Şeki'de Müslümanların hâkimiyet sürdüğünü kaydetmiştir.⁹⁴

Azerbaycan'ın kuzey sınırları Şeki ve Şirvan eyâletlerinin kuzeyinden geçip Derbend'e ve oradan da Hazar Denizi'ne ulaşırdı. Nitekim Hamdullah Müstevfi'ye göre Şirvan bölgesi Kür'den Derbend'e kadar olan bölgeyi kapsıyordu.⁹⁵ Strange'ye göre Araplar tarafından “*al-Bâb*” (kapı), “*bâb el-Abvâb*” (kapılar kapısı) veya “*al-Bâb va'l-Abvâb*” (kapı ve kapılar) olarak adlandırılan, Şirvan'ın en kuzeyinde bulunan ve Hazar Denizi üzerindeki en ünlü liman olan Derbend şehri, Şirvan'a bağlıdır.⁹⁶ Barthold'a göre ise Moğollar zamanında Derbend, bazen Şirvanşahlara⁹⁷ bağlı bazen de kendi emirleri vasıtası ile yönetiliyordu. Şehir, Altın Ordu ve İlhanlılar arasında da ihtilafli bir bölge oldu. Öyle ki, Altın Orda Han'ı olan Toktamış Han, Derbend'de kendi adına para bastırmıştı.⁹⁸ Ancak Timur 1396 yılında burayı alarak kendi devletinin sınır şehri olarak kabul edip eskiden olduğu gibi buranın idâresini Şirvanşah Şeyh İbrahim'e bıraktı.⁹⁹ Dolayısıyla Timurlular Devleti zamanında Derbend, Şirvan'a bağlı bulunuyordu.

Bu bilgilerden hareketle Azerbaycan sınırları, doğusunda Hazar Denizi olmak üzere güneyinde Zencan, Savucbulak, Uşniye şehrinin güneyi, batısında kuzey istikâmetine doğru Urmiye, Selmas, Hoy, Makü, Dvin, Gökçe Gölü, Tebeder Çayı,

⁹² Yezdî, *Zafername*, 384; Piriye, *Azerbaycanın Tarixi-Siyasi Coğrafyası*, 31.

⁹³ Abdullah b. Muhammed b. Giya el-Mâzanderânî, *Risâle-i Felekiyye der İlm-i Siyâkat*, (Tashih: Walther Hinz), Wiesbaden 1952, 160.

⁹⁴ İoann de Galonfontibus, *Svedeniya o narodah Kavkaza (1404 g): İz Soçineniya Kniga Poznaniya mina*, Elm Yay., Bakü 1980, 25.

⁹⁵ Hamdullah Müstevfi, *Nuzhat-Al-Qulûb*, 93.

⁹⁶ G. Le. Strange, *The Lands of Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, 180; W. Barthold, “Derbend”, *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 532.

⁹⁷ Şirvanşah unvanı, İslâm öncesi dönemlerden itibaren Şirvan yöneticilerinin kullandıkları unvandı. Daha sonraları bu unvanın, Arap vâli olan Yezid b. Mezyed eş-Şeybânî soyundan gelenler tarafından taşındığı iddia edilmektedir. Bk. *Hudud al-Alam*, (Translated and Explained By V. Minorsky), London 1970, 406; Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, I, 369; W. Barthold, “Şirvanşâh”, *İA*, XI, MEB Yay., Eskişehir 2001, 573; Paydaş, “Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri”, 115.

⁹⁸ Barthold, “Derbend”, 536-537.

⁹⁹ Yezdî, *Zafername*, 264.

Hunan Kalesi, kuzeyinde doğuya doğru Şeki'nin kuzeydoğusu, Şirvan'ın kuzeyi ve Derbend'in kuzeyi yer almaktadır.¹⁰⁰

Moğolların, Celâyirliilerin Şirvanşahların, Şeki Hâkimliğinin ve Timurluların siyasî faaliyetler yürüttükleri Azerbaycan vilâyeti inzibatî olarak Muğan, Arran ve Şirvan gibi büyük eyâletlere bölünmüştür. Azerbaycan adı ile hem vahit Azerbaycan, hem de onun güney kısmı olan tarihî Atropatene arazisi tanınmaktaydı.¹⁰¹

III. TİMURLULAR ÖNCESİ AZERBAJYCAN'IN SİYASÎ DURUMU

Çok eski bir tarihe sahip olan Azerbaycan coğrafyası, tarihin en eski devirlerinden itibaren birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış ve yine birçok devletin de istilasına maruz kalmıştır. Bu coğrafyada kurulan medeniyetler ve bölgenin diğer devletler tarafından istilasına geçmeden önce bölgenin tarih öncesi ilk dönemlerine değinmek konunun anlaşılması açısından önemli olacaktır.

Azerbaycan, bulunduğu coğrafi konumu ve doğal kaynakları açısından zengin oluşu insanların en eski devirlerden itibaren barınmaları ve hayatlarını idame ettirmeleri açısından önemli bir merkez olmuştur. Coğrafyanın ormanları, dağ yamaçları ve nehir kenarları, ilkel insanların barınması ve beslenmesi için elverişli bir ortam oluşturmuştur. Yine coğrafyada bulunan doğal mağaraların varlığı da ilkel insanların barınması için doğal barınaklar olmuşturlardır.¹⁰²

Azerbaycan'da ilk insan izleri Paleolitik Çağ'da¹⁰³ görülmektedir. Özellikle Urmiye Gölü'nün kuzeyindeki "Tamtama" adlı dağlık bölgede ve Tebriz'in güneyindeki Sehend dağlarında bulunan mağaralar ve açık iskân yerleri bu çağda Azerbaycan'da ilk insan izlerini ortaya koymaktadır. Paleolitik Çağ'da Azerbaycan coğrafyasında halkın geçim kaynağı avcılık ve toplayıcılık olmuştur. Bu dönemden sonra ise Neolitik Çağ merkezlerinin Urmiye Gölü'nün güney ve doğusunda olduğu ortaya konulmuştur. Tarihi, M. Ö. 6000 yıllarına kadar giden bu merkezlerden elde

¹⁰⁰ Piriye, *Azerbaycan*, 91.

¹⁰¹ Piriye, *Azerbaycan*, 91.

¹⁰² Oder, *Azerbaycan*, 24.

¹⁰³ Azerbaycan'ın paleolitik çağı, arkeolojik kazılar ve bunun sonucunda ortaya çıkarılan buluntular ile ilgili daha geniş bilgi için bk. *Azerbaycan Arxeologiyası (6 Cildde I cild)*, Şerq-Qerb Yay., Bakı 2008.

edilen bulgular neticesinde tarıma dayalı olarak yerleşik hayata geçildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁴

Neolitik Çağ'dan sonra M. Ö. IV-II. binyıllarda Azerbaycan'da Kalkolitik Çağ, Bakır Çağ ve Tunç Çağ'ı yaşanmıştır. Azerbaycan sakinleri, bakırdan yaptıkları iş aletleri ve silahların yapımında Kadebey, Taşkesen ve Dağlık Karabağ bölgelerindeki bakır yataklarından faydalanmışlardır. Tunç Çağı'na ait materyaller ise Hocalı, Kadebey, Taşkesen, Gence, Şamhor, Nahçıvan, Erdebil, Urmiye ve Karadağ'da çıkarılmıştır.¹⁰⁵ Neolitik Çağ'ın sonundan Tunç Çağ'ı sonuna kadarki medeniyetler Transkafkasya kültür çevresine bağlı olmuş, bir taraftan da Anadolu ve Mezopotamya ile ilişkilendirilmiştir.¹⁰⁶ Tüm bu bilgilerden hareketle Azerbaycan'ın tüm insanlık tarihinin devirlerini yaşadığını söylemek mümkündür.

M. Ö. III. ve II. binlerde Azerbaycan coğrafyasında büyük halk toplulukları yaşamıştır. Özellikle Güney Azerbaycan'da kabile birleşmelerine rastlanılır ki, bu durum Azerbaycan'ın o dönem etnik ve dil birliğinden bahsedilmesini imkânsız kılmaktadır.¹⁰⁷ Sümer ve Akad yazıtlarında M. Ö. III. binde Azerbaycan coğrafyasında Arattalar, Gutiler, Lullubum/Lullubiler, Hurriler, Sular/Subar/Subariler, Kas/Kaşşu/Kassitler gibi toplumların yaşadıklarından bahsedilmektedir. Sümer yazıtlarında Azerbaycan coğrafyasında ilk siyasî topluluk olarak Arattalar geçmektedir. Güney Azerbaycan topraklarında kurulan devletin sınırlarını, güneyde Diyala Çayı, güneydoğuda ise şimdiki Zencan ve Kazvin bölgeleri oluşturuyordu. Aratta Devleti'nin bölgedeki siyasî varlığı, M.Ö. III. bin yılın birinci yarısında pekişmiştir. Siyasî varlığının yanı sıra etnik konumu da tam olarak netlik kazanmamıştır.¹⁰⁸

M.Ö. III. bin yılının sonlarına dair Urmiye Gölü'nün güneydoğu kısımları hakkında bilgiler veren Akad yazılı tabletleri, bu coğrafyada Lullubi topluluğundan bahsetmektedir. Arattalar'dan sonra Güney Azerbaycan'da kurulmuş olan ikinci erken devlet olan Lullubi Devleti, Aratta Devleti'nin zayıflaması ve Sümer şehir devletleri

¹⁰⁴ Buniyatov, "Azerbaycan", 318.

¹⁰⁵ Oder, *Azerbaycan*, 25.

¹⁰⁶ Buniyatov, "Azerbaycan", 318; Oder, *Azerbaycan*, 25.

¹⁰⁷ *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci illere qeder, "Azerbaycan Neşriyyatı"*, Bakı 1996, 34.

¹⁰⁸ Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 80-81; Qezenfer Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, Elm Ve Tehsil, Bakı 2013, 25.

üzerinde Akadlar'ın hâkimiyet tesis etmeleri sonucunda bölgede önemli bir güç haline gelmiştir. Lullubi hükümdarı olan İmmaşgun (M.Ö. 2200-2170) zamanında Azerbaycan'da hüküm süren küçük siyasî birlikler hâkimiyet altına alındı ve Lullubi Devleti, Akadlar ile rekabet edebilen bölgede en etkili siyasî unsur haline geldi. Devlet, en güçlü devrini Anubanini döneminde (M.Ö. 2170-2150) yaşadı. Lullubi halkı Mezopotamya ile iktisâdî münasebetlere girmiştir. Ancak devlet, M.Ö. II. binin başlarında küçük hükümdarlıklara bölündü ve parçalandı. Devletin etnik kimliği Arattalar gibi netlik kazanmasa da Akad dilindeki yazı numunelerinden hareketle Sümer-Akad kültürünün uzantısı olarak görülmektedir.¹⁰⁹

“*Kuti*” veya “*Guti*” olarak adlandırılan topluluk, M.Ö. III. bin yıllarından itibaren Urmiye Gölü'nün batı ve güneybatı bölgelerinde varlıklarını sürdürüyorlardı. Akadları yenerek Mezopotamya'da 91 yıl hüküm süren Gutiler, M.Ö. 2200 yılları sonlarında buradaki hâkimiyetlerini yitirdiler.¹¹⁰ Bu durumun ardından Gutiler, Huzistan ve Güney Azerbaycan'a yayıldılar.¹¹¹

Urmiye Gölü çevresinde yerleşmiş olan devletlerden biri de Asur kaynaklarında “*Kaşşu*” olarak geçen Kas, Kassi veya Kassitler'dir. Kaslar M.Ö. II. bin yılın ortalarında siyasî bir güç olarak ortaya çıktılar. İç Asya'dan geldikleri söylenen¹¹² Kaslar, Gutiler ve Lullubiler ile köken olarak aynı özelliklere sahiptiler. Orta Asya'dan göç nedenleri bilinmeyen Kaslar, Horasan üzerinden Azerbaycan'a gelerek Urmiye ve çevresine yerleştiler ve buradan Mezopotamya'ya saldırılarda bulundular. M.Ö. 1595 yılında ele geçirdikleri Mezopotamya'yı M.Ö. 1155 yılına kadar ellerinde tuttular. Fakat bölgeden atıldıktan sonra Kaslar'ın bakiyeleri şimdiki Urmiye, Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu çevresine sığındılar.¹¹³

Sümerlerin “*Khurri, Kurri*” olarak adlandırdığı, Zagros Dağları'nın batı etekleri ve Urmiye Gölü'nün batısında yaşayan Hurriler de Azerbaycan'da meskûn olan III. bin

¹⁰⁹ Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 81; Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 26; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 27; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder, “Azerbaycan Neşriyyatı”*, Bakı 1996, 37.

¹¹⁰ Cahit Günbattı, *Sumerler, Gutlar, Hattiler, Hurriler, Urartular (Kökenleri, Tarihleri, Dilleri ve Kültürleri)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2007, 29-30; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 81-82.

¹¹¹ İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 27.

¹¹² Kemal Balkan, “Kas Tarihinin Ana Hatları”, *Belleten*, XII/48, TTK Yay., Ankara 1948, 724.

¹¹³ Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 82-83.

yıl toplumlari arasında yer almaktadır.¹¹⁴ Yine Turukkiler de Güney Azerbaycan'da Urmiye Gölü'nün güneyinde yerleşen toplumlardandır. Turukkiler, Gutiler ve Lullubiler ile birlikte aynı dönemde tarih sahnesine çıktılar. Turukkilerin Lullubilerle aynı etnik yapıya sahip oldukları savunulmaktadır.¹¹⁵

Azerbaycan'da M.Ö. I. bin yılı başlarında ortaya çıkan en etkin siyasî birlik Zamua olmuştur. Esasen Zamua ismi, Aşağı Zap ile Urmiye Gölü arasındaki coğrafyanın adıdır. Lullubiler'e mensup olan bu topluluk, ağır Asur saldırılarına maruz kaldı ve bir süre sonra da Manna Devleti'nin etkisi altına girdi.¹¹⁶

M.Ö. III-II. bin yıllarda Güney Azerbaycan'da hüküm süren Lullubi, Guti ve Hurriler'in varisi olan Manna Devleti, Azerbaycan'da kurulan ilk büyük merkezileşmiş devlettir.¹¹⁷ I. bin yılda Manna topluluğu tarafından kurulan ve M.Ö. VIII. yüzyılda bölgede önemli bir rol oynayan bu devlet, Urmiye Gölü havzasında faaliyet gösterdi. Sınırları kuzeyde Aras Nehri'ne, kuzeydoğuda Hazar Denizi'ne kadar uzanıyordu.¹¹⁸ Bölgede önemli bir güç olmasına karşın Manna Devleti sürekli olarak Azerbaycan bölgesini ele geçirmek isteyen Asur ve Urartu devletleri ile mücadele etmek zorunda kaldı.¹¹⁹ Bu tehditleri ortadan kaldırmak adına da göçlerle Azerbaycan coğrafyasına gelen İskitler ve Kimmerler ile ittifak kurdu. Böylece bölgede 300 yıla yakın hüküm sürdü.¹²⁰ Ancak bu sıralarda güçlenen Medler M.Ö. 615-610 yıllarında Manna

¹¹⁴ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, I, Işıl Matbaası, İstanbul 1953, 27; Kırzioğlu, "Albanlar Tarihi Üzerine", 14; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder*, "Azerbaycan Neşriyyatı", Bakı 1996, 43; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 27; Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Yay., Bursa 2015, 40-41; Hurrilerin tarih sahnesine çıkışları, siyasî mücadeleleri ve Hurri-Subar problemi ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Adil Alpman, "Hurriler", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25, Ankara 1981, 283-313.

¹¹⁵ *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder*, "Azerbaycan Neşriyyatı", Bakı 1996, 39; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 27.

¹¹⁶ Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 83-84; Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 28.

¹¹⁷ Solmaz Qaşqay, *Manna Dövləti*, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı 1993, 42.

¹¹⁸ Yaqub Mahmudov, *Qısa Dövlətçilik Tarixi*, Tehsil Neşriyyatı, Bakı 2005, 9-10.

¹¹⁹ Urartu Devleti açısından Manna Devleti'nin bulunduğu coğrafya olan Urmiye Gölü etrafı, ekonomik açıdan çok önemliydi. Asur ordusunun at ihtiyacı da bu bölgeden sağlanıyordu. Nitekim bu coğrafya gölün etrafındaki otlak alanlardan ötürü at yetiştiriciliği açısından çok önemli bir bölgeydi. Bk. Altan Çilingiroğlu, *Urartu Tarihi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Bornova 1994, 49; Mirjo Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü*, (Çev. Belgin Aksoy), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2006, 35.

¹²⁰ Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 84-86; Mahmudov, *Qısa Dövlətçilik Tarixi*, 10; Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 24.

hâkimiyetine son vererek Azerbaycan'ı ele geçirdiler ve bu tarihten sonra Manna adı son kez M.Ö. 593 yılında İskit-Med ittifakıyla ilgili bilgiler arasında geçti.¹²¹

Azerbaycan coğrafyasında Mannalar ile mücadeleye giren Urartular da bölgeye hâkim olan topluluklar arasında yer almıştır. Nitekim II. Sarduri zamanında M.Ö. 750 yılında Mannaları yenerek Urmiye Gölü'nün kuzeyi ile Güney Azerbaycan'ın içlerine kadar girdiler. I. Rusa zamanında ise Tebriz başta olmak üzere Güney Azerbaycan, Karadağ, Kotur, Hoy, Merend gibi yerler Urartu hâkimiyetine girdi. Yine Asurlular da Mannalar ve Urartular ile Azerbaycan'da mücadelelere giriştiler ve üç asra yakın Azerbaycan'da hâkimiyet mücadelesi verdiler.¹²²

Azerbaycan'da I. bin yılda kurulan devletler arasında İskitler¹²³ de önemli yer tutar. Azerbaycan'a yapılan ilk Türk akını olarak da tarihe geçen bu akınları sayesinde M.Ö. VII. yüzyılda İskitler bölgede hâkim unsur oldular.¹²⁴ Kimmerleri yurtlarından eden İskitler, onların ardından gitmek amacıyla Kafkaslar'ı doğudan dolaşarak Hazar Denizi'ni takip edip Derbend-Demir Kapı geçitleri vasıtası ile Azerbaycan'a geldiler ve Mannalar ile kaynaştılar. Burada yerleştikten sonra da daha güneye, Ön Asya'ya akın etmeye başladılar.¹²⁵ Uzun bir zaman bölgede kalan İskitlerin bölgedeki varlığını

¹²¹ Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 86.

¹²² Afif Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular (Eastern Anatolia And Urartians)*, TTK Yay., Ankara 1992, 35; Amelie Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakınoğu (M. Ö. 3000-300)*, II, (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2007, 233; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 42-43.

¹²³ İskitler hakkında geniş bilgi için bk. Oya San, "Bazı Bulgular Işığında Anadolu'da Kimmer ve İskit Varlığı Üzerine Gözlemler", *Belleten*, LXIV/239, Ankara 2000, 1-24; Taner Tarhan, "İskitler'in Dinî İnanç ve Adetleri", *Tarih Dergisi*, 23, (Mart) İstanbul 1964, 145-171; İlhami Durmuş, "İskit İmparatorluğu'nun Yıkılış Nedenleri", *Akademik Bakış*, 1/2, (Yaz) 2008; İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1993; İlhami Durmuş, "İskitlerde Ölü Gömme Geleneği", *Milli Folklor*, 8/(Yıl 16)/61, (Bahar) 2004, 21-29; Oswald Szemerényi, *Scythian-Skudra-Sogdian-Saka*, Wien 1980; Yelda Demirağ, *Önasya Dünyasında Kimmer ve İskitler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003; Ayhan Bağban, *İskit, Hun ve Göktürklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006; Hacı Çoban, *Anadolu'da Kimmer-İskitler ve Orta Anadolu'daki İzleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar 2013.

¹²⁴ Togan, "Azerbaycan", 97.

¹²⁵ Kırzioğlu, "Albanlar Tarihi Üzerine", 19; Ekrem Memiş, *Atlı Kavimler Medeniyeti (İskitlerin Tarihi)*, Altınpost Yay., Ankara 2012, 38-39; İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2008, 10; Zaur Hasanov, *Çar İskitler*, (Aktaran: İlyas Topsakal), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2009, 7.

gösteren en önemli unsurlar Sabaran, Arran ve Tebriz’de bulunan ve Efrasiyab’a nispet edilen adlar olmuştur.¹²⁶

M.Ö. VII. yüzyılın 70. yılında Asurlulara karşı isyan neticesinde Medler, ülkelerinden onları kovarak kendi devletlerini kurdular ve merkez olarak da Hemedan şehrini seçtiler.¹²⁷ En güçlü devrini Kiaksar döneminde yaşayan Medler, Manna, Urartu ve Asurya’yı ortadan kaldırarak bütün güney Azerbaycan’ı ele geçirdiler. Nahçıvan ve Revan gibi kuzey Azerbaycan bölgeleri de Med hâkimiyeti altındaydı. Ancak M.Ö. 553 yılında Med ülkesi içerisinde Parsabat bölgesinde oturan Ahameniş hanedanının kurucusu Kiros isyan etti ve hâkimiyeti ele geçirdi. Böylece M.Ö. 550 yılında Azerbaycan topraklarında Pers İmparatorluğu hâkimiyeti başladı.¹²⁸

Ahemeniş hükümdarı Kiros, M.Ö. 553 yılında Medlerin son kralını yenilgiye uğratarak Güney Azerbaycan’ın büyük bir kısmına hâkim oldu. Ahamenişler zamanında ülke 20 satraplığa ayrıldı ve Azerbaycan 10. sırada bulunan Media satraplığının bir parçası oldu. Media satraplığı bütün Güney Azerbaycan ve Kuzey Azerbaycan’ın bir kısmını teşkil ediyordu. 11. satraplığa Kaspiler, Kadusiler gibi Alban soylarının yaşadıkları kuzey Azerbaycan bölgeleri dâhildi. 14. satraplığa ise Utiler, Mik/Mükler ve Sakartilerin yaşadıkları topraklar dâhildi.¹²⁹ Ahamenişlerin bu hâkimiyetine karşın I. Darius (Dara) zamanında eski Media Devleti’ni yeniden tesis etmek amacıyla isyanlar çıktı ve devlet siyasî olarak zaafa uğradı.¹³⁰ III. Darius döneminde güney Azerbaycan’ın (Küçük Media) idâresi Atropatenes adında bir vâliye verildi. Böylece bu tarihten sonra bölge “*Atropat Mediası*” veya “*Atropatene*” olarak adlandırıldı.¹³¹

¹²⁶ Togan, “Azerbaycan”, 97; Kırzioğlu, “Albanlar Tarihi Üzerine”, 22-23; İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, 33.

¹²⁷ Rauf Melikov, “Azerbaycan Qedim Dövrde” *Azerbaycan Milli Ensiklopediyası*, “Azerbaycan Milli Ensiklopediyası” Elmi Merkezi, Bakı 2007, 167.

¹²⁸ Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 34-35; Mehmetov, *Türk Kafkası’nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 88-89; İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, 44-45.

¹²⁹ Strabo, *The Geography Of Strabo*, V, 303; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder)*, 75-76; Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 36; İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, 45-46.

¹³⁰ Kuhrt, *Eski Çağ’da Yakınoğu*, 379; Melikov, “Azerbaycan Qedim Dövrde” 170-171.

¹³¹ Togan, “Azerbaycan”, 93; İpek, *Azerbaycan Tarihi’ne Giriş*, 46.

M.Ö. 331 yılında Büyük İskender, doğu seferi ile Gavgamel Savaşı'nda III. Darius'u yenilgiye uğratarak Ahamenişler hâkimiyetini ortadan kaldırdı.¹³² Bu arada Ahamenişler zamanında Küçük Media olarak adlandırılan Azerbaycan, Ahameniş satraplarından olan Atropatenes tarafından yönetiliyordu.¹³³ Gavgamel Savaşı'nda Atropatenes de Kafkas halkları ile birlikte ona karşı durmaya çalıştı. Ancak yenilgi ile birlikte Azerbaycan toprakları olan Küçük Media bölgesi İskender'in hâkimiyeti altına girdi. İskender bölgeye yeni bir satrap tâyin etse de Atropatenes, İskender'e biat ederek M.Ö. 328 yılında yeniden satraplığa tâyin edildi.¹³⁴ Daha sonra Atropatenes, İskender'in M.Ö. 323 yılında ölümü üzerine bölgede tam bir hâkimiyet kurdu ve kendi adı ile anılan Atropatene Devleti'ni kurdu.¹³⁵ Devletin sınırları Güney Azerbaycan'dan müteşekkildi. Atropatene'nin bağımsızlığı, Selevkoslar döneminde de devam etti ve topraklarını Selevkoslar'ın müdahalesine kapattı.¹³⁶ Ancak onun ölümünden sonra 220 yıllarında hükümdar olan Artabaz zamanında Atropatene Devleti, Selevkos hükümdarı olan III. Antiokos'un egemenliğini kabul etti.¹³⁷ III. Antiokos'un M.Ö. 190 yılında Romalılarla yaptığı Magneziya Savaşı'nda yenildikten sonra Atropatene Devleti yeniden bağımsızlığına kavuştu.¹³⁸

Magneziya Savaşı'nda Selevkosların Romalılara yenilmesinden sonra Ermeni Krallığı bağımsızlığını ilan edip Azerbaycan'a yöneldi. M.Ö. 189 yılında Ermeni Krallığı'nın başında bulunan I. Artaxios zamanında krallığın sınırları Kür Nehri'nden Hazar Denizi'ne dek uzanıyordu. Daha sonraları ise bu saha içerisine Atropatene Mediası toprakları da dâhil oldu.¹³⁹ II. Tigran zamanında (M.Ö. 90-36) Partlar, Yukarı Mezopotamya ve Atropatene'yi Tigran'a bırakmak zorunda kaldı. Ermeni Krallığı'nın

¹³² Raymond Furon, İran, (Trc. Gâlib Kemali Söylemezoğlu), Hilmi Kitabevi, İstanbul 1943, 82; Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 39-40 (III. Darius'un ordusunda Madalar, Baktriyalılar, Parslarla birlikte Azerbaycan halklarından olan Albanlar, Kaslar, Kadusiler, Mardlar ve Saklar gibi Kafkaslı genel adı altında tanınan soyların da yer aldığı bilinmektedir).

¹³³ Oder, *Azerbaycan*, 26.

¹³⁴ Caferoğlu, "Azerbaycan Tarihine Umumî Bir Bakış", 5; Oder, *Azerbaycan*, 26.

¹³⁵ Strabo, *The Geography Of Strabo*, V, 303; Hakan Kaygusuz, *İran Azerbaycanı'nın Sosyo-Kültürel Yapısı ve Siyasal Coğrafyası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009, 27.

¹³⁶ İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 47-48.

¹³⁷ Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 88-89; Buniyatov, "Azerbaycan", 319.

¹³⁸ Melikov, "Azerbaycan Qedim Dövrde" 174; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder)*, 84.

¹³⁹ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yay., İstanbul 1987, 44; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 50-51.

bu güçlenmesine karşılık Roma İmparatorluğu, General Pompey (Pompee) komutasında orduyu Ermeniler üzerine gönderdi ve Ermeni Krallığı yenilgiye uğratarak bir anlaşma ile M.Ö. 65 yılında Roma'ya vasal yapıldı. Ermeni Krallığı bundan sonra Partlara karşı Romalılar ile hareket etti.¹⁴⁰

M.Ö. III. yüzyılın ortalarında Selevkoslara karşı isyan eden Partlar, bağımsızlıklarını kazandılar. Partların ilk zamanlarında Atropatene, mevcut durumunu korudu. Ancak Mitridat döneminde (M.Ö. 171-139) güç kazanan Partlar, Media'yı ele geçirerek Atropatene krallarını kendilerine tâbi kıldılar.¹⁴¹ Öte yandan Roma İmparatorluğu da bu dönemin en önemli güçlerindendi. Dolayısıyla M.Ö. II. asrın sonu ve I. asrın başlarında dönemin iki büyük devleti olan Partlar ve Romalılar Ön Asya'da hükümlanlık uğrunda birbirleri ile mücadeleye girdiler. Bu durum karşısında Atropatene, hükümlanlığını korumak adına kâh Partlarla kâh Romalılarla ittifak kurmak zorunda kaldı. Daha önceki savaşlarda olduğu gibi Roma'nın M.Ö. 36 yılındaki doğu seferinde Atropatene, Partların yanında yer aldı. Ancak Atropatene'nin Partlar tarafından ele geçirilmek istenmesi üzerine Atropatene bu defa Roma ile ittifak kurdu. Böylece Roma desteği ile bir süre Partların saldırılarına karşı konulabildi.¹⁴² Öyle ki, Roma, M.Ö. 34 yılında Ermenistan idâresini de Atropatene'ye bıraktı. Böylece Partlar ve Roma arasında sürekli el değıştiren ancak her iki devletin varlığı esnasında da bağımsızlığını ve sınırlarını koruyabilen Atropatene, M.S. 20 yılına yakın Partların eline geçti ve iki asır boyunca da idâreleri bir olarak sürdürüldü.¹⁴³

Öte yandan Azerbaycan M.Ö. I. yüzyılda göçebe olan ve dağlık bölgedeki Alanlar'ın da saldırılarına maruz kalmıştır.¹⁴⁴

Kuzey Azerbaycan bölgesinin en kadim devleti olarak bilinen Alban Devleti'nin adı ilk defa M.Ö. IV. yüzyılda geçmektedir. Albanya Devleti, Strabon'un da verdiği bilgilerden hareketle kuzeyinde Kafkas dağları, doğusunda Hazar Denizi, batısında

¹⁴⁰ Uras, *Tarihte Ermeniler*, 46-47; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 51.

¹⁴¹ Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 138.

¹⁴² Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 138-139; Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 49-52; Melikov, "Azerbaycan Qedim Dövrde" 174.

¹⁴³ Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 139-140; Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 53; Melikov, "Azerbaycan Qedim Dövrde" 174-175.

¹⁴⁴ V. Minorsky, *A History Of Sharvan And Darband (in the 10th-11th centuries)*, Cambridge 1958, 16; Bi, *Kafkas Tarihi*, I, 347; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 52; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 216.

İberya, güneybatısında Ermenistan, güneyinde ise Atropatene ile sınırlanıyordu. Yani günümüzdeki Azerbaycan Cumhuriyeti, Ermenistan'ın büyük bir kısmı, Dağıstan'ın güneyi ve Gürcistan'ın Alazan ve İori çaylarını kapsıyordu.¹⁴⁵ Strabon'a göre önceleri Kuzey Azerbaycan'da meskûnlaşmış bu topluma “*Kaspiler*”, yaşadıkları sahaya “*Kaspiana*” ve Hazar Denizi'ne de “*Kaspi Denizi*” deniliyordu.¹⁴⁶ 26 etnik grubun birleşmesi ile kurulan devletin¹⁴⁷ başkenti Kabala şehriydi.¹⁴⁸ Albanya Devleti dönemin en önemli güçlerinden olan Roma'nın Albanya yürüyüşlerine karşı koymaya çalıştı. Nitekim M.Ö. 66 ve 65 yıllarında Roma'nın Albanya'ya yürümesine karşın Albanya Devleti yenilse de Roma ordularının sınır içlerine girmelerine mukavemet göstererek engel oldular.¹⁴⁹ Roma'ya karşı koyan Albanya Devleti, I-III. asırlarda Alanların saldırılarına maruz kaldı ve şehirleri tahrip edildi. 227 yılında Derbend'i aşan Hun ve Sabirlerin taarruzlarına maruz kalan Albanya, son olarak 262 yılında Sasanilerin sınırlarına dâhil oldu.¹⁵⁰

Albanların önemli bir kolu olan Utiler de Kuzey Azerbaycan'da yerleşen bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Utilerin Azerbaycan'a İskitler ile birlikte geldikleri varsayılmaktadır. Araplar zamanında Babek'e yardım etmelerinden ötürü “*Udh*” veya “*Uadhın*” olarak zikredilmişlerdir.¹⁵¹ Kür'ün güneyi ve Karabağ arasına sınırlanan Utilerin¹⁵² merkezi Berdaa şehri idi.¹⁵³ Utilerin miladın ilk asrında bakiyeleri olarak karşımıza çıkan Udinlerin Arap taarruzları zamanında varlıklarını muhafaza

¹⁴⁵ Strabo, *The Geography Of Strabo*, V, 233; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder, 91-93*; Melikov, “Azerbaycan Qedim Dövrde” 175; Mahmudov, *Qısa Dövlətçilik Tarixi*, 14.

¹⁴⁶ Strabo, *The Geography Of Strabo*, V, 227-228; Kırzioğlu, “Albanlar Tarihi Üzerine”, 29.

¹⁴⁷ Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 118.

¹⁴⁸ Oder, *Azerbaycan*, 28. V. yüzyıldan sonra ise başkent Berdaa şehri olmuştur. Bk. Mahmudov, *Qısa Dövlətçilik Tarixi*, 14.

¹⁴⁹ *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder, 102-103*; Melikov, “Azerbaycan Qedim Dövrde” 176, 179.

¹⁵⁰ Melikov, “Azerbaycan Qedim Dövrde” 179.

¹⁵¹ Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, I, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, 169; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 106.

¹⁵² Kalankatlı Moses, *Alban Tarihi (Son Hunlar/Hazarlar/Ermeniler/Terekemeler)*, (Azerbaycan Türkçesine Çev. Ziya Bünyadov), (Türkiye Türkçesine Çev. Yusuf Gedikli), Selenge Yay., İstanbul 2006, Mukaddime 18d; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, I, 104; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder, 115*; Melikov, “Azerbaycan Qedim Dövrde” 175; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 29.

¹⁵³ Uras, *Tarihte Ermeniler*, 20.

ettiğini görmekteyiz.¹⁵⁴ Milattan sonraki tarihlerde bu topluluk Alban toplulukları ile karışıp kaynaşarak kayboldular.¹⁵⁵

Bölgede hâkimiyet kuran en önemli devletlerden olan Sasanilerin Azerbaycan'ı alma teşebbüsleri, kurucusu olan Erdeşir (224/ 226-241) zamanında başladı. Erdeşir, son Part kralı olan Erdovan'ı öldürerek Part Devleti yerine Sasani Devleti'ni kurdu ve Media gibi Atropatene'yi de (Azerbaycan) kendi sınırlarına dâhil etti.¹⁵⁶ Sasani hâkimiyetiyle birlikte Azerbaycan bağımsızlığını kaybetti ve Sasani İmparatorluğu'nun bir eyâleti haline geldi. Güneye nazaran Kuzey Azerbaycan, Arsaklılar elinde kendi bağımsızlıklarını kısmî olarak devam ettirebildiler.¹⁵⁷ Enuşirvan zamanında Sasani toprakları 4 ayrı kısma bölündü. Merzuban¹⁵⁸ adı verilen idâreciler tarafından yönetilen bu taksimata göre Atropatene, İber ve Ermenistan idâreleri birleştirilerek Kuzey yönetimi oluşturuldu.¹⁵⁹ Bu taksimatta Sasaniler için Kuzey yönetimi oldukça önemliydi. Nitekim burası bir uç bölgesi olup Ermeniye, Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan önemli bir kapı idi. Kuzey yönetimi ile bu sayede Sasaniler kuzeyden Hazar tehlikesini, batıdan da Bizans tehdidini yok etmeyi planladı. Dolayısıyla Sasaniler Azerbaycan'ı daha fazla önemsemi ve burada çok sayıda şehir ve kaleler inşa ettirdi. Yine Enuşirvan zamanında Derbend de tahkim ettirilerek kuzey sınırlarının güvenliği

¹⁵⁴ Zeki Velidi Togan, "Azerbaycan'ın Tarihi Coğrafyası", IV, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1/4-5, Bühraneddin Matbaası, İstanbul 1932, 145; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 29-30; Duman, *Azerbaycan'a Yönelik İlk İslâmi Fetihler*, 7-8.

¹⁵⁵ Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 107.

¹⁵⁶ Movses Dasxuranci, *The History Of The Caucasian Albanians*, (İngilizce Trc. C. J. F. Dowsett), Oxford University Press, London 1961, 3; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder*, 117; İsmailov, *İlk Çağlardan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Azerbaycan*, 70-71; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 142-143; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 53; Abbas Gurbanov, *Abbâsiler Döneminin İlk Asrında Azerbaycan (132-232/ 750-847)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2007, 23; Duman, *Azerbaycan'a Yönelik İlk İslâmi Fetihler*, 8.

¹⁵⁷ İsmailov, *İlk Çağlardan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Azerbaycan*, 71; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 53; Gurbanov, *Abbâsiler Döneminin İlk Asrında Azerbaycan*, 23; Duman, *Azerbaycan'a Yönelik İlk İslâmi Fetihler*, 8.

¹⁵⁸ Bu ıstılah, "sınır bekçisi, sınır kumandanı, uç beyi" gibi anlamlar taşımaktadır. Sasaniler zamanında sınır bölgesi kumandanlarına verilen unvandı. Bk. J. H. Kramers, "Merzübân", *IA*, VII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 787; Tahsin Yazıcı, "Merzübân", *DİA*, 29, Ankara 2004, 255.

¹⁵⁹ Ziya Bünyadov, *Azerbaycan VII-IX Esrlerde*, Bakı 2007, 49; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder*, 125; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 143; Feride Memmedova, "Azerbaycan 3-7 Esrlerde", *Azerbaycan Milli Ensiklopediyası*, "Azerbaycan Milli Ensiklopediyası" Elmi Merkezi, Bakı 2007, 181.

amaçlandı.¹⁶⁰ Sasaniler ilk zamanlarda Azerbaycan'ın bir kısmına hükmetti. Ancak daha sonraki süreçte Azerbaycan'ın tüm topraklarını kendi idâresi altına almayı başardı. Öte yandan vahit Azerbaycan'ın bir kısmını teşkil eden Albanya da, VI. asrın başlarında Sasani idâresi altına alındı ve bu yüzyılın sonlarında da Sasani İmparatorluğu'nun sınırlarına dâhil edildi.¹⁶¹ Sasaniler zamanında Azerbaycan, merkezi Erdebil olan bir eyâlet oldu ve Atropatene'nin merkezi olan Gazaka'ya da büyük bir âteşgede yaptırılarak Zerdüştlüğün önemli bir merkezi haline geldi.¹⁶²

623 yılı ile başlayan süreçte Azerbaycan bu defa da yeniden İran-Bizans savaşlarının cereyan ettiği bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Rumların İranlılara galip geleceği açık bir şekilde ortaya konulmuştur.¹⁶³ Nitekim Heraklios 623 yılında Gürcistan ve Ermenistan üzerinden Azerbaycan'a girdi. Nahçıvan'ı alan Heraklios, II. Hüsrev'e karşı Hazarların da desteğini almayı başardı. Bu destekle Atropatene'ye giren Bizans ordusu, II. Hüsrev'i yenilgiye uğrattı ve baş mâbedin yanı sıra diğer çoğu âteşgedeler de Bizans ordusu tarafından yerle bir edildi.¹⁶⁴ 625-626 yıllarında Heraklios, Andren adlı kişiyi Hazarlara göndererek İranlılara karşı destek istedi. Bu sayede 629 yılında İran tamamen yenilgiye uğradı.¹⁶⁵

628 yılında II. Hüsrev'in ölümü ve 629 yılında İranlıların tamamen yenilgiye uğramasından sonra Azerbaycan coğrafyası, Hazar Devleti tehdidi ile karşı karşıya geldi. 626 yılında Bizans'ın Hazarları Azerbaycan ve Kafkaslar'a inmesini teşvik etmesi, Hazarların bu coğrafyada hâkimiyet kurmasına yol açtı.¹⁶⁶ Öyle ki, "*Alban Tarihi*" müellifine göre Hazarlar, Heraklios'un teşvikiyle Albanya'ya sokulmaya

¹⁶⁰ Bünyadov, *Azerbaycan VII-IX Esrlerde*, 51-52; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 53-54; Gurbanov, *Abbâsiler Döneminin İlk Asrında Azerbaycan*, 23-24; Duman, *Azerbaycan'a Yönelik İlk İslâmi Fetihler*, 10.

¹⁶¹ İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 55; Gurbanov, *Abbâsiler Döneminin İlk Asrında Azerbaycan*, 24.

¹⁶² Buniyatov, "Azerbaycan", 318.

¹⁶³ Kur'an, Rûm Sûresi, 2-4.

¹⁶⁴ Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, I, 73; *Azerbaycan Tarihi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder)*, 130; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 2011, 95; Bünyadov, *Azerbaycan VII-IX Esrlerde*, 56; Memmedova, "Azerbaycan 3-7 Esrlerde", 182; İsmailov, *İlk Çağlardan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Azerbaycan*, 93-94; İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 55-56; Gurbanov, *Abbâsiler Döneminin İlk Asrında Azerbaycan*, 24-25; Duman, *Azerbaycan'a Yönelik İlk İslâmi Fetihler*, 10.

¹⁶⁵ Bünyadov, *Azerbaycan VII-IX Esrlerde*, 58-60; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 96.

¹⁶⁶ İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 56; Gurbanov, *Abbâsiler Döneminin İlk Asrında Azerbaycan*, 25.

başladılar ve Derbend başta olmak üzere birçok yeri ele geçirdiler.¹⁶⁷ Hazarlar daha sonra 629 yılının Eylül'ünden 630 yılı Nisan'ına kadarki sürede Albanya'yı tamamen istila ettiler.¹⁶⁸ Ancak Hazarların, 630 yılında yaşanan iç çekişmelerinden ötürü Azerbaycan hâkimiyeti sona erdi. Öte yandan İran-Bizans savaşları da her iki tarafı yorgun düşürdü. Bundan istifade ile Albanya yeniden bağımsızlığını kazandı. Varaz Grigor'un başında bulunduğu Mihranîler sülalesi Albanya'nın idâresini İslâmî fetihlere kadar üstlendiler.¹⁶⁹ Güney Azerbaycan ise İslâmî fetihlere kadar Sasanilerin hâkimiyeti altında kaldı.¹⁷⁰

VII. yüzyılın 30'lu yıllarından itibaren Azerbaycan, Arapların saldırılarına maruz kaldı. Araplar Azerbaycan'a geldiği zamanlarda Azerbaycan'ın merkezi Erdebil şehri olup kuzey kısımları Hazarların elindeydi.¹⁷¹ 639 yılında Hz. Ömer'in emri ile Huzeyfe b. Yemen, hilâfet ordusuyla Güney Azerbaycan'a girdi. Sasani merzubanı olan İsfendiyar'ı yenerek onu vergi vermeye ikna etti.¹⁷² Ancak bu sefer bir keşif seferi mahiyetindeydi. 642 Nihavend Savaşı'ndan sonra Hilâfet ordusu 643 yılında Hz. Ömer'in emri ile Bukayr b. Abdullah'ın komutasında Güney Azerbaycan'a girdi.¹⁷³ Erdebil yakınlarındaki Cermidan Dağı eteklerinde İsfendiyar'ı yenilgiye uğratarak esir etti. Aynı yıl hilâfet ordusu Hz. Ömer'in takviye orduları ile şehrin Sasani merzubanı olan Şehriyar'ı yenerek Derbend'i aldı. Yine bu birinci sefer ile birlikte Muğan da Araplar tarafından ele geçirildi. Kuzeyde bulunan Hazarlar üzerine giden Araplar, Hazarların mukavemeti üzerine geri çekildiler. Böylece 643-644 yılındaki Arapların Kuzey Azerbaycan seferleri sona erdi ve Güney Azerbaycan ile Derbend'e kadar olan

¹⁶⁷ Moses, *Alban Tarihi*, 143-144; Bünyadov, *Azerbaycan VII-IX Esrlerde*, 64; Caferoğlu, "Azerbaycan Tarihine Umumî Bir Bakış", 7.

¹⁶⁸ Bünyadov, *Azerbaycan VII-IX Esrlerde*, 68; Gurbanov, *Abbâsiler Döneminin İlk Asrında Azerbaycan*, 25; Duman, *Azerbaycan'a Yönelik İlk İslâmî Fetihler*, 10.

¹⁶⁹ İpek, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, 56-57; Gurbanov, *Abbâsiler Döneminin İlk Asrında Azerbaycan*, 25.

¹⁷⁰ Abdülkerim Özaydın, "Arrân", *DİA*, 3, İstanbul 1991, 394.

¹⁷¹ Togan, "Azerbaycan", 94-95; Mirza Bala, "Erdebil", *İA*, IV, MEB Yay., Eskişehir 2001, 289.

¹⁷² El-Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, (Çev. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, 467-468; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci illere qeder)*, 131; Cihat Aydoğmuşoğlu, "İslâm Coğrafyacılarına Göre Azerbaycan", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/38, (Haziran) 2015, 336.

¹⁷³ Julius Wellhausen, *İslâmın En Eski Tarihine Giriş*, (Çev. Fikret İşıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1960, 88; Naile Velixanlı, "Ereblerin Azerbaycana Yürüşleri", *Azerbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 134.

Hazar sahillerini ele geçirdiler.¹⁷⁴ Hz. Osman zamanında El-Vahid b. Ukba öncülüğünde hilâfet ordusu 646 yılında ikinci Azerbaycan seferine çıktı. Taliş ve Muğan'ın yanı sıra Nahçıvan ve Berdaa şehri ele geçirildi. Şirvan topraklarını da ele geçiren hilâfet ordusu Derbend'e girdi ve Hazarlar bölgeden uzaklaştırıldı. Gerek Hz. Ömer ve gerek Hz. Osman dönemlerindeki seferlerde ele geçirilen yerlerin hâkimleri yeniden itaat altına alındılar ve böylece 10 yıldan fazla mukavemet eden Azerbaycan'ın kuzey kısmı da ele geçirildi.¹⁷⁵ Hz. Ali zamanında ise İslâmiyetin yayılması amacıyla birçok Arap kitleleri Azerbaycan'a getirilerek yerleştirildi. Güney Azerbaycan vâlisi tarafından Erdebil'de bir Cuma mescidi yapıldı. Daha sonra diğer şehirlere de camiler inşa edilerek İslâmiyetin yayılması amaçlandı. Böylece Arapların bölgeye girmesinden yaklaşık 3 asır içinde Azerbaycan halkının tamamına yakını İslâmiyeti kabul etti.¹⁷⁶ İlk Emevi halifesi Muaviye zamanında Cavaşir, 667 ve 670 tarihlerinde iki defa halife ile görüştü ve Albanya hilâfete tâbi devlet haline geldi. Bu dönem hilâfet, Bizans ve Hazarlar, Azerbaycan için mücadele verdiği bir dönemdi. Abdülmelik b. Mervan zamanında (685-705), Bizans ile hilâfet arasında anlaşma sağlandı ve Kafkas gelirleri iki devlet arasında pay edildi. Böylece Albanya, hem Araplara hem Bizans'a hem de Hazarlara vergi vermek zorunda kaldı. 705 yılından itibaren artan Arap-Hazar savaşları sırasında Hazarlar sürekli olarak Derbend'e ve Azerbaycan içlerine kadar saldırılarda bulundularsa da 737 yılında Araplara yenildiler ve Araplar Hazar ülkesine girdiler. Yapılan akınlarla Araplar, Güney Kafkasya'nın tamamında hâkimiyet tesis ettiler.¹⁷⁷ Dolayısıyla Emeviler zamanında Azerbaycan'ın, Kafkaslar'ın fethi için üs olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.¹⁷⁸ Emevilerin (661-750) yıkılışından sonra kurulan Abbasiler Devleti'nin ilk halifesi Ebu'l Abbas zamanında (750-754) Cezire, Ermeniyeye ve Azerbaycan eyâletlerinin idâreleri birleştirildi ve bir vâlinin idâresine

¹⁷⁴ Wellhausen, *İslâmın En Eski Tarihine Giriş*, 88; Naile Velixanlı, *Ereb Xilafeti ve Azerbaycan*, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı 1993, 17-20; Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 98-99; Duman, *Azerbaycan'a Yönelik İlk İslâmi Fetihler*, 30-34.

¹⁷⁵ Velixanlı, *Ereb Xilafeti ve Azerbaycan*, 21-22; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder)*, 132; Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 99.

¹⁷⁶ Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 102-103.

¹⁷⁷ Velixanlı, *Ereb Xilafeti ve Azerbaycan*, 24,25,32-35.

¹⁷⁸ Buniyatov, "Azerbaycan", 319.

verildi.¹⁷⁹ Abbasiler zamanında Azerbaycan'da zamana zaman hilâfet idâresine ve fetihlerine karşı isyanlar cereyan etti. Bu ayrılıkçı isyanların en önemlisi şüphesiz Erdebil merkezli olan Babek öncülüğündeki Hürremiye mezhebi isyanıdır. Babek isyanı, 816 yılında başladı ve zamanla yayılarak hilâfetin idâresini sarsmaya başladı. Bunun üzerine Halife Mu'tasım, Türk asıllı kumandan Afşin'i isyanı bastırmakla görevlendirdi. Babek'in mukavemetlerine rağmen Afşin, 838 yılında isyanı bastırdı ve Babek'i tutukladı.¹⁸⁰ Yine Azerbaycan'da Muhammed b. Buays'ın çıkardığı isyanda da Halife Mütevekkil (847-861), Boğa es Sağır'i görevlendirdi ve isyan bastırıldı.¹⁸¹ Halife Mutemid 892 yılında Sacoğullarından Muhammed b. Ebu'l Sac'ı Azerbaycan ve Ermeniyye vâlisi yaptı ve o, Merağa'yı vâililiğinin merkezi yaptı.¹⁸²

Abbasilerin zayıflaması ile birlikte Azerbaycan vilâyetlerinin çoğu görünürde bağlı olsalar da, aslen müstakil olarak yerli sülâleler tarafından idâre olunmaya başladı. Bu çözüme ile birlikte Azerbaycan'da kurulan müstakil devletlerden biri Şirvanşahlar¹⁸³ idi. Şirvanşahlara bağlı şehir ve yerleşimler konusunda Ortaçağ İslâm coğrafyacılarının vermiş oldukları bilgiler farklılık göstermektedir. Şirvan ülkesinin sınırları, tarihî süreç içerisinde bazen büyümüş bazen de küçülmüştür. Ancak ortak kanaat, Moğollar ve öncesi dönemlerde Şirvan sınırlarının Derbend ve Kür Nehri arasındaki bölge olduğu görüşüdür. Şirvan'ın en önemli ikinci şehri, İslâm devrinde kurulmuş olan Şamahı olup adını, Halife Harun Reşid zamanında Şirvan emiri olan

¹⁷⁹ Michael Bonner, "The Naming of the Frontier: Awâşim, Thughūr, and the Arab Geographers", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 57/1, Cambridge University Press, London 1994, 18.

¹⁸⁰ Ziya Bünyadov-Naile Velixanlı, "Babek'in Başçılığı Altında Xalq Azadlıq Muharibesi", *Azerbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 203-210; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder)*, 147-155; Sebahattin Çelik, "Abbasiler Döneminde Hurremiye Mezhebi ve Babek İsyanı", *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/15, Balıkesir 2006, 95-106; İsmailov, *İlk Çağlardan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Azerbaycan*, 144-148; Babek isyanı ve Hurremiler ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Osman Turan, "Bâbek", *İA*, II, MEB Yay., Eskişehir 2001, 170-174; Seid Nefisî, *Azerbaycan Gehramanı Babek Hurremdin, Örnek Neşriyyatı*, Bakı 1990.

¹⁸¹ Abdullah Mesut Ağır-Mehmet Emin Şen, "Abbâsî Dönemi Önemli Türk Komutanlarından Boğa es-Sağır", *Turkish Studies*, 7/3, Yaz 2012, 15.

¹⁸² W. Madelung, "The Minor Dynasties of Northern Iran", *The Cambridge History of Iran*, IV, *The Period From the Arab Invasion to the Saljuqs*, (Ed. R. N. Frye), Cambridge University Press, London 1975, 228.

¹⁸³ Mezyediler sülalesi, Şeybaniler veya Yezidiler olarak da adlandırılmaktadır. Bk. *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder)*, 204.

Şemmah b. Şücâ'dan almıştır.¹⁸⁴ Diğer önemli şehirleri Bakü, Sabaran ve Kabala'ydı.¹⁸⁵ Merkezi Şirvan şehri olan devleti, Mezyedîler sülâlesi idâre ediyordu. Harun Reşid zamanında (786-809) Şirvan'ın vâlisi Yezid b. Mezyed idi.¹⁸⁶ Mezyedîler ilk olarak Arran'da, merkezi Berdaa olan yarı müstakil bir emirlik kurmuşlardı. Yezid b. Mezyed Arran, Şirvan, Derbend ve Ermenistan'ı idâre ediyordu. IX. yüzyıl sonlarında Arran ve Berdaa, Sacilerin eline geçince Mezyedî sülâlesi Şirvan'a göçtü ve Türkleşti. Heysam b. Halid, 861 yılında Şirvan'ın bağımsızlığını ilan etti. 918 yılında Şirvanşah Ebu Tahir (917-948) Şamahı'yı merkez yaptı. 980'li yıllarda Kabala, Berdaa ve Şirvan alındı. Derbend emirliği de 988 yılında Şirvan topraklarına dâhil edildi. Daha sonraki yıllarda da Tabarasan ve Şeki gibi şehirler de ülke topraklarına dâhil edildi.¹⁸⁷ Mezyedîler sülâlesinden olan son Şirvanşah Yezid, 37 yıl hüküm sürdü ve 1027 yılında öldü. Ölümünden sonra çıkan iç isyanlar ve Derbend hâkimleri ile uzun süren savaşlarla devlet zayıfladı ve Mezyedîler sülâlesinin hâkimiyeti ortadan kalktı.¹⁸⁸

Abbasilerin bölgedeki nüfuzunun kırılması ile bölgede kurulan devletlerden biri de Sacilerdi. Hilâfet ordusunda da görev alan Türk asıllı Ebu Sac Divdad'a hizmetlerinden ötürü Azerbaycan, mülk olarak verildi. 879 yılında kurulan devlet, sözde hilâfete bağlıydı. Yusuf b. Sac devrinde daha da güçlenen Sacilerin sınırları X. yüzyılın başlarında Zencan'dan Derbend'e, Hazar Denizi'nden Dvin şehrine kadar olan alanı içine alıyordu. İlk dönemlerde merkez Merağa iken daha sonra Erdebil oldu. 879 yılından 940 yılına kadar Azerbaycan Sacilerin hâkimiyeti altındaydı.¹⁸⁹

¹⁸⁴ El-Belâzurî, *Fütuhû'l-Büldân*, 301; *Hudud al-Alam*, 404; Kuruş Sâlihî-Moharrem Gulîzâde, "Berresiyeye Revâbet-i Hâricî Şirvânşâhân-ı Derbendî (Sülâle-i Dovvom Hicrî Kamerî 780-945/Mîlâdî 1378-1538)", *Pezûheşhâ-i Târihî Dânişkede Edebiyât ve Ulûm-i İnsânî*, Dânişgâh-ı İsfahan, Dovre-i Cedîd, Sâl Çehârem, Şomârah Dovvom (Tabistan) 1391, 66; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 114.

¹⁸⁵ Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 114.

¹⁸⁶ Clifford Edmund Bosworth, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri*, (Çev. Hande Canlı), Kaknüs Yay., İstanbul 2005, 205.

¹⁸⁷ *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder*, 205-206; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 210-212; İrade Nuriyeva, *Azerbaycan Dövlətləri İntibah Dövründə*, Bakı 2015, 6-7.

¹⁸⁸ Sara Aşurbeyli, "Şirvanşah Mezyediler (Yezidiler) Dövləti", *Azerbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 250-251; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 213; Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 117.

¹⁸⁹ *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder*, 206-207; Naile Velixanlı, "Sacilerin Xilafetdeki Fealiyyətləri və Azerbaycan Erazisinde Dövlət Yaratmaları", *Azerbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 237-245; Naile Velixanlı, "Azerbaycan 7 Esrin Ortaları-13 Esrin Evvellerində", *Azerbaycan Milli Ensiklopediyası*, "Azerbaycan

Feodal gruplar arasında yaşanan siyasî çekişmelerden faydalanan Gilan hâkimi Merzuban b. Muhammed 941 yılında son Saci hükümdarı olan Deysem'e galip gelerek ülkenin merkezi olan Erdebil'i ele geçirdi ve Salariler Devleti'nin merkezi yaptı. 981 yılına kadar hüküm süren Salariler, kuzeyde Derbend, güneyde Dicle ve Fırat nehirleri yakınlarına kadar, doğuda Gilan dâhil olmak üzere Hazar sahilleri ve batıda şimdiki Ermenistan ve Doğu Gürcistan ile sınırlanıyordu. Ancak Merzuban b. Muhammed'in ölümünden sonra yaşanan iç çekişmeler ve Rus baskınları, özellikle de Berdaa'nın tahrip edilmesi, devletin yıkılma sürecini daha da hızlandırdı.¹⁹⁰

981 yılında Tebriz, Merağa ve Eher hâkimi olan Ebu'l-Heyca Muhammed b. Hüseyin Er-Revvadî, son Salari hükümdarı olan İbrahim b. Merzuban'ı tahttan indirerek Revvadiler Devleti'nin temellerini attı. Arap kökenli sülâlece kurulan devlet, Güney Azerbaycan'ın bütünü elinde tutuyordu. Revvadiler zamanında Selçuklu Türkleri de güçlenmeye başladı. 1028 yılından sonra yaklaşık 2000 Oğuz ailesi Revvadi hükümdarı olan Vehsudan'ın (1020-1059) onayı ile Azerbaycan'a yerleşti. Devletin başkenti daha önce Erdebil iken sonrasında Tebriz oldu.¹⁹¹ Revvadiler ile ilgili son bilgi Vehsudan'ın torunu Ahmedil'in 1107/1108-1116-1117 yılları arasında Merağa ve Gülsere hâkimi olduğu ile ilgilidir.¹⁹²

Azerbaycan'da Abbasiler Devleti sonrası kurulan en önemli devletlerden biri de Şeddâdîler idi. Şeddâdîler, daha önceleri Dvin ve etrafında yaşıyorlardı. 951 yılında Muhammed b. Şeddâd, Salariler Devleti'ni ele geçirerek Dvin Emirliği'ni kurdu. 971

Milli Ensiklopediyası" Elmi Merkezi, Bakı 2007, 199-200; Oder, *Azerbaycan*, 30; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 218-225; Recebli, *Azerbaycan Tarihi Öçerkler*, 119-121; Piriye, *Azerbaycanın Tarihi-Siyasi Coğrafiyası*, 26; Yağub Mahmudov, *Azerbaycanlılar (Etnik-Siyasi Tarix Ümumi Baxış)*, Bakı 2008, 7; Nuriyeva, *Azerbaycan Dövlətləri İntibah Dövründə*, 7-8; İsmailov, *İlk Çağlardan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Azerbaycan*, 156-157; Ahmadov, *Azerbaycan'da Şiiliğin Yayılma Süreci*, 13-14.

¹⁹⁰ *Azerbaycan Tarihi (Uzaq keçmişdən 1870-ci İllərə qədər*, 207-208; Naile Velixanlı, "Salariler Dövləti", *Azerbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Bakı 2007, 275-282; Velixanlı, "Azərbaycan 7 Esrin Ortaları-13 Esrin Evvəllərində", 201; Piriye, *Azerbaycanın Tarihi-Siyasi Coğrafiyası*, 26; Recebli, *Azerbaycan Tarihi Öçerkler*, 121-124; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 227-233; Nuriyeva, *Azerbaycan Dövlətləri İntibah Dövründə*, 8; Ahmadov, *Azerbaycan'da Şiiliğin Yayılma Süreci*, 14.

¹⁹¹ *Azerbaycan Tarihi (Uzaq keçmişdən 1870-ci İllərə qədər*, 208-209; Naile Velixanlı, "Revvadiler Dövləti", *Azerbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Bakı 2007, 283-285; Piriye, *Azerbaycanın Tarihi-Siyasi Coğrafiyası*, 26; Recebli, *Azerbaycan Tarihi Öçerkler*, 124-127; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 238-240; Nuriyeva, *Azerbaycan Dövlətləri İntibah Dövründə*, 8-9; Ahmadov, *Azerbaycan'da Şiiliğin Yayılma Süreci*, 14.

¹⁹² Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 241.

yılına gelindiğinde Gence alınarak Şeddâdîler Devleti kuruldu. Berdaa, Şemkir gibi yerler de alınarak Azerbaycan'da güçlendiler. Fazl b. Muhammed zamanında (985-1030) Gence etrafındaki feodal mülkler de Şeddâdî Devleti sınırlarına dâhil edildi ve Ermeniye hâkimi vergiye bağlandı. Şeddâdîler, Şirvanşahlar, Revvadiler ve Tiflis emirleri ile ilişkiler kurdular. Dvin'i almak isteyen Bizans-Ermeni ordusunu Oğuzlar ile birlikte 1037 yılında bozguna uğrattılar. Şavur zamanında (1049-1067) daha da güçlenen Şeddâdîler, Gürcü ve Şirvanşahlarla muharebeler yaptılar. Bu dönemde Gürcü IV. Bagrad'ın ittifakı ile Alanlar, Daryal geçitlerini kullandılar. Ayrıca Ermeni ve Bizanslılar ile de mücadele ettiler.¹⁹³ 1067 yılında Sultan Alparslan Gence'ye geldiğinde II. Fazl (1067-1073) itaatini bildirdi. Ancak 1075 yılında tekrar Arran'a giren Selçuklu ordularına karşı Şeddâdîlerin direnmesi üzerine Selçuklular tarafından Gence'deki varlıklarına son verildi. Onların Ani'deki varlıkları ise 130 yıl daha devam etti.¹⁹⁴

Müslüman Oğuzlar (Türkmenler), 1028 yılından itibaren Azerbaycan'a gelmeye başlamışlardır. 1040 yılında Dandanakan zaferinin ardından 1043 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin merkezi Rey şehri oldu ve ardından Tuğrul Bey (1040-1063), amcaoğlu Kutalmış'ı Hazar Denizi kıyıları ilhâkına, diğer amcaoğlu Hasan ile kardeşi olan Çağrı Bey'in oğlu Yakuti'yi de Azerbaycan'ın ilhâkına memur etti. Selçuklu ailesinden olan İbrahim Yınal da Azerbaycan'a gönderildi.¹⁹⁵ Tuğrul Bey'in emri ile Azerbaycan ilhâkına soyunan Kutalmış, Aras Nehri'ni geçerek Arran ve Gürcistan'a girdi. Öte yandan Hasan ve Yakuti'nin emrindeki ordu da Güney Azerbaycan'a seferler

¹⁹³ *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder, 209-210; Recebli, Azerbaycan Tarixi Öçerkler, 127-131; Nuriyeva, Azerbaycan Dövlətləri İntibah Dövründə, 9-10; Zekai Erdal, "Büyük Selçuklular Öncəsi Kafkaslardaki Beyliklər: Şeddadilər", V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., İstanbul 2010, 121-122; Şeddâdîler-Büyük Selçuklu Devleti ilişkileri hakkında detaylı bilgi için bk. Vüqar Samedov, "XI. Yüzyılın İkinci Yarısında Azerbaycan Şeddadilər Devletinin Büyük Selçuklu Devleti ile Siyasi İlişkileri", Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, 38/452, Ağustos 2015, 3-8.*

¹⁹⁴ Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 238; Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 131-133.

¹⁹⁵ Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr Ve Âyet-üs-Sürûr*, I, (Çev. Ahmed Ateş), TTK Yay., Ankara 1999, 102-103; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklu Devri*, I, (Yayına Haz. Refet Yinanç), TTK Yay., Ankara 2013, 39-40; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi (Selçuklular Dönemi)*, TTK Yay., Ankara 2000, 49; Yaşar Bedirhan, "Selçuklu Türkmenlerinin Kafkasya Ve Kafkas Elleriyle Münasebetleri", *Turkish Studies*, 9/4, (Bahar) Ankara 2014, 170; Erol Kürkçüoğlu, "Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Bakış", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, I, Erzurum 1994, 150.

düzenleyerek Urmiye Gölü'ne kadar ilerlediler. Bu sıralarda Arran bölgesinde Ermeni ve Gürcü krallıklarının yanı sıra Şirvanşahlar, Şeddâdîler ve Tiflis'te de Caferoğulları Beyliği bulunuyordu.¹⁹⁶ 1054 yılında Tuğrul Bey bizzat ordusuyla Azerbaycan'a yürüdü ve Tebriz'e girdi. Revvadi hükümdarı Ebu Mansur Vahsudan ve Şeddâdî hükümdarı olan Ebu'l-Asvar Şavur'u kendisine tâbi kıldı ve Selçuklu Devleti'ne yıllık vergi vermeyi kabul ettirdi.¹⁹⁷ Tuğrul Bey ardından Ermeniyeye'ye girdi.¹⁹⁸ 1057 yılında Tuğrul Bey, Yakuti'yi Azerbaycan hududuna tâyin ederek onu gazaya memur kıldı. 1062 yılında ise tekrar bölgeye gelen Tuğrul Bey yerel hükümdarları ve Arran ümerâsından olan Halil oğlunu itaat altına aldı. Ardından Nahcivan, Hoy ve Urmiye şehirlerine uğrayan Selçuklu sultanı, Kafkaslar fethini böylece tamamlamış oldu.¹⁹⁹ Sultan Alparslan (1063-1072) 1064 yılında batı seferine çıkarak Tebriz-Merend yolu ile Şeddâdî hükümdarı olan Savur'un ülkesi sınırlarındaki Nahcivan'a geldi. Melikşah'ı burada veliaht bırakarak Ağrı ile Aras arasındaki yerlerin fethi ile görevlendirdi ve kendisi de Abhaz'a yöneldi.²⁰⁰ Melikşah, Sürmeli ve Meryem-Nişîn kalelerini alarak Nahcivan emiri Şeybanlı Ebu Dülef'in idâresine verdi. Sultan Alparslan ise Aras'ı geçerek Albanya ülkesine girdi. Ermeni Krallığı'nı itaat altına aldı ve ardından Gürcistan ve Abhazyaya saldırılarda bulunarak Ani şehrini ele geçirdi. Yapılan fetihler sonucunda Van Gölü havzasındaki bölgeleri Nahcivan emiri Ebu Dülef'e; Ani ve çevresini Dübeyl emiri Menuçehr'e; Gürcistan'ın belirli bölgelerini Gence Emiri Fadlun'a ve bazı kısımlarını da Tiflis emirine tevdi etti.²⁰¹ Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetini resmî olarak tanıyan Revvadi hükümdarlarının zaman zaman idareyi kendi ellerine almak istemeleri üzerine Sultan Alparslan, Revvadi hükümdarı olan Memlan'ı görevinden alıp kendi emirlerinden olan birini Tebriz'e hâkim tâyin etti. Böylece

¹⁹⁶ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, 49; Tuysuz, *Selçuklular Döneminde Azerbaycan*, 67-68.

¹⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi-El-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*, IX, (Çev. Abdülkerim Özyayın), Bahar Yay., İstanbul 1991, 56.

¹⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Târih*, IX, 56; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Çev. Hırant D. Andreasyan), TTK Yay., Ankara 2000, 100; Bedirhan, "Selçuklu Türkmenlerinin Kafkasya Ve Kafkas Elleriyle Münasebetleri", 171.

¹⁹⁹ Yinanç, *Selçuklu Devri*, I, 46-47; Bedirhan, "Selçuklu Türkmenlerinin Kafkasya Ve Kafkas Elleriyle Münasebetleri", 171.

²⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi-El-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*, X, (Çev. Abdülkerim Özyayın), Bahar Yay., İstanbul 1991, 49-50; Sadruddîn Ebu'l-Hasan 'Âli İbn Nâsır İbn 'Âli El-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, (Çev. Necati Lügal), TTK Yay., Ankara 1999, 24; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yay., İstanbul 2010, 154; Tuysuz, *Selçuklular Döneminde Azerbaycan*, 76.

²⁰¹ Yinanç, *Selçuklu Devri*, I, 51-52.

Revvadiler sülâlesinin hükümranlığı sona erdi.²⁰² 1066 yılında ise Selçuklular, Kara Tigin öncülüğünde Şirvan'a girdiler. Şirvanşah I. Feriburz mukavemet gösterse de başarılı olamadı ve Selçuklu sultanına tabî oldu. Böylece Şirvanşahlar'ın da itaat altına alınması ile Azerbaycan tamamen Selçuklu Devleti idâresi altına girdi.²⁰³ Sultan Alparslan'dan sonra tahta çıkan Melikşah (1072-1092) 1076 yılı başlarında Arran ve Şirvan bölgelerini Emir Sav Tegin'e ikta etti.²⁰⁴ Bizans'ın Kür ve Aras boyunca tecavüzkâr hareketleri üzerine Melikşah, 1080 yılında Şeddâdîlerin de desteği ile Kuvel/Kol Kalesi hâkimi II. Giorgi'yi bozguna uğratarak Kür ve Çoruh boylarının tamamına hâkim oldu.²⁰⁵ Bölgenin tamamen idâre altına alınması ile Melikşah, amcası olan Yakuti'nin oğlu Kutbeddîn İsmail'i Azerbaycan umumî vâililiğine atadı. Böylece Azerbaycan Melikliği teşekkül etmiş oldu. 1086 yılında tekrar bölgeye gelen Melikşah, Fadlun'un elinden Gence'yi aldı ve böylece bölge doğrudan merkeze bağlanmış oldu.²⁰⁶

Büyük Selçuklu Devleti'nden sonra Azerbaycan, Irak Selçuklu Devleti'nin idâresi altına girdi. Selçuklu Devleti'nin farklı coğrafyalarda devletçiklere bölünmesi ve zayıflama belirtilerinin ortaya çıkması ile Gürcüler, paralı asker olarak kullandıkları Kıpçakların da desteği ile 1121 yılında Azerbaycan'a girdiler. Tuğrul Bey öncülüğündeki Selçuklu ordusu, Tiflis yakınlarında Gürcülere yenildiler ve Gence'ye çekildiler. Yine aynı yılda Gürcüler, Selçuklu Devleti bünyesindeki iç çekişmelerinden hareketle Şirvan'a hücum ederek Kıpçakların yardımı ile Şamahı'yı yağmaladılar. 1123 yılında ise Irak Selçuklu hükümdarı Sultan Mahmud, Şirvan'a girerek bölgedeki hâkimiyetini pekiştirdi.²⁰⁷

Bu sıralarda II. Tuğrul'un oğlu Arslanşah'ın atabeyi olan Şemseddin Atabeg, 1136 yılında Arran hâkimliğine tâyin edildi ve Berdaa'ya gönderildi. İldeniz (1136-

²⁰² Velixanlı, "Azerbaycan 7 Esrin Ortaları-13 Esrin Evvellerinde", 203.

²⁰³ *Azerbaycan Tarihi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder*, 216; Velixanlı, "Azerbaycan 7 Esrin Ortaları-13 Esrin Evvellerinde", 202-203.

²⁰⁴ M. Brosset, *Histoire De La Georgie*, Petersburg 1849, 343-345; Tuysuz, *Selçuklular Döneminde Azerbaycan*, 86.

²⁰⁵ İbrahim Kafesoğlu, "Melikşah", *İA*, VII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 671; Tuysuz, *Selçuklular Döneminde Azerbaycan*, 86.

²⁰⁶ Kafesoğlu, "Melikşah", 671; Bedirhan, "Selçuklu Türkmenlerinin Kafkasya Ve Kafkas Elleriyle Münasebetleri", 174-175.

²⁰⁷ Ziya Bünyadov, "Böyük Selcuqiler İmperiyasının Dağılması. İraq Selcuq Sultanlığının Yaranması", *Azerbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 298-299; Velixanlı, "Azerbaycan 7 Esrin Ortaları-13 Esrin Evvellerinde", 203; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 250-251.

1175), 1160 yılında “büyük atabeg” ünvanı aldı ve Arslanşah’ın tahta çıkmasıyla birlikte nüfuzu arttı.²⁰⁸ Bundan böyle İldeniz, Irak Selçuklularının idâresini üstlendi. Kür’den güneydeki tüm Azerbaycan toprakları birleştirildi ve Şirvanşahlar da İldenizlilere bağlı hale getirildi. Şemseddin İldeniz, Gürcülerin Azerbaycan’a saldırılarına karşı koymaya çalıştı. Onun hâkimiyetinin sonlarına doğru İldenizlilerin sınırları, Derbend geçitlerinden İran Körfezi’ne kadar uzanmaktaydı. Oğlu Cihan Pehlivan zamanında (1175-1186) daha çok güçlenen İldenizliler, Aksungurlulardan Tebriz’i aldı. Gürcülerle mücadelelerin yanı sıra Eher melikleri ve Şirvanşahlar da itaat altına alındı. Ancak Cihan Pehlivan’ın ölümünden sonra yaşanan iç çekişmeler sonucunda Gürcü-Şirvan orduları bölgeye yöneldiler.²⁰⁹ 1210 yılında Gürcüler, Nahçıvan, Tebriz, Merend ve Miyâne’ye saldırılarda bulunarak yağmaladılar.²¹⁰ Ebubekir’in (1191-1210) ölümünden sonra devlet iyice zayıfladı ve dolayısıyla Moğolların bölgeye yürüyüşü esnasında Azerbaycan devletleri, haricî işgallere karşı koyabilecek kuvvetten yoksunlardı.²¹¹

1027 yılında Şirvanşah Yezd ölünce Şirvanşahlar’da hanedan değişikliği oldu ve 1027-1382 tarihleri arasında Kisranîler hanedanı, yönetimi elinde tuttu. I. Menuçehr (1027-1034) zamanında isyanlar etkili oldu ve 1030 yılında Derbend hâkimi olan Sülemîler, Şirvan’a saldırılarda bulundular. Menuçehr zamanında Rus korsanlar Hazar Denizi yoluyla Azerbaycan ve Şirvan’a saldırılarda bulundular. Yine onun döneminde Hazar ve diğer Türk kavimlerin baskıları ile sıkışan Alanlar ve Serîrler 1032 yılında Şirvan’ı yağmaladılar.²¹² I. Feriburz (1063-1096) zamanında Arran Şeddâdîleri Şirvan’a saldırarak haraç aldılar. Feriburz, Derbend’i tamamen ele geçirdi. Feriburz devrinin en önemli olayı, bölgeye Selçuklu akınlarının başlaması oldu. 1066 yılında başlayan Selçuklu akınları 1067 yılında Sultan Alparslan’ın bizzat bölgeye seferiyle devam etti. Sultan Alparslan Arran’a geldiğinde Feriburz gelip itaatini bildirdi ve ölene dek

²⁰⁸ Mirza Bala, “İl-Deniz”, *İA*, V/2, MEB Yay., Eskişehir 2001, 962; Ziya Bünyadov, *Azerbaycan Atabeyleri Dövləti (1136-11225-ci İllər)*, Bakı 2007, 38-40; Mehmetov, *Türk Kafkası’nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 254-255.

²⁰⁹ Hüseyin Kayhan, “Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler) (1146-1225)”, *Türkler*, 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 872-876; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişdən 1870-ci İllərə qədər)*, 221-224.

²¹⁰ Bünyadov, *Azerbaycan Atabeyleri Dövləti*, 92; Ziya Bünyadov, “Son Eldenizler”, *Azerbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azerbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Bakı 2007, 322-323.

²¹¹ Kayhan, “Azerbaycan Atabegleri, 876-877; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişdən 1870-ci İllərə qədər)*, 225.

²¹² Mehmetov, *Türk Kafkası’nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 268-269.

Selçuklulara tâbi kaldı.²¹³ III. Menuçehr (1120-1160) Irak Selçuklu sultanı Sultan Mahmud tarafından bir süreliğine gözaltında tutulsa da daha sonra serbest bırakıldı. III. Menuçehr, Irak Selçuklularına bağlıydı. IV. David'in ölümüyle Gürcü saldırıları durdu. Ayrıca Menuçehr'in Gürcü prenses Tamar ile evlenmesi ile de akrabalık tesis edildi ve Gürcülerin desteği sağlandı. Eski Bakü Kalesi'nin surları onun zamanında yapıldı.²¹⁴ Atabeg Şemseddin İldeniz'in desteğiyle Şirvanşah olan I. Ahsitan (1160-1196) devrinde Şirvanşahlar ile İldenizliler arasında dostluk tesis edildi. Rus saldırılarına karşı koymaya çalışan I. Ahsitan, Kıpçaklara kaptırılan Derbend ve Sabaran şehirlerini yeniden ele geçirdi. Saltanatının sonlarına doğru 1192 yılında yaşanan depremle Şamahı viran olunca devletin payitahtı Bakü'ye taşındı.²¹⁵ I. Ahsitan'ın ölümünden sonra sırasıyla II. Feriburz, I. Ferruhzad Şirvan yönetimini üstlendiler. I. Gerşasb (1204-1225) devri, Moğol istilasının başladığı dönemdi. Gürcü topraklarını yağmalayan Moğollar Şirvan'a girdiler ve Şamahı'yı ele geçirdiler.²¹⁶ III. Feriburz (1225-1243) zamanında Şirvan, Harezmsahların ve ikinci defa Moğolların saldırılarına maruz kaldı. Böylece Şirvanşahlar, Moğolların hâkimiyetine girdi. II. Ferruhzad (1260-1282) zamanında bölge, İlhanlıların bir parçası oldu. I. Keykavus (1294-1320) zamanında Altın Orda Devleti ile İlhanlılar arasında nüfuz mücadelesi sahası haline gelen Şirvan, oğlu Kavus (1345-1372) zamanında da Celâyirliilerin vasalı haline geldi. Son olarak Huşeng (1372-1382) zamanında ise Şirvan halkı isyan ederek Huşeng'i öldürdüler ve böylece Şirvanşahlar'da Kisraniler hanedanlığı son buldu.²¹⁷

Moğolların akınları öncesinde Azerbaycan'da merkezleşmiş bir devlet yoktu. Bu dönemde Azerbaycan'da İldenizliler, Şirvanşahlar ve Revvadilerin soyundan olan Aksungurlular (1108-1227) hüküm sürüyorlardı. Eher, Mişkin ve Serav veya Serab

²¹³ Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Devleti*, 58-61; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 271-272.

²¹⁴ Sara Aşurbeyli, "Şirvanşahlar", *DİA*, 39, İstanbul 2010, 211; Nuriyeva, *Azerbaycan Devletleri İntibah Dövründe*, 16-17; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 272.

²¹⁵ Aşurbeyli, "Şirvanşahlar", 211; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 273; Nuriyeva, *Azerbaycan Devletleri İntibah Dövründe*, 17.

²¹⁶ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi-El-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, XII, (Çev. Abdülkerim Özeydin), Bahar Yay., İstanbul 1991, 15-17; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 273.

²¹⁷ Barthold, "Şirvanşâh", 573; Zeyneloğlu Cihangir, *Şirvanşahlar Yurdu*, İstanbul 1931, 101-109; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 274.

şehirleri ise Eher Melikliği'nin idâresi altındaydı.²¹⁸ Moğolların bölgeye ilk akınları 1220 yılında gerçekleşti. Cebe Noyan ve Subutay²¹⁹ öncülüğündeki Moğol orduları Azerbaycan'a girerek Zencan, Erdebil ve Serav'ı talan edip Tebriz'e yaklaştılar. Atabeg Özbek türlü hediyeler ve haraç karşılığında şehrin yağmalanmasına engel oldu. Moğollar ilerleyişlerine devam ederek Muğan üzerinden Gürcistan'a girdiler. 1221 yılında Gürcü topraklarından tekrar Azerbaycan'a döndüler ve Tebriz'den haraç ve hediyelerle buradan hareketle Merağa'ya girdiler. Erdebil'i yağmalayan Moğollar ardından üçüncü kez Tebriz'e yöneldiler ve yine haraç ve hediyeler karşılığında şehri yağmalamamaya sırasıyla Serav, Beylekan ve Gürcistan'a girerek bu bölgeleri talan ettiler. Moğol ordusu daha sonra Şirvanşahlar üzerine hareket etti. Şamahı'yı ele geçiren Moğollar, 1222 yılında kuzeye yönelip Derbend geçitlerini kullanarak Moğolistan'a geri döndüler.²²⁰ Moğolların talan ettikleri Azerbaycan coğrafyasına yerleşmemeleri, bu ilk akınlarının keşif amaçlı olduğunu göstermektedir. Ancak bu ilk akınları ile siyasî istikrarsızlığın yaşandığı Azerbaycan coğrafyasında büyük bir yıkıma neden oldular. Öyle ki, durumdan istifâde eden Kıpçaklar, Derbend'e inerek Azerbaycan'a sokuldular ve Şirvan'ı yağmalayarak Arran'a girip Kabala ve Gence'ye saldırılarda bulundular. Arran, Şirvan, Gürcü ve Dağıstan ahalisinin müşterek hareket etmeleriyle Kıpçak akınları durdurulduysa da 1225 yılında bu defa Gürcüler Gence'ye girerek şehri yağmaladılar.²²¹

Moğolların bu keşif harekâtından sonra Azerbaycan bu defa da Harezmsahların akınlarına maruz kaldı. Moğollara yenilerek onların önünden kaçan Celâleddin Harezmsah, İran ve Azerbaycan'a yöneldi. 1225 yılında Azerbaycan'a girdi ve

²¹⁸ Piriyeve, *Azerbaycan*, 111; Vaqif Piriyeve, "Azerbaycan Mongol Yürüşleri Erefesinde", *Azerbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrlər)*, III, Bakı 2007, 12-13; Resul Mehdixanov, *Şemkir Şehrinin Tarixi (V-XIX Esrin Evvelleri)*, Bakı 2016, 42.

²¹⁹ Moğol emiri olan Subutay hakkında bk. Saadettin Gömeç, "Çingizli Devletinin Büyümesinde Rol Oynayan Türklerden Çelme ve Subutay", *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, 2/2, 2007, 230-238.

²²⁰ M. Baron C. D'ohsson, *Moğol Tarihi*, (Çev. ve Yay. Haz. Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov), IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2006, 139-143; Spuler, *İran Moğolları*, 36-38; Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I, Kuruluş Devri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1994, 23; Leon Cahun, *Asya Tarihine Giriş (Kökenlerden 1405'e, Türkler ve Moğollar)*, (Çev. Sabit İnan Kaya), İstanbul 2006, 187-189; *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllərə qədər)*, 272-274; Piriyeve, *Azerbaycan*, 113-116; Vaqif Piriyeve, "Mongolların İlk Yürüşü. İstilaçılara Qarşı Xalq Muqavimeti", *Azerbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrlər)*, III, Bakı 2007, 13-15; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 280-281; İlyas Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yay., İstanbul 2003, 16; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi (Güney Kafkasya 1220-1346)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2015, 33-41.

²²¹ Piriyeve, *Azerbaycan*, 117; Piriyeve, "Mongolların İlk Yürüşü. İstilaçılara Qarşı Xalq Muqavimeti", 15.

Merağa'yı ele geçirerek Tebriz'e yöneldi. 1225 yılının Temmuz ayında Tebriz'i ele geçiren ve başşehir yapan Celâleddin Harezmsâh, buraya kendi vâlisini tâyin etti. Ardından kısa sürede Gence, Berdaa, Beylekan gibi Arran'ın şehirlerini ele geçirdi. Böylece Azerbaycan'ın çok büyük bir bölümü ele geçirilmiş oldu.²²² Harezmsâhların bölgeye hâkim olması ile Aksungurlular Devleti yıkıldı ve Şirvanşahlar da vergi vermek koşulu ile Harezmsâhlara bağlandı. Azerbaycan'dan sonra Celâleddin Harezmsâh Gürcistan'a girdi. Bu sıralarda Azerbaycan'da yer yer isyanlar çıkırsa da Harezmsâh ordularınca bastırıldı. Bu isyanlardan en önemli olanı 1231 yılında Gence'de başlatılan isyandı.²²³ Harezmsâhların Azerbaycan hâkimiyeti Moğolların ikinci defa bölgeye gelişleri ile sona erecekti.

Moğollar ikinci defa bölgeye 1231 yılında akın ettiler. Moğol orduları Merağa'yı ele geçirdikten sonra Tebriz'i yağmaladılar ve ardından 1235 yılında Gence'yi aldılar. Gence'den sonra ise Şemkir ve Bakü alındı. 1239 yılında Derbend'in alınmasıyla da Azerbaycan tamamen Moğol hâkimiyeti altına girdi. İlk seferleri keşif amaçlı olan Moğolların, bu ikinci seferleri yerleşme amacı taşıyordu. Öyle ki, Moğollar bu tarihten itibaren İran ve Güney Kafkaslar'a yerleştiler. 1239-1256 yılları arasında Azerbaycan, Moğol vâlilerce idâre edildi.²²⁴

Moğol hakani olan Mönkge, 1253 yılında kardeşi Hülagû'yu Ön Asya'ya gönderdi. 1257 yılında Azerbaycan itaat altına alındı ve böylece yeni kurulmuş olan İlhanlılar, Azerbaycan'da 1357 yılına kadar bir asır hüküm sürdü.²²⁵ Azerbaycan,

²²² Spuler, *İran Moğolları*, 39-40; V. Minorsky, "Tebriz", *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 85; Aydın Taneri, "Celâleddin Hârizmsâh", *DİA*, 7, İstanbul 1993, 294; Piriye, *Azerbaycan*, 118; Vaqif Piriye, "Xarezmsâh Celaleddinin Azerbaycanı Zabt Etmesi ve İstilaçılara Karşı Mübarize", *Azerbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrler)*, III, Bakı 2007, 15-16; Abdulhâluk M. Çay, "Azerbaycan ve Türkler", *Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. İmran Baba), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2002, 94; Hasan Geyikoğlu, *Doğu Anadolu'da Harezmsâhlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1992, 45-50; Hasan Geyikoğlu, Harezmsâhlar ve Doğu Anadolu", *Türkler*, 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 918; Mehdixanov, *Şemkir Şehrinin Tarixi*, 42; Hasan Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yay., İstanbul 2007, 167-168.

²²³ Piriye, *Azerbaycan*, 118-120; Piriye, "Xarezmsâh Celaleddinin Azerbaycanı Zabt Etmesi ve İstilaçılara Karşı Mübarize", 16-17.

²²⁴ *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder*, 276; Piriye, *Azerbaycan*, 121-123; Vaqif Piriye, "Mongolların İkinci Yürüşü ve Azerbaycanın İstila Olunması", *Azerbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrler)*, III, Bakı 2007, 17-18; Mehdixanov, *Şemkir Şehrinin Tarixi*, 43; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 46.

²²⁵ *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişden 1870-ci İllere qeder*, 277; Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *DİA*, 22, İstanbul 2000, 102-103; Vaqif Piriye, "Azerbaycan Hülakular Dövlətinin Merkezi Kimi",

İlhanlılar'ın siyasî merkezi olup ilk zamanlarda Merağa, ardından da Tebriz başkent oldu.²²⁶ XIII. yüzyılın ortalarında Hülagû zamanında Güney Kafkasya'ya birçok Türk-Moğol menşeli kabile veya topluluk geldi. Böylece XIV. yüzyılda Türkler, İlhanlı Devleti arazisinde önemli bir yer tuttu ve Azerbaycan'da da en önemli unsur olmayı başardılar.²²⁷ Ebu Said zamanında (1316-1335) devletin idâresi Emir Çoban'ın nüfuzuna geçti. Bu durum, ülke içerisinde yerli grupların ve dışarda da haricî devletlerin harekete geçmesine neden oldu. 1318 yılında Altın Orda ordularının Derbend'i geçerek Kür Nehri sahillerine inmesi üzerine İlhanlılar karşı harekâta geçerek onları geri püskürttüler.²²⁸ 1319 yılında ise Gürcistan'da çıkan isyan neticesinde, isyancılar Azerbaycan'a girip Tebriz'e kadar ilerlediler. Nahçıvan'ı karargâh yapan isyancılar Ebu Said tarafından bozguna uğratıldı. Onun ölümünden sonra İlhanlılar Devleti dağılarak tarih sahnesinden çekildi.²²⁹

Azerbaycan topraklarının Doğu ile Batı arasındaki ticaret yolu üzerinde bulunması, doğal otlakları ve stratejik konumu, bölgede İlhanlı-Altın Orda mücadelelerinin nedenini oluşturuyordu. Altın Orda Devleti, tüccarlarının Mısır ve diğer batılı devletlerle olan ticaretlerini yapmaları için İlhanlılara büyük miktarda gümrük ücreti ödüyorlardı. Ayrıca Altın Orda Devleti, İlhanlılar Devleti'nin Azerbaycan'ı kendi tasarrufuna almasını hazmedemiyor ve bu durumu kanunsuz olarak nitelendiriyordu. Dolayısıyla İlhanlıların bölgedeki varlığı, Altın Orda Devleti'nin Azerbaycan siyasetini de gölgeliyordu.²³⁰ Bu durum Azerbaycan'ı her iki devletin mücadele ettiği bir saha haline getirdi. İlhanlı Devleti'nin kurulmasına müteakip Altın Orda Devleti, sık sık Azerbaycan topraklarını almak için akınlarda bulundu. Öyle ki, Altın Orda Devleti'nin İlhanlılar üzerine ilk akını henüz Hülagû (1256-1265) zamanında oldu ve Derbend'i ele geçirdiler. Altın Orda Devleti'nin ikinci akını Abaka Han (1265-1282) zamanında 1265 yılında oldu. Üçüncü akınları Argun (1282-1291) zamanında

Azerbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrlər), III, Bakı 2007, 19; Arda Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası ve İlhanlılar Devleti Tarihi*, Ekim Yay., İstanbul 2013, 183.

²²⁶ Togan, "Azerbaycan", 95.

²²⁷ Piriye, "Azerbaycan Hülakular Dövlətinin Merkezi Kimi", 19-20.

²²⁸ Spuler, *İran Moğolları*, 132-134; Piriye, "Azerbaycan Hülakular Dövlətinin Merkezi Kimi", 22.

²²⁹ Piriye, "Azerbaycan Hülakular Dövlətinin Merkezi Kimi", 22-23.

²³⁰ *Azerbaycan Tarixi (Uzaq keçmişdən 1870-ci İllərə qədər)*, 278; Piriye, "Azerbaycan Hülakular Dövlətinin Merkezi Kimi", 23-24.

1288 yılında, dördüncü akınları ise 1290 yılında oldu.²³¹ Gazan Han (1295-1304) zamanında İlhanlıların Memlûklü Devleti ile muharebelerinden istifade ile Altın Orda Devleti kendi iç çekişmelerinden ötürü daha önce sekteye uğrayan Azerbaycan akınlarını yeniden başlattılar. Ancak Gazan Han, kuzey sınırlarının muhafazası için ek olarak ordu gönderdi ve Altın Orda Devleti bu sayede geri çekilmek zorunda kaldı.²³² Ebu Said zamanında Azerbaycan'daki karışıklıklardan hareketle Altın Orda hükümdarı Özbek Han (1312-1340), Memlûkler ile ittifak kurarak 1318 yılında İlhanlı topraklarına saldırdı. Ancak Emir Çoban, Altın Orda ordusunu mağlup etti.²³³ 1335 yılında Özbek Han Azerbaycan'a iki defa akında bulundu. İlk akını Ebu Said tarafından ikinci akını ise Ebu Said'in varisi olan Arpa Han tarafından püskürtüldü.²³⁴ Ancak Azerbaycan politikasından vazgeçmeyen Altın Orda Devleti, Canı Beg (1340-1357) zamanında 1356 yılında mukavemet görmeksizin Tebriz'e girdi. Çobanlı Melik Eşref öldürüldü ve onun ölümü ile İlhanlı Devleti de yıkıldı. Böylece Azerbaycan, Altın Orda Devleti hâkimiyeti altına girdi.²³⁵

Altın Orda Devleti'nin Azerbaycan hâkimiyeti çok sürmedi. Nitekim Canı Beg, oğlu Berdi Beg'i Tebriz'de tahta oturtarak geri döndü. İki ay Tebriz idâresinde bulunan Berdi Beg, babasının hastalandığı haberini aldı ve o da Azerbaycan idâresini bırakarak geri döndü.²³⁶

İlhanlı Devleti'nin ardından Azerbaycan idâresi Çobanoğullarına geçti. 1328 yılında Emir Çoban'ın ölümünün ardından torunu Şeyh Hasan Tebriz'e yürüdü. 1336-1338 yılları arasında İlhan olan Muhammed Han ve Celâyirli Büyük Şeyh Hasan'ı mağlup ederek Azerbaycan'a hâkim oldu. Şeyh Hasan, Irak-ı Acem de dâhil olmak üzere Azerbaycan, Gürcistan vilâyetleri ve Ermenistan'ın büyük bir kısmına hâkim oldu.²³⁷ Hâkimiyetini meşrulaştırmak amacıyla da Abaka Han'ın yeğeni olan

²³¹ Piriyevev, "Azerbaycan Hülakular Dövlətinin Merkezi Kimi", 24-25.

²³² Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, 75-80.

²³³ Piriyevev, "Azerbaycan Hülakular Dövlətinin Merkezi Kimi", 25-26.

²³⁴ Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, 95-96.

²³⁵ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 982-983; Recebli, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, 163-164; Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, 98-102.

²³⁶ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 88; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 982-983; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 35.

²³⁷ Vaqif Piriyevev, "Hülakular Dövlətinin Süqutu. Azerbaycanda Çobanilerin Hökmranlığı", *Azerbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrlər)*, III, Bakı 2007, 27; Mustafa Demir, "İlhanlı Devleti'nin Yıkılış Sürecindeki

Süleyman'ı gölge Han yaptı. Böylece eli daha çok güçlenen Şeyh Hasan 1340 ve 1341 yıllarında Celâyirli Şeyh Hasan'ın Azerbaycan'a yaptığı hücumları başarılı bir şekilde durdurmayı başarabildi.²³⁸ Şeyh Hasan'ın 1343 yılında öldürülmesinden sonra Süleyman Han, devleti idâre etmekten acizdi. Şeyh Hasan'ın kardeşi olan Melik Eşref, İlhanlı şehzâdesi olan Nuşirvan'ı tahta çıkartarak idâreyi kendi eline aldı. Ancak Melik Eşref'in baskıcı idâresi altında ezilen Azerbaycan halkı, 1352 yılında Karabağ'da isyan etti. Melik Eşref bu isyanı zorlukla bastırabildi.²³⁹ Azerbaycan'daki bu durumu fırsat bilen Altın Orda Han'ı Canı Beg, 1357 yılında yerel beylerin de desteği ile Tebriz'e girdi ve Melik Eşref'i öldürttü. Canı Beg, oğlu Berdi Beg'i Tebriz'e bıraksa da o, yukarıda da bahsedildiği üzere iki ay sonra bölgeyi terk etti. Tebriz'den ayrılırken de Çobanlı Ahi Cuk'u şehrin yönetimine bıraktı.²⁴⁰ 1357-1358 baharında Sultan Üveys Celâyir, Tebriz ve Azerbaycan'a hareket edince Ahi Cuk Nahçıvan'a kaçtı ve Sultan Üveys böylece 1358-1359 yılında Tebriz'e hâkim oldu.²⁴¹ Sultan Üveys, Bağdad'a dönünce Ahi Cuk tekrar Tebriz'e girdi. Ancak bu defa da Muzafferîler, Tebriz ve Azerbaycan'ı ele geçirmek için harekete geçtiler. Muzafferîler ile Ahi Cuk arasında 1359 yılında yapılan savaşta Ahi Cuk yenildi ve Tebriz merkezli Azerbaycan Muzafferîlerin eline geçti. Ancak bu durum bir hafta sürdü. Nitekim durumdan haberdâr olan Sultan Üveys ikinci defa Tebriz'e gelerek idâreyi kendi eline aldı. Ahi Cuk'u da öldürterek Çobanoğullarının Azerbaycan hâkimiyetine kesin olarak son vermiş oldu.²⁴²

Yukarıda da anlatıldığı üzere Tebriz'in ikinci defa alınması ve Ahi Cuk'un öldürülmesi ile Azerbaycan, Arran ve Muğan Celayirliilerin eline geçti. Azerbaycan'ın alınması ile Celâyirli sınırları kuzey ve kuzeydoğuda Hazar sahillerine ve Sultaniye'ye

Siyasi Gelişmeler", *Türkler*, 8, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 379-380; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 298.

²³⁸ Spuler, *İran Moğolları*, 149-150.

²³⁹ Piriyeve, "Hülakular Dövlətinin Süqutu. Azerbaycanda Çobanilerin Hökmranlığı", 27.

²⁴⁰ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 88; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 982-983; Faruk Sümer, Anadolu'da Moğollar, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1969, 107; Ş. Cem Tuysuz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduslar)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2004, 188-189; Mehmetov, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı*, 299.

²⁴¹ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 90; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 983; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 239; Yayha b. Abdüllatîf Kazvîni, *Lübbü't-Tevârih*, İntişârât-ı Bünyâd-ı Güyâ, Tahran 1363, 258-259.

²⁴² Hâfîz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî*, 189-191; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 984; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 239-240; V. Minorsky, "Üveys", *İA*, XIII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 134; K. V. Zettersteen, "Muzafferîler", *İA*, VIII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 775; Tuysuz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları*, 192-193; Rıza Kurtuluş, "Muzafferîler", *DİA*, 31, İstanbul 2006, 419-420.

kadar uzanıyordu. Devletin başkenti Bağdad'dan Tebriz'e taşındı.²⁴³ Sultan Üveys daha sonra Şirvanşah Kavus'un birkaç defa Karabağ'a saldırması üzerine 1366-1367 yılı başlarında Şirvan'a ordu göndererek Şirvanşahları kendisine tâbi hale getirdi.²⁴⁴ Sultan Üveys'in ölümü ve Sultan Hüseyin'in küçük yaşta tahta çıkmasını fırsat bilen Muzafferî hükümdarı Şah Şücâ, 1375-1376 tarihinde Tebriz'i ele geçirmek üzere Azerbaycan üzerine yürüdü. Celâyirli ordusu içerisinde karışıklıkların çıkması ve ordunun savaş alanında dağılması ile Celâyirli yenilgiye uğradı.²⁴⁵ Savaşta galip gelen Şah Şücâ, bir gün sonra Tebriz'e girdi ve böylece 20 yıl boyunca Celâyirli Devleti'ne başkentlik yapmış olan Tebriz, Muzafferîler'in idâresine girmiş oldu.²⁴⁶ Ancak Şah Şücâ'nın bölgeden ayrılması ve Şiraz'a doğru hareket etmesi üzerine²⁴⁷ Sultan Hüseyin, etrafında topladığı kuvvetlerle yeniden Tebriz'e girdi ve böylece 4 ay sonra Tebriz yeniden Celâyirli Devleti'nin eline geçti.²⁴⁸ Sultan Hüseyin'in öldürülmesinden²⁴⁹ sonra idâre zayıflamaya başladı. Devlet yönetiminde etkin bir role sahip olan Saru Adil'in de çabaları ile ülke idâresi Sultan Hüseyin'in kardeşleri olan Sultan Ahmed Celâyir ve Sultan Bayezid arasında yapılan anlaşma ile pay edildi. Buna göre Azerbaycan Sultan Ahmed'e, Irak-ı Acem ve geri kalan yerler Sultan Bayezid'e verildi. Irak-ı Arap ve diğer yerlerin idâresi ise ortak yönetim merkezi oldu. Ancak 1384 yılı baharında Sultan Ahmed, Sultaniye'ye girerek anlaşma ile şehri ele geçirdi. Sultan Bayezid'i Tebriz'e götürerek gözlerine mil çektirdi ve böylece Irak-ı Acem de dâhil olmak üzere idâreyi tamamen kendi tekeline almış oldu.²⁵⁰ Böylece Sultan Ahmed Celâyir, Timur'un bölgeye gelmesine kadar, adı geçen coğrafyalarda hüküm sürdü.

²⁴³ Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 35; Yılmaz, *Celâyirli*, 129.

²⁴⁴ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 985; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 241; Minorsky, "Üveys", 134; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 43; Yılmaz, *Celâyirli*, 138-139.

²⁴⁵ Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 311; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 59-60.

²⁴⁶ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 110-111; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 311; Kadı Ahmed Gaffârî Kazvînî, *Târih-i Cihân-Ârâ*, Kitâbfuluş-i Hâfiz, Tahran 1963, 223; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 59-60; Yılmaz, *Celâyirli*, 159.

²⁴⁷ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 111.

²⁴⁸ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 111; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 312; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 60-61.

²⁴⁹ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 118; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 988; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 246; Gaffârî Kazvînî, *Târih-i Cihân-Ârâ*, 226; Abdüllatîf Kazvînî, *Lübbü't-Tevârih*, 260; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 67; Faruk Sümer, "Ahmed Celâyir", *DİA*, 2, İstanbul 1989, 53.

²⁵⁰ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 989-990; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 248-249; Mükrimin Halil Yınanç, "Celâyir", *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 64.

Timur'un tarih sahnesine çıkışı esnasında bölgenin siyasî vaziyetine değinecek olur isek yukarıda da değinildiği üzere Azerbaycan'ın kuzeyi Derbend sülâlesinin elinde bulunan Şirvanşahların, güneyi ise Celâyirliler Devleti'nin hâkimiyeti altındaydı. Dolayısıyla vahit Azerbaycan coğrafyası Timur'un tarih sahnesine çıktığı esnada da farklı idâreler tarafından yönetiliyordu.

BİRİNCİ BÖLÜM

TİMUR'UN AZERBAIJAN SİYASETİ VE SEFERLERİ

1.1. KEŞİF SEFERİ (1384)

1.1.1. Timur'un Toga Timurlular Üzerine Seferi

İlhanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Serbedârîler'i²⁵¹ yenilgiye uğratan Toga Timurlular Astrabad, Bistam, Simnan, Firuzkûh, Damgan ve Mazanderân²⁵² bölgelerini içine alan bir devlet kurdu.²⁵³ Fetih politikalarını batıya doğru yaymak amacıyla olan Timur ise 1381 yılında Herat'ı aldıktan sonra Toga Timurluların elinde bulunan Esferayin²⁵⁴ tarafına doğru yöneldi. Bu sıralarda Toga Timurluların başında Emir Veli bulunmaktaydı. Esferayin'i kolay bir şekilde ele geçiren Timur, ardından Toga Timurluların merkezi olan Mazanderân bölgesine geldi ve buradan Emir Veli'ye elçisi vasıtasıyla mektup gönderdi. Timur, mektubunda Emir Veli'nin korkmadan gelip itaat etmesini, şayet bunu yapması halinde kendisinden iyilikler göreceğini söylüyordu. Şâmî ve Yezdî'ye göre mektup ulaşınca Emir Veli derhal Hacı Beg ve diğer emirlerden oluşan bir elçilik heyetini Timur'a gönderdi. Elçileri vasıtasıyla kendisinin Timur'un dostu olduğu, kısa sürede huzura çıkarak bağlılığını bildireceği haberini gönderdi. Bu

²⁵¹ Serbedârîler ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Abdurrefi Hakikat, *Târîh-i Conbeş-i Serbedâran-u Diğer Conbeşhâ-yi İrânîyân der Kam-i Heştom-i Hicrî*, Azad Endişân Yay., Tahran 1360; Yakûb Ajend, *Kıyam-ı Şîi Serbedâran*, Tahran 1363; J. Aubin, "La fin de L'État Sarbadâr du Khorassan", *JA*, CCLXII/1-3, 1974, 95-118; Lokman Baymatof, "Pejuheşha-i Barthold der Bare-i Serbedârân-i Semerkand", *Mecelle-i Keyhan Ferhengi*, 164, Hordad 1379, 46-47; Muhammed Hüseyin Emani, *eş-Şehidü'l-evve, Fakih es-Serbedaran*, (Trc. Kemal Seyyid), Müessesesi-i Ensâriyân (Ansariyan Publications), Kum 1995; Hamide Tarakkî Erdekânî "Serbedârân-ı Ser Be Dâr", *Mecelle-i Ferheng-i Pâya*, 15 (Zemistân) 1388, 45-50; Umid Hallâc, *Conbeşhâ-yi Milli İrânîyân Kıyam-ı Serbedârân-ı Horasan*, Beh Âverân Yay., Tahran 1389; V. F. Büchner, "Serbedârîler", *İA*, X, MEB Yay., Eskişehir 2001, 509-512; Erdoğan Merçil, "Serbedârîler", *DİA*, 36, İstanbul 2009, 549-550.

²⁵² Bölge, daha önceleri Taberistan olarak bilinirdi. Bölgenin sınırları ve coğrafi özellikleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. H. L. Rabino, *Mâzandarân and Astrâbâd*, London 1928.

²⁵³ M. Fuad Köprülü, "Firûzkûh", *İA*, IV, MEB Yay., Eskişehir 2001, 658; V. Minorsky, "Tuga Timur", *İA*, XII/ 1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 481; Aka, *Mirza Şahrûh ve Zamanı*, 13; İsmail Aka, "Timurlular Devleti", *Makaleler*, 1, Berikan Yay., Ankara 2005, 199; Ali Sinan Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 194.

²⁵⁴ Nişapur havalisinde olan ve Horasan'ın kuzeybatısında bulunan bu şehrin daha eski ismi Mihracan'dır. Bk. CI. Huart, "İsferâyîn", *İA*, V/2, MEB Yay., Eskişehir 2001, 1074.

sözler karşısında Timur da daha fazla ilerlemeyerek bölgeden ayrıldı ve Semerkand'a gitmek üzere kışlamak için Buhara'ya geldi.²⁵⁵

Şâmî ve Yezdî'nin verdiği bu bilgilere karşın İbn Arabşah bu olayı daha farklı anlatmıştır. Müellife göre Emir Veli, Timur'un mektubu karşısında hemen itaat etmemiş, Timur ile savaştıktan sonra bağlılık yemini etmiştir. Nitekim Timur, Mazanderân bölgesinde iken Emir Veli ile birlikte diğer bölge hâkimleri olan İskender Celabî, Erşivend ve İbrahim el-Kummî gibi isimlere de mektuplar göndererek kendisine itaat etmelerini istedi. Adı geçen Celabî, Erşivend ve Kummî bu mektuplar karşısında hemen itaat ettiklerini bildirdiler. Ancak Emir Veli bu mektuba oldukça öfkelenerek sert bir dille yazılan bir mektubunu Timur'a gönderdi. Dahası, o dönemde Irak-ı Acem ve Kirman hâkimi olan Şah Şücâ'ya ve Irak-ı Arab ve Azerbaycan hâkimi olan Sultan Ahmed Celâyir'e mektuplar göndererek;

“Ben sizin sınır karakolunuzum. Eğer benim işlerim yolunda giderse sizin de işleriniz yolunda gider. Eğer bana ondan bir kötülük gelirse, aynı kötülük sizin ülkelerinize de gelecektir. Eğer bana yardım gönderirseniz her ikinizi de bu akrepten kurtarırım, aksi halde

“Kişi traş edilirken komşusunun sakalı

Artık kendisi de öz sakalını ıslatmalı”

beytinde söylenildiği gibi olursunuz.” diyerek yardım isteğinde bulundu. Ancak Şah Şücâ, Emir Veli'nin bu yardım talebine kulak asmayarak Timur'la anlaşma yoluna gitti ve itaatini bildirdi. Sultan Ahmed Celâyir ise Emir Veli'ye bir mektup göndererek;

“Bu bedbaht topal Çağataylının Irak'ı hayal etmesi ne mümkün?! Bu topal Çağataylı nerde, iki Irak'ı alt etmek nerde? Irak dilaverleri Horasandakilerle kıyas edilmez. Irak ordusu savaşmayı, vuruşmayı bilir. Ata binmekte ve mızrak atmakta ustadır. Onunla Irak toprakları arasında “dikenli ağacın kabuğunu elle soymak gibi meşakkatler vardır. Yerler arasında hayli farklar var. Irak, Horasan değildir. Eğer niyeti bizim bu taraflara gelmekse, yolunu keser, iştahını kursağında koyarız. Biz öyle bir halkız ki, aslan heybetli, aslan cesaretliyiz ve savaştaki salabetimiz dünyaca

²⁵⁵ Şâmî, *Zafernâme*, 102-103; Yezdî, *Zafernâme*, 131; Hurşah b. Kubâd el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, (5. Kısım), (Mrt. Seyyid Mücâhid Hüseyin Zeydî), Câmîat-ü Milliye-i İslâmiyye, Yeni Delhi 1965, 72-73.

meşhurdur. Bize yalnızca yüksekte durmak yaraşır. Hatta Mütenebbi sanki şu beyti bizler için söylemiştir:

Biz insan görünüşlü cinleriz

Hatta deve görünümlü kuşlarız.” mesajını gönderdi. Destek arayışları sonuçsuz kalan Emir Veli adı geçen kişilerin bu tavırlarına karşın onlara yeniden mektup göndererek;

“Ben, Yaratan’a sığınıp bütün gücümle savaşaçağım. Eğer bu savaştan galip çıkarsam, bir bir üzerinize yürüyüp, şehirlerinizi tarumar edeceğim ve dünyayı başınıza yıkacağım. Öyle ki herkese ibret-i âlem olacaksınız. Eğer o beni yenerse, size olacaklar umurumda bile değil. Aradığınız belayı bulacaksınız!” haberini gönderdi ve Timur ile mücadele etme kararı aldı.²⁵⁶

Öte yandan Mazanderân’dan kışlamak üzere Buhara’ya gelen Timur’un bu sıralarda kızı Tagayşah (Aka Begi) vefat etti. Şâmî ve Yezdî’ye göre Timur, kızının yasını tuttuğu bu esnada Emir Veli durumdan istifade etmek üzere sözünden dönerek Ali Bey ile ittifak edip Sebzvar’ı muhasara etti. Duruma öfkelenen Timur, Mazanderân’a doğru hareket ederek Kabulcâm’ı geçip Şasman’a geldi ve burada karargâhını kurdu. Korkuya kapılan Emir Veli ise daha önce olduğu gibi Hacı Beg ve bazı diğer emirleri hediyelerle birlikte Timur’a elçi olarak gönderdi. Amân²⁵⁷ dileyerek ordunun geri çekilmesi karşılığında Timur’un huzuruna geleceği ve ömür boyu Timur’un hizmetinden çıkmayacağı sözünü verdi. Timur da hediyeleri kabul ederek Semerkand’a döndü.²⁵⁸

1.1.2. Timur’un Sultaniye’yi Alması

İlk harekât ile bölgenin müsait durumunu gören Timur, batıya yönelik fetihlerini gerçekleştirmek, özellikle de İran, Azerbaycan, Anadolu ve Suriye’ye geçmek için Mazanderân bölgesini almak istiyordu. Nitekim Mazanderân bölgesi, adı geçen

²⁵⁶ İbn Arabşah, *Acâibu’l- Makdûr*, 74-76; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 78-79;

²⁵⁷ Amân kültürü ile ilgili geniş bilgi için bk. Aydın Taneri, “Türk Tarihinde “Eman” Kurumu, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17/28, Ankara 1995, 165-172.

²⁵⁸ Şâmî, *Zafernâme*, 104-107; Yezdî, *Zafernâme*, 136-137; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 179-81; Ensar Macit, “Toga Timurlu Emir Veli’nin Mazanderan ve Azerbaycan Mücadelelerine Genel Bir Bakış”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, II, (25-27 Mayıs) Bakı 2016, 74.

coğrafyalara açılan kapı özelliğine hâizdir. Bu doğrultuda Timur'un bölgeye ikinci defa gelişi 1384 yılında oldu. Timur'un bu harekâtı, İran ve Azerbaycan'a geçişi için bir keşif harekâtı niteliğindedir. Mazanderân bölgesinin merkezi durumunda olan Astrabad'ın alınması amacıyla harekete geçen Timurlu ordusunda Şeyh Ali Bahadır, Sevincek Bahadır, Mübeşşir Bahadır gibi beylerin yanı sıra ordunun monkulayı²⁵⁹ olan emirler de bulunuyordu. Ordu Kavgûrş'e varınca Emir Veli'nin karavulları²⁶⁰ ile karşılaştı. Bu muharebede Timurlu ordusu galip geldi ve Timur savaşta yararlılık gösteren Mübeşşir Bahadır'a Kavgûrş'ü süresiz olarak suyurgal²⁶¹ verdi. Yoluna devam eden ordu Durun adı verilen kaleye gelerek kuşattı. Kalenin alınmasından sonra ordu Kabülcâm ve ardından Şasman'a geldi. Burada Emir Veli'nin karavulları ile çıkan muharebede çarpışmalar 20 gün sürdü. Ancak 21'inci gün Emir Veli ileri harekâta geçse de yenilerek şehre kaçtı.²⁶²

Timur'un önünden kaçarak şehre sığınan Emir Veli, bir gece baskını (şahbun) ile Timurlu birliklerini geri püskürtmek istediysede başarı sağlayamayarak kaçtı. Timurlu ordusu ise ilerleyişine devam ederek Astrabad'a geldi. Çaresiz kalan Emir Veli bu defa da harem ve çocuklarını da yanına alarak Damgan'a gitti. Böylece Mazanderân'ın merkezi olan Astrabad 1384 yılında Timur'un hâkimiyeti altına girdi. Ancak Emir Veli tehdidinin tamamen ortadan kaldırılması bölgedeki Timurlu hâkimiyeti açısından önemliydi. Damgan'da da duramayan Emir Veli buradan da hareketle Gerdkûh Kalesi'nde harem ve çocuklarını bırakarak Rey'e gitti. Bunun üzerine Timur, Emir

²⁵⁹ Moğolca bir ıstılah olup Moğollardan itibaren halefleri olan Türk-Moğol devletlerinin teşkilatlarında görülmektedir. Timurlularda asıl ordunun önünde çoğu zaman öncü birlik olarak görev alan bir birlik yani monkulay teşkil edilirdi. Bk. A. Yu. Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, (Çev. Hasan Eren), TTK Yay., Ankara 2000, 164; Aka, *Timur ve Devleti*, 110.

²⁶⁰ Timurlular devri ile ilgili kaynaklarda geçen bu ıstılah, keşif birliği anlamındadır. Karavullar, önden giderek düşman ordusu hakkında haber toplamakla yükümlü ordu birimidir. Bk. Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, I, Wiesbaden 1963, 399; Kutlukan Şakirov-Ersin Terez, "Tüzükât-ı Timur'un Farsça Çevirisinden Notlar ve Eserdeki Türkçe-Moğolca Sözcükler", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara-Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, 49.

²⁶¹ Bu ıstılah, hükümdar tarafından verilen çiftlik, malikâne veya hediyeler anlamına gelir. Suyurgal ve Timurlu Devleti'ndeki uygulaması ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente*, I, 399; Kazım Paydaş, "Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurgal Uygulaması", *Bilgi Dergisi*, 39, (Güz) 2006, 195-218; Emîr Timûr Rafî'i, "Suyurgal der Ahd-i İlhanî ve Timûrî", *Dânişgâh-ı Âzâd-i İslâmî Fasılname-i İlm-i Pejûheş-i Târîh*, 4/12, Tahran 1388, 45-64;

²⁶² Şâmî, *Zafernâme*, 114-115; Yezdî, *Zafernâme*, 146-147; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, (I ciltte 4-6. ciltler), (Nşr. Abbâs Zeryâb), İntişârât-ı İlmî, Tahran 1358, 1042; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 436; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 39.

Veli'nin takibi için Hodaydad Bahadır, Şeyh Ali Bahadır, Ömer Bahadır, Humari İnak ve diğer emirlerden oluşan bir orduyu görevlendirdi. Emirlerin bu ordusu Emir Veli'nin ordusuna yetişince o, müstahkemliği ile bilinen Rüstemdâr şehrine kaçtı. Bu sıralarda Timur'un bölgeye gelmesiyle birlikte Tagay Timurhan'ın oğlu Lokman gelerek itaatini bildirdi. Şöyle ki, Şeyh Ali Bisud'un oğlu ve Tagay Timurhan'ın beylerinden olan Emir Veli'nin de toplantıda olduğu bir esnada Serbedâriler, Tagay Timurhan'ı öldürmüşler ve Emir Veli de kaçarak Nesa'ya gelmiş, ordu toplayarak Astrabad'ı ele geçirmişti. Tagay Timurhan'ın oğlu Lokman da Emir Veli'den kaçıyordu. Timur'un bölgeye gelmesiyle de gelerek itaatini bildirdi ve bunun karşılığında da Timur ona Astrabad ve çevresinin idâresini verdi. Emir Veli'nin Rey'den de kaçmasıyla da 1384-1385 yılında şehir Timurlu hâkimiyeti altına girdi ve Timur kışı geçirmek üzere Rey'e geldi.²⁶³

Timur Rey şehrini aldıktan sonra Sultaniye'ye yöneldi. Bu sıralarda Sultan Ahmed Celâyir Sultaniye şehrinde bulunuyordu. Timur'un bölgeye geldiği ve şehre yaklaştığı haberini alınca derhal kaleyi tahkim ettirdi. Ardından buraya henüz iki yaşında olan oğlu Akboğa ve onun maiyetindeki başta şehrin idâresini verdiği Şeyh Mahmud Rahdâr olmak üzere Hoca Ali Şah Tebrizî, Çoban Kurçî gibi güvendiği kişileri bırakıp kendisi Tebriz'e gitti.²⁶⁴ Sultan Ahmed Celâyir Tebriz'e gittiği esnada Timur elçiler gönderse de Sultan Ahmed Celâyir elçilere, kendileriyle Tebriz'de görüşemeyeceğini, onlarla Bağdad'da görüşebileceğini söyledi ve elçileri Bağdad'a

²⁶³ Şâmî, *Zafernâme*, 115-116; Yezdî, *Zafernâme*, 147-148; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 123; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1042; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 437; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 86-87; Muhammed Yusuf Vale İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn* (Târih-i Timuriyân ve Türkmânân), Mîrâs-ı Mektûb, Tahran 1379, 138-139; Beatrice Forbes Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge University Press, Cambridge 1989, 70; Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk (Bozkırların Son Göçebe Fatih)*, Kitapevi Yay., İstanbul 2006, 98; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 39; Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", 194-195; Abdurrahman Sağırılı, "Emir Timur'un Hayatı ve Evlatları Hakkında Mehmed b. Mehmed er-Rumî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevarih ve'l-ahbar'ında Verilen Bilgiler", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdolvahap Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 150.

²⁶⁴ Şâmî, *Zafernâme*, 116; Yezdî, *Zafernâme*, 149; Hâfîz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü't-Tevârih-i Reşîdî*, (Nşr. Hanbâbâ Beyânî), Tahran 1317, 230; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1043; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 437; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 87-88; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 138-139; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 77; Manz, *Timurlenk*, 98; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 39; Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", 196; Sağırılı, "Emir Timur'un Hayatı ve Evlatları Hakkında Mehmed b. Mehmed er-Rumî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevarih ve'l-ahbar'ında Verilen Bilgiler", 150.

gönderdikten sonra kendisi de Bağdad'a gitti.²⁶⁵ Öte yandan Timurlu ordusunun yaklaştığı haberi Sultaniye yönetiminin kulağına gelince Celâyirli emirler korku ve paniğe kapılarak yanlarına Akboğa'yı da alıp Tebriz'e, Sultan Ahmed Celâyir'in yanına kaçtılar. Bu durum karşısında Sultan Ahmed Celâyir, kaçan emir ve beylere hakâret ettikten sonra onları korkaklıkla suçladı ve kadın elbiseleri giydirip şehirde dolaştırarak tahkir etti. Celâyirli emirlerin kaçmaları üzerine Timur'un beylerinden olan Emir Abbâs 60 kişilik süvari birliğiyle Sultaniye Kalesi'ne girdi ve şehri kolayca ele geçirdi. Daha sonra Barmakçı adlı adamını Timur'a göndererek Sultaniye şehrinin alındığı haberini ilettili ve Timur bu haber karşısında rahatlayarak kışı Rey şehrinde geçirdi.²⁶⁶

Sultaniye şehri alınmış olsa da tam bir hâkimiyet sağlanmış değildi. Nitekim şehrin bu denli kolayca elden çıkması, Sultan Ahmed Celâyir tarafından da hazmedilebilir bir durum değildi. Bu nedenle şehrin Timurlu ordularınca alınmasından kısa bir süre sonra Tebriz dolaylarında bulunan ve Sultan Ahmed Celâyir'in yakın adamlarından olan Hacı Minkutluk, etrafta bulunan Celâyirli kale komutanlarının da desteğini arkasına alarak Sultaniye'ye yürüdü. Hacı Minkutluk, Timurlu ordularının geri çekilmesi ve şehir halkını da kendi yanına çekmesi amacıyla da Sultan Ahmed Celâyir'in kalabalık bir ordu ile Sultaniye'ye doğru harekete geçtiği yalanını duyurdu. Bu yalan habere Timurlu emirleri de inanmış olmalı ki, kaleye kapanarak beklemeye başladılar. Durumu fırsat bilen şehir halkı ayaklanarak şehri yağmaladılar. Ayrıca Timur adına şehirden toplanan hazine ve mallar da yağma edilmeye başlandı. Yine şehrin hazine ve gelirlerinin toplanılmasına memur edilen Timurlu muhassılların bir kısmı da bu esnada öldürüldü. Sultaniye şehri, idâreden ve huzur ortamından yoksun bir hale geldi. Ancak çok geçmeden, ortaya atılan haberlerin asılsız olduğu ortaya çıkınca, Timurlu emirleri de kapanmış oldukları kaleden çıkarak şehrin idâresine yeniden hâkim oldular. Hacı Minkutluk ve yanındakiler yakalandı ve isyanda adı geçen halktan bazı

²⁶⁵ Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî*, 230-231; Abbâs İkbâl Aştîyânî, *Târih-i Moğol*, Müessesesi-i İntişârât-ı Emir Kebîr, Tahran 1365, 463; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 77; Yılmaz, *Celâyirli*, 188.

²⁶⁶ Şâmî, *Zafernâme*, 116-117; Yezdî, *Zafernâme*, 149; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî*, 329; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî*, 231; Mîrhând, *Ravzatü's-Safâ*, I/4-6, 1043; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 437; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 88; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 77; Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, 70; Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", 196.

kimseler de cezalandırıldı. Bu sayede Sultaniye şehri 1384-1385 yılında tamamen Timurlu hâkimiyetine girmiş oldu.²⁶⁷

Sultaniye’de tam bir hâkimiyetin sağlanması ile 1385 yılının baharında Timur şehre geldi. Sultaniye şehrinin ehemmiyetinden ötürü buranın idâresini güvenilir bir kişiye bırakmak niyetinde olan Timur, Saru Adil’in Sultaniye’ye getirilmesini istedi. Saru Adil esasında Sultan Ahmed Celâyir’in beylerinden olup Timurlu ordularının korkusundan Şiraz’a gitmiş ve Şah Şücâ tarafından alıkonulmuştu. Şah Şücâ’nın ölümünden sonra ise oğlu Sultan Zeynelabidin’in hizmetine girmişti. Timur, Saru Adil’e güvenmiş olmalı ki, haber de göndererek Sultaniye’ye gelmesini sağladı. Sultaniye ve Azerbaycan’ın merkezi olan Tebriz’in²⁶⁸ yanı sıra bağlı bulunan yerlerin de yönetimini kendisine geri bağışladı. Ayrıca Saru Adil’in yanına hem bölgeyi korumak hem de itaat etmeyen etraf şehirlerin zaptı için Sultanşah’ın oğlu Muhammed’i bir miktar askerle bırakarak kendisi Rüstemdâr’a doğru yola çıktı. Böylece Sultaniye şehrinin alınması ile Timur, Azerbaycan topraklarına ilk kez girmiş oldu.²⁶⁹

1.1.3. Sultan Ahmed Celâyir’in Sultaniye’yi Geri Alma Teşebbüsü

Sultaniye şehrinin idâresini yeniden eline alan Saru Adil, yönetiminin ilk zamanlarında büyük problemlerle karşılaştı. Öyle ki, Saru Adil’in emrinde çok az asker bulunuyordu. Timur’un Sultanşah’ın oğlu Muhammed’i yanına vermesi de yeterli askerî desteği sağlamaya yetmiyordu. Ayrıca Timur’un Sultaniye’ye girmesi ve daha önceki yaşanan siyasî karmaşa ortamı, halkın şehri boşaltarak farklı bölgelere göç etmesine

²⁶⁷ Hâfiz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü’t-Tevârih-i Reşîdî*, 231; Yılmaz, *Celayirliler*, 189.

²⁶⁸ Saru Adil’e suygural olarak verilen yerler hakkında bilgi veren Şâmî, bu yerlere Tebriz’i de dâhil etmiştir. Yezdî’nin eserinde ve daha sonra yazılmış olan eserlerde böyle bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Timur’un seferlerine bizzat eşlik etmesinden ötürü onun verdiği bilgiler daha ehemmiyetlidir. Bk. Şâmî, *Zafername*, 117.

²⁶⁹ Şâmî, *Zafername*, 117; Yezdî, *Zafername*, 149; Natanzî, *Müntehabü’t-Tevârih-i Mu’inî*, 329; Hâfiz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü’t-Tevârih-i Reşîdî*, 231; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 123; Mîrhând, *Ravzatu’s-Safâ*, I/4-6, 1043; Hândmîr, *Habîbü’s-Siyer*, III, 437; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 89; İsfahânî Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 139; Abbâs İkbâl Âştîyânî, *Târih-i İrân*, Tahran 1384, 831; Abbâs Azzâvî, *Târîhü’l-İrâk Beyne’l-İhtilâleyn*, II, Bağdat 1936, 178; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 77; V. Minorsky, “Sultaniye”, *İA*, XI, MEB Yay. Eskişehir 2001, 34; Sadık Armutlu, *Sultan Ahmet Celâyir (Hayatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1990, 27; Yılmaz, *Celayirliler*, 189; Kader Polat, *V. ve XV. Yüzyıllar Arasında Tebriz*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2010, 94; Ahmad Hesamipour, *el-Fuşencî’nin “İbretü’n-Nâzirîn” Adlı Eserinde Timur Devri Olayları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2005, 71.

sebepl olmuştur. Yaşanan bu sorunları ortadan kaldırmak için harekete geçen Saru Adil, ilk olarak etraf bölgelerden birçok kimseyi şehre getirterek yerleşmelerini sağladı ve şehrin âbâd edilmesi ile ilgili çabalarda bulundu. Ayrıca halktan ve etraf bölgelerden de asker toplayarak şehrin savunması için önlemler aldı. Bu sayede 2000 süvariden oluşan yeni bir askerî kuvvet teşkil ederek şehri müstahkem bir hale getirdi.²⁷⁰

Öte yandan Rüstemdâr'a hareket eden Timur'un geldiğini duyan bölge emir ve beyleri kaçmak zorunda kaldılar. Dolayısıyla Timur'un Rüstemdâr şehirlerini alması zor olmadı. Emir Veli ise Çalus yolu ile Timurlu ordusunun önünden kaçtı. Ordu, Rüstemdâr'dan sonra Amul ve Sârî'ye hareket edince bölgenin emirleri olan Seyyîd Kemâleddîn ve Seyyîd Raziuddîn gelerek bağlılıklarını bildirdiler. Buna mukâbil, Timur da onlara dokunmayarak bölgenin idâresini onlara bıraktı ve ordusu ile Semerkand'a döndü. Böylece Timur, batıya yönelik fetih hareketlerini başlatmak adına bu seferi sayesinde hem coğrafyayı tanımış hem de Azerbaycan topraklarına ilk defa girmiş olarak seferini sonuçlandırmış oldu.²⁷¹

Timur'un bölgede uzun soluklu kalmayışı ve tam bir hâkimiyet sağlamadan Semerkand'a dönmesi, bu seferin bir keşif seferi olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, Timur'un bölgeden ayrılmasından hemen sonra Bağdad'da bulunan Sultan Ahmed Celâyir, vakit kaybetmeden Tebriz'e yöneldi. Timur'un Saru Adil'e bırakmış olduğu Sultaniye şehrini almak amacıyla Ucan'a²⁷² geçti. Bu esnada Timur'un önünden kaçan Emir Veli ise Gilân yolu ile Ucan'a gelerek Sultan Ahmed Celâyir'e katıldı. İyi bir karşılama yapan Sultan Ahmed Celâyir, Emir Veli'ye çok miktarda at, katır, deve, çadır ve hazine vererek mukâbelede bulundu. Ardından Ucan'dan ayrılıp Tebriz'e geldi ve bir gün sonra hastalandı. Ancak vakit kaybetmeden Sultaniye'nin geri alınması amacıyla başlarında Emir Suntay adlı beyin bulunduğu bir orduyu o bölgeye gönderdi. Orduda, az önce kendisine katılan Emir Veli'nin yanı sıra Emir Şah Ali gibi isimler de

²⁷⁰ Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî*, 231; Yılmaz, *Celayirtiler*, 189.

²⁷¹ Şâmî, *Zafernâme*, 117; Yezdî, *Zafernâme*, 149-150; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1043; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 437; Hurşah el-Hüseyînî, *Târih-i Kutbî*, 90-91; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 139; Deguignes, *Hunların Türklerin Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumîsi*, (Trc. Hüseyin Cahid Yalçın), VII, İstanbul 1924, 40; Hüseyin Mir Caferî, *Tarih-i Timurîyân ve Türkmânân*, Tahran 1390, 26; Sağırılı, "Emir Timur'un Hayatı ve Evlatları Hakkında Mehmed b. Mehmed er-Rumî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevarih ve'l-ahbar'ında Verilen Bilgiler", 151.

²⁷² Urmiye Gölü ile Sehend Dağı'nın doğusunda Tebriz-Meyane-Zencan yolu üzerindedir. Tebriz'e de yakın olup İlhanlı hükümdârı Gazan Han tarafından "*Şehr-i İslâm*" olarak da adlandırılmıştır. Bk. Coşkun Alptekin, "Azerbaycan", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 8, Ankara 1978, 48.

bulunuyordu. Sultan Ahmed Celâyir'in Tebriz'de hastalığının iyice arttığı ve halkın artık ondan ümit kestiği günlerde Celâyirli öncü birliklerini komuta eden Hacı Sultan'ın Zencan'a ulaştığı haberi Saru Adil'e geldi. Bu haber üzerine Saru Adil, damadı olan Emir Lütfullah'ı bir gece baskını yapması için Zencan'a gönderdi. Ancak gönderilen ordudaki askerlerden biri kaçarak durumdan Hacı Sultan'ı haberdâr etti. Neticede iki ordunun karşılaşması sonucunda Emir Lütfullah hezimete uğradı ve perişan halde Saru Adil'in yanına, Sultaniye'ye geri döndü. Aynı yıl içerisinde Sultan Ahmed Celâyir'in görevlendirdiği Emir Suntay ve Emir Veli'nin orduları Sultaniye şehrine gelerek şehri muhasara altına alsalar da Saru Adil teslim olmayarak şehri savunmaya başladı.²⁷³

Emir Suntay ve Emir Veli ordularının Sultaniye şehrini muhasarası, Saru Adil'in direnmesi neticesinde oldukça uzun sürdü. Kazvinî'ye göre kış bastırdığı için de muhasara zorlaştı ve askerler de Emir Suntay'ın yanında bulunarak Emir Veli'ye yardımda bulunmadılar. Bundan ötürü başarı elde edilemediği için bir anlaşma zemini arayan Celâyirli emirler şehre arabulucular göndermeye karar verdiler. Esasında şehrin önde gelen idârecileri, şeyh ve gâzileri de barış için arabuluculuk faaliyetlerine giriştiler. Arabuluculuk için Emir Veli, kendine yakın adamlarından olan Ferhad Ağa'yı şehrin kalesine gönderdi. Ancak kaleye giden Ferhad Ağa, Saru Adil'e tâbi olup hizmetine girdi. Dolayısıyla arabuluculuk faaliyetlerinden bir sonuç alınamadı. Muhasaranın uzun sürmesi, Saru Adil'in direnmesi ve Emir Veli'nin de Saru Adil ile bir ittifakı şüphesinin doğması üzerine Emir Suntay, Sultan Ahmed Celâyir'e bir mektup göndererek onu tüm bu olup bitenlerden haberdâr etti. Bunun üzerine Sultan Ahmed Celâyir, Hâce Mensur, Hâce Hâceğî ve Saru Adil'in oğlu olan Emir Hasan'ı Sultaniye'ye gönderdi. Emir Hasan'ın gönderilmesindeki amaç, babası Saru Adil'in Sultaniye şehrini savunmasından vazgeçirmesiydi. Sultan Ahmed Celâyir ayrıca muhasara ile meşgul olan emirlerine de gönderdiği mektupta, Tebriz'in havasının kendisine iyi gelmediğinden Bağdad'a gideceğini, Saru Adil'in itaat etmesi için gerekli olan ne varsa yapılmasını ve Emir Veli'nin Tebriz'e gitmesini, nitekim ona Tebriz'in idâresini verdiğini söylüyordu. Yine mektupta Emir Suntay'ın diğer bazı emirlerle

²⁷³ Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 47-48; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü't-Tevârih-i Reşîdî*, 231-233; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, 123-124; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 77; Armutlu, *Sultan Ahmet Celâyir*, 27; Yılmaz, *Celayirliler*, 189-190.

bölgede kalarak muhasara ile meşgul olmalarını tembih ediyordu. Mektup emirlerin eline ulaşınca Emir Veli Tebriz'e geldi.²⁷⁴

Sultaniye muhasarası, Toktamış Han ordusunun Azerbaycan üzerine yaptığı sefere kadar devam etti. Muhasara ile meşgul olmaya memur edilen Emir Suntay, Uzun Hasan'ın birâderi olan Uzun Şemseddîn adlı kişiyi Saru Adil'e göndererek şehri teslim etmesini ve itaatini bildirmesini istedi. Ancak Saru Adil, itaate yanaşmadığı gibi Uzun Şemseddîn'i de alıkoyarak şehri savunmaya devam etti. Emir Suntay yaklaşık bir ay kadar şehri muhasara ettiyse de başarılı olamadı. Bu esnada Toktamış Han'ın ordusunun Azerbaycan'a yürümesi ve Tebriz'i ele geçirmesi haberi üzerine Emir Suntay diğer Celâyirli emirlerle de meşveret yaparak atılması gereken adımları görüştü. Böylece kendisinin Tebriz'e gitmesi ve Hacı Sultan başta olmak üzere Emir Şah Ali, Şebli, Hacı Ahmed ve Ali Gazel'in kalarak muhasara ile meşgul olmaları kararlaştırıldı. Emir Suntay yanına aldığı 5000 askerle Tebriz'e gitti.²⁷⁵ Şehirden çıkmasından üç gün sonra Saru Adil, Celâyirli askerlerinin de azalması ile bu durumu fırsat bilip kaleden dışarı çıktı ve 1385 yılı sonlarında Hacı Sultan emrindeki Celâyirli ordusunu yenilgiye uğrattı. Hacı Sultan'ı öldürten Saru Adil bu sayede hem Sultan Ahmed Celâyir'in elinden kurtulmuş hem de Sultaniye şehrinin hâkimiyetini tamamen sağlamış oldu.²⁷⁶

1.2. ÜÇ YILLIK SEFERDE (1386-1388) AZERBAYCAN'DAKİ OLAYLAR

1.2.1. Altın Orda Devleti'nin Azerbaycan'a Girme Sebepleri

1384-1385 yılında düzenlediği keşif seferi ile Timur, Mazanderân, Rey, Sultaniye ve Rüstemdâr'ı ele geçirerek Semerkand'a döndü ve kışı Aksaray'da geçirmeye karar verdi. Ancak o kış, Toktamış Han'ın ordusunun Azerbaycan topraklarına girmesi haberi

²⁷⁴ Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 48-49; Hâfiz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü't-Tevârih-i Reşîdî*, 234-235; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 77-78; Yılmaz, *Celâyirli*, 190.

²⁷⁵ Arabşah'a göre Emir Suntay, Sultaniye'de Timurlu orduları ile savaşmıştır. Müellife göre Sultan Ahmed' Celâyir'in beylerinden olan Emir Suntay, Sultaniye'de Timurlu orduları ile karşı karşıya geldi ve ağır bir yenilgi aldı. Dağıtılan ordusu ise Bağdad ve diğer şehirlere kaçtı. Emir Suntay Bağdad'a geldiğinde Sultan Ahmed Celâyir, öfkeyle onu tahkir ettikten sonra türlü işkenceler yaptı. Emir Suntay'a kadın elbiseleri giydirip Bağdad sokaklarında gezdirdi. Bk. İbn Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, 100.

²⁷⁶ Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 50; Hâfiz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü't-Tevârih-i Reşîdî*, 235-237; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 79; Yılmaz, *Celâyirli*, 191.

Aksaray'a gelince Timur, Azerbaycan topraklarını ele geçirmek amacıyla 1386-1388 yıllarında tarihte üç yıllık sefer olarak bilinen meşhur seferine çıkacaktı.

Fars ve Arap kaynaklarında “*Tıbrîz*”, Bizans kaynaklarında “*Thavrez*”, “*Thavreş*”, “*Tabrezion*”, Ermeni kaynaklarında “*Thavrez*”, “*Davrez*” olarak geçen Tebriz şehri, İran'ın kuzeybatısında deniz seviyesinden 1350 metre yükseklikte kurulmuştur. Şehir, güneyindeki 3710 metre yüksekliğindeki Sehend Dağı'nın kuzey eteklerinde geniş bir düzlük üzerinde kurulmuştur. Şehrin ortasından Sargon'un kitabelerinde de geçen Mihranrûd Çayı geçmektedir.²⁷⁷

Azerbaycan'ın merkezi olması, tarihî İpek yolu üzerinde bulunması, Ortaçağ boyunca kültür ve medeniyetin, ticaret ve sanatın en önemli merkezlerinden biri olması sebebiyle Ortaçağda Tebriz şehri, birçok devletin mücadele sahası oldu. En ihtişamlı devirlerini XIII. yüzyıldan itibaren yaşamaya başlayan şehir, sadece Azerbaycan için değil, Yakındoğu ve Ortadoğu'nun ticareti için de oldukça önem arz ediyordu. Batı ülkeleri ile Doğu ülkeleri arasında transit bir yol özelliğine haizdi. Dolayısıyla tüm bu nedenlerden ötürü birçok devletin hâkimiyet kurma uğrunda mücadele ettiği bir merkezdi. Şehir, İlhanlılardan sonra daha önce de bahsedildiği üzere Çobanlı, Altın Orda²⁷⁸ ve Muzafferîlerin hâkimiyetinde kaldı. Daha sonra Celâyirli hâkimiyetine girse de, bu durum biraz sonra Timur'un bölgeye gelişine kadar devam edecekti.²⁷⁹

Vaktiyle Kuzey İran ve Azerbaycan bölgeleri XIII ve XIV. yüzyıllar arasında Altın Orda ve İlhanlılar arasında ihtilafli bölgeler olup adı geçen devletlerin mücadele sahasıydı. Berke Han zamanında Azerbaycan toprakları Altın Orda Devleti'nin ananevi siyaseti haline geldi ve Canı Beg zamanında ise bölgenin alınması için fazlaca gayret sarf edildi.²⁸⁰ Bu siyaset, Toktamış Han zamanında daha da keskin bir hal alacaktı.

²⁷⁷ Minorsky, “Tebriz”, 82-83; Ali Sinan Bilgili, “Tebriz”, *DİA*, 40, İstanbul 2011, 219; Seyidağa Onullahi, *XIII-XVII Esrlerde Tebriz Şehri, (Sosyal-İqtisadi Tarixi)*, Elm Neşriyyatı, Bakı 1982, 31,37; Cihat Aydoğmuşoğlu, *Tarihte Tebriz*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, 11.

²⁷⁸ Altın Orda Devleti'nin adı ile ilgili geniş bilgi için bk. İlyas Kamalov, *Altın Orda-Rus İlişkileri ve Altın Orda'nın Rusya'ya Etkileri (Altın Orda Devleti'nin Yıkılışı ve Çarlık Rusyası'nın Kuruluş Sürecinde)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008, 53-57; İlyas Kamalov, “Altın Orda Devleti'nin Adı Üzerine”, *Avrasya Fatihî Tatarlar*, (Haz. İlyas Kamalov), Kaknüs Yay., İstanbul 2007, 63-69.

²⁷⁹ Bilgili, “Tebriz”, 219.

²⁸⁰ Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, 153; Rene Grousset, *Stepler İmparatorluğu (Attilâ, Cengiz Han, Timur)*, (Trc. Halil İnalçık), TTK Yay., Ankara 2011, 431; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Yay.,

Timur'un Kuzey İnan ve Azerbaycan topraklarını ele geçirmesi Kafkaslar'da yeni bir mücadele ve çatışmanın ortaya çıkmasına neden olacaktı. Timur'un yardımcıları ile Altın Orda hanı olan Toktamış Han, Kalka Irmağı kıyısında diğer bir Altın Orda ordusuna sahip olan Mamay'ı mağlup ederek bütün Deşt-i Kıpçak'a hâkim oldu. Kısa sürede devletin sınırları Astarhan'dan Bulgar'a kadar uzanan İdil boyları, Kuzey Kafkasya, İdil'in batı kısımları ve Kırım'a kadar genişledi. Artık devletin eski sınırlarına sadece Harezm bölgesi dâhil değildi ve bölge, kısa süre önce Timurlu hâkimiyeti altına girmişti. 1382 yılında Toktamış Han'ın başarılı Moskova seferi ve 1383 yılında Harezm'de kendi adına para bastırması, kendine olan güvenini ve Harezm ile Azerbaycan'ın alınması yönünde cesaretini artırdı. Dolayısıyla Toktamış Han, hem Azerbaycan'dan hem de Harezm'den asla vazgeçmeyecekti.²⁸¹

Altın Orda Devleti, Azerbaycan'ın ele geçirilmesi amacıyla hem Toktamış Han öncesinde hem de onun zamanında birçok ittifak girişiminde bulunmuştur. 1260 yılından itibaren Altın Orda Devleti ile Memlûkler arasındaki siyasî ittifak, İlhanlı Devleti'ne yönelik olmuştu. Öyle ki, bu politikalar gereği Memlûk Devleti, Altın Orda Devleti ile muhâberatı sağlamak için bir memur kadrosu oluşturmuştu. Altın Orda Devleti'nin âdet, gelenek ve göreneklerine haiz olan bu memurlar aynı zamanda Uygur yazısını da çok iyi kullanıyorlardı.²⁸² Toktamış Han ve Memlûk sultanı Berkuk zamanında ise bu ittifak girişimleri Timur'a karşı oluşturulmak istendi. Timur'un Azerbaycan'a girmesine karşılık Toktamış Han, 25 Ocak 1385 tarihinde Kahire'ye bir elçilik heyeti gönderdi. Elçiler, Kahire'de gayet karşılandılar ve adet olduğu üzere elçilik heyeti güzel şahinler, türlü hediyelerin yanı sıra köleler getirerek Sultan Berkuk'a

Ankara 2000, 13; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 13; İsmail Aka, "Timurlu Devri Anadolu", *Makaleler*, 2, Berikan Yay., Ankara 2005, 87; Hayrunnisa Alan Akbıyık, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi", *Bilgi*, 27, Güz 2003, 125; Abdulkadir Yuvalı, "Altın Orda-İlhanlılar Mücadelesi Sırasında Tebriz Şehri", *Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. İmran Baba), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2002, 34-35.

²⁸¹ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi-Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, (Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan-Özcan), Kabalcı Yay., İstanbul 2013, 313-314; Aka, *Timur ve Devleti*, 13; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 13; İsmail Aka, "Toktamış", *Makaleler*, 3, Berikan Yay., Ankara 2005, 118-119; Peter b. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çev. Osman Karatay), Ötüken Yay., İstanbul 2014, 311; Kamalov, *Altın Orda-Rus İlişkileri*, 88-91.

²⁸² W. De Tiesenhause, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (Çev. İsmail Hakkı İzmirli), Maarif Vekâleti, İstanbul 1941, XV-XVI; M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1961, 93-94; Cüneyt Kanat, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVI, 2001, 31-36.

sundular. Sultan Berkuk da buna mukâbil elçilere bol miktarda yiyecek ve günde 1000 dirhem paranın verilmesini emretti. Kaynaklarda her ne kadar mülakat esnasında neler konuşulduğu konusu geçmese de her iki devletin politikaları ve daha önceki ittifaklarına bakıldığında bu mülakatın Timur'a karşı bir ittifak amaçlı olduğunu söylemek mümkündür.²⁸³

Memlûklü Devleti yanı sıra Toktamış Han, Celâyirîliler ile de ittifak girişiminde bulunmuştur. Toktamış Han, Timur'un Horasan'a yönelmesinden korkarak defaatle Celâyirîlilere elçiler göndererek Timur'a karşı ittifak kurmak istemişti. Bu amaçla son olarak Saray kadısını ittifak için Tebriz'e gönderdi. Kadı, Tebriz'e vardığında Sultan Ahmed Celâyir'in Bağdad'da olduğunu öğrendi. Derhal Toktamış Han'a bir mektup göndererek Azerbaycan'da emirler arasında sürekli çatışmaların olduğunu, Sultan Ahmed Celâyir'in Bağdad'da bulunduğunu, ülke içinde siyasî huzursuzlukların varlığını ve hemen bu ülke sınırlarının korunması gerektiğini rapor etti. Haberi alan Toktamış Han, bu durumu fırsat bilerek başlarında Polad Oğlan, Yeke Oğlan, Yahşi Hoca, Bayed ve Basti adlı emirlerin bulunduğu 50.000 kişilik bir orduyu Derbend'in muhafazasına gönderdi. Kadı ise Sultan Ahmed Celâyir ile görüşmek üzere Bağdad'a geldi ve Toktamış Han'ın mektubunu sundu. Ancak mülakat esnasında Sultan Ahmed Celâyir, elçilik heyetinde bulunan Moğol bir gence ilgi duydu ve olay, halk arasında duyuldu. Duruma öfkelenen kadı da Bağdad'ı terk ederek Toktamış Han'ın yanına vardı ve yaşananları olduğu gibi anlattı. Toktamış Han, Sultan Ahmed Celâyir'in bu sapıkça emellerine öfkelenerek ilişkilerini kesti ve ardından emirlerini Derbend'e gönderdi.

²⁸³ M. M. Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr Fî Vakâ-i Kazân ve Bulğâr ve Mülûkü't-Tatar*, I, (Nşr. İbrahim Şemseddin), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002, 558-559; Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, 154; Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, 93-94; Mustafa Kafalı, "Toktamış", *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 416; Aka, *Timur ve Devleti*, 13; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 13-14; Cüneyt Kanat, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1996, 42; Kamalov, *Altın Orda-Rus İlişkileri*, 92; İlyas Kamalov, *Altın Orda ve Rusya (Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi)*, Ötüken Yay., İstanbul 2009, 105; Muhammet Veysel Zortul, *Timur'un Altınordu Seferi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001, 26; İlnur Mirgaleev, "Toktamış ve Timur: Memlûk Karşılığı Koalisyonunun Restorasyonu", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 655-656.

Böylece bazı kaynaklar Toktamış Han'ın bu maksatla Azerbaycan topraklarına girdiklerini yazmışlardır.²⁸⁴

Sayılan bu sebepler, Toktamış Han'ın Azerbaycan'a yürümesini tetikleyen sebepler olsa da Altın Orda Devleti'nin ananevî siyaseti ve Toktamış Han'ın Azerbaycan'ı alma düşüncesi Azerbaycan'a yürüyüşün asıl amacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Azerbaycan, kuzey ülkelerinin güney ülkelerle olan bağlantısını sağlıyordu. Akdeniz ve İran bölgeleri ile kuzey ülkelerinin bağlantısı da kara yolundan Kafkaslar vasıtası ile sağlanıyordu. Dolayısıyla bu ticarî ehemmiyetinden ötürü Toktamış Han, Azerbaycan topraklarını Timur'a kaptırmamak ve kendi eline geçirmek istiyordu.²⁸⁵

Bölgenin siyasî istikrardan yoksun olması, Toktamış Han'ı Azerbaycan'a girme konusunda cesaretlendiren önemli bir durumdu. Nitekim Timur, kısa süre önce Semerkand'a dönmüştü. Sultan Ahmed Celâyir ise Bağdad'a gitmişti. Bundan hareketle Azerbaycan'da olup bitenleri iyi takip etmiş olan Toktamış Han, fırsatı değerlendirmek amacıyla ordularını Azerbaycan'a doğru harekete geçirdi.²⁸⁶

1.2.2. Altın Orda Ordusunun Tebriz'e Girmesi

Timur Aksaray'da iken durumdan istifade ile Toktamış Han'ın ordusu²⁸⁷ 1385 yılının kışında 9 tümen²⁸⁸ askerle Derbend üzerinden Şirvanşah Şeyh İbrahim'in yönetimindeki Şirvan bölgesinden geçerek Tebriz'e yöneldi. Yezdî'ye göre bu orduda Altın Orda Ulusundan 12 emir bulunuyordu. Bu emirlerin başında bulunan Polad

²⁸⁴ Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî*, 235-236; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 230; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, I, 556; Muhammed Cevâd Meşkûr, *Târîh-i Tebrîz tâ Pâyân Garne Nohom-i Hicrî*, Tahran 1352, 602-603; Beyânî, *Târîh-i Âl-i Celâyir*, 78; Yılmaz, *Celayirliler*, 191.

²⁸⁵ Akbıyık, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi", 126-127.

²⁸⁶ Vaqif Piriye, "Teymur Toktamışın Hücumları. Azerbaycan Xalqının İstilacılara Qarşı Mübarizesi", *Azerbaycan Tarihi (XIII-XVIII Esrlər)*, 3, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 39; Kamalov, *Altın Orda ve Rusya*, 105.

²⁸⁷ Tebriz'in kuşatılması sırasında Toktamış Han'ın bizzat sefere katıldığını yazan araştırmacılar da vardır. Bk. Abbaskuli Ağa Bakıhanov, *Gülistan-ı İrem*, (Yeni Basım, Yorumlar, Dipnotlar Akademika AN Az SSR Z. M. Buniyatova), ELM Neşriyat, Bakü 1991, 41; Grousset, *Stepler İmparatorluğu*, 431; Aka, *Timur ve Devleti*, 13-14; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 13; Onullahi, *XIII-XVII Asırlarda Tebriz Şehri*, 60-61; Metanet Aziz Aliyeva, "Emir Timur'u Şaşırtan Azerbaycan'daki Elince Kalesi", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Abdolvahap Kara- Ömer İşbilir), Doğukütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 192.

²⁸⁸ 10.000 kişilik askerî birlik anlamındadır. Bk. Şakirov-Terez, "Tüzükât-ı Timur'un Farsça Çevirisinden Notlar ve Eserdeki Türkçe-Moğolca Sözcükler", 50.

Oğlan'ın yanı sıra İsa Beg, Yağlıbay, Karançî ve diğer emirler bulunuyordu. Tebriz'e gelen ordu, şehrin en tanınmış mahallelerinden olan Şenb-i Gazan'da²⁸⁹ karargâhını kurdu. Bu sırada Sultan Ahmed Celâyir'in emriyle bölgeye gelen Emir Veli de şehirde bulunuyordu. Şehir halkı ve Emir Veli, Halhal hâkimi Mahmud Halhalî ile birlikte Toktamış Han'ın ordusuna mukavemet gösterdilerse de bunda başarılı olamadılar. Bunun üzerine Emir Veli ve Mahmud Halhalî, kaçarak Halhal şehrine gittiler. Başsız kalan şehir halkı Toktamış Han'ın ordusuna karşı koymaya çalıştı ve ordu, şehri muhasara etse de bir hafta boyunca şehre giremedi. Ancak halkın da yeteri kadar mukavemet göstermemesi üzerine Toktamış Han'ın ordusu şehre girdi ve yağmaladı. Mescit ve medreseleri yıkan ordu, yıllardan beri biriktirilmiş olan mal ve silahları ele geçirerek geldikleri güzergâhtan geri döndüler.²⁹⁰ Tebriz'in bu muhasarası özellikle Kazvinî'nin eserinde daha tafsilatlı anlatılmıştır. Müellife göre Toktamış Han'ın ordusu Tebriz'e vardığında Tebriz ahalisinin mukavemeti ile karşılaştı. Halk mahallelere istihkâmlar kurarak şehri savunmaya başladı. Şehre giremeyen Toktamış Han'ın ordusu şehre elçi göndererek Emir Veli'nin iadesini istediler ve sulh yapılmasını teklif ettiler. Bunun üzerine Emir Veli ile bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre ordunun atlarının nal hakkı olarak 250 tümen altının şehirden toplanması kararlaştırıldı. Paranın toplanması karşılığında Toktamış Han'ın ordusu geri çekilecekti. Paranın toplanması

²⁸⁹ Şenb-i Gazan, XIV. yüzyılda kaynaklarda daha çok orduların konakladığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa İlhanlı hükümdarı Gazan Han zamanında burası bir külliye olarak vücuda getirildi. İçerisinde Gazan Han'ın türbesinin de bulunduğu bu imâret büyük bir kültür ve eğitim kurumu olarak inşâ edildi. Bu imâretin yapılışı, amacı ve kısımları ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Osman Gazi Özgüdenli, "XIV. Yüzyılda Tebriz'de Bir Hayır ve Kültür Kurumu: Şenb-i Gâzân (Gâzâniyye)", *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs Yay., İstanbul 2006, 173-206.

²⁹⁰ Şâmî, *Zafernâme*, 117; Yezdî, *Zafernâme*, 150; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 437-438; Gaffârî Kazvînî, *Târih-i Cihân-Ârâ*, 227; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 91-92; Bakıhanov, *Gülistan-ı İrem*, 41; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 140; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, 556; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 603; Âştîyânî, *Târih-i İrân*, 831; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 85; Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, 154; Grousset, *Stepler İmparatorluğu*, 431; A. G. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev. İlyas Kamalov), Yeditepe Yay., İstanbul 2005, 161; Aka, *Timur ve Devleti*, 13-14; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 13; Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia (İvane Cavahişvili), *Gürcüstan Tarihi*, Sorun Yay., İstanbul 2010, 197; Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, 71; Vaqif Piriyevev, "Şirvanşahlar Dövleti XIII-XIV Esrlerde" *Azerbaycan Tarihi (XIII-XVIII Esrler)*, 3, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 34; Piriyevev, "Teymur Toxtamışın hücumları. Azerbaycan xalqının istilacılara qarşı mübarizesi", 39; Onullahi, *XIII-XVII Asırlarda Tebriz Şehri*, 60-61; Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", 199; Kamalov, *Altın Orda Ve Rusya*, 105-106; Rehim Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mıntıkâ-i Şirvân (Der Ahdi Şirvanşâhiyân)*, Tahran 2001, 81; Mehmed-Ahmed Penâhî Simnânî, *Timurleng*, İntişârât-ı Hâfiz-ı Növîn, Tahran 1374, 166; Aliyeva, "Emir Timur'u Şaşirtan Azerbaycan'daki Elince Kalesi", 192; Zortul, *Timur'un Altınordu Seferi*, 26; Aydoğmuşoğlu, *Tarihde Tebriz*, 71.

için şehrin varlıklı isimleri toplandı ve her birinin Cuma günü bir tümen altın getirmesi kararlaştırıldı. Cuma günü Emir Veli'nin adamları, Toktamış Han'ın ordusundaki muhassılları getirerek toplanan altını saymaya başladılar. Şehir ahalisi paranın toplanması ve Cuma günü olmasından ötürü silahlarını bıraktılar. Bu durumu fırsat bilen Toktamış Han'ın ordusu şehre girerek şehri yağmaladılar. 8 gün içinde ordu Tebriz'i yağmaladı ve birçok kadın ve kızı esir etti.²⁹¹

Tebriz'in yağma edildiği esnada Emir Suntay da Sultaniye'den hareketle Tebriz'e hareket etti. Ucan'a vardığı zaman Tebriz'in tamamen yağmalandığı haberini alınca çaresiz bir şekilde Bağdad'a yöneldi. Onun takibi ve yakalanması için Toktamış Han'ın ordusu Sina Dağı'na doğru harekete geçtiler ancak yetişemediler. Boş durmayan ordu bu defa da Merağa'yı yağmaladı. Ardından tekrar Tebriz'e dönerek iki gün boyunca şehri tekrar yağmaladılar. Bundan sonra Deşt-i Kıpçak ordusunun bir kısmı Nahçıvan ve Merend'e giderek bu bölgeleri yağmaladı, diğer bir kısmı ise Eher şehrine giderek yağmaladılar. Kısa süre sonra da Karabağ'da birleşen ordu, Azerbaycan'dan 200.000'e yakın esirle ayrıldılar.²⁹²

1.2.3. Timur'un Tebriz'i Alması

Timur, Toktamış Han'ın ordularının Azerbaycan'a girmesi ve başta Tebriz olmak üzere bölgeyi yağmalaması haberini aldığı anda çok öfkelenildi. Şâmî'ye göre Tebriz, Timur'un memleketlerinden olduğu için ve şehir halkı da onun lütuf ve inâyetine sığınmış oldukları için bu yağma hareketleri Timur'un çok ağrına gitmişti.²⁹³ Bunun yanı sıra Tebriz merkezli Azerbaycan bölgesi, Timur için oldukça ehemmiyetli bir bölgeydi. Batıya yönelik fetih hareketlerinde stratejik bir öneme sahip olan bölge, verimli topraklara sahip olmasının yanında ticaret yolları üzerinde bulunuyordu.

²⁹¹ Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 49-50; Kafalı, "Toktamış", 416; Kamalov, *Altın Orda-Rus İlişkileri*, 92; İlyas Kemaloğlu, "Altın Orda Devleti", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Cengizogulları*, (Haz. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu), Ötüken Yay., İstanbul 2016, 128; İlyas Kamalov, "Toktamış Han ve Altın Orda'nın Parçalanmasındaki İlk Adımlar", *Avrasya Fatih Tatarlar*, (Haz. İlyas Kamalov), Kaknüs Yay., İstanbul 2007, 110.

²⁹² Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 50; Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, 154; Piriye, "Teymur Toxtamışın hücumları. Azerbaycan xalqının istilacılara qarşı mübarizesi", 39; Aka, *Timur ve Devleti*, 13-14; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, 13; Onnullahi, *XIII-XVII Asırlarda Tebriz Şehri*, 60-61; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Muntakâ-i Şirvân*, 81-82; Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", 199; Yılmaz, *Celayirliler*, 188.

²⁹³ Şâmî, *Zafemâme*, 117-118.

Timur'un Azerbaycan'ı Anadolu, Suriye ve Deşt-i Kıpçak coğrafyalarına açılan bir kapı olarak da görmesi göz önünde bulundurulduğunda, bölgeyi ele geçirmek isteyen Toktamış Han'a kaptırmak istemeyeceği de aşikâr bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹⁴ Tüm bu sayılan sebeplerden hareketle ne Timur, ne de Toktamış Han, Azerbaycan bölgesini birbirlerine kolay kolay bırakmayacaklardı.²⁹⁵

Toktamış Han'ın Tebriz'i yağmalatıp ordusunu geri çağırması ile birlikte Tebriz'de kendi idâresini hâkim kılmak isteyen Sultan Ahmed Celâyir, şehrin yönetimini Uzun Şemseddîn'e verdi. Ancak bu sırada Timur'un bölgeye tâyin ettiği Saru Adil de Tebriz'i ele geçirmek için harekete geçmişti. Bu amaçla da Miranşah, Muhammed Sultanşah'ı, Saru Adil'e yardım için gönderdi. Saru Adil bu destekle birlikte 1385-1386 yılının kışında damadı Emir Lütfullah, Kara Bistam Câkir, Hâce Yusuf ve bazı emirleri öncü birlik olarak Tebriz'e gönderdi. Ancak Tebriz yönetimindeki Uzun Şemseddîn, Emir Şeyh Hüseyin Kıpçak'ın emrinde 2000 kişilik bir kuvvet göndererek bu öncü birliğine bir gece baskını yaparak geri püskürttü. Bu sırada Saru Adil'in ordusu ile bizzat gelmesi ve geri püskürtülen askerlerle birleşmesi ile Emir Şeyh Hüseyin Kıpçak yenilerek kaçmak zorunda kaldı. Saru Adil'e yardım için gelen Muhammed Sultanşah ise Saru Adil ile Tebriz'e doğru hareket ettiler. Tebriz'e vardıklarında şehir halkının mukavemet gösterecek gücü yoktu. Dolayısıyla Saru Adil, kolay bir şekilde şehri ele geçirdi ve ardından Ucan'a giderek Timur'un bölgeye gelmesini bekledi.²⁹⁶

Bölgede bunlar yaşanırken Semerkand'da bulunan Timur da Azerbaycan topraklarının tamamını ele geçirmek amacıyla orduların toplanmasını emretti. Arabşah'a göre Timur, askerlerini köylü ve sivil halktan ayırt etmek amacıyla daha önce hazırlanmış olan giysilerin hazır edilmesini istedi ve orduya seferin yönünü söylemedi. Bağlı bulunan yerlerden seferin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sığır toplatıldı ve Timur, etrafa Hocand, Türkistan ve Cend'e doğru gideceği şayialarını yaydı.²⁹⁷ Ancak seferin yönü Azerbaycan'dı. Azerbaycan'ın ele geçirilmesi için Timur 1386 yılında

²⁹⁴ Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", 199-200.

²⁹⁵ Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, 154.

²⁹⁶ Hâfiz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî*, 238-240; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 613; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 79-80; Yılmaz, *Celayirliler*, 192-194.

²⁹⁷ İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 102.

hazırlıkların tamamlanmasıyla ordusu ile Semerkand'dan ayrılarak İran seferine çıktı. Ceyhun'u geçen ordu Firuz Dağı'na geldiği esnada Sarî şehri hâkimi Seyyîd Kemâleddîn gelerek oğlu Seyyîd Gıyâseddîn'i Timur'un hizmetine verdi. Seyyîd Gıyâseddîn, Lûr-i Kûçek hâkimi Melik İzzeddîn'in²⁹⁸ hac kâfilelerini soyduğu haberini verince Timur bölgeye yöneldi. Burucerd ve Hurremabâd'ı aldı. Bu sırada ağırlıkların bulunduğu birlik de Nihavend'de orduya yetişti.²⁹⁹

Ordunun Nihavend'de bulunduğu esnada Sultan Ahmed Celâyir'in Bağdad'dan hareketle Tebriz'e geliyor olduğu haberi geldi. Bir an önce Tebriz'e gitmek isteyen Timur, ağırlıkları Şeyh Ali Bahadır'a bırakarak ordusuyla hareket etti. Timur'un Tebriz'e geliyor olduğunu duyan Sultan Ahmed Celâyir, bölgede bir hafta kalabildi. Bir hafta sonra ise kaçarak Bağdad'a hareket etti. Onun takibi için Timur bir miktar askeri, Hacı Seyfeddîn öncülüğünde görevlendirse de Sultan Ahmed Celâyir, takip edildiğini anlayınca hazinelerini hayvanlara yükleyerek yoluna devam etti. Fakat Hacı Seyfeddîn onun hazinelerine yetişerek yağmaladı. Ardından Emir İlyas Hâce ve Şeyh Ali Bahadır da Sultan Ahmed Celâyir'in peşinden gittiler ve Nemekzar adı verilen yerde ona yetiştiler. Bu çarpışma esnasında Emir İlyas Hâce yaralandı ve Sultan Ahmed Celâyir güç bela kaçarak hayatını kurtardı. Timurlu askerleri ise kalan malları yağmalayarak geri döndüler.³⁰⁰ Tam bir netice alınmasa da Nahçıvan'da Timurlu askerleri ile Sultan Ahmed Celâyir'in askerleri ciddi çarpışmalar yaşadılar. Yezdî'ye göre Nahçıvan'da yaşanan bu çarpışmalarda çok sayıda insan öldü. Humari İnak, Ziyâü'l-Mülk şehrinde

²⁹⁸ Arabşah'a göre Lûristan, Bağdat sınırında bir yer olup son derece âbâd idi. Hemedân ile sınırdas olan Lûristan, Azerbaycan gibi Irak-ı Arab'a da yakın bir yerdi. Lûristan hâkimi olan Melik İzzeddîn, yeterli orduya sahip olmayıp Allah'a tevekkül edip yaşıyordu. Arabşah'a göre Timur'un, Melik İzzeddîn'in üzerine gitmesinin sebebi Timur'un, kendisini itaat etmeye zorlaması idi. Timur ordusuyla kale önüne geldiği zaman Melik İzzeddîn çaresiz kalarak kaleden çıktı ve kalenin anahtarını teslim etti. Kendisi de esir edilerek Semerkand'a gönderildi. Ancak bir süre sonra itaati karşılığında affedilerek ülkesine gönderildi ve tahtına oturdu. Bk. İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 102-103.

²⁹⁹ Şâmî, *Zafernâme*, 118-119; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 102-103; Yezdî, *Zafernâme*, 151; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1044; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 437-438; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 92-94; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 141; Grousset, *Stepler İmparatorluğu*, 424; Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, 71; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 40.

³⁰⁰ Metanet Aziz Aliyeva, Nemekzar bölgesindeki savaşta Sultan Ahmed Celâyir'in İlyas Hoca'yı yendiğini yazmaktadır. Bk. Aliyeva, "Emir Timur'u Şaşırtan Azerbaycan'daki Elince Kalesi", 190.

500 kişiyi dumanda boğdurarak öldürttü. Bu olaylar yaşanırken Timur, ordusuyla Ucan'a geldi ve Saru Adil de ordusu ile gelerek Timur'a katıldı.³⁰¹

Toktamış Han'ın Azerbaycan'ı yağmalatması kaynaklarda bir ihanet olarak gösterilse de bölgeyi ele geçirmek isteyen Timur için bu durum bir açıdan da fırsat doğurmuştu. Deşt-i Kıpçak ordusunun Azerbaycan'ı, bilhassa Tebriz'i yağmalaması ile şehir viran hale gelmiş ve şehir halkının da şehri müdafa etme gücünü yok etmişti. Bu durum Timur'un Tebriz'i almasını oldukça kolaylaştıracaktı.

Timur'a göre İran bölgesinde birçok hükümdar olmasına rağmen bunların hiçbiri bölgede tam bir hâkimiyet tesis edemiyordu. Bu durumdan da en fazla olumsuz etkilenen unsur Müslüman halktı.³⁰² Bölge, Timur'un gelmesinden önce vahim bir durumdaydı. Tebriz hâkimi olan Sultan Ahmed Celâyir, devlet içerisinde sevilmeyen bir hükümdar olup onun zamanında köylüler, şehir esnafı, tüccâr ve eşrâfi bu zalim idârenin altında sürekli eziliyorlardı. Halktan alınan vergiler ve bölgedeki sürekli çatışmalar da halkın belini büküyordu. Bu durum, halkın yönetimden memnuniyetsizliğine ve düşmanlığına sebep oluyordu. Öyle ki, bölgedeki emirler ve beyler Timur'a sürekli olarak mektuplar göndererek yardım istiyorlardı.³⁰³ Bölgede yaşanan olayları takip etmiş olmalı ki, Timur durumdan istifade ile Tebriz'de halk nazarında propagandalar yaptırarak şehir halkının teveccühünü kazanmaya çalışıyordu. Nitekim bunda da başarılı oldu ve Tebriz eşrâfi artık Timur taraftarlığına soyundular.³⁰⁴ İşte böyle bir ortamda Timur'un Tebriz'e girmesi zor olmadı. 1386 yılında Timur, ordusuyla Şenb-i Gazan'a gelerek karargâhını kurdu. Tebriz'in önde gelen isimlerinden Seyyîd Rızauddîn, Hâce Hacı Muhammed Bendgirî Hattat, Kadı Gıyâseddîn ve Kadı Abdullatif Timur'a gelerek

³⁰¹ Şâmî, *Zafernâme*, 119-120; Yezdî, *Zafernâme*, 151-152; Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 51-52; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 126; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1044; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 94-95; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 141; Simnânî, *Timurleng*, 176-177; Grousset, *Stepler İmparatorluğu*, 424-425; Aka, *Timur ve Devleti*, 13-14; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, 13; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 40; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mıntkâ-i Şirvân*, 83.

³⁰² Yezdî, *Zafernâme*, 150.

³⁰³ İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 112-113; Devletşah Semerkandî, *Tezkiretü's-Şuarâ*, 391; Simnânî, *Timurleng*, 176-177; Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, 153; Aştîyânî, *Târih-i Moğol*, 464; İbn Arabşah, Sultan Ahmed Celâyir'in baskıcı siyasetini şöyle ifade etmiştir: "Sultan Ahmed, Irak topraklarını hâkimiyeti altına aldıktan sonra günahkâr kollarını açtı ve şefkat ve iyilik kanatlarını topladı. Hem kendine hem tebaasına cevr-ü cefalar ederek gece gündüz fitne fücür işlerle uğraştı. Daha sonra sınırı iyice aşarak aleni zulümler sergilemeye başladı. İnsanların namuslarıyla oynayıp mallarına el koydu." Bk. İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 112-113.

³⁰⁴ Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, 153.

bağlılıklarını bildirdiler. Timur, onların canlarını bağışladı ve şehir halkına da dokunmadı. Tebriz'in harap olduğunu ve halkın da güçsüzlüğünü gördüğü için Tebriz yönetiminden yalnızca nal hakkı almaya karar verdi. Bunun için de Hâce Nizamüddîn Yahya Simnânî'yi görevlendirdi.³⁰⁵ Böylece Timur, Azerbaycan'ın merkezi olan Tebriz'e kolay bir şekilde hâkim oldu.

Şehrin alınmasından hemen sonra Timur, Tebriz'de bulunan ve alanında ün yapmış olan tüm sanatçıları, zanaatkârları ve önemli meslek sahiplerini toplayarak Semerkand'a gönderdi. Böylece Timur Semerkand'ın dönemin en büyük ve en ihtişamlı bir şehir olması için kaliteli bir göç ile Semerkand'ı âbâd hale getirmeyi amaçladı. Ancak bu durum, Tebriz için olumsuz sonuçlar doğuran bir olaydı. Öyle ki, şehri ayakta tutan sınıflara tâbi olan kişilerin Semerkand'a götürülmesi, şehrin sosyal ve iktisadî düzenini sarsacaktı.³⁰⁶ Nitekim Clavijo, seyahati sırasında Tebriz'de iken şehrin önceleri daha yoğun bir nüfusa sahip olduğunu ve şehrin ekonomik olarak önceki dönemlerde daha iyi seviyede olduğunu duyduğunu kaydetmiştir.³⁰⁷

Timur, Tebriz'i aldıktan sonra diğer şehirlerdeki siyasetini uygulamamıştır. Daha önceki fetihlerinde Timur, büyük bir yağma ve yıkım gerçekleştiriyordu. Ancak Tebriz'in alınması ile şehirde yağmaya izin vermedi. Sultan Ahmed Celâyir'in idaresinde iken şehir halkı sefil düşmüş ve Toktamış Han'ın ordularının şehri yağmalaması da büyük bir yıkıma neden olmuştu. Tebriz'i kendi memleketi olarak gördüğü için de Timur, şehrin îmarına başlayarak bu sayede halkın teveccühünü kazandı.³⁰⁸ Her ne kadar sanatkârların ve iş bilir tüccârların belirli bir kısmı göç ettirilse de Clavijo'ya göre şehir hala çok büyük ve zengindi. Birçok pazar yerinin varlığından bahseden Clavijo, kendisine göre dünyanın en fazla camileri ve en güzel hamamları

³⁰⁵ Şâmî, *Zafernâme*, 120; Yezdî, *Zafernâme*, 152; Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 52; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1044; Hurşah el-Hüseyinî, *Târih-i Kutbî*, 95; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 141.

³⁰⁶ Yezdî, *Zafernâme*, 152; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1044; Hurşah el-Hüseyinî, *Târih-i Kutbî*, 95; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 142; Simnânî, *Timurleng*, 176; Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", 197; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Muntakâ-i Şirvân*, 83; Ceenbek Alimbayev, "Ankara Savaşından Önce Timur'un Ön Asya Seferleri", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 581.

³⁰⁷ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a Seyehatler*, 160,164.

³⁰⁸ Şâmî, *Zafernâme*, 118.

buradaydı. Şehirde kumaş, ipek, pamuk, tafta ve başka birçok ticaret eşyalarının satımı oldukça fazla olup ticaret yoğunu.³⁰⁹

Timur Tebriz’de idâri işlerle de meşgul oldu. Sultaniye’ye vâli olarak atadığı Saru Adil’in idâresinden memnun olmayan Timur, Tebriz’de Saru Adil’den bölge gelirlerinin durumunu sormuş ve ülkede hiçbir şeyin kalmadığı cevabını almıştı. Bunun üzerine Timur öfkelenerek Saru Adil’in adamlarından Hoca Şeyh Ali ve Hoca Alaaddîn’den haraç alınmasını istedi. Hoca Şeyh Ali, Hoca Alaaddîn ve Hacı Canbaz Tamgaçî öldürüldü. Saru Adil’in emrindeki birçok emir de öldürülerek cezalandırıldı. Timur, İgu Timur’u göndererek Saru Adil’in hazine ve mallarına el koydurdu ve kendisi de, üç gün sonra üzerine duvar göçürülmek suretiyle öldürüldü.³¹⁰ Ardından Timur, Tebriz’in idâresini Muhammed Sultanaşah’a verdi.³¹¹ Öte yandan Timur’dan sürekli olarak kaçan Emir Veli ise Halhal şehrine gelmişti ve Mahmud Halhalî’ye sığınmıştı. Emir Veli’yi ele geçirmek isteyen Muhammed Sultanaşah ve Saru Adil, daha önce Mahmud Halhalî’ye haber göndererek onun Timur’a asi olduğunu ve kendilerine teslim edilmesini iletiler. Mahmud Halhalî, Timur’dan korkarak Emir Veli’yi yakaladı ve Humari İnak’a teslim etti. Humari İnak da 1386 yılında Emir Veli’nin boynunu vurdurup başını Timur’a gönderdi.³¹²

Yaklaşık 40 gün boyunca Tebriz’de kalan ve yazı burada geçirip sonbaharda buranın idâresini Muhammed Sultanaşah ve Hâce Nizamüddîn Yahya Simnanî’ye bırakan Timur, daha sonra ordusu ile yola koyularak Nahcivan’a gelip burayı aldı. Daha

³⁰⁹ Clavijo, *Kadiz’den Semerkant’a Seyehatler*, 160-161; Lisa Golombek-Donald Wilber, *The Timurid Architecture of İnan and Turan*, I, Princeton University Press, New Jersey 1988, 30.

³¹⁰ Metzoplu Toma, Saru Adil’in öldürülmesi meselesini eserinde daha farklı anlatmıştır. Ona göre Saru Adil, Timur’un Tebriz’e girmesi esnasında yanında yer almış fakat daha sonra kendi emirlerinin desteğini alarak Timur’u şehir hamamında öldürmek istemişti. Bu durumu öğrenen bir kişi, Saru Adil’in bu planını Timur’a gelerek anlattı. Bunun üzerine Timur, Saru Adil’in yakalanması için emir verdi ve bir ateş yakılmasını istedi. Saru Adil yakalanarak kazana konuldu ve kaynatılarak öldürüldü. Bk. Metsopski, *Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi*, 13.

³¹¹ Yezdî, *Zafernâme*, 152; Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 52; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmîü’t-Tevârih-i Reşîdî*, 241-242; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 126; Mîrhând, *Ravzatu’s-Safâ*, I/4-6, 1044; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 95; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 614.

³¹² Yezdî, *Zafernâme*, 152; Mîrhând, *Ravzatu’s-Safâ*, I/4-6, 1045; Hândmîr, *Habîbü’s-Siyer*, III, 438; Yılmaz, *Celayirliler*, 194-195. Emir Veli’nin öldürülmesi ile ilgili İbn Arabşah daha farklı bilgi vermektedir. Ona göre Timur’a karşı koyamayan Emir Veli, sünnete uyup kaçarak Irak’a gidemediği için Rey şehrine gitti. Rey şehrinin hâkimi olan Muhammed Cevkâr, Timur’dan korktuğu için Timur’un mektubu üzerine Emir Veli’yi öldürüp kellesini Timur’a gönderdi. Bk. İbn Arabşah, *Acâibu’l-Makdûr*, 77; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 125; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 95; Macit, “Emir Veli’nin Mazanderan ve Azerbaycan Mücadeleleri”, 76.

sonra Merend ve Dere-i Zâr'ı aldıktan sonra Ziyâü'l-Mülk köprüsü³¹³ ile Aras Nehri'ni geçti ve karargâhını kurdu. Ardından Kerum Hisarı'na³¹⁴ geldi. Kaleyi savunan Şeyh Hasan ile çarpışma olduysa da yakalandı ve kale ele geçirildi. Timur yine ordusu ile Aras Nehri yolu üzerinde bulunan Sermaluk Kalesi'ne gelerek zapt etti ve fermanı üzere kale yıkıldı. Bölge darugası³¹⁵ olan Tuman da yakalanarak Timur'a getirildi. Daha sonra Kars Kalesi'ne gelen Timurlu ordusu, kale komutanı olan Firuzbaht'ın savunması ile karşılaştı. Kale, çok müstahkem olduğu için dört tarafından kuşatıldı ve daha fazla dayanamayacağını anlayan Firuzbaht âmân diledi. Timur ona iltifat ve ihsanlarda bulundu. Kars Kalesi ise, Timur'un emri ile yıkıldı. Akbuğra'ya gelen Timur, kış olması ve aşırı soğuk havalardan yüzünden bölgeden ayrıldı.³¹⁶

1.2.4. Timur'un Gürcüler Üzerine İlk Seferi

Timur, bu fetih hattı üzerindeki kaleleri alması ile Gürcistan sınırına yaklaşmıştı. Gürcü toprakları Azerbaycan sınırında idi ve dolayısıyla Azerbaycan için tehlikeli bir bölge sayılırdı. Dolayısıyla Timur, Gürcü topraklarının tahrip edilmesi ve Gürcülere karşı cihat yapılması gerekliliğini savunuyordu. Zafernâmeler'de Timur'un cihat anlayışı ile Gürcü topraklarına girmeyi planladığı ifade edilmiştir. Öyle ki, Yezdî'nin kaydettiğine göre Timur, “*Bu hâl bana pek acayip ve garip geliyor. Zamanın*

³¹³ Bu köprü doğuda yapılan en görkemli ve en müstahkem köprülerden biriydi. Köprüyü tutan taşlar birbirine o kadar ustaca tutturulmuştur ki, bitişen noktalarını görmek mümkün değildi. Kemerlerinden bir tanesi 60 Acem arşınından geniş olmakla beraber üst kısmı bir dağa istinad etmekteydi. Bk. Dequignes, *Hunların Türklerin Moğolların Tarihi*, VII, 41.

³¹⁴ Ahlatlı Grigor'un kayıtlarında burası “Biçni Kalesi” olarak geçmektedir. Bk. Andreasyan, “XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar”, 86.

³¹⁵ Şehirlerde bulunan vâli, şehir yöneticisi, şehrin başı anlamlarına gelir. Timurlu Devleti'nde yeni fethedilen yerlere gönderilen ilk görevli daruga idi. Geniş yetkilere sahip olup, düzeni sağlamak, ordu için asker toplamak, yerel birliklerin bakımını sağlamak gibi görevleri vardı. Daruga istilâhı ve Timurlu Devlet teşkilâtı içindeki rolleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hatıratı*, II, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), TTK Yay., Ankara 1987, 601; Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente*, I, 319; Abdülkadir Yuvalı, “Daruga”, *DİA*, 8, İstanbul 1993, 505-506; Ensar Macit, *Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2012, 48-50; Neslihan Yücedağ, *Emîr Timur'un Savaş Stratejileri*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2015, 54-55.

³¹⁶ Şâmî, *Zafernâme*, 120; Yezdî, *Zafernâme*, 152-153; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî*, 333; Metsopski, *Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi*, 14; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1045; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 438-439; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 95-96; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 142; M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, TTK Yay., Ankara 1992, 152; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 197; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mintikâ-i Şîrvân*, 83; Kâzım Paydaş, “Timur'un Gürcistan Seferleri”, 422.

hadisatiyle bir hercü merç zuhur etmiş, her şey nizamından çıkmış padişahlığın merasimi ortadan kalkmış; fakat bununla beraber bunda da bir garabet yoktur; çünkü o muhterem padişahlar yeryüzünde kalmayınca elbette her şey çığırından çıkar; hükûmet işleri alt üst olur; fakat ben eski padişahlar ve meliklerin fiil ve hareketlerine hayret ediyorum. Ellerinde bu kadar kudret ve kuvvet olduğu halde İslâm dinine muhalif olan gürcü taifesi'ne kudret ve salâhiyet vermişler. Eğer sizin zannettiğiniz gibi, onların padişahlık gayreti ve hükümdarlık azameti bu taifeyi tamamiyle yeryüzünden kaldırmağa saik olmadıysa o halde Müslümanlık, dindarlık nerede kaldı? Puta tapanlar bile batıl olan dinlerinin kaidelerine riayet ederler, onların Allahları putlar olduğu ve bu putlar kendilerine muavenetten aciz bulunduğu halde yine kendi dinlerinin aleyhinde bulunanları kahr ve zelil etmek için çalışırlar, bir cemaat ki İslâm dinine mensuptur ve tanrının kendilerine yardım edeceğine dair olan vaadlerine inanırlar o halde onlar bu kâfirleri niçin saltanat ve hükümdarlıkta bıraktılar? Onlardan gelen cüz'i bir menfaat için neden böyle bir harekette bulundular? Şimdi, eyalet ve hükümdarlık tanrının fazl ve keremiyle bize geçmiştir; herhalde onları esasından mahvetmek ve İslâm alemini onların habasetinden kurtarmak ve bu hareketi tanrının lütfuna nail olmak için bir vesile bilmek bizim için lâzım ve vaciptir.” diyerek Gürcü seferinin niyetini ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak bu amacın yanı sıra Toktamış Han'ın Gürcülerle ittifak kurarak İran'a yönelmesi korkusu da vardı. Toktamış Han'ın bu hedeflerini belirleyecek olan yolların kapatılması için Gürcistan'daki Kafkas geçitlerinin kontrol altında tutulması gerekiyordu. Bu amaçlarla Timur, ordusu ile Gürcü topraklarına yöneldi. Kış olmasına rağmen Gürcü topraklarına giren Timur, Kitu yolu üzerinden Tiflis'e geldi. Gürcüler kalelere çekilerek bölgeyi müdafaa ettiler. Fakat Timurlu orduları her bir hisarı muhasara ederek bölgedeki tüm kaleleri ele geçirdiler. Müstahkem bir kale olan Tiflis kalesi de alınarak Gürcü Kralı Bagrat ve Kraliçe Anna esir edildi. Tiflis'in alınmasından sonra ordusu ile avlanan Timur, yol üzerindeki kalelerin alınmasını emretti. Cihanşah Bahadır ve diğer emirler bu emir ile Gürcü askerlerini yağmaladı. Emirlerden Emirzade Mehmed Derviş ise Şeki'ye hareket ederek bölgeyi Gürcülerden temizledi. Argunşah Ahtaçî ve Ramazan Hoca, Tankut şehrine gidip Gürcüler'i kılıçtan geçirdiler ve şehri yağmaladılar. Emir Mehmet Beg ise Akceb vilâyetinin alınması ve yağmalanması ile görevlendirildi. Timur, kalan diğer askerleri Elburz Dağı'nın eteklerine göndererek oradaki Gürcüleri kılıçtan geçirtti ve kaleleri yıktırdı. Ardından dağılan emirler

Kabala'da toplandılar ve Timur, orduları ile Karabağ'a yöneldi. Kale-i Sorh alındı ve Timur'un emriyle yıkıldı. Ardından Timur Surhab'a (Kızılçay) gitti. Kür Nehri'ni askerlere kamış ve toprağı karıştırıp bağlar halinde suya attırıp köprü yaptırarak geçen Timur, nehri geçtikten sonra Berdaa üzerine yürüdü. Şehir halkı Timur'un gazabından korktuğu için savaşmaya cesaret edemediler ve şehri teslim ettiler.³¹⁷

Kışlamak üzere Karabağ'a gelen Timur, esir edilip Karabağ'a getirilen Bagrat'ı huzuruna çağırarak İslâm'a davet etti ve Bagrat İslâm'ı kabul ederek Timur'a bağlılığını bildirmesi karşılığında Gürcü toprakları tekrar kendisine iade edildi. Timur, Bagrat'a birçok değerli hediyeler verdi ve böylece onun maiyetinde bulunan pek çok Gürcü İslâmiyet'i kabul etti.³¹⁸

1.2.5. Şirvanşah Şeyh İbrahim'in İtaat Altına Alınması

Timur'un Azerbaycan'a yaptığı ilk seferi esnasında Kuzey Azerbaycan bölgesi, Şirvanşahların hâkimiyeti altında ve Şeyh İbrahim'in idâresinde bulunuyordu. Esasında Şeyh İbrahim devri, Şirvanşahlar açısından oldukça önemli bir dönemdir. Nitekim bu dönem, Timur'un batıya yönelik amansız fetih hareketlerinin zuhur ettiği bir dönem olup dahası, Türkmenlerin, Celâyirliilerin ve Altın Orda Devleti'nin de Arran ve Şirvan

³¹⁷ Şâmî, *Zafernâme*, 120-121; Yezdî, *Zafernâme*, 153-154; A. Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, (Trc. Enver Uzun), Trabzon 2004, 91; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî*, 333; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1045; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 439; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 96-98; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 142-143; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, I, 560; Deguignes, *Hunların Türklerin Moğolların Tarihi*, VII, 41-42; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 85; Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, 71; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 197; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mintukâ-i Şirvân*, 83; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 422-423; Hüsametdin M. Karamanlı, "Gürcistan", *DİA*, 14, İstanbul 1996, 313; Altay Tayfun Özcan, "Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes ve Libellus de Notitia Orbis Adlı Eserinden Bazı Parçalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33/55, 2014, 149.

³¹⁸ Şâmî, *Zafernâme*, 121-122; Yezdî, *Zafernâme*, 154-155; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1045; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 439; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 98-99; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 143; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 85; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 198; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mintukâ-i Şirvân*, 83-84; Hilda Hookham, *Tamburlaine The Conqueror*, London 1962, 110-111; Metzoplu Toma, diğer kaynakların verdiği bilgilerden uzak bir görüş belirterek aslında Bagrat'ın İslâmiyeti kabul etmediğini belirttiğinden sonra Karabağ'da Timur'a, kendisine çok sayıda asker verildiği takdirde bütün Gürcistan'ı Timur'un hizmetine bağlayacağını söylemişti. Emrine birçok asker verildikten sonra Bagrat, Gürcistan'a gelerek gizlice oğulları Giorgi, Konstantin (Köstendil) ve David'e haber gönderip kendisini kaçırmaları için yardım istedi. Oğulları, Timurlu askerlerini dar dereler ve patika yollara sokarak Timurlu askerlerini sıkıştırıp 12.000 kişiyi kılıçtan geçirdiler ve Bagrat kurtarılarak kendi memleketlerine gittiler. Bk. Metsopski, *Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi*, 15-16; V. Minorsky, "Tiflis", *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 270-271; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 423; Deguignes, *Hunların Türklerin Moğolların Tarihi*, VII, 42.

uğrunda mücadele ettikleri bir dönemdi. Şeyh İbrahim'in tahtta olduğu sıralarda Toktamış Han'ın Şirvan topraklarından geçerek Şirvan ve Azerbaycan topraklarını yağmalaması da Şirvanşahların hâkimiyetine gölge düşürüyordu. Nitekim Altın Orda ordularının Tebriz'e yaptıkları seferlerde Derbend yolunu kullanıyorlardı. Son olarak Timur'un bu üç yıllık sefer ile Azerbaycan'ı ele geçirmesi ve Deşt-i Kıpçak'a yönelme planları da Şirvanşahları tedirginliğe itmişti. Dolayısıyla Şirvan toprakları kuzeyden Toktamış Han'ın güneyden ise Timur'un tehdidi altına girmişti. Timur'un Deşt-i Kıpçak'a gidebilmesi için Şirvan topraklarından geçmesi gerekiyordu.³¹⁹

Şeyh İbrahim, iyi bir siyasetçi ve son derece zeki bir hükümdardı. Timur'un güç ve kudretini iyi biliyordu. Dolayısıyla o, Timur'un üç yıllık seferi esnasında hiçbir tepki vermeyip kötü maceralara mahal verecek siyasetten uzak durdu. Ancak kuzeyden Toktamış Han'ın baskıları, güneyden de Timur'un sıkıştırması Şeyh İbrahim'i bu iki güç arasından birine muti olmaya zorluyordu. Şeyh İbrahim'in her zaman güçlünün yanında yer alma siyaseti de Timur'un himayesi altına girmeyi gerektiriyordu. Nitekim o, Timurlu ordusunun Şirvan topraklarını viran edebileceğini ve halkın çok zor zamanlar geçirebileceğini önceden kestirebiliyordu. Dolayısıyla kendine en tehlikeli rakip olarak gördüğü Timur'u müttefik seçerek topraklarını korumayı amaçladı. Bu siyaset doğrultusunda da Timur'un, kendisine itaat etmesini istediği mektubuna olumlu bir yanıt vermeyi düşündü. Ancak bu durumu bir de meşveret dîvânında yanındaki emirlerine sormak istedi. Bu amaçla Şeyh İbrahim, dîvânda en çok güvendiği emiri olan Ebû Yezid'e ne yapılması gerektiğini sordu. Ebû Yezid, yüksek dağlara doğru kaçarak kurgan kurmanın en isabeti yol olduğunu söyledi. Bunun üzerine Şeyh İbrahim emirlerine *"Bu, maksada muvafık bir görüş değil. Kendi canımı kurtaracağım diye halkımı bu zor günde bırakıp gidersem, kıyamet günü Rabbime ne cevap veririm? Hem onlar için endişe ederken, hem de kırıp geçirecek miyim? Ben Timur'a karşı çıkıp, onunla savaşmak niyetinde değilim. Aksine kısa zamanda onun huzuruna varıp, itaat arz edeceğim. Eğer bana tahtımı iade eder ve şehrimin başında bırakırsa, amacıma ulaşmış olurum. Eğer bana işkence edip, tahtımdan indirir yahut hapseder veya öldürürse, hiç olmazsa halkım kırılmaktan, yağmalanmaktan ve esaret azabından*

³¹⁹ Yezdî, *Zafernâme*, 150; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 280; Piriye, "Şirvanşahlar Dövleti", 34; Sâlihî-Gulîzâde, "Berresi-ye Revâbet-i Hâricî Şirvânşâhân-ı Derbendî", 67.

kurtulmuş olur. O durumda Timur kendi seçtiği bir kişiyi halkın başına geçirir” dedi. Şeyh İbrahim, türlü hediyeler hazırlatarak ordusunu dağıtıp Timur adına hutbe okuttu ve sikke kestirdi. Ardından hazırlanan hediyelerle birlikte Karabağ’da bulunan Timur’un yanına giderek bağlılığını bildirdi. Hediyeleri Timur’a sunan Şeyh İbrahim, Çağatay adetlerini de iyi biliyor olmalı ki, her hediye 9 parça sunduktan sonra kölelerden 8 adet sundu. Timur’un, 9. köleyi sorması üzerine, 9. köle kendisinin olduğunu söyledi. Bu cevap üzerine Timur, ona iltifatlarda bulunup “Hayır, sen benim oğlumsun ve oradaki benim halifem ve güvenilir kişimsin” diyerek hil’at ve türlü hediyeler verdi. Ayrıca Şeyh İbrahim’e Şirvan, Şamahı’dan Elbûrz dağlarına kadar civar bölgelerin hâkimliğini vererek onu, kuzey sınırlarının muhafazası ile görevlendirdi. Şeyh İbrahim’in yanı sıra diğer vilâyetlerin de hâkimleri gelerek bağlılıklarını bildirdiler.³²⁰ Böylece Timur ile yapılan bu ittifak, hem Timur hem de Şeyh İbrahim’in lehine sonuçlandı. Nitekim bu ittifakla Şeyh İbrahim, hem ülkesinin harap olmasına engel olmuş hem de Timur gibi bir müttefike sahip olmanın güvencesiyle bölgede iktisadî, siyasî ve askerî bir güç haline gelmiş oldu. Timur ise bu ittifak sayesinde hem kuzey sınırlarının muhafazasını sağlamış hem de ileride çıkacağı Deşt-i Kıpçak seferleri için bir üs kazanmış oldu.

1.2.6. Toktamış Han’ın Azerbaycan’a Ordu Sevketmesi ve Timurlularla İlk Karşılaşma

Timurlu ordusu kışı Karabağ’da geçirdikten sonra 1387 yılında Gence ve Berdaa’ya yöneldi. Bu sırada Toktamış Han’ın hasmane faaliyetlere girişerek ordusunun Derbend üzerinden Samur Suyu’na doğru harekete geçtiği haberi geldi.³²¹ Yezdî’ye göre, Toktamış Han’ın bu tecavüzkâr hareketlerinin temel sebebi yanındaki işbilmez beylerin kışkırtmalarından kaynaklanıyordu. Ona göre, Toktamış Han’ın yanında Altın Orda Devleti’nin en yetenekli ve en önde gelen Ali Beg Kongrat, Urung Timur ve Ak

³²⁰ Şâmî, *Zafernâme*, 123; İbn Arabşah, *Acâibu’l-Makdûr*, 131-133; Yezdî, *Zafernâme*, 154; Mîrhând, *Ravzatu’s-Safâ*, I/4-6, 1045; Hândmîr, *Habîbü’s-Siyer*, III, 439; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 99-100; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 143-144; Deguignes, *Hunların Türklerin Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarihi*, VII, 42; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Devleti*, 277; Sâlihî-Gulîzâde, “Berresi-ye Revâbet-i Hâricî Şirvânşâhân-ı Derbendî”, 68; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Muntakâ-i Şirvân*, 84-86.

³²¹ Remzi’ye göre, Toktamış Han’ın ordusu Kür’ü geçerek Sabaran’ı ele geçirmiştir. Bk. Remzi, *Telfikü’l-Ahbâr ve Telkîhü’l-Âsâr*, I, 560.

Buğa Bahadır gibi emirler bulunuyordu. Bu beyler sürekli olarak Toktamış Han'a nasihatlar vererek Timur sayesinde devletinin var olduğunu, dolayısıyla ona karşı olumsuz davranışlar sergilemekten uzak durması gerektiğini öğütüyorlardı. Kadı ki, Toktamış Han beylerinin bu telkinleri ile devletini siyasî, sosyal ve ekonomik olarak geliştirebilmişti. Bu işbilir beyler, Toktamış Han'ın Timur'a ahde vefa borcunun olduğunu hatırlatarak onun güveninin yok olmasının Altın Orda Devleti aleyhine olacağını savunuyorlardı. Ancak Urung Timur ve Ak Buğa Bahadır'ın ölümleri ile yeteneksiz beyler Toktamış Han'ın yanında görev almaya başladılar. Öyle ki, baba katili olan Karançî gibi beyler sarayda beylerbeyi görevine dahi getiriliyordu. Hayatta kalan Ali Beg Kongrat ise yalnız kaldığı için olaylara müdahale edemiyordu. Toktamış Han, bu işbilmez beylerinin sözlerine inanarak Timur'a karşı ihanet ederek kalabalık bir orduyu Azerbaycan'a gönderdi.³²²

Timur'a gelince, Toktamış Han'ın ordusunun Derbend'i geçerek Azerbaycan topraklarına yönelmesine karşılık Şeyh Ali Bahadır, İgu Timur, Osman Abbas ve bazı diğer beyleri kalabalık bir ordu ile göndererek Kür Nehri'ni geçmelerini, gelen ordunun takip edilmesini ve Toktamış Han'ın askerlerinin olup olmadıklarını öğrenmelerini istedi. Timur ayrıca gelenlerin Toktamış Han'ın ordusu ise savaşa girmemelerini emretti. Bunun nedeni şüphesiz, şimdilik Toktamış Han ile bir savaşa girmek istemediğinden kaynaklanıyordu. Beyler yola koyulunca Timur, oğlu Miranşah ve Hacı Seyfeddin'i de ihtiyat birliği olarak arkalarından gönderdi. Öncü olarak giden ordu, Kür Nehri'ni geçerek Deşt-i Kıpçak ordusu ile karşılaştı. Ancak aldıkları emir gereğince savaşımadan geri döndüler. Toktamış Han'ın ordusu ise Timurlu ordusunun kendilerinden korkup kaçtıklarını sanarak ok atışları ile savaşa girdiler. Her iki taraftan da 40 kişi öldü. Bu esnada ihtiyat birliği başında bulunan Miranşah'ın yetişmesi ile Timurlu ordusu, Toktamış Han'ın ordusunu Derbend boğazına kadar sürdü. Miranşah birçok esir ile geri dönse de Timur, esirlerin serbest bırakılmasını istedi. Onlara hediyeler verdikten sonra Toktamış Han'a iletmek üzere kendisiyle aralarında baba-oğul ilişkisinin olduğu, işbilmez beylerin sözüyle Müslüman kanının akması gerektiği ve bir daha böyle bir işe kalkışmaz ise bunun her iki tarafın da faydasına olacağı mesajını vererek gitmelerine izin verdi. Bu çarpışma, Timurlu ordusunun Toktamış Han ordusu

³²² Yezdî, *Zafernâme*, 156.

ile ilk çarpışması ve daha sonra yaşanacak olan savaşların ilk kıvılcımı oldu. Timur, esasında Azerbaycan'da daha fazla güçlenip onunla daha sonra karşılaşmayı uygun görüyordu. Dolayısıyla Deşt-i Kıpçak'a yapacağı seferi şimdilik erteleyip ordusu ile Urmiye Gölü'ne doğru hareket etti. Böylece Şirvanşah Şeyh İbrahim'in toprakları da bu sayede korunmuş oldu.³²³

1.2.7. Timur'un Alıncak Kalesi Muharasası ve Doğu Anadolu Seferi

Timur Urmiye Gölü'nden hareketle 1387 yılının sonbaharında Alıncak Kalesi'ne hareket etti. Alıncak Kalesi Azerbaycan'da, bugünkü Nahçıvan-Culfa yolu üzerinde bir kaledir. İslâm kaynaklarında “*Alıncak*”, “*Alancık*”, “*Elencek*”, “*Elence*”, “*Elincek*” gibi isimlerle geçen bu kale, Timurlular devrinden önce de korunaklılığı ve hükümdar aileleri için güvenilirliği ile meşhur bir kaleydi.³²⁴ Clavijo da seyahatnâmesinde kaleden bahsetmiştir. Alıncak Kalesi'ni tasvir ederken kalenin yüksek bir dağ üzerinde bulunduğunu, etrafının kuleleri bulunan bir duvarla çevrili olduğunu, duvarın iç kısımlarında bağ ve bahçeler, mısır tarlaları, dereler, havuzlar ve koyunlar için otlakların bulunduğunu söyler.³²⁵ Böylesine korunaklı kale, Celâyirilerin elinde bulunuyordu ve Sultan Ahmed Celâyir'in 300'e yakın askeri de bu kaleyi savunuyordu. Kalenin kumandanı, Sultan Ahmed Celâyir'in en çok güvendiği emirlerinden olan Emir Altun'du. Yine kalede Sultan Ahmed Celâyir'in ailesi, hazinesi ve oğlu da bulunuyordu. Timurlu ordusu ilk olarak Nahçıvan'ın Gergi ve Sürmeli adlı savunmalarını yerle bir

³²³ Şâmî, *Zafernâme*, 122-123; Yezdî, *Zafernâme*, 156-157; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî*, 333-334; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 127; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1046; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 440; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 100-103; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 144-146; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, I, 560; Mihail İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütuhatları*, (Çev. Bahattin Kuban-Salih Fethi Gökçaylı), E. U. Rs. Yay., Ankara 1953, 102; Kafalı, “Toktamış”, 416; Mustafa Kafalı, “Timur”, *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 341; Aka, “Timurlular Devleti”, 201; Akbıyık, “Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi”, 125; Kamalov, *Altın Orda-Rus İlişkileri*, 92-93.

³²⁴ Sadruddîn el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 127; M. Fuad Köprülü, “Alıncak”, *İA*, I, MEB Yay., Eskişehir 2001, 302. Alıncak Kalesi'nin adı Selçuklu kaynaklarında ilk defa Irak Selçuklularının son sultanı olan Tuğrul zamanında beyleri ile olan mücadeleleri esnasından bahsedilirken kullanılmıştır. İldenizliler zamanında burası Sultanlar için tehlike arz eden zamanlarda en güvenilir yerd. Nitekim son prens olan Atabeg Muzefferüddin Özbek, Celâleddîn Harezmsah'ın Azerbaycan ve Arran'a yaptığı seferde Alıncak Kalesi'ne sığınmıştı. Bk. Sadruddîn el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 127; Köprülü, “Alıncak”, 302; İdris Bostan, “Alıncak”, *DİA*, 2, İstanbul 1989, 370; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mintukâ-i Şirvân*, 92.

³²⁵ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a Seyehatler*, 153.

ettikten sonra Alıncak Kalesi'ni muhasara altına aldılar. Azerbaycan için stratejik bir ehemmiyete sahip olan kalenin savunması için Şeki hâkimi Seyyîd Ali Arlat, Gürcülerle de ittifak kurarak yardıma geldi. Üç gün boyunca muhasara ile meşgul olan Timur, askerlerinin gece dağa çıkarak savaşmalarını istedi. Ertesi günü yapılan vuruşmada kalenin fasıllı da yıkılınca Celâyirli askerler yenilerek iç kaleye sığındılar. Timurlu ordusu kalenin alt kısımlarını da ele geçirdi. Sıkışıp kalan Celâyirli askerler susuzluk sıkıntısı ortaya çıkınca çaresizce elçi göndererek âmân dilediler. Bu istekleri Timur tarafından kabul edilse de o esnada yağın yağmur sayesinde kale içerisindeki tüm su kuyuları doldu. Bunu fırsat bilen Celâyirli askerler kaleyi teslim etmeyerek mukavemet göstermeye başladılar. Öfkelenen Timur, Şîr Behram'ın oğlu Muhammed Mirek ve Uçkara Bahadır'ı kalenin muhasarasına memur etti ve kendisi de ağırlıkların bulunduğu yere hareket etti.³²⁶

Timur'un Azerbaycan fetihleri esnasında en çok zorlandığı kale, Alıncak Kalesi olacaktır. Nitekim 1387 yılında bu ilk muhasara ile başlayan mücadele 1399 yılına kadar devam edecek ve nihayet 12 defa muhasara edildikten sonra tamamen Timurlu hâkimiyeti altına alınacaktır. Bu muhasaralara daha sonra değinilecektir.

Timur Alıncak Kalesi'nin muhasarasının uzun süreceğini anlamış olmalı ki, 1387-1388 yılında yönünü daha batıya, Doğu Anadolu'ya çevirdi. Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da güçlenen Türkmen Kara-Koyunlular, Azerbaycan'ın güvenliği açısından bir tehdit oluşturuyordu. Nitekim Kara-Koyunlular, sınırlarını Tebriz yakınlarına kadar genişletmişlerdi. Dolayısıyla Timur, Türkmenlerin Hicaz kervanlarına saldırıp yağmaladıklarını bahane göstererek Doğu Anadolu'ya yöneldi. Şeyh Ali Bahadır'ı daha önce Bayezid (Doğu Beyazıt) Kalesi'ne gönderen Timur, yardımcı kuvvet olarak arkasından Hacı Seyfeddîn ve İgu Timur'u gönderdi ve Timurlu kuvvetleri kaleyi ele geçirerek kale komutanını Timur'a getirdiler. Timurlu ordusu Bayezid Kalesi'ni aldıktan sonra Kara Mehmed'in oğlu Mısır Hoca'nın savunduğu Avnik Kalesi'ni³²⁷

³²⁶ Şâmî, *Zafernâme*, 124; Yezdî, *Zafernâme*, 157; Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 52; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1046; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 104; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 146; Piriyeve, Azerbaycan, 167-168; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mintukâ-i Şîrvân*, 95; Aliyeva, "Emir Timur'u Şaşirtan Azerbaycan'daki Elince Kalesi", 191.

³²⁷ Eskiçağ ve Ortaçağın en önemli kalelerinden olan Avnik Kalesi, Erzurum ili Hasankale ilçesinin 38 km. güneyinde Güzelhisar Köyü'nün içinde bulunmaktadır. Deniz seviyesinden 2000 metre yüksektedir ve Tunç Çağından itibaren yerleşim görmeye başlamıştır. Kalenin konumu, coğrafi özellikleri ve

geçip Erzurum'a geldi. Buradayken Timur, Erzincan emiri Mutahharten'e³²⁸ elçi göndererek kendisine itaat etmesini istedi. Ardından ordusunu üç kola ayırarak Türkmen Kara Mehmed'in üzerine gönderdi. Miranşah'ın emrindeki ordu Türkmenlere karşı başarılı olsa da, Muhammed Mirek'in emrindeki ordu ve Şeyh Ali Bahadır, İkbalsah ve Tilak Kavçin'nin emrindeki ordular, Türkmenlerin Çapakçur'a³²⁹ kadar çekilip sarp dağ ve geçitleri tutmasıyla kayıplar vererek geri döndüler.³³⁰ Kara Mehmed'i yakalayamayan Timur, Doğu Anadolu'da faaliyetlerine devam ederek Muş üzerinden Ahlat'a geldi ve ardından Adilcevaz'ı aldı. Daha sonra Melik İzzeddin Kert'in elindeki Van Kalesi alınarak yıkıldı. Bu sırada Mutahharten gelerek bağlılığını bildirdi ve bunun karşılığında bölgenin idâresi kendisine verildi. Timur, ordusuyla birlikte Hoy ve Selmas tarafına geldi. Urmiye halkı itaat altına alındıktan sonra Timur, Hemedân ve Cerbadakan üzerinden İsfahan'a geldi. İsfahan'ı ele geçiren Timur Şiraz'a gelince Toktamış Han'ın tecavüzkar davranışlarının haberini aldı ve Semerkand'a dönmek zorunda kaldı.³³¹

1386-1388 yılları arasındaki üç yıllık sefer ile Timur, Azerbaycan topraklarının ilhakını tamamladı. Bu sayede Toktamış Han'ın Şirvan ve Azerbaycan topraklarını yağmalamasının önüne geçen Timur, aynı zamanda Sultan Ahmed Celâyir'in de bölgeye girmesine engel oldu. Böylece Azerbaycan coğrafyasındaki bu iki tehdit unsuru

Eskiçağdaki işlevi ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Yavuz Günaşdı, "Geçitler Ülkesinde Önemli Bir Urartu Kalesi: Avnik", *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 19, Ankara 2016, 113-135.

³²⁸ Erzincan Emirliği ve Mutahharten'in Timurlu Devleti ile olan ilişkileri hakkında daha geniş bilgi için Bk. Yaşar Yücel, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar- Mutahharten ve Erzincan Emirliği-", *Bellekten*, XXXV/137-140, Ankara 1971, 665-719.

³²⁹ Bingöl'ün asıl merkezi bu adı taşırdı. Konukçu'ya göre "Çapak" eski Türk kabilelerinden birinin adıdır ve "balık" anlamındadır. "Çur" ise bolluk anlamındadır. Bk. Konukçu, *Kara ve Akkoyunluların Yurdunda*, 14.

³³⁰ Metzoplu Toma da eserinde bu konu hakkında bilgi vermektedir. Ona göre 1387 yılında Timur, Türkmen Kara Mehmed'i ele geçirmek için hareket edince Kara Mehmed, Çapakçur'a kadar geri çekilmiş ve Timurlu ordusu yetişince Kara Mehmed aniden dönerek Timurlu ordusunu kaçırmaya mecbur etmiştir. Savaş sırasında Timurlu ordusu komutanlarından olan Lokmakan ve emrindeki birçok askeri öldürmüştür. Geri dönen Timur, Muş'a ve ardından Erciş'e yönelmiştir. Bk. Metsopski, *Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi*, 16.

³³¹ Şâmî, *Zafername*, 124-128; Yezdî, *Zafername*, 158-167; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî*, 334-336; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 127-128; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1046-1049; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 440-441; Hurşah el-Hüseyinî, *Târih-i Kutbî*, 104-113; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 147-149; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, I, 561; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 49-51; Yücel, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar", 687-688; Aka, *Timur ve Devleti*, 114-15; Abdulhakîm Tabîbî, *Târîh-i Muhtasar-ı Herât der Asr-ı Timûriyân*, İntişârât-ı Hîrmend, Tahran 1989, 22; Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", 202; Gürsoy Solmaz, "Timur'un Bugünkü Sınırlarımızda Bizzat Uğradığı Yerler", *Polis Dergisi (Çanakkale Destanı Özer Sayı)*, 10/38, (Ocak-Şubat-Mart) 2014, 199.

şimdilik yok edilmiş oldu. Şirvan bölgesinin hâkimi olan Şeyh İbrahim de itaat altına alınarak bölge tamamen Timurlu hâkimiyetine girdi. Neticede Deşt-i Kıpçak bölgesine yapılacak seferler için Timur, hem bir müttefik kazandı hem de Toktamış Han'ın Azerbaycan politikalarına karşılık bir tampon bölge oluşturmuş oldu. Gürcüler üzerine yapılan seferler neticesinde ise hem birçok Gürcü İslâmiyeti kabul etmiş hem de Gürcülerin Azerbaycan bölgesinin sınırları için bir tehdit olma durumu ortadan kaldırılmış oldu. Ancak Timur'un Azerbaycan'da kalıcı olmaması ve bölgeden ayrılması ile bu coğrafya yine huzursuzlukların ve çatışmaların merkezi haline gelecekti.

1.2.8. Azerbaycan'ın Celâyirli, Kara-Koyunlular ve Yerel Hâkimlerin İdâresinde Kalması

Timur Semerkand'a dönerken Miranşah da kendisine eşlik etti. ele geçirilen toprakların idâresini Timur, Miranşah'a verdi. Miranşah da bölgeden ayrılırken Mahmud Devati'yi Kara Bistam ile Tebriz'de, Şah Ali'yi Merağa'da, Şebli'yi Erveneg nahiyesinde ve Hacı Ahmed Gazel'i de Mişkin'de bıraktı. Timur'un Sultaniye'de bıraktığı Ahi İranşâh da orduya katıldı. Ordunun ve emirlerin bölgeden ayrılması ile bölge, yerel hâkimlerin çatışma alanı haline geldi. Şebli, 4 Aralık 1387 tarihinde yanına Merağa hâkimi olan Şah Ali'yi de alarak Hacı Ahmed Gazel'in üzerine yürüdü. Ebû İshak Köprüsü üzerinde yapılan savaşta Şebli, Hacı Ahmed Gazel'i öldürdü. Kara Bistam ise bu haberi alınca Şebli'nin yanına giderek onunla ittifak kurdu ve birlikte Mahmud Devati'nin üstüne giderek yenilgiye uğratıp hapsedtiler. Böylece Tebriz şehrinin tasarrufu Şebli ve Şah Ali'nin eline geçti. Şah Ali baş emirliğe seçilse de asıl idâre Şebli'nin elindeydi. Bu durum 40 gün sürdü. Nitekim Sultan Ahmed Celâyir'in hizmetinde bulunan Alıncak Kalesi'nin kûtvâli³³² Hâce Cevher Hadim, Emir Altun'u görevlendirerek Tebriz'i ele geçirmek üzere Şebli'nin üzerine gönderdi. Şebli ise Tebriz şehrinde çıkarak Emir Altun'u karşıladı. 1388 yılının sonlarında Merend'de yapılan

³³² Ortaçağ boyunca Hindistan, Orta Asya ve İran'da kullanılan bu ıstılah, Timurlu Devleti'nde bir şehir veya kasabanın yerel idârecisi veyahut da kale komutanı anlamında kullanılmıştır. Bu ıstılahla ilgili daha geniş bilgi için bk. Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, III, Wiesbaden 1967, 399; Cevat İzgi, "Kûtvâl", *DİA*, 26, Ankara 2002, 503-505; Mustafa Uyar, "İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askerî Yetkililer ve Nitelikleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 49/1, (2009), 40.

savaşta Emir Altun yenilerek geri kaçmak zorunda kaldı. Şebli ise elde ettiği zaferle Tebriz'e geri döndü.³³³ Böylece Emir Altun, bu seferden eli boş döndü ve şehrin idâresi Şebli ve Şah Ali'nin hâkimiyeti altına girdi.

Timur'un bölgede kalıcı olmamayışı ve Tebriz halkının Şebli ve Şah Ali idâresi altında ezilmesi sonucunda şehirde büyük bir kıtlık yaşanmaya başladı. Kıtlığa neden olan şehir yöneticileri, halkın elinde bulunan hububatı zorla topluyordu. Elinde 1 men³³⁴ tahılı olan kişiler öldürülerek mahsulüne zorla el konuluyordu. Kışın sonlarında kıtlık daha da arttı ve 1 men ekmeğin fiyatı 10 dinara çıktı. Yazın başlarında ise çöl otu olan elef, Tebriz halkının kurtarıcısı oldu. Kaynakların verdiği bilgilere göre bu kıtlık esnasında 100.000'e yakın insan öldü.³³⁵

Yaşanan kıtlık süresi esnasında Sultan Ahmed Celâyir'in Tebriz'e geliyor olduğu haberi üzerine Şebli ve Şah Ali, Merağa tarafına kaçtılar. Ancak haberin asılsız olduğu anlaşılınca Şebli, elef temin etmek amacıyla Sehend tarafına gitti. Tebriz'de ise Şebli'nin yakın adamlarından olan Devletyâr kalmıştı. Devletyâr, Kara-Koyunlu Kara Mehmed'e gizlice haber göndererek bu siyasî boşluktan haberdâr etti ve bir an önce Türkmen ordusunun gelmesi çağrısında bulundu. 25 Mayıs 1388'de Türkmen ordusu Tebriz'e gelerek Şah Ali ve Şebli'nin şehirdeki adamlarını yakaladılar. Ardından Şebli ve Şah Ali'yi takip ederek Heştrûd bölgesinde Şebli'ye yetiştiler. Ordusunun dağılıp kaçması ile Şebli, yakalanarak öldürüldü. Böylece Tebriz halkı da idâresinden memnun kalmadıkları Şebli'den kurtulmuş oldu. Şah Ali ise derviş kılığına girerek kaçmayı başardı. Hâfız-i Ebrû'ya göre, Türkmen ordusu bir süre şehirde kalsa da Ak-Koyunluların Kara Mehmed'i öldürdüğü haberi üzerine şehrin yönetimine Çalık ve

³³³ Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 52-53; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü't-Tevârih-i Reşîdî*, 244; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 139; Piriyev, *Azerbaycan*, 168.

³³⁴ Ortaçağ İslâm devletlerinde kullanılan ağırlık ölçüsü birimi olup ülkeden ülkeye, şehirden şehire farklı ölçülerde kullanılmıştır. Muhtemelen Timurluların bu dönemde kullandıkları men, "büyük men" diye adlandırılan 3 kilogramlık men idi. Nitekim Walther Hinz'a göre, Azerbaycan'da Celâyirîlerden kalma bazı belgelerde daha çok büyük men ağırlığı esas alınmıştır. XIV. Yüzyılın ortalarından itibaren, XV. yüzyılda da aynı durum söz konusudur. Bk. Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (Çev. Acar Sevim), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1990, 22.

³³⁵ Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 53; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü't-Tevârih-i Reşîdî*, 244; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 130; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 614; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 80.

Kara Bistam bırakılarak geri dönmek zorunda kaldılar.³³⁶ Mahmud Devati de Türkmen ordusuyla birlikte gitti.³³⁷

Kara-Koyunlu Türkmenlerinin bölgeden ayrılmasından bir müddet sonra, Tebriz yönetimi Türkmen emirleri arasında sürekli el değiştirmeye başladı. Tebriz’de bulunan Şeyh Âdî Muhammed, Muhammed Halil Cihanşahî ile anlaşarak Çalık’ı hamamda yakalayıp esir ettiler. Kara Bistam ise kaçarken yakalandı ve öldürüldü. Böylece Şeyh Âdî, Tebriz’in idâresini eline aldı. Çok geçmeden de Alıncak Kalesi hâkimi olan Hâce Cevher’e haber göndererek Tebriz’e davet etti. Hâce Cevher, Tebriz’e gelerek Çalık’a riayet etti ve bir süre şehirde kaldıktan sonra buranın idâresini kendi adamlarından olan İmamüddîn’e bırakıp kendisi Alıncak Kalesi’ne döndü. Hâce Cevher kaleye varınca, Arran’da sürülerinin zenginliği ile bilinen Çobanlı Türkmenlerinin yağmalanması işini Emir Altun’a verdi. İmamüddîn’e de haber göndererek Emir Altun’a katılmasını istedi. Her iki emir de birleşerek Çobanlı Türkmenlerinin sürü ve mallarını yağmaladılar ve Alıncak’a hareket ettiler. Yaşananları takip eden Mahmud Halhalî, bu durumu fırsat bilerek Emir Altun ve İmamüddîn’in üzerlerine gitti. Karşı koyamayan Celâyirli emirler kaçınca Mahmud Halhalî, sürü ve mallara el koydu. Emir Altun Alıncak Kalesi’ne kaçarken, Mahmud Halhalî de Tebriz’e geldi. Bir müddet şehirde kaldıktan sonra Satılmış, Melik Nizameddîn ve Ömer Kazvinî gibi beylerini şehirde bırakarak kendisi Azadkiran taraflarına gitti.³³⁸

1389 yılının sonlarında Şeyh Ali, Irak-ı Acem tarafından gelerek Mahmud Halhalî’yi yakaladı ve Sultaniye’ye götürdü. Mahmud Halhalî’nin adamları Tebriz’de bulunuyorlardı. Bu esnada Kara-Koyunlu Mısır Hoca’nın kardeşi Türkmen Ahmed ve Busat adlı emirler de Tebriz yakınlarındaki Şenb-i Gazan’a gelerek karargâhlarını

³³⁶ Faruk Sümer’e göre Hâfız-i Ebrû’nun verdiği bu bilgi (Ak-Koyunluların Kara Mehmed’i öldürmesi olayı) yanlıştır. Sümer’e göre Kara-Koyunluların geri dönmelerinin sebebi, Kara Mehmed’in rakibi olan Pîr Hasan ile olan mücadelesidir. Çünkü birçok Arap müellifin aynı yıla ait verdiği bilgilerde, Kara Mehmed ile Pîr Hasan arasında ihtilafların ortaya çıktığı ve Kara Mehmed’in bu yılın Aralık ayında Kahire’ye elçisinin gelerek ordularının Tebriz’i aldığını ve Tebriz’de sultan adına hutbe okutup sikke kestirdiğini yazmışlardır. Bk. Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 52; Ayrıca Sultan Berkuk’tan Tebriz’de onun adına naib olmak istedi ve Sultan Berkuk da buna izin verdi. Bk. Cüneyt Kanat, “Memlûk-Timurlu Münasebetleri”, *Türkler*, 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 134.

³³⁷ Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 53-54; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü’t-Tevârih-i Reşîdî*, 244-245; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 130; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 52; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 80-81.

³³⁸ Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 54-55; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü’t-Tevârih-i Reşîdî*, 245-246; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 55.

kurmuşlardı. Çalık'ın bu emirlerle olan dostluğundan ötürü, onları Kadı Şeyh Ali medresesine getirdi. Mahmud Halhalî'nin adamları bu durum üzerine şehirde kalamayıp kaçtılar. Ancak Türkmen Ahmed ve Busat şehirde uzun süre kalamadılar. Nitekim durumdan haberdâr olan Mahmud Halhalî'nin 3000 askerle Sultaniye'den Tebriz'e harekete geçmesi üzerine Türkmen Ahmed ve Busat şehirden çıkıp kaçmak zorunda kaldılar. Öte yandan 1390 yılının Ramazan ayında Hâce Cevher'in ölümüyle Alıncak Kalesi'nin hâkimi olan Emir Altun, Mahmud Halhalî'nin Tebriz'de olmayışını fırsat bilerek Tebriz'e yöneldi. Mahmud Halhalî, yanına Şeyh Hacı'yı da alarak Sultaniye'den Tebriz'e geldi ve Emir Altun ile savaştı. Hezimete uğrayan Emir Altun'a yardım gelse de başarı sağlayamadı ve Alıncak Kalesi'ne geri döndü. Böylece Tebriz yönetimi Mahmud Halhalî'de kaldı ve o, 6 ay şehirde kaldıktan sonra baharda buranın yönetimini Melik İzzeddîn adlı emirine bırakıp Halhal şehrine gitti.³³⁹

Timur'un Azerbaycan'dan ayrılması ile baş gösteren bu yönetim kargaşası, Tebriz için adeta bir yıkım oldu. Azerbaycan ve bilhassa Tebriz şehri, yerel hâkimler ve Türkmen emirlerinin sürekli el değiştirmesi ile çalkantılı ve buhranlı bir dönem geçiriyordu. Yönetimde bulunan emirler, diğer tüm muhalif emirlerle sürekli savaş halindeydiler. Sultan Ahmed Celâyir'in de basiretsizliği buna eklenince Tebriz, Celâyirli emirlerin elinde oyuncak oldu. Bu durum, Hoy taraflarında yaylakta bulunan Kara-Koyunlu Kara Yusuf'un da dikkatinden kaçmadı. Azerbaycan'ı ele geçirmek isteyen Kara Yusuf, bu durumu fırsat bilerek 1390-1391 yılında Tebriz'e geldi. Şehri ele geçiren Kara Yusuf, birkaç gün burada kaldı ve ardından şehrin yönetimini Satılmış ve Halil adlı beylerine bırakarak kendisi yazı geçirmek üzere Aladağ'a gitti. Ancak Tebriz halkının Halil'i istememeleri ve muhalefet etmeleri üzerine Halil, Kadı Şeyh Ali Medresesi'ni kaleye çevirerek Satılmış ile birlikte şehri kaleden yönetmeye başladı. Celâyirli emirlerden olan Mahmud Siyâh Kûhî, Tebriz'e gelerek muhasara etmeye çalışsa da Satılmış ve Halil, kaleden çıkarak onu geri püskürttüler. Şehre dönen Türkmen emirler halka zulmetmeye başladılar. Öyle ki, cenazesi olanlar cenaze naaşını almak için geldiklerinde cenaze aracını ve kendilerini yağmalatmaktan kurtaramıyorlardı. Böyle bir ortamda Tebriz halkı da vatanlarını terk ederek başka

³³⁹ Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 55-56; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî*, 246-247; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 132-133; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 55-56.

bölgelere göç etmeye başladılar. Böylece Tebriz'in nüfusu da günden güne azalmaya başladı.³⁴⁰

Kara Yusuf'un Tebriz'den ayrılması, Celâyirli emirlerin tekrar Tebriz'e hâkim olma umutlarını yeşerten bir durum oldu. Ayrıca Kara Yusuf'un bir müddet sonra Halil'i yanına çağırması³⁴¹ ve şehirde kalan Satılmış'ın halka zulmedip Tebrizlilerin düşmanlığını kazanması da Celâyirlielerin Tebriz'e yeniden hâkim olmak için iştahlarını kabartan önemli gelişmelerdi. İşte böyle bir ortamda şehrin başsız kaldığını öğrenen Emir Altun, yeniden Alıncak Kalesi'nden hareketle Tebriz'e geldi. Satılmış, yalnız kaldığı için şehirden kaçmak zorunda kaldı. Şehri ele geçiren Emir Altun, bir süre şehirde kaldıktan sonra ordusunun bir kısmını burada bırakıp kendisi Alıncak Kalesi'ne döndü. Ancak bu esnada şehri ele geçirmek isteyen bir namzet daha bulunuyordu. Mahmud Halhalî, Emir Altun'un Alıncak Kalesi'ne dönmesinden sonra Şenb-i Gazan'a gelerek burada karargâhını kurdu. 12 gün boyunca, şehirde bulunan Emir Altun'un askerleri ile savaştı. Dolayısıyla Emir Altun yeniden Tebriz'e dönmek zorunda kaldı. Mahmud Halhalî ile savaşan Emir Altun, bu defa yenilerek Alıncak Kalesi'ne kaçtı. Kalede bulunanların da kaleyi teslim etmeleri üzerine Tebriz bu defa da Mahmud Halhalî'nin eline geçmiş oldu. Öte yandan Tebriz'in elinden çıkması ile Kara Yusuf tekrar 1392 yılı baharında şehri Mahmud Halhalî'nin elinden geri almak için harekete geçti. Şenb-i Gazan'a gelmesi üzerine Mahmud Halhalî, mukavemet edemeyeceğini anlayarak Halhal şehrine kaçtı. Böylece Kara Yusuf, şehri kolayca yeniden ele geçirdi ve birkaç gün şehirde kaldıktan sonra geri döndü. Başsız kalan şehre bu defa da Câkirli oymağı başı olan Bistam-ı Câkir, kardeşi Mansur ve Çalık geldilerse de Kara Yusuf'un tekrar Tebriz'e gelmesi ve bir ay kadar kalmasıyla şehrin idâresi tekrar Kara Yusuf'un emirlerinden olan Satılmış'ın hizmetine verildi. Son olarak Merağa hâkimi Yedigâr Şah, Satılmış'ın yönetimindeki Tebriz'e gelerek onunla savaştı. Ancak bu sırada Timur'un

³⁴⁰ Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 56-57; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü't-Tevârih-i Reşîdî*, 247-248; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 56; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 81; Mehdî Âkâsî, *Târih-i Hoy*, İntişârât-ı Müessesesi-i Târih ve Ferheng-i Îrân, Tebriz 1350 hş., 78.

³⁴¹ Faruk Sümer, İbn Hacer'in eserine dayanarak Kara Yusuf'un, Halil'i yanına almasının sebebini herhalde babasının yerine geçen Pîr Hasan oğlu Hüseyin Beg'e karşı giriştiği mücadeleye bağlamıştır. Nitekim 1392 yılında Kara Yusuf, Hüseyin Beg'le savaşıp onun beylerinden birini öldürmüştür. Bk. Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 56.

yeniden Azerbaycan topraklarına yaklaştığı haberi gelince Türkmen gruplar Azerbaycan'ı boşaltmak zorunda kaldılar ve Yadigâr Şah da Merağa'ya kaçtı.³⁴²

Tebriz'de bunlar yaşanırken Irak-ı Acem'de ve Sultaniye'de de durum farklı değildi. Timur, Semerkand'a dönerken daha önce de belirtildiği gibi Ahi İrañşâh'ı Sultaniye şehrinde bırakmıştı. Fakat Ahi İrañşâh, Timur'un bölgeden ayrılmasından hemen sonra kendisi de Sultaniye'yi terk ederek Timur'un yanına gitti. Bu durum, hem Timurlu hâkimiyetinin bölgedeki etkisini kırdı hem de bölgeyi yerel emirlerin çatışma sahası haline getirdi. Nitekim Sultan Ahmed Celâyir'in emirlerinden olan ve Kâvrûd Kalesi hâkimi olan Emir Hazem, Sultaniye şehrinin başsız kaldığını öğrenince 1395-1396 yılında şehre girerek yönetimi ele geçirdi. Sultaniye halkı, şehri terk ederek başka bölgelere göç etmişlerdi. Emir Hazem, etraf bölgelerdeki halkı ve askerleri Sultaniye şehrine toplayarak onlar üzerinde nüfuz sağladı. Bu arada Şeyh Hacı, Seyfeddîn Kazvinî ve Şah Veli Melik Timurî de Emir Hazem'e katıldılar. Bu emirlerin de desteği ile Emir Hazem, Hemedân'da hüküm süren Pîr Ahmed Save'nin üzerine giderek yenilgiye uğrattı ve esir ederek Sultaniye'ye getirdi. Ardından Sultan Ahmed Celâyir'e haber göndererek Pîr Ahmed Save'yi yakaladığını bildirdi. Bu haberi sevinçle karşılayan Sultan Ahmed Celâyir, Azerbaycan, Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem bölgelerini tamamen ele geçirmek amacıyla bu vilâyetleri emirleri arasında pay etti. Kazvin'i Şeyh Hacı ve Seyyîd Seyfeddîn'e; Cura, Ferahan ve etraf bölgelerini oğlu Tahir'e; Hemedân ve Derguzin'i Bayezid-i Ferahî'ye; Tarum'u Şah Veli ve kardeşi Kubad'a verdi. Ayrıca Tebriz'e yürüme kararı aldığı için atadığı bu emirlere, kendi bölgelerine gitmelerini ve silahlanarak savaş için hazırlıkların yapılmasını istedi. Bu arada Kara Yusuf'un önünden kaçan Şah Ali'nin derviş kılığında Tarum'a geldiği haberi gelince Emir Hazem, Şah Veli vasıtasıyla onu yakalattı ve Sultan Ahmed Celâyir'in emri ile hapsetti.³⁴³

Bölgede Celâyirli idaresini ele geçiren Emir Hazem, Mahmud Halhalî'nin Tebriz'e yürüyüşünde de başarı elde ederek geri püskürttü. Mahmud Halhalî'nin önemli beylerinden olan Ağçeki'nin kendisine iltica etmesi üzerine de ona, Cura, Ferahan,

³⁴² Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 57-58; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî*, 248-249; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 56-57; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 81.

³⁴³ Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, 59-60; Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmîü't-Tevârih-i Reşîdî*, 250-251; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 139; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 81.

Halhal ve Türkmen bölgelerinin idâresini verdi. Öte yandan aldığı yenilgi üzerine Mahmud Halhalî'nin Arran, Muğan ve Arasbar'a geçerek burada güç toplama çabaları üzerine Emir Hazem onun üzerine gitti. Muğan'da yapılan savaşta Mahmud Halhalî'yi yenilgiye uğratarak Arran, Muğan ve Arasbar'ı ele geçirip buralarda Celâyirli hâkimiyetini tesis etti. Böylece Irak-ı Acem bölgesi Emir Hazem'in elinde geçti ve bölgede bir süreliğine sükûnet sağlandı. Ancak bu durum uzun sürmedi. Daha önce Mahmud Halhalî'ye yüz çevirerek Emir Hazem'e sığınan Ağçeki, bu defa da Emir Hazem'e yüz çevirdi. Ağçeki, Şeyh Hacı ve diğer bazı emirlerle anlaşarak bir ziyafet sofrası sonrasında Emir Hazem'in çadırına girdiler ve öldürdüler. Onun öldürülmesi ile bölge yeniden bir kargaşa ortamına sürüklenmiş oldu.³⁴⁴

Kısa sürede Irak-ı Acem'de hâkimiyetini kuran Ağçeki, ardından Sultaniye şehrine giderek şehri ele geçirdi. Ardından Mahmud Halhalî'nin, kendisinden yardım talep etmesi ile Tebriz yakınlarında onunla birleşip Emir Altun'u mağlup ederek Tebriz'i ele geçirdiler. 1391-1392 yılında Şah Mansur'un, Timur'a karşı ittifak kurma amacıyla gönderdiği elçiye karşılık Ağçeki, kendisinin böyle bir güce sahip olmadığı ve Timur'a itaat edeceği cevabını verdi. Nitekim kısa bir süre sonra Timur'un mektubu Ağçeki'ye ulaştı. Mektubunda Timur, Ağçeki'nin kendisine itaat etmesini istiyordu. Bunun üzerine Ağçeki, yakın adamlarından olan Hacı Habîb'i Timur'a elçi olarak göndererek itaatini bildirdi. Ancak birkaç gün sonra Ağçeki öldü ve idare Artukşâh'ın eline geçti. Miranşah komutasındaki Timurlu ordusunun 27 Ocak 1393'te Sultaniye'ye gelmesi ile de Artukşâh ve askerleri kaçmak zorunda kalacaklardı.³⁴⁵

1.3. BEŞ YILLIK SEFERDE (1392-1397) AZERBAYCAN'DAKİ OLAYLAR

1.3.1. Toktamış Han ve Sultan Ahmed Celâyir'in Bertaraf Edilmesi

Toktamış Han'ın Azerbaycan'da Miranşah ile yaptığı savaşta yenildiğini söylemiştik. Ancak bu yenilgi, Toktamış Han'ın Mâverâünnehir ve Azerbaycan politikasından vazgeçeceği anlamına gelmiyordu. Öyle ki, Timur Güney İran'da bulunduğu esnada Toktamış Han'ın adamlarından olan Bek Yaruk, İlyıgmiş Oğlan, Ali

³⁴⁴ Hâfiz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü't-Tevârih-i Reşîdî*, 251-252.

³⁴⁵ Hâfiz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü't-Tevârih-i Reşîdî*, 253, 255.

Beg ve Satkın bu durumu fırsat bilerek Suğnak'tan geçmiş ve Savran şehrine gelmişlerdi. Toktamış Han'ın ordusu ardından Buhara'yı almak için şehre yönelse de bu şehri ele geçirememişti. Fakat Deşt-i Kıpçak ordusu Mâverâünnehir bölgesini talan etmişlerdi. Bu sıralarda Moğolların da Taşkend ve Sayram'a yürüyerek isyan ve yağma faaliyetlerine giriştikleri haberi geldi. Harezm'de ise Süleyman Sufi isyan bayrağını çekerek Toktamış Han ile birlikte hareket etmeye başlamıştı. Timur bu haberleri Şiraz'da bulunduğu sırada aldı ve 9 Şubat 1388'de Semerkand'a hareket etti.³⁴⁶

Timur Semerkand'a geldiğinde bir kurultay topladı ve buradan çıkar kararla Toktamış Han'ın üzerine gitmeye karar verdi. Ancak Deşt-i Kıpçak seferi öncesinde Toktamış Han ile ortak hareket ederek isyan faaliyetlerinde bulunan Harezm bölgesine 1388 yılının Nisan ayında beşinci defa gitti ve Süleyman Sufi, Timur'un geldiğini duyunca kaçmak zorunda kaldı. Timur, daha sonra Moğollar üzerine giderek 1389 yılında İnkatura ve Hızır Hoca Oğlan'ı ve ardından 1390 yılında Kameruddîn'i yenerek bu tehditleri ortadan kaldırdı.³⁴⁷

Altın Orda seferi öncesi tüm bu tehditleri ortadan kaldıran Timur, daha sonra 1390 yılının güz mevsiminde Semerkand'dan hareketle Deşt-i Kıpçak'a yöneldi.³⁴⁸ Elçilerin gelmesine aldırış etmeyen Timur, 20 Haziran 1391 yılında Kunduzca mevkiinde mükemmel bir askerî strateji ile Toktamış Han'ı yenilgiye uğrattı. Ancak Timur, Toktamış Han'ı ele geçiremedi. Toktamış Han'ın daha sonraki yıllarda yine bir tehdit oluşturacağını biliyor olmalı ki, onun takibi ve yakalanması için ordu sevk etti ve bu ordu, İdil kenarına kadar Toktamış Han'ın kaçan birliklerini takip etti.³⁴⁹

³⁴⁶ Şâmî, *Zafernâme*, 127-129; Yezdî, *Zafernâme*, 164-167; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî*, 336-339; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1049-1050; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 441-442; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 143-145; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, I, 561-563; Aka, *Timur ve Devleti*, 15.

³⁴⁷ Şâmî, *Zafernâme*, 130, 138-139; Yezdî, *Zafernâme*, 168,176,177,183.

³⁴⁸ Timur'un bu seferinin Arap ve Uygur harfli kitâbeleri için bk. Osman Fikri Sertkaya, "Timür Bek'in Toktamış Han'a 793-1391'de Yapmış Olduğu Seferin Arap ve Uygur Harfli Kitâbeleri (Karsakpay Yazıtı), *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara-Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 31-39.

³⁴⁹ Şâmî, *Zafernâme*, 142,150-153; Yezdî, *Zafernâme*, 192-195; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 123-139; Mustafa Kafalı, "Altın-Orda Hanlığı", *Türkler*, 8, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 402; Mustafa Kafalı, "Altın Ordu", *DGBİT*, IX, Çağ Yay., İstanbul 1987, 117; Aka, *Timur ve Devleti*, 16-17; Aka, "Timurlular", 194; İsmail Aka, "The Timurids", *Makaleler*, 2, Berikan Yay., Ankara 2005, 238; İsmail Aka, "Timur ve Timurlular Devleti", *Makaleler*, 1, Berikan Yay., Ankara 2005, 171; Aka, "Timurlular Devleti", 203; İsmail Aka, "Timurluların Azerbaycan İle Alakaları", *Makaleler*, I, Berikan Yay., Ankara 2005, 414; Akbiyık, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması

Toktamış Han tehdidini şimdilik ortadan kaldıran Timur, Azerbaycan, Doğu Anadolu, Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem bölgelerindeki karışıklıkları değerlendirerek adı geçen bölgelerde tam bir hâkimiyet sağlamak amacıyla buralara yöneldi. Kara-Koyunlu Türkmenlerinin ve Celâyirli emirlerin Azerbaycan'daki faaliyetleri Timur'un bölgedeki hâkimiyetine gölge düşürüyordu. Bunun yanı sıra, Celâyirli henüz Timurlu hâkimiyetini tanımadıkları gibi, Türkmen, Gürcü ve Ermenileri de Timurlu Devleti aleyhine kışkırtıyordu. Dolayısıyla Timur, ilk olarak Irak'a gitmeyi ve Sultan Ahmed Celâyir tehdidini ortadan kaldırmayı planlıyordu. Tüm bu amaçlar doğrultusunda Timur, 1392 yılında “beş yıllık sefer” olarak bilinen seferine çıkmaya karar verdi. Hazırlıkların da yapılması ve ordunun yola koyulması ile ilk olarak Mazanderân bölgesi itaat altına alındı. Ardından Damgan, Simnan ve Rey üzerinden Güney Azerbaycan topraklarına giren Timur, Mirza Muhammed Sultan ve Mirza Pîr Mehmed'i Kazvin ve Sultaniye'ye gönderdi. Kazvin melikini esir eden mirzalar, ardından Sultaniye'ye geldiler. Bu sırada yukarıda da bahsedildiği üzere şehrin yönetimi Ağçeki'nin ölmesiyle Artukşâh'da idi ve Timurlu ordusunun geldiğini haber alınca da şehirden kaçtı. Böylece şehre kolayca hâkim olan mirzalar, askerlerinin iâşesini buradan karşılayarak Timur'un emri üzerine Kirmanşah Derbend'ine hareket ettiler ve bölgede hâkimiyet sağladılar. Dolayısıyla Sultaniye ve Kirmanşah bölgesi itaat altına alınmış ve muhaliflerden temizlenmiş oldu.³⁵⁰

Sultan Ahmed Celâyir'i ortadan kaldırmak ve Azerbaycan'ın güvenliğini tesis etmek isteyen Timur, 1393 yılının Mayıs ayında Şiraz'dan hareketle İsfahan yolu üzerinden Hemedân'a geldiğinde Azerbaycan topraklarını, Rey, Derbend, Bakü, Şirvan, Gilan ve Rum sınırına kadar olan bölgelerin idâresini oğlu Miranşah'a verdi. Miranşah da Tebriz, Sultaniye ve diğer şehirlerden Timur'a hediyeler getirerek toylar düzenledi. Ayrıca babası Timur'a, Türkmenlerle ilgili sürekli bilgiler veren Miranşah, Muhammed

Meselesi”, 130-135; Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, 71; İlyas Kamalov, “Toktamış Han”, *DİA*, 41, İstanbul 2012, 23; Kamalov, *Altın Orda-Rus İlişkileri*, 93.

³⁵⁰ Şâmî, *Zafernâme*, 158-159; Yezdî, *Zafernâme*, 199, 203; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî*, 351-353; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1061-1062; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 454-455.

Türkmen adlı bir Türkmen beyinin hasmane davranışlarından bahsetti. Timur da Bağdad seferi öncesi bu Türkmen taifesinin üzerine giderek mallarını yağmaladı.³⁵¹

Sefer öncesi tüm tehditleri ortadan kaldıran Timur, Bağdad'a yönelince, Sultan Ahmed Celâyir hediyelerle birlikte bir elçilik heyeti göndererek³⁵² af diledi. Ancak Şâmî'ye göre Timur, Sultan Ahmed Celâyir'e güvenmediği gibi sikke ve hutbe konusunda da kendisinden beklediğini bulamamıştı. Dolayısıyla gelen elçilik heyetine aldirmayarak 1393 yılının Ağustos ayında ordusuyla Bağdad'a hareket etti.³⁵³ Timur'dan beklediği yanıtı alamayan Sultan Ahmed Celâyir, Bağdad'dan ayrılarak Dicle üzerindeki gemilerini batırdı ve köprüyü de yıktırdı. Arabşah, Sultan Ahmed Celâyir'in Bağdad'dan çıktıktan sonra Hille'ye kaçtığını ve kaybetmekten korktuğu şeyleri oğlu Sultan Tahir ile Alıncak Kalesi'ne gönderdiğini kaydetmiştir. Öte yandan Sultan Ahmed Celâyir'in Şems adlı gemisiyle Dicle'yi geçen Timur, savunmasız ve başsız kalan Bağdad'ı kolayca ele geçirdi. Ardından Dimaşk'a doğru kaçan Sultan Ahmed Celâyir'in takibi için İbac Oğlan'ı görevlendirdi. Sultan Ahmed Celâyir, kendisine yetişen Timurlu kuvvetlerine yenilse de kaçarak kurtulmayı başardı. Ancak

³⁵¹ Şâmî, *Zafernâme*, 166-168; Yezdî, *Zafernâme*, 215-218; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî*, 356; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1063; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 455; Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, 72.

³⁵² Bağdad'dan Sultan Ahmed Celâyir'in elçisi olarak gelen kişi, Bağdad'ın en büyük şeyhlerinden olan Şeyhülislam Nureddîn Abdurrahman İsfarayînî idi. Timur, Şeyhülislam Nureddîn'i oldukça iyi bir şekilde karşılayarak hediyeler verdi ve ikramda bulundu. Şeyhülislam Nureddîn, Sultan Ahmed Celâyir'in Timur'a tâbi olduğu ama kendisinden korktuğu için huzuruna gelemediği mesajını verdi. Ardından Sultan Ahmed Celâyir'in göndermiş olduğu hediyeleri sundu. Ancak Sultan Ahmed Celâyir'in göndermiş olduğu hediyelere bakmaya bile tenezzül etmeyen Timur, elçiye saygısından ötürü değerli hediyeler, at ve para vererek Bağdad'a gönderdi Bk. Şâmî, *Zafernâme*, 169; Yezdî, *Zafernâme*, 218, 219; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî*, 356; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 455; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 152-153. Makrîzîye göre ise Timur, Şeyhülislam Nureddîn'e Bağdad'ı kendisine bağışladığını söyledi ve Şeyhülislam Nureddîn, Sultan Ahmed Celâyir'e mektup yazarak Timur'un gelmeyeceğini bildirdi. Fakat Timur, onları kandırmıştı ve daha Şeyhülislam Nureddîn Bağdad'a ulaşmadan Timurlu ordusu Bağdad'ın batısında karargâh kurdu. Bk. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk Li Ma'rîfet-i Düveli'l-Mülûk*, III/2, (Yay. Saîd Abdülfettâh Aşûr), Kahire 1970, 788; Musa Şamil Yüksel, "Bir Memlûk Kaynağında Timur ile İlgili Kayıtlar", *60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan*, (Haz. E. Semih Yalçın), Ankara 2003, 709.

³⁵³ Makrîzî ve Tagrıberdî'ye göre Timur, Sultan Ahmed Celâyir'e hil'at ve sikke yollamış, Sultan Ahmed Celâyir hil'atı giyip Bağdad sokaklarında gezerek Timur adına sikke kestirmiştir. Bk. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk Li Ma'rîfet-i Düveli'l-Mülûk*, III/2, 788; İbni Tagrıberdî, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, 301; Musa Şamil Yüksel, *El-Makrîzî (Kitâb es-Sulûk) ve İbn Hacer (İnbâ' el-Gumr)'de Timur ile İlgili Kayıtlar ve Çağdaş Arap Tarihçilerine Göre Timur Tasviri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2001, 7.

Timur, Celâyirliler'in merkezi olan Bağdad'ı almış ve böylece Azerbaycan'ın güvenliğini sağlamak adına önemli bir zafer kazanmış oldu.³⁵⁴

1.3.2. Başarısız Alıncak Kalesi Muhasarası

Bağdad'ın alınmasından sonra Timur, 1394 yılında sırasıyla Urfa, Cezire, Mardin, Meyyafârikîn, Batman, Bitlis ve Muş'u ele geçirdi. Bitlis'te bulunduğu esnada Muhammed Derviş Barlas'ı da kalabalık bir ordu ile bir türlü alınamayan Alıncak Kalesi'ne³⁵⁵ gönderdi. Kendisi ise Kara Yusuf'u bertaraf etmek için Muş sahrasına yöneldi. Fakat onun gelişini duyan Kara Yusuf, ailesini de yanına alarak bölgeyi terk etti. Timur, İbac Oğlan, Şahaşah Bahadır ve diğer bazı emirleri Burhan Oğlan'ın hizmetine vererek kalabalık bir orduyu kağan Türkmenlerin ardından gönderdiyse de bir netice alınmadı. Türkmenlerin tamamen bertaraf edilmesi amacıyla bu defa Miranşah'ı görevlendirdi. İtaat etmeyenlerin kılıçtan geçirilmesini isteyen Timur, Miranşah'ın daha sonra da Alıncak Kalesi muhasarasına katılmasını emretti. Kendisi ise Aladağ'a doğru hareket etti. Bu sırada kışı Sultaniye'de geçiren Saray Mülk Hanım, Tuman Ağa ve diğer hanımlar da baharla birlikte Adilceviz'a gelmiş bulunan Timur'un yanına vardılar.³⁵⁶

Timur, Üçkilise yolu üzerinden çocukları ile buluşmak için Sultaniye'ye doğru hareket etti. Burada devlet işleri ile meşgul olarak, Timur Hoca Ak Buga'yı Alıncak Kalesi'ne gönderme kararı aldı. Öyle ki, daha önceden Alıncak Kalesi'nin alınması için gönderdiği Muhammed Derviş Barlas'ın emrindeki ordu başarı sağlayamıyordu. Kalenin savunucusu olan Emir Altun, Timurlu ordularına karşı dirençli bir mukavemet

³⁵⁴ Şâmî, *Zafernâme*, 169-171; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 104-105; Yezdî, *Zafernâme*, 218, 220; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî*, 356-357; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 136; Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk Li Ma'rifet-i Düveli'l-Mülûk*, III/2, 788-789; Tagrıberdi, *En-Nüccümü'z-Zâhire*, 302; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1063-1064; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 455-456; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 153-157; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 196; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, I, 580; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 89-90; Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, 72; Simnânî, *Timurleng*, 176-189-190; Armutlu, *Sultan Ahmet Celâyir*, 29-30.

³⁵⁵ İbn Arabşah, Timur'un Bağdad'a girmeden önce Tebriz'e geldiğini, Tebriz'i yağmaladıktan sonra Alıncak Kalesi'ne bir ordu gönderdiğini ve ardından Bağdad'a girdiğini yazmıştır. Fakat Timur'un Bağdad'ı almadan önce Tebriz'e gitmesi ve yağmalaması diğer kaynaklarda geçmemektedir. Ayrıca Alıncak Kalesi'ne ordu sevkmesi de zafernâmelerde, Timur'un Bağdad'ın alınmasından sonra Bitlis'te bulunduğu sırada olduğu geçmektedir. Bk. İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 105.

³⁵⁶ Şâmî, *Zafernâme*, 178-186; Yezdî, *Zafernâme*, 232, 241; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî*, 361-362; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1065-1068; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 208-209.

gösteriyordu. Emir Altun, İbn Arabşah'a göre Sultan Ahmed Celâyir'in en çok güvendiği adamlarındandı. Emir Altun, Timurlu ordularına karşı gece kaleden çıkarak baskınlar yapıyor ve kaleyi teslim etmemek adına başarılı baskınlar veriyordu. Çaresiz kalan Muhammed Derviş Barlas, bu durumdan Timur'u haberdâr etti. Böylece muhasaranın uzun sürmesi ve başarı sağlanamaması üzerine Timur, Timur Hoca Ak Buga'yı 40.000 kişilik orduyla Alıncak Kalesi'ne, Muhammed Derviş Barlas'ın yardımına gönderdi. Timur Hoca Ak Buga'nın komutasındaki ordu, Alıncak Kalesi'ne gelerek kuşattı. Bu esnada Emir Altun dışarıda olup yakındaki Timurlu askerlerine saldırı düzenlemek için çıkmıştı. Kaleye döndüğü vakit bir toz bulutu gören Emir Altun, kaçmanın imkânsız olduğunu anlayınca savaşmaya karar verdi. Hem kale içindekiler hem de dışındakilerin ani gece baskınları ile Timurlu ordusunu yıpratın Emir Altun'un emrindeki askerlerin cesareti sonucunda Timurlu ordusu bozuldu ve kaçmaya başladı. Timurlu ordusunu komuta eden Timur Hoca Ak Buga ve başka bir emir, Emir Altun'un askerleri tarafından öldürüldü. Emir Altun, cesur askerlerinin savaşı sayesinde Timurlu ordusunu durdurabildi. Emir Altun'un bu başarısı Timur'un kulağına gelince o, oldukça hiddetlendi ve bizzat kendisi ordusu ile birlikte Alıncak Kalesi'ne yürüdü. Kale önlerine gelen Timur, kaleyi muhasara altına alarak kuşattı ve giriş çıkışları kapatarak beklemeye başladı. Ancak Emir Altun bu defa da kaleyi oldukça iyi savunarak Timur ve ordularına geçit vermedi. Timur ve askerlerinin canlarını bezdirinceye kadar baskınlar yapan Emir Altun, bu siyasetinde başarılı oldu ve Timur, kalenin alınmasının şimdilik imkânsız olduğuna karar vererek 1394 yılında Avnik Kalesi'ne gitmek üzere hareket etti. Fakat muhasaranın devam ettirilmesi için de bir miktar askeri Alıncak'ta bıraktı.³⁵⁷

1.3.3. Avnik Kalesi'nin Alınması

Alıncak Kalesi'ne asker bıraktıktan sonra ordusu ile Muş sahrasına yönelen Timur, ilk olarak Aydın Kalesi'ne gelerek burayı itaat altına aldı ve ardından Üçkilise'ye geldi. Burada iken Erzincan emiri Mutahharten hediyelerle Timur'un yanına gelip bağlılığını bildirdi. Timur da onu ödüllendirerek birçok hediyeler verdi. Timur, Üçkilise'den sonra Avnik Kalesi'ne hareket etmeyi planladı. Nitekim Timurlu

³⁵⁷ Şâmî, *Zafernâme*, 186; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 105-107; Yezdî, *Zafernâme*, 241; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 209; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 90-91; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Muntakâ-i Şîrvân*, 95; Aliyeva, "Emir Timur'u Şaşirtan Azerbaycan'daki Elince Kalesi", 191.

ordularından kaçan Celâyirîliler'in sığınağı Alıncak Kalesi iken, Türkmen Kara-Koyunluların sığınağı da Avnik Kalesi'ydi. Avnik Kalesi de Alıncak Kalesi gibi müstahkem bir yapıya sahip olup, Kara Mehmed'in oğlu olan Mısır Hoca önderliğinde Timurlu ordusuna karşı bağlılık bildirmeyen kalelerdendi. Timur, bu kalenin Kara-Koyunlular açısından ne kadar önemli olduğunu bildiği için Kara-Koyunluların en önemli sığınaklarından olan bu kaleyi ele geçirmek istedi. Bu amaç doğrultusunda Mirza Muhammed Sultan'ı kalabalık bir ordu ile Avnik Kalesi'ne gönderdi. Kendisi ise 1394 yılı Haziran ayında harekete geçerek Alış otağına gelerek burada karargâhını kurdu. Ardından Köseadağ üzerinden Mirza Muhammed Sultan'dan önce Avnik'e geldi. Timurlu ordusunun hücumu ile kısa sürede kale ele geçirilse de Mısır Hoca, dağın tepesine çekilerek Türkmen askerleri ile savunmaya geçti. 19 Haziran'da, Mısır Hoca mukavemet gösteremeyeceğini anlayınca oğlunu hediyelerle birlikte Timur'a göndererek âmân diledi ve kendisinin affedilmesi durumunda gelip itaatini bildireceği haberini yolladı. Ancak Timur, Mısır Hoca'nın oğluna iyi davranmakla birlikte bağışlanması için kendisinin bizzat huzura gelmesi şartını ileri sürdü. Bu mesajı alan Mısır Hoca, korkusundan Timur'un sözlerine güvenmeyerek tekrar saldırıya geçti. Ertesi gün Mutahharten, Mısır Hoca'yla görüşerek Timur'a itaat etmesini nasihat etti. Mısır Hoca durumdan daha fazla korkmuş olmalı ki, oğlunu ve Satılmış adlı bir akrabasını tekrar Timur'a gönderdi. Ancak gönderdiği mesaj aynı olduğundan bu defa Timur, onun itaat edeceğine güvenmeyecekti. Nitekim Timur elçi olarak gelen Mısır Hoca'nın oğlu ve Satılmış'ı hapsedti. Bu sırada 21 Haziran 1394'te kaleye gelen Mirza Muhammed Sultan ve askerleri hücum ederek gecedен sabaha kadar Mısır Hoca'nın ordusuyla vuruştular. Sabah olunca Mısır Hoca'nın oğlu Timur'un huzuruna getirildi. Timur ona hediyeler vererek babasının gelip bağlılığını bildirmesi şartıyla affedileceğini söyledi ve gitmesine izin verdi. Ancak bundan da bir sonuç alınamayınca Timurlu ordusu mancınıklarla kaleyi döverek birçok yerini yıktılar. Kalede sıkışan Mısır Hoca'nın bu defa da annesi Timur'a gelerek oğlunun affedilmesini istedi. Timur daha önce belirttiği gibi, kendisinin huzura gelmesi şartı ile affedileceğini söyledi. Fakat Mısır Hoca korkusuna yenik düşerek bu defa da Timur'un bu isteğini yerine getirmeyince kale hisarının karşısına Timur yeni bir hisar yaptırdı ve mancınıkla kaleyi tekrar dövdürmeye başladı. Bu sırada Ramazan ayının 15. günü olmuş ve kalede su tükenmişti. Sivil halkı kaleden çıkararak askerlerle birlikte tekrar savunmaya geçen

Mısır Hoca, Timurlu ordusuyla baş edemeyeceğini anlayınca bir elçi de Mirza Muhammed Sultan'a göndererek af diledi. Mirza Muhammed Sultan elçiyi Timur'a götürse de Timur, aynı şartı ileri sürdü. Bütün bu çabalar ve davetlere aldırmayan Mısır Hoca cahil cesaretiyle çarpışmaya devam edince Timurlu askerleri lağımlar açarak kaleye girmeye başladı. Mısır Hoca'nın askerleri korkularından kendilerini kaleden atınca çaresiz kalan Mısır Hoca, son olarak annesi ve oğlunu birlikte Timur'a gönderdi. Timur, yine huzuruna gelmesi halinde onu affedeceğini söyleyince Mısır Hoca 31 Temmuz 1394'te bu defa kaleden dışarı çıkarak Mirza Muhammed Sultan'a geldi ve kaleyi teslim etmek zorunda kaldı. Muhammed Sultan'ın arabulucu olmasıyla Timur, onun canını bağışladı. Fakat Mardin hâkimi ile birlikte Sultaniye'ye ve oradan da Semerkand'a götürülmesini emretti. Timur, kalenin idâresini Emir Atlamış'a verdi ve yanına da asker bırakarak Türkmen saldırılarına karşı böylece kalenin korunmasını sağlamış oldu. Avnik Kalesi'nin uzun süren muhasara ile alınmasıyla Kara-Koyunlu Türkmenlerinin baş sığınağı Timurluların eline geçmiş oldu.³⁵⁸

Avnik Kalesi'nin alınmasından sonra Timur, Mutahharten'i yanına çağırarak Erzincan vilâyetini kendisine bağışladı. Bu sırada daha önce Aydın Kalesi'nin muhasarası için görevlendirilen Emir Zîrek, Emir Bayezid karşısında başarılı olmuş ve kaleyi neredeyse almış bulunuyordu. Emir Bayezid ise çaresiz kalınca geceleyin kaleden kaçarak Timur'un yanına geldi ve âmân diledi.³⁵⁹

³⁵⁸ Şâmî, *Zafernâme*, 186-190; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 123-124; Yezdî, *Zafernâme*, 241-244; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî*, 362; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1068; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 460-461; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 209-210; *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, (Haz. Osman Turan), TTK Yay., Ankara 2007, 83; Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum (Tarihi, Anıtları, Kitabeleri)*, Bozkurt Basımevi, İstanbul 1936, 76; Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992, 96-98; Savaş Eğilmez, *Erzurum (Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar)*, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Yay., İstanbul 2012, 155-157; Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür)* 1438-1467, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, 71-72; Ahmet Toksoy, *Karazdan Otlukbeline Savaşlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1998, 154-156; Metzoplu Toma, eserinde Avnik Kalesi'nin teslim alınmasından sonra Timur'un emriyle 100 kişinin kale duvarından atılarak öldürüldüğünü yazmıştır. Bk. Metsopski, *Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi*, 21; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 137; Simnânî, *Timurleng*, 198-199.

³⁵⁹ Şâmî, *Zafernâme*, 190; Yezdî, *Zafernâme*, 245; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1068-1069; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 461; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 210.

1.3.4. Gürcüler Üzerine İkinci Sefer

Avnik Kalesi'nin alınmasından sonra Timur, Doğu Anadolu'da Türkmen hâkimiyetine böylece darbe indirip Gürcistan topraklarına yöneldi. Fetih harekâtlarında daha çok İslâm belde ve vilâyetlerine seferler düzenleyen Timur, bu defa ordusuyla Hristiyan Gürcüler üzerine gitti. Timur'un bu sefere çıkmasının sebepleri olarak cihad anlayışı, daha önce itaat etmesine karşılık Timur tarafından yeniden idârenin başına bırakılan Bagrat'ın sözünden dönerek isyan etmesi ve Azerbajan sınırlarına yakınlığı açısından Gürcistan'ın ele geçirilmek istenmesi olarak sıralayabiliriz. Öte yandan bu sıralarda Gürcü topraklarının tamamını kapsayan bölgede çıkan veba hastalığı zaten Gürcülerin belini bükmüştü. Bu durum, Timurlu ordularının Gürcü topraklarını ele geçirmeleri hususunda gerekli kolaylığı da sağlayacaktı. Hastalık ile boğuşan bölge halkı, Timurlu ordularının bölgeye girmesi ile iki felaketi birden yaşamaya başlayacaktı.³⁶⁰ Timur ilk olarak Burhan Oğlan, Hacı Seyfeddîn, Cihanşâh Beg ve Osman Bahadır adlı emirlerini kalabalık bir ordu ile Gürcü topraklarına gönderdi. Kendisi ise Aladağ yolu üzerinden Gürcistan'daki Ahıska bölgesine hareket etti. Yol boyunca düşmanlık sergileyen Gürcülerin kılıçtan geçirilmesini emretti. Bu emir ile Timurlu orduları itaat etmeyen Gürcüleri kılıçtan geçirerek mallarını yağmaladılar. Timur ise yolda avlanarak Kars'a geldi. Bu arada Timur tarafından öncü birlik olarak gönderilen emirler de birçok kale ve hisarları ele geçirerek Timur'un yanına döndüler.³⁶¹ Nitekim bu seferler neticesinde Tiflis yağmalandı ve Kaheti-Kartli arasında bulunan bölgeler talan edildi. Hristiyan din adamları öldürüldü ve kiliseler yerle bir edildi. Başta Sweti-Tzkhoveli'nin Kilisesi ve Mtzkheta Katedrali olmak üzere Gürcistan'ın çoğu bölgelerindeki kiliseler yıkıldı. Bu yıkımlardan sadece bu bölgeler değil aynı zamanda üst Kartli'nin bütün yerleri de nasibini aldı.³⁶²

³⁶⁰ Brosset, *Histoire De La Georgie*, 654; W. E. D. Allen, *A History of The Georgian People*, London 1932, 123; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 423-424.

³⁶¹ Şâmî, *Zafernâme*, 190-191; Yezdî, *Zafernâme*, 245; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1069; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 461; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 210-211; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, I, 581.

³⁶² Allen, *A History of The Georgian People*, 124; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 424.

1.3.5. Gürcüler Üzerine Üçüncü Sefer

Gürcülere karşı yapılan ikinci seferde bölge toprakları yağma edilse de Timur, Gürcülerin Toktamış Han ile ittifak kurarak Kafkaslar'daki Daryal Geçidi'ni Timurlulara kapatması şüphesini bertaraf etmek amacıyla ordusuyla 14 Eylül 1394 yılında harekete geçerek Kûhistân (Kafkaslar) yolu üzerinden Gürcü topraklarına girdi.³⁶³ Öte yandan bu seferin bir amacı da daha önceki Gürcü seferinde itaat etmeyen Kara Kalkanlı (Meshed-Ahıska) Gürcülerinin hâkimiyet altına alınması düşüncesiydi. Yine Şeki hâkimi Seyyîd Ali Arlat da henüz Timur'a itaat etmemişti. Tüm bu sebepler neticesinde Gürcü topraklarına giren Timur'un geldiğini haber alan Kara Kalkanlı Gürcüleri kale ve hisarlara sığınarak geçtilerse de başarılı olamadılar ve Timurlu orduları Gürcülerin birçoğunu kılıçtan geçirip mallarını yağmaladılar. Ardından Tiflis'e girerek şehri yağmalayan Timurlu ordusu, Şeki şehri önlerine kadar gelip burada karargâhını kurdu. Burada birkaç gün ordusunun dinlenmesinden sonra Timur, Bertaz şehrinin alınması amacıyla Hacı Seyfeddîn ve Cihanşâh Bahadır'ı seçme askerlerle öncü birlik olarak gönderdi. Şehri ele geçiren Timurlu emirleri halkı da esir ederek Timur'un yanına döndüler. Timur ardından Şeki'nin alınması için Şeyh Nureddîn Sarı Buga'yı kalabalık bir orduyla Kûhistân tarafına gönderdi. Şeyh Nureddîn'in bölgeye gelmesiyle Seyyîd Ali Arlat korkusundan Elbûrz Dağı'na kaçtı. Bunun üzerine Timurlu ordusu Seyyîd Ali'nin saray ve mallarını yağmalayarak geri döndü. Böylece Şeki vilâyeti de Timurlu hâkimiyetine girmiş oldu.³⁶⁴ Ancak tüm bu fetihlere rağmen Timur, Daryal kapılarını henüz ele geçiremedi.³⁶⁵ Nitekim bu sıralarda Toktamış Han'ın güneye inerek Şirvan topraklarını yağmaladığı haberi gelecek ve Timur bu tehdidin üzerine gitmek zorunda kalacaktı.

1.3.6. Terek Zaferi ve Toktamış Han'ın Tamamen Bertaraf Edilmesi

Timur, Şeki'nin alınması ile ilgilendiği esnada Toktamış Han'a ait ordunun Derbend'den geçerek Şirvan topraklarını yağmaladığı haberi geldi. Toktamış Han'ın

³⁶³ Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 198.

³⁶⁴ Şâmî, *Zafernâme*, 191; Yezdî, *Zafernâme*, 247; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1069; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 462; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 212; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 198; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mıntıkâ-i Şirvân*, 88.

³⁶⁵ Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 198.

ordusunda Ali Oğlan, İlyas Oğlan, İsa Beg ve Yağlıbek gibi isimler vardı. Şirvan ve dolayısıyla Azerbaycan topraklarını kendi toprakları olarak gören Timur, bu durumu haber alır almaz ordusuyla bölgeye hareket etti. Orduya, mirzalar ve emirler de kendilerine bağlı birliklerle katıldılar. Timur'un bölgeye geldiğini duyan Deşt-i Kıpçak ordusu kaçtı ve Timur, Kür Nehri boyunca ilerleyerek Yurtçiler'e³⁶⁶ önden gitmelerini ve kışlak için yer bulmalarını emretti. Neticede Mahmudabâd bölgesi uygun görüldü ve Timur, Mahmudabâd'a bağlı Fahrabâd Köyü'nün yakınında Kalın Künbed'de kışlamak üzere burada çadırların kurulmasını emretti. Ardından Sultaniye'ye haber gönderilerek harem ve çocukları çağrıldı. Ağırliklarla birlikte Timur'un haremî, Alıncak Kalesi muhasarasında bulunan Miranşah ve Şiraz'da bulunan Mirza Pîr Muhammed de orduları ile Timur'un yanına geldiler. Böylece Timur ve ordusu kışı burada geçirdiler.³⁶⁷

Toktamış Han'ın bu kadar cesur davranmasının altında bazı nedenler yatıyordu. Öyle ki, 1391 yılındaki ilk karşılaşma ve yenilgiden sonra Timur, Toktamış Han'ı ele geçirememişti. Toktamış Han, bu yenilgiden sonra toparlanmaya çalışmış, hâkimiyetini korumuş olsa da ülkesinin doğu kısımlarını kaybetmişti. Dolayısıyla Toktamış Han güç toplamak amacıyla knezliklerin iç içlerine müdâhil olup onlar arasında bir denge politikası izledi. Ayrıca Moskova Knezliği'ni kendi yanına çekebilmek için Nije-Gorod'u Moskova Knezliği'ne verdi. Moskova knezi Vasili, durumdan memnun kalarak Toktamış Han'a hediyeler gönderip onu han olarak kabul edeceğinin garantisini verdi. Bunun yanı sıra Toktamış Han, Litvanya ve Polonya tarafında da durumunu kuvvetlendirdi. Lehistan kralına hâkimiyetini kabul ettirerek vergiye bağladı. Böylece Slav topluluklarının desteğini aldı. Memlûklü Devleti ile de bu yönde ilişkiler kuran ve 1393 ile 1394 yıllarında iki defa elçilik heyeti gönderen Toktamış Han, Timur'a karşı ittifak oluşturma çabasına girdi. Esasında Sultan Berkuk da bu ittifakı istiyor olup, ittifaka Osmanlı Devleti'nin de dâhil olmasını arzu ediyordu. Bu cümleden olarak

³⁶⁶ Timurlu askerî görevlilerinden olan Yurtçî, ordunun konaklama işleri ile görevliydi. Ordunun karargâh kuracağı yeri tespit etmek, yaylak ve kışlak olarak kullanılacak yerleri tâyin etmek, sulak ve otlak yerleri belirlemek, su baskını ve diğer tehlikelere karşı korunaklı yerleri tespit etmek de yine Yurtçî'nin görevleriydi. Bk. Macit, *Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, 57.

³⁶⁷ Şâmî, *Zafernâme*, 191; Yezdî, *Zafernâme*, 247-248; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1069; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 462; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 212-213; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, I, 581-582.

Toktamış Han 1391 yenilgisinden itibaren ittifak girişimlerinde bulunarak Kafkaslara yönelmiş ve Azerbaycan politikasını hayata geçirebilmek için birçok faaliyette bulunmuştu.³⁶⁸

Kış Fährabâd'da geçiren Timur, baharla birlikte Toktamış Han'ın üzerine giderek Azerbaycan hâkimiyetini pekiştirmek ve Toktamış Han'ın tecavüzkâr hareketlerine son vermek istedi. Arabşah'a göre Toktamış Han'ın hizmetinde bulunup daha sonraları kaçarak Timur'a sığınan Edigey'in kışkırtmaları da Timur'un bölgeye yönelmesinde oldukça etkili olmuştur. Nitekim Edigey'e göre Deşt-i Kıpçak seferi kolay ve getirisi oldukça fazla olacaktı. Bu görüşe de itimad eden Timur, ağırlıkların Sultaniye'ye gönderilmesini istedi ve Saray Mülk Hanım ve Tuman Ağa'nın mirzalarla birlikte Semerkand'a gitmelerine izin verdi. Çolpan Mülk Hanım ve diğer bazı hatunlar ise güvenilir emirlerin yanında Sultaniye'ye gittiler.³⁶⁹

Timur, henüz kışlakta iken Toktamış Han'a bir elçilik heyeti gönderdi. Bu elçilik heyetinin başında son derece zeki, tatlı sözlü ve işbiririci olan Şemseddîn Almalığî bulunuyordu. Yezdî'ye göre Derbend'i geçerek Timur'un mektubunu getiren Şemseddîn Almalığî'ye Toktamış Han oldukça iyi davranarak barış yapmaya sıcak baktı. Ancak yukarıda da bahsi geçen Toktamış Han'ın işbilmez beyleri, bu barışa sıcak bakmadıkları gibi Toktamış Han'ı da Timur'a karşı kışkırttılar. Bunun tesiriyle de o, Timur'un mektubuna karşılık olumsuz yanıt verdi. Ancak Şâmî'nin verdiği bilgiye bakılırsa Şemseddîn Almalığî geri döndüğünde Timur, ordusu ile birlikte Samur Nehri'ne kadar gelmiş ve Elbûrz Dağı'nın eteğinde karargâhını kurmuştu. Dolayısıyla Timur, elçilik heyetine rağmen Toktamış Han'ın üzerine gitmeyi ve böylece Cuci Ulusuna ait toprakları ele geçirmeyi kesin olarak kararlaştırmış olduğunu söylemek mümkündür. Hazırlıkların tamamlanmasıyla Timur, ordunun silahlarını teftiş etti. Yezdî'ye göre, bu ordunun bir ucu Elbûrz Dağı'nda, diğer ucu ise Hazar Denizi'nde olacak şekilde büyük ve gösterişliydi. Yola koyulan ordu Derbend'i geçerek ilk olarak

³⁶⁸ Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, I, 581; Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, 174; Kafalı, "Toktamış", 417-418; Akbıyık, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi", 135; Cüneyt Kanat, "Memlûk Kaynaklarındaki Osmanlı İmajının Değişim Süreci", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/1, Temmuz 2006, 124; İlyas Kamalov-İlknur Mirgaliyev, "Altın Orda-Osmanlı Münasebetleri", *Akademik Bakış*, 2/3, Kış 2008, 190.

³⁶⁹ Şâmî, *Zafernâme*, 192; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 133-134; Yezdî, *Zafernâme*, 248-249; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 212.

Toktamış Han'ın yanında yer alan Moğol asıllı Kitağlar (Kaytaklar)'ın üzerlerine gitti. Kitağlar'ı bertaraf eden Timur, Toktamış Han'a ilk darbeyi böyle vurmuş oldu.³⁷⁰

Timur'un üzerine geliyor olmasından korkan Toktamış Han, Timur'a Ortak adlı emirini elçi olarak gönderdi. Ancak yolda Timurlu ordusunu gören Ortak, geri dönerek Timur'un çok büyük bir ordu ile Derbend'i geçtiğini haber verdi. Bunun üzerine Toktamış Han, Kazançî adlı emirini monkulay yaparak Timur'a doğru gönderdi. Ancak Timur'un bunu haber alması ile âni baskın sonucunda Kazançî ve emrindeki askerler bozguna uğrayarak geri kaçtılar. Timurlu ordusu Kazançî'yi takip ederek Sevinç Suyu kenarına geldi. Toktamış Han ise Terek Nehri civarında karargâhını kurdu. Timurlu ordusunun yaklaşması ile Toktamış Han, bu muazzam şekilde disiplinli olan ordunun önünden geri çekilmeye başladı. Ancak Timur, ordusuyla birlikte Toktamış Han'ı takip ederek Terek Nehri'ni geçti. Bu esnada Timurlu ordusunda iâşe sıkıntısı başgösterdi. Çulat şehrinde iâşe temin edildikten sonra Toktamış Han'ın Terek Nehri boyunca ilerlediği haberi gelince Timur, geri dönerek ordusuna savaş nizâmı verdi. 14 Nisan 1395 yılında iki ordu birbirine yaklaştı. Toktamış Han'ın bir gece baskını planı, Timurlu askerlerinin uyumaması sayesinde bertaraf edildi. Böylece iki ordu geceyi bu şekilde geçirdikten sonra, sabah her iki ordu da savaş düzenini aldı. Ordusunu 7 kol halinde tanzîm eden Timur, bu savaşta da Kunduzca Savaşı'ndaki savaş stratejisini³⁷¹ tatbik etmeyi planladı. Mirza Muhammed Sultan'ı merkez kuvvetlerinin başına koydu. Bu sırada Toktamış Han'ın adamlarından biri Timur'a vararak Kıpçak ordusunun sağ kolundan geldiğini ve Timurlu sağ koluna saldırıda bulunulacağını söyledi. Bu saldırıyı ise Toktamış Han'ın önemli beylerinden olan Künçe Oğlan, Bekyarık Oğlan, Aktav, Davud Sofi ve Ödürgü gibi isimler üstlenecekti. Bu bilgi üzerine Timur, o tarafa doğru harekete geçti ve Toktamış Han'ın ordusu bozularak kaçmaya başladı. Timur'un emrinde bulunan 27 koşundan³⁷² 50 kişilik bir grup, kaçan orduyu takip etti. Ancak merkeze doğru kaçan Toktamış Han'ın birlikleri toparlanarak tekrar saldırıya geçip

³⁷⁰ Şâmî, *Zafernâme*, 192; Yezdî, *Zafernâme*, 249-250; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî*, 363; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1070; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 462; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 165-166; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 214-215; Kafalı, "Toktamış", 418.

³⁷¹ Kunduzca Savaşında Timur'un uyguladığı savaş stratejisi için bk. Macit, *Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, 133-134.

³⁷² Birkaç yüz kişilik askerî birliktir. Bu sayı net olmayıp bine kadar da çıkabilirdi. Bk. Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente*, I, 406.

Timur'un bulunduğu birliğe kadar yaklaştılar. Bu esnada Şeyh Nureddîn, Allahdâd Vefadâr, Hüseyin Melik Kavçin, Emir Zîrek Cakü gibi isimlerin yardımı koşması ile bu tehlike bertaraf edildi. Bundan sonra Toktamış Han'ın ordusunun süvari saldırıları, Timurlu okçularının ok atışlarıyla durdurulabildi. Toktamış Han ve emrindekiler de geri çekilerek savaşı kaybedip³⁷³ kaçmak zorunda kaldılar. Böylece Terek Savaşı'nı kazanan Timur, orduda faydalı olan emirlere hediyeler vererek gönüllerini kazandı.³⁷⁴

Toktamış Han'ın kaçması üzerine Timur, onun yerine tahta Urus Han'ın oğlu olan Kayrıcak Oğlan'ı çıkarttı. Bu zafer ile birçok ganimet elde edilse de Toktamış Han ele geçirilememişti. Dolayısıyla Timur, onun takip edilmesi ve yakalanması için yola koyuldu. Ancak Toktamış Han, yanındakilerle birlikte Bulgar'a kaçtı. Onun takibi esnasında Timur, Rus vilâyetlerini de yağmalamak istedi. Timurlu orduları önünden kaçan ve Toktamış Han'ın emirlerinden olan Bekyaruk Oğlan, Aktav ve Taş Timur Özi Nehri boyuna gelmişlerdi. Timurlu ordusu da bu kişileri takip ile Özi, Ten ve İdil boyunca fetihlerde bulunup buraları yağmaladı ve ardından Dinyeper ve Don bölgelerinde kaçan birlikleri takip etti. Böylece Rus şehirlerine yaklaşan Timurlu ordusu, Karasuk'u yağmaladı ve Moskova³⁷⁵ sınırına kadar gidip şehrin dışını

³⁷³ Toktamış Han'ın bu savaşı kaybetmesini İbn Arabşah farklı bir sebebe bağlamıştır. Ona göre daha göğüs göğüse çarpışma başlamadan önce Toktamış Han'ın ordusunun sağ kanat komutanı, Toktamış Han'a gelerek ordudaki emirlerden birine kızgınlığını belirtti ve öldürmek için izin istedi. Toktamış Han bu kişiye, şu anda bu durumun gerçekleşmesinin imkânsızlığını, Timur tehlikesinin bertaraf edildikten ve zafer kazanıldıktan sonra intikamın alınmasını söyledi. Ancak komutanın o an için intikam istemesi ve olumlu bir cevap alamaması üzerine kalabalık bir grupta ordudan ayrıldı. Ardından bazı kabileler de savaş alanından ayrılınca ordu bozuldu ve Toktamış Han çaresiz kalarak savaşa girerek Timurlu ordusuna yenilip kaçtı. Bk. İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 139-141; Simnânî, *Timurleng*, 168-169.

³⁷⁴ Şâmî, *Zafernâme*, 192-194; Yezdî, *Zafernâme*, 254-255; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî*, 363-365; Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk Li Ma'rifet-i Düveli'l-Mülûk*, III/2, 842; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1071; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 463-465; Hurşah el-Hüseyînî, *Târih-i Kutbî*, 166-168; İsfahânî Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 215-216; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*. I, 581; Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, 72; Kafalı, "Altın Ordu", 118; Mustafa Kafalı, "Timurlular", *Türkler*, 8, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 518.

³⁷⁵ Jean Paul Roux, doğu kaynaklarının aksine Timurlu ordularının Moskova'yı ele geçiremediklerini kaydetmiştir. Bk. Roux, *Türklerin Tarihi*, 315. Yakubovskiy de bu bilginin yanlışlığını Rus kroniklerinden hareketle ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre doğu kaynaklarının aksine Rus kaynaklarında, Moskova'nın çevresinden söz edilmemekle beraber doğu kaynakları Ryazan topraklarını Moskova prensliğinin sınır topraklarıyla karıştırmışlardır. Timur, Ryazan topraklarına girip Elec şehrini almıştır ve Ruslarla savaşa girmekten çekinmiştir. Bk. Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, 179. Kamalov'a göre Timur'un Moskova sınırlarına kadar gelmesinin nedeni hiçbir zaman Rusya'yı ele geçirme amaçlı olmamıştır. Zira Rus topraklarına hareketin temel nedeni, Toktamış Han'ın askerlerini takip etmek ve ganimet elde etmek amaçlıydı. Bu konu ile ilgili ve Timur'un Rusya seferi hakkında daha tafsilatlı bilgi için Bk. İlyas Kamalov, "Timur'un Hayalî Moskova Seferi" *Karadeniz Araştırmaları*, 6/23, Güz 2009, 29-39; L. N. Gumilev'e göre Yezdî ve Şâmî'nin eserlerinde işledikleri Rus seferi, gerçekleşmeyen bir seferdir. Ona göre Rus seferi sadece arzu edilen bir seferdi ve ganimet

yağmaladılar. Diğer bir Timurlu ordusu da Kırım, Karadeniz ve Azak Denizi'ne yönelerek Hacı Tarhan, Saray, Urus ve Uruşçuk şehirlerinin yanı sıra Azak ve Kırım tarafını da yağmaladılar. Deşt-i Kıpçak seferi ile Toktamış Han ele geçirilemese de Altın Orda Devleti'nin bütün gücü konumundaki sağ ve sol kolu ve ticaret merkezleri olan şehirleri tahrip edildi. Bu sefer neticesinde Kuzey Kafkaslar, Karadeniz ve Deşt-i Kıpçak'ı harabeye çeviren Timur bu bölgelerden hareketle Şirvan ve Azerbaycan'a yöneldi.³⁷⁶

1.3.7. Timur'un Şirvan ve Azerbaycan'a Gelişi

Timur, Şirvan'a doğru hareket ettiği sırada yolda Zirihgirler³⁷⁷ ve Gilan ahalisi türlü hediyelerle gelerek Timur'a bağlılıklarını bildirdiler. Yine Kitağlar da Timur'a itaat ettiler.³⁷⁸

Şirvan'a açılan kapı olan Derbend'e gelen Timur, şehir hisarının tamiri için emir verdi ve kalenin yapımı tamamlanıncaya kadar orada konakladı. Beş yıllık bu uzun seferde Timur'un daima hizmetinde bulunan ve askerî destek sağlayan Şeyh İbrahim izin isteyerek önden gidip hediyeler hazırlatmaya başladı. Şeyh İbrahim Timur'un

toplamak amaçlı bir sefer planı olup seferin reklamı yapılmış ancak sefer gerçekleşmemiştir. Sefer esnasında yağmalananlar Ruslar değil, bozkır kabileleri olmuştur. Bk. L. N. Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, II, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2013, 335-336. George Vernadsky de Timur'un Moskova seferine çıktığını ancak herhangi bir savaş olmadığını belirtmiştir. Ona göre Rusya, bu savaş ihtimaline karşı I. Vasili (1389-1425) öncülüğünde önlem almış fakat Timur Riyazan Prenslüğü'nin güney kesimine kadar gelip seferin maliyetli olacağı kanısına varmış ve geri dönmüştür. Ayrıca bu geri dönüşünü de Ruslar, Kutsal Bakire'nin şefaatine atfetmişlerdir. Bk. George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, (Çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), Selenge Yay., İstanbul 2015, 102.

³⁷⁶ Şâmî, *Zafernâme*, 194-201; Yezdî, *Zafernâme*, 254-264; Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk Li Ma'rîfet-i Düveli'l-Mülûk*, III/2, 842-843; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1071-1073; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 465-466; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 169-170; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 216-219; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, I, 581; Zeki Velidi Togan, "Timur's Campaign of 1395 in the Ukraine And North Caucasus", *The Annals of the Ukrainian Academy of Art And Sciences in the U. S.*, VI, Newyork 1958, 1362; Kafalı, "Altın Ordu", 118; Kafalı, "Timurlular", 518; Akbıyık, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi", 138-139; Kamalov, *Altın Orda-Rus İlişkileri*, 93-94.

³⁷⁷ Zirihgirler tabiriyle Lezginler kastedilmektedir. Mesudî, eserinde bu halkla ilgili bilgiler vermektedir. Müellife göre Zirihgirler yani Lezginlerin yaşadıkları ülke Zirikerân olarak adlandırılmaktadır. Zirikerân, "zırhçı" veya "zırh yapan kişi" anlamına gelmektedir. Nitekim bölge halkı zırh, eyer, üzengi ve kılıç gibi silahların yapımında oldukça maharetlidir. Halk, Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler gibi çeşitli dinlere mensuptur. Ülke iklimi sert olduğundan ötürü komşu halklarca tecrit edilmişlerdir. Bk. Mesudî, *Murûc Ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2014, 155.

³⁷⁸ Şâmî, *Zafernâme*, 201; Yezdî, *Zafernâme*, 264; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1071-1073; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 220.

Şirvan'a gelmesi ile de toylar yaparak dokuzlar sunup Timur'un iltifatını kazandı. Yoluna devam eden Timur, Şirvan'dan Şamahı'ya geçtiğinde Kür Nehri yakasında konakladığı esnada Şeyh İbrahim burada da bir toy vererek hediyeler sundu. Buna mukâbil Timur da ona altın işlemeli elbiseler, altın kemer ve hançer hediye ederek eskiden olduğu gibi Şirvan ve çevresinin yönetimini ona verdi. Ayrıca Derbend'in muhafazasına memur tâyin etti. Bu ittifak her iki tarafın da lehineydi. Nitekim kuzeyden gelen tehtitlere karşı Şirvanşahlar vasıtasıyla bir tampon güç oluşturulması ve Derbend'i koruyup muhafaza edecek bir müttefik gücün varlığı Timur'un arzuladığı bir siyasetti. Yine batı, kuzey ve güney seferlerinde Şirvan bölgesi Timurlu ordusu için lojistik destek merkeziydi. Gerekli olan iaşe ve teçhizat buradaki halktan karşılanıyordu. Şeyh İbrahim açısından ise Şirvan topraklarını savunacak ve kuzeyden gelecek tehtitlere karşı yardım isteyebileceği bir siyasî gücün varlığı açısından Timurlu Devleti'ne tâbi olmak önemliydi. Nitekim 1395 yılındaki Terek Savaşı'nda tüm gücüyle Timur'un yanında yer alması ve savaşta gayret göstermesinin nedeni iki güçlü devletten birinden kurtulma çabasıydı. Yine bu politika sayesinde Şirvan ve çevresine yönetiminin kendisinde kalması için de Timur'un müttefikliği önemli bir durumdu. Ancak bu müttefiklik eşit devletler esaslı değildi. Öyle ki, Şeyh İbrahim Timur'un vasalı olup Timur adına kendi bölgesinde hutbe okutup sikke kestiriyordu.³⁷⁹

Timur birkaç gün sonra Kür Nehri'ni geçerek Aktam'a geldi. Burada bulunduğu sırada Alıncak Kalesi'nin uzun süredir alınamamasından ötürü oğlu Miranşah'ı kalenin muhasarası ve bölgede ele geçirilemeyen yerlerin alınması ile görevlendirdi. Ayrıca yanına Mirza Rüstem ve Cihanşâh Bahadır'ı da vererek ordusunu güçlendirdi. Horasan'da bulunan Miranşah'ın ailesinin, ordusunun ve mallarının da Azerbaycan'a gelmesini emretti. Azerbaycan'dan gelenlerle birlikte Miranşah komutasındaki ordunun sağ kolu Karabağ, Nahçıvan ve Avnik Kalesi'ne kadar uzanan topraklara dağıldılar. Diğer kol ise Hemedân'a kadar olan sınıra yayıldılar. Timur ise buradan hareketle önce Erdebil-Sultaniye üzerinden Hemedân'a geldi ve ardından 18 Temmuz 1396'da Semerkand'a doğru yola koyuldu. Ancak Yezdî'ye göre, yoldayken Mirza Muhammed

³⁷⁹ Şâmî, *Zafernâme*, 201; Yezdî, *Zafernâme*, 264; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1073-1074; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 466; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 220-221; Sâlihû-Gulîzâde, "Berresi-ye Revâbet-i Hâricî Şirvânşâhân-ı Derbendî", 68; Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", 206-207.

Sultan'ın Hürmüz'e gönderilmesi ile burada çıkan boşluk nedeniyle Timur, Cihanşâh Bahadır'a haber göndererek Alıncak Kalesi'nin muhasarası işini Sultan Sencer, Hacı Seyfeddîn ve Miranşah'ın ordularına bırakıp, Mirza Muhammed Sultan'ın ardından Fars vilâyetine gitmesini emretti. Yine Alıncak Kalesi'nden dönen Abdülmelik Karahan'ı da Mirza Rüstem'i getirmesi için görevlendirdi. Mirza Rüstem Sultaniye'ye varınca, Abdülmelik Karahanlı ile birleşti ve Timur'un yanına gelince Timur onu da Mirza Muhammed Sultan'a yardım amaçlı Şiraz'a gönderdi. Kendisi ise Azerbaycan, Kafkaslar ve Gürcü topraklarının zaferi ile sonuçlanan bu uzun ve yorucu seferden sonra 1396 yılının güzünde Semerkand'a geldi ve Hindistan seferinin hazırlıklarına başladı.³⁸⁰

1.3.8. Kara Yusuf'un Faaliyetleri

Timur'un Gürcüler ve ardından Toktamış Han ile mücadelesini fırsat bilen Kara Yusuf da bu sırada boş durmadı. Aladağ'a gelerek Erciş'i geri aldı. Daha önce Timur, Toktamış Han'ın takip edilmesi sırasında Mirza Pîr Muhammed Ömer Şeyh'i 6000 kişilik bir kuvvet ile Şiraz'a göndermişti. Ömer Şeyh Derbend'i aşip Erdebil'e varınca, Kara Yusuf'un Aladağ'a gelip ardından Hoy'a doğru ilerlediği haberini aldı. Ömer Şeyh, bunun üzerine Ebu Said Barlas, Bekiş, Devlet Hâce ve Tevekkül Bahadır adlı emirlerle Tebriz'e geldi ve buradaki Miranşah'ın askerlerini de yanına katarak Hoy'a hareket etti. Güney Azerbaycan'da bulunan Karadere Nehri bölgesindeki Türkmenler, Timurlu öncü birliklerinin geliyor olduğu haberini alınca Kara Yusuf'a bildirdiler ve Kara Yusuf kaçtı. Mirza Pîr Muhammed Ömer Şeyh, Bend-i Mahi'ye kadar Kara Yusuf'u kovalasa da yakalayamadı. Takip için giden ordu ise onu Avnik'e kadar kovaladı. Mirza Pîr Muhammed Ömer Şeyh ise Tebriz üzerinden Sultaniye'ye ve oradan Şiraz'a gitti.³⁸¹

Zafernâmelerde bulunmamasına rağmen Arap kaynaklarında bu mücadeleler esnasında 1395 yılının Eylül-Ekim aylarında Kara Yusuf'un 5.000 kişilik kuvvetiyle

³⁸⁰ Şâmî, *Zafernâme*, 201-202; Yezdî, *Zafernâme*, 264-269; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1074-1075; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 466-477.

³⁸¹ Yezdî, *Zafernâme*, 255; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1071; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 217.

20.000 kişilik Timurlu ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattığı bilgisi geçmektedir.³⁸² Metzoplu Toma'ya göre bu sefere Timur'un vasalı olan Van hâkimi Melik İzzeddîn ve Avnik Kalesi hâkimi Atlamış da katıldılar. Öyle ki, 400 kişilik bir birlik ile Timurlu birliklerine yardıma gelen Atlamış, Timurluların Kara Yusuf ile bir anlaşma yapması üzerine Avnik Kalesi'ne geri dönerken Erciş ovasında Kara Yusuf ve kardeşi Yâr Ali tarafından esir edildi. Askerlerinin bir kısmı öldürüldü, bir kısmı ise esir edildi. Kara Yusuf, Atlamış'ı Kahire'ye gönderdi ve Mısır sultanı Berkuk onu hapsedirdi.³⁸³ Nitekim Makrîzî'nin eserinde 1395 yılının Aralık ayında Kara Yusuf'un elçisinin Atlamış ile birlikte Kahire'ye geldikleri ve Atlamış'ın tutuklanarak İbn et-Tablavî'ye teslim edildiği geçmektedir.³⁸⁴

1.4. YEDİ YILLIK SEFERDE (1399-1404) AZERBAJCAN'DAKİ OLAYLAR

1.4.1. Timur'un Azerbaycan'a Yürümesinin Sebepleri

Beş yıllık seferden Semerkand'a dönen Timur, kışı Göksaray'da geçirdi. Baharda Miranşah'ın kızı adına Semerkand'ın kuzeyinde Bağ-1 Şimâl adlı köşkü yaptırdı.³⁸⁵ Bir ay kadar bu köşkte kaldıktan sonra Keş şehrine gitti. Bu sırada Moğolistan'da hüküm süren Hızır Hoca Oğlan'ın kızı Tevekkül Hanım'a namzed oldu ve 1397 yılı güzünde Bağ-1 Dilgûşâ³⁸⁶ bağını kurdurup içine de köşk yaptırarak Tevekkül Hanım adına izafe etti. Zafernâmelere göre Timur'un bundan sonraki hedefi, Çin seferine çıkmaktı. Fakat Dehli ve diğer bazı Hint şehirlerinin yakınlarındaki Putperestlerin varlığından rahatsız olan Timur, Hindistan seferine karar verdi. 1398 yılında ordusu ile Hindistan'a girerek fetihler yaptı ve bu fetihler esnasında sayısız Hindu öldürüldü. Başkent Delhi olmak üzere birçok şehri ele geçiren Timur, bu sefer neticesinde Hindistan'ın tüm zenginliklerini ele geçirerek 1399 yılının Nisan ayında Semerkand'a döndü.³⁸⁷

³⁸² Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 59.

³⁸³ Metsopski, *Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi*, 21-22; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 59; Yaşar Yücel, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar", *Bellekten*, XLII/106, Nisan 1978, 258.

³⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk Li Ma'rifet-i Düveli'l-Mülûk*, III/2, 851; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 59.

³⁸⁵ Golombek-Wilber, *The Timurid Architecture of İnan and Turan*, I, 176.

³⁸⁶ Adı geçen bağ ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Golombek-Wilber, *The Timurid Architecture of İnan and Turan*, I, 174-176.

³⁸⁷ Şâmî, *Zafernâme*, 205-206, 252-253; Yezdî, *Zafernâme*, 274-276, 321-322; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 171-190; Aka, *Timur ve Devleti*, 22; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 187-188;

Timur'un Hindistan'a yaptığı bu seferin amaçlarından biri gaza ve cihad anlayışı idi. Seferin bir diğer amacı ise kısa süre sonra çıkmayı planladığı yedi yıllık seferin maddi giderlerini karşılamaktı. Hindistan seferiyle de bu amacına ulaştı. Nitekim Şâmî'nin deyiimiyle sefer sonrasında sarayda emirler ve beylerin saçtıkları altınlar, saray çalışanları tarafından etek etek toplanmıştı.³⁸⁸ Hindistan seferinden dönerken Timur'un, bölgeyi bir nâibine bırakması da bu seferin amacının yedi yıllık sefer için maddi gelir toplamak amaçlı olduğunu ortaya koyan önemli bir durumdur.³⁸⁹

Esasen yedi yıllık seferin ve bu sefer dolayısıyla da Timur'un Azerbaycan topraklarına girmesinin birçok nedeni vardı. Timur henüz Hindistan'da iken 3 Mart 1399'da Miranşah'ın adamları Tebriz ve Irak bölgesinden gelerek mirza ve emirlerin selâmette olduklarını bildirdiler. Ayrıca Timur'a Orta Doğu, Anadolu, Deşt-i Kıpçak ve Alıncak Kalesi hakkında da bilgiler verdiler. Verilen bilgiler arasında Kadı Burhaneddîn ve Sultan Berkuk'un ölüm haberleri de vardı. Arabşah'a göre Timur, bu iki habere o kadar sevindi ki, onun deyiimiyle "*Neredeyse sevincinden Şam taraflarına doğru kanatlanıp uçacaktı*".³⁹⁰ Miranşah tarafından gelen bu haberler, yedi yıllık seferin en büyük sebeplerinden biri oldu.

Timur'un sefer sebeplerinden biri de Miranşah meselesiydi. 1396 yılının güzünde Miranşah, Hoy yakınlarında avlanırken bir geyik görmüş ve onu canlı yakalamak istemişti. Ancak attan düşerek yaralandı ve bir süre hareketsiz kaldı. Sürekli baygınlık geçiren Miranşah'ın tedavisi de yanlış yapıldığından beyninde bir hasar oluştu. Bu hasar neticesinde Miranşah, uygunsuz davranışlarda bulunarak gece gündüz içki içip eğlence ile meşgul oluyordu. Azerbaycan'da günahsız halkın kanını döküyor ve bazen de liyakatsiz kişilere devlet hazinesinden büyük mallar veriyordu. Tüm bunlara ek olarak Miranşah, böyle bir durumdayken yazın Azerbaycan'daki ordusu ile Sultan Ahmed Celâyir'i Bağdad'dan sürmek için o tarafa hareket etti. Ordu, Şehzâde İbrahim Melik mezarına yaklaştığı anda Tebriz'de siyasî bir kargaşanın ortaya çıktığı haberi geldi. Bu habere göre, şehirdeki ayanlar bir araya gelerek şehrin yönetimini ele geçirme

Yalçın Kayalı, "Timur'un Hindistan Seferi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, Ekim 2014, 190-194; Hindistan Seferleri için ayrıca Bk. Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi (ASAM) Yay., Ankara 2000, 125-157.

³⁸⁸ Şâmî, *Zafernâme*, 252.

³⁸⁹ İbn Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, 173; Aka, *Timur ve Devleti*, 22.

³⁹⁰ Şâmî, *Zafernâme*, 247; İbn Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, 172-173; Yezdî, *Zafernâme*, 317.

faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Miranşah, Tebriz'e dönmek yerine Bağdad harekâtını devam ettirdi. Ancak ardı ardına gelen haberler üzerine iki gün sonra Tebriz'e döndü. Şehirde isyana kalkışan kişileri yakalatarak öldürttü. İsyancılarından biri olan Tebriz kadısı da öldürülerek cezalandırıldı.³⁹¹

Aynı yıl içerisinde Miranşah, Şeki hâkimi Seyyîd Ali Arlat'ın Timurlu Devleti'ne düşmanlık beslediğini öne sürerek Şeki'ye saldırdı. Tebriz'de ise Miranşah'ın eğlence meclisleri düzenlediği söylentileri yayılıyordu. Muhalif seslerin yükselmesiyle Miranşah yönetimi sorgulanmaya başlandı. Tüm bunlar Timur'un Hindistan seferi esnasında cereyan ediyordu. Öte yandan Sultan Sencer ve Hacı Seyfeddîn, Sultan Ahmed Celâyir'in oğlu olan Sultan Tahir'in savunduğu Alıncak Kalesi muhasarası devam etmekte olup kale içindekiler çaresiz kalmıştı. Gürcüler de Miranşah'ın bu vahim durumunu fırsat bilerek Seyyîd Ali Arlat ile ittifak etmeyi amaçladılar. Miranşah'ın, topraklarını istila etmesinden ötürü intikam almak isteyen Seyyîd Ali Arlat bu ittifaka olumlu yanıt verdi. İki birleşik ordu Azerbaycan topraklarına girerek Sultan Tahir'e yardım etme bahanesiyle birçok yeri yakıp yıkarak çok sayıda insanın ölümüne neden oldular. Sultan Sencer durumdan haberdâr olunca Tebriz'e giderek bu durumu Miranşah'a ilettili. Bunun üzerine Miranşah, oğlu Mirza Ebubekir'i Sultan Sencer, Hacı Abdullah Abbas, Muhammed Firavn ve Şeyh Muhammed Tavaçi ile birlikte Alıncak Kalesi'ne gönderdi. Bu esnada Alıncak Kalesi'ne varan Gürcüler, Sultan Tahir'i kaleden çıkararak kurtardılar. Sultan Tahir, kaleyi Hacı Salih, Seyyîd Ahmed Oğulşahî ve üç Gürcü emirine bıraktı. Gürcüler ise geri döndüler. Ancak Tebriz'den gönderilen Miranşah'ın ordusu onlara yetişince iki taraf arasında çarpışma yaşandı. Seyyîd Ali Arlat merkezde bulunan Mirza Ebubekir'e saldırsa da Mirza Ebubekir tarafından atılan okla boynundan vuruldu. Ancak Gürcülerin sayıca üstün olmasından ötürü Mirza Ebubekir'in ordusu yenilerek Tebriz'e kaçtı. Gürcüler ise kazandıkları zaferle kendi

³⁹¹ Yezdî, *Zafernâme*, 322-323; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî*, 372; Ca'ferî el-Hüseynî, *Târîh-i Kebîr*, 1-2; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1091; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 481; Hurşah el-Hüseynî, *Târîh-i Kutbî*, 190-191; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 260-262; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 223-224; Meşkûr, *Târîh-i Tebrîz*, 617; Âkâsî, *Târîh-i Hoy*, 80-81; Kafalı, "Timur", 344; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK Yay., Ankara 1989, 62-63; Yaşar Yücel, "Timur Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, XL/158, TTK Yay., Nisan 1976, 279-280; Aka, *Timur ve Devleti*, 22-23; Onullahî, *XIII-XVII Esrlerde Tebriz Şeheri*, 88.

topraklarına gittiler.³⁹² Böylece Azerbaycan'da Miranşah'ın yönetim boşluğundan hareketle Gürcüler bölgeye kolayca girebilmiş ve Alıncak Kalesi'nin muhasarasında Şeki hâkimi ile birlikte hareket ederek kalenin Timurlu hâkimiyetine girmesine engel olabilmişlerdi.

Miranşah'ın yaptıkları bunlarla da sınırlı değildi. Sarhoş olduğu bir esnada eşi Hanzâde'ye küfürler ve dokunaklı sözler söyleyip onun hakkında iftiralar da bulundu. Hanzâde, bu hakaret, küfür ve iftiralara dayanamayarak 1397'de Semerkand'a gitti. Bu sırada Timur, Hindistan'dan dönmüş bulunuyordu. Esasında Hanzâde henüz Semerkand'a gelmeden önce, Tebriz'de fitne hareketlerinin olduğu haberleri Timur'un kulağına gelmişti. Hanzâde, Timur ile görüşerek yaşananları anlattı ve şayet önüne geçilmezde Miranşah'ın isyan edebileceğini, devlet hazinesine ait olan malların tamamını keyfi olarak beylerine dağıttığını söyledi.³⁹³

Öte yandan başka hiçbir Timurlu kroniğinde bulunmayan ve sadece Arabşah'ın eserinde geçen Miranşah'ın babası Timur'a Hindistan'dayken yazmış olduğu söylenen mektup da oldukça ilginçtir. Miranşah'ın gönderdiği öne sürülen mektubun içeriği şöyleydi:

“Yaşın ilerlediği, bedeninin zayıfladığı ve takatten kesildiğin için artık devleti yönetme yükünü, siyaseti sürdürme vazifesini kaldıramayacak duruma geldin. Bu durumda, eğer takvadâr bir kişiyisen, takdir edilen şey (ölüm) gelinceye kadar bir mescit kenarında oturup Rabbi'ne ibadet etmen senin için daha hayırlıdır. Senin çocukların ve torunların arasında tebaanın ve ordunun yönetimini becerebilecek, ülkeyi koruyabilecek kişiler yetişti. Ayağın mezara yaklaşmışken, şehirleri ve ülkeleri nasıl elinde tutacaksın ki? Eğer ileri görüşlü ve iz'an sahibi, ferasetli bir kişiyisen, bu işleri bırak da âhret işleriyle uğraş.

Diyelim ki Şeddad'ın mülküne sahip oldun, Ameliklerin ve Âd kavminin kudretine kavuştun, zafer ve destek sana medet verdi de Hâmân ve firavunun makamına eriştin,

³⁹² Yezdî, *Zafername*, 323; Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a Seyehatler*, 167-168; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1091; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 262; Andreasyan, “XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar”, 86; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mıntıkâ-i Şîrvân*, 88; Yılmaz, *Celayirliler*, 208-209.

³⁹³ Yezdî, *Zafername*, 323-324; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, 140; Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 2; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1091; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 482; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 262-263; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 617; Aka, *Timur ve Devleti*, 23.

rub'u meskûnun haracı sana sunuldu, Karun'dan daha zengin oldun, ülkeleri harabeye çevirme konusunda Tanrı Teâlâ'nın nimete boğmasına rağmen nankörlük eden Buhtanassar gibi oldun.. diyelim, saltanatın bütün dünyayı kapladı ve bu dünyada bütün dileklerine nail oldun.. orduların Kayser'i (Sezar'i) tepeleyip Hüsrev'i tarumar etse, tubba ve necaşi ayaklarına kapansa, yeryüzündeki padişahlar, Hint racaları hiç itirazsız emrine girse, fağfur hemîşe senden meth-ü sena ile bahsetse; dünyanın tüm han ve hakanlarını helak etsen, herkes sana peşkeşler sunsa, Mısır firavunu ve onun sultanı karşısında epence divan dursa, bir sözünle dünya sana İran ve Turan'ın haracı kadar haraç verse ve merteben şu noktaya ulaşsa, tüm iklimlerde yaşayanlar senin kulun kölen olsa.. Saraylarının en yükseğe kurulması sana bir felaket getirmeyi mi? Kemalini sonu zeval değil mi? Eninde sonunda ölmeyecek misin? Yaşayacağın yer bir mezar olmayacak mı?

Sen kim, Nuh (peygamber) kim? Nuh'un uzun ömrü bir yana onun kendi halkı için ağlaması, halus-i kalple ibadet etmesi ve Rabbi'ne şükretmesi nerde, sen nerde? Sen nerde, Lokman nerde? Onun öz oğluna nasihatlarında bulunması nerde, sen nerde? Sonsuz mülke sahip olduğu halde Tanrı Teâlâ'nın emirlerini yerine getirirken zikir ve teşbihini ihmal etmeyen Davud nerde, sen nerde? Ondan sonra inlere cinlere, kuşlara, hayvanlara ve rüzgarlara hükmeden Süleyman nerde, sen nerde? İki defa doğuya hâkim olan, iki defa Mağrib'e kadar varan, iki dağ arasına set çeken, ülkeleri itaat altına alan, insanları emrine mutî kılan Zülkarneyn nerde, sen nerde? Peygamberlerin sultanı, rasullerin son halkası, tüm âlemlere rahmet olarak gönderilen, Adem atamız henüz su ile toprak arasında bulunduğu sırada peygamber olan Muhammed Mustafa'ya nispetle senin yerin neresi?....

Sana gelince, halkı hâkimiyet altına aldın, adalet de sergiledin, ama hak yolunda değil. Halka iyilikler de yaptın, onları korudun ama bir elinde sopa, bir elinde ateşle dolaştın; bazı şeylerin temelini attın, ama fitnenin ve üstelik Peygamber'in sünnetlerini hiçe sayan yoldan giderek. Bununla birlikte, her ne kadar yedi kat gökyüzüne yükseltildiyse de firavun ve Şeddad'ın mertebesine erişemedin; gerçi en yüksek dağların tepelerine saraylar kurdun, ama onlar yeryüzünde eşi emsali olmayan çok sütunlu iremle boy ölçüşemezler. Sen, benim belirttiğim emredenlere ve sonra dünyadan el etek çekip toza dönenlere bir nazar et de, isyan ederek fitneyle uğraşanlar gibi, kâfirler gibi iş yapanlardan olma. Bu mektubuma cevap vermeyi bırak; yayı yapan

kişiyeye, evi kuran kişiyeye ver. Allah'a, onun Peygamberine ve mü'minlere bak; öbür türlü yeryüzünde fesat çıkarmak için hükümler yaparlara benzersin. Eğer durum böyle ise, o zaman ben senin üzerine yürürüm ve ellerine vurup seni fitne fesat işlerinden döndürürüm, adımlarını doğru atmanı sağlarım."³⁹⁴

Arabşah'ın eserindeki bu mektubun doğruluğu konusunda şüpheler olsa da Hanzâde'nin Semerkand'a gitmesi ve Miranşah'ın önü alınmaz ise isyan edebileceğini söylemesi, bu mektubun doğru olabileceği ihtimalini göstermektedir. Ancak bu durumun müsebbibi olan Miranşah'ın akli dengesinin yerinde olmaması ve yönetimin başkalarının elinde olması da dikkat edilmesi gereken hususlardandır.

Akli dengesi yerinde olmayan Miranşah'ın yönetimindeki Tebriz ve Sultaniye şehirleri de bu olumsuz süreçten nasibini aldılar. Öyle ki, Miranşah Tebriz'de bulunan çok sayıda ev, cami ve binanın yıkılması emrini vermiş ve birçoğu yıkılmıştı. Ardından bu emri Sultaniye şehri için de veren Miranşah, Timur'a ait kaledeki hazineleri alarak kendi beylerine dağıtmıştı. Sultaniye şehrinin hemen dışında bulunan "Hüdâ Bende"nin (Olcaytu) kabrinin olduğu yapının yıkılmasını emrederek Olcaytu'nun bedeninin çıkarılmasını istedi. Tüm bunları ise öldükten sonra hatırlanabilmenin bir yolu olarak görmüş ve kendisinin dünyada hiçbir şey yapmadığı ama dünyadaki en görkemli yapıları yıktırdığı bilinsin diye yapmıştı.³⁹⁵ Yine İlhanlı hükümdarı Ebu Said'in inşa ettirdiği Şehr-i Yazek'i³⁹⁶ yıktırıp Sultaniye Künbedi'ne nakletti.³⁹⁷

Miranşah'ın Azerbaycan'daki uygunsuz davranışları ve kötü yönetimi Timur'un Azerbaycan yürüyüşünün önemli sebepleri arasındaydı. Ancak bu yürüyüşün altında

³⁹⁴ İbn Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, 175-177; Muammer Aksoy, "Târîh-i Timur" 'Acâibü'l-Makdûr Fî Nüvvâb-ı Timur (Târîh-i Timurlenk) Nazmi-zâde Efendi, Kafkas Üniversitesi Sosyoloji Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars 2012, 56-57. Miranşah'ın bu mektubu başka hiçbir kaynaktan olmamakla beraber uydurma bir mektup olduğu yönünde görüşler vardır. Ahsen Batur'a göre mektup uydurmaya olup İbn Arabşah'ın Timur'a olan düşmanlığından ötürü böyle bir hayali mektup metni ortaya koymuştur. Nitekim Batur'a göre, bir oğul babasına bu kadar uzun bir mektup yazmaz ve bu kadar süsleme ve teşbih normal bir mektupta yer almaz. İki hükümdar arasındaki bir mektupta birbir gece masalları andıran lakırdılı cümleler hem mektuplaşma adabına hem de hükümdarların yazışma şekline aykırıdır. Bk. İbn Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, 175, 177. İsmail Aka da İbn Arabşah'ın vermiş olduğu bu mektubu kabul etmemektedir. Bk. Aka, *Timur ve Devleti*, 22.

³⁹⁵ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a Seyehatler*, 166-167; Golombek-Wilber, *The Timurid Architecture of Iran and Turan*, I, 31; Minorsky, "Sultaniye", 34.

³⁹⁶ Ca'ferî, burayı "شهر یازک" (Şehr-i Yazek) olarak vermektedir. Ancak Hâfız-i Ebrû'nun eserinde "شهر و یاز" (Şehrüyâz) olarak verilmiştir. Bk. Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmü't-Tevârih-i Reşidî*, 146, 233, 253.

³⁹⁷ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 2.

yatan en önemli sebep Azerbaycan, Orta Doğu ve Anadolu'nun fethi düşüncesi idi. Öyle ki, 1395 yılında Toktamış Han'ı yendikten hemen sonra Timur daha Şirvan'da iken Yıldırım Bayezid'e bir mektup göndermişti. Mektubunda yaptığı fetihleri sıraladıktan sonra kendisine karşı kurulan ittifak girişimlerinden uzak durması gerektiğini vurguluyordu. Nitekim Timur'a karşı ittifak kuran devletler de ilişkilerini sıklaştırmışlardı. 1396 yılında Yıldırım Bayezid, Kahire'ye bir elçi heyeti göndermiş ve karşılığında da Sultan Berkuk tarafından Anadolu'ya da bir elçilik heyeti gönderilmişti. Memlûklular ile Kadı Burhaneddîn arasında da elçiler gidip geliyordu. Ancak Kadı Burhaneddîn 1398 yılı yazında Timur'un müttefiki olan Ak-Koyunlu Kara Yülük tarafından öldürülmesi ile müttefik devletler güç kaybetti. Osmanlı Devleti de bu durumdan istifade ile önce Kadı Burhaneddîn'in ölümü ile Amasya ve Sivas'ı aldı. Ardından 1399 yılında Sultan Berkuk'un ölümü üzerine de Malatya, Darend ve Divriği'yi aldı. Böylece Memlûklularla arası açılan Osmanlı Devleti, Timur karşısında yalnız kalıyordu.³⁹⁸ Dolayısıyla tüm bu sebepler Timur'un Azerbaycan, Anadolu ve Orta Doğu'ya sefere çıkması için yeterli sebepler olacaktı.

1.4.2. Timur'un Azerbaycan'a Gelişi ve Miranşah Meselesinin Çözülmesi

Yukarda gösterilen sebeplerden hareketle Azerbaycan topraklarına gitmeye hazırlanan Timur ilk olarak Seyyîd Hoca, Şeyh Ali Bahadır, Cihan Melik Mulkat ve Pîr Muhammed Polad'ı Şahrüh'a göndererek Horasan ordusuyla Azerbaycan'a yönelmesini emretti. Timur, ayrıca Miranşah ile ilgili meselelerin aslını öğrenmek için önden Süleyman Şah Bek'i de Seyyîd Hoca ile birlikte Tebriz'e gönderdi. Bu arada Timur'un emri üzerine Şasman yolunu kullanarak Firuzkûh'a kadar ilerleyen Şahrüh'un yolda birçok atı ve yük hayvanı telef oldu. Semerkand'ın muhafazasını Cihangir'in oğlu Muhammed Sultan'a, Ömer Şeyh'in oğlu Mirza İskender'i de doğudaki hudutların korunması için Endican'a gönderen Timur, kendisi de 10 Eylül 1399'da Azerbaycan'a gitmek üzere Rey'e doğru yola koyuldu. Eyvanak'da konaklayan Timurlu ordusuna Şahrüh da gelerek katıldı. Timur'un emri ile önden Tebriz'e hareket eden Süleyman Şah Bek, Tebriz'e varmadan Rey'de konaklamıştı. Miranşah'ın beyninin hasar gördüğünü

³⁹⁸ Aka, *Timur ve Devleti*, 23-24; İsmail Aka, "Timurluların Azerbaycan İle Alakaları", *Makaleler*, 1, Berikan Yay., Ankara 2005, 415.

Rey vâlisi olan Bayan Kavçin'den öğrenen Süleyman Şah Bek, Tebriz'e gitmekten vazgeçip Hemedân'a gelmişti. Ancak Mirza Ebubekir, Miranşah'ın emirleriyle bir meşveret yaparak Süleyman Şah Bek'in mutlaka Tebriz'e gelmesi yönünde karar almaları ve bir haberci ile bunu kendisine iletmeleri neticesinde Süleyman Şah Bek derhal Tebriz'e gitti. İki gün sonra da Miranşah'ı Timur'un huzuruna çıkması için hazırlayarak yola çıkardılar. Ardından Mirza Ebubekir, Seyyîd Hoca ve Şeyh Ali Bahadır'ı Karabağ'a gönderdiler.³⁹⁹

Timur, ordusu ile birlikte Rey ve Şehriyar'dan geçtiği sırada Miranşah gelerek huzura çıkmak istedi. Fakat Timur, saltanatına hâlel getirdiği gerekçesi ile onu ilk gün kabul etmedi. İkinci günün sabahı ise huzuruna çağırarak onu bağrına bastı fakat yine de çok fazla iltifat etmediği gibi Miranşah'ın sunduğu hediyelere kötü davranışlarından ötürü tenezzül bile edip bakmadı. Öte yandan Timur, durumun araştırılması için Timur Hoca Ak Buga ve Celal İslâm'ı Tebriz'e göndermişti. Bu emirler Tebriz'e gelerek tahkikat yaptılar ve hemen beyleri ve muhassılları tutukladılar. Dîvân defterlerine el koyarak “*dîvân-ı âlâ-i has*”a⁴⁰⁰ ait olan ve Miranşah tarafından dağıtılan “*dü denge*” vergilerini inceleyerek detaylı bir şekilde rapor ettiler. Bunun üzerine Timur, 1399-1400 yılında Azerbaycan'daki yaşanan gelişmelerin faturasını, Miranşah'ı bu durumlara sevk eden gruba kesmeye karar verdi ve derhal cezalandırılmalarını emretti. Bu kişiler arasında tüm ilim dallarında devrin en önde gelen isimlerinden olan Mevlana Muhammed Kuhistanî, müzikte⁴⁰¹ çok tanınmış bir isim olan Kutbuddîn Neyî⁴⁰², Ud konusunda usta bir isim olan Habib Udî ve ünlü müzikçi, ressam ve hattat olan Abdülmümin Gûyende de bulunuyordu. Miranşah'ın çok sevdiği bu kişiler yakalanarak

³⁹⁹ Yezdî, *Zafernâme*, 324-326; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 820-821; Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 1-2; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1092; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 482-483; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 191-192; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 263-265; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri*, 64-65; Aka, *Timur ve Devleti*, 25.

⁴⁰⁰ Timurlu Devleti'nde adı geçen dîvân, geniş sorumluluk ve yetkilere sahipti. İdârî bir dîvân olup diplomatik konular, emirlerin bildirilmesi, mâlî konuların denetimi ve adaletin sağlanması ile ilgilenirdi. Yine taşra dîvânlarının denetimi yanı sıra bilhassa Timur'un emri ile başlatılan yerel suistimallerin giderilmesi işleriyle de uğraşırlardı. Bk. Ann K. S., Lambton, “*Diwân*”, *EP*, II, Leiden 1991, 332-333; Manz, *Timurlenk*, 226; Yağlı, *Timurlu Devleti'nde Vezirler*, 125.

⁴⁰¹ Timurlu Devleti'nde müzik anlayışı ve yetişen ünlü müzisyenler ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Mustafa Şahin, “*Timur İmparatorluğu'nda Müzik-Eğlence Kültürü Ve Yetişen Ünlü Müzisyenler*”, *History Studies (A Tribute to Prof. Dr. Halil Inalcık)*, 5/2, Mart 2013, 429-441.

⁴⁰² İbn Arabşah'ın eserinde bu isim “*Kutbu'l-Mavsîlî*” olarak, Ali Şîr Nevai'nin *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı eserinde ise “*Kutb-i Nâyî*” olarak geçmektedir. Bk. İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 178; Alî Şîr Nevayî, *Mecâlisü'n-Nefâis*, 513.

idam edildiler. Ancak Abdülmümin Gûyende kaçmayı başarak kendini deliliğe verip ülke ülke gezdi ve böylece hayatını kurtarmış oldu.⁴⁰³

Timur, Miranşah'ın emirlerini öldürtse de akrabalarının merhamet istemeleri ile kendisine ağır bir ceza vermedi. Ancak onu Azerbaycan yönetiminden alarak emrindeki orduları da geri aldı. Miranşah'tan boşalan Azerbaycan vâililiğine ise Miranşah'ın oğlu olan Mirza Ebubekir'i tâyin etti. Ancak Mirza Ebubekir, Timur'a babasının affedilerek yeniden Azerbaycan vâlisi olması için ricada bulundu. Timur bu ricayı dikkate almayarak Miranşah'ın diğer oğlu olan Mirza Ömer'i çağırıp yönetimi ona bıraktı.⁴⁰⁴

Timur, Miranşah meselesini hallettikten sonra Sultaniye'ye geldi. Buradan Karadere ve Erdebil yolu ile Karabağ'a doğru hareket etti. Ordusu ile Muğan ve Aktam bozkırlarında avlandıktan sonra Aras Nehri kenarında konakladı ve köprüler kurdurarak gemilerle karşıya geçti. Timur daha sonra Ömer Taban'ın yurdu olan Kötür şehrinde kışladı. Bu sırada Mirza Ebubekir ve Süleyman Şah Bek, Tebriz'den gelerek Timurlu ordusuna katıldılar. Miranşah'ın beyleri de türlü hediyelerle Timur'un huzuruna gelerek bağlılıklarını bildirdiler. Daha önce Gürcülerle birleşerek Alıncak Kalesi'nde Timurlu ordularına karşı savaşı ve ölen Şeki hâkimi Seyyîd Ali Arlat'ın oğlu Seyyîd Ahmed, babasının hatasından ötürü Timur'dan sürekli kaçıyordu. Timur'un sadık adamlarından olan Şirvan hâkimi Şeyh İbrahim'e iltica ederek kendisinin Timur'a bağlılığı konusunda ondan yardım istedi. Bu arabuluculuk isteğini Şeyh İbrahim kabul etti. Seyyîd Ahmed'i Timur'un huzuruna çıkartan Şeyh İbrahim'in af isteği Timur tarafından kabul görüldü ve Seyyîd Ahmed affedildi. Timur ayrıca ona, babasının topraklarını tekrar tahsis ederek Şeyh İbrahim'e tâbi kıldı. Şeyh İbrahim bu sırada Timur'a pek çok hediyeler

⁴⁰³ İbn Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, 178; Yezdî, *Zafernâme*, 326; Alî Şîr Nevayî, *Mecâlisü'n-Nefâyis* (Çeviri ve Notlar), II, (Haz. Kemal Eraslan), TDK Yay., Ankara 2001, 513; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 483; Nâdir Mîrzâ, *Târih-i ve Coğrâfi-i Dârü's-Saltanat-ı Tebrîz*, Tahran 1360, 293; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 192-193; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 265-266; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri*, 65; Savaş Eğilmez, *Krallara Mektuplar (Timur Tarihi ve Avrupa Krallarına Mektupları)*, Fenomen Yay., Erzurum 2010, 65; Alî Şîr Nevayî'ye göre Abdülmümin Gûyende, Timur'un Irak seferine kadar kaçtı ancak Timur'un emriyle Irak seferi esnasında yakalanarak huzura getirildi. Timur'un huzuruna çıkarıldığı sırada henüz başı vurulmadan en büyük yeteneklerinden biri olan ezber olarak bildiği Kur'an'ı Kerim'i güzel sesiyle okumaya başladı. Bunun üzerine Timur onu affederek kendine nedim ve mülâzım yaptı. Bk. Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 143; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 821-822; Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 3; Alî Şîr Nevayî, *Mecâlisü'n-Nefâyis*, 513-514; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1092; Deguignes, *Hunların Türklerin Moğolların Tarihi*, VII, 97.

⁴⁰⁴ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a Seyehatler*, 167; Nâdir Mîrzâ, *Dârü's-Saltanat-ı Tebrîz*, 293; Âkâsî, *Târih-i Hoy*, 81.

sunarak büyük bir toy düzenledi. Kaynaklardan hareketle bu toy sırasında o kadar çok koyun kesildi ki, aşçılar etleri pişirip servis edilmesi konusunda oldukça aciz bir duruma düştüler. Bu ziyafetten sonra tekrar türlü hediyeler sunan Şeyh İbrahim, cariyeler ve kölelerin yanı sıra 6.000 de at hediye etti. Buna karşılık Timur, Karabağ'ın idâresini de Şeyh İbrahim'e verdi. Tüm bu meselelerin halledilmesinden sonra Timur, 1399-1400 yılı kışını Karabağ'da geçirdi.⁴⁰⁵

1.4.3. Gürcüler Üzerine Dördüncü Sefer

Kışı Karabağ'da geçiren Timur, Hindistan seferini ve Miranşah'ın Azerbaycan yönetimindeki basiretsizliğini fırsat bilip Azerbaycan topraklarına saldıran Gürcü ve Ermeniler üzerine sefere çıkmaya karar verdi. Şeyh İbrahim ve onun arabuluculuğu ile bağlılık bildiren Seyyîd Ahmed'e hil'atlar verdikten sonra, ordudan her 10 kişiden üçünün silahlanmasını, üç günlük erzaklarını silahlarıyla birlikte hazırlamalarını ve geriye kalanların ise ağırlıkların başında kalmalarını emretti. Kür Nehri'ni köprüler kurarak geçen Timurlu ordusuna Şeyh İbrahim ve Seyyîd Ahmed de kendi ordularıyla birlikte katıldılar. Bu birleşik ordu, Şeki'ye geldi ve ardından Hamşa Kanyonu'na (Gürcistan'ın doğu sınırındaki Kaheti Herati bölgesi) doğru hareket etti. Hamşa Kanyonu, ormanla kaplı bir bölge olup ordunun bu ormanda hareket etmesi oldukça zahmetliydi. Dolayısıyla Timur, ordunun rahatça hareket edebilmesi için ağaçların kesilmesini ve yolun açılmasını emretti. Yol açma çalışmaları 10 gün sürdü ve askerler balta, teber ve testereler ile ağaçları keserek ordunun geçişini sağladılar. 20 gün boyunca aralıksız yağın kar, Timurlu ordusuna oldukça fazla zorluk yaşattı. Yol üzerindeki Gürcüleri kılıçtan geçiren ordu, yoluna devam ederek Asun Deresi'ne ulaşınca çaresiz kalan Hamşa kaçmak zorunda kaldı. Timurlu ordusu, Aksu Kanyonu'na kadar Hamşa'yı takip etti. Hamşa'nın izini süren ordu, karın yolları kaplaması ile başarı elde edemedi ve askerler oldukça yorgun düştüler. Atlar ve katırlar da oldukça zayıf

⁴⁰⁵ Şâmî, *Zafernâme*, 254-255; Yezdî, *Zafernâme*, 327; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 823; Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 4; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1093; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 193-194; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 266-267; V. Minorsky, "Şekî", *İA*, XI, MEB Yay., Eskişehir 2001, 402; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövləti*, 279; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Muntukâ-i Şirvân*, 88; Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", 206.

düştüler. Ancak bu takip esnasında kaçan Gürcülerden pekçok koyun, öküz, inek ve deve ele geçirdiler.⁴⁰⁶

Hamşa'nın kaçmasının ardından Gürcülerin bir daha Timurlu Devleti ve Azerbaycan için bir tehdit unsuru olmasının önüne geçmek için Timur, ordusuna Gürcü topraklarının yerle bir edilmesi emrini verdi. Timurlu kaynaklarına göre Gürcüler şaraba çok düşkün olup ölen kişiler dahi şarapla yıkanıyordu. Erkekleri, kadınları, yaşlıları ve çocukları şarap düşkünyüdü. Timur, ordusunu dağıtarak bağ ve bahçelerin yakılmasını, domuzların telef edilmesini emretti. Hamşa kanyonuna dağılan ordu birlikleri, üzüm bağlarına girerek fidanları kökünden söküp yaktılar. Gürcülere ait evlerin yanı sıra kiliseleri de yıkan ordu, Gürcistan'da bir ay kalarak ülkeyi yakıp yıktı. Gürcü halkının birçoğu öldürülürken birçoğu da göç etmek zorunda kaldı. Ancak kar yağışının sürekli olarak artması, soğukların artması ve yolların kapanması neticesinde Timurlu ordusunda iâşe sıkıntısı başgösterdi. Atların da telef olması ile Timur, daha fazla burada durmayarak ordusuyla Karabağ'a dönmek zorunda kaldı. Karabağ'a gelen Timur, Halil Sultan'ın erkek çocuğu doğması hasebiyle burada toylar yaptırdı.⁴⁰⁷

Timur, Karabağ'da iken Gürcülerle yapılan savaşlarda Miranşah'ın beylerinin gönülsüz hareket etmelerinin nedeninin araştırılmasını istedi. Muhtemeldir ki, bu durumun nedeni Miranşah'ın Azerbaycan vâliliğinden alınması idi. Emir gereği Şahruh ve bazı emirler Miranşah'ın beyleri ile ilgili soruşturmanın neticesini bildirdiler ve suçlu bulunan emirlerden Hacı Abdullah Abbas ve Muhammed Kazagan'ın tabanlarına ve kaba yerlerine sopa atıldı. Gürcülerin hücumundan kaçan Yemin Hamza Apardî'nin de öldürülmesi kararı verilse de beylerin araya girmesi ile sadece sopa atıldı. Yine bu kişilerden suçlarına karşılık olarak durumlarına göre 50'den 200'e kadar, durumları

⁴⁰⁶ Şâmî, *Zafernâme*, 255; Yezdî, *Zafernâme*, 330-331; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 824; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 6; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1094; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 484; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 269-270; Deguignes, *Hunların Türklerin Moğolların Tarihi*, VII, 99; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 199; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 426-427.

⁴⁰⁷ Şâmî, *Zafernâme*, 256; Yezdî, *Zafernâme*, 331; Abdurrezzak Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 824-825; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 6; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 484; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 270-271; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 199.

olanlardan ise 300 at alındı. Burhan Oğlan ve oğlu da savaştaki gönülsüzlükleri sebep gösterilerek idam edildiler.⁴⁰⁸

1.4.4. Gürcüler Üzerine Beşinci Sefer

Kışı Karabağ' da geçiren Timur, baharla birlikte kurultay toplayarak beyleriyle fikir alışverişinde bulundu ve ardından şölen tertipledi. Beyleri ödüllendirip askerlerin at ihtiyaçlarını giderdi. Daha sonra emirleri ve beylerine kâfirlerle savaşmanın farz olduğunu söyleyerek Gürcüler üzerine sefere çıkmaya karar verdi. Nitekim Gürcüler üzerinde henüz tam bir otorite kurulamamış ve kış mevsiminin bastırması ile Timurlu ordusu Karabağ'a çekilmişti. Dolayısıyla Gürcüler otorite boşluklarında sürekli olarak isyan ediyorlardı. Öte yandan Timur, 1395 yılında Toktamış Han ile mücadele ederken Gürcü kralı Bagrat'ın oğlu olan VI. Giorgi, Miranşah'a karşı düşmanca tavırlar sergiliyordu. Yukarıda da anlatıldığı üzere Gürcü Giorgi ayrıca Sultan Ahmed Celâ-yir'in oğlu Sultan Tahir'i Alıncak Kalesi'nden kurtarmıştı ve şimdi de Sultan Tahir'i kendi ülkesinde himaye ediyordu. Dolayısıyla Timur, hem Giorgi'yi cezalandırmak hem de Gürcülerin tehdit olmasının tamamen önüne geçmek için ordusuyla hareket ederek önce Berdaa şehrine geldi. Burada konakladığı esnada Erzincan emiri Mutahharten gelerek Timur'la görüştü ve bağlılığını yineledi. Timur da ona türlü hediyeler verdi. Berdaa'dan ayrılan Timur, yol boyunca avlandıktan sonra Giorgi'ye elçi göndererek kendisinin ve ülkesinin istikbâli için Sultan Tahir'in kendisine gönderilmesini istedi ve bunun yapılması karşılığında ülkesinin işgalden kurtulacağını ilette. Elçi, bu haberi Giorgi'ye iletince o, sonunu düşünmeyerek Timur'un dininin bir barbar din olduğunu, kendilerinin Davut peygamberin soyundan geldiklerini söyleyerek kaba sözler etti. Elçi dönüp bu durumu Timur'a bildirince Timur, ordusuyla hızlıca Gürcü topraklarına girdi. Gürcü şehirlerine dağılan askerler, Timur'un emri ile meyve ağaçlarını ve ekinleri kökünden söktüler. Buğday tarlalarını çiğneyen Timurlu askerleri şehirleri ve evleri yerle bir ettikten sonra Gürcüleri de kılıçtan geçirmeye başladılar. Ancak Gürcüler, Timurlu saldırısını bekledikleri için korunaklı mağaralar yaparak sığınma alanları oluşturmuşlardı. Yüksek dağlara sığınan Gürcüler, bu şekilde

⁴⁰⁸ Yezdî, *Zafernâme*, 331; Abdurrezzak Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 825; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 6-7; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1094-1095.

Timurlu ordusuna karşı koymaya çalıştı. Ancak Timurlu askerleri yukarıdan aşağıya doğru ipe sarkıtılan sandukaların içine girerek mağaraların hizasına gelince, Gürcülere ok ve mızraklarla saldırıp sayısız Gürcü öldürdüler. Ok ve mızrağın yetişmediği yerlere ise neftler atılarak yangınlar çıkarıldı ve Gürcüler öldürüldü. Savaşı kaybeden Gürcülerden İslâmiyeti seçenler affedildi ve diğerleri kılıçtan geçirildi. Timur, Gürcistan ve özellikle Tiflis'in kontrol altında tutulabilmesi için Horasan ordusundan bir grup askeri orada bırakarak ordusuyla birlikte Mukran bozkırına geldi. Yenilen ve çaresiz kalan Giorgi ise kaçarak canını kurtardı. Bu sırada diğer Gürcü beyleri Timur'a gelerek hediyelerle bağlılıklarını bildirdiler. Timur onları affettikten sonra Gürcü tapınak ve kiliselerinin yıkılmasını ve yerine camiler inşa edilmesini emretti. Bu camilere imam ve müezzinler tâyin etti.⁴⁰⁹ Böylece Giorgi'ye ait Gürcü yerleşim yerleri tekrar Timur hâkimiyetine girdi ve birçok Gürcü İslâmiyeti kabul etti.

Timur, diğer Gürcü vilâyetlerinin de hâkimiyetini sağlamak amacıyla ağırlıkları Mukran'da bırakıp yüksek dereceli bir vâli olan ve Mukran kuzeyinde Bazalet ile çevresinin hâkimi olan Gürcü Cânibek'in bulunduğu kanyona doğru hareket etti. Bölgeye gelen Timurlu ordusu, bütün şehirleri yerle bir ederek iki kiliseyi tahrip etti. Timur'la baş edemeyeceğini anlayan Cânibek, kaleden çıkarak teslim olmak zorunda kaldı. Timurlu ordusu tâbi olmayan Gürcüleri kılıçtan geçirip binaları yıktıktan sonra karargâha döndü. Timur, Şahruh'u Seyyid Hoca ve Şeyh Ali Bahadır'ı Samava bölgesinin yağması ile görevlendirdi. Cihanşâh Beg'i de ordunun sağ kolu ile kanyonun girişine yağmaya gönderdi. Bu gönderilen emirler, gittikleri yerleri yağmalayarak bolca ganimetlerle karargâha geri döndüler. Ardından Timur, kanyonun girişinde bulunan "Pil" adı verilen kaleyi aldıktan sonra karargâha geldi. Giorgi'nin yakalanması için Cihanşâh Beg ve bazı emirleri görevlendirdi. Gruplar halinde Giorgi aransa da bulunamadı ve askerler elde ettikleri ganimetlerle geri dönmek zorunda kaldılar.

⁴⁰⁹ Şâmî, *Zafernâme*, 256-257; Yezdî, *Zafernâme*, 334-336; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 825-826; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 10; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1096; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 486; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 274-276; Allen, *A History of The Georgian People*, 124; Deguignes, *Hunların Türklerin Moğolların Tarihi*, 101; Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, 153; Simnânî, *Timurleng*, 224; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 199-200; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 427-428.

Giorgi'yi ele geçiremeyen Timur, geri dönerek Kür Nehri'ni geçip o bölgede konakladı.⁴¹⁰

Gürcü şehirlerini sırasıyla itaat altına alan Timur'a, Gürcü bir grubun "Zorit" adı verilen kalede oldukları haberi geldi. Kaynaklara göre bu kaleyi tarihte hiçbir hükümdar ele geçirememişti. Oldukça sarp bir yerde olan kalenin alınması için Timur, bir hafta boyunca kuşatma silahları olan mancınık, arrade ve diğer silahların yapılmasını emretti. Silahların tamamlanmasıyla o gün kale kuşatıldı ve ele geçirildikten sonra içindeki Gürcüler kılıçtan geçirildi. Bu sırada Giorgi'nin Svanetlerin yurdunda olduğu haberi geldi. Timur, yağma için dağılan askerlerinin toplanmasını emretti ve ordunun yarısını ağırlıkların başında bırakıp yarısı ile de Giorgi'nin üzerine gitti. Timurlu ordusunun geldiğini haber alan Giorgi, kaçarak Abhazy'a gitti. Şehre gelen Timur, Svanet⁴¹¹ Kalesi'ni ele geçirdi. Giorgi'nin ardından giden ordu, birçok Gürcü askerini kılıçtan geçirse de o, İnguri ve Gür lan nehirlerini geçerek kaçmayı başardı. Timurlu ordusu ile baş edemeyeceğini anlayan Giorgi, Sultan Tahir'i de koruyamayacağına karar vererek onu Anadolu'ya, Osmanlı Devleti'ne gönderdi. Ardından İsmail adlı bir Müslüman beyini Timur'a göndererek kendisinin kusurlarının affedilmesini istedi. Kabahatlerinin affedilmesi karşılığında Timur'a itaat edeceğini, Müslümanlara zarar vermeyeceğini, her yıl düzenli olarak vergi ödeyeceğini ve askerî destek sağlayacağını belirtti. Timur da bu anlaşma şartlarını kabul ederek onun af dileğine karşılık verdi.⁴¹²

Giorgi işini halleden Timur, Atabek II. Beka'nın oğlu olup 1391-1444 tarihleri arasında Atabek-Yurdu hâkimi olan Gürcü emiri İvan'ın bulunduğu İvanî şehrine hareket etti. İvan'ın himayesinde bulunan kaleleri ele geçiren Timurlu orduları, halkı da kılıçtan geçirerek Kara Kalkanlı şehrine yöneldi. Her ne kadar buranın sakinleri atlı olup iyi ok kullansalar da Timurlu orduları, önlerine çıkan kaleleri birer birer alarak

⁴¹⁰ Şâmî, *Zafernâme*, 258; Yezdî, *Zafernâme*, 336; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 143; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 827-828; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 10-11; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1096; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 486; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 276; Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, 153; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 428.

⁴¹¹ Ca'ferî'nin eserinde bu kalenin adı "Sevami" olarak geçmektedir. Bk. Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 11.

⁴¹² Şâmî, *Zafernâme*, 258-259; Yezdî, *Zafernâme*, 336-337; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 828; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 11; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1096; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 486; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 195-196; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 276-277; Allen, *A History of The Georgian People*, 124; Simnânî, *Timurleng*, 224-225; H. R. Roemer, "Timur in Iran", *The Cambridge History of Iran*, VI, Cambridge 2006, 75; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 200; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 428-429; Yılmaz, *Celayirliler*, 209.

askerleri kılıçtan geçirip şehri yağmaladılar. Gürcistan seferini tamamlayan Timur, geri dönerek Bingöl'e geldi. Ancak bir grup Gürcü'nün Bersgerd (برس کرد) denilen yerde toplandığı haberi gelince önden Şeyh Nureddîn'i gönderdi ve birkaç gün sonra da kendisi ordusuyla bölgeye hareket etti. 5 günde 7 kaleyi ele geçiren Timur, ağırlıkların bulunduğu Avnik Kalesi'ne geldi.⁴¹³ Bu kalelerin de ele geçirilmesiyle Timur, Gürcistan seferini tamamladı ve Azerbaycan için Gürcüler bir tehdit olmaktan çıktı.

1.4.5. Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un Yıldırım Bayezid'e Sığınmaları

Timur'un 1393 yılında Bağdad'ı almasıyla Sultan Ahmed Celâyir, ailesi ve bir miktar askeriyle Haleb'e gitti. Haleb hâkimi olan Emir Çoban Karasakal, Sultan Ahmed Celâyir'i sıcak karşılayarak⁴¹⁴ Sultan Berkuk'un isteği üzerine, Emir İzzeddîn Özdemir ile 30 Ocak 1394'de Kahire'ye gönderdi. Timur'a karşı Sultan Ahmed Celâyir'i müttefik gören Sultan Berkuk onu oldukça sıcak karşıladı. Sultan Ahmed Celâyir'in Sultan Berkuk tarafından himâye edilmesinin haberi gelince oldukça öfkelenen Timur, Save şehrinden Sultan Berkuk'a bir elçi göndererek Sultan Ahmed Celâyir'i himâye etmemesini ve kendisine gönderilmesini istedi. Fakat Sultan Berkuk, Sultan Ahmed Celâyir'in de baskısı ile elçileri öldürttü. Ardından 1 Haziran 1394 tarihinde Sultan Ahmed Celâyir'e hil'at giydirip silah, para, at ve birçok hediyeler vererek Bağdad'a gönderdi. Ayrıca onun Bağdad hükümdarı olduğuna dair bir de ferman verdi.⁴¹⁵

Yeni ve zengin bir ordu ile yola koyulan Sultan Ahmed Celâyir, Timur'un bu esnada Deşt-i Kıpçak'a gittiği haberi ile Bağdad'a geldi. Timur tarafından Bağdad'a vâli tâyin edilen emirin kaçması ile Sultan Ahmed Celâyir ikinci defa Bağdad'a hâkim

⁴¹³ Şâmî, *Zafernâme*, 259; Yezdî, *Zafernâme*, 337-338; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 828; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1096; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 277; Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, 153; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 429.

⁴¹⁴ Beyânî, Sultan Ahmed Celâyir'in Haleb'e gelmesi üzerine Haleb emirinin şehirden çıktığını ve savaşı kaybedince şehre dönüp kapıları kapattığını ve bundan sonra Sultan Ahmed Celâyir'in Mısır'a geldiğini kaydetmiştir. Ancak bu bilgi yanlış olup daha sonraki yıllarda cereyân eden bir olaydır. Öyle ki, Sultan Ahmed Celâyir Haleb'e geldiği sırada şehrin emiri Emir Çoban Karasakal olup Sultan Berkuk'un emri ile Sultan Ahmed Celâyir'e iyi muamelede bulunmuş ve evinde ağırlamıştır. Bk. Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 93.

⁴¹⁵ Yezdî, *Zafernâme*, 344; Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk Li Ma'rîfet-i Düveli'l-Mülûk*, III/2, 789, 814; Tagrıberdî, *En-Nücümü'z-Zâhire*, 302-308; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 93; Kanat, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri*, 53-55, 58-59, 77-79; Kanat, "Memlûk-Timurlu Münasebetleri", 135; Yılmaz, *Celayirliler*, 207; İsmail Yiğit, *Memlûkler*, Kayıhan Yay., İstanbul 2008, 103-104.

oldu.⁴¹⁶ Sultan Ahmed Celâyir'in Bağdad'a yerleşmesi üzerine Miranşah, yukarıda da bahsi geçtiği üzere onu Bağdad'dan sürmek amacıyla 1396-1397 yazında ordusuyla Bağdad'a hareket etti. Ancak Tebriz'den ardı ardına gelen isyan haberleri üzerine Miranşah Bağdad kuşatmasını yarıda keserek geri dönmek zorunda kaldı ve Sultan Ahmed Celâyir böylece bu tehlikeden kurtulmuş oldu.⁴¹⁷

Timur yedi yıllık seferine çıktığı esnada Cam'da iken Mirza Rüstem'i 1399 yılında Bağdad'a hareket etmeleri için Şiraz'da bulunan ağabeyi Mirza Pîr Muhammed'e gönderdi. Ayrıca Sevincek Bahadır'ı da 2000 kişilik bir kuvvetle onun hizmetine verdi. Şiraz'a gelen Mirza Rüstem, Sevincek Bahadır ile Bağdad'a hareket ettiler. Mirza Pîr Muhammed de hastalığını bahane ederek Şiraz'a geri döndü. Mirza Rüstem, Lûristan bölgesini ve ardından Celâyirli emirlerinden olan Ali Kalender'in vâililiğini yaptığı yerleri ile Mendeli'yi yağmaladı. Daha sonra Mirza Rüstem Timur'un emriyle Şiraz'a giderken Sevincek Bahadır da Timur'un yanına gitti.⁴¹⁸

Kara Yusuf'a gelince, 1396 yılında o, Musul'a bir sefer düzenleyerek şehri ele geçirmiş ve kardeşi Yâr Ali'nin idâresine bırakmıştı. Musul'un Kara-Koyunluların eline geçmesi üzerine Azerbaycan vâlisi Miranşah, 1397 yılında buraya sefer düzenledi. Kara Yusuf ise bölgeden kaçarak Şam'a doğru hareket etti. Bir yıl sonra Miranşah kuvvetlerinin geri dönmesi üzerine Kara Yusuf, tekrar Musul'a gelerek şehri ele geçirdi. 1399-1400 yılında Timur, Azerbaycan'a yönelince Kara Yusuf bu defa da bulunduğu Van Gölü havzasından kaçarak tekrar Musul'a gelmişti.⁴¹⁹

Öte yandan Bağdad'da bulunan Sultan Ahmed Celâyir de huzurlu değildi. Miranşah'ın seferden geri dönmesi ile biraz olsun rahatlayan Sultan Ahmed Celâyir, bu sıralarda Bağdad'da yaşanan rüşvet olayları ve ihanet şüpheleri ile daha da huzursuz olmaya başladı. Kendi korkularının karşılığında kendine çok yakın olan emirlerinin yanı

⁴¹⁶ Nazmi-zâde Murteza, *Gülşen-i Hulefâ*, (Tahlil ve Metin Tenkidi Mehmet Karataş), TTK Yay., Ankara 2014, 148; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1070; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 223-224; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 93; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK Yay., Ankara 2011, 301; Yılmaz, *Celâyirîliler*, 207-208.

⁴¹⁷ Yezdî, *Zafernâme*, 322-323; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî*, 372; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 1-2; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1091; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 481; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 190-191; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 260-262; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri*, 62-63; Aka, *Timur ve Devleti*, 22-23.

⁴¹⁸ Yezdî, *Zafernâme*, 325, 332-333; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1095; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 484-485.

⁴¹⁹ Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 59-60; Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", 204.

sıra 2000 kişiyi öldürttü. Dahası, sütannesini Vefa Hâtun'u boğdurup, diğer hanım ve hizmetkârlarını da kendi elleriyle öldürerek Dicle Nehri'ne attırdı. Bu durumun Bağdad'da aleyhine bir hava oluşturması üzerine Sultan Ahmed Celâyir, şehirde daha fazla kalamayacağını bildiği için yanına en güvendiği 6 kişiyi alarak Musul'da bulunan Kara Yusuf'a iltica etti. Mirza Rüstem'in Bağdad'a gelişinden bahisle Kara Yusuf'tan yardım isteyip birlikte Bağdad'a gitmeyi teklif etti. Kara Yusuf'un yardımı ile de Bağdad'a gelerek şehre hâkim oldu.⁴²⁰ Ancak Türkmen ordusunun yağmaya girişmemesi için Kara Yusuf'a mal ve para vererek şehri yağmadan kurtardı. Bu ganimetle Kara Yusuf, Musul'a dönerken Sultan Ahmed Celâyir de Bağdad'da kaldı. Fakat Timur'un bu sırada 1401 yılında Sivas'a geldiği bilgisi ile korkan Sultan Ahmed Celâyir, Farac adlı emirine Bağdad'ın yönetimini bırakıp Kara Yusuf'la buluştu. Timur'un Anadolu ve Şam bölgelerine girmesi, Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un arkalarından çevrilmesi demektir. Dolayısıyla her iki hükümdar, Timur'un bir rakibi durumundaki Memlûklü Devleti'ne sığınmayı planladılar.⁴²¹ Bu amaçla Fırat'ı geçen iki dost hükümdar Haleb'e geldiler. Şehrin hâkimi olan Demirtaş, Hama hâkimi olan Dokmak'tan da yardım alarak Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'la savaşırlarsa da Demirtaş yenilgiye uğradı. Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf, Emir Sudun vasıtasıyla Sultan Ferec'e bir mektup göndererek bu duruma Haleb vâlisinin sebep olduğunu ve kendilerinin canlarını kurtarmak adına savaştıklarını belirttiler. Ancak Mısır yönetimi bu mektubu dikkate bile almadı ve Şam vâlisini onlarla savaşması için görevlendirdi. Böylece Mısır'dan umduklarını bulamayan iki hükümdar, yönlerini Osmanlı Devleti topraklarına çevirdiler.⁴²²

⁴²⁰ İbni Tagrıberdi, Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un Bağdad'a gelmeleri ile Bağdad halkının onları şehre almadığını ve onlarla savaşıp Fırat sahiline kadar kovaladıklarını belirtmiştir. Bk. İbni Tagrıberdi, *En-Nüccûmu'z-Zâhire*, 328.

⁴²¹ Hoca Sadettin, Timur'un Sivas'ı zaptından önce Sultan Berkuk'un Kara Yusuf ve Sultan Ahmed Celâyir'in iadesini istemek amacıyla gelen Timurlu elçilerini öldürdükten sonra Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'u hapsedtiğini, daha sonra bu iki hükümdarın bir şekilde kaçıp kurtularak ülkelerine gidip Timur'la barış yapıp ondan kurtulduklarını yazar. Ancak bu bilgi tamamen yanlıştır. Bk. Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, I, 230; Neşrî ve Şükrullah da olayları karıştırıp Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un Şam'a gittikleri sırada Sultan Ferec tarafından hapsedildiklerini, Sultan Ahmed Celâyir'in hapisten hile ile kurtularak Yıldırım Bayezid'e vardığını ve iki ay kaldıktan sonra tekrar Bağdad'a döndüğünü yazmaktadırlar. Bk. Neşrî, *Neşrî Tarihi*, I, 159; *Oruç Beğ Tarihi-Ahmedî-Şükrullah (Üç Osmanlı Tarihi)*, (Haz. Atsız), Ötüken Yay., İstanbul 2013, 215.

⁴²² İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 179; Yezdî, *Zafernâme*, 333-334; Abdurrezâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 829-830; Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 10; Tagrıberdi, *En-Nüccûmu'z-Zâhire*, 328; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1095-1096; Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I, 230-231; Murteza, *Gülşen-i*

Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf tarafında bunlar yaşanırken Timur da Sivas muhasarası ile meşguldü ve bu esnada her iki hükümdarın Bağdad'dan kaçarak Anadolu'ya kaçtıkları haberi geldi. Bunun üzerine onların yakalanması için bir ordu gönderdi. İki hükümdarın yolculukları sırasında, Behisni'ye vardıkları esnada bilinmeyen bir sebepten ötürü araları açıldı ve Kara Yusuf ülkesine dönerken⁴²³ Sultan Ahmed Celâyir de Yıldırım Bayezid'in yanına gitmek için yoluna devam etti. Her ne kadar Timurlu ordusunun bir baskın ile ağırlıklarına yetişip ablası Dilşâd Hanım'ı ve kızını esir alsa da, Sultan Ahmed Celâyir bu defa da kaçmayı başararak Yıldırım Bayezid'in yanına gitti.⁴²⁴ Esasında Sultan Ahmed Celâyir, henüz Yıldırım Bayezid'in yanına varmadan önce bir mektup göndererek Timur'un saldırısına uğradığını söyleyerek bu vakitten sonra Timur'un üzerlerine saldıracağını, Mısır ve Şam yönetimlerinin ona karşı işbirliği içinde olup Yıldırım Bayezid'den cevap beklediklerini bildirmişti. Yıldırım Bayezid ise Sultan Ahmed Celâyir'e bir mektup göndererek kendisinin Timur'u bertaraf etmek için Tokat'a geldiğini söyleyip yanına davet etti. Dolayısıyla Sultan Ahmed Celâyir'in Anadolu'ya gelerek Yıldırım Bayezid'e sığınmasında bu davet de etkili oldu.⁴²⁵ Öte yandan Timur'un Suriye'ye yönelmesi ile Kara Yusuf da Osmanlı Devleti topraklarına gelerek Yıldırım Bayezid'e iltica etti ve

Hulefâ, 148; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 233-238; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 302; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 60-62; Kafalı, "Timur", 344; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri*, 66-67; Yaşar Yücel, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar", *Belleten*, XLII/106, Nisan 1978, 290-293; Kanat, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri*, 94-96; Alan, *Osmanlı-Timurlu Münasebetleri*, 31-32; Kanat, "Memlûk-Timurlu Münasebetleri", 136; Armutlu, *Sultan Ahmet Celâyir*, 31-32; Yılmaz, *Celayirliler*, 209; Saadettin Baştürk, "Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları", *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, 21; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline* 162-163; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 73-74.

⁴²³ Makrîzî ve İbni Tagrıberdi, Kara Yusuf'un bu dönemde Sivas'ta bulunduğunu, Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman ile savaşıp yenildiğini ve her ikisinin Bursa'ya kaçtıklarını yazmaktadırlardır ki, bu durumdan diğer müellifler bahsetmemektedirler. Nitekim Kara Yusuf, kendi ülkesine dönmüş ve daha sonra Yıldırım Bayezid'e ilticâ etmiştir. Bk. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk Li Ma'rîfet-i Düveli'l-Mülûk*, III/3, (Yay. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1971, 1027; Tagrıberdi, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, 328.

⁴²⁴ Neşrî, *Cihânnümâ*, 140; Yezdî, *Zafernâme*, 343; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1097; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 62; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri*, 128-129; Yücel, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar", 294; Armutlu, *Sultan Ahmet Celâyir*, 32; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 163.

⁴²⁵ Feridun Bey, *Mecmû'a-i Münşeat üs-Selâtin*, I, İstanbul 1274 h, 124-125; Abdülhüseyn Nevâyî, *Esnâd ve Mekâtebât-ı Târîh-i İrân (ez Tîmûr tâ Şâh İsmâ'îl)*, Tahran 1302, 81-84; Beyânî, *Târîh-i Âl-i Celâyir*, 94-96.

buna mukâbil Yıldırım Bayezid tarafından kendisine Aksaray bölgesi dirlik olarak verildi.⁴²⁶

Daha önce de belirtildiği üzere Sultan Berkuk, 1393 yılında Timurlu elçilerini öldürmüş ve Atlamış'ı da hapsederek Timur'un düşmanlığını kazanmıştı. 1401 yılında Timur önce Sivas'ı⁴²⁷, ardından Elbistan ve Malatya'yı aldıktan sonra Şam'a yürüme kararı aldı. Ancak ordusuyla hareket etmeden önce Sultan Berkuk'un yerine tahta çıkmış olan oğlu Sultan Ferec'e elçi göndererek Atlamış'ı istedi. Babası gibi Sultan Ferec'in de bu isteğe olumsuz cevap vermesi üzerine Timur, bu durumu bahane ederek ordusuyla güneye hareket etti. Behisni ve Anteb üzerinden Haleb'e gelen Timur, burayı aldıktan sonra Hama, Humus, Balbek, Dımaşk ve Antakya'yı alarak Mardin'e döndü.⁴²⁸

1.4.6. Alıncak Kalesi'nin Alınması

Timur'un 1387 yılından itibaren gerek kendisi gerek emir ve beyleriyle gönderdiği orduları tarafından bir türlü alınamayan Alıncak Kalesi, 14 yıllık bir muhasara neticesinde ele geçirildi. Çetin muhasaralara rağmen alınamayan bu kale, 1401 yılında Timur tarafından kolayca ele geçirildi. Kalenin ele geçirilmesini kale içerisinde yaşanan yerel iç çatışmalar kolaylaştırdı. Nitekim sadece Arabşah'ın bahsettiği bu çatışmanın sebebi, Sultan Tahir'in annesi ile Emir Altun'un kardeşi arasında yaşanan gizli ilişkiydi. Bu durumu öğrenen Sultan Tahir, her ikisini de

⁴²⁶ Neşri, *Cihânnümâ*, 140; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 831; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 44; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 62; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri*, 129.

⁴²⁷ Celâl-zâde Sâlih Çelebi, eserinde Timur'un Sivas'a daha önce 20'li yaşlarda ilim tahsil etmek amaçlı geldiğini yazmaktadır. Müellife göre Timur, belirli bir süre Sivas'ta bulunan medreselerden birinin hücrelerinde kaldı ve ilim tahsil ederek memleketine geri döndü. Daha sonra yedi yıllık seferde Sivas'a geldiğinde o medreseyi yıktırsa da kendi kaldığı hücreye dokunmadı. Ancak bu bilgi diğer Timurlu kaynaklarında geçmemektedir. Bk. Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-Selâtin*, (Haz. Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice), TTK Yay., Ankara 2013, 123.

⁴²⁸ Mısır ve Suriye seferi direk konumuzla alakalı olmamasından ötürü bu seferi çok kısa geçmekle beraber daha fazla bilgi için bk. Şâmî, *Zafernâme*, 260-286; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 194-277; Neşri, *Neşri Tarihi*, I, 165-166; Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 36-37; Yezdî, *Zafernâme*, 344-372; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, 144; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 834-873; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 11-24; Tagrıberdi, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, 353-354; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1097-1099; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 489-498; Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I, 235-240; Kanat, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri*, 101-181; Kanat, "Memlûk-Timurlu Münasebetleri", 137-139; Saadettin Baştürk, "Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri Döneminde Mardin ve Mardin'deki Faaliyetleri", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş), İstanbul 2006, 379-386; Altan Çetin, "Memlûk Kaynaklarına Göre Mardin", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş), İstanbul 2006, 387-398; Yiğit, *Memlûkler*, 106-107.

öldürerek cezalandırdı. Bu sırada kalede olmayan Emir Altun, kale önlerine gelince içeriye alınmadı. Kale surlarından kardeşinin cesedi önüne atıldı. Emir Altun, her ne kadar bu durumu kabullenerek içeri girmek istediye de intikam almak ister korkusu ile kaleye alınmadı. Bunun üzerine o, Merend'e gitti. Şehrin hâkimi Timur'dan korktuğu için Emir Altun'un başını vurup kellesini Timur'a gönderdi. Yıllarca Timurlu ordusuna karşı Alıncak Kalesi'ni başarılı bir şekilde savunan Emir Altun'un ölmesi her ne kadar kalenin Timur tarafından alınmasını kolaylaştıracak olsa da böyle yiğit bir emirin bu şekilde ölmesine Timur, son derece üzüldü. Adamlarından birini Merend'e göndererek Emir Altun'u öldüren şehir hâkiminin boynunu vurdurup mallarını müsâdere ettirdi. Öte yandan Sultan Tahir, Alıncak Kalesi'nde genç kadın ve kızlara yönelik uygunsuz davranışları yüzünden kale halkı nazarında gözden düştü. Kaledeki asker sayısı da azalınca Bağdad'a kaçmak zorunda kaldı. Dolayısıyla kale içerisinde yaşanan bu gelişmeler sonucunda Timurlu ordusunun kaleyi alması çok da zor olmadı.⁴²⁹

Timur Mardin'den ayrılırken Mirza Sultan Hüseyin, Mirza Pîr Muhammed Ömer Şeyh, Ebubekir, Emir Cihanşâh, Timur Hoca Ak Buga, Seyyîd Hâce, Şeyh Ali Bahadır ve diğer bazı beylerin önce Alıncak Kalesi'ne gitmelerini ve daha sonra Gürcistan topraklarına girmelerini emretti. Bu şekilde 14 yıldan beri alınamayan kalenin fethi için emirler hareket ettiler.⁴³⁰ Öte yandan Timur, Sivas ve Bilâd-ı Şam'a doğru giderken Miranşah'ın yakın adamlarından olan Şeyh Muhammed Daruga ve Şahruh'un emirlerinden olan Firûzşah'ı Alıncak Kalesi'ne göndermişti. Kaleyi savunan askerler uzun yıllar süren kuşatmalardan ötürü bitkin bir haldeydiler. Yezdî'ye göre kalede çok az insan kalmış, yiyecek sıkıntısı çeken askerler eski postları kaynatıp yemeye başlamışlardı. Bu postlar da tükenince çaresiz kalan askerler dışarı çıktılar ve kale dizdârı olan Seyyîd Ahmed Oğulşahî yakalanarak Timur'a gönderildi.⁴³¹ Esasen 1401 yılında Timur, kalenin alınması için en cesur ordu komutanlarını bu göreve getirmiştir. Timur'un bu kaleyi ele geçirme konusunda zorlanmasında İran, Turan, Irakeyn ve

⁴²⁹ İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 107-110; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 238-242; Piriye, *Azerbaycan*, 173; Reisniyâ, *Târîh-i Umûmî Mıntıkâ-i Şîrvân*, 95-96; Erol Kürkçüoğlu, *Nahçıvan Tarihi (V-XV. Yüzyıllar)*, Güneş Vakfı Yay., Erzurum 2007, 81-82.

⁴³⁰ Şâmî, *Zafernâme*, 285; Yezdî, *Zafernâme*, 372; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1099-1100.

⁴³¹ Yezdî, *Zafernâme*, 372; Yücel, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar", 287; Reisniyâ, *Târîh-i Umûmî Mıntıkâ-i Şîrvân*, 97.

Azerbaycan'daki en müstahkem kale olmasının etkisi büyüktür.⁴³² Timur, kalenin tamamen ele geçirilmesi ile esir edilen Seyyîd Ahmed Oğulşahî'yi öldürttü ve kaleye kendi adamlarından olan Muhammed Evdehî'yi tâyin etti.⁴³³ Şirvanşah Şeyh İbrahim'i de ödüllendirmek amacıyla kaleyi onun himâyesine verdi.⁴³⁴

Timur, Alıncak Kalesi'ni Celâyirli emirlerin elinden almasından sonra Sultan Ahmed Celâyir'in başkenti olan Bağdad'ı alıp bu tehlikeyi tamamen ortadan kaldırmak istedi. Mirza Rüstem, Mızrab Cakü, Rüstem Tagay, Sevincek Bahadır ve diğer bazı emirlerini Bağdad üzerine gönderdi. Sultan Ahmed Celâyir'in Bağdad'dan kaçarken yerine bıraktığı Ferec, şehri teslim etmeyince Timur, Nusaybin ve Musul üzerinden Bağdad önlerine geldi. Şehir 40 gün kuşatıldıktan sonra kıtlığın da ortaya çıkmasıyla 9 Temmuz 1401'de ele geçirildi.⁴³⁵

1.4.7. Timur'un Karabağ'a Gelişi ve Buradaki Faaliyetleri

Timur'un Mardin'den ayrılırken Mirza Sultan Hüseyin, Mirza Pîr Muhammed Ömer Şeyh, Ebubekir, Emir Cihanşâh, Timur Hoca Ak Buga, Seyyîd Hâce, Şeyh Ali Bahadır ve diğer bazı beyleri önce Alıncak Kalesi'ne ardından da Gürcistan'a hareket etmelerini emrettiğini söylemiştik. Ancak Alıncak Kalesi'nin alındığını gören bu emirler, Gürcistan topraklarına girdiler. Timurlu ordusu Gürcistan topraklarını yağmalamaya başlayınca Giorgi yağma faaliyetlerinin durdurulmasını istedikten sonra kendisinin Timur'a tabi olduğunu ve şayet Timur Gürcü topraklarına gelirse hizmetinde olacağını haber etti. Bunun üzerine emirler bu durumu bir haberci vasıtasıyla Timur'a bildirdiler.⁴³⁶ Bu sırada Timur Bağdad'dan hareketle Şehrizer ve Kalağı yoluyla Tebriz'e doğru hareket etti. Yolculuğu esnasında Çağatu Çayı yakınlarında konakladı ve Saray Mülk Hanım, Hanzâde, diğer hanımlar ve çocuklar ile Sine'de buluştuktan sonra Ak Yayla'ya geldi. Burada özellikle Tebriz'den ve civar bölgelerden gelen âlimler,

⁴³² Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mintukâ-i Şirvân*, 96.

⁴³³ İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 110; Yezdî, *Zafernâme*, 374; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 145; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1100; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mintukâ-i Şirvân*, 97.

⁴³⁴ İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 110.

⁴³⁵ Şâmî, *Zafernâme*, 286-289; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 281-287; Yezdî, *Zafernâme*, 372-375; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, 145; Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 24-26; Tagrıberdi, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, 354; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1100; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 218-220; Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I, 240-242; Murteza, *Gülşen-i Hulefâ*, 148-149; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 96.

⁴³⁶ Yezdî, *Zafernâme*, 372; Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 24.

seyyitler ve diğer ileri gelen kişilerle 20 gün vakit geçiren Timur, buradan da hareketle Heştrûd'a geldi. Öte yandan bu esnada Şahruh'u Anadoluya gönderen Timur, Gürcü topraklarında kalan beylere haber vermesi için Emir Mızrab'ı görevlendirdi ve bunun üzerine Gürcü topraklarında bulunan beyler, Bingöl'de Şahruh'a katıldılar. Timur ise Ucan'a gelerek Sultaniye yolundan gelen Tuman Ağa'yı karşıladı ve buradan Tebriz'e geçti.⁴³⁷

Tebriz'de bulunduğu sırada Timur, adalet ve şehrin asayışı konularının halledilmesinin yanı sıra halkın ve idârecilerin dertlerini dinledi. Ancak Gürcüler vermiş oldukları sözde durmayarak Timur'un yokluğunda haddi aşan tecavüzkâr hareketlerde bulundular. Timur bu durum karşısında Gürcüleri cezalandırmak amacıyla harekete geçerek Aras Nehri'ni geçip Nahcivan'a geldi. Oğulları, haremi ve yakın emirleri ile 14 yıl kuşatma sonucunda ele geçirilen Alıncak Kalesi'ne çıktı ve hayranlıkla etrafı izledi. Ardından karargâha dönüp Giorgi'ye bir elçi göndererek haraç istedi ve Nahcivan'dan hareketle Şahbuz kanyonuna geldi. Gökçe Gölü'nde bir müddet avlandıktan sonra oradan Şemkûr'e geldi. Bu sırada Gürcistan'a giden muhassıllar, Giorgi'nin kardeşi⁴³⁸ ile döndüler. Muhtemeldir ki, Timur'un azabından korktuğu için kendisi gelmeyen Giorgi, kardeşini gönderip af diledi. Giorgi, kardeşi ve muhassıllarla birlikte çok sayıda hediye de göndermişti. Bu hediyeler arasında değerli kuşlar, atlar ve kumaşlar fazlaydı. Giorgi'nin kardeşi Timur'a, ağabeyisinin Timur'un kulu olduğunu ve hatalarından ötürü pişman olduğunu ilettikten sonra kendisinin bundan sonra Timur'un hizmetkârı olacağını, her yıl düzenli bir şekilde haraç göndereceğini ve ihtiyaç duyulan miktarda asker göndereceğini belirtti. Timur da bu durum karşısında Giorgi'yi affetti ve kardeşine iyi muamelede bulunarak Giorgi'ye affedildiğini ve ülkesinden çekileceğini, bölgede bulunan Müslümanlara iyi davranmasını ve gerektiğinde asker göndermesini iletmesini istedi. Timur, buradan hareketle 1401-1402 yılında Karavultepe yoluyla Gence ve Berdaa üzerinden Karabağ'a geldi.⁴³⁹

⁴³⁷ Şâmî, *Zafernâme*, 289-290; Yezdî, *Zafernâme*, 376-378; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1101; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 501.

⁴³⁸ Şâmî, Giorgi'nin kardeşinin gelmesinden söz etmemiştir.

⁴³⁹ Şâmî, *Zafernâme*, 290-291; Yezdî, *Zafernâme*, 378-379; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1101-1102; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 501-502; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 308-309; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri*, 120; Yücel, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar", 288; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mintikâ-i Şirvân*, 97.

Timur, kışı geçirmek için Karabağ'a gelince burada bazı asayiş işleriyle meşgul oldu. Bu zamanda Osmalı Devleti'ne sığınmış olan Sultan Ahmed Celâyir, Timur'un olası Anadolu seferinden çekinen Yıldırım Bayezid'in telkiniyle⁴⁴⁰ Anadolu'dan ayrılıp Irak-ı Arab'a gitti ve Kal'at-ı Rum⁴⁴¹ yoluyla Fırat'ı geçip Bağdad'a geldi. Ancak bu sırada Bağdad perişan bir haldeydi. Öyle ki, Timurlu ordularının Bağdad'a girmesiyle şehir viran olmuş ve ordu tamamen dağılmıştı. Bunun üzerine Sultan Ahmed Celâyir, şehrin îmarına başladı ve dağılan Celâyirli askerlerini kendi etrafında toplamaya başladı.⁴⁴²

Timur, bu durumdan haberdâr olunca Emir Cihanşâh, Süleymanşah Bahadır, Brunduk Bahadır ve diğer bazı emirlerden oluşan 4 ayrı orduyu ayrı ayrı kollardan Bağdad'a gönderdi. Mirza Ebubekir ve Emir Cihanşâh aniden Bağdad'a girince, Sultan Ahmed Celâyir bu âni baskın neticesinde iç çamaşırlarını dahi giymeye fırsat bulamadan oğlu Sultan Tahir ile bir gemiye binip Şat Suyu'nu geçti ve Hille tarafına kaçtı. Emir Cihanşâh ve emrindeki askerler Hille Köprüsü'ne kadar Dicle'nin diğer yakasından takip etseler de Sultan Ahmed Celâyir, köprüyü yıktırıp Hâlid ve Mâlik adalarına kaçtığı için başarı sağlanamadı ve Emir Cihanşâh, bir heyet ile durumdan

⁴⁴⁰ Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un, Yıldırım Bayezid'in yanından ayrılmaları konusu kaynaklarda ve kaynaklardan hareketle diğer araştırma eserlerde ihtilafli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaçtılar mı, bilinçli olarak Yıldırım Bayezid tarafından mı gönderildiler soruları ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Ca'ferî ve Hoca Sadettin, Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un Yıldırım Bayezid'den izin alarak Osmanlı topraklarından çıktıklarını söylemişlerdir. Bk. Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 26; Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I, 242. Uzunçarşılı ise bazı Osmanlı devlet adamlarının Yıldırım Bayezid'e, Sultan Ahmed Celâyir'in teslim edilmesi gerektiği görüşlerinden ötürü onun, bu durumu anlayarak kaçtığını yazmıştır. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 302; Yaşar Yücel bu konuyla ilgili, eserinde Sultan Ahmed Celâyir'in Timur'u uğraştırması için Yıldırım Bayezid tarafından mı Irak bölgesine gönderildi sorusunu sormuş ve cevaplandırmaya çalışmıştır. Yücel'e göre zafernâmelerde verilen bilgiler doğrudur. Öyle ki, Timur ile Yıldırım Bayezid arasındaki mektuplaşmalarda bu koruma konusunun düşmanlığı iyice tetiklediği ve zafernâmelerde verilen bilgilerin doğruluğunu şüpheye sevk edecek bilgilerin bulunmaması, olayların bu şekilde cereyân ettiği ihtimalini artırmaktadır. Bk. Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri*, 132.

⁴⁴¹ Diğer adı ile Rumkale olan bu kale hakkında daha geniş bilgi için bk. Muammer Gül, "Mısır Memlûklarının Hudut Kalesi Rumkale ve Anadolu'da Memlûk İzleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2, Elazığ 2002, 359-366; İsmail Altınöz, "Osmanlılar Zamanında Fırat Kıyısında Önemli Bir Lojistik Merkezi: Rumkale", *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller*, 2, (Haz. Şakir Batmaz-Özen Tok), Kayseri 2015, 151-162.

⁴⁴² Şâmî, *Zafernâme*, 293; Yezdî, *Zafernâme*, 380; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1102; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 503; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 26; Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I, 242-243; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 310; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 245; Beyânî, *Târîh-i Âl-i Celâyir*, 97; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri*, 132-133.

Timur'u haberdâr etti. Diğer emirler de yol boyunca bütün asileri cezalandırarak baharda Timur'un yanına, Karabağ'a geldiler.⁴⁴³

Karabağ'da bulunduğu esnada Timur, Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'u himaye eden Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerde de bulunmuştur. Timur'un önünden kaçan iki sığınmacı hükümdarın Yıldırım Bayezid'e sığınmaları, Timurlu-Osmanlı ilişkilerinin bozulmasında çok büyük rol oynadı. Himaye edilen hükümdarlarla ilgili Timur ve Yıldırım Bayezid arasında mektuplaşmalar da yaşandı.⁴⁴⁴ İlişkilerin bozulmasında sığınmacı hükümdarların tahrikiyle Yıldırım Bayezid'in önce Sivas'ı, ardından 1401 yılında Erzincan'ı alarak Kara Yusuf'a vermesi ve Mutahharten'in esir edilmesi gibi olaylar da etkili oldu.⁴⁴⁵ Timur, Yıldırım Bayezid'e Arapça yazdığı mektupta, Sultan Ahmed Celâyir⁴⁴⁶ ve Kara Yusuf'un kendisinden kaçarak Anadolu'ya geldiklerini, onların fesat ve helak edenler olduğunu ve himaye edilmemesi gerektiğini, ya kendisine gönderilmelerini, ya öldürülmelerini ya da Osmanlı topraklarından çıkarılmalarını belirtip Yıldırım Bayezid'den emre muhalefet etmemelerini istedi.⁴⁴⁷

Timur her ne kadar Kara Yusuf ve Sultan Ahmed Celâyir bahanesi ile Anadolu'ya girme politikasını gütsse de esasen bu iki hükümdarın varlığı Azerbaycan hâkimiyeti açısından oldukça tehlikeli bir durumdu. Dolayısıyla bu hükümdarların bertaraf edilebilmesi için Yıldırım Bayezid ile olan mektuplaşmalar yoğunlaştı. Birbiri ardına

⁴⁴³ Şâmî, *Zafernâme*, 293-294; Yezdî, *Zafernâme*, 380-381; Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 26-27; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1103; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 503; Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I, 243; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 310-311; Azzâvî, *Târihü'l-İrâk*, II, 245-246; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 97-98; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri*, 133-134.

⁴⁴⁴ Mektuplar ve içerikleri ile ilgili bk. Abdülhüseyn Nevâyî, *Esnâd ve Mekâtebât*, 90-125.

⁴⁴⁵ Yezdî, *Zafernâme*, 377; Şükrullah, *Behcetü't-Tevârih*, 215; Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 36 (Müellif, Erzincan'ın Kara Yusuf'a bırakılmasından söz etmemektedir); İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 307; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri*, 130; Alan, *Osmanlı-Timurlu Münasebetleri*, 29.

⁴⁴⁶ Tüzûkât-ı Timûrî'de sadece Kara Yusuf geçmektedir. Bk. *Tüzûkât-ı Timûrî: Institutes Political and Military*, (İngilizce'ye Çev. Major Davy), Oxford 1783, 147; aynı eser, (İngilizce'den Farsça'ya Çev. Ebû Tâlib Hüseyinî), Kitâbfurûş-i Esedî, Tahran 1342, 146; *Timur'un Günlüğü-Tüzûkât-ı Timur*, (Haz. Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan), İnsan Yay., İstanbul 2010, 65.

⁴⁴⁷ Feridun Bey, *Münşeât üs-Selâtin*, I, 121 (derkenar); Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 98; Simnânî, *Timurleng*, 244; Mükrimin Halil Yınanç, "Bayezid I", *İA*, II, MEB Yay., Eskişehir 2001, 380 (Yınanç'a göre Timur'un bu istekleri doğru olup Münşeât'da geçen Arapça mektup uydurma bir mektuptur. Bk. İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 312; Marie-Mathilde Alexandrescu-Dersca, *La Campagne De Timur en Anatolie (1402)*, Bucareşti 1942, 50 (Yazar, Timur'un Yıldırım Bayezid'den istekleri ile ilgili bilgi verirken Sultan Ahmed Celâyir'den bahsetmemeyip sadece Kara Yusuf ile ilgili bilgiler vermektedir); Yınanç, "Bayezid I", 380; Abdurrahman Daş, "Ankara Savaşı Öncesi Timur İle Yıldırım Bayezid'in Mektuplaşmaları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, Bahar 2004, 154-156; Şahin Fazil Ferzelibeyli, *Azerbaycan ve Osmanlı İmpariyası, (XV-XVI Esrlere)*, Azerbaycan Devlet Neşriyyatı, Bakı 1995, 6-7.

gelen mektuplar, Osmanlı devlet ricali ve ümerâsını da tedirgin edince bu zümreler, Yıldırım Bayezid'e bir barış yolunun aranması tavsiyesini iletiler. Bunun tesiriyledir ki, Yıldırım Bayezid Mutahharten'i arabulucu olarak kullanıp sulh arayışına girerek Kadı Ferîdeddîn ve Yahşî beyleri de Timur'a elçi olarak gönderdi. Timur, maksadının düşmanlık olmadığını ve Anadolu'ya girmek istemediğini belirttikten sonra Kara Yusuf'un himayesinden ötürü şikâyette bulundu. Kendi elçisi Bayezid Çimbay'ı Yıldırım Bayezid'e göndererek Kara Yusuf'un ya öldürülmesini ya kendisine gönderilmesini veya da hiç olmazsa Osmanlı topraklarından çıkarılmasını istedi. Bunlar gerçekleşmezse de savaşa hazır olmasını söyleyerek elçileri gönderdi.⁴⁴⁸ Ancak Yıldırım Bayezid, bu mektuba olumsuz cevap vererek kendisine sığınan bir misafiri iade edemeyeceğini, Kara Yusuf'un yanından ayrıldığını ancak yine sığınırsa himaye edeceğini belirtti.⁴⁴⁹ Yıldırım Bayezid'den istediği gibi bir cevap alamayan Timur ise, 1402 yılının Mart ayında Karabağ'dan hareketle Şemkûr sahrasına yöneldi. Berdaa ve Gence'yi geçip Şemkûr ovasına gelen Timur, birkaç gün sonra Aladağ tarafına yöneldi. Gürcü sınırında bulunan Tebeder Nehri yakınında konaklayan Timur, Saray Melik Hanım, Uluğ Bey ve diğer mirza ve hatunları Sultaniye'ye gönderdi. Bı sırada Yıldırım Bayezid'e bir mektup daha göndererek ordusunun o tarafa yöneldiğini, Kara Yusuf'un öldürülmesini veya kendisine gönderilmesini istedi. Ayrıca Timur bu vakitten sonra başka türlü isteklerde de bulunmaya başladı. Kara Yusuf'un Anadolu'dan çıktığına dair haber alması üzerine Timur, bir haber daha göndererek Kara Yusuf'un ailesinin teslimini istedi. Ancak bu isteği de gerçekleşmeyince ordusuyla⁴⁵⁰ Avnik, Erzurum, Erzincan, Kemah, Sivas üzerinden Kayseriye ve oradan da Kırşehir üzerinden Ankara'ya geldi.

⁴⁴⁸ Şâmî, *Zafernâme*, 297-298; Yezdî, *Zafernâme*, 381-382; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 221-222; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 311-312; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 63; Yınanç, "Bayezid I", 382-383.

⁴⁴⁹ Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 63; Yınanç, "Bayezid I", 383; Yusuf Ziya Özer, "Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış", *Belleten*, IX/33, 34, 35, 36, Ankara 1945, 448.

⁴⁵⁰ Schiltberger, Timur'un Ankara Savaşı için 1.600.000 kişilik bir ordu, Yıldırım Bayezid'in ise buna karşılık 1.400.000 kişilik bir ordu hazırladıklarını kaydeder. Ankara Savaşı'nın bizzat tanığı olan müellifin böyle hayalî rakamlardan bahsetmesi ilginçtir. Müellifin Ankara Savaşı tasviri ve Timur'a tutsak olması ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Johann Schiltberger, *Als Sklave im Osmanischen Reich und Bei Den Tartaren (1394-1427)*, (Herausgegeben und eingeleitet von Ulrich Schlemmer), Wiesbaden 2008, 75; Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, (Çev. Turgut Akpınar), İletişim Yay., İstanbul 1995, 66-67.

Çubuk ovasında karargâhını kuran Timur, 28 Temmuz 1402 yılında Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i yenilgiye uğrattı ve esir aldı.⁴⁵¹

1.4.8. Timur'un Altıncı Gürcü Seferi

Timur, 1402 yılının yazında Karabağ'dan hareketle Yıldırım Bayezid'in üzerine gelirken Tortum Kalesi'nin ele geçirilmesini istemişti. Öyle ki, bu kalenin hâkimi olan Togay kaybolmuş ve yerine en yakın adamlarından olan Gürcbek geçmişti. Gürcbek, emrindeki 200 askerle Müslümanlar'a zahmet çektiği gibi cizye de vermiyordu. Bu haber Timur'a ulaştınca Timur, Şeyh Nureddin Bahadır, Şahmelik Bahadır, Emir Musa

⁴⁵¹ Şâmî, *Zafername*, 298-311; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 296-311; Yezdî, *Zafername*, 383-394; Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 36-39; Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk Li Ma'rifet-i Düveli'l-Mülûk*, III/3, 1091-1092 (Müellif, Ankara Savaşı sırasında Osmanlı ordusunun 700.000 süvari ve 300.000 piyadeden oluştuğunu belirtmiştir ki, bu çok uçuk bir rakamdır.); İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 314-315; Aka, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi", *Türk Tarihi Belgeleri Dergisi*, XI/15, 1981-1986, 145-166; Aka, *Timur ve Devleti*, 28; Ynanç, "Bayezid I", 384-386; Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri*, 136; Nuri Yavuz, "Ankara Savaşı Sonrası Anadolu Siyasi Coğrafyası'nın Tasviri", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 293; Saltık-Nâme'de Yıldırım Bayezid zannedilerek Ankara beyi olan Mezid Bey'in esir edildiğini ve Timur'un bunu anlayınca da Mezid beyin öldürüldüğünü yazar. Daha geniş bilgi için bk. Necati Demir, "Saltık-Nâme'de Ankara Savaşı", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 154-155; Timur'un Ankara zaferine Bizans kaynaklarının yaklaşımı ile ilgili geniş bilgi için bk. Mustafa Daş, "Bizans Kaynaklarında Timur İmajı", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/2, Aralık 2005, 43-58; Timur'un savaş öncesi ve sonrasında Avrupa ile olan ilişkileri ilgili bk. Güray Kırpık, "Ankara Savaşı Öncesi ve Sonrasında Timur'un Avrupa ile İlişkileri", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 191-197; Ankara Savaşı'nın Osmanlı-Bizans ilişkilerine olan etkileri hakkında daha geniş bilgi için bk. Nilgün Elam, "Ankara Savaşı'nın Osmanlı-Bizans İlişkilerine Etkisi", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 159-189; Ankara Savaşı'nın sonuçları için bk. Alan, *Osmanlı-Timurlu Münasebetleri*, 44-47; *Ankara Meydan Muharebesi (1402)*, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1995, 106-108; Ankara Savaşı'nın yapıldığı alanın topoğrafyası ve tarafların kuvvetleri için bk. Muzaffer Erendil, "1402 Ankara Savaşı", *Askeri Tarih Bülteni*, 5/10, Genelkurmay Yay., Ağustos 1980, 6-7; Abdullah Turhal, *Timur'un Ankara Kalesi Kuşatması (27 Temmuz 1402)*, Ankara 2009; Murat Ataol, "Ankara Savaşı'nın Geçtiği İleri Sürülen Sahaların Topografik Ve Hidrolojik Analizi", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 244-253; Arap Kaynaklarında Yıldırım Bayezid'in esir düşmesi ve gördüğü muameleler ile ilgili bk. Fatih Erkoçoğlu, "Arap Kaynaklarında Yıldırım Bâyezid", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 25-26; Fransız kaynaklarının Ankara Savaşı'na bakışları ve verdikleri bilgiler ile ilgili bk. Mustafa Daş, "Fransız Kaynaklarında Yıldırım Bayezid, Emir Timur ve Ankara Savaşı ile İlgili Veriler Üzerine Bir Değerlendirme", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 199-208; Mağlubiyetin Osmanlı ekonomisine olan etkileri ile ilgili geniş bilgi için bk. Metin Ziya Köse, "Ankara Savaşı'nın Osmanlı Ekonomisine Etkisi", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 415-434.

ve Timur Melik'in oraya gitmelerini istedi. Emirleri ile bir de mektup göndererek Gürcük'in itaat etmesini ve cizye vermesini istedi. Ancak kalenin müstahkem olmasına güvenen Gürcük kaleyi savunmaya karar verdi. Timurlu ordusuna karşı 5 gün dayanabilen Gürcükler, 6. gün yenilgiye uğradılar. Buradaki Gürcüklerin birçoğu yakalanarak öldürüldüler ve kale Timurlu ordusu tarafından tamamen yıkıldı. Bu sırada kalenin asıl hâkimi olan Togay da gelerek af diledi. Timur, onu affederek Erzurum'a doğru hareket etti.⁴⁵²

Timur, Ankara zaferinden sonra yedi yıllık seferin dönüşünde Erzurum'a geldi. Ankara zaferinin ardından Gürcük kralı Giorgi, Timur'u tebrik etmemişti. Bu durum Timur'u oldukça öfkeliyordu.⁴⁵³ Bunun yanı sıra Timur, sürekli olarak Gürcüklerin İslâm ahalisine olan zararlarını da engellemek fikri ile seferler düzenlemeyi amaçlıyordu.⁴⁵⁴ Bingöl'e vardığında Samtshe beyi olan İvane Ağbuğasde ile Giorgi'nin kardeşi olan ve Giorgi ile arası bozuk olan Prens Konstantine (Köstendil) gelerek Timur'a bağlılıklarını bildirdiler. Bu durumda Giorgi, savaşı göze alamadı.⁴⁵⁵ Zaten diğer şehir hâkimleri de birer birer gelerek Timur'a bağlılıklarını bildiriyorlardı.⁴⁵⁶ Timur, ordusunu Gürcistan'a göndermeden önce ilk iş olarak Şirvan hâkimi Şeyh İbrahim'i önden göndererek Gürcistan yollarını tutması, bölgenin girdi ve çıktısını tahmin etmesi ve zaptetmesi için gönderdi. Daha sonra Timurlu ordusu da harekete geçince Giorgi çaresiz kaldı. Timur'un bu seferinin daha yıkıcı olacağını anladığı için birçok hediyelerle birlikte elçiler gönderdi. Muhtemelen zaman kazanmak amacıyla gönderdiği mesajda; *"Ben kimim ki öyle bir hükümdar benim meselem ile meşgul olsun ve benim için bizzat zahmete girsin. Eğer maksat beni ubudiyet ve çakerliğe davet ise ben mutî ve bendeyim, mal gönderirim ve ne zaman arzu edilirse ona inkıyad gösteririm; fakat Emir hazretlerinin atıfat sayesinde büyüktür, bundan aldığım*

⁴⁵² Şâmî, *Zafername*, 299; Yezdî, *Zafername*, 385; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 315; Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete*, 98-99; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcistan Tarihi*, 200; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 431; V. Minorsky, "Tiflis", *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 270.

⁴⁵³ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1111; Hândmîr, *Habibü's-Siyer*, III, 516; Roemer, "Timur in Iran", 79; Karamanlı, "Gürcistan", 313.

⁴⁵⁴ Şâmî, *Zafername*, 331.

⁴⁵⁵ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1111; Hândmîr, *Habibü's-Siyer*, III, 516; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 336; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 431-432; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcistan Tarihi*, 200; Minorsky, "Tiflis", 271.

⁴⁵⁶ Yezdî, *Zafername*, 413; Hândmîr, *Habibü's-Siyer*, III, 516; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 336; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 432.

cesaretle bu sırada gelip yeri öpmekle müşerref olamadım. Eğer Emir merhamet buyurursa, teminatı evvela aldıktan sonra huzura gelen Mardin Sultanı ve diğer Emirler gibi benim de sonradan gelmekliğime müsaade buyursun” dedi. Ancak Timur bu mesaja sıcak bakmadı ve gönderilen hediyeleri kabul etmeyerek etrafındaki kişilere dağıttı. Ardından elçilere, Giorgi’ye iletmeleri için onun meselesinin diğerlerinin meselesine benzemediğini, bizzat huzuruna beklediğini ve eğer Müslüman olursa çok ihsanlarda bulunulacağını, Müslüman olmazsa da cizyeyi kabul etmesi gerektiğini, şayet gelmezse de mazaret kabul etmeyeceğini bildirdi.⁴⁵⁷ Bu arada Tebriz vâlisi olan Bayan Kavçin, dîvân üyeleri ve kâtipleriyle beraber gelerek hediyeler sundu.⁴⁵⁸ Gürcüler de ekinlerin yetişmesine rağmen toplamayarak kuvvet toplamaya çalışıyorlardı. Nitekim Giorgi’nin yanından dönen elçiler, ekinlerin yetişmesine rağmen Gürcülerin henüz mahsulat toplamadıklarını bahane edip zaman kazanmak istediklerini amaçladıklarını söylediler. Bunun üzerine Timur, Şeyh Nureddin Bahadır’ı görevlendirerek mahsulatın toplanmasını emretti. Gürcüler mukavemet göstermeden kaçtılar ve Şeyh Nureddin, emrindeki askerlerle Gürcü topraklarına girerek zahireyi toplatıp çuvalatarak geri döndü.⁴⁵⁹ Mahsulün kaldırılması ve Timurlu orduları tarafından taşınması elbette Gürcülerin mukavemetinin kırılmasında önemli bir etken oldu.

Öte yandan Timur, Müslüman köylere saldırılarda bulunan Gürcüleri tamamen ortadan kaldırmak için harekete geçti. Kertin⁴⁶⁰ Kalesi, Gürcülerin en müstahkem kalelerindendi. Burayı Tural adında bir Gürcü beyi savunuyordu ve 150 kadar askeri vardı. Gürcü beylerinden olan Navran ve emrindeki 30 kişi de bu kaleyi savunuyorlardı. Kale, yüksek bir dağın tepesinde kuruluydu ve etrafı 150 gez⁴⁶¹ yüksekliğinde taşlarla çevriliydi. Yolları oldukça dar, karışık ve kalenin etrafı dağlıktı. Kalenin içinde su ve zahire ambarları vardı fakat kale haricinde su bulunmuyordu. 3 Ağustos 1403’te kale önüne gelen Timur, kaleyi muhasara altına aldı. Bu sırada kaleden çıkan bir grup, hediyeler göndererek teslim olmayı kabul etseler de ardından taş ve ok atışları yaptılar.

⁴⁵⁷ Şâmî, *Zafernâme*, 332-333; Yezdî, *Zafernâme*, 415; Mîrhând, *Ravzatu’s-Safâ*, I/4-6, 1112; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 337-338; Paydaş, “Timur’un Gürcistan Seferleri”, 432; Minorsky, “Tiflis”, 271.

⁴⁵⁸ Yezdî, *Zafernâme*, 415.

⁴⁵⁹ Şâmî, *Zafernâme*, 333-334; Yezdî, *Zafernâme*, 415; Allen, *A History of The Georgian People*, 125; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 200.

⁴⁶⁰ Şâmî’de burası “*Berts Kalesi*” (برتس) olarak geçmektedir. Bk. Şâmî, *Zafernâme*, 334.

⁴⁶¹ İran’da arşın için kullanılan tabirdir. Günümüzde 1 gez, 104 santimetreye tekâbül etmektedir. Bk. Hinz, *İslâm’da Ölçü Sistemleri*, 76; Mehmet Erkal, “Arşın”, *DİA*, 3, İstanbul 1991, 412.

Kalenin dervazesi de oldukça sağlamdı. Timur dervazenin teshir edilmesi işini Şahmelik Bahadır'a verdi. Ardından kalenin karşısına bir kale inşa edilmesini emretti. Üç günde 3.000 kişilik bir kale inşa edildi.⁴⁶² Bu defa kaleden daha büyük burçlar yapıldı. Ancak Gürcüler, kalenin müstahkemliğinden oldukça eminlerdi. Kalenin güneyinde bulunan bir kayanın kullanılması ile kaleye giren usta tırmanıcı Mekritler sayesinde 12 Ağustos 1403 yılında uykuda yakalanan Gürcüler kılıçtan geçirildi. Kalede bulunan Tural ve emrindeki askerleri yakalandı ve Tural'ın karısını Timur, Şeyh İbrahim'e verdi. Kalenin alınmasıyla birçok Gürcü İslâmiyet'i kabul ettiği gibi kadın ve çocuklar da esir edildi. Kiliseler camilere çevrildi. Timur buranın yönetimini Tahçe Boran adlı emire vererek Abhazya'ya yöneldi.⁴⁶³

Azerbaycan'ın sükûneti için Timur, yedi yıllık seferin sonunda bütün Gürcü ve Ermeni topraklarını ele geçirmek niyetiyle Kertin Kalesi'nin fethinin ardından Şeyh Nureddin Bahadır ve Şahmelik Bahadır'ı öncü kuvvet olarak Abhazya'ya gönderdi. Kendisi de birkaç gün sonra Ermen vilâyetine ulaştı. Timurlu orduları 700 civarında kiliseyi yıktıkları gibi manastır, kale, sur, kasaba ve tarlalar da kullanılamaz hale getirildi. 700 mamur kent bu yağmadan nasibini aldı. Ağaçlar kökünden sökülüp bostanlar ve üzüm tarlaları yakıldı. Öncü olarak giden beyler de birçok Gürcü öldürüp 1403 yılının Eylül ayında orduya katıldılar. Bu seferler neticesinde Gürcistan'da mamur yer kalmadığı gibi çoğu Gürcü de kılıçtan geçirildi.⁴⁶⁴

Timur'a esir düşen Gürcü emirler, daha önceden Giorgi'ye haber göndererek şayet Timur Abhazya'ya gelirse bir tek canlı Hristiyan Ermeni kalmaz uyarısında bulundular. Anlaşılan o ki, Gürcü emirlere Timur zorla böyle bir şey yaptırmıştı. Giorgi de bu durumun farkında olmalıydı ki, vergi ve haraç vermeyi kabul etti. Derhal hediyelerle

⁴⁶² Yezdî, bu kalenin 10.000 kişilik orduyu himâye edebileceğini yazmıştır. Bk. Yezdî, *Zafername*, 416.

⁴⁶³ Şâmî, *Zafername*, 334-338; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 338-342; Yezdî, *Zafername*, 416-417; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'ini*, 392-394; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 517-518; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 338; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 432-434; İbn Arabşah, kalenin alınmasını aktarırken farklı bilgiler sunmaktadır. Ona göre kalenin alınmasında iki asker etkili oldu. Askerlerden biri, iri yapılı bir Gürcü'yü öldürüp Timur'a getirdi. Pîr Muhammed adlı diğer asker ise bu durumu kıskandı ve Gürcülerin kaleye giren seyyar köprüsünü ele geçirerek birçok ok yemesine rağmen hisardan girip kaleyi Timurlu ordusuna açtı. Böylece onun gayreti ile kale alınmış oldu. Bk. Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 339-341. Ancak bu hadisenin doğruluğu şüphelidir. Öyle ki, bu sefere Şâmî bizzat katılmasına rağmen böyle bir olaydan bahsetmemektedir.

⁴⁶⁴ Şâmî, *Zafername*, 339; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 342; Yezdî, *Zafername*, 418; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1113.

birlikte elçiler gönderdi. Elçiler Timurlu emirlerinden de medet isteyerek her yıl haraç gönderileceğini ve gerektiğinde asker tedarik edeceklerinin teminatını verdiler. Timurlu beyleri, Timur'u ikna etmeye çalıştılsa da o, ilk olarak bu durumu kabul etmedi. Ancak daha sonra ulemânın da araya girmesiyle Timur, barış yapmaya sıcak baktı.⁴⁶⁵ Öte yandan Giorgi, Timurun sevdiği vasal beylerinden olan ve Seyyîd Ahmed ile birlikte 1402 yılındaki Gürcü seferine Timur'un yanında katılan⁴⁶⁶ Şirvanşah Şeyh İbrahim'den arabulucu olmasını istedi. Şeyh İbrahim, daha önce Şeki hâkimliği için yaptığı arabuluculuğu şimdi Giorgi için yapacaktı. Komşuluk hakkı gereği de Şeyh İbrahim, bu arabuluculuk teklifini kabul etti ve Timur'a gelerek Giorgi'nin pişmanlığını bildirdi. Şey İbrahim ayrıca eğer Giorgi affedilirse emirlerine riayet edeceğini, vergi ve haraç vermeyi kabul edeceğini bildirdikten sonra bu sözlere kendisinin kefil olduğunu söyledi. Timur da Şeyh İbrahim'i kırmayarak Giorgi'yi affettiğini söyledi.⁴⁶⁷ Elçiler bu haber üzerine geri döndüler ve birkaç gün sonra geri dönerek 1000 at, 1000 adet üzerinde Timur yazılı olan altın tenge,⁴⁶⁸ 18 miskal⁴⁶⁹ ağırlığında yakut, kıymetli kumaşlar getirip Timur'a hediye ettiler ve haraç ve cizye verilmesi şartı ile anlaşma yaptılar. Timur daha sonra Karabağ'a dönerken Tiflis'e geldi. Orada bulunan tüm kilise ve havraları yıkarak 1403 yılının kışını burada geçirdi ve ardından kışlamak üzere Karabağ'a yöneldi.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ Şâmî, *Zafernâme*, 340-341; Yezdî, *Zafernâme*, 419; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1113; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 518; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 201; Karamanlı, "Gürcistan", 313.

⁴⁶⁶ Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Devleti*, 279.

⁴⁶⁷ İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 342-345; Minorsky, *A History of Sharvan and Darband*, 137; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Devleti*, 279; Sâlihî-Gulîzâde, "Berresi-ye Revâbet-i Hâricî Şirvânşâhân-ı Derbendî", 70.

⁴⁶⁸ Altın Orda Devleti, Timurlular ve Ak-Koyunlular tarafından kullanılan gümüş sikkeye verilen isimdi. 25 tenge, 2 Osmanlı akçesine eşitti. Bugün Kazakistan'ın millî para birimidir. Bk. Oğuz Tekin, "Sikke", *DİA*, 37, İstanbul 2009, 182.

⁴⁶⁹ Altın, gümüş gibi değerli eşyaların tartılmasında kullanılan ağırlık ölçüsü ve para birimidir. Bk. J. Allan, "Miskal", *İA*, VIII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 373; Cengiz Kallek, "Miskal", *DİA*, 30, İstanbul 2005, 182.

⁴⁷⁰ Şâmî, *Zafernâme*, 341; Yezdî, *Zafernâme*, 419-420; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1113; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 519; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 202.

1.4.9. Beylekan'ın İmârı ve Nehr-i Barlas Kanalı'nın Açılması

Saltanatının ilk yıllarından itibaren şehirlerin, tarım ve ziraatin önemini kavrayan Timur⁴⁷¹, Karabağ'da kışlarken Azerbaycan'ı kendi memleketlerinden bildiği için Beylekan şehrini yeniden imâr etmeye karar verdi. Derbend yakınlarında bulunan Beylekan şehri 1220-1221 yılında Moğollar tarafından yakılıp yıkılmıştı. Moğolların ayrılmasından sonra kaçanlar geri dönmüş olsa da şehir harabeye dönmüştü.⁴⁷² Arabşah'ın hiç bahsetmediği bu imâr faaliyeti esnasında Timur, şehrin imârı için bir ferman hazırlayarak mimar ve mühendisleri bir araya topladı. Şehir planını ortaya koyan bir şehir haritası düzenlendi. Plana göre şehrin çevresi sur ve hendekle çevrelenecekti. Şehrin içerisinde 4 Pazar, çok sayıda ev, hamam, han, meydan, kervansaray, bağlar, camiler olacaktı. Mirzalar ve beyler hemen kendi aralarında iş birliği yaparak işe koyuldular. Askerler de sıkı bir şekilde çalışmaya başladılar. Şâmî'ye göre inşaat malzemesi hazır bir şekilde bu şehrin imârı yapılmaya çalışılsa bir yıla bile zor biterdi. Ancak şehirde inşaat malzemesinin kıt olmasına, soğuk ve yağmura rağmen şehrin imârı bir ay gibi kısa bir zamanda halledildi. Binaların hepsi tuğladan inşa edildi. Şehri çevreleyen surların dört tarafına dört burç dikildi. Kazılan hendeğin eni 30, derinliği ise 20 gez idi. Şehrin iki tarafına iki giriş kapısı, nöbetçi kuleleri ve şerefeler yapıldı. Giriş kapılarının dış kısımları bezekli taşlarla kaplandı. Şehrin imârı tamamlandıktan sonra Timur, buranın idâresini 1403 yılında Celal İslâm'ın ağabeyisi olan Behramşah'a verdi.⁴⁷³ Clavijo'nun verdiği bilgiye göre Behramşah'ın idâresine bırakılan şehre o zamanda Timur'un emriyle yapılan hâne sayısı 20.000'den fazla idi.⁴⁷⁴

Timur, şehrin imârından sonra bir nehir vücuda getirmek istedi. Aras Nehri'nden kanal açılması için emir verdi ve nehir yatağı kazıldı. Köşk-i Cenkşi denilen yerde birikmiş olan toprak, Aras ile irtibatı kesiyordu. Dolayısıyla burada biriken su göl haline

⁴⁷¹ Hayrunnisa Alan Akbıyık, "Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı Son Dönem Sanatkârları", *Bilig*, 30, (Yaz) 2004, 153.

⁴⁷² Şihâbüddîn Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh el-Hemevî el-Rûmî el-Bağdâdî, *Mu'cemü'l-Bûldân*, I, Beyrut 1977, 533.

⁴⁷³ Şâmî, *Zafernâme*, 343-344; Yezdî, *Zafernâme*, 420; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 990-991; Mîrhând, *Ravzatü's-Safâ*, I/4-6, 1113-1114; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 519; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 98-99 (Tatevli Grigor, Beylekan şehrini "Bağağa" olarak vermiştir).

⁴⁷⁴ Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a Seyehatler*, 262.

gelmişti. Verilen fermanla tavacılar⁴⁷⁵, askerleri araziye dağıtarak uzunluğu 6 fersah ve eni 15 gez olan nehir yatağı kazıldı. Bir ay gibi kısa bir zaman zarfında bu nehir yatağı kazıldı ve önü açılarak suyu Aras'tan aktıldı. Nehrin sonu Serçe Bel denilen yerde, Pir Kemar'ın mezarı yakınından geçerek Kür ile birleşip Hazar Denizi'ne akmaktadır. Timur bu nehre kendi hanedanının ismi olan “*Nehr-i Barlas*” adını verdi. Beylekan Nehri'nin açılmasıyla Beylekan arazisi ve o civardaki yerler umrana kavuştu. Öyle ki, nehrin etrafında ziraat yapılmaya başlandığı gibi aynı zamanda evler değirmenler ve köyler yapılarak Beylekan şehri ve arazisi şenlendi.⁴⁷⁶ Bugün bile Karabağ bozkırında hala mevcut olan kanalın şimdiki adı “*Gâvur Arkı*”⁴⁷⁷dır.⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Timurlu devlet teşkilâtı içerisinde önemli bir yere sahip olan bu görevli, orduya asker toplar, ordu nizamını sağlar, toplanma yerini belirler, askerî kıtaları teftiş eder, idam cezalarının uygulanışlarını icrâ eder, ganimetlerin eşitçe taksimini yapar ve resmî-geçitleri yaptırırdı. Bk. Babur, *Vekayi Babur'un Hatıratı*, II, 653; Hayrunnisa Alan, “Tavacı”, *DİA*, 40, Ankara 2011, 177; Macit, *Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, 52.

⁴⁷⁶ Şâmî, *Zafernâme*, 292, 346; Yezdî, *Zafernâme*, 420; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 519; Aka, *Timur ve Devleti*, 31; Bilgili, “Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri”, 224-225; Maria E. Subtelny, *Timurids in Transition: Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval İran*, 19, Brill's Inner Asian Library, Leiden 2007, 124; Enver Çingizoğlu, “Gavur Arkı”, *Soy Dergisi*, 9 (29), Bakı 2009, 116-117.

⁴⁷⁷ Gavur Arkı isminin menşei meselesi ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Çingizoğlu, “Gavur Arkı”, 115-119.

⁴⁷⁸ Mehmed Emin Resulzade, *Kafkasya Türkleri*, (Haz. Yavuz Akpınar- İrfan Murat Yıldırım-Selahattin Çağın), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1993, 13; Bala, “Karabağ”, 213-214. Belirli bir süre sonra kullanılamaz hale gelen bu kanal, Karabağlı Ahmed Bey Cavanşir tarafından 1866 yılında yeniden istifadeye açılmıştır. 1927 ve 1933 yıllarında yeniden tadilat görmüş ve istifadeye açılınca devrin tanınmış Bolşeviklerinden olan Gürcü Grigor Konstantinoviç Orconikidze'nin şerefine kanala “*Orconikidze Kanalı*” adı verilmiştir. Bk. Paşayev Elbrus Paşa Oğlu Hesenov Ferzeli Hesen Oğlu, “*Azdövsuteslayihe*” *İnstitutunun Tarixi ve İnkişaf Yolu*, Şerq-Qerb, Bakı 2010, 38.

İKİNCİ BÖLÜM

MİRZA ÖMER VE MİRZA EBUBEKİR DÖNEMLERİNDE AZERBAJYCAN'DA TİMURLU HÂKİMİYETİ

2.1. TİMURLU İÇ MÜCADELESİ

2.1.1. Mirza Ömer'in Azerbaycan Vâililiği ve Emir Cihanşah Meselesi

Azerbaycan, Anadolu ve Bilâd-ı Şam bölgelerini yedi yıllık sefer ile hâkimiyeti altına alan Timur, Karabağ'dan Semerkand'a gitmek üzere yola koyuldu. Aras Nehri'ni kurdurduğu köprü ile geçerek ordusu ile birlikte Nimetâbâd yakınlarında, kendi yaptırmış olduğu Nehr-i Barlas kenarına geldi ve karargâhını buraya kurdurttu. 6 Nisan 1404'te burada bir toy veren Timur, “*Hülâgu-Han tahtı*”nı yani Hürmüz'e kadar Kirman ve Fars, Rey'den Azerbaycan'a tüm Irak-ı Acem, Arran, Muğan, Karabağ, Gilân, Şirvan, Şamahı, Derbend, Gürcistan, Abhaz, Hicaz'a kadar Diyarbakır ve Irak-ı Arab, İstanbul'a kadar Anadolu ve Nil'e kadar Şam bölgesini Miranşah'ın küçük oğlu olan Mirza Ömer'e verdi. Böylece onu, babası ve diğer kardeşlerinden üstün tuttu.⁴⁷⁹ Miranşah da oğluna beyleri, yakın adamları ve askerlerinden belirli bir takviyede bulundu. Timur, ayrıca Mirza Rüstem, Emir Musa, Tokal Yadgâr Barlas, Cüneyd Burulday gibi emirlerin yanı sıra 10.000 askeri de onun hizmetine verdi. Ardından Şeyh İbrahim, Mardin hâkimi Sultan İsa, Van-Hakkâri hâkimi Melik İzzeddîn Şîr, Gürcü Köstendil, Urmiye hâkimi Dîzek, Merağa hâkimi Çalık ve Erdebil hâkimi Bistam'a hediyeler vererek onları Mirza Ömer'in hizmetine verdi.⁴⁸⁰ Mirza Ömer'in yaşının

⁴⁷⁹ Yezdî, *Zafername*, 426; Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 34; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 19; Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, 69; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 41; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1127; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 522; Âkâsî, *Târîh-i Hoy*, 84; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 70; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 1; İsmail Aka, “Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri”, *Makaleler*, 1, (Haz. E. Semih Yalçın-Şarika Gedikli), Berikan Yay., Ankara 2005, 108-109; İsmail Aka, “Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihname'si”, *Makaleler*, 1, (Haz. E. Semih Yalçın-Şarika Gedikli), Berikan Yay., Ankara 2005, 135-136; Beatrice Forbes Manz, *The Rise and rule of Tamerlane*, Cambridge University Press, Cambridge 1989, 87; Abbâs İkbâl Âştîyânî, *Târîh-i İrân*, Tahran 1384, 842.

⁴⁸⁰ Yezdî, *Zafername*, 426-427; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 41-42; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 522; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 70; Aka, “Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri”, 109; Aka, “Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihname'si”, 136.

küçük olması ve devlet işlerinde yeteri kadar bir beceriye sahip olmamasından ötürü Timur, Emir Cihanşah'ı da Mirza Ömer'in yanına bırakarak ülkenin bütün işlerinde yetkili olacak şekilde ona atabeylik görevini verdi.⁴⁸¹

Kışın Timur'un Semerkand'a gitmesi ile Mirza Ömer, kendine has ordusuyla kışlamak üzere Karabağ'a geldi. Baharla birlikte Aladağ yaylasına geldi ve burada iken bölge hâkimlerinden olan Şeyh İbrahim ve diğer emirler gelerek hediyelerle birlikte Mirza Ömer'e bağlılıklarını bildirmek üzere hazır oldular. Bu sırada Miranşah ve oğlu Mirza Ebubekir, Diyarbakır taraflarında bulunuyorlardı. Mirza Ebubekir, babası Miranşah'ı Diyarbakır'da bırakıp annesi Hanike ile yola koyularak Timur'un vermiş olduğu fermana uygun olarak kardeşi Mirza Ömer'in bulunduğu Aladağ yaylağına geldi ve itaatini bildirdi. Mirza Ömer de bu duruma istinaden toylar düzenleyip hediyelerle kardeşinin gönlünü hoş tuttu. Birkaç gün burada kalan Mirza Ebubekir, ardından Mirza Ömer'den izin alarak Diyarbakır'a doğru hareket etti.⁴⁸²

1404 yılının Eylül-Ekim aylarında Mirza Ömer, Şeyh İbrahim ve diğer bölge hâkimlerine kendi bölgelerine gitmeleri için izin verdi ve ardından Emir Cihanşah'ı, emir ve askerlerle birlikte Gökçe Gölü yolu ile Karabağ'a gönderdi. Kendisi ise kendine has emirleri ve hâne halkı ile saltanatının merkezi olan Tebriz'e doğru hareket etti. Bu sıralarda Nahcıvan halkı, Alıncak Kalesi'ne sığınmış Hurufi topluluğunu şikâyet ederek Mirza Ömer'den yardım istediler. Esasında Timur, Azerbaycan topraklarını Mirza Ömer'e verdiği vakit Alıncak Kalesi'nin yıkılmasını istemişti. Nahcıvan halkının şikâyetleri ve dedesi Timur'un emrini yerine getirmek amacıyla Mirza Ömer, Emir Cihanşah'ı Alıncak Kalesi'nin yıkılması için görevlendirdi. Kendisi de Karadere bölgesinden avlanarak 8 Ekim 1404 tarihinde Şenb-i Gazan'a geldi. Burada iken Tebriz'in büyükleri gelerek Mirza Ömer'e bağlılıklarını bildirdiler. Mirza Ömer de onlara oldukça iyi davrandı ve birkaç gün Tebriz'de kaldı. Ardından Eher yolu ile Karabağ'a doğru hareket etti. 11 Kasım'da ordusuyla Eher'e vardı ve şiddetli yağıştan ötürü burada kaldı. Daha sonra 26 Kasım'da ise kışlak Karabağ'a geldi. Bu sırada Emir Cihanşah, Gökçe Gölü yolu ile geri dönerek Mirza Ömer'in yanına geldi. Şeyh İbrahim

⁴⁸¹ Yezdî, *Zafernâme*, 426-427; Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, 7-69-70; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 43.

⁴⁸² Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 34-35; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 19; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 43; Aka, *Iran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 109.

de Şirvan'dan türlü hediyeler ve dokuzlar ile gelerek bağlılığını tazeleyip birkaç gün sonra kendi yurduna geri döndü. Mirza Ömer, o kış askerleri ile birlikte Karabağ'da geçirdi ve kışın sonlarında ise dedesi Timur'un ölüm haberini⁴⁸³ aldı.⁴⁸⁴

Timur'un ölüm haberinin Azerbaycan'da duyulması ile bazı niyeti bozuk olan kişiler, Emir Cihanşah'ı ikna ederek Mirza Ömer'in yakın adamları ve emirlerinden belirli kişileri öldürüp Azerbaycan idâresini kendi ellerine almayı planladılar. Emir Cihanşah, çok fazla içki tüketen biriydi ve onların sözüne riâyet etti. Bu kişilerin planı tutmuş olmalı ki, Emir Cihanşah onların sözüne aldanarak 24 Mart 1405 tarihinde henüz güneş doğmadan Mirza Ömer'in otağına yürüdü. Plana uygun olarak Mirza Ömer'in yakın emirlerinden olup niyabet görevi üstlenmiş olan Mevlânâ Kutbeddîn Evbehî'yi, Emir Darab Kuşçî'yi, Emir Şeyh Muhammed Tavaçî'yi ve Timur Sekurçî'nin oğlu olan Emir Abdülhâlık'ı öldürdü. Ardından Mirza Ömer'in çadırına yürüdü. Mirza Ömer, bu durumdan haberdâr olunca tereddüt etmeksizin olduğu yerde sabit kaldı.⁴⁸⁵ Aile üyelerinin yanı sıra kendine yakın emir ve askerlere zırhlar giyindirerek vuruşmaya hazırlandı. Saatler geçtikçe Mirza Ömer'in yanına askerlerin gelmesi üzerine Emir Cihanşah, mukavemet gösteremeyeceğini anlayarak kaçmak zorunda kaldı.⁴⁸⁶ Ancak hazır bir şekilde bulunan Mirza Ömer'in yakın emirleri Emir Ömer Bahadır Taban, az önce öldürülmüş olan Emir Şeyh Muhammed Tavaçî'nin oğulları olan Emir Baba Hacı ve kardeşi, Emir Abdürrezzâk Hudaydâd, İsen Timur Yasavul ve Âşık derhal Emir Cihanşah'ın ardından giderek ikinci namazı vaktine doğru Ucan geçidinde yetişip onlarla vuruştular. Emir Cihanşah'ın adamlarından bazıları öldürüldü, bazıları ise esir edildiler. Esir edilen Emir Cihanşah, Emir Şeyh Muhammed Tavaçî'nin oğlu olan Emir

⁴⁸³ Timur'un ölümü, vasiyeti ve cenazesi için yapılan merâsim ile ilgili bk. Tanju Oral Seyhan, "Timür Han'ın Ölümü, Cenaze Merasimi ve Vasiyeti", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, ss. 65-87.

⁴⁸⁴ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 35-37; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 20; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 31; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 43; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 109-110; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mıntkâ-i Şirvân*, 98.

⁴⁸⁵ Ca'ferî, Mirza Ömer'in bu durumdan daha önce haberdâr edildiğini ve onun gizlendiğini yazmaktadır ki, bu bilgi diğer kaynaklarda geçmemekle birlikte müellif burada hatalı bir bilgi vermiştir. Bk. Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 53.

⁴⁸⁶ Tacü's-Selmânî, Emir Cihanşah'ın Sultaniye'ye doğru kaçtığını yazar. Bk. Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, 70.

Baba Hacı'ya kısas olarak verildi ve öldürüldü.⁴⁸⁷ Emir Cihanşah'ın öldürülmesine Mirza Ömer oldukça üzüldü ve beklenenin aksine onun aile ve çevresini getirterek onlara merhametle muamelede bulundu. Ardından, Sultaniye, Nahçıvan ve Tebriz'in emvâlinin zaptı için bazı kişileri görevlendirdi. Bu bölgelere giden görevli kişiler, 2000 tümenin yanı sıra oldukça fazla mal ve hayvan hâsıl ederek geri döndüler ve malları hazineye, hayvanları ise çobanlara teslim ettiler.⁴⁸⁸

Tüm bu işlerin halledilmesinden sonra Mirza Ömer, tekrar Azerbaycan yönetimi meseleleri ile ilgilenmeye başladı. Ancak yanındaki iş bilen kişilerin Emir Cihanşah tarafından öldürülmesi, Emir Cihanşah'ın bir fitneye bulaşarak ölmesi ve ordunun da bozulmaya yüz tutmasından ötürü devlet düzeni bozulmuştu.⁴⁸⁹

2.1.2. Mirza Ebubekir'in Sultaniye'ye Yürümesi ve Kardeşine Esir Düşmesi

Baharın gelmesiyle birlikte Mirza Ömer, kışlak Karabağ'dan göç ederek Aras Nehri'ni ordusuyla üç gün süren bir zaman zarfında geçti ve Barlas Nehri yakınındaki Nimetâbâd köyüne gelerek karargâhını burada kurdurdu. Toylar verildi ve Ramazan bayramı burada geçirildi. Daha sonra Mirza Ömer, buradan da göçle Rûdhâne yolu ile Eher'e ve ardından Gökçe Gölü yolu ile Ucan'daki Olcay Hâtun Sarayı'na geldi. Buradayken kardeşi olan Mirza Ebubekir'in tam teşekküllü bir ordu ile Irak-ı Arab'dan hareketle Sultaniye'ye doğru yola koyularak Beşparmak yakınlarına geldiği haberi geldi. Daha önce Mirza Ebubekir, Mirza Ömer'e gelerek bağlılığını bildirmişse de, kardeşinin Emir Cihanşah'ı öldürmesini bahane ile onun saltanatını kabullenmemiştir.⁴⁹⁰ Esasında daha Timur'un ölümünün Azerbaycan topraklarında duyulmasının hemen ardından Mirza Ömer'in, babası Miranşah'ı hesaba katmadan kendi adına hutbe okutup

⁴⁸⁷ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 38-39; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 156; Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, 70-71; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I 20-21; Mirhond, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1127; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 560; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 31 (Müellif, Emir Cihanşah'ın Mirza Ömer'in otağına yürümesi olayının tarihini 5 Mart 1405 olarak vermiştir.); Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 43-44; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 110-111.

⁴⁸⁸ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 39; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 156; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 21; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1127.

⁴⁸⁹ Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, 71; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 44; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 111.

⁴⁹⁰ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 40; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I 21; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 44; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 111.

sikke kestirmesi de Mirza Ebubekir'e ağır gelmişti.⁴⁹¹ Dolayısıyla Mirza Ebubekir, tüm bu sebeplerden hareketle kardeşi Mirza Ömer'in Azerbaycan'daki hükümranlılığını kabul etmiyordu.

Mirza Ömer, kardeşinin bu hareketine karşılık askerlerini eşsiz zırhlar ve silahlarla donatarak savaş için hazırlıklara başladı. Ağruk'ta⁴⁹² 5.000 olmak üzere 47 koşun askerden oluşan bir ordu hazırladı ve bu koşunların her biri 500 askerden oluşuyordu. Bu esnada Emir Hüseyin Barlas, Mirza Ebubekir'in yanından gelerek Mirza'nın idâreyi ele geçirme düşüncesinden bahsetti. Mirza Ömer, Emir Hüseyin Barlas'a ikramda bulunarak orduyu ona teslim etti ve kendisi Ucan'a geçti. İki gün burada kaldıktan sonra ordu, Sultaniye'ye hareket etti. Bu sırada etraf emir ve askerleri de günden güne gelerek orduyu katıldılar.⁴⁹³

Mirza Ömer, Irak-ı Acem sınırındaki Zencan nehri kıyısına varınca Emir Sevincek Bahadır ve Emir Devlethâce İnâk, Miranşah ve Mirza Ebubekir'in yanından gelerek Mirza Ebubekir'in kendisine muhalefette bulunmayacağını ve itaat edeceğini bildirdiler. Ancak Mirza Ömer, kardeşinin ve babasının bu sözüne itimad etmediğinden 23 Nisan 1405'te Sultaniye'ye geldi ve askerlere etrafa hendekler kazmalarını emretti. Tüm bu hazırlıklardan sonra da kardeşini beklemeye başladı.⁴⁹⁴

Mirza Ebubekir ise ağırlıklarını, hizmetkârlarını ve ordusunu geride bırakarak yanına aldığı kendine yakın isimlerle birlikte⁴⁹⁵ kardeşinin yanına gitmek üzere yola koyuldu. Mirza Ömer, kendi hâkimiyeti adına daha sonraları kardeşinden bir hâle gelir korkusu ile onun esir edilmesi yönünde emirleri ile bir meşveret yaptı. Ancak kendi emirlerinden olan Ömer Taban ve bazı kişiler bu duruma karşı çıktılar. Mirza Ömer ise bu durumun bir fırsat olarak görülmesi ve kendi lehlerine kullanılmasını istedi.

⁴⁹¹ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1127; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 560.

⁴⁹² Timurlu ordusunu en geriden takip eden birliktir. Belirli süvari birlikleri tarafından korunan ağruk, savaşa katılan hükümdar ailelerinin, askerlerin ailelerinin, çadırlar ve hayvanların olduğu birimdir. Bk. David Nicolle, *The Age of Tamerlane*, Osprey Publishing, Oxford 2000, 13.

⁴⁹³ Hâfız-î Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 40-41; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 21; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 111.

⁴⁹⁴ Hâfız-î Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 41; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 21-22; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, 44; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 112.

⁴⁹⁵ Hândmîr ve Rumlu, Mirza Ebubekir'in yanında 200 gencin olduğunu yazarlar. Bk. Hândmîr *Habîbü's-Siyer*, III, 561; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 32.

Dolayısıyla yapılan tavsiyelere uymayan Mirza Ömer ve bazı emirler, Mirza Ebubekir'in yakalanmasına karar verdiler. Mirza Ebubekir, daha önceden de dedesi Timur'un sözüne uygun olarak Mirza Ömer'e bağlılığını bildirdiği için böyle bir olayın gerçekleşeceğini düşünmeden kardeşinin yanına geldi. Ancak onun gelmesi ile yakalanması bir oldu.⁴⁹⁶ Kendisiyle birlikte gelen askerleri, Mirza Ömer'in ordusu tarafından talan edildi. Ancak ağırlıkları ve hizmetkârları uzakta olduğu için yağmalanmadı. Mirza Ebubekir, Sultaniye kalesine hapsedildi.⁴⁹⁷ Kaçması ihtimaline karşılık bazı askerler onun muhafazası için görevlendirildi. Mirza Ömer, Mirza Ebubekir'in ağırlıkları ve hizmetkârlarını Emir Hüseyin Barlas'a teslim etti ve Sultaniye'nin Güzeldere mevkiine getirilerek yerleştirildiler. Mirza Ebubekir ile gelen askerler de buraya yerleştirildiler.⁴⁹⁸

Öte yandan Mirza Ebubekir'in yakalanmasından sonra Mirza Ömer, Mayıs ayı başlarında Hemedân'a geldi. Bu sırada oğlu Mirza Ebubekir'in diğer oğlu Mirza Ömer tarafından hapsedildiği haberini alan Miranşah, korkuya kapıldı ve yakın adamlarını yanına alarak kendisi için emniyetli bildiği Horasan'a doğru hareket edip Kalpûş'a geldi.⁴⁹⁹

Mirza Ömer Hemedân'da bulunduğu esnada Gürcülerin, Nahcıvan ve Gence'yi yağmaladıkları haberini aldı. Aynı zamanda Bistam-ı Câkir de Erdebil'de isyan etmişti. Tüm bu haberler karşısında Mirza Ömer'in emirleri, bütün ordu ile tek bir düşman üzerine gitmenin doğru olacağını söyleseler de o, bu teklifi kabul etmeyerek Ömer Taban, Pîr Hüseyin ve Tevekkel Barlas'ı Gürcüler'in üzerine gönderdi. Kendisi ise

⁴⁹⁶ Diğer kaynakların aksine Tacü's-Selmânî'ye göre Mirza Ebubekir, babası Miranşah ile birlikte Mirza Ömer'in yanına geldiler. Onunla buluşup hasret giderdikten sonra birkaç gün karşılıklı gizli dostluk gösterip fitneden uzak bir işbirliğinin olmayışından söz ettiler. Ancak sonunda her iki kardeşin de birbirlerine olan güvensizliği ortaya çıktı ve birbirlerine düşman hale geldiler. Bk. Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, 71.

⁴⁹⁷ Mîrhând ve Hurşah el-Hüseyinî, Mirza Ebubekir'in Kahkaha adı verilen bir kalede hapsedildiğini yazarlar. Bk. Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1128; Hurşah el-Hüseyinî *Târih-i Kutbî*, 279.

⁴⁹⁸ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 41-42; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 21-22; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 561; Hurşah el-Hüseyinî, *Târih-i Kutbî*, 279; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 32; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, 44; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 112.

⁴⁹⁹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 42; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 156; Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, 72; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 22; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1128; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 561; Hurşah el-Hüseyinî, *Târih-i Kutbî*, 279-280; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 32; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, 44; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 112; Âştîyânî, *Târih-i İrân*, 842.

Merağa'ya gitti.⁵⁰⁰ Gürcüler, Mirza Ömer'in üzerlerine gönderdiği Ömer Taban'ın ordusunu yenerek onları Merend'e kadar sürdüler. Bu yenilgiden sonra Ömer Taban ve yanındaki askerler Gürcüler karşısında sıkışıp kaldılar. Bunun üzerine Mirza Ömer, onları kurtararak geri getirme işini Sultan Sencer b. Emir Seyfeddîn'e verdi. Sultan Sencer b. Emir Seyfeddîn, Miyâne sınırında Tevekkel Barlas'a yetişti. Onları geri döndürmek isterken aralarında bir vuruşma yaşandı ve Sultan Sencer b. Emir Seyfeddîn yenilerek mecburen Mirza Ömer'in yanına gitmek zorunda kaldı.⁵⁰¹

2.1.3. Mirza Ebubekir'in Kurtulması ve Sultaniye'yi Alması

Mirza Ömer, daha sonraları kendisine karşı bir tehdit oluşturur düşüncesi ile hapsedilen kardeşi Mirza Ebubekir'i öldürmek ve böylece ondan kurtulmak istedi. Ancak annesinin tepkisinden korktuğu için bunu açıktan yapamazdı. Dolayısıyla bu işi gizli bir şekilde halletmek istedi ve onun içeceğine zehir koydurarak kolayca öldürülmesi planını devreye koydu. Bu iş için Âdil Kazançî⁵⁰² ve İsa Kurçî görevlendirildi. Ancak tadı bozuk olan şerbeti içmeyen Mirza Ebubekir bu planı böylece boşa çıkarmış oldu. Âdil Kazançî ve İsa Kurçî, bu durumu Mirza Ömer'e haber verince o, bir an önce kardeşinden kurtulmak amacıyla adı geçen emirlere gece olunca onu öldürmeleri emrini verdi. Ancak bu durumdan da bir netice alınamayacaktı. Öyle ki, Âdil Kazançî'nin yakın adamlarından olan Hacı Bey⁵⁰³ bu durumdan Mirza Ebubekir'i haberdâr etti. Ardından otların arasına bir kılıç saklayarak Mirza Ebubekir'e ulaştırdı. Gece olunca Mirza Ebubekir'i öldürmekle görevli olan Âdil Kazançî ve İsa Kurçî, Mirza Ebubekir'in bulunduğu meclise gittiler. Şarap içip günün bitimine doğru tavla oynayan emirlerin bu durumunu fırsat bilen Mirza Ebubekir, burnunun kanadığı bahanesi ile oradan ayrılarak Hacı Bey'in saklamış olduğu kılıcı aldı.⁵⁰⁴ Geri dönerek Âdil Kazançî, İsa Kurçî ve Aceb Şîr'in kardeşi olan Şeyh Hacı'yı öldürdü. Kendi hayatını kurtarmak adına bu saldırısı ile 10 kişiyi öldüren Mirza Ebubekir, hapis hayatından kurtularak kaleyi ele geçirmeyi başardı. Ayrıca kalede muhafaza edilen

⁵⁰⁰ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1128; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 32.

⁵⁰¹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 32.

⁵⁰² Hâfiz-i Ebrû'nun eserinde "خوانچی" olarak geçmektedir. Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 61.

⁵⁰³ Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, 72.

⁵⁰⁴ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1128-1129; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 37.

Timur'un Mirza Ömer'e bırakmış olduğu hazineyi ve Cebehâne'deki⁵⁰⁵ (kurhâne) silahları da ele geçirdi. Hazine ve silahlarla güç kazanmasıyla birlikte Sultaniye halkı da onun tarafına teveccüh ettiler. Mirza Ebubekir, şehri ele geçirdikten hemen sonra Güzeldere mevkiine bırakmış olduğu ağırlıklarını ve emirlerini Sultaniye Kalesi'ne getirtti. Ayrıca annesinin yanı sıra Emir Hüseyin Barlas ve kendine yakın emirleri de ağırlıklarla birlikte geldiler. Mirza Ebubekir, ele geçirmiş olduğu hazineyi askerlerine dağıtarak Horasan'a, babasının yanına gitmek üzere Rey'e doğru hareket etti.⁵⁰⁶

Mirza Ebubekir'in Sultaniye Kalesi'nden kaçtığı, kaledeki hazine ve silahları ele geçirdiği haberi Mirza Ömer'e gelince⁵⁰⁷ o, Beşparmak'tan acele ile iki güne Sultaniye'ye geldi. Mirza Ebubekir'in maiyeti ile birlikte Horasan'a doğru hareket ettiği haberi üzerine Emir Abdürrezzâk Hudaydâd'ı bir ordu ile onun takibine gönderdi. Emir üzerine harekete geçen Emir Abdürrezzâk Hudaydâd, Kazvin hududunda Mirza Ebubekir'in ordusuna yetişti. Taraflar arasında yapılan vuruşma akşama kadar devam etti. Ancak gece olunca Mirza Ebubekir'in durmayarak Rey'e doğru hareket etmesi üzerine Emir Abdürrezzâk Hudaydâd, bir netice alamadan mecburen ordusuyla birlikte geri dönmek zorunda kaldı.⁵⁰⁸ Böylece Mirza Ebubekir, Sultaniye Kalesi'nden kurtulduğu gibi takibi için görevlendirilen Emir Abdürrezzâk Hudaydâd'ın elinden de kurtulmuş oldu.

⁵⁰⁵ Timurlu ordusunun bütün silah ihtiyaçlarını karşılayan kurum olup cebedâr veya kurbeyi adı verilen görevliler tarafından idâre edilirdi. Bk. Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, 189.

⁵⁰⁶ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 60-61; Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, 72; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 31; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1129; Nâdir Mîrzâ, *Dârü's-Saltanat-ı Tebrîz*, 293. Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 280; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 37; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 112-113; Âştîyânî, *Târih-i İrân*, 842.

⁵⁰⁷ Bu sıralarda Merağa'da Baba Bey adında fakir bir derviş peyda olmuştu. Bu kişi, eline aldığı keseği (balçık) şeker yapabilen ve türlü kerâmetleri olan biriydi. Bunun haberinin üzerine Mirza Ömer, o kişinin yanına getirilmesini istedi. Mirza Ömer'in huzuruna çıkarılan Baba Bey, abartılı şeylerle kendince kerâmetler gösterse de bazısı inanıp bazısı inanmadı. Mirza Ömer'in de dikkatini çekmeyi başarsa da Mirza Ömer yaptıklarını bid'at sayarak onun götürülmesini ve öldürülmesini emretti. Baba Bey giderken "*Benden sonra neler olacağını göreceksiniz*" dedi. Nitekim onun öldürülmesinden üç gün sonra Mirza Ebubekir'in Sultaniye Kalesi'nden kaçtığı haberi geldi. Bk. Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 60-61; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 162; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 30-31; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1128; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 561; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 36-37.

⁵⁰⁸ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 61; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 31; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 37; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, 45; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 113.

Mirza Ömer, kardeşi Mirza Ebubekir'in bölgeden ayrılmasından sonra Emir Doladay ve diğer bazı emirlerini Sultaniye'nin idâresine bırakarak Sicas üzerinden Abaka Sarayı'na hareket etti. Buradan da Ucan'a geçip birkaç gün kaldıktan sonra Serav'a geldi. Mirza Ömer'in bu bölgeye geliş nedeni, daha önce Bistam-ı Câkir'in muhalif davranışlar sergileyerek isyan etmiş olmasıydı. Bistam-ı Câkir, kendisini yakalamak üzere Mirza Ömer'in bölgeye geldiği haberini alınca oradan kaçarak Karabağ'a geldi ve ardından Şirvan hâkimi Şeyh İbrahim'e iltica etti. Şeyh İbrahim bu tarihe kadar Timur ve Timurlu Devleti'ne sadakatle bağlı olmasına rağmen bu olayda, Timurlu Devleti'ne yüz çevirmiş olan Bistam-ı Câkir'i iyi bir şekilde karşıladı ve onu Kür Nehri'nden geçirip Berdaa'ya getirerek yerleştirdi. Bu durumdan Mirza Ömer haberdâr olunca derhal Karabağ'a geldi ve Şeyh İbrahim'e haber göndererek Bistam-ı Câkir'in kendisine teslim edilmesini istedi. Ancak Şeyh İbrahim, Mirza Ömer'e karşı muhtemelen zaman kazanmak amacıyla özürler dileyerek mevsimin yaz olduğunu, Mirza Ömer'in kışın Karabağ'a geldiğinde Bistam-ı Câkir'i oraya getirip teslim edeceği haberini gönderdi. Bu cevaba oldukça sinirlenen Mirza Ömer, ordusuyla birlikte bölgeye hareket ederek Aras'ı geçip Bâbî bölgesine geldi. Buradayken Şeyh İbrahim, Bistam-ı Câkir ve oğlu, Şeki hâkimi Seyyîd Ahmed ve Türkmen beylerinin Berdaa çarşısında oturduklarının haberini aldı. Mirza Ömer'in geldiği haberini alınca onlar, Kür Nehri sahiline geçtiler. Bir taraftan nehri kendilerine sığınak yaptılar diğer taraftan da kalan kısımlara hendekler kazarak Mirza Ömer ile savaş için beklemeye başladılar.⁵⁰⁹

Mirza Ömer ise onlarla savaşmak için aceleyle Kür Nehri kenarında bir bölgede konarak savaş hazırlıklarına başladı. O da, kendi askerlerine emir vererek hendekler kazdırdı ve iki ordu yaklaşık bir hafta boyunca birbirlerine yakın bir şekilde beklediler. Ancak bu sırada gelen bir haber, Mirza Ömer'i daha çok kaygılandıran bir haber niteliğini taşıyordu. Öyle ki, Mirza Ebubekir, babası Miranşah ve büyük bir ordu ile Horasan'dan hareketle Kalpûş'a gelmiş ve Irak-ı Acem bölgesine giriş yapmıştı. Gerçekten de bugünlerde Mirza Ebubekir, Bistam'dan Damgan'a gelmiş ve orduyu şehre sokmadan acele ile Irak'a gelip burada da halka dokunmayarak üç gün sonra

⁵⁰⁹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 61-63; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 162; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 31; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 561; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 38; Aka, *Mirza Şahrûh ve Zamanı*, 45; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 113; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 298-299.

Simnan'a gelmişti. Ancak daha önce Miranşah'ın Simnan'a geldiğinde savaşlarla meşgul olması ve ordusunun bu bölgeyi talan etmesi neticesinde ahalinin çoğu şehri terk ederek dağlara kaçmışlardı. Dolayısıyla buraya geldikleri vakit kimseyi bulamadılar. Mirza Ebubekir'in ordusu, şehri tekrar yağmalayarak buradan hareketle Har hududuna geldiler. Mirza Ebubekir, Pîr Hüseyin Barlas'ı Şehriyâr Kalesi'ne gönderdi ve kendisi de ardından yola koyuldu. Şehriyâr Kalesi'ne gelince kale, Mirza Ömer'in hâkimiyeti altına alındı. Tam bu esnada Mirza Ömer'in yazın sıcağına rağmen Karabağ'a hareketle Şeyh İbrahim ile savaşa gittiği haberi alındı. Bu durumu fırsat olarak gören Mirza Ebubekir, babası Miranşah'ı, annesi ve ağırlıkları Rey'in Soğuk Bulak mevkiine bırakarak yanına aldığı 2000 kişilik bir kuvvet ile Sultaniye üzerine yürüdü. Mirza Ömer tarafından Sultaniye Kalesi'ne bırakılan Doladay ve diğer emirler kaleyi teslim ettiler. Böylece Sultaniye Kalesi, Mirza Ebubekir'in eline geçmiş oldu. Mirza Ebubekir şehri ve kaleyi aldıktan sonra Mirza Ömer'in harem ve emirlerini esir etse de ardından her birini bağışladı.⁵¹⁰

2.1.4. Mirza Ebubekir'in Tahta Çıkışı ve Tebriz'i Alması

Mirza Ebubekir'in Sultaniye'yi alması ile Mirza Ömer, Germrûd⁵¹¹ bölgesindeki Miyâne'ye geldi. Mirza Ebubekir'den gelen haberler doğrultusunda yanındaki bazı emirler ve ordudan bir kısım askerler kendisine yüz çevirerek Mirza Ebubekir'in yanına gittiler. Şirvanşahlar meselesi, emir ve askerlerinin bir kısmının saf değiştirmesi ve Mirza Ebubekir meseleleri, Mirza Ömer'i çaresizliğe itiyordu. Şayet Şeyh İbrahim meselesi ile uğraşırsa Mirza Ebubekir'in memleketleri ele geçireceğini biliyordu. Dolayısıyla Şeyh İbrahim ile anlaşma yapılmasına karar vererek Mevlana Kadı Bikçek ve Şerefüddin Ali Yezdî'yi diğer bazı emirlerle bu iş için vazifelendirdi. Adı geçen

⁵¹⁰ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 63-64; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 162-163; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 31-32; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 561; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 38; Aka, *Mirza Şahrûh ve Zamanı*, 45-46; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 113-115; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 299.

⁵¹¹ Ucan-Serav ve Meyane merkezleri arasında kalan bölgedir. Bk. Alptekin, "Azerbaycan", 51.

emirler de Şeyh İbrahim'in yanına giderek bozulmuş olan anlaşmayı yeniden yaptılar. Mirza Ömer, bu meselenin halledilmesi ile oradan geri döndü.⁵¹²

Dere-i Verd'e gelindiği zaman önde gelen emirlerden Şeyh Hüsrevşâhî ve diğer bazı emirler, Mirza Ömer'e tedbir amaçlı olarak bazı önerilerde bulundular. Emirler, Sultaniye'de bulunan hazinelere Mirza Ebubekir'in el koyduğunu, dolayısıyla ellerinde nakip paranın kalmadığını, ordudaki askerlerin maddi ihtiyaçlarının olduğunu ve bağlı bulunan vilâyetlerde hiçbirşeyin kalmadığını söylediler. Bu emirler çözüm olarak ise zenginlerden, mal sahibi olan varlıklı kimselerden borç alınması yoluna gidilmesini tavsiye ettiler. Bu alımlar bir sonraki yılın vergisine sayılacaktı. Esasında Mirza Ömer, kendisine yakıştıramadığı için bu çözüm önerisine sıcak bakmıyordu. Kaldı ki, Mirza Ebubekir'in hapisten kurtulması ve vilâyetlerde bunun duyulması ile ona olan teveccüh artıyordu. Dolayısıyla halktan zorla mal toplama meselesi, kendisine halkın düşmanlığından başka bir şey kazandırmayacaktı. Ancak emirlerin baskısı ve bu olaya mecbur bırakan şartlardan ötürü Mirza Ömer, isteksiz de olsa bu durumu kabul etmek zorunda kaldı. Emvâlin toplanması için Bayan Kavçin, Şeyh Hüsrevşâhî ve diğer bazı emirler görevlendirildi. Tebriz'e gelen bu emirler, şehrin varlıklı mal sahiplerinden zorla emvâllerini aldılar. 200 Irak Tümeni iki gün gibi kısa bir zaman zarfında Tebriz halkından işkence yolu ile toplandı. Tüm bunların yanı sıra Tebriz ahalisinin birçoğu da zorla Sultaniye'ye göç ettirmek istendi. Bu amaçla Bayan Kavçin, göç ettirilecek olan ahaliyi zorla Tebriz'den dışarı çıkarttı.⁵¹³

Öte yandan Erdebil ve Serav yolu ile Miyâne'ye gelen Mirza Ömer de bu sırada Tebriz'e göndermiş olduğu ordunun, şehir ahalisinin hayvanlarını talan ettiği haberini aldı. Daha önce de bahsedildiği üzere Bazı emirler Mirza Ömer'e yüz çevirerek Mirza Ebubekir'in yanına gitmişlerdi. Ömer Taban, Sultan Sencer b. Emir Seyfeddîn, Abdürrezzâk Hudaydâd ve Âşık, Mirza Ebubekir'e katılan önemli isimlerdi. Adı geçen emirler Miranşah ve Mirza Ebubekir'in yanına gelerek bağlılıklarını bildirdilerse de

⁵¹² Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 65; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 32; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 38; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 46; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 115.

⁵¹³ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 65-66; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 163; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 32; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 38; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 46; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 115.

bekledikleri tepki ile karşılaştıkları muamele farklı oldu. Esasında bu emirler, Miranşah'ın hâkimiyetini kendi ellerinde tutabilmeyi umut ediyorlardı. Ancak bu umudu yaşatabilecek bir ömre sahip olamadılar. Nitekim Miranşah ve Mirza Ebubekir, bu emirlerden sadece Ömer Taban, çocukları ve kardeşlerine teveccüh göstererek dokunmadı. Diğer adı geçen emirlerin ise hepsi öldürüldü. Bu sıralarda Mirza Ömer'in fermanı ile Tebriz'den 200 tümen toplayan Bayan Kavçin ve Şeyh Hüsrevşâhî de Tebriz'den sürdükleri ahali ile birlikte Ucan'a geldiler. Mirza Ömer'in yanındaki birçok emirin Mirza Ömer'e katıldıkları haberini alınca, onlar da Mirza Ömer'in fermanına uymayarak geri dönüp Mirza Ebubekir'in yanına, Sultaniye'ye gittiler. Yanlarında getirmiş oldukları malları hazineye teslim ettiler. Ancak Şeyh Hüsrevşâhî, Tebriz'deki yıkıcı davranışları nedeniyle 23 Ekim 1405 tarihinde Sultaniye'de asılarak öldürüldü.⁵¹⁴

Tebriz'den getirilen malların hazineye nakledilmesinden sonra Mirza Ebubekir, altın bir taht hazırlatarak babası Miranşah'ı Sultaniye'de tahta çıkardı. Bunun şerefine de toylar verildi. Öte yandan Mirza Ömer ise ordusunun dağılması ile yakın adamları ve onunla birlikte kalan askerleriyle Gâverûd'a hareket etti ve buradan da Merağa'ya geldi. Merağa'da Türkmen Emir Çalık, Salık Barlas, Sulduz cemaati, Türkmenler ve sipahiler, Mirza Ömer'in yanına gelerek hizmetine girdiler ve Mirza Ömer bu şekilde yeniden güç kazandı. Emir Çalık, Mirza Ömer'e Tebriz'e giderek yanlarına toplayabildikleri kadar kişi ve silah alarak ordularını güçlendirmeyi teklif etti. Mirza Ömer de bu doğrultuda yanlarındaki Türkmenlerle Tebriz'e hareket etti. Önden Çalık oğlu Alike bir grup Türkmenle Tebriz'e gitti. Ancak Tebriz'e gelen Türkmenler yağma faaliyetlerinde bulunarak, ahalinin namusuna tecavüzle şehir halkının nefretini kazandılar. Bu esnada Hoca Pîr Ali, Tebriz'e geldi. Mirza Ömer'in hükmü gereğince şehir halkından askerin ihtiyaçlarını öne sürüp 100.000 dinar paranın toplanmasını istedi. Bu durumda halk, bu olaya karşı çıkarak Hoca Pîr Ali'ye karşı isyan ettiler ve çıkan karışıklık esnasında Hoca Pîr Ali'yi öldürdüler. Türkmenlerin zorla para toplamaları ve halka zulmetmelerinden ötürü Tebriz halkı, mallarını ve canlarını muhafaza etmeyi kendilerine vacip bilerek

⁵¹⁴ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 66-67; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 163; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 32-33; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 561; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 38; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, 46; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 115-116.

şehrin kapılarını ve yollarını kapattılar ve sokaklara da ağaçlar çekerek istihkâmlar kurdular.⁵¹⁵

Tebriz’de bunlar yaşanırken Mirza Ömer de şehre varmak üzereydi. Bu esnada Türkmenlerden bir grup, başlarında Çalık Oğlu Alike olmak üzere Mirza Ömer’in yanına gelerek şehir halkının isyan ettiğini haber verdiler. Mirza Ömer, Türkmenlerin bu sözüne güvenemeyip kendisi bu durumu araştırmak isteyerek Şenb-i Gazan’a geldi. Buradan şehre bir topluluğu göndererek halka nasihatlerde bulundu. Şehir halkı ise Mirza’yı kendilerinin hükümdarı olarak bildiklerini, onun şehre girmesine engel olmayacaklarını ancak Türkmenleri şehre sokmayacaklarını, nitekim Türkmenlerin halka zulmedip zarar verdiklerini söylediler. Türkmenler sayesinde belirli bir güce sahip olan Mirza Ömer, onları fermanla durduramayacağını biliyordu. Dolayısıyla şayet alınabiliyorsa şehrin savaş yolu ile alınmasını istedi. Bunun üzerine Türkmenler, şehre girdiler. Bu sırada şehirde bulunan kadı Gıyaseddîn ve Hâce Abdülhasan Kazvinî, Türkmenlerin şehre girmesi ile halkın birçok zarar göreceğini, her şeyin yerle bir olacağını, birçok ölüm ve esaretin yaşanacağını ve şehrin yağmalanacağını halka izah ederek onları Türkmenlerle savaşmaya ikna ettiler. Halkın da Tebriz emirlerine yardımıyla Türkmenlerle çarpışmalar yaşansa da bu esnada Mirza Ebubekir’in Tebriz’e doğru hareket ettiği haberi geldi. Bunun üzerine Mirza Ömer ve Türkmenler umduklarını elde edemedi Merağa’ya geri dönmek zorunda kaldılar ve böylece Tebriz ahalisi bu yağmadan kurtulmuş oldu.

Mirza Ebubekir’e gelince o, 25 Ekim 1405 tarihinde Sultaniye’den Rey’e geldi. Burada annesi ve babası Miranşah’ın yanı sıra ağırlıkları da bırakarak Şehriyâr Kalesi’ne geldi. Bu sırada Mirza Ebubekir’in beyleri ve yakın emirleri, saltanatı kendisinin alması yönünde görüş beyan ettiler. Bunun üzerine Mirza Ebubekir, onların sözünü dinleyerek babasına bırakmış olduğu saltanatı kendi eline alarak toylar tertip etti ve bu durumu etraf memleketlere duyurmak için de hükümler göndertti. Mirza Ebubekir saltanatını eline alır almaz derhal devlet işlerinin yoluna koyulmasına yöneldi. Bu amaçla ilk olarak Bayan Kavçin ve Behlül Barlas’ı ve bazı dîvân çalışanlarını bölge

⁵¹⁵ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü’t-Tevârih*, I, 67-68; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla’-ı Sa’deyn*, II/1, 33; Rumlu, *Ahsenü’t-Tevârih*, 38-39; Hândmîr, *Habîbü’s-Siyer*, III, 561-562; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 46-47; Aka, “Timur’un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem’de Hâkimiyet Mücadeleleri”, 116.

emvâlinin zaptı ve harap olan yerlerin tespiti için görevlendirerek Tebriz'e gönderdi. Bu sırada Mirza Ömer henüz Gâverûd ve Merağa taraflarındaydı. Mirza Ebubekir'in yasavulu⁵¹⁶ olan Sevinç ve Miranşah'ın *ordu bâzârının* tamgacısı olan Yahyâ-i Burslâni de Tebriz'deydiler. Bu emirler, Kemah'tan Tebriz'e gelmiş bulunan Emir Şems ile ittifak ederek Mirza Ömer'in yakın adamlarından olup onun tarafından Tebriz'e daruga olarak bırakılan Aceb Şîr'in üzerine gittiler ve onu esir ettiler.⁵¹⁷

Mirza Ebubekir tarafından Tebriz'e gönderilen Bayan Kavçin ve Behlül Barlas, 4 Kasım 1405 tarihinde şehre geldiler. Bu sırada Mirza Ömer'in emir ve askerlerinin kendisine yüz çevirdikleri, bu nedenle çaresiz kalan Mirza'nın Merağa'ya geldiği ve buradan topladığı Emir Çalık, Salık Barlas ve birçok Türkmenle Tebriz'e yöneldiği haberi geldi. Mirza Ömer ve Türkmenlere karşı koyamayacağını anlayan Bayan Kavçin, Tebriz'den çıkarak Germrûd'a gitti ve bu durumu Mirza Ebubekir'e ilettiler. Bu durumda Mirza Ebubekir ve yanındakiler Tebriz'e giderek silahların tertip edilmesi ve Mirza Ömer'in faaliyetlerine karşın duruma göre hareket edilmesi kararını aldılar. Ancak bu sırada Mirza Ömer'in Tebriz'e teveccüh ettiği haberinin alınması üzerine Mirza Ebubekir, Hanike, Sultan Baht Biki ve ağırlıkları Soğuk Bulak'a bırakarak Tebriz'e hareket etti. Bayan Kavçin'e de haber göndererek Doladay önderliğinde bir orduyu önden gönderdiğini, kendisinin ise onun arkasından geliyor olduğunu ilettiler. Mirza Ebubekir'in gelmesini haber alan Mirza Ömer'in Tebriz'den çıktığı haberi gelince Bayan Kavçin, Doladay'ın gelmesini beklemeden durmaksızın Tebriz'e gitti ve şehre

⁵¹⁶ Kaynaklarda "yasavur" veya "yasavul" olarak geçen bu ıstılah, yasakçı ve muhafaza memuru anlamına gelmektedir. Ordu içerisinde, kurultaylarda, toylarda görev alan Yasavul, askerin tanzim ve mevkillerini belirler, teşrifat usullerini icrâ ederdi. Ayrıca harp zamanında konaklanacak yerin belirlenmesi görevini de yapardı. Bk. Cüneyt Kanat, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, Küre Yay., İstanbul 2010, 40. Timur'un tüzükâtı olarak bilinen esere göre yasavulların başında bulunan Emir Yasavul, saltanat sarayında yapılan teşrifat usulünde taht ayağı önünde, şayet özel yasavul ise de büyük çadır kapısı yanında taht payesinin önünde dururdu. Bk. Sahibkıran Emîr Timur Muhammed Tarağay Bahadroğlu, *Timur'un Günlüğü-Tüzükât-ı Timur-*, (Haz. Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan), İnsan Yay., İstanbul 2010, 113. Timur dönemi kaynaklarında bu memuriyetten fazla bahsedilmemekle birlikte yasavullar, yaverlik, emir subayı, hükümdarlık fermanlarının takibini gözetlemek, bazı zamanlarda ordunun iâşe işlerine bakmak ve yine savaş zamanlarında saldırı için yapılan davul vurma gibi görevleri de icrâ ederlerdi. Bk. Manz, *Timurlenk*, 236. Yasavulların Timurlu Devleti teşkilâtındaki yeri ve diğer görevleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Savaş Eğilmez-Ensar Macit, "Türk Devlet Teşkilatlarında Yasavul", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/49, (Aralık) Erzurum 2012, 89-104.

⁵¹⁷ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 70; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 33-34; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 39; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamânı*, 47; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 116-117.

vardığında ahalinin Türkmenlerle mücadele ettiğini gördü. Ancak şehir halkı Bayan Kavçin'i de şehre sokmayıp Şeyh Kabbânî'yi davet ederek onun gelmesini beklediler. Mirza Ebubekir'in Rey'de bulunduğunu sanarak oraya kondular. Bunun üzerine Bayan Kavçin, Şenb-i Gazan'a konarak bekledi. Burada Doladay, Hâce Berdî ve diğer emirlerle ordunun geleceği haberini aldı ve Bayan Kavçin bu şekilde emin bir halde bekledi. Diğer gün karavuldan Şeyh Kabbânî, Kadı İmâdeddîn ve Kûhistan emirlerinin 2000 süvari ve piyade ile geldikleri haberi geldi. Yine aynı gün Hâce Berdî, Doladay'ın yanından gelerek yarın Doladay'ın ordusuyla geleceği haberini verdi. Diğer taraftan Şeyh Kabbânî ve ordusu Tebriz'e geldiler. Şeyh Kabbânî'nin 2000 askerine karşılık Bayan Kavçin 400 kişilik askeri ile ileri harekâta geçti ve iki kuvvet arasında vuruşma başladı. Bayan Kavçin, sayıca az olmasına rağmen Şeyh Kabbânî, Kadı İmâdeddîn ve Tebriz halkından oluşan askerî kuvveti yenilgiye uğrattı. Ardından Şeyh Kasab'ın Tebriz halkı için yardıma gelmesi üzerine Bayan Kavçin, onların da üzerine giderek yenilgiye uğrattı. Şeyh Kasab yenilerek şehre dönerken Emir Bayan da Şenb-i Gazan'a döndü.⁵¹⁸

Ertesi gün Doladay, ordusu ile Tebriz'e gelince şehir halkı ve emirleri Mirza Ebubekir'in Tebriz'e geldiğine kanaat ettiler ve uzun süren mücadelelerini sonlandırarak Doladay'ı karşılamak üzere şehirden çıkıp onu şehre getirdiler. Şehre girerken Şeyh Kasab ve Hâce Abdülmuhsin Kazvinî yakalanarak esir edildiler. Doladay, bu âsileri öldürmek istedi. Ancak Bayan Kavçin, onların öldürülmesine mâni oldu. Böylece Tebriz'e giren Mirza Ebubekir'in emirleri iki gece burada kaldılar. Behlül Barlas buraya daruga olarak bırakıldı ve diğer emirler Merağa'ya gittiler.⁵¹⁹

Tebriz'in Mirza Ebubekir'in emirleri tarafından ele geçirilmesinin ardından 20 Aralık 1405'te Mirza Ebubekir şehre gelerek görkemli bir şekilde karşılandı ve şehrin büyükleri, emirleri de yanına geldiler. Kış mevsiminden ötürü Mirza Ebubekir, kışın

⁵¹⁸ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 70-72; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 34; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 39; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, 47; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 117.

⁵¹⁹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 72; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 34; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 38 (Müellif burada Doladay'ın, muhtemelen yanlışlıkla Miranşah'ın yanından geldiğini söylemektedir. Hâlbuki diğer tüm kaynaklardan hareketle Doladay, Mirza Ebubekir'in yanından gelmiştir); Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, 47; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 117.

burada geçirilmesi emrini verdi ve ordu Tebrizlilerin hanelerine yerleşti. Bu durum, zaten perişan halde bulunan Tebriz halkını iyice harap etti.⁵²⁰

2.1.5. Mirza Ömer'in Mirza Ebubekir ile Savaşı

Mirza Ebubekir'in Tebriz'e yaklaşması üzerine onun önünden kaçan Mirza Ömer'in Merağa'ya geldiğini söylemiştik. Ancak o, burada da kendini emniyetli hissetmediğinden ötürü yola koyularak Hemedân'a geldi. Şehrin hâkimi olan Erşiven, Mirza Ömer'i oldukça sıcak karşıladı. Ancak Mirza Ebubekir'e karşı onu savunacak gücü yoktu. Nitekim Erşiven, Mirza Ömer'e şayet Mirza Ebubekir'in bu taraflara gelecek olursa ona karşı koyabilecek güçlerinin olmadığını ve bir an önce kurtuluş için bir çare bulunmasını söyledi. Bunun üzerine kısa bir süre sonra Mirza Ömer Şeyh'in oğullarından yardım istemek amacıyla İsfahan ve Şiraz'a yöneldiler. Yanlarındaki az sayıdaki kişilerle İsfahan yakınlarındaki Cerbadakan'a gelince Mirza Ömer, Mirza Rüstem'e elçi göndererek gelişinden onu haberdâr etti. Mirza Rüstem de karşılama amacıyla 5 gün öncesinden bazı adamlarını onlara doğru gönderdi. İsfahan sınırlarında ise seyyîdler, gaziler, âlimler ve şehir ehli ile bizzat kendisi karşılama yaparak onları şehre getirdiler. Mirza Ömer, daha önceki olayları anlattıktan sonra şayet Mirza Ebubekir'e karşı işbirliği yapılmazsa kendilerinin kaybedeceğini, bu konuda ihmal yaşanırsa herkezin zarar göreceğini ve Mirza Rüstem'in kardeşleri ile birlikte hareket etme gerekliliğini söyledi. Mirza Ömer böylece Mirza Rüstem ve kardeşlerinin desteğini alarak Mirza Ebubekir üzerine yürümeyi planlıyordu. Nitekim Mirza Rüstem'i kendi yanına çeken Mirza Ömer, ayrıca Mirza Pîr Muhammed ve Mirza İskender'e elçiler göndererek yanına çağırarak istedi. Mirza Rüstem'le elçiler vazifelendirildi ve her iki mirza, Mirza Ebubekir'in Soğuk Bulak'ta bulunan ağırlıklarına saldırmak için harekete geçtiler. İsfaha'dan çıkarak Rey'e geldiler. Ağırlıklara yaklaştıklarında, ağırlıkların başında bulunan emirler biraz uzakta içki içiyorlardı. Dolayısıyla geldiklerinden haberleri olmadı. Durumu fırsat bilen mirzalar, ağırlıklara saldırarak hatunları, çocukları, kumaları, at, deve gibi binek hayvanlarını yağmaladılar. Mest halde

⁵²⁰ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 72; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 34; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 40; Aka, *Mirza Şahrûh ve Zamânı*, 47; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 117-118; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 2-3.

olan Tevekkül Barlas ve Mirek Mincân atlanarak 6 koşun birlikte arkalarından gidip yetiştilerse de Mirza Ömer'in asker sayısının fazla olmasından ötürü yenilerek geri dönmek zorunda kaldılar. Mirza Ömer de savaş alanında toplamış olduğu ganimetlerle İsfahan'a geldi. Ardından buradan hareketle Şiraz'a gelerek Mirza Pîr Muhammed tarafından oldukça sıcak karşılanan Mirza Ömer, kışı burada geçirdi.⁵²¹

Ağırlıkların yağmalandığı haberini alan ve önden Mirek Mincân ve birkaç emiri gönderen Mirza Ebubekir'in kendisi de 10 Şubat 1406 tarihinde Tebriz'den İsfahan'a hareket etti. Yolda ordu ne bulduysa ve nereye gittiyse yağmaladı. Nitekim Sultaniye'den yola çıkan kervan da bu yağmadan nasibini aldı. Mirza Ebubekir, acele ile Sultaniye üzerinden baharda İsfahan sınırındaki Cerbadakan'a geldi. Bu arada Mirza Ömer, Mirza Pîr Muhammed, Mirza İskender ve Rüstem de ordularıyla gelerek karşılarına kondular. İki ordu arasında iki veya üç menzil vardı. Ancak bu sırada Bistam-ı Câkir'in Tebriz'e girdiği haberi geldi. Tebriz'in ele geçirilmesi meselesini daha önemli bilen Mirza Ebubekir, emirleri ile bir meşveret yaparak Tebriz'e hareket etme kararı aldı. Mirza Ebubekir, Tebriz'in çile ve azap ile imtihan olduğunu, düşmanın oraya yerleşmeden Tebriz'e gidilmesi gerektiğini söyledi. Ardından Mirza Ömer ve diğer mirzalara haber göndererek ağırlıklardan götürdükleri ne varsa geri göndermelerini, şayet bunu kabul ederlerse karşılık olarak ne vazife isterlerse vereceğini vaat etti. Bundan sonra Azerbaycan'a yönelerek Bistam-ı Câkir'in üzerine doğru hareket etti. Ancak ordusu yaklaşık 50.000'i bulan mirzalar, Mirza Ebubekir'den gelen elçiye kulak asmayarak durumun değerlendirilmesini, Mirza Ebubekir'den anne ve babasının razı olmadığını, askerleri arasında ikilik olduğunu ve şimdi düşmanların da topraklarını tasarruf ettiğini savunarak arkasından gitmenin şart olduğu görüşünü savundular. Böylece birlikte hareket ederek Mirza Ebubekir'i takibe koyuldular. Mirza Ebubekir, Sicas'a geldiği vakit mirzaların kendisini takip ettiği haberini aldı ve geri dönerek onlarla savaşmaya karar verdi. İsfahan'a hareket ederek askerlerine bu yürüyüşte kendisiyle olmalarını istedikten sonra şayet Allah fırsat verir de savaşı kazanırsa, sözlerinden çıkmayacağını, ne isterlerse onu yapacağını ve ne tarafa isterlerse

⁵²¹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 74-77; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 164; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 35-36; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 562; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 40; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, 48; Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", 118.

o tarafa gideceğini söyleyerek onların gönüllerini ve güvenlerini kazandı. Böylece iki ordu 20 Nisan 1406 tarihinde Dergüzin’de Harbere mevkiinde birbirleriyle karşılaştılar.⁵²²

İki ordu da saf tutarak ok atışları ile savaşı başlattılar. Akşama kadar süren bu savaşta her iki taraftan da toplam 4000 kişi öldü. Akşam olunca her iki ordu da kendi karargâhlarına çekildiler. Ertesi günün sabahı tekrar başlayan savaşta Mirza Ebubekir, Mirza Pîr Muhammed’in bulunduğu merkeze 700 kişilik bir süvari birliğiyle saldırarak onları püskürttü. Böylece mirzaların ordusu, Mirza Ebubekir’in ordusu karşısında yenilerek İsfahan’a doğru kaçmaya başladı.⁵²³ Mirza Ebubekir’in askerleri de arkalarından giderek birçoğunu öldürdüler. Savaşta galip gelen Mirza Ebubekir, ganimetlerle birlikte İsfahan’a yöneldi. Aygır Bulak’a gelince havaların sıcak olması ve askerlerin de yorgun düşmesinden ötürü birkaç gün burada kaldılar. Buradayken, mirzalarla yapılan savaşta gevşeklik eden Emir Zîrek, Ömer Taban ve oğlu ile kardeşinin Horasan’a gideceği söylentileri çıktı. Mirza Ebubekir, bu kişileri savaştaki gevşekliklerinden ötürü öldürülmesine karar vererek infazdan sonra İsfahan’a doğru hareketine devam etti. Emir Hüseyin Barlas ve Ulus Oğlan da öldürüleceği korkusu ile Mirza Ebubekir’den kaçarak daha önce İsfahan’a geldiler. İsfahan halkı, Mirza Ebubekir’in gelişinden haberdâr olunca derhal bulabildikleri kadar azık bulup otlar toplayarak kaleye çekildiler ve kalenin müstahkemleştirilmesi ile ilgilendiler. Mirza Ebubekir, İsfahan’a bir fersah kala şehir halkının kendilerinden emin olmaları amacıyla ordusuna emir vererek şehrin yağmalanmamasını, imârethânelerin tahrip edilmemesini istedi. Ardından kendi yakın adamlarını yanına alarak şehre geldi. Şehir ahalisi, Mirza Ebubekir’in çok az kişi ile geldiğini fırsat bilerek savaşıma arzusuna kapıldılar. Yapılan vuruşmada her iki taraftan 20 kişi öldü. Mirza Ebubekir, gece ordusuna haber

⁵²² Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü’l-Tevârih*, I, 73-74; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 164; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla’-ı Sa’deyn*, II/I, 35; Hândmîr, *Habîbü’s-Siyer*, III, 562; Rumlu, *Ahsenü’l-Tevârih*, 40; Nâdir Mîrzâ, *Dârü’s-Saltanat-ı Tebrîz*, 293; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, 48; Aka, “Timur’un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem’de Hâkimiyet Mücadeleleri”, 118-119.

⁵²³ Tacü’s-Selmânî’ye göre, savaş esnasında Mirza Pîr Muhammed, kardeşleri ve Mirza Ömer, Mirza Ebubekir’e karşı galip geldi ve Mirza Ebubekir ile babası Miranşah savaş alanında sağa sola kaçışmaya başladılar. Bu sırada Miranşah da esir edildi. Ancak Mirza Ebubekir, yanındaki bazı kişilerle savaş alanından dışarı çıkarak kurtuldu. Zafer sarhoşu olan Mirza Ömer ve askerleri yağma ile meşgul olunca Mirza Ebubekir, yanındaki askerlerle saldırıya geçti ve mirzaların ordusunu yenilgiye uğrattı. Mağlup olan mirzalar da kaçarak canlarını kurtardılar. Ancak bu bilgi diğer kaynaklarda geçmemektedir. Bk. Tacü’s-Selmânî, *Tarihname*, 73.

göndererek sabaha kadar bir şey yapılmamasını ancak sabah olunca savaş için hazır olmalarını emretti. Ertesi gün sabahı ordunun sağ kol, sol kol ve merkezi tertip edilerek şehre girildi. İsfahan halkı da mukavemet edince iki taraf arasında savaş başladı. Şehir halkı ok ve sapanla Mirza Ebubekir'in ordusunu sokak barikatlarının dışına sürdüler. Mirza Ebubekir ertesi gün ordusunun bir bölümü ile atlanarak Kûçe Bağ'a geldi ve şehirdeki 2000 kişiyi öldürttü. Ardından oranın büyüklerinden üç kişiyi alarak karargâha geri döndü.⁵²⁴

İsfahan halkının çaresizliği üzerine şehrin önde gelen büyükleri dışarı çıkarak Mirza Ebubekir'den âmân dilediler. Mirza Ebubekir de Soğuk Bulak'taki ağruktan ve haremden götürdüklerini geri getirmeleri, Mirza Miranşah adına sikke kesilip hutbe okunması şartları ile âmân vermeyi kabul etti ve böylece aralarında bir anlaşma yapıldı. Böylece Mirza Ebubekir, yağmalanan malları ve haremını geri aldığı gibi oranın idâresini de ele geçirmiş oldu. Ancak Mirza, yanındaki emirlerine İsfahan halkının şuan aciz ve zayıf olduklarını, bu durumdan istifâde ile şehrin kuşatılmasının faydalarına olacağını ve küçük şeylere razı olmalarını söyleyerek yapılan anlaşmayı bozdu ve ertesi sabah ordusu ile şehre girdi. İsfahan halkı, anlaşmanın bozulduğunu görerek Mirza Ebubekir ile savaştılar. Çarpışmalar öğleye kadar devam etti. Ancak şehir halkı teslim olmayınca Mirza Ebubekir, şehrin tamamen tahrip edilmesi emrini verdi ve İsfahan etrafında bir ay boyunca birçok tahrip ve yağmalar yapıldı.⁵²⁵

Dergüzin'de yapılan savaşı kaybeden Mirza Ömer ve Mirza Pîr Muhammed'in İsfahan'a yardım için Şiraz'dan gelmekte oldukları haberi gelince Mirza Ebubekir, ordusuyla İsfahan'dan çıkarak şehrin biraz ilerisinde onları karşılamak üzere kondu. Ancak mirzaların, Mirza Ebubekir'e karşı koyamayacağını anlayan Mirza Ömer, onlardan ayrılarak Horasan'a gitmek için yola koyuldu. Bu sırada Şeyh Hacı'nın Sultaniye'yi muhasara ettiği, Şeyh İbrahim'in Tebriz'e hareket ettiği ve Bistam-ı Câkir'in de Tebriz'de olduğu haberi gelince Mirza Ebubekir, İsfahan halkı ile kurt ile

⁵²⁴ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 77-79; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 164-165; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 36-37; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 40-42; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 48.

⁵²⁵ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 79-80; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 37-38; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1129-1130; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 42; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 48.

kuzunun dostluğuna benzer bir anlaşma ile Dergüzin'e ve buradan da Tarum'a geldi. Bu arada Tebriz'de de Sultan Ahmed Celâyir'in şehre gelmekte olduğu konuşuluyordu.⁵²⁶

Azerbaycan hâkimiyetini kardeşi Mirza Ebubekir'e kaptıran Mirza Ömer, Mirza Pîr Muhammed'den izinle Horasan'a hareket etti. Bu sırada Mirza Şahruh, isyancı Said Hoca'nın Mazanderân hâkimi Pîr Padişah'a sığınması üzerine, her ikisini cezalandırmak amacıyla harekete geçmiş ve Cam'a gelmişti. Samalkan bölgesindeki Hoca Kanber mevkiinde Mirza Ömer, Mirza Şahruh'un yanına geldi ve iyi bir karşılama ile Mazanderân bölgesi alınarak kendisine verildi. Bu sırada Mirza Şahruh, Uluğ Bey ve atabeği olan Şah Melik'e elçi göndererek Mâverâünnehir'in tamamen hâkimiyetinin tesisi için harekete geçmelerini istedi. Uluğ Bey ve Şah Melik'in Tus ve Meşhed'den ayrıldıkları zamanda, Mirza Ömer kendisine yapılan tüm iyiliklere aldırmandan Horasan'a yürüme kararı aldı. Tus ve Meşhed'e baskınla şehri ve halkı talan etti. Bu durumdan Mirza Şahruh haberdâr olunca bir elçi göndererek nasihatlerde bulundu. Ancak o, elçiye ve Mirza Şahruh'un sözlerine aldırmayarak savaş çığırkanlığı ile süslü mektuplar gönderdi. Ardından ordusu ile Mirza Şahruh'un ordusuna doğru hareket etti. İki ordu 18 Nisan 1406 Pazartesi günü Cam'a bağlı Berdî⁵²⁷ mevkiinde savaştılar ve Mirza Ömer yenilerek Mâverâünnehir'de bulunan kardeşi Mirza Halil'e katılmayı uygun gördü. Ancak yanındaki çok az askerle birlikte kaçarken Murgab mevkiine geldiğinde Hâce Berdî ile savaştı ve yaralandı. Yaraları Herat'ta iyileşir ümidi ile onu Herat'a götürmek istedilerse de, havanın sıcaklığı yarasının ateşini artırdı ve bu yüzden yolda öldü.⁵²⁸

⁵²⁶ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 80-81; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 38; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1130; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 42-43.

⁵²⁷ Fasîh Hâfî, (*Mücmel-i Fasîhî*, III/174), Abdürrezzâk Semerkandî, (*Matla'-ı Sa'deyn*, II/I/66) ve Hurşah el-Hüseynî, (*Târih-i Kutbî*/308) bu yer ismini, "بردويه" olarak yazmışlardır. Aka, ise bu yer ismini (*Mirza Şahruh ve Zamani*/49) "Burudiye" olarak okumuştur.

⁵²⁸ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 168-174; Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, 74-78; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 37-38; Nâdir Mîrzâ, *Dârü's-Saltanat-ı Tebrîz*, 293; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 281-282; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 48-49; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 3.

2.1.6. Timur'un Ölümünden Sonra Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un Durumları

Sultan Ahmed Celâyir, Timur'un Ankara Savaşı'ndan sonra kendi üzerine de geleceğini bildiği için Bağdad'dan çıkarak Hille'de bulunan oğlu Sultan Tahir'in yanına gelmiş ve onun yakın emirlerinden olan Ağa Firuz'u tutuklamıştı. Babasının bu tavrından korkan Sultan Tahir ve ona yakın emirler olan Emir Muhammed, Emir Kalender, Mikail ve Firûzşâh, aralarında bir anlaşma yaparak Sultan Ahmed Celâyir'e isyan ettiler. Gece olunca nehrin diğer tarafına geçerek savaşa hazırlandılar. Sultan Ahmed Celâyir bu durumdan haberdâr olunca köprüyü yıktırdı ve Kara Yusuf'a da haber göndererek ondan yardım istedi. Esasen Kara Yusuf, Timur'un Yıldırım Bayezid'i Ankara Savaşı'nda yenilgiye uğratmasını duyunca Bursa'dan hareketle Hit kasabasına kaçmıştı. O, burada Türkmenler ve Arab oymaklarını da kendi hâkimiyeti altına aldı. Daha sonra Sultan Ahmed Celâyir'in yardım isteği üzerine derhal harekete geçerek askerleriyle ona katıldı ve nehrin karşısına geçerek Sultan Tahir ile savaştılar. Yenilgiye uğrayan Sultan Tahir, kaçmak için bir kanaldan geçerken boğularak öldü. Bu zaferin ardından Sultan Ahmed Celâyir kendisine yardım için gelen Kara Yusuf'tan çekinerek bölgeden ayrıldı ve Bağdad'a geldi. Kara Yusuf ise Hille'den topladığı ordu ile eski dostu olan Sultan Ahmed Celâyir'in üzerine gitti ve şehri ele geçirdi. Şehirden kaçan Sultan Ahmed Celâyir bir yere gizlendi ve Kara Hasan adlı birinin yardımıyla Tikrit'e gitti. Uyrat emiri Sarık Ömer, sultanı karşıladı ve oradan Şam'a doğru hareket etti. Böylece Irak-ı Arab ve Bağdad, Kara Yusuf'un eline geçti.⁵²⁹

Öte yandan Timur da Anadolu seferinden dönerken Mirza Ebubekir'e Irak-ı Arab, Bağdad, Vasıt, Basra ve Mardin'in yönetimini verdi ve bazı önemli emirleri de yanına vererek Kara Yusuf'un bertaraf edilmesini, Irak-ı Arab'da asayişin sağlanmasını ve Bağdad'ın harap olmasından ötürü îmar edilmesini istedi. Mirza Ebubekir'in ardından da Mirza Rüstem'e haber göndererek birlikte hareket etmelerini emretti. Hille'de birleşen mirzalar, Fırat'ı geçerek Sib Köyü karşısındaki Nehrü'l-Ganem yakasında Kara

⁵²⁹ Yezdî, *Zafernâme*, 396, 414; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1112; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 516-517; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 39; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 676; Deguignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların Tarihi*, VI, 94; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 254-255, 257; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 64-65; Armutlu, *Sultan Ahmet Celâyir*, 33-34; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihâşşah*, 78.

Yusuf'un ordusuna yetiştiler. Yapılan savaşta Kara Yusuf yenildi⁵³⁰ ve kardeşi Yâr Ali de mirzalar tarafından öldürüldü. Böylece Bağdad'a gelen Mirza Ebubekir şehrin îmarî işlerine koyuldu.⁵³¹

Kara Yusuf da Sultan Ahmed Celâyir gibi Şam'a hareket etti. Dolayısıyla her iki hükümdar da kaçarak Sultan Ferec'in Şam vâlisi olan Şeyh el-Mahmudî'ye⁵³² sığındılar. Şeyh el-Mahmudî, durumu Kahire'ye bildirerek Kara Yusuf adına şefaathçi oldu ve kabul edilerek misafir edildi.⁵³³

Timur, her iki hükümdarı da Azerbaycan hâkimiyeti için tehlikeli bulduğundan ve ileride Timurlu idâresine sıkıntı çıkarabilecek kişiler olduğundan Sultan Ferec'e bir mektup göndererek Sultan Ahmed Celâyir'in tutuklanarak kendisine gönderilmesini, Kara Yusuf'un ise hac kervanlarına saldırdığından ve İslâm memleketlerini yağmaladığından ötürü öldürülmesini istedi.⁵³⁴ Bunun üzerine Sultan Ferec, Timur'un mektubu üzerine muhtemelen kendi topraklarına da saldırır düşüncesi ile Kahire'den Şeyh el-Mahmudî'ye haber göndererek her iki hükümdarı da tevkif edip hapsedilmesini istedi. Bunun üzerine Şeyh el-Mahmudî onları tutuklayarak Dimaşk Kalesi'nin "*Burcü'l-Hammam*" burcuna Kara Yusuf'u, "*Burcü'l-Silsile*" burcuna da Sultan Ahmed Celâyir'i hapsetti. Ardından Sultan Ferec onların öldürülmeleri emrini verse de Şeyh el-Mahmudî, bu infazları yürürlüğe koymadı.⁵³⁵

⁵³⁰ Makrîzî, (*Kitâbü's-Sülûk Li Ma'rifet-i Düveli'l-Mülûk*, III/ 3/1118) ve İbni Tagrıberdi, (*En-Nücûmu'z-Zâhire*/364) Kara Yusuf'un bu savaşta Timurlu ordusunu yendiğini, daha sonra Timur tarafından gönderilen ikinci bir orduya karşı mağlup olarak kaçıp, Rahbe'de Araplar tarafından soyulunca Dimaşk'a geldiğini kaydetmişlerdir.

⁵³¹ Şâmî, *Zafernâme*, 332, 345; Yezdî, *Zafernâme*, 413-414, 422; Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 39-40; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1112-1114; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 516-517; Azzâvî, *Târihü'l-İrâk*, II, 258; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 74.

⁵³² Rumlu, eserinde Şeyh el-Mahmudî'nin diğer adı olan Şeyh Hasegi'yi kullanmıştır. Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 53.

⁵³³ İbni Tagrıberdi, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, 364; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1134; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 567; Âştîyânî, *Târih-i İrân*, 850; Kâzım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, 33; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 99; Yılmaz, *Celayirliler*, 219.

⁵³⁴ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1134 (Müellif, Timur'un mektubunda Kara Yusuf'un serbest bırakılmasını istediğini yazmıştır); Nâdir Mîrzâ, *Dârü's-Saltanat-ı Tebrîz*, 292; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 290; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 52; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 677; Abdülhüseyn Nevâî, *Esnâd ve Mükâtebât-ı Târih-i İrân*, Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran 1991, 74; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 99-100 (Yazar, Timur'un mektubunda her ikisinin de yakalanarak kendisine gönderilmesini istediğini yazmıştır ki, kaynaklarda böyle bir bilgi yoktur); Yılmaz, *Celayirliler*, 219.

⁵³⁵ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1134; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 567; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 290; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 52-53; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 677; Nazmî-zâde

Kara Yusuf ve Sultan Ahmed Celâyir böylece hapis hayatı yaşamaya başladılar. Ancak onların birbirleriyle görüşmelerine izin veriliyordu. Dolayısıyla birlikte vakit geçirebilen iki hükümdarın dostlukları daha da pekişti. Bu sırada Kara Yusuf'un bir oğlu oldu ve adı Pîr Budak konuldu. Sultan Ahmed Celâyir, dostluklarını daha samimi kılabilmek adına onu evlat edinerek kendi himâyesine aldı. İki hükümdar aralarında bir de anlaşma yaptılar.⁵³⁶ Bu anlaşmaya göre tutsaklıkları son bulup serbest kaldıkları zaman Irak-ı Arab ve Azerbaycan'ı alacaklar ve Irak-ı Arab Sultan Ahmed Celâyir'in, Azerbaycan toprakları ise Kara Yusuf'un olacaktı. Ayrıca iki hükümdar birbirleriyle savaşmamaya da söz verdiler.⁵³⁷

Her iki hükümdar da esaret hayatı yaşarken bu sırada Memlûklü Devleti'nde de önemli olaylar baş gösterdi. Şam vâlisi olan Şeyh el-Mahmudî, Sultan Ferec'e karşı isyan etti. Bu durum karşısında iki esir hükümdar Kahire'ye nakledildiler. Ancak bu sırada Timur'un ölüm haberinin gelmesi ile birlikte Sultan Ferec bu duruma oldukça sevindi ve Kara Yusuf ile Sultan Ahmed Celâyir'i serbest bıraktı. Her iki hükümdara da 500 askerin yanı sıra silahlar, atlar ve para verdi. Sultan Ahmed Celâyir'in, Sultan Ferec tarafından kendisine verilen 500 askerinden başka kendine yakın adamları ve hizmetçileri vardı. Oysa Kara Yusuf'un 500 askeri dışında Mısır'da oldukça fazla askeri mevcuttu. Kara Yusuf, 500 silahlı askerinin yanı sıra diğer Türkmen askerlerini de silahlandırarak kendi maiyetini oluşturdu. Gün geçtikçe de Türkmen ordusunun sayısı artıyordu. Öte yandan Türkmen ordusunun büyümesi, Mısır'da korkuya da neden oluyordu. Öyle ki, bir gün Sultan Ferec, emirleri ile birlikte çevgân⁵³⁸ oynarken Kara

Murteza, *Gülşen-i Hulefâ*, (Tahlil ve Metin Tenkidi. Mehmet Karataş), TTK Yay., Ankara 2014, 149; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 291; Âştîyânî, *Târîh-i İrân*, 850; Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, 33; Beyânî, *Târîh-i Âl-i Celâyir*, 99; Kanat, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri*, 204; Armutlu, *Sultan Ahmet Celâyir*, 34; Yılmaz, *Celayirliler*, 219; Âştîyânî, *Târîh-i İrân*, 850.

⁵³⁶ Bu sıralarda Kara Yusuf, bir gece rüyasında Timur'un, parmağından bir yüzüğü çıkararak kendi parmağına taktığını gördü. Sabah olunca bu rüyasını Sultan Ahmed Celâyir'e anlattı ve rüyasını tabir etmesini istedi. Sultan Ahmed Celâyir de Kara Yusuf'un ileride Timur'un bazı vilâyetlerine sahip olacağı şeklinde yorumladı. Bk. Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 53; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 678; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 292; Beyânî, *Târîh-i Âl-i Celâyir*, 99.

⁵³⁷ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1134; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 567; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 53; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 678; Deguignes, *Hunların, Türklerin Moğolların Tarihi*, VI, 95; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 291-292; Âkâsî, *Târîh-i Hoy*, 86; Beyânî, *Târîh-i Âl-i Celâyir*, 99; Armutlu, *Sultan Ahmet Celâyir*, 34; Yılmaz, *Celayirliler*, 219-220.

⁵³⁸ Daha çok Ortaçağ'da, Ortadoğu ve Uzakdoğu saraylarında oynanan bir oyun olup bugünkü Polo Oyunu'na benzeyen atlı bir top oyunudur. Çevgân oyunu ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Feyzi Halıcı, "Çevgân", *DİA*, 8, İstanbul 1993, 294-295; Muammer Eroğlu, "Çevgân", *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 388-389; Mehmet Türkmen, "Dünden Bugüne Türk Toplumlarında Çevgen/Çögen/Çevgan/Polo

Yusuf da atlı askerleri ile o alana geldi. Türkmen askerlerden özellikle Pîr Ömer, Sultan Hoca, Bayezid, Deli Musa ve Veysi Kurçî gibi isimler kendi hünelerini sergilemeye başladılar. Bu durum, Sultan Ferec ve emirlerin hoşuna gitmeyen bir durumdu ve Sultan Ferec, Türkmenlerin atlarından inerek sahanın taşlarının temizlenmesini istedi. Türkmenler bunu kabul etmediler. Kara Yusuf da kendisinin yakalanmasından korkmaya başladı. Ardından Sultan Ferec'e kendilerinin bu topraklarda garip ve fakir olduklarını, şayet izin verilirse kendi memleketlerine gitmek istediklerini söyledi. Sultan Ferec⁵³⁹ de buna izin vermiş olmalı ki, Kara Yusuf ailesi ve maiyetindekilerle birlikte Diyarbakır'a gitmek üzere harekete geçti. Mısırlı emirler, bu sayıda bir ordu ile Kara Yusuf'un gitmesini Sultan Ferec'e saygısızlık olarak görüyorlardı. Ayrıca bu durumun tehlike doğuracağını söyleyerek takip edilmesini istedilerse de Sultan Ferec buna izin vermedi.⁵⁴⁰

Kara Yusuf, yol boyunca Mısır hududundan Fırat'a kadar yolu üzerindeki kale hâkimleri ile birçok savaş⁵⁴¹ yaşadı ve hepsinden de gâlip geldi. İlk olarak Mardin'e geldi ve ardından Mardin-Hısn Keyfa arasında Takı⁵⁴² denilen mevkiide Kara Yülük Osman Bey ile savaşa da barış yaparak ata yurdu Bitlis'e geldi. Buranın hâkimi Emir Şemseddîn tarafından oldukça iyi karşılandı ve ordusunun ihtiyacının da karşılanması ile vaktiyle Timur'a bağlılığını bildirerek kendisine düşmanca davranan Van hâkimi Melik İzzeddîn Şir'in üzerine gitti. Şir'i yenerek kendisine tâbi yaptı.⁵⁴³

Öte yandan Kara Yusuf'un Mısır'dan ayrılması üzerine Sultan Ahmed Celâyir yalnız kaldı. Silah ve asker olarak da Kara Yusuf kadar şanslı olmadığı için Mısır'dan ayrılamıyordu. Bir süre daha Mısır'da kalan Sultan Ahmed Celâyir, derviş kıyafeti

Oyununa Genel Bakış", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 183, (2009), 479-491; Turgut Karabey, "Evliyâ Çelebî Seyâhatnâmesinde Gûy u Çevgân Oyunu", *Turkish Studies*, 7/1, Kış 2012, 81-86; Gheis Ebadî, *Osmanlı-Türk Edebiyatında İlginç Bir Çeviri Örneği: İlhamî'nin Gûy u Çevgân Çevirisi*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.

⁵³⁹ İbni Tagrıberdi, Kara Yusuf'un Şeyh el-Mahmudî tarafından serbest bırakıldığını yazmıştır. Bk. İbni Tagrıberdi, *En-Nücümü'z-Zâhire*, 365.

⁵⁴⁰ Mîrhond, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1134-1135; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 567-568; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 53-54; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 678-680; Yılmaz, *Celâyirliler*, 220.

⁵⁴¹ Hândmîr (*Habîbü's-Siyer*, III/568), Rumlu (*Ahsenü't-Tevârîh*/54), Nâdir Mîrzâ (*Dârü's-Saltanat-ı Tebrîz*/294) ve İsfahân-i Kazvînî (*Huld-i Berîn*/680)'ye göre Kara Yusuf, yol boyunca 180 savaş yapmış ve hepsini kazanmıştır. Ancak bu rakam oldukça abartılı bir rakamdır.

⁵⁴² Günümüzde Mardin iline bağlı Savur ilçesinin bir köyüdür.

⁵⁴³ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1135; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 568; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 54; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 680; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 292; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 68-69.

giyerek önce Şam'a, ardından Diyarbakır'a ve oradan da Hille'ye gitti. Burada başıbozuk bazı grupları kendi yanına aldı ve bu kişiler Sultan Ahmed Celâyir'in geri döndüğü haberini Irak-ı Arab ve Bağdad'da yaydılar. Halkta da bir hareketlenme sözkonusu oldu ve Bağdad idâresine karşı Sultan Ahmed Celâyir lehine bir hava oluşturuldu. Bu durumda Mirza Ebubekir'in Bağdad idâresine bıraktığı Devlet Hâce de mukavemet gösteremeyeceğini anladığından mecburen şehri terk etmek zorunda kaldı ve Mirza Ömer'in ordusuna gitti. Bağdad'ın idâresi böylece başsız kaldı ve 1405 yılı Devlet Hâce'nin şehirden ayrılmasından bir hafta sonra Sultan Ahmed Celâyir gelerek yeniden Bağdad tahtına oturdu.⁵⁴⁴

2.1.7. Sultan Ahmed Celâyir'in Tebriz'i Alması

Mirza Ebubekir'in Soğuk Bulak'taki ağırlıklarının Mirza Ömer ve Mirza Rüstem tarafından yağmalanması üzerine Mirza Ebubekir, Tebriz'den ayrılmadan önce buranın idâresini Emir Muhammed Devâtî ve Hâce Zeyneddîn Kazvinî'ye bırakmıştı. Ayrıca adı geçen emirlere şehrin hisarlarının onarımı ve etrafının da müstahkem hale getirilmesi gibi önemli vazifeler vererek kendisi mirzaların üzerine gitmişti. Bunun üzerine Emir Muhammed Devâtî, Tebriz halkına iş bölümü yaparak şehrin etrafını ve kapılarını müstahkemleştirdi. Şehrin ana giriş ve çıkışlarını kontrol altında tutmak amacıyla tüm yolları kapatarak güvenliği sağladı. Böylece şehir halkının da destekleri ve yardımları ile yapabildikleri kadar istihkâmlar kuruldu ve şehrin güvenliği bu şekilde sağlanmaya çalışıldı. Her türlü tedbirin alınması ile de Tebriz ahalişi biraz daha emin olup îmar işleri ve ziraat ile meşgul oldular.⁵⁴⁵

Tebriz'de yapılan tüm bu hazırlıklar esnasında Bistam-ı Câkir'in şehre girmek amacıyla Mişkin sınırına geldiği haberi geldi. Bununla birlikte Şeyh İbrahim de Bistam-ı Câkir'e katılmak üzere Aras'ı geçerek Tebriz'e hareket etmişti. Timur tarafından şehre bırakılan Emir Muhammed Devâtî'nin, Bistam-ı Câkir'e mukavemet edecek gücü yoktu. Bundan ötürü şehrin tahrip edilmemesi ve halkın da zarar görmemesi için bir

⁵⁴⁴ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1135; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 568; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 58; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 680-681; Nazmi-zâde Murteza, *Gülşen-i Hulefâ*, 149-150; Deguignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların Tarihi*, VI, 95-96; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 292-293; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 100; Yılmaz, *Celayirliler*, 220

⁵⁴⁵ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 165; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 68.

topluluğu Bistam-ı Câkir'e göndererek sulh yolu ile şehri teslim etmek istedi. Böylece aralarında bir anlaşma yapıldı ve Bistam-ı Câkir, 10 Nisan 1406 tarihinde şehre girdi. Birkaç gün burada kaldı ve yapılan anlaşma gereği halka dokunmadı. Bu arada Aras'ı geçen Şeyh İbrahim de Tebriz'in dışına gelerek buraya kondu. Tebriz şehrinin önde gelen isimlerinin Şeyh İbrahim ile Bistam-ı Câkir'in aralarında söz taşımaları ile müttefiklerin arası açıldı. Bundan hareketle de Şeyh İbrahim, Bistam-ı Câkir'e öfkelenerek onun kardeşi Mensur Câkir ve oğlu Emir Muhammed'i esir etti. Şehirde bulunan Bistam'ı Câkir'in bu haberi alması üzerine o, 20 Mayıs 1406 tarihinde şehirden çıkarak Şeyh İbrahim'i bertaraf etmek ve esirleri kurtarmak istedi. Bir savaş veya gece baskını ile Şirvanşah ordusunu bozguna uğratarak esirleri kurtarmayı kafasına koysa da bazı emirleri, Şeyh İbrahim'le savaşmasına mâni oldular. Şehirden çıkan Bistam'ı Câkir, önce Serav'a ardından da Mişkin'e geldi. Tebriz emirleri ve sahiplerinden olan Emir Muhammed Devâtî, Şeyh Kasab, Hâce Şeyh Muhammed Keçecî, Hâce Muhammed Dımaşkî ve Hâce Zeyneddîn Kazvinî'yi de kendi yanında götürdü. Bistam-ı Câkir, Kaşka Yaylası'na gelerek üç gün burada kaldı. Bu sırada karavulda bulunan Şeyh Kasab ve Kâsım Enguy, Şeyh İbrahim'in karargâhına giden hayvanları bırakmayarak geri döndürdüler. Ancak bu durum, Şeyh İbrahim'in Tebriz'e girme konusundaki kararını etkilemeyecekti. Bunu bilen Bistam-ı Câkir de bu esnada Şeyh İbrahim'in Tebriz'e gireceği haberini aldı. Bunun önüne geçmek için Tebriz emirleri ve sahiplerinin Tebriz'e gitmelerine izin vererek kendisi Erdebil'e hareket etti. Hâce Muhammed Dımaşkî ve Hâce Zeyneddîn Kazvinî de Bağdad'da bulunan Sultan Ahmed Celâyir'in yanına gittiler. Öte yandan Emir Muhammed Devâtî ve Hâce Şeyh Muhammed Keçecî, bu sıralarda Tebriz'e girecek olan Şeyh İbrahim'in yanına gitmek için yola koyuldular. Adı geçen emirlerin daha öncesinden Şeyh İbrahim'le herhangi bir düşmanlıkları olmadığından 5 Haziran günü onun yanına geldiler. Şeyh İbrahim, yanına gelen emirlere oldukça iyi davranarak onlara hatırı sayılır mallar verdi ve 7 Haziran günü Argun Bahçesi'ne geldi. O gün Tebriz şehrine girmeyen Şeyh İbrahim Pazar günü Tebriz'e girip birkaç gün burada eğlenerek vakit geçirdi. Ardından Ucan'a hareket ederek çadırlarını burada kurdurttu.⁵⁴⁶

⁵⁴⁶ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 165-167; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 68; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1135-1136; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, 49-50; Aşurbeyli,

Şeyh İbrahim'in de Tebriz'de kalması çok uzun soluklu olmadı. Nitekim bu esnada Sultan Ahmed Celâyir'in Tebriz'e doğru hareket ettiği haberi geldi. Şeyh İbrahim, kendilerinin Celâyirli hanedanı ile uzun zamandır sulh içinde olduğunu, Azerbaycan'ın siyasî bir boşluk içerisinde olduğundan hareketle herkesin bu bölge üzerinde siyaset yürüttüğünü, halkın zulme uğramaması için Azerbaycan'ın başkalarının eline geçmesini istemediği için bu bölgede olduğunu söylüyordu. Ancak Sultan Ahmed Celâyir'in bölgeye hareket etmesiyle birlikte artık bölgede de herhangi bir düşmancıl tavrı olmadığını düşünerek ve Azerbaycan'ın asıl sahibinin gelmekte olduğunu söyleyerek kendi ülkesine gitme kararı aldı. Bu cümleden olarak Şeyh İbrahim, Ucan'dan hareketle Erdebil'e gitmek üzere Serav hududuna geldi. Daha önce yanında esir tuttuğu Mensur Câkir ve Emir Muhammed'i de buradan Bistam-ı Câkir'in yanına gönderdi ve kendisi Şirvan'a gitti.⁵⁴⁷

Öte yandan Sultan Ahmed Celâyir, Mirza Ebubekir'in İsfahan'da olmasını, Kara Yusuf'un kendi memleketlerinde bulunmasını ve Şeyh İbrahim'in de Tebriz'den ayrılmasını fırsat bilerek etrafına topladığı Uyrat ve Türkmenlerden oluşan başıbozuk bir ordu ile Bağdad'dan Tebriz'e doğru hareket etti. 27 Haziran 1406 yılında Behlül Feth, Sultan Ahmed Celâyir'in yanından Tebriz'e gelerek Sultan Ahmed Celâyir'in ordusu ile bölgeye gelmekte olduğu ve şu anda Kulgay'da olduğu haberini getirdi. 7 Temmuz 1406 tarihinde ise Celâyirli emirlerinden olan Maksud Neyzedâr, Tebriz'e gelerek Sultan'ın yaklaşmakta olduğu haberini getirdi. Bu habere Tebriz halkı oldukça sevindi ve hemen şehrin ileri gelenleri yola koyularak Suntay'a kadar gelip Sultan Ahmed Celâyir'i karşıladılar. 13 Temmuz Salı günü Sultan Ahmed Celâyir, Tebriz'in önde gelen isimleri yanında olmak üzere şehre girdi. Halk, büyük bir coşku ile sultanı karşıladı ve şehrin her tarafı süslendi. Bu sırada şehrin ekâbir taifesi ve büyükleri de yanına gelerek eski ahitlerini tazelediler. Şeyh Ali Uyrat, Urmiye hâkimi Dîzek ve Muhammed Sarû Türkmen de gelerek bağlılıklarını bildirdiler.⁵⁴⁸

Şirvanşahlar Dövleti, 299.

⁵⁴⁷ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 167; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 69; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 569; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 58; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 618; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 71; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, 50; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 299-300; Yılmaz, *Celayirliler*, 221.

⁵⁴⁸ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 167-168; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 69; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1136; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 569; Âkâsî, *Târih-i Hoy*, 85;

Teşrifat işlerinin tamamlanmasından sonra Sultan Ahmed Celâyir, Tebriz'in idâresi konusu üzerine yoğunlaşmaya başladı. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak bağlılığını bildirmeye gelen Kadı İmâdeddîn'e, Mirza Ömer zamanında yıkılmış olan Alıncak Kalesi'nin yeniden yeniden inşâ edilmesi emrini verdi.⁵⁴⁹ Ardından Hâce Şeyh Muhammed Keçecî, Emir Nizamüddîn Câfer, Hâce Mesudşâh ve Hâce Zeyneddîn Kazvinî'yi, Tebriz ve etraf memleketlerinin dîvân zaptı ve kaydına memur etti. Bu kişilerin görevlerinde ihmalde bulduklarını öğrenince onları görevden aldı ve bir süre sonra tekrar aynı göreve getirdi.⁵⁵⁰

2.1.8. Mirza Ebubekir'in İsfahan'dan Dönerek Tebriz'e Girmesi

Sultan Ahmed Celâyir'in yeniden Tebriz şehrine gelmesi ve burada hâkimiyet kurması, esasında Tebriz ahalisinde büyük bir sevince neden olmuştu. Nitekim şehir ahalisi, Tebriz'in uzun yıllar boyunca sürekli el değiştirdiği için ve Timurlu idârecilerinin de idâreyi başkalarına bırakarak Azerbaycan bölgesini uzaktan idâre etme yoluna gittikleri için sıkıntılı süreçler yaşamışlardı. Ayrıca halk, Sultan Ahmed Celâyir'in yıllarca derbeder bir halde esâret ve gurbet hayatı yaşadığından ötürü düzeldiğini ve eski kötü alışkanlıklarından ve zalim idâresinden vazgeçtiğini umuyorlardı. Halkın bu beklentileri, ilk zamanlarda Sultan Ahmed Celâyir'in Tebriz ve Azerbaycan'daki idâresi ile karşılanıyordu. Öyle ki, Tebriz'e girdikten hemen sonra Sultan Ahmed Celâyir, Tebriz ve Azerbaycan'ın yönetimi ve halkın refahı için girişimlerde bulunarak ahalinin güvenini kazandı. Ancak bu durum çok sürmedi. Belirli bir istikrar sağlandıktan sonra Sultan Ahmed Celâyir, yine eski kötü alışkanlıklarına ve zâlim idâre anlayışına devam etmeye başladı. Kaynaklar, onun günlerini güzel erkeklerle birlikte içki içmekle, güvercinlerle ilgilenmekle ve eğlenmekle geçirdiğini kaydetmiştir. Dolayısıyla o, halkı unutup memleket işlerinden uzak bir hayat sürmeye

Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 72; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 50; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 3-4; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 100; Armutlu, *Sultan Ahmet Celâyir*, 35; Yılmaz, *Celayirliler*, 221.

⁵⁴⁹ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1136; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 58; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 621; Âkâsî, *Târih-i Hoy*, 85.

⁵⁵⁰ Hâfiz-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 168; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 171; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 69; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 50; Yılmaz, *Celayirliler*, 221.

başladı.⁵⁵¹ Bu durum, hem Tebriz halkının hemde şehir önde gelenleri ve büyüklerinin dikkatlerinden de kaçmıyordu. Bu nedenle Şeyh Ali Uyrat ve Emir Ali Arab, İsfahan'da bulunan Mirza Ebubekir'e mektuplar göndererek Sultan Ahmed Celâyir'in zulmüne karşı yardım isteyip Tebriz'e gelmesi konusunda teşvik ve tahriklerde bulundular. Ancak bu sıralarda Sultan Ahmed Celâyir tarafından Sultaniye Kalesi'ni kuşatmakla görevlendirilen Şeyh Hacı, Mirza Ebubekir'e gönderilen mektupları ele geçirerek bu durumdan Sultan Ahmed Celâyir'i haberdâr etti.⁵⁵²

Tebriz ileri gelenlerinin Mirza Ebubekir'den yardım talep etmeleri ve Tebriz halkının mevcut yönetimden hoşnutsuzluğu, Sultan Ahmed Celâyir'i bölgedeki hâkimiyeti açısından korkutan durumlardı. Bunların yanı sıra Mirza Ebubekir ve babası Miranşah'ın İsfahan'ı ele geçirerek Sultaniye'ye geldikleri ve buradan da Tebriz'e hareket edecekleri haberinin alınması ile daha da çok endişelendi. Gelen haberlerden oldukça korkan Sultan Ahmed Celâyir, Tebriz'den 7000 kişi toplatarak Ucan'a geldi. Saidabâd mevkiine gelince kendi emirlerinden olan ve bütün Uyrat cemaatinin emiri olan Şeyh Ali Uyrat'ın muhalif davranışlarda bulunduğunu içeren bir mektup aldı. Bunun üzerine Emir Celâleddîn Halife, Muhammed Sarû Türkmen, Şeyh Hacı, Karaman ve diğer bazı emirleriyle meşveret ederek Bağdad'a gitme kararı aldı. Şeyh Ali Uyrat'ın, kendisinden önce Bağdad'a gitmesi korkusunun da etkisiyle Sultan Ahmed Celâyir Bağdad'a hareket etti ve Azerbaycan'dan toplamış olduğu ordusu da dağıldı.⁵⁵³

Gerçekten de Mirza Ebubekir, İsfahan meselesini hallettikten sonra bölgeden hareketle önce Sultaniye'ye geldi. Buradayken Sultan Ahmed Celâyir'in Tebriz'e geldiği haberini aldı. Sultaniye Kalesi'ni güçlendirerek buranın idâresi için bir kûtvâl tâyin etti ve kendisi de ordusu ile Tebriz'e hareket etti. Mirza Ebubekir, 12 Eylül 1406 tarihinde Tebriz'e geldi. Ancak uzun bir süre savaşlar ve yağmalara maruz kalan Tebriz şehri bu defa da veba hastalığı ile boğuşuyordu. Halkın büyük bir kısmı ölmüştü. Şehir

⁵⁵¹ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1136; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 569; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 58; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 72; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 100; Yılmaz, *Celayirliler*, 221.

⁵⁵² Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1136; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 569; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 58.

⁵⁵³ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 168-169; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 69; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1136; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 569; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 619; Âkâsî, *Târih-i Hoy*, 85; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 72; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 50; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 4; Aka, *Timur ve Devleti*, 43; Yılmaz, *Celayirliler*, 221-222.

halkının bu durumunu görünce onlara eziyet edilmemesini istedi ve bununla ilgili ferman çıkararak halka dokunulmamasını emretti. Salgın hastalık nedeniyle şehre giremedi ve Şenb-i Gazan'a konmak zorunda kaldı.⁵⁵⁴

2.2. MİRZA EBUBEKİR DÖNEMİ KARA-KOYUNLU MÜCADELELERİ

2.2.1. Mirza Ebubekir'in Kara-Koyunlular ile İlk Savaşı

Veba hastalığından ötürü şehre giremeyen Mirza Ebubekir, Kara Yusuf'u bertaraf etmek için Tebriz'den hareketle Merend yoluyla Nahçıvan'a geldi. Azerbaycan hâkimiyeti açısından her zaman tehdit unsuru olan Kara Yusuf ile ilgili bilgi edinmek amacıyla Van hâkimi Melik İzzeddîn Şîr'e bir adam göndererek yanına çağırtdı. Melik İzzeddîn Şîr de bu davete icabet ederek Mirza Ebubekir'in yanına geldi ve Kara Yusuf hakkında bilgiler verdi. Melik İzzeddîn Şîr, Kara Yusuf'un Mısır'dan ayrıldıktan sonra Van bölgesine gelmesi ve alması ile mecburen onun hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştı. Dolayısıyla Kara Yusuf'tan kurtulmak isteyen Melik İzzeddîn Şîr için Mirza Ebubekir iyi bir müttefik olabilirdi. Bu amaç doğrultusunda Şîr, Mirza Ebubekir'e “*Kara Yusuf hem sizin hem de bizim ortak düşmanımızdır. O, Türkmenleri yanına toplayarak kuvvet hâsıl etti. Yeğeni Sa'd oğlu Pîr Hüseyin, akrabaları Esed ve Busat, Türkmen emirlerinden olan İlyas, Musa Döğer, Pîr Ömer ve Sultan da hepsi Kara Yusuf ile ittifak ettiler*” diyerek Kara Yusuf ile birlikte mücadele edilmesini vurguladı. Bunun üzerine Mirza Ebubekir, Miranşah ve Melik İzzeddîn Şîr kendi aralarında anlaşarak Kara Yusuf'la savaşmaya karar verdiler ve orduları ile yola koyuldular. Bu esnada Miranşah, sabırsız ve aceleci davranmaması gerektiğini söylese de Kara Yusuf'u ortadan kaldırmayı kafasına koyan Mirza Ebubekir babasının bu uyarılarını dikkate almayarak ileri harekâtına devam etti.⁵⁵⁵

⁵⁵⁴ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 169; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 171; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 69; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1136; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 569; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 621; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 72; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 51; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 4; Aka, *Timur ve Devleti*, 43; Beyani, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 101-102; Yılmaz, *Celâyirli*, 222; Polat, *V. ve XV. Yüzyıllar Arasında Tebriz*, 98.

⁵⁵⁵ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 169; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 69; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 51.

Kara Yusuf cephesine bakacak olursak, Melik İzzeddîn Şîr'i itaat altına aldıktan sonra yanına topladığı Türkmenlerle birlikte Avnik Kalesi'ne yürüdü. Daha önce Timur, kaleyi aldıktan sonra buranın yönetimini Doladay'a vermiş ve onun Kara Yusuf'a karşı çok dikkatli olması konusunda uyarılarda bulunmuştu. Ancak bu uyarılar yeterince dikkate alınmamış olmalı ki, Kara Yusuf kaleyi Doladay'ın elinden aldı. Böylece Kara Yusuf, Doğu Anadolu'nun tamamını ele geçirirken Timurlu Devleti de buradaki bu son üslerini kaybetmiş oldu.⁵⁵⁶ Kara Yusuf, Doğu Anadolu'yu tamamen hâkimiyeti altına aldıktan sonra yönünü Azerbaycan'a çevirecekti. Öyle ki, Sultan Ahmed Celâyir ile Memlûklü Devleti'nde tutsak iken aralarında yaptıkları anlaşmaya göre Azerbaycan toprakları Kara Yusuf'un olacaktı. Ancak bölgeyi ele geçirebilmesi için de Mirza Ebubekir ile savaşması gerekiyordu. Ancak bu savaş öncesinde o, emir ve beylerinin bu konudaki düşüncelerini de öğrenmek niyetindeydi. Dolayısıyla onların düşüncelerini öğrenmek amacıyla onlara *“Biz Türkmeniz. Bizim yaylağımız Aladağ, kışlağımız ise Diyarbakır ve Fırat'ın kenarındır. Çağatay ordusu ile savaşmamız doğru olmaz. Bizim için doğru olanı Diyarbakır'a gitmektir”* dedi. Ancak emirler, savaşa olan kararlılıklarını ortaya koyarak daha önce Timur'un bölgeye tâyin ettiği emirlerin bölgenin idâresi konusunda faydalı kişiler olduğunu ancak Mirza Ebubekir'in onları öldürerek yerlerine rezil kişileri tâyin ettiğini ve Mirza Ebubekir ile savaşmaktan korkmadıklarını söylediler. Böylece emirlerinin bu sözlerine sevinen Kara Yusuf, Mirza Ebubekir ile savaşmak ve Azerbaycan'ı almak konusunda daha da cesaretlenmiş oldu.⁵⁵⁷

Her iki tarafın da savaşa karar vermesi ve hazırlıklarını tamamlayıp harekete geçmesiyle iki ordu Nahcivan'ın batısında birbirlerine yaklaştılar. Aras Nehri her iki ordunun arasında olmak üzere savaş için saf tuttular. 14 Ekim 1406 Salı günü her iki ordu da birbirlerine karşı ok atışları ile mukâbele ettiler. Savaşın ikinci günü olan Cumartesi günü sabahı, Mirza Ebubekir nehri geçerek ordunun sağ, sol ve merkezini teşkil etti. Kara Yusuf'un ordusunda Sa'd oğlu Pîr Hüseyin sağ kola, Dîzek sol kola, Esed, Busat, İlyas, Musa Döğeri, Pîr Ömer, Bayram Bey, Karakoç Sultan gibi emirler de

⁵⁵⁶ Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 569; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 54; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 69; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, 51; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 4; Aka, *Timur ve Devleti*, 43-44.

⁵⁵⁷ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1136; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 55; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 681-682; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 72-73; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 85.

her biri bir yere yerleştirildi. Ali Paşa, Karaman ve Kara Yusuf da merkezde yer aldılar. Mirza Ebubekir'in ordusunda ise Miranşah ve Mirza Ebubekir merkezde, Doladay, Nâsır, Şîr Bek, Tevekkül, Şirvan, İgu Timur sağ kolda, iki oğlu ile birlikte Melik İzzeddîn Şîr, Hâce Berdî, İsmail Ateke, Mirek Mincân, Kutluk Hâce ve Şeyh Muhammed Daruga da sol kolda bulunuyordu. O gün yapılan savaşta Kara Yusuf ve Mirza Ebubekir yiğitçe savaştılar. Savaş esnasında bir ara Kara Yusuf, Mirza Ebubekir'e aralarındaki düşmanlıktan ötürü çok sayıda insan öldüğünü, yiğitliğin şartı olarak onunla karşılıklı dövüşmek istediğini söylese de Mirza Ebubekir buna yanaşmadı.⁵⁵⁸ Timurlu ordusunun çözülmesi ile de üç gün süren savaşın sonunda kaybeden taraf Mirza Ebubekir oldu ve ordusuyla geri çekildi. Aras Nehri'ni geçen ordudaki askerlerin bazıları boğularak öldü, bazıları esir düştü ve bazıları ise kaçtı. Kara Yusuf'un eline bol miktarda ganimet geçti. Mirza Ebubekir, kalan askerleri ile birlikte mecburen iki gecede savaş alanından uzaklaşarak Merend'e geldi. 19 Ekim Pazar günü Tebriz'deki karargâhına gelerek ordusunu yeniden topladı ve Tebriz'in yağmalanması emrini verdi. Bu emir üzerine ordu, Tebriz'de büyük bir talanda bulundu. Pazartesi ve Salı günleri olmak üzere iki gün boyunca yapılan yağmalar esnasında birçok insan öldüğü gibi halkın tarlaları da kullanılamaz hale getirildi.⁵⁵⁹

Tebriz'in önde gelen isimlerinden Şeyh Kasab, Kara Yusuf ile Mirza Ebubekir arasında yapılan savaşta Mirza Ebubekir'in mağlup olup Tebriz'e geldiği haberini alınca yağmanın yapıldığı ikinci gün olan Salı günü, yanına topladığı bazı kişilerle yola çıkarak Bend-i Rûdkât'a kadar geldi. Mirza Ebubekir'in Sufiyân hududunda bıraktığı artçı birliğini kumanda eden Mezid Bekne'yi yenilgiye uğrattı. Şeyh Kasab'ın adamları, buradan iki kişiyi de esir ederek öldürdüler. Şeyh Kasab'ın önünden kaçabilenler ise bu kişilerin Türkmenler olduğunu zannederek Mirza Ebubekir'e geldiler ve Türkmenlerin geldiğini söylediler. Şeyh Kasab ayrıca bir savaş hilesi ile gece sahrada büyük ateşler yakıtılarak gözdağı vermeye çalıştı. Bu hilesi başarılı olmuş olmalı ki, Mirza Ebubekir

⁵⁵⁸ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 56-57; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 682-683; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 73; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 83-84.

⁵⁵⁹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 169-170; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 171; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/1, 69-70; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1136; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 569; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 55-57; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler Ve Kolofonlar", 99; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 73; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 51-52; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 5; Aka, *Timur ve Devleti*, 44; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 84.

de onların Türkmenler olduğuna kanaat getirerek sabah, ordusunun hazırlanması ile göç ederek yola koyuldu. Şeyh Kasab da onların peşinden giderek Saidabâd'a kadar geldi. Ancak Mirza Ebubekir, yol güzergâhında hiç konaklama yapmadan durmaksızın Sultaniye'ye geldi. Sultaniye Kalesi'ni ve etrafını güçlendirdikten sonra Rey'in Soğuk Bulak'ına geldi ve kışı burada geçirdi.⁵⁶⁰

2.2.2. Mirza Ebubekir'in Kara-Koyunlu Yenilgisinden Sonraki Durumu

Kara Yusuf ile yaptığı savaşta yenilerek Rey'e gelen Mirza Ebubekir, buradayken Şehriyâr Kalesi'nde bulunan Bayan Kavçin'in anlaşmayı bozarak isyan ettiği haberini aldı. Bayan Kavçin ayrıca Mazanderân bölgesinde bulunan Mirza Ömer'e de haber göndererek kardeşi Mirza Ebubekir'in Türkmenlerle yaptığı muharebede yenildiğini, zayıf ve harab olmuş bir halde Kazvin taraflarında gafilce dolaştığını ve şayet kendisine bir ordu gönderilir ise ittifak ile onun üstüne gidebileceğini söyledi. Esasında bu durum Mirza Ömer'in intikam alması için uygun bir zemin oluşturuyordu. Nitekim Mirza Ebubekir'in bu durumunu fırsat olarak gören Mirza Ömer, yanına toplayabildiği kadar adam toplayarak o bölgeye gönderdi. Tüm bu olayların haberi Mirza Ebubekir'e gelince o, Şîr Bek'i Kazvin'de bırakarak emrinde hazırda bulunan askerleri ile birlikte Şehriyâr Kalesi'ne gitti. İki gün sonra kaleye yetişti ve kalede bulunan Bayan Kavçin ve askerleri ile savaşa başladı. Ancak Mirza Ebubekir, çok geçmeden kaleyi aldı ve kale ehli âmân dileyerek kaleyi teslim etmek zorunda kaldılar. Mirza Ebubekir'e karşı isyan eden ve kaleyi savunan Bayan Kavçin, kardeşleri ve akrabaları Mirza Ebubekir'in yanına geldiler. Mirza Ebubekir, kalenin idâresini Ali Sıddık'a verdi ve Bayan Kavçin ve maiyetini öldürttü.⁵⁶¹

Mirza Ebubekir'in Şehriyâr Kalesi'ni muhasara ile meşgul olduğu sırada Mirza Ömer'in Bayan Kavçin'e yardım amaçlı gönderdiği ordu, kaleye geldi. Ancak Mirza Ebubekir'in kalede olduğunu görünce yardım edemedi Mirza Ebubekir'in ağruğuna

⁵⁶⁰ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 171-172; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 171; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 70; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 569; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 57; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 73; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 52; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 5.

⁵⁶¹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 172; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 171; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 70; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 59; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 52.

doğru hamle yaptılar. 2000 hâne Moğolu önlerine katarak Astrabad'a doğru yola koyuldular. Şeyriyâr Kalesi'ni ele geçiren Mirza Ebubekir de önce Save'ye ardından Hemedân'a ve Dergüzin'e geldi. Buradayken çevresindeki bazı kişiler, Mirza Ebubekir'i yakalayıp yerine Miranşah'ı geçirmek ardından Sultaniye ve Kazvin'i talan ederek Horasan'a gitmek planı yaptılar. Bunu da Tevekkül Urus Buka'nın kızının düğününde verilecek olan toyda yapmayı planladılar. Ancak Ömer Kehûl adlı kişi, planı Mirza Ebubekir'e söyleyerek onların bu planlarını ifşâ etti. Mirza Ebubekir de bu olaydan kendisinin de haberinin olduğunu söyledikten sonra emirleri yanına çağırdı. Tevekkül Urus Buka, Pîr Hüseyin Barlas ve İsmail Abaka yanına geldiler. Mirza Ebubekir bu emirleri yakalayıp atlandı ve Tevekkül Urus Buka'nın evine gitti. Yolda onun kardeşini de yakalayıp Tevekkül Urus Buka'nın evine gelip kızını, oğlunu ve mallarını aldı ve Ali Sıddık'a teslim etti. Daha sonra Nûşirvân Barlas ve Hâce Berdî'nin evine yönelse de onlar daha önce kaçmışlardı. Mirza Ebubekir, onların da evlerini talan ettikten sonra bu yakalanan emirleri sorguladı ve kendisinin yerine kimi getireceklerini sorunca emirler, Miranşah'ın ismini verdiler. Mirza Ebubekir, bu durumdan babası Miranşah'ın haberinin olup olmadığını sorunca onlar, bu olaydan haberinin olmadığını, kendilerinin böyle bir karar aldıklarını söylediler. Mirza Ebubekir, bu cevap üzerine dört emiri de öldürttü. Başları her bir farklı şehire olmak üzere Tevekkül Urus Buka'nın başı Sultaniye'ye, İsmail Abaka'nın başı Kazvin'e, Pîr Hüseyin'in başı İsfahan'a ve Bayram'ın başı da Hemedân'a gönderildi. Mirza Ebubekir, babasını da tutukladı ve ardından iyi niyetlerine karşılık, yapılaşları bir memleketin vergisi olacak kadar değerli iki murassa kemer hazırlatarak birini Kutluk Hoca Yasavul'a diğerini de Ömer Kehûl'e verdi. Ardından Miranşah'ın yakın adamlarından olup bu olayda adı geçen herkesi öldürttü ve mallarına el koydu. Miranşah'a da onu korumaları için iki çehre⁵⁶² görevlendirdi. Daha sonra Dergüzin'den hareketle Argun Koruk'una geldi ve yılın sonuna kadar burada konakladı.⁵⁶³

⁵⁶² Timurlu kaynaklarında geçen bu ıstılah, "saray memuriyeti" olarak ifade edilmektedir. Hükümdar veya beyin hizmetine girerek sarayda askerî görevler ve hizmetlerde bulunurdu. Bk. Aka, *Timur ve Devleti*, 115.

⁵⁶³ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 172-174; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 171; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 70-71; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamânı*, 52.

2.2.3. Kara-Koyunluların Tebriz’i Alması

Kara Yusuf, Mirza Ebubekir ile yaptığı ilk savaşında galip gelerek büyük bir ün kazandı. Bu zaferle eline de oldukça fazla ganimet geçti. Öyle ki, bu ganimet neticesinde kaçan Timurlu askerlerini takip bile ettirmedi ve Nahçıvan’a geldi. Bu sırada Tebriz’den gelen Hâce Şeyh Muhammed Keçecî’yi kabul ederek Tebriz hakkında ondan bilgiler aldı. Hâce Şeyh Muhammed Keçecî, Tebriz’in Mirza Ebubekir ve ordusu tarafından yağmalanıp tahrip edildiğini, halkın perişan bir halde olduğunu söyleyerek Kara Yusuf’un şehri ele geçirmesi için tahrik ve teşvik etti. Ancak Kara Yusuf, Tebriz’e girme konusunda pek istekli değildi. Nitekim o, Hâce Şeyh Muhammed Keçecî’ye Timur’dan geriye çok sayıda evlat kaldığını hatırlatarak onlarla savaşmamaya söz verdiğini, kısa bir süre önce yapılan savaşa da Mirza Ebubekir’in sebep olduğunu söyledi. Ancak Hâce Şeyh Muhammed Keçecî, Kara Yusuf’un bu sözleri üzerine güzel hitâbeti ve samimi sözleriyle Tebriz’in korunması amacıyla bir topluluk gönderilmesini rica etti. Kara Yusuf da bu duruma kayıtsız kalmayarak Tebriz’e bir daruga tâyin etti. Ardından Merend’de kışlamaya karar vererek oraya doğru hareket etti. Bu sıralarda 1406 yılı Kasım ayında Bistam-ı Câkir gelerek bağlılığını bildirdi. Kara Yusuf da, onu ödüllendirerek emîrî’l-ümerâ görevine memur etti.⁵⁶⁴

Kara-Koyunlular cephesinde bunlar yaşanırken Mirza Ebubekir de bu sıralarda Argun Koruk’unda, Kara Yusuf ile yaptığı ilk savaşın yaralarını sarmaya çalışıyordu. 1407 yılının Haziran ayında Zencan’dan gelen piyadeler Şükrullah Cemâlüddîn Bulğar, Berdî Bek, Şerefşah Tarumî 1 Haziran 1407 yılı Çarşamba günü Şeyh Hacı’yi öldürdükleri haberini getirdiler. Kendisine isyan etmesi hasebiyle bu habere oldukça sevinen Mirza Ebubekir, buradan hareketle Sicas’a ardından da Güzeldere’ye gelerek iki yaz ayını burada geçirdi. Buradayken huzuruna gelen Şükrullah Cemâlüddîn Bulğar’ı da vezâret makamına getirterek ödüllendirdi. Bu sırada Kara Yusuf’un Sultaniye’ye hareket ettiği haberini aldı. Güzeldere mevkiindenden hareketle Kulanter sınırına kadar gelerek buradan Emir Kertun Bahadır’ı, Kara Yusuf’un ordusundan haber getirmesi için önden gönderdi. Mirza Ebubekir’in bu emri ile Aydın Nehri kıyısına

⁵⁶⁴ Mîrhând, *Ravzatu’s-Safâ*, I/4-6, 1137; Hândmîr, *Habîbü’s-Siyer*, III, 569-570; Rumlu, *Ahsenü’t-Tevârîh*, 57-58; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 683-684; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 621; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 73-74; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, 52-53.

kadar giden Emir Kertun Bahadır, Kara Yusuf'un öncülerinden 4 kişiyi esir ederek Timurlu karargâhına geri döndü. Mirza Ebubekir, esirleri konuşurarak Kara-Koyunlu ordusu hakkında bilgiler edindi. Öyle ki, esirlerin verdikleri bilgilere göre Şirvan hâkimi olan Şeyh İbrahim'in kardeşi Tahmures, Emir Celâleddîn Halife, Karaman-ı Genceî, Bistam-ı Câkir ve diğer bazı emirler Kara Yusuf'la birleşerek Timurlu ordusuna doğru harekete geçmişlerdi. Bu sözler karşısında Mirza Ebubekir, emirleriyle meşverette bulunarak Sultaniye'ye gitme kararı aldı. Ancak ordusuyla Sultaniye'ye varınca ilk savaşta Kara Yusuf'un ordusunun gösterdiği cesarettten çekinerek emirlerine, Türkmen ordusuyla burada savaşamayacaklarını, Soğuk Bulak'a gidip orada hendek kazarak hazırlık yapmaları gerektiğini, şayet Türkmen ordusu oraya gelecek olursa o bölgede savaşabileceklerini söyledi. Emirler de bu karara riâyet gösterince Mirza Ebubekir, Derviş Kuşçî'yi yaklaşık 200 askerle birlikte Sultaniye'de bırakarak kendisi ordusuyla Rey'den Demâvend Dağı eteklerine gelip yazı burada geçirmek için çadırları kurdurdu.⁵⁶⁵

Mirza Ebubekir'in Demâvend Dağı eteklerine yerleştiği günün birkaç gün sonrasında Türkmen ordusu Bistam-ı Câkir, Pîr Ömer, Bayram Bey ve başlarında Kara Yusuf olmak üzere Sultaniye'ye geldiler. Birgün burada kalan Türkmen ordusu diğer gün şehri yağmaladı. Ardından Kara Yusuf, ordusuyla şehirden çıkarak Sicas'a hareket etti ve Türkmen ordusu da yol boyunca yağmaladıkları herşeyi yanlarında götürdüler. Öte yandan Kara Yusuf, Sultaniye'den ayrılırken Bistam-ı Câkir şehirde kalmıştı. Kara Yusuf'un şehirden ayrılması ile Bistam-ı Câkir, askerlere şehri yağmalattığı gibi şehir ahalisinin de zorla bir kısmını Tebriz'e bir kısmını ise Merağa ve Erdebil'e göç ettirdi. Böylece Türkmen ordusu tarafından Sultaniye şehri talan edildi ve boşaltıldı. Bu sıralarda Timur'un ölümünden sonra kaçarak Huzistan'a gelen Muzafferîler hanedanından Sultan Zeynelabidin'in oğlu Mu'tasım, Kara Yusuf'un yanına gelerek yardım istedi. Kara Yusuf da onun yanına bir ordu vererek Hemedân ve Lûristan

⁵⁶⁵ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 222-223; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 178; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 82; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 61; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, 52-53.

tarafına gönderdi. Kendisi ise emirleriyle birlikte Merağa yoluyla Tebriz'e hareket etti.⁵⁶⁶

Mirza Ebubekir, bu sıralarda Demâvend'den hareketle Rey yolu üzerinden önce Kazvin'e ardından 1407 yılının Ekim ayında Sultaniye'ye ve oradan da iki gecede Erdebil'e geldi. Üç gün boyunca şehri ordusuna yağmalattıktan sonra 9 Kasım 1407 tarihinde Merağa'ya geldi ve Erdebil'de olduğu gibi burayı da yağmalattı. Bu yağma esnasında şehir halkı esir edildiği gibi kadın ve çocuklara da eziyetler edildi. Mirza Ebubekir burada da çok kalmayarak Kirmanşah taraflarında Cemcemal bölgesine geldi. Ancak havaların çok sert olmasından ötürü harekâtına devam etmeyerek kışı burada geçirme emrini verdi. Emirlerini de bölgede dağıtarak yağma yapmalarını ve ganimet toplamalarını istedi. Böylece yapılan bu yağmalarla ordunun eline büyük miktarda ganimet geçti. Kışı burada geçiren Mirza Ebubekir, baharla birlikte Dergüzin'e geldi. Buraya varınca ordunun elini güçlendirecek gelişmeler yaşandı. Nitekim bu esnada Câvenî Kurbânî emirlerinden Nevrûz, Abdurrahman ve Tahir adlı kişiler, yanlarında 5000 asker ile Semerkand'dan, Mirza Halil Sultan'ın yanından ayrılarak Harezm ve Mazanderân yoluyla Rey hududuna gelmişlerdi. Bunu haber alan Mirza Ebubekir, Kara Yusuf'a karşı asker ihtiyacını giderebilmek amacıyla Sicas'a gelerek buradan adı geçen emirlerin yanına elçi gönderdi. Elçi vasıtasıyla onları teselli edip umut vererek kendisine katılmalarını istedi. Böylece Nevrûz, Abdurrahman ve Tahir, yanlarında bulunan 5000 askerle Dergüzin'e gelerek Timurlu ordusuna katıldılar. Câvenî Kurbânî emirleri Mirza Ebubekir'e, Azerbaycan taraflarına giderek bölgeyi Türkmenlerin elinden kurtarma niyetlerini söylediler. Bu durum, zaten ilk savaşın öcünü almak isteyen ve Azerbaycan'ı Kara Yusuf'un elinden geri almak isteyen Mirza Ebubekir'in arzu ettiği bir durumdu. Böylece bu emirlerle anlaşarak Kara Yusuf'u Azerbaycan'dan çıkarmak için Tebriz'e doğru hareket etti.⁵⁶⁷

⁵⁶⁶ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 223-224; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 178; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 82; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 74; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 53.

⁵⁶⁷ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 225-226; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 178-179; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 82-83; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1137; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 62; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 74; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 53.

2.2.4. Serdrūd Savaşı ve Azerbaycan'ın Timurlu Hâkimiyetinden Çıkması

Timurlu ordusunun Tebriz'e doğru hareket ettiği haberini alan Kara Yusuf, Azerbaycan'daki hâkimiyetini korumak ve Mirza Ebubekir'in bu harekâtına engel olmak amacıyla ordusunu hazırlayarak Tebriz'e hareket etti. Türkmen ordusu 13 Nisan 1408'de şehre gelerek Şenb-i Gazan'da karargâhını kurdu. Ancak ordu henüz tam olarak toplanamamıştı. Dolayısıyla Kara Yusuf, tedbir amaçlı olarak askerlerine hendek kazmalarını emretti. Savaş hazırlıkları devam ederken Bistam-ı Câkir, kardeşleri olan Mensur ve Ma'sum ve oğlu Ahî Ferec kendi ordularıyla 15 Nisan Pazar günü gelerek Kara-Koyunlu ordusuna katıldılar. Aynı gün içerisinde Sa'd'ın oğlu Pîr Hüseyin, kardeşi Pîr Muhammed ve diğer başka etraf vilâyetlerden gelen emirler de askerleri ile Kara Yusuf'un ordusuna katıldılar. Böylece etraf memleketlerden gelen orduların da katılımı ile Kara Yusuf'un ordusu 20.000'i buldu.⁵⁶⁸

Kara Yusuf, henüz savaşa girmeden ordusunun bir kısmını oluşturan Irak emirlerinin kısa bir süre sonra yapılacak olan savaş için düşüncelerini öğrenmek istedi. Bu amaçla onlara kendisinin Türkmen olup yazın Aladağ'da kışın da Diyarbakır ve Fırat kıyılarında yerleştiğini, Timur'un evlatları ile savaşmak istemediğini, kendi aslî vatanına dönmeyi ve onların da Irak'a dönmelerini arzuladığını söyledi. Ayrıca saltanatta gözü olmadığını ve Mirza Ebubekir'in Irak emirleri üzerinde çok hakkı olduğundan şayet onun tarafına geçerse buna da gücenmeyeceğini söyledi. Ancak Irak emirleri Kara Yusuf'a cevaben Mirza Ebubekir'in yaptığı işlerin fışk ve zulümden başka bir şey olmadığını, etrafına toplananların savaş ehli olmadıklarını söyleyerek Kara Yusuf'a karşı bağlılık kemerini taktıklarını ifade ile Mirza Ebubekir ile savaş için teşvik ettiler. Şüphesiz Irak emirlerinin bu sözleri, Kara Yusuf'un cesaretini daha da artırmış oldu ve o, Irak emirlerine hediyeler vererek savaşa hazırlandı.⁵⁶⁹

Bu sırada Mirza Ebubekir de hazırlıklarını tamamlayarak 21 Nisan 1408 tarihinde Tebriz'in iki konak güneyinde bulunan Serdrūd'a geldi ve Kara Yusuf'un ordusu karşısına kondu. Her iki tarafın ordusunda da sağ kol, sol kol ve merkez askerleri tertip

⁵⁶⁸ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 226-227; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 83; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 570; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 62.

⁵⁶⁹ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1137; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 62-63; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 684-685; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 75; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 54.

edildi. Bu savaş nizâmına göre Mirza Ebubekir'in ordusunun sağ kolunda, önde babası Miranşah yer aldı. Sağ kolda Miranşah'ın ardında Câveni Kurbânî emirlerinden Behram, Nevrûz, Keykubâd ve onların hemen ardında da Mirek Mincân ve Nâsır yer aldı. Sol kolda İgu Timur, Şîr Bek, Enke Timur, Heybetullâh, Doladay, Abdurrahman, Ali Sıddık, Hasan ve Dervîş gibi emirler yer aldı. Merkezde ise Mirza Ebubekir, kendine has adamları ve koşun emirleri ile yer aldı.⁵⁷⁰

Kara Yusuf'un ordusuna gelince, beş oğlu Pîr Budak, Şah Budak⁵⁷¹, Şah Muhammed, İskender ve İspend, onların hemen ardında Pîr Hüseyin, Busat, Esed, Emîn, Hasan, Dîzek, Yedigâr Şah, İsa Bek, Emir Muhammed Devâtî, Zekeriyâ, Hamid, Mezîd, Dursun, Bayezid, Bahtiyar, Habeş Bek, Abdül gibi emirler yer aldı. Sol kolda Emir Mısır'ın çocukları olan Sultan Ahmed ve Gazan, Bistam-ı Câkir, Bistam-ı Câkir'in kardeşleri Mensur ve Ma'sum, Musa Döğer, Kasım, İlyas, Pîr Ömer, Hâce Sultan, Ferec ile birlikte Mezîd, Ali Paşa, Busat, Karakoç, Aydın, Şems Diraz, Kara Bayezid, Koç Kara, Hüseyin Nekür, Kara Muhammed Tugay (Doğan), Ali Arab, Dâvud, Satılmış ve Tengrivermiş yer aldı. Merkezde ise Kara Yusuf ve kendine yakın adamları yer aldı.⁵⁷²

Kara Yusuf'un ordusunda savaşa ilk giren Bistam-ı Câkir oldu ve Timurlu askerlerinden iki-üç kişiyi öldürerek safına geri döndü. Ardından Pîr Ömer, Bayram Bey ve Emir Celâleddîn Halife, Timurlu ordusuna hamleler yaptılar. Henüz savaşın başı olmasına rağmen Mirza Ebubekir'in ordusu dağılmaya yüz tuttu. Bu durum karşısında Mirza Ebubekir, kendi askerleri ile hamle yapınca Türkmenler ona mukavemet gösteremedi. Bunun üzerine o, arkalarından giderek Dîzek'in başını gövdesinden ayırdı.⁵⁷³ Bu arada Kara Yusuf, Mirza Ebubekir'in merkeze saldıracağını düşünerek merkezden ayrıлып ordusunun başka bir birliğine geçti ve şayet merkeze saldırı olursa derhal oraya müdahale edeceğini düşündü. Bistam-ı Câkir de Mirza Ebubekir'in sağ ve sol koluna saldırdı. Câveni Kurbânî ordusu, Mirza Ebubekir'in ordusunun büyük bir

⁵⁷⁰ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 227; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 54.

⁵⁷¹ Aka, burada sayılan Şah Budak'ın diğer kaynaklarda geçmediğinden bahs ile bu kişinin muhtemelen Cihanşah olduğu fikrini savunmuştur. Bk. Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 54 (dipnot).

⁵⁷² Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 227-228; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 63; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 75 (Sümer, Kara-Koyunlu ordusunun tertip ve nizâmından bahsederken sağ ve sol kolu karıştırmıştır.); Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 54.

⁵⁷³ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 228; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 83-84; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 270; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 63-64; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 685; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 75-76; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 54.

kısmını teşkil ediyordu. Türkmenlerin hücumu karşısında mukavemet edemeyerek hezimete uğradılar. Bu sırada Türkmenlerden bir grup da Timurlu ordusunun merkezine saldırdı. Bu Türkmen saldırısına karşı Gâverûd'lu Baba Hacı Bey karşılık verse de merkezden yardım gelmeyince yenilerek merkeze çekildi. Bistam-ı Câkir ve Behram'ın merkeze arkadan saldırmaları ile merkezin nizamı bozuldu.⁵⁷⁴ Vuruşma esnasında Musa Döger'in kölesi, Miranşah'ın olduğunu bilmeden elbiselerini ve silahını almak için öldürdü.⁵⁷⁵

Bu arada Mirza Ebubekir de peşlerinden gittiği Türkmenlerle amansızca savaştı. Ancak üç saatlik vuruşmadan sonra kendi safına döndüğü zaman ordusunun perişan bir halde dağıldığını gördü. Bunun üzerine Mirza Ebubekir savaşı kaybetti ve o da kaçan Timurlu askerlerinin arkasından Sultaniye'ye dönmek zorunda kaldı.⁵⁷⁶

Böylece Serdrûd savaşından Kara Yusuf galip geldi ve kaçan Mirza Ebubekir'in takibini istemedi. Türkmen ordusunun eline oldukça fazla ganimet geçti. Bu ganimetler arasında 1000 adet de samurdan post vardı ki, Türkmenler bunları yok pahasına sattılar. Kara Yusuf, ganimetleri eşit olarak askerlerine dağıttı ve savaşta esir edilen Miranşah'ın haremine de zarar vermeyip saygı göstererek sarayındaki kendi haremının yanına gönderdi.⁵⁷⁷ Bu arada savaş esnasında Miranşah'ın adı bir şekilde öldürülmesine oldukça hiddetlenen Kara Yusuf, onu öldüren kişinin başını gövdesinden ayırarak cezalandırdı. Ardından Miranşah'ın başını yıkatarak temiz bir yere koyduktan sonra getirtilen gövdesi ile Surhab'da defnettirdi. Bir süre sonra da Şemseddîn-i Gurî, derviş

⁵⁷⁴ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 64; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 685-686.

⁵⁷⁵ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 179; Tacü's-Selmânî, *Tarih-nâme*, 93; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 84; Devletşah Semerkandî, *Tezkiretü's-Şuarâ*, 420; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 570; Abdüllatîf Kazvîni, *Lübbü't-Tevârih*, 310; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 291; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 64; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 686; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 76; Hans R. Roemer, "Timurlular", *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 348; Manz, *The Rise and rule of Tamerlane*, 143; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 54; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 102; Âştîyânî, *Târîh-i İrân*, 842.

⁵⁷⁶ Hâfîz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 229; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 84; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 570; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 64; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler Ve Kolofonlar", 99; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 76; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 54; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 6; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 102.

⁵⁷⁷ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1137; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 570; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 65; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 686; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 76; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 86.

kılığında gelerek gizlice Miranşah'ın naaşını alarak Keş'e getirdi ve oraya defnetti.⁵⁷⁸ Gerçekten de Kara Yusuf, Miranşah'ın ölümüne oldukça üzölmüş olmalı ki, “Şayet Miranşah benim huzuruma canlı getirilebilseydi mümkün olabildiğince ona izzet ve hürmette bulunur ona riayet ederdim” demiştir.⁵⁷⁹

Kara Yusuf, bu zaferin ardından şükür secdesi yapıp savaşta gayret eden emirleri, büyükleri ve askerleri toplayarak onları türlü hediyelerle ödüllendirdi. Ardından emirlerinin kendi memleketlerine dönmelerine izin verdi ve kendisi de yazı geçirmek üzere Aladağ'a hareket etti. 28 Nisan'da Bistam-ı Câkir'i, Irak-ı Acem'in fethi için Erdebil'e gönderdi. Erdebil'e gelen Bistam-ı Câkir, burada bir ordu teşkil ederek 13 Mayıs 1408'de Irak'a yöneldi. Ardından Derviş Hamid adlı kişiyi Sultaniye'nin idâresinde bulunan Derviş Kuşçî'ye göndererek serbestçe kaleyi teslim edip gitmesini istedi. Ancak Derviş Kuşçî, bu sözlere itimad etmeyerek şehri savunmaya karar verdi. Bunun üzerine Bistam-ı Câkir, ordusu ile Sultaniye Kalesi yakınlarına geldi. Kalenin muhasarası yaklaşık bir ay sürdü ve alındı. Bistam-ı Câkir, buranın yönetimini kardeşi Ma'sum'a verdi. Sultaniye'nin alınmasını duyan Kara Yusuf da bu habere oldukça sevindi ve ona türlü hediyeler gönderip Irak vilâyetlerine hâkim tâyin etti.⁵⁸⁰

Serdrûd savaşında Mirza Ebubekir'in yenilmesi ile Azerbaycan ve Irak-ı Acem toprakları, Kara-Koyunluların hâkimiyeti altına girdi. Böylece Timur'un vefâtı üzerinden henüz üç yıl geçtiği halde bölge, Timurlu hâkimiyetinden kesin olarak çıkmış oldu. Kara-Koyunlular ise Kara Yusuf öncülüğünde aşiret olmaktan çıkarak büyük bir

⁵⁷⁸ Kaynaklarda Miranşah'ın öldürölmesinden sonra naaşının Şemseddîn-i Gurî tarafından Mâverâünnehir'e taşınması ve burada defnedilmesi geçmesine rağmen, mezarında bulunan kitabede bu konu ile ilgili hiçbir bilgi geçmemektedir. Mezar taşında da bu bilgiler yer almamaktadır. Dolayısıyla Miranşah'ın mezarında bulunan mezar taşının ne zaman ve kim tarafından hazırlanmıştır konusu bilim âleminde henüz ortaya çıkarılamamış bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bk. A. A. Semenov, “Gür-i Emîr Türbesinde Timur'un ve Ahfadının Mezar Kitabeleri”, (Çev. Abdülkadir İnan), *Bellekten*, XXIV/- 93-96, TTK Yay., Ankara 1960, 161-162.

⁵⁷⁹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 229; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 179; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 84-85; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1137; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 570; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 291; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 65; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 76; Schiltberger, Miranşah'ın esir edildiğini ve Kara Yusuf'un emri ile öldürölldüğünü belirtmiştir. Yine ona göre, Miranşah'ın kafası bir mızrağa geçirilmiş ve Tebriz'e getirilerek ahalinin çabucak teslim olması bu sayede sağlanmıştır. Ancak müellifin vermiş olduğu bu bilgiler yanlış olup diğer hiçbir kaynaktan böyle bir bilgi geçmemektedir. Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, 86.

⁵⁸⁰ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 231-232; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 178-180; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 85; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 66; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 77; Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamani*, 54-55; Aka, *Iran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 8; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 87.

devlet halini aldı. Bu durum, Şahruh'un Timurlu idâresini ele geçirdiği zaman da büyük talihsizliklere yol açacaktı. Nitekim aşağıda işleyeceğimiz Şahruh devrinde, Şahruh'un Azerbaycan'ı Kara-Koyunlulardan alma teşebbüsleri de Timurluların Memlûklü ve Osmanlı devletlerinin güçlenmesine ve onlara doğrudan baskı kuramamasına neden olacaktır. Ayrıca Timur'un Ankara Savaşı'ndan sonra eski sahiplerine verdiği beyliklerin toprakları da birer birer Osmanlı hâkimiyetine girecektir.⁵⁸¹

2.2.5. Mirza Ebubekir'in Kirman'a Kaçması ve Öldürülmesi

Kara Yusuf'a yenik düşen Mirza Ebubekir, savaş alanından kaçarak birçok ümitle Yezd'e geldi. Nitekim kendisinin iyi bir karşılama ile halk ve yöneticiler tarafından idâreci olarak muamele göreceğini ümit etmişti. Ancak durum beklediği gibi olmadı. İdâreciler ve halk, onun kötü huylarını bildikleri için şehre girmesine izin vermediler ve bütün kapıları yüzüne kapattılar. Mirza Ebubekir de bu beklemediği muameleden ötürü burada tutunamayacağını anlayarak Yezd yolu ile Kirman'a geldi.⁵⁸² Kirman bu dönemde İduku Barlas'ın oğlu Sultan Üveys'in idâresindeydi. Sultan Üveys, onu oldukça iyi karşılayarak şehre getirdi ve hazinesinden para, türlü mallar ve asker verdi. Bütün ihtiyaçları karşılandı. Sultan Üveys, kendilerinin Timur'un çocukları olduğunu söyleyerek onun çocukları ve torunlarına olan sadakatinden bahsile ellerinden ne gelirse yapacaklarını söyledi. Ancak bu dostlukları çok uzun soluklu olmadı. Nitekim Mirza Ebubekir, Kirman'ı ele geçirme sevdası ile kendi has adamlarıyla meşveret ederek Sultan Üveys'i tutuklamak istedi. Yanına toplamış olduğu aşağı tabakadan kişilerle anlaşarak bu işi yapmalarını istedi. Ancak bu durumdan haberdâr olan kendi has nökerlerinden biri, buna engel olmaya çalışsa da başaramadı ve İduku'nun oğullarına giderek Mirza Ebubekir'in bu planından onları haberdâr etti. Bu haber üzerine onlar, Mirza Ebubekir'den önce davranarak 2000 kişilik bir kuvvet ile onun kasrını çevrelediler. Mirza Ebubekir, kendisinin öldürüleceğini anlayınca ve mukavemet gösteremeyeceğini de bildiği için haber göndererek kendisine izin verilmesi halinde bu topraklardan çıkacağını ve bir daha uğramayacağını, bütün mal varlığını bırakarak sadece kendine has birkaç kişi ile ayrılacağını, kanını dökmelerinden bir fayda

⁵⁸¹ Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 76-77; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 55; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 86.

⁵⁸² Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, 93.

sağlanamayacağını söyleyip özür diledi. İduku'nun oğulları her ne kadar onu öldürmek isteseler de Timur'un hukukuna olan saygılarından ötürü kanını dökmekten vazgeçtiler ve şehirden çıkmasına izin verdiler. Amacına ulaşamayan ve istediğini alamayan Mirza Ebubekir de şehirden çıkarak Sistan'a yöneldi.⁵⁸³

Sistan'a gelen Mirza Ebubekir, tıpkı Kirman'da olduğu gibi burada da Kadı İmadeddîn tarafından oldukça iyi kabul görerek karşılandı. Kadı ile aralarında bir dostluk hâsıl oldu. Böylece bu dostluk sayesinde ittifak sahipleri asker toplamakla meşgul oldular. Bu haber Şahruh'un kulağına gelince o, derhal Sistan'a yürüme kararı aldı. Kaldı ki, Sistan şahları henüz Şahruh'a bağlılıklarını bildirmemişlerdi. Şahruh'un bölgeye hareket etmesi üzerine Mirza Ebubekir gece yarısı kaçarak Kirman'a gitmek üzere yola koyuldu.⁵⁸⁴

Esasında Mirza Ebubekir'in Kirman'a yönelmesinin nedeni sadece Şahruh'un Sistan bölgesine hareket etmesinden ötürü değildi. Öyle ki, Kirman'ı almak için daha önceki planı tutmasa da şimdi yeni bir fırsat doğmuştu. Nitekim bu sıralarda Sultan Üveys, Mirza Ebubekir tehdidinin ortadan kalktığını da dikkate alarak ordusunu Kiç ve Mekran'a saldırmaları için göndermişti. Mirza Ebubekir bu durumdan haberdâr olunca şehrin ordudan yoksun olduğunu fırsat bilerek oraya hareket etti. Sultan Üveys bu duruma oldukça hayret ettiği gibi Kiç ve Mekran'a gitmiş olan ordusu da aynı gün geri döndü. Mirza Ebubekir'i karşılamak üzere Bem mevkiine geldi ve karşısına kondu. Bu arada Mirza Ebubekir bir gece baskını ile Sultan Üveys'in ordusunu bozmak istese de başarılı olamadı ve diğer gün de Sultan Üveys'in başka bir yere gitmesinden ötürü kurmuş olduğu tuzak işe yaramayınca oradan ayrılarak Ciroft'a gitti. Sultan Üveys, kardeşi Sultan Hüseyin'i onun arkasından giderek öldürmesi ile görevlendirdi. Kısa süre sonra yetişince de aralarında çıkan vuruşmada Mirza Ebubekir yaralandı ve o yaranın ağırlaşması ile öldü.⁵⁸⁵

⁵⁸³ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 255-256; Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, 93-94; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 88; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1138; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 571; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 68-69.

⁵⁸⁴ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 256-257; Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, 94,100; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 88; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1138; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 571; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 78.

⁵⁸⁵ Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, 100; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1138; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 571; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 69; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 55.

2.3. MİRZA EBUBEKİR'İN ÖLÜMÜNDEN ŞAHRUH DÖNEMİNE KADAR AZERBAYCAN

2.3.1. Kara-Koyunluların Alıncak Kalesi'ni Alması

Daha önce de anlatıldığı üzere Sultan Ahmed Celâyir, Tebriz'e geldiği esnada Alıncak Kalesi'nin yıkılmasından ötürü Kadı İmâdeddîn'i yanına çağırarak ona, kalenin yeniden îmar edilmesi görevini vermişti. Bu emir üzerine Kadı İmâdeddîn, Alıncak Kalesi'nin yeniden îmarı için harekete geçerek kaleyi eskisi gibi ihtişamlı ve korunaklı bir hale getirdi. Kale dışından ve etraftan da yanına adam toplayarak onları hisarın içine götürdü. Daha sonra Sultan Ahmed Celâyir'in Bağdad'a dönmesi ile Kadı İmâdeddîn, isyan ederek kalenin hâkimiyetini kendi eline aldı. Öte yandan kalenin çok korunaklı olduğunu bilen Kara Yusuf, kale yakınlarındaki bazı yerlerin de idâresinin Kadı'ya teslim edileceğine ve etraf bölgelere kadar büyük bir alanı içine alan bölgelerin bir kısmını da oğlu İskender'e verileceğine dair bir hüküm yazdı. Ancak kısa zaman içerisinde bütün Nahçıvan'ı kendi idâresi altında toplamayı başaran Kadı'nın yazdığı her berat, verdiği her ferman koşulsuz kabul edilir hale geldi ve az zamanda çok da mal toplayarak zenginleşti. Emirlik arzusu ve ordusunun da çoğalması ile daha rahat hareket etme imkânına sahip oldu. Ancak daha da güç kazanmak adına o yörede bulunan Türk ve Türkmen topluluklarını da yanına çekmek istedi. Türkmenlerin Tâciklerden daha akıllı ve zeki olduğunu bahsle Kadı, Türkmen beylerinden olan Veys'i ve kardeşlerini, akrabalarını, Hacı Kurçî, Cemâleddîn, Şehriyâr ve başka diğer kişileri, hâneleri ile yerlerinden ederek kalesine getirtti. Bu beylere kalenin bir kısmını da vererek onların sözlerine riâyet etmeye başladı.⁵⁸⁶

Bir süre sonra Türkler, Kadı'nın yanında bulunan vezir ve danışmanların hepsinin Tâciklerden olduğunu, elde edilen mal ve mülkten kendilerine pay verilmediğini ve her türlü nimetten Tâciklerin faydalandığını ortaya atarak isyan etmeyi planladılar. Plana göre bir Çarşamba günü sabah namazı vaktinde Kadı'nın evi çevrelenecek ve avazlarını işiten herkes silahı ile bu isyana destek vermek üzere alana geleceklerdi. Plan yaptıkları

⁵⁸⁶ Devletşah Semerkandî, *Tezkiretü's-Şuarâ*, 420 (müellif, Mirza Ebubekir'in öldüğünde 22 yaşında olduğunu yazar); Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1138; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 66-67; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 689; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 77-78; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 87.

günün sabahı erkenden, kaynaklarda adı geçmeyen bir şahıs Kadı'ya gelerek bu plandan onu haberdâr etti. Kadı da kardeşlerine, sabah Türkleri toplayarak kendileri ile kalmak isteyenler dışında diğerlerini kaleden çıkarma fikrini söyledi. Ancak aynı günün öğle vakti Türkler, Kadı'nın evini çevrelediler. Kadı'yı, kardeşleri olan Tâcü'l-İslâm ve Şah Mahmud'u öldürdüler. Ancak kaleyi kendi başlarına alamayacaklarına kanaat getirerek Kerkük'te bulunan Kara-Koyunlu beyi İskender'i çağırarak kaleyi ona teslim etmeyi uygun gördüler. Şehriyâr, İskender'e gelerek durumu izah etti ve o da ordusuyla Alıncak Kalesi'ne gelerek kaleyi teslim aldı. Hacı Kurçî'yi kendi nökeri yaptı ve Şehriyâr'ı da dîvân emirliğine atadı. Kalenin alınması haberi Kara Yusuf'a iletilince de o, buranın idâresini İskender'e bıraktı. Böylece Alıncak Kalesi, Kara-Koyunlu idâresi altına girmiş oldu.⁵⁸⁷

2.3.2. Kara-Koyunlu-Celâyirli İlişkilerinin Bozulması

Kara Yusuf, Azerbaycan topraklarını ele geçirdikten sonra bölge halkına adaletli bir idâre ile hizmet etmeye başladı. Bu siyaseti ile bölge halkını kendi yanına çekmeyi amaçladı. Nitekim Azerbaycan toprakları daha önceleri Celâyirli tarafından idâre olduğu için halk, Celâyirli idâresinin dışında gelen yönetimleri kabullenememişti. Kara Yusuf Azerbaycan bölgesini almış olsa da, halkın teveccühünü kazanması da bölgede idâresini kolaylaştırması açısından oldukça önemli bir unsurdu.

Kara Yusuf'un asil bir kimliğe sahip olmaması ve herhangi bir hükümdar soyundan gelmemesi de bölgede Kara-Koyunlu idâresini zorlaştıracak bir durumdu. Dolayısıyla Kara Yusuf, akıllıca bir siyaset ile hem Sultan Ahmed Celâyir'in hem de halkın tepkisini çekmemek ve hâkimiyetini meşru kılabilmek adına zindanda iken Sultan Ahmed Celâyir'in evlatlığa kabul ettiği oğlu Pir Budak'ı, Aladağ'da Azerbaycan vâliliğine atadı. Ardından onun adına hutbe okutup sikke kestirdi. Çıkarılan yarlığlara "*Pir Budak Han yarlığdan Ebu Nasr Yusuf Bahadır*" yazdırdı. Kara Yusuf ayrıca Pir Budak'ın oturduğu makamın altında iki dizinin üzerinde de oturarak ona saygı

⁵⁸⁷ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1138; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 67-68; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 689-691; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 78; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 87.

tezâhüründe bulunmayı da ihmal etmedi.⁵⁸⁸ Etraf memleket ve vilâyetlere haberler göndererek Pir Budak'ın Azerbaycan vâililiğini duyurdu. Öte yandan Sultan Ahmed Celâyir'e bir de elçi göndererek Sultan Ahmed Celâyir'in Pir Budak'ı evladı olarak kabul ettiği için onu saltanat tahtına oturttuklarını ilettiler. Sultan Ahmed Celâyir de gelen elçiyi iyi karşıladı ve Pir Budak'a çetr⁵⁸⁹, diğer hükümdarlık alâmeti olan esbaplar göndererek memnuniyetini dile getirdi.⁵⁹⁰

Öte yandan Sultan Ahmed Celâyir'in esir edilen oğlu Alaüddeve, 1405-1406 yılında Timurlu iç karışıklıklarından faydalanarak esâretten kurtuldu. 1407 yılının Mayıs ayında Alaüddeve, Bağdad'da bulunan babasının yanına geldi.⁵⁹¹ Bu duruma oldukça sevinen⁵⁹² Sultan Ahmed Celâyir, oğluna iyi bir karşılama yaptı ve onu teselli etti. Birkaç gün sonra da onu Hille'nin idâesine atayıp gönderdi ve kendisi de kışı Bağdad'da geçirdi. 1407-1408 yılının sonlarında Alaüddeve'nin bir oğlu olunca Hille'ye gitti ve torununun adını Hasan koyduktan sonra tekrar Bağdad'a dönerek zevk ve eğlence ile meşgul oldu.⁵⁹³ 1408-1409 yılında Mirza Pîr Muhammed'in Huzistan bölgesinden Fars'a gittiğini haber aldı ve bu durumu fırsat bilip ordusuyla oraya yöneldi. Ancak onun Huzistan seferine çıkması ile oğlu Alaüddeve, babasından sürekli çekindiği için ve kendisini öldüreceği korkusu taşıdığı için Bağdad'dan Hille ve Erdebil yoluyla Azerbaycan'a, Tebriz'e gitti. Kara Yusuf, şehzâdeyi oldukça sıcak karşıladı ve onun babasından izinsiz geldiğini anlayarak Tebriz'de Hâce Zeyneddîn Kazvinî'nin

⁵⁸⁸ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 207; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1137; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 576; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 65; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 686; Bûdâk Münşî Kazvîni, *Cevâhirü'l-Ahbâr*, (Nşr. Muhsin Behrâm Nejad), Tahran 1378, 64; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 102-103; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yay., Ankara 2011, 181; Yılmaz, *Celayirliler*, 222-223.

⁵⁸⁹ Farsça bir kelime olup hükümdarların sefere veya bir yere giderken başı üzerinde tutulan gölgelikti. Arapça "mizalle" de denilmektedir. Bk. Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 2003, 191; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, TTK Yay., Ankara 2007, 103-104; Aydın Taneri, "Çetr", *DİA*, 8, İstanbul 1993, 293-294; İsmail Hakkı Mercan, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, 31.

⁵⁹⁰ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1137-1138; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 576; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 687; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 103; Yılmaz, *Celayirliler*, 223-224.

⁵⁹¹ Mîrhând (*Ravzatu's-Safâ*, I/4-6/1141) ve Hândmîr (*Habîbü's-Siyer*, III/576) Alaüddeve'nin Semerkand'dan ayrılmasından sonra birkaç gün Astrabad'da kalıp ardından 1408 yılı Nisan-Mayıs aylarında Azerbaycan'da bulunan Kara Yusuf'un yanına geldiğini kaydederler. Ancak bu olay aşağıda da anlatılacağı üzere Sultan Ahmed Celâyir'in Huzistan seferi esnasında olmuştur.

⁵⁹² Abdülhüseyn Nevâî, Sultan Ahmed Celâyir'in, oğlu Alaüddeve'yi zindana attığını yazar ki, bu bilgi yanlış olup kaynaklarda böyle bir bilgi geçmemektedir. Bk. Abdülhüseyn Nevâî, (*Esnâd ve Mükâtebat-ı Târih-i İrân*, 64.

⁵⁹³ Hâfîz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 232-233; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 88; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 68; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 78; Yılmaz, *Celayirliler*, 224-225.

evine yerleştirdi. Ramazan ayı geçince de Őehzâdeye izin verip kendi maiyeti ile babasının yanına gönderdi.⁵⁹⁴

Yolda Hoy sınırına gelen Alaüddeve, burada Kürtlerle karşılaştı ve esir edilerek Melik İzzeddîn Şîr'in yanına getirildi. Yaklaşık iki ay burada kaldı. Kara Yusuf, bu durumdan haberdâr olunca Melik İzzeddîn Şîr'e bir mektup göndererek Őehzâdenin babasından izinsiz geldiğini ve bu yüzden onu, kendi vilâyetinden kovduğunu, Melik İzzeddîn Şîr'in de kendi topraklarına hâlel gelmemesi için Şehzâdeyi sınır dışı etmesi gerektiğini söyledi. Melik İzzeddîn Şîr de bu mektup üzerine korkarak Şehzâdeyi bırakmak zorunda kaldı. Ancak serbest bırakılan Alaüddeve, Bağdad'a gitmeyerek Erdebil'de bulunan Şeyh Őerefüddîn Ali Safevî'nin yanına gidip onun desteğini almayı tercih etti ve Erdebil yoluna koyuldu. Bu sırada Kara Yusuf'un Tebriz'den çıkıp Hoy'a yöneldiğini duyunca da Tebriz'e gitti. Burada Celâyirli taraftarlarını yanına toplasa da, Tebriz hâkimi Hacı Kûçek Rikabdâr onu yakalayarak Kara Yusuf'a gönderdi. Kara Yusuf da Őehzâdenin bu faaliyetleri üzerine gazaplanıp onu Adilcevaз Kalesi'ne hapsedtirdi.⁵⁹⁵

Öte yandan Huzistan seferinden Bağdad'a dönen Sultan Ahmed Celâyir, bu sıralarda hastalandı. Tabiplerin yaylaya çıkmasını tavsiye etmesi üzerine yaylağa çıktı ve Şeyh Üveys Karni Türbesi'ne kadar giderek sağlığına kavuştu.⁵⁹⁶ Oğlu Alaüddeve'nin hapsedilmesi ile savaş hazırlıklarına başlayan Sultan Ahmed Celâyir, Kara Yusuf ve Pir Budak'a, Seyyîd Ahmed adlı birini elçi olarak göndererek, Bağdad'ın havasının sıcak olmasından ötürü gelecek baharda Hemedân'da yazı geçireceğini söyledi ve oğlunun hapsedilmesi ile ilgili hiçbirsey söylemedi. Kara Yusuf ise mektubun içeriğinden ve iltifatsız bir üslup ile yazılmasından ötürü elçilerle ilgilenmedi. Sultan Ahmed Celâyir'e elçi vasıtasıyla “*Ben ve Sultan birbirimizin memleketlerine*

⁵⁹⁴ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 294-295; Fasîh Hâfi, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 181-182; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 101; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1141; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 576; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 72; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 300-301; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 79; Yılmaz, *Celâyirliler*, 225-226.

⁵⁹⁵ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 295-296; Fasîh Hâfi, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 182; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 101-102; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1141; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 576; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 72; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, II, 302; Âkâsî, *Târîh-i Hoy*, 86; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 79; Beyânî, *Târîh-i Âl-i Celâyir*, 105; Armutlu, *Sultan Ahmet Celâyir*, 36; Yılmaz, *Celâyirliler*, 226.

⁵⁹⁶ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 354-355; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 122; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 76; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 81.

saldırmayacağımıza dair anlaşma yaptık ve ben bu anlaşmayı bozmuyorum. Eğer o bozarsa kendi bilir” mesajını gönderdi. Sonbaharda da Erciş ve Adilcevaz Kalesi hudutlarına kadar seferler yapmakla meşgul oldu.⁵⁹⁷

1409 yılı baharında Sultan Ahmed Celâyir, kalabalık bir ordu ile Hemedân'a geldi. Burada emirlerinden bazıları Sultaniye Kalesi'nin hâkimi olan Bistam-ı Câkir'in İsfahan'da olduğunu, yerine küçük yaşta olan oğlu Bayezid'i bıraktığını ve dolayısıyla şehrin kolayca ele geçirilebileceğini söyleyerek Sultan Ahmed Celâyir'i Sultaniye'ye gitme konusunda tahrik ettiler. Azerbaycan topraklarının Kara-Koyunluların elinden alınmasını zaten bir politika haline getirmiş olan Sultan Ahmed Celâyir de emirlerinin bu sözüne itimad etti ve ordusuyla sonbaharda o tarafa doğru hareket etti. Yolculuğu esnasında Bistam-ı Câkir'in İsfahan'da bozguna uğrayıp perişan bir halde Sultaniye'ye gelmesi haberi de onun Sultaniye'yi almak için iştahını daha da kabarttı. Bistam-ı Câkir, kardeşi Ma'sum'u Sultaniye'nin savunmasına görevlendirerek kendisi, Kara Yusuf'tan yardım istemek amacıyla şehirden çıktı. Şehre gelen Sultan Ahmed Celâyir'i bazı etraf memleketlerin hâkimleri karşıladı. Bu kişiler arasında Kazvin hâkimi olan Seyyîd Abdürrezzâk da bulunuyordu. Sultan Ahmed Celâyir ordusuyla şehre girmeden, görevlendirdiği bir kişiyi Ma'sum'a göndererek kendi yanına çağırma da bir netice alamadı. Ma'sum, şehri savunma konusunda kararlı olunca 18 gün boyunca şehir kuşatma altında tutuldu. Ancak kuşatma sürerken Bağdad'dan Üveys adlı birinin kendini Sultan Ahmed Celâyir'in oğlu olduğu iddiası ile yanına topladığı kimselerle isyan ettiği haberini aldı. Bunun üzerine Sultan Ahmed Celâyir, bu başarısız muhasarayı kaldırarak Bağdad'a gitti ve Üveys ile birlikte onun yanında isyana kalkışan kişileri öldürterek cezalandırdı.⁵⁹⁸ Böylece Sultan Ahmed Celâyir'in bu Sultaniye muhasarası hem başarısız oldu hem de Kara Yusuf ile olan dostluğu düşmanlığa dönüştü.

⁵⁹⁷ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 358-359; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 123; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1141; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 576; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 692-693; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 82; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 105; Yılmaz, *Celayirliler*, 227.

⁵⁹⁸ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 355-356; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 198; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 122-123; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 577; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 76-77; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 693; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 81; Beyânî, *Târih-i Âl-i Celâyir*, 105-106; Yılmaz, *Celayirliler*, 227.

2.3.3. Kara-Koyunlu-Celâyirli Savaşı ve Sultan Ahmed Celâyir'in Öldürülmesi

Sultan Ahmed Celâyir, Bağdad'a döndükten sonra Azerbaycan'ı yeniden ele geçirmek için yeni bir fırsat beklemeye başladı. Bu sıralarda Kara Yülük Osman'ın Kara-Koyunlu toprağı olan Erzincan'a saldırması üzerine Mutahharten, Kara Yusuf'a haber göndererek yardım istedi. Bu haber üzerine Kara Yusuf, Kara Yülük Osman'ın üzerine gitmek üzere 1409-1410 yılında Tebriz'e Şah Muhammed'i bırakarak Erzincan'a hareket etti. İşte bu durum, Azerbaycan'ı yeniden ele geçirmek isteyen Sultan Ahmed Celâyir'in beklediğı fırsat olacaktı. Nitekim Kara Yusuf'un Tebriz'den çıkışı ile Sultan Ahmed Celâyir, Azerbaycan topraklarını yeniden elde etmek gayesi ile 17 Mayıs 1410 tarihinde Bağdad'dan etrafına topladığı Uyrat Türkmenleri, Kürt ve Araplar ile Azerbaycan'a hareket etti. Esasında bu davranışı ile Kara Yusuf ile aralarında yaptığı anlaşmaya ihanet ediyordu. Hemedân'a gelen Sultan Ahmed Celâyir, buradaki Kürtleri kendi hâkimiyeti altına aldı ve buradan Tebriz'e doğru tekrar yola koyuldu. Bu sırada Tebriz yönetimine bırakılan Kara Yusuf'un oğlu Şah Muhammed, Celâyirli ordusunun Meyane Germrûd menziline geldiğı vakit Ucan'da bulunuyordu. Sultan Ahmed Celâyir'in Tebriz'e gelmekte olduğı haberini buradayken alan Şah Muhammed, korkuya kapılıp Tebriz'e gitti ve ardından Hoy'a çekilmek zorunda kaldı. Şah Muhammed'in şehri boşaltması ile de Sultan Ahmed Celâyir 31 Temmuz 1410 tarihinde Tebriz'e gelerek kolay bir şekilde şehre girdi.⁵⁹⁹ Ardından kaçan Şah Muhammed'in arkasından ordu gönderdi. Bu ordu, Karabağ Selmas civarında Şah Muhammed'e yetişti. Ancak mukavemet gösteremeyen Şah Muhammed kaçtı ve Celâyirli ordusu, onların mallarını yağmaladıktan sonra o bölgede bulunan Uyratları da yanlarına katarak Sultan Ahmed Celâyir'in yanına geldiler.⁶⁰⁰

⁵⁹⁹ Sultan Ahmed Celâyir, Tebriz'e oldukça gösterişli bir giriş yapmıştır. Öyle ki, yaklaşık 100 katar deve onun mallarını, hazinelerini ve eşyalarını taşıyordu. Deve, at ve katırların üzengi ve gemleri altın süslemeliydi. Başının üstünde çetir tutuyorlardı ve bu çetirin üzerinde altından yapılmış bir kuş heykeli vardı. Kuşun ağız kısmında da değerli bir inci vardı. Beyleri ve emirleri yaya olmakla birlikte hepsinin üstündeki elbiseler altın işlemeliydi. Tacının üzerinde bir lal taşı vardı. Bk. Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1142; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 80-81.

⁶⁰⁰ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, I, 399-400; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 202; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 139; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1142; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 577; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 80-81; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 693; Azzâvî, *Târîhü'l-Irâk*, II, 303; Âkâsî, *Târîh-i Hoy*, 87; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 182; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 83; Beyânî, *Târîh-i Âl-i Celâyir*, 106; Armutlu, *Sultan Ahmet Celâyir*, 37; Yılmaz, *Celâyirliiler*, 227-228.

Bu arada Kara Yusuf, Erzincan muhasarası ile meşguldü ve Sultan Ahmed Celâyir'in Tebriz'e girdiği haberini alınca oldukça üzüldü. Emirleri ile bir meşveret yaparak Sultan Ahmed Celâyir ile bir savaşın yapılması konusunda onların fikrini sordu ve onların savaşın yapılmasına dair sözlerine sevindi. Erzincan'ın hâkimiyet altına alınması ile hızlıca Tebriz'e hareket etti. Yenişehir hududuna varınca ordusuna resmîgeçit yaptırdı. Böylece Tebriz hududuna varan Kara Yusuf'un gelişinden haberdâr olan Sultan Ahmed Celâyir, onunla savaşmak için şehirden çıkarak Şenb-i Gazan'a kondu. Sultan Ahmed Celâyir'in yanında topladığı oymaklar yaklaşık 20.000 evdi. Kara Yusuf'un da Esed Köyü yakınlarına gelmesi ile iki ordu 30 Ağustos 1410 tarihinde karşılıklı olarak savaş için saf tuttular. Yapılan savaşta Kara Yusuf büyük bir zafer elde etti ve Sultan Ahmed Celâyir hezimete uğradı. Bu zaferle Kara-Koyunlular, Celâyirli ordusunu yağmalayarak çok miktarda ganimet elde ettiler. Celâyirli askerlerin bir kısmı esir edildi ve bir kısmı ise kaçtı. Savaş sonrasında esir edilen Sultan Ahmed Celâyir de boğularak öldürüldü.⁶⁰¹ Bunun yanı sıra daha önce Adilcevaz Kalesi'ne hapsedilmiş olan oğlu Alaüddeve ile amcasına bu seferinde eşlik etmiş olan Şah Veled b. Şeyh Ali

⁶⁰¹ Sultan Ahmed Celâyir savaşı kaybedince bir yolunu bularak savaş alanını terketti ve bir bağa sığındı. Bu sırada olup biteni bir ağacın üzerinden seyreden Bahaüddin Cüllah adlı yaşlı ayakkabıcı yanına gitti. Sultan, kendisini ele vermemesini tembih ederek şehirde kendisini tanıyan kişilerin çok olduğunu, onlara gidip at ve silah temin etmesini ve şayet bunları yaparsa birlikte Bağdad'a gidip kendisine de Bakuba'yı suyural olarak vereceğini söyledi. Yaşlı adam bunu kabul ederek eşinin yanına gidip durumu anlattı. Fal işinden anlayan yaşlı kadın, fal açtıktan sonra Bakuba'nın kendilerine çok uzak olduğunu, kendilerine bir faydası olmayacağını söyleyerek Kara Yusuf'a bu olayın anlatılmasını ve onun vereceği ödüllerin daha makul olacağını söyledi. Bunun üzerine yaşlı adam, Kara Yusuf'un yanına giderek Sultan Ahmed Celâyir'in gizlendiği yeri bildiğini söyledi. Kara Yusuf, Şeyh Dursun, Şeyh Hacı, Mahmud İnak ve Satılmış'ı görevlendirerek Sultan Ahmed Celâyir'i getirmelerini istedi. Emirler, çıplak bir halde buldukları Sultan Ahmed Celâyir'in üzerine eski giysiler giydirek Kara Yusuf'a getirdiler. Kara Yusuf, verdiği sözleri ve buna mukâbil yaptığı davranışları hatırlatarak onu tahkir etti. Ardından Azerbaycan'ı Pîr Budak'a, Bağdad idâresini de Şah Muhammed'e verdiği dâir bir ferman yazdırdılar. Her ne kadar ölümü hak etmiş olsa da Kara Yusuf onun öldürülmesine razı olmadı. Ancak Bistam-ı Câkir ve Irak emirleri Kara Yusuf'a, onun öldürülmesi gerektiğini aksi halde büyük bir fitnenin ortaya çıkacağını savundular. Böylece o, Kadı Şeyh Ali'nin medresesine götürüldü. Bu arada Hoca Cafer-i Tebrizî, Sultan Ahmed Celâyir'in haksız yere kardeşini öldürdüğünü Kara Yusuf'a söyleyince ve buna Bistam-ı Câkir de şahitlik edince Kara Yusuf mecburen onun öldürülmesi emrini verdi. Hoca Cafer-i Tebrizî kardeşine kısas olarak Sultan Ahmed Celâyir'i öldürdü. Ancak şehir halkı arasında onun ölmediği haberleri yayılıyordu. Bunun üzerine Sultan Ahmed Celâyir'in naasını Hâce Şeyh Keçeci'nin medresesine koyarak halka teşhir ettiler. Üç gün sonra da kendi öldürdüğü kardeşinin ve annesinin yanında, Dimaşkiye'de toprağa verdiler. Bk. İbn Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr*, 412; Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 401-403; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 202-203; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1142; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 577-578; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 83-86; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 694-697; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 626-627; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 84-86.

de öldürüldü.⁶⁰² Böylece Azerbaycan hâkimiyeti tamamen Kara-Koyunluların eline geçti ve bu savaş, Celâyirli Devleti'nin yıkılmasında büyük bir rol oynadı.

Kara Yusuf, elde ettiği bu büyük zaferden sonra ordusuna Tebriz'i yağmalatmak istedi. Öyle ki, Sultan Ahmed Celâyir'in Tebriz halkı tarafından iyi karşılanması ve savaşta Sultan Ahmed Celâyir'in tarafında olmalarına çok sinirlenmişti. Ancak bölgedeki hâkimiyeti için ahalinin desteğine oldukça fazla ihtiyacı olduğundan bu kararından vazgeçerek sonbaharın sonlarında kışlamak için 1 Ekim 1412 tarihinde Tebriz'e indi.⁶⁰³

2.3.4. Kara Yusuf'un Şeyh İbrahim ve Müttelikleri ile Savaşı

1409 yılı yaz mevsimini Aladağ'da geçiren Kara Yusuf, sonbaharda Tebriz'e gelerek Kasım ayının ortalarında Pîr Ömer ve İlyas Döger'in kumandasında bir orduyu henüz kendisine itaatini bildirmemiş olan Şeki hâkimi Seyyîd Ahmed'in üzerine göndermişti. Seyyîd Ahmed, Kara-Koyunlu ordusunun gelmekte olduğunu öğrenince mal ve mülkünü güvenli bir yere sakladıktan sonra savaşmak için Kür Nehri kenarına kondu ve beklemeye başladı. Ancak Pîr Ömer ve İlyas Döger, Seyyîd Ahmed ile savaşmayarak Şirvan'a yöneldiler ve Şirvan'ın bazı bölgelerini yağmalayarak ganimetlerle birlikte Tebriz'e döndüler. Kara Yusuf, Şirvan tarafına bir ordu göndermeyi düşünmüş fakat bu sırada 4 Ocak 1410 tarihinde itaatini bildirmek üzere yanına gelmiş olan Melik İzzeddîn Şîr'in tavsiyeleri sonucu ordu göndermekten vazgeçmişti. Melik İzzeddîn Şîr'in tavsiyeleri üzerine Kara Yusuf, Mevlana Abdurrahman Cüneydî ve Emir Hacı Misâfir'i kendi yakın adamlarıyla Şeyh İbrahim'e göndermiş ve aralarında bir anlaşma yapılmıştı.⁶⁰⁴

⁶⁰² Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 400-403; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 202-203; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 139-141; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1142; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 577-578; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 81-86; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 694-697; Nazmîzâde Murteza, *Gülşen-i Hulefâ*, 151; Âkâsî, *Târîh-i Hoy*, 88; F. R. Martin, *Miniatures From The Period of Timur*, Vienna 1926, 2; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 182; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 83-86; W. Barthold, "Ahmed Celâyir", *IA*, I, MEB Yay., Eskişehir 2001, 182; Beyânî, *Târîh-i Âl-i Celâyir*, 106-107; Armutlu, *Sultan Ahmet Celâyir*, 37-40; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 120; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 91-92.

⁶⁰³ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 404; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 141; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 86-87.

⁶⁰⁴ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 358-359; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 123; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 81-82.

Daha sonraları Sultan Ahmed Celâyir, Tebriz'e doğru yürüdüğü günlerde Şirvanşah Şeyh İbrahim'e mektup göndererek ondan yardım istemiş ve Şeyh İbrahim de kendi topraklarını korumak ve Sultan Ahmed Celâyir ile ittifak kurmak amacıyla bizzat oğlu Keyûmers'i askerleri ve mülâzımları ile ona yardım için göndermişti. Ancak Keyûmers ve ordusunun yardıma yettiği gün Sultan Ahmed Celâyir'in Kara Yusuf'a yenildiği gündü. Dolayısıyla bu yardım amaçlı gelen ordu geç kaldı ve olduğu yerde kaldı. Kara Yusuf, bu orduyu da bozarak Keyûmers'i yakaladı ve onu Erciş Kalesi'ne hapsetti. Oğlunun yakalandığı haberi Şeyh İbrahim'e gelince o, derhal birçok mal ve hediyeler hazırlatıp Kara Yusuf'a gönderdi. Bu hediyeler karşılığında oğlunun serbest bırakılmasını istese de Kara Yusuf, buna razı olmadı ve oğlunu bir süre daha zindanda tuttu.⁶⁰⁵ Daha sonra Kara Yusuf, Şeyh İbrahim'e kendisine bağlılığını bildirmesini istediği bir mektupla birlikte oğlu Keyûmers'i de gönderdi. Şeyh İbrahim ise oğlunun Kara Yusuf ile bir ittifak içerisinde olduğunu düşünerek öldürttü.⁶⁰⁶

Esasında Timur'un vasalı olarak hâkimiyet süren Şeyh İbrahim, onun ölümünden sonra kendi topraklarında müstakil bir devlet olma amacını güdüyordu. Bu amaçla, Azerbaycan topraklarını ele geçiren ve kendi topraklarına komşu olan Kara-Koyunluların hâkimiyeti altına girmek istemiyordu. Bu cümleden olarak Şeyh İbrahim, Kara Yusuf'un itaat altına girmesi için gönderdiği mektuba karşılık vermedi ve Kara-Koyunlular ile aralarında çıkması kesin bir savaş için hazırlıklara başladı. Aynı tehdidi Şeki hâkimliği ve Gürcü Krallığı da yaşıyordu. Dolayısıyla Şeyh İbrahim, bölgenin Kara Yusuf'a karşı savunulması konusunda Şeki hâkimi Seyyîd Ahmed ve Gürcü kralı Köstendil ile ittifak ederek savaş hazırlıklarına başladılar. Bu hazırlıklar yaklaşık iki yıl sürdü.⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 403-404; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 203; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 141; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1148-1149; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 603; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 97; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 698-699; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 630; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 86; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 120; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 300-301; Sara Aşurbeyli, *Bakı Şehrinin Tarihi*, Avrasiya Press, Bakı 2006, 96.

⁶⁰⁶ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1149; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 97; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 120; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 301; Aşurbeyli, *Bakı Şehrinin Tarihi*, 96.

⁶⁰⁷ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 172; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1149; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 603; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 97; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 91; Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, 153; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 301; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 120-121.

Kendisine karşı yapılan bu ittifaktan haberdâr olan Kara Yusuf, 26 Ekim 1412 Çarşamba günü, bulunduğu Sultaniye'den Tebriz'e geldi. Burada ordusunu tertip ederek yola koyuldu ve 17 Kasım günü Karabağ'a geldi. Buradayken Şeyh İbrahim'e bir elçi gönderdi ve sulhta hayır vardır diyerek kendisini itaate çağırdı. Ancak Şeyh İbrahim, Seyyîd Ahmed ve Köstendil sulha yanaşmadılar. Kara Yusuf, Ramazan ayının ortalarında Karabağ'dan da hareketle Kür Nehri'ni geçerek ordusunun saflarını düzenledi. Nehrin diğer tarafında da Şeyh İbrahim ve müttetikleri olan Seyyîd Ahmed ve Köstendil bekliyorlardı. Nihayet iki ordu savaşa tutuştular ve Kara Yusuf, bu müttetik orduyu yenilgiye uğratarak zafer elde etti. Savaş sonunda Şeyh İbrahim, kardeşi Şeyh Behlül, Şirvan kadısı Mevlana Zahirüddîn, Köstendil ve kardeşi, Gürcü melikleri esir edildiler. Kara Yusuf, Şeyh İbrahim ve kardeşine zarar vermedi fakat Köstendil, kardeşi ve yaklaşık 300 Gürcü emirini öldürttü. Ayrıca barış teklifine icâbet etmeyenleri de hapsettirdi ve ardından Şamahı'yı ordusuna yağmalattı. Ardından yaklaşık 100 tümen deve, at, koyun, inek ve öküz ganimetiyle Şirvan'dan Azerbaycan'a gitti. Ancak kış mevsimi olduğu için hayvanlar yolda telef oldu. Kara Yusuf, Şubat ayında Tebriz'e geldi. Burada Şeyh İbrahim'in sarayındaki hâkimiyet alâmetleri olan altın ve gümüş envâli getirildi. Ayrıca Şeyh Behlül'ün 200 tümen Irak altını, Mevlana Zahirüddîn'in ise 100 tümen Irak altını olmak üzere kurtuluş fidyeleri belirlendi. Şeyh Behlül ve Mevlana Zahirüddîn'in fidyeleri gelince onları serbest bırakarak Şirvan'a gönderdi. Şeyh İbrahim ise bir ay daha Tebriz'de kaldı. Tebriz halkı Şeyh İbrahim'in idâresi ve kendilerine olan sadakatinden ötürü ona şefaatchi oldular. Ayrıca Şeyh Kasab da Kara Yusuf'a, kendisinin Şeyh İbrahim'e kefil olduğunu söyledi. Tüm bu sebeplerin yanı sıra Şeyh İbrahim'in de Kara Yusuf'un huzurunda güzel sözler söylemesi üzerine 1200 Irakî tümeni vermesi karşılığında serbest bırakıldı ve baharla birlikte kendi ülkesi olan Şirvan'a gitti.⁶⁰⁸

⁶⁰⁸ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 486-487; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 212-212; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 172; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1149-1150; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 603-604; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 97-100; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 700-703; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 630-631; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 91-92; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 101; Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, 153; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Devleti*, 301-303; Aşurbeyli, "Şirvanşahlar", 211; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 121-122.

2.3.5. Kara Yusuf ile Bistam-ı Câkir'in Aralarının Açılması ve Mirza İskender'in Azerbaycan'a Yürüyüşü

Daha önce Muzafferîler'den Mu'tasım'ın, Kara Yusuf'un yanına gelerek ondan yardım istediğini söylemiştik. 1409 yılında Fars hâkimi olan Pîr Muhammed'in kendi adamlarından olan Şerbetdâr Hüseyin tarafından öldürülmesinden sonra Mirza İskender buranın hâkimi olmuş ve Mirza İskender, kardeşi olan Mirza Rüstem'den İsfahan'ı almak için harekete geçmişti. Bu karmaşa ortamını dikkatlice izleyen Kara Yusuf, Bistam-ı Câkir ve Mu'tasım'ı, İsfahan'a gönderdi. Bu sırada şehri savunan Pîr Muhammed'in oğlu Ömer Şeyh ve yanındakiler savaşmayarak Yezd'e gittiler. İsfahan'a gelen Mirza İskender de ordusuyla Mu'tasım ve Bistam-ı Câkir'in üzerine yürüdü ve Âteşgâh mevkiinde onları bozguna uğrattı. 1410 yılı kışını Tebriz'de geçiren Kara Yusuf, baharda Kazvin ve etrafının Kiyamerd-i Tâlikânî ve Mezid Bekne tarafından yağmalandığı haberini aldı. Ancak Bistam-ı Câkir, ordusuyla harekete geçerek adı geçen kişileri yenilgiye uğrattı.⁶⁰⁹

Öte yandan 1410 yılı Mart ayında Mirza Şahruh, Miranşah'ın oğlu olan Mirza Halil'i Irak ve Azerbaycan'ın fethine göndermiş ve o, Rey'e kadar gelmişti. Ancak bu sırada Mirza İskender'in, İsfahan'da Mirza Rüstem'i muhasara altına alması ile Mirza Rüstem, Mirza Halil'den yardım istedi. Bunun üzerine Mirza Halil, yardım amacıyla İsfahan'a gelmişti. Çaresiz kalan Mirza Rüstem, İsfahan'dan çıkarak Kara Yusuf'un yanına gitti. 23 Ekim 1410 tarihinde gelen Mirza Rüstem'e, Kara Yusuf oldukça iyi davrandı ve birlikte Merağa'ya geçtiler. Kasım ayında ise Mirza Rüstem'e hediyeler ve ordu vererek onu tekrar İsfahan'a gönderdi.⁶¹⁰

Bu sıralarda Kara Yusuf'un, emirlerini dinlemeyerek bağımsız bir hükümdar gibi faaliyet yürütmeye başlayan Bistam-ı Câkir'in bulunduğu Erdebil'e asker göndermesi ve başarı sağlanamaması üzerine Kara Yusuf, bizzat kendisi harekete geçerek Sultaniye

⁶⁰⁹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 345-348, 359; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 119-120, 123-124; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 574-575; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 75-76; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 80-82.

⁶¹⁰ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 396-397, 404-405; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 198, 202-203; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 138, 141-142; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 71 (Müellif, diğer kaynakların aksine Kara Yusuf'un Mirza Rüstem'e yardım etmediğini yazmaktadır.); Mîrhând, *Ravzatü's-Safâ*, I/4-6, 1145; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 586-587; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 89,94; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 87; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 10; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 62.

önlerine geldi. Kara Yusuf, şehre girmeden Bistam-ı Câkir ve kardeşlerine haberler yollayarak kendisine itaat etmelerini istese de olumlu bir cevap alamadı. Bunun üzerine Kara Yusuf, ordusuna Sultaniye şehrini yağmalattı.⁶¹¹ 1 Mayıs 1413 tarihinde ise Kara Yusuf, Tebriz yakınlarında bulunan Sehend yaylasına hareketi esnasında Bistam-ı Câkir'in yeğeni Mensur oğlu Muhammed yakalanarak Tebriz'de hapsedildi. Ancak Kara Yusuf, Muhammed'i bir süre sonra serbest bırakarak kendisine Erdebil ve Halhal'ın idâresini verdi. Bu arada Azerbaycan'da da bir kıtlık baş göstermiş ve hububatın fiyatı zirve yapmıştı. Kara Yusuf, kışı Tebriz'de geçirip yaz aylarında Bistam'ı Câkir'in bulunduğu Sultaniye, Dergüzin ve Kazvin'e gelerek adı geçen şehirleri tahrip etti. Kısa süre sonra ise Erdebil ve Halhal'ın idâresine bıraktığı Bistam-ı Câkir'in yeğeni olan Muhammed'in isyanı ve Mirza İskender'in Hemedân çevresine geldiği haberini aldı.⁶¹²

Mirza İskender, Fars ve Irak-ı Acem'i alıp İsfahan'ı da merkez yaptıktan sonra yönünü Azerbaycan'a çevirmiş ve Timurlu Devleti'nin inkişâfını yeniden canlandırma hayaline kapılarak bölgeye hareket etmişti. Mirza İskender'in Nihavend'e gelmesi ile bu durumdan haberdâr olan Kara Yusuf, onu karşılamak üzere ordusunu harekete geçirdi. Her iki ordu da birbirine yaklaşırsa da Kara Yusuf ve ordusunda hastalık belirdi ve Kara Yusuf geri dönmek zorunda kaldı. Mirza İskender, bu durumu Kara Yusuf'un kendisinden korktuğuna bağladı ve o da daha fazla ilerlemeyerek⁶¹³ İsfahan'a döndü. Kara Yusuf, geri dönerken Gâverûd Kalesi önüne geldi. Uzun bir süredir kendisine tâbi olmayan Baba Hacı, bu defa hediyelerle Kara Yusuf'a gelerek bağlılığını bildirdi. Kara Yusuf da ona bölgenin idâresini verip kendi ordusunu terhis ederek 7 Eylül 1413 tarihinde Tebriz'e geldi.⁶¹⁴ Böylece Mirza İskender, bu seferden herhangi bir netice alamadı ve Azerbaycan toprakları Kara Yusuf'un idâresi altında kalmaya devam etti.

⁶¹¹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 485; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 211; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 172; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 91.

⁶¹² Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 506-507; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 212-213; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 181-182; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 92.

⁶¹³ Ca'ferî, Mirza İskender'in, Türkmenlerin arkasından üç konak onları takip ettiğini ve bazılarını esir alarak mallarını da yağmaladıklarını yazar. Bk. Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 73.

⁶¹⁴ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 507-508; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 213; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 182; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1149; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 102; Meşkûr, *Târîh-i Tebrîz*, 631; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 93; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 93.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞAHRUH VE MİRZA EBU SAİD DÖNEMLERİNDE AZERBAJYAN SEFERLERİ

3.1. ŞAHRUH DÖNEMİ

3.1.1. Şahruh'un Azerbaycan'ı Almak İçin İlk Teşebbüsü

Daha önce de bahsedildiği üzere Şahruh, Azerbaycan'ı Kara-Koyunluların elinden almak için girişimde bulunmuştu. Öyle ki, Kara-Koyunluların Irak'taki ilerleyişini durdurmak ve Azerbaycan topraklarını yeniden Timurlu hâkimiyeti altına almak için Şahruh, Mirza Halil'in yanına 10.000 kişilik bir kuvvet vererek onu Azerbaycan ve Irak'ın ilhâkı için görevlendirdi. Bunun üzerine yola koyulan Mirza Halil, Rey'e vardığı esnada Mirza Rüstem'in, Mirza İskender'e karşı yardım istemesi üzerine iki kardeş arasındaki ihtilafı ortadan kaldırmak amacıyla İsfahan'a hareket etti. Ancak Mirza İskender, onun nasihatlerine kulak asmadığı gibi barışın sağlanması için yapılan girişimleri de boşa çıkarmış oldu. Bu durum üzerine çaresiz kalan ve kardeşine karşı mukavemet gösteremeyeceğini bilen Mirza Rüstem, Kara-Koyunlulara sığınmak üzere Kara Yusuf'un yanına giderken Mirza İskender de Şiraz'a gitti. Girişimleri sonuçsuz kalan Mirza Halil ise İsfahan'da yaşanan kıtlık sebebiyle buradan Rey'e döndü ve İsfahan'da olup bitenlerden Şahruh'u haberdâr ederek her ne hüküm verilirse ona göre hareket edeceği haberini gönderdi. Böylece Mirza İskender meselesinden ötürü Şahruh, Mirza Halil'in Azerbaycan seferinden olumlu bir netice alamadı.⁶¹⁵

Şahruh, Timur zamanında yapılan fetihler ve elde edilen toprakların hemen hemen hepsine hâkim olsa da Azerbaycan'ı Kara-Koyunluların elinden geri alma konusunda henüz iyi bir fırsat elde edememişti. Harezm bölgesini de ele geçirerek gücüne güç katan ve yönünü tıpkı babası gibi Batı'ya çevirmeyi planlayan Şahruh'a göre Kara Yusuf'a haddini bildirmenin zamanı gelmişti. Öyle ki, 1413 yılına gelindiğinde Şahruh'un başarılı siyaseti sayesinde Timurlu varisleri arasındaki siyasî anlaşmazlıklar,

⁶¹⁵ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 395-398; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 89; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 93; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 62.

iç çekişmeler ve devlet içerisinde baş gösteren isyanlar artık sonlandırılmış ve merkezî yönetim büyük bir güç haline gelmişti. Dolayısıyla Şahruh artık batıya yönelik ülke topraklarının genişletilmesi meselesi üzerine eğilmeye başladı. Bu doğrultuda 1414 yılında Mazanderân bölgesinde kışlamaya ve oradan da Azerbaycan üzerine yürümeye karar verdi. Askerlerin gerekli hazırlıkları yapmalarının ardından belirlenen yerde toplanılması emredildi. Mâverâünnehir ve Horasan bölgeleri ordularına da haberler gönderilerek ihtiyatlı davranılması istenildi. Yine askerlerin silah ve diğer türlü ihtiyaçları da görülerek tamamen hazır duruma getirilmesi sağlandı. Harekete geçen ordunun hemen önünde Timurlu ordusunun vazgeçilmezleri olan filler ve sayısız silahlar yer alıyordu. Kaynaklara göre 14 Ekim 1413 Pazar günü Herat'tan Azerbaycan'a doğru harekete geçen Timurlu ordusunda 100.000 asker mevcuttu.⁶¹⁶

Herat'tan hareketle ordusuyla ilk olarak Nişabur'a gelen Şahruh, buradayken Ebu Said Melik adlı kişiyle Mirza İskender'e bir mektup gönderdi. Mektubunda, artık Azerbaycan ve Arran vilâyetlerinin alınma vakti geldiğini, kışı ordusuyla Mazanderân'da geçireceğini ve baharla birlikte Kara Yusuf'un üzerine giderek Azerbaycan'ı Türkmenlerden arındıracağını ilettili. Bunun yanı sıra düşmanlığın ortadan kaldırılmasını, birlikte hareket ederek Azerbaycan topraklarının ele geçirilmesi gerektiğini, Miranşah'ın öldürülmesinden ötürü Türkmenlerden intikam alınmasının üzerlerine farz-ı ayn olduğunu belirtti. Yine mektubunda, o zaman itibariyle Harezm, Horasan, Zabil, Kabil, Hindistan, Mâverâünnehir, Türkistan, Mazanderân ve Taberistan'ın tamamına hâkim olduğunu ve ordusunda 100.000 süvari askerin bulunduğunu, dolayısıyla harekât için ne gerekiyorsa herşeyin hazır olduğunu ifade ile baharda Kara Yusuf'un üzerine giderken Mirza İskender'in Irak ve Fars ordusu ile Rey'de kendi ordusuna katılmasını istedi.⁶¹⁷ Bu sırada kışı Mazanderân'da geçirmek üzere buraya konan Şahruh'un yanına bölge hâkimleri kendi askerleriyle birlikte gelerek katıldılar. Bu cümleden olarak Emir Seyyîd İzzeddîn Simnan'dan, Emir Hasan Kiyâ

⁶¹⁶ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 491-493; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 102; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 94.

⁶¹⁷ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 493-496; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 175-176; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 102-103; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 101; İsmail Aka, "Şahruh", *DİA*, 38, İstanbul 2010, 293.

Firuzkûh'tan, Emir Ali Amul ve Sârî'den, Gilan hâkimleri de kendi bölgelerinden gelerek orduya katıldılar.⁶¹⁸

Şahruh'un mektubu Mirza İskender'e ulaştınca o, amcasının çağrısına kulak asmayarak olumsuz yanıt verdi ve ardından tüm yolları kapatarak Sistan, Kandahar, Gernsir hâkimlerine mektuplar gönderip onların Şahruh aleyhinde harekete geçmelerini istedi. Mirza İskender'e mektubu ulaştıran Ebu Said Melik de İsfahan'dan dönerek Mirza İskender'in itaat etmeye meyli olmadığını söyleyince Şahruh, onun öldürülmesi gerekliliğine karar kıldı.⁶¹⁹ Esasında bu durum Şahruh'un Azerbaycan yürüyüşünün önüne geçen bir mesele oldu. Ancak Azerbaycan topraklarını almak üzere Kara Yusuf üzerine giderken geride devleti zaafa uğratacak hiçbir mesele kalmasını istemediğinden ötürü şimdilik Azerbaycan yürüyüşünü ertelemek zorundaydı. Bu amaçla 5 Nisan 1414 yılında Mazanderân'dan hareketle İsfahan'a yöneldi. Damgan'a vardığında Bistam-ı Câkir'in elçisi gelerek bağlılıklarını bildirdi. Elçiyi ağırlayan Şahruh, ardından onun yanında bir adamını Bistam-ı Câkir'e göndererek itaat haberini aldığını, Sultaniye Kalesi'ni korunaklı hale getirmesini ve oğlu veya kardeşini de yanına göndermesini iletti.⁶²⁰ Ardından Mirza İskender'i ortadan kaldırmak amacıyla 1414 ve 1415 yıllarında iki defa İsfahan ve Şiraz'a yürüyerek Mirza Ömer Şeyh'in oğullarının muhalefetini ve nüfûzlarını ortadan kaldırarak kendi idâresini güçlü bir hale getirdi.⁶²¹ Böylece Azerbaycan'ın alınmasına yönelik bu ilk teşebbüs, Ömer Şeyh'in oğullarının muhalefeti yüzünden ertelenmiş oldu.

3.1.2. Kara Yusuf'un Sultaniye ve Kazvin'i Alması

Tebriz'in, dolayısıyla Azerbaycan topraklarının güvenliği açısından çok önemli yerler olan Sultaniye ve Kazvin şehirlerinin alınmasını kafasına koyan Kara Yusuf, bunu ilk olarak Timurlu Devleti ile savaşmadan, barış yoluyla halletmek istiyordu. Bu amaçla da Damgan'da, Bistam-ı Câkir'in elçisinin geldiği günlerde, Kara Yusuf'un da

⁶¹⁸ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 496; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 176.

⁶¹⁹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 496-505; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 176-180; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 94; Aka, "Şahruh", 293.

⁶²⁰ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 520-523; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 186-187; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 104; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 12.

⁶²¹ Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 11; Aka, "Şahruh", 293.

bir elçisi gelerek Şahruh'la görüşmüştür.⁶²² Bu mülakatın içeriği ve neler konuşulduğu konusunda kaynaklar hiçbir bilgi vermemektedir. Ancak bu görüşmenin içeriği Sultaniye ve Kazvin şehirlerinin Kara Yusuf tarafından istenilmesi olduğu muhtemeldir. Nitekim 1415 yılının Nisan ayında Kara Yusuf, hitâbet sanatı konusunda devrin önde gelen isimlerinden olan Merdanşah adlı kişiyi Şahruh'a elçi olarak gönderdi. Şahruh tarafından oldukça iyi karşılan Merdanşah, Kara Yusuf'un mektubunu ilettili. Mektupta Kara Yusuf, Sultaniye'nin kendisine bırakılması halinde Şahruh'a metbu olmayı kabul edeceğini ve her ne vazife verilirse yerine getireceğini bildiriyordu. Şahruh ise gelen elçi vasıtasıyla Kara Yusuf'tan, sadakatının nişânesi olarak elçilerin gidip gelmesini, oğullarından birinin kendi yanına gönderilmesini isteyerek şayet bu istekler yerine getirilirse Sultaniye'ye kadar olan toprakların idâresinin kendisine bırakılacağını söyledi.⁶²³

Bu sıralarda Irak ve Fars vilâyetlerinin ilhâkından sonra Rey'in idâresine bırakılan Mirza İcil'in ölüm haberi geldi. Bu habere oldukça üzölen Şahruh, boş kalan Rey'in idâresine İlengir'i tâyin etti. Ardından bölgedeki bu idâre boşluğundan ötürü yaşanabilecek olumsuzlukları ortadan kaldırmak adına da Emir Yusuf Hâce, Emir Kanaşîrîn ve Aceb Şîr'i Rey sınırlarına gönderdi. Emir İlyas Hâce de aldığı emirle Mazanderân sınırlarına hareket etti. Öte yandan Mirza İcil'in ölümü üzerine durumdan istifâde etmek isteyen ve bölgeyi ele geçirmeyi amaçlayan Kara Yusuf'un Sultaniye'ye doğru yürüdüğü haberini alan Şahruh, Emir İbrahim b. Cihanşah'ı 20 koşunla birlikte göndererek Emir İlyas Hâce'ye katılıp Rey'e gitmelerini ve şayet Kara Yusuf saldıracak olursa karşılık vermelerini istedi.⁶²⁴

Kara Yusuf'a gelince, Şahruh'un yukarıda bahsedilen mektubuna cevabına oldukça sinirlenmiş, Sultaniye ve Kazvin'i savaş yolu ile geçirmek için harekete geçmişti. Şehri savunan Bistam-ı Câkir, karşılık veremeyeceğini anlayınca şehirden çıkarak Kum şehrine kaçtı ve böylece Türkmenler, Sultaniye ve Kazvin'i kolayca ele

⁶²² Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 564; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 205; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 104; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 12.

⁶²³ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 585-586; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 215; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 94-95; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 104-105; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 12.

⁶²⁴ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 586-588; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 215-216; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 95; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 105.

geçirdiler. Bu sırada Kum şehri hâkimi, Mirza Muhammed Sultan'ın oğlu Sa'd Vakkas idi. Sa'd Vakkas, bu ilticâ olayı üzerine Şahruh'a bir haberci göndererek Kara Yusuf'un Sultaniye'ye yürüyüşünden ötürü oğlunu şehre bırakıp kaçan Bistam-ı Câkir'in kendisine sığındığını ve ne hüküm verilirse ona göre hareket edeceğini bildirdi. Haberi alan Şahruh, Kara Yusuf'a yüz çevirerek kendisine sığınmış olan ve sadakatine inandığı Bistam-ı Câkir'in esir edilmesi meselesine öfkelenerek serbest bırakılmasını istedi ve bu durumun halledilmesi için Tavaçî Erdeşir'i de Kum'a gönderdi. Ayrıca Bistam-ı Câkir'in teselli edilmesi amacıyla da ona bir mektup gönderdi. Fakat bu sırada Sa'd Vakkas'ın emrinde bulunan bazı kişiler, Bistam-ı Câkir'e yardım edilmemesi ve Kara Yusuf'un yanına gidilmesi gerekliliği konusunda Mirza'yı kışkırttılar. Sa'd Vakkas, beylerin bu sözlerine kanmış olmalı ki, henüz Herat'tan haber gelmeden ağırlıkların başına Kutluk Hâce'yi bırakarak 300 süvari ile Kara Yusuf'un yanına gitti.⁶²⁵ Kara Yusuf, hem Sa'd Vakkas'ın gelmesini hem de kendisine karşı Şahruh saflarına geçen Bistam-ı Câkir'in teslim edilmesini sevinçle karşıladı. Sa'd Vakkasa'a çok ilgi gösterdi ve Bistam-ı Câkir'i da serbest bıraktı. Ardından Sa'd Vakkas'ın harem ve ağırlıklarını Azerbaycan'a getirmek istemesi üzerine Kara Yusuf, Bistam-ı Câkir'in oğlu Ahi Ferec'i bir grup askerle Kum'a gönderdi. Ancak oldukça zeki olan Miranşah'ın kızı ve Sa'd Vakkas'ın eşi olan Aga Biki, eşinin Türkmenlere katılmasını yanlış bularak ve babasının ölümüne sebep olan Kara-Koyunlulara beslediği kinden ötürü onlara katılmayı reddetti. Ardından kendi askerlerini hazırlayarak gelen Türkmenleri yakalattı. Ayrıca eşinin Şahruh'a isyan edip Kara Yusuf'a katılması konusunda tahriklerde bulunan Timur Şeyh, Kutluk Hâce, Şeyh Hasan Zinde ve Şeyh Ali Zinde'yi de öldürterek başlarını Şahruh'a gönderdi.⁶²⁶

⁶²⁵ Sümer, Sa'd Vakkas'ın Kara Yusuf'un yanına gitme sebebinin onun yardımı ile Irak-ı Acem hâkimi olabileceğini düşündüğü ihtimali üzerinde durmaktadır. Bk. Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 96.

⁶²⁶ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, I, 588-590; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 216-217; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 95-96; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 105-106.

3.1.3. Şahruh'un Birinci Azerbaycan Seferi

3.1.3.1. Seferin Sebepleri ve Sefer Öncesi Yapılan Hazırlıklar

1419 yılında Şahruh, Rey'den başlamak üzere Irak-ı Acem, Fars, Kirman, Yezd, Sistan, Mazanderân, Horasan, Harezm, Mâverâünnehir ve Afganistan'ın büyük bir bölümünü kendisine tâbi kılmış ve hânedân ailesi içindeki muhalefet faaliyetlerini de sindirmişti. Doğu topraklarının itaat altına alınmasıyla artık tamamen batıya yönelen Şahruh, siyasetini kaybedilen toprakları geri almak olarak belirledi ve bu amaçla Azerbaycan, Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem bölgelerini Kara-Koyunluların elinden almak için harekete geçti. Şahruh'un Azerbaycan üzerine planladığı bu birinci Azerbaycan seferinin en önemli sebebi, Kara Yusuf'un kısa süre önce ele geçirmiş olduğu Sultaniye ve Kazvin'in yeniden Timurlu sınırlarına dâhil edilmesi düşüncesiydi. Sultaniye ve Kazvin'i bu kadar değerli kılan şey, şüphesiz bu dönemde dünya ticaretinin en gözde şehirlerinden olmaları idi.⁶²⁷ Bunun yanı sıra sefer planının bazı diğer sebepleri de vardı. Öyle ki, Miranşah'ın bölge uğruna verilen savaşta Kara-Koyunlu Türkmenler tarafından öldürülmesi meselesi de bu seferin önemli sebeplerindendi. Şahruh, Miranşah'ın öldürülmesinden ötürü onun diyetini ve el konulan mallarını geri almak istiyordu.⁶²⁸ Yine, Kara-Koyunlular ve Osmanlı Devleti siyasetinden hoşnut olmayan birçok çevrelerden de Şahruh'a, bölgeye sefer yapması konusunda davetler geliyordu. Henüz Azerbaycan seferi arifesinde Kara Yülük Osman'ın Şahruh'a gönderdiği ancak Kara Yusuf'un eline geçip oğlu İskender tarafından Bursa'daki Osmanlı sultanı Çelebi Mehmed'e gönderilen mektupta Kara Yülük Osman, Karamanlı Mehmed, İsfendiyar ve diğer Anadolu beylerinin yanı sıra Bizans ve Trabzon Rum İmparatorluğu, Gürcü melikleri, Şirvan, Gilan ve Luristan hâkimlerinin Şahruh'u Azerbaycan seferiyle bölgeye davet ettikleri bildiriliyordu.⁶²⁹ Dolayısıyla bu davetler de Şahruh'un Azerbaycan seferine karar vermesinde etkili oldu.

⁶²⁷ Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 104-105; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 172; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 93-94.

⁶²⁸ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, (Tsh. Seyyid Kemâl Hacı Seyyid Cevâdî), Vizâret-i Ferhengi İrşâd-ı İslâmî, Tahran 1372, 712; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1154.

⁶²⁹ Feridun Beg, *Münşeâtü's-Selâtin*, I, 153; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 13; İsmail Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, İzmir 1989, 7.

Şahruh'un Azerbaycan seferine karar vermesinde bir diğer etken olarak Timur'un Azerbaycan politikasını göstermek de yanlış olmaz. Öyle ki, Timur'un Azerbaycan'ı kendi toprağı olarak görmesinden ötürü Şahruh, kaybedilen Azerbaycan topraklarının yeniden ele geçirilerek babasının emanetine sahip çıkmak da istemiş olmalıdır.

Tüm bu sebeplere rağmen Şahruh, Kara-Koyunlular ile olan anlaşmazlıkları savaşmadan halledebilmek ümidiyle sefere çıkmadan önce kendisine yakın adamlarından olan Sadık adlı emirini Kara Yusuf'a gönderdi. Kendisine muti olmasını, doğru yoldan ayrılmaması gerektiğini, Sultaniye ve Kazvin idârelerinin iadesini istedi. Ayrıca Miranşah'ın eşi ve kızını, Miranşah'ın diyetini ve ona ait olan hazinelerinin iadesinin yanı sıra kendi adına sikke kesilmesini ve hutbe okutulmasını istedi. Fakat Kara Yusuf, bu sözlere aldırış etmeyerek Şahruh'un sıraladığı istekleri reddetti. Sadık, geri dönerek Kara Yusuf'un itaate yanaşmadığını, söz ile yola gelmeyeceğini, isyan yolunu tutup şeriat usullerini terkettiğini ve her gün fisk ve fücür ile günlerini geçirdiğini Şahruh'a bildirdi.⁶³⁰ Böylece bu girişimin, Kara Yusuf tarafından reddedilmesi de seferin nedenlerinden biri oldu.

Şahruh, Azerbaycan meselesi konusunda ümerâ ve ülemâ ile de görüşmek istedi ve bir meşveret meclisi toplayarak onların görüşlerini aldı. Onlar, "*Maddesi çürük olan bu cisim, kılıcın ve mızrağın hareketinden başka birşeyle kesilmez. Azerbaycan ordusunun taşkınlığı, bahadırların saldırı fırtınasından başka bir şeyle durma noktasına girmez*" dediler.⁶³¹ Meclisin de onayı ile Şahruh, Azerbaycan ve Irak-ı Arab'ı savaşsız ele geçiremeyeceğine kanaat getirdi ve derhal tavacı ümerâsına emir vererek ordunun toplanmasını ve belirlenen yerde hazır bulunmasını istedi. Bu emir, Hitay sınırından Azerbaycan'a; Kalmuk sınırından Deşt-i Kıpçak'a; Türkistan'dan Hindistan'ın ortalarına kadar orduların hazır edilmesi emri idi. Cebedârlar, Cebehâne'de 30.000 adet silahın olduğunu bildirdiler ve Şahruh bu sayıya 10.000 adet daha eklenmesini istedi. Ardından Kaşgar, Türkistan, Mâverâünnehir, Horasan, Kabil, Sistan, Kirman, Irak,

⁶³⁰ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 711-712; Makrîzî, *Kütübü's-Sülûk Lî Ma'rifet-i Düvelü'l-Mülûk*, IV, (Yay. Said Abdülfettah Âşür), Matbaa-i Dârü'l-Kütüb, Kahire 1972, 300; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 273; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1154; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 104-105; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 13; Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", 7; Tofiq H. Necefli, *Azerbaycan (Qaraqoyunlu ve Ağqoyunlu Dövlətləri)*, Bakı 2012, 135; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 172.

⁶³¹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 123.

Fars, Huzistan, Taberistan, Umman gibi korunan etraf memleketlerden kılıç, hançer, kalkan gibi silahların belirli bir kısmı satın alınmak üzere diğer kısmı da ülke vergileri karşılığında rayiç değerine göre alınıp orduya kazandırılmasını emretti. Tüm bu hazırlıklara ek olarak Uluğ Bey'in Mâverâünnehir'de kalması ve o bölgeden 10.000 asker göndermesine, Suyurgatmış'ın daha sıcak iklimdeki Kandahar ve Kabil'de kalmasına ve Seyyîd Ahmed Tarhan'ın Horasan yönetiminde kalmasına karar verildi. Toplanan orduyla Şahruh, 25 Ağustos 1420 yılında Bağ-ı Zağan'dan hareketle Azerbaycan'a gitmek üzere Muğan'a geldi. Ordunun toplanması amacıyla ve havaların oldukça sıcak olmasından ötürü birkaç gün burada kaldılar. Bu sırada Harezm vâlisi olan Şah Melik gelerek orduya katıldı. Daha sonra verilen emir gereği Emir Hasan Sufi ile birlikte öncü kuvvet olarak yola koyuldular. Şahruh ise 12 Eylül 1420'de ordusuyla Muğan'dan hareket etti. Yolda Mâverâünnehir ve Türkistan'dan mülâzımı sağlamak amacıyla 15.000 süvari ve piyade gelerek orduya katıldı. Mütedeyyîn bir hükümdar olan Şahruh⁶³², yolu üzerinde bulunan türbeleri ziyaret ederek Cuma günü Dizbâd'a vardı. Ardından Nişabur'a gelerek avlandı. Bu esnada Mirza Baysungur, bazı tümen beyleriyle önden gönderildi ve Şahruh da yine yolu üzerinde bulunan Şeyh Ebû'l-Hasân-ı Harakânî⁶³³ ve Bayezid Bestâmî⁶³⁴, nin türbelerini ziyaret ettikten sonra 31 Ekim'de Damgan'a ulaştı. Ordu buradayken, Mazanderân'a gönderilmiş olan birkaç filin yanı sıra Nesa, Abıverd, Samalkan, Cermigan, Cürcan ve Mazanderân orduları da gelerek büyük orduya katıldılar. Simnan bölgesindeki Ferah, Sistan, Kandahar, Gaznin, Kabil ve Kûhistan gibi yörelerin askerleri de geldiler. 16 Kasım'da Şahruh, Bağ civarına geldiği zaman Emir İlyas Hâce, Kum ve Keşan bölgesinin askerleriyle birlikte geldiler. Ordu, Dere-i Nemek'i geçip Rey üzerinden Rey'in güneydoğusunda bulunan Verâmîn'e gelince, kendi ordularıyla Mirza İbrahim Sultan Fars'tan; Mirza Rüstem Isfahan'dan;

⁶³² Şahruh'un İslâm dinine olan bağlılığı ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, 29-32.

⁶³³ Gazneliler Devleti zamanında yaşayan ve Horasan bölgesi erenlerinden olan Şeyh Ebû'l-Hasân-ı Harakânî hakkında daha fazla bilgi için bk. Ayfer Can, "Ebu'l-Hasan Harakani'nin Hayatı ve Eserleri", *Harakani Dergisi*, 1, 2014, 33-48; Bilal Gök, "Ebu'l-Hasan Harakânî'nin Menkıbevi ve Tarihî Şahsiyeti", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, (Bahar) 2014, 103-121.

⁶³⁴ Bistam'da doğmuş olup IX. Yüzyılın en büyük sûfilerindendir. Bayezid Bestâmî ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Farid al-Din Attar, *Muslim Saints and Mystics*, (Translated By A. J. Arberry), Omphaloskepsis, Ames, Iowa 2000, 119-155; R. A. Nicholson, "Bayezid Bistâmî", *İA*, II, MEB Yay., Eskişehir 2001, 398-400; Süleyman Uludağ, "Bâyezîd-i Bistâmî", *DİA*, 5, İstanbul 1992, 238-241.

Emir Kanâşîrîn, Emir Çakmâk, Kirman hâkimi Emir Abbas⁶³⁵ Yezd ve Kirman'dan ve Emir Masum-i Cagirlu da Şehriyâr Kalesi'nden gelerek orduya katıldılar. Böylece yol üzerinde birçok yerden gelen askerlerin katılımıyla tavaçılar, birkaç gün ordunun sayım ve teftişiyle uğraştılar. Bu sayım neticesinde Timurlu ordusunun sayısı 200.000' i buldu ve kaynaklara göre sayımda görevli olan tavaçılar, askerinin sayısını belirlemekten aciz kaldılar. Ancak bu sayıya rağmen Timurlu askerleri, Türkmenlerle yapılacak olan savaştan çok da ümitli değillerdi.⁶³⁶

Şahruh ile savaşa hazırlanan Kara Yusuf'u cesaretlendiren önemli bir mesele, ordusunu daha avantajlı bir konumda saymasıydı. Öyle ki, kendi gücünü kanıtlamak amacıyla Şahruh'a karşı muharebe için hazırlanan Kara Yusuf'a göre, Timurlu ordusu kendilerinden daha zayıf, kusurlu ve umutsuzlardı. Ancak kendi ordusu daha hazır ve dinç bir durumda olacaktı. Nitekim Timurlu ordusu uzaktan geldiği için piyade ve süvarileri yorgun düşecekti. Kışın yaklaşması da ayrı bir avantaj oluşturacaktı.⁶³⁷

Her ne kadar korkusuzca savaş hazırlıklarına başlamış olsa da Kara Yusuf'un kendi hastalığının yanı sıra, az önce ordusunun Kara Yülük Osman'a yenilmesi, Kara-Koyunlularda da bir ümitsizliğin doğmasına neden olmuştu. Tihranî'ye göre savaşa hazırlanan Kara Yusuf'a oğulları hiç yardımda bulunmadı. Öyle ki, o sıralarda Hemedân, Sultaniye, Tarum ve Kazvin, Kara Yusuf'a bağlıydı. Tihranî'ye göre Kara Yusuf'un oğlu olan Cihanşah Sultaniye'de; Korkan-ı Alpagut Hemedân'da; Sorgan-ı Alpagut ise Hemedân'da Korkan-ı Alpagut'un yardımcısıydı. Kara Yusuf, bu oğullarına mektup göndererek Şahruh'un ordusundan korkmamalarını, kendisinin ordusuyla yola koyulduğunu ve sınırları Timurlu tehlikesine karşı korumalarını istedi. Ardından Bağdad'da bulunan bir başka oğlu Şah Muhammed'i de yardıma çağırdı. Fakat Şah Muhammed, babasını dikkate almadığı gibi babasının başının büyüdüğünü, aklının başından gittiğini söyleyerek alaycı bir tavır takındı. Bir diğer oğlu olan İskender ise, babasının zevcelerinden biriyle ihanet içinde olduğu için Kerkük ve Dakuk'a kaçtı.

⁶³⁵ Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 308.

⁶³⁶ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 712-721; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 240-241; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 274-277; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1154-1155; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 606; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 308; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 123-125; Abdülhüseyn Nevâî, *Esnâd ve Mükâtebât*, 202-203; Mîr Ca'ferî, *Târih-i Timûriyân ve Türkmânân*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı İsfahân, Tahran 1390, 246; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 105-106; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 13; Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", 7-8.

⁶³⁷ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 721; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 277.

Adilcevaz'da bulunan İspend, zevk ve eğlenceye düşerek yardıma yanaşmadı. Son olarak Sultaniye'de bulunan küçük oğlu Cihanşah ise küçüklüğünden ötürü yardım edecek durumda değildi. Kara Yusuf, bu halde Tebriz'e yöneldi.⁶³⁸ Ancak Tihranî'nin bu bilgisine karşılık Kara Yusuf'un Şahruh üzerine giderken I. Mehmed'e yazdığı mektupta bu bilginin aksi görülmektedir. Mektupta Şahruh'un İsfahan'a yaklaştığını, oğullarından Cihanşah'ı Sultaniye'nin muhafazasına bıraktığını, Şah Muhammed ile İspend'i bir menzillik karavulluğa gönderdiğini, kendisinin 50.000 askerle Tebriz yakınlarında olduğunu ve diğer oğlu İskender'in 20.000 süvari ile geride pusu için bıraktığını görmekteyiz.⁶³⁹ Yine İskender'in ve Şahruh'un I. Mehmed'e yazdıkları mektuplarda Kara Yusuf'un ölümüyle Şah Muhammed ve İspend'in önce Berdaa ve Gence, ardından Nahcıvan dağları ve kalelerine kaçtıkları, Cihanşah'ın Erciş'e, İskender'in ise Mirza Baysungur'a yenilip Kara Yülük Osman ile savaşmak için Çapakçur'a geldiği bilgisi geçmektedir.⁶⁴⁰

Her ne kadar Şahruh, 200.000 kişilik ordusu ile bölgeye yönelse de Kara Yusuf'un inatla savaş hazırlıkları yapması, Timurluları korku ve endişeye sevk etti. Nitekim orduda, Timur zamanında savaşan cesur savaşçılar olsa da savaş meydanlarından uzak askerler de vardı. Ayrıca Timur zamanında yapılan uzun ve yorucu seferler ve onun ölümünden sonra yaşanan iç mücadeleler de mânevî bir zaafiyetin doğmasına neden olmuştu.⁶⁴¹ Kaynaklarda öncü birliği kumanda eden Şah Melik'in, Pâyende adlı mülâzımını Kara Yusuf'a elçi olarak gönderdiği bilgisi geçse de, bizce bu elçilik bizzat Şahruh tarafından gönderilmiştir. Öyle ki, Kara Yusuf'un muharebeyi göze almasından ürken Şahruh'un talimatıyla Şah Melik, Pâyende'yi elçi olarak gönderdi. Mesajda muharebeden vazgeçmesi, yaşanmış olan kötü şeylerin mazide kalması ve bu şekilde namının yürümesi nasihat edildi. Ayrıca Sultaniye ve Kazvin'den elini çekmesinin yanı sıra bunun yapılması halinde kendisinin affedilerek Azerbaycan ve Irak- Arab'ın yanı sıra, Rum ve Şam'a kadar olan bölgelerin kendisine

⁶³⁸ Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, 55-56; Rumlu da, Tihranî'den naklen bu bilgiyi kaydetmiştir. Bk. Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 125-126.

⁶³⁹ Feridun Beg, *Münşeâtü's-Selâtin*, I, 158-159; Nevâî, *Esnâd ve Mükâtebât*, 196; Necefli, *Azerbaycan*, 137.

⁶⁴⁰ Feridun Beg, *Münşeâtü's-Selâtin*, I, 162; Nevâî, *Esnâd ve Mükâtebât*, 205; Necefli, *Azerbaycan*, 137.

⁶⁴¹ Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 106-107.

tefvîz edilmesi için Şahruh'tan şefaathçi olunacağı bildirildi. Ancak Kara Yusuf, bu sözleri dikkate almadığı gibi Pâyende'yi de Tebriz'de hapsedti. Muharebeye hazırlık için Azerbaycan, Bağdad, Arran ve Muğan'dan ordu topladı ve hazinesindeki tüm varlıkları da ordusuna dağıtarak onları cesaretlendirdi.⁶⁴² Kara Yusuf ayrıca Osmanlı sultanı I. Mehmed'e gönderdiği mektupta, kendisinin ordu hazırladığını, Şahruh'un İstanbul sahillerine kadar olan coğrafyanın yanı sıra Balkanlar'dan Deşt-i Kıpçak'a, Bâbü'l-Ebvâb'dan (Derbend) Şirvan ve Azerbaycan'a döneceğini bildirerek biraz olsun Osmanlı Devleti'ni de yanına çekmeye çalıştı.⁶⁴³

3.1.3.2. Kazvin ve Sultaniye'nin Alınması

Elçi olarak gönderilen Pâyende'nin de hapsedilmesi üzerine Şahruh, hâfizları yanına çağırarak 12.000 Fetih Sûresi okuttu. Kendisi de dua ve niyazda bulunup istihâreye yattı. Ardından Emir Yusuf Hâce'yi 1000 süvari ile birlikte haber toplamaları amacıyla önden Kazvin'e gönderdi. Bu sırada Kara Yusuf'un Kazvin vâlisi olan Kör Haydar oğlu Kâsım, Timurlu ordusunun gelmekte olduğunu haber alınca yanındaki Türkmenlerle kaçarak Sultaniye'ye gitti. Emir Yusuf Hâce ise Kazvin'in başsız kalmasıyla şehre girdi ve halka oldukça iyi davranarak Şahruh'un yanına geri döndü. Kazvin ahali ve ekâbir tayfası da Şahruh'un yanına gelerek iyi muamele gördüler. Şahruh, Kazvin halkına dokunulmaması için ferman verdi ve ordunun şehre girmesi engellendi.⁶⁴⁴ Böylece Şahruh, Kazvin'i kolay bir şekilde ele geçirmiş oldu.

642 Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 722; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 241; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 277-278; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1155; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 606; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 308; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 126-127; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 631; Mîr Ca'ferî, *Târih-i Timûriyân ve Türkmânân*, 246; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 106-107; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 14; Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *DİA*, 24, İstanbul 2001, 436; Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", 8; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 172; Mehmet Ali Çakmak, "Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25/ 3, Ankara 2005, 88; Necefli, *Azerbaycan*, 135-136.

643 Feridun Beg, *Münşeâtü's-Selâtin*, I, 151; Nevâî, *Esnâd ve Mükâtebât*, 174; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 118; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 14; Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", 8.

644 Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 723-724; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 241-242; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 279; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1155; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 606; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 308-309; Mîr Ca'ferî, *Târih-i Timûriyân ve Türkmânân*, 246; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 118; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 14; Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", 8-9.

Bu sırada Sultaniye hâkimi olan Cihanşah, Kazvin'in Şahruh ordularınca ele geçirildiğini ve Sultaniye'ye yöneldiğini öğrenince derhal kalenin müstahkemleştirilmesi ve erzak-zahire toplatılmasını emretti. Sultaniye halkının odun ve samanları kaleye taşındı. Türkmenler de bu karmaşa ortamını fırsat bilerek Sultaniye'yi yağmaladılar. Dükkân kapıları ve tahtaları da kaleye taşınarak çeperler çekildi. Savaşabilecek durumda olanlar kaleye girerken güçsüz olanlar kalenin dışında kaldılar ve Gilan tarafına kaçmak zorunda kaldılar. Tüm bu hazırlıkların yapıldığı esnada Tebriz'den gelen bir haberci, Kara Yusuf'un Ucan'da öldüğü⁶⁴⁵ ve Türkmen ordularının dağıldığı haberini getirdi. Bu üzüntü içerisinde Cihanşah ve maiyetindeki Türkmenler, Sultaniye Kalesi'nde bulunan erzak ve değerli eşyaları yanlarına alarak Tebriz tarafına doğru kaçtılar. Timurlu ordusu için Kazvin havalisinde haber toplayan bir kulak da Kara Yusuf'un öldüğü haberini Şahruh'a ilettili. Yine o gün, Sultaniye kadısı olan Seyyîd Şehâbeddîn Abdullah da Şahruh'un yanına gelerek Kara Yusuf'un öldüğü bilgisini teyit etti.⁶⁴⁶

Kara Yusuf'un ölmesi ve ordusunun da bozulması üzerine Şahruh, ticarî ve stratejik açıdan önemli olan Sultaniye'ye doğru hareket etti. Tebriz'in zaptı görevini Mirza Baysungur'a verdikten sonra o bölgenin emvâlinin zaptı ve dîvân işleri için Emir Alaaddîn Alike Kükeltaş ve Hâce Kutbeddîn Mehmed Müşerref Simnânî'yi görevlendirdi. Mirza İbrahim Sultan'ı da Fars ordusuyla birlikte Sicas yoluyla Meraga'ya gönderdi. Şahruh'un kendisi ise 20 Kasım 1420 Çarşamba günü

⁶⁴⁵ Kara Yusuf, Şahruh üzerine giderken rahatsızlanmış ve bir mahfe içinde taşınarak ordusunun başında ilerlemiştir. 13 Kasım 1420 yılında Ucan'a iki fersah mesafede olan Saidabad'a geldiğinde vefat etmiş ve naaşı Seydî Muhammed Keçeci ve diğer Tebriz'in öde gelen büyüklere vasıtasıyla bir gün sonra önce Tebriz'e ardından Erciş'e getirilerek ailesinin yanına defnedilmiştir. Bk. Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 242; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 84; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 57; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1155; Mîr Ca'ferî, *Târîh-i Timûriyân ve Türkmânân*, 247; Sümer, *Kara-Koyunlular*, I, 110-111; Faruk Sümer, "Kara-Koyunlular", *IA*, VI, MEB Yay., Eskişehir 2001, 300-301; Sümer, "Karakoyunlular", 436; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 94-96; Ahlatlı Grigor'a göre Kara Yusuf'un naaşı üç gün boyunca kaldırılmamış, cesedi şişmiş ve paniğe kapılan Türkmenler ancak üç gün sonra geri gelerek naaşımı Erciş'e götürebilmişlerdir. Bk. Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 87.

⁶⁴⁶ Hâfîz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 724-726; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 242; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 281; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1155; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 606-607; Şerefhan Bitlisi, *Şerefname*, II, (Çev. Osman Aslanoğlu), Nûbihar Yay., İstanbul 2014, 84; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 118-119; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 14-15; Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", 9; Şahruh, Kara Yusuf'un öldüğü esnada Rey'de bulunuyordu. İbadet ile meşgul olan Şahruh, bir anda "Kara Yusuf öldü" diye bağırdı. Etrafindakiler bu tarihi kaydettiler ve 10 gün sonra Kara Yusuf'un öldüğü haberi geldi. Bk. Devletşah Semerkandî, *Tezkiretü's-Şuarâ*, 427; Yüksel, *Timurlular da Din-Devlet İlişkisi*, 32.

Sayınkale'ye geldi ve 21 Kasım'da ise Sultaniye'ye girdi. Cihanşah'ın kaçması ve Şahruh'un ordusuyla Sultaniye'ye girmesi, halkın korkmasına ve kaleye sığınmasına neden olmuştu. Ancak Şahruh, Sultaniye halkına Timur dönemindeki siyasetin benzeri bir uygulama olarak dokunmadı ve merhamet ederek halkın kalede kalmasını, ordunun gitmesinden sonra dışarıya çıkıp yine eskisi gibi şehir ve pazarın şenlendirilmesini istedi. Böylece Şahruh, Kazvin'den sonra Sultaniye'nin de olası bir yağmadan kurtulmasını sağladı ve halkın da herhangi bir zarar görmesinin önüne geçti. Sultaniye'nin ele geçirilmesiyle Şahruh, buranın idâresini ve muhafazasını Emir Musa'ya verdi. Daha sonra 4 Aralık'ta Muğan üzerinden Erdebil'e gitti. Burada Şeyh Safiyyüddîn-i Erdebîlî'nin⁶⁴⁷ kabrini ziyaret edip Şeyh Alaaddîn Hoca Ali ile de sohbet ederek 14 Aralık 1420'de Aras Nehri'ni geçti ve kışlak Karabağ'a geldi.⁶⁴⁸

3.1.3.3. Karabağ'da Yerel Hâkimlerin Orduya Katılmaları

Şahruh'un büyük bir ordu ile Azerbaycan topraklarına girmesi ve 1420 yılının Aralık ayında kışlamak için Karabağ'a gelmesiyle etraf vilâyetlerin Türkmen hâkimleri oldukça korkmuş olmalı ki, akın akın ordugâha gelerek bağlılıklarını bildirmeye ve orduya katılmaya başladılar. Gelemeyen hâkimler ise elçileri vasıtasıyla hediyeler sunarak sadakatlerini göstermeye çalıştılar. Daha önce de belirtildiği üzere Şahruh, Tebriz'in zaptı için Mirza Baysungur'u görevlendirmişti. Kara Yusuf henüz hayattayken Erzincan emiri olan Pîr Ömer Bek, Kara Yülük Osman'ın oğlu Yakub'u esir ederek Tebriz'e göndermişti.⁶⁴⁹ Kara Yusuf onu öldürmek istemişse de Emir Karaman, zaten Timurlu ordusunun gelmekte olduğunu, Yakub'un öldürülmesi halinde Akkoyunluların da Tebriz'e gelebilecekleri ihtimalini hatırlatıp onun hapsedilmesine hüküm verilmişti. Ancak Kara Yusuf'un ölümünden hemen sonra Emir Karaman, Akkoyunluların müttefiki olan Şahruh'tan korkmuş olmalı ki, Yakub'u serbest bıraktı. Bu sırada Mirza Baysungur, hiçbir zorlukla karşılaşmadan Tebriz'e gelerek Şahruh adına hutbe okutup

⁶⁴⁷ Azerbaycan'ın en önemli âlimlerinden olup onun hakkında daha fazla bilgi için bk. Saffet Köse, "Erdebîlî, Safiyyüddin", *DİA*, 11, İstanbul 1995, 279-280.

⁶⁴⁸ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 726-729; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 243-244; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 281-282; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1155-1156; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 607; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 130; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 119; Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", 9-10; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah*, 96; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 173.

⁶⁴⁹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 737-738; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 54.

sikke kestirdi. Kendisini karşılayan Yakub'a da babasının yanına dönmesine izin verdi. Ardından Gâverûd'da bulunan ve sürekli muhalif davranışlar sergileyen Baba Hacı Bey'in üzerine giderek onu muhalefetten alıkoyup birlikte Karabağ'da bulunan Şahruh'un yanına geldiler.⁶⁵⁰

Şahruh, Karabağ'a daha yeni yerleşmişken Emir Muhammed Devâtî'nin oğlu gelerek bağlılığını bildirdi. Bayram günü Şahruh, emirlerine, beylerine, etraf vilâyetlerden gelen hâkimlere hediyeler verip türlü ihsanlarda bulundu. Aynı gün, Memlûklu sultanından kaçıp gelen emirler ve Yaş Bek, daha önce Kara Yusuf'un yanında bulunan Lûristan hâkimi Seydî, Irak emirlerinden olan Emir Hacı Misafir, Zengelü aşireti emirleri, Hızırlu Türkmenlerinden olan Emir Hüseyin ve Emir Cüneyd Carbirdî geldiler. 20 Aralık'ta Şirvanşah Şeyh İbrahim'in oğlu Şeyh Halilullah, kardeşi Menûçehr, Şeki hâkimi Seyyîd Ali b. Seyyîd Ahmed, Emir Kustay, Seyyîd Ahmed Karaman, Taliş emirleri, Dîzek'in kardeşi olan Emir İsa, Aynü'l-Mülk'ün kardeşi Pîr Ali, Şeyh Kabbânî ve Kara Yusuf'un nâibi iken Timurlulara sığınarak dîvân beyi olan Emir Cafer b. Emir Mensur da hediyelerle gelerek itaatlerini bildirdiler. 23 Aralık'ta Emir Karaman'ın oğulları olan Yâr Ahmed ve Şirzâd, Gence ve Berdaa'dan geldiler. Ayrıca Gürcü elçileri, Köstendil'in oğlu Aleksandır, diğer gün ise Hoy'dan Bayram Bey geldiler. 27 Aralık'ta Diyarbakır'dan Kara Yülük Osman'ın adamları, Bitlis'ten Emir Şemseddîn'in adamları; diğer gün Gilan'dan Haydar Kiya, Çalık oğlu Alike, Hacı Bahber?, Sulduz hâkimi Şebli Bahadır, Uyratlardan Emir Şeyh Ali'nin oğlu Çoban hediyelerle geldiler. 1 Ocak 1421 günü Dizkelât'tan Emir Şeyh Lîrâvî'nin kardeşi olan Emir Şehmeddin Şengül; 2 Ocak günü Necmeddîn Celâl Târumî ve ardından Yadigâr Şah geldi. Yine 1421 yılı Ocak ayının ilk haftasında Emir Alaaddîn Alike Kükeltaş, Tebriz kadısı ve önde gelen ekâbir sınıfı ile ahalisi Karabağ'a geldiler. Son olarak 12 Ocak günü Moğol hâkiminin elçisi İdiku Yarguçî, 19 Ocak günü Merağa'dan Tebriz

⁶⁵⁰ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 737-742; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 58; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1156; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 608; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 130-131; John E. Woods, *Akkoyunlular*, (Çev. Sibel Özbudun), Milliyet Yay., İstanbul 1993, 89; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 119-120; Yakub, babasının yanına döndükten sonra daha önce idâresini üstlendiği Kemah'ın yönetimini tekrar almıştır. Bk. Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 58.

yoluyla Mirza İbrahim Sultan, Ocak ayının sonunda ise Van hâkimi Melik İzzeddîn Şîr ve Saru hâkimi İspehbud, hediyelerle gelerek Şahruh'a bağlılıklarını bildirdiler.⁶⁵¹

Etraf hâkimlerin gelerek bağlılıklarını bildirmeleri ile güç kazanan ve bölgede şimdilik hâkimiyeti sağlayan Şahruh, kış aylarında havası güzel olduğu için hayvanların yoğun olarak tercih ettiği Ecnâm'a⁶⁵² avlanmak üzere geldi ve birkaç gün burada avlandı.⁶⁵³ Bu arada ordu Karabağ'da kışlarken daha önceleri Şahruh'a itaatini bildiren Save hâkimi Nasrullah'ın isyan edip Kara-Koyunlular adına hutbe okutup sikke kestirdiği haberi geldi. Bunun üzerine Şah Melik, Rey'den Nasrullah'a bir haberci göndererek itaat çemberine girmesini ve muhalif davranışlardan vazgeçmesini istedi. Ancak Nasrullah, bu teklife yanaşmadı. Bunun üzerine Mâverâünnehir emirleri Rüstem Barlas, Sultan Bayezid-i Urus Buka ve Kûçek Muhammed tümenlerle Save'yi muhasara ettiler ve Nasrullah'ı yakalayarak Karabağ'a getirdiler. Bu sırada Derbend (Babü'l-Ebvâb) hâkimi olan Emir İsfendiyâr-ı Derbendî, Delhi'den Hızır Hân'ın elçisi ve ikinci defa olarak Şirvan hâkimi Şeyh Halilullah gelerek hediyeler sundular.⁶⁵⁴

Şahruh, kışlak Karabağ'dan 24 Mart 1421 tarihinde göç ederek Tebriz'e doğru hareket etti ve 27 Mart'ta Beylekan'a vardı. Daha Karabağ'da iken Mirza Ömer'in nökeri ve mülâzımı olan Ata Bahadır, Şahruh'a gelerek eğer uygun görülürse Çağatay Ulusunu zapt ile yeniden toplamak niyetinde olduğunu söylemişti. İşte bu sırada Ata Bahadır'ın Türkmenler tarafından esir edilerek İspend'e gönderildiği haberi geldi. Bunun üzerine Şahruh, Mirza İbrahim'i Fars askerleriyle birlikte ve Emir Gıyâseddîn Şah Melik'i 20.000 süvari ile aslı Türkmen olan Sa'dlu oymağının yurdu Nahcıvan ve Sürmeli'ye⁶⁵⁵ doğru gönderdi. Emir gereği bu kişiler, harekete geçseler de kısa süre

⁶⁵¹ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 749-753; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 243-246; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 296-298; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 85; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 136; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 117; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 120.

⁶⁵² *Matla'-ı Sa'deyn*'de bu yer ismi “اچنان” (Ecnân) olarak geçmektedir. Bk. Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 298; “Ecnân” veya “Ecfân” bölgesi, demir madenin varlığından ötürü Kârhaneye olarak da bilinir. Bk. Hamdullâh Müstevfî, *Nüzhâtü'l-Kulûb*, 102; Hamd-Allâh Mustawfî, *Nuzhat-Al-Qulûb*, (Çev. G. Le Strange), London 1919, 90.

⁶⁵³ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 753-754; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 298.

⁶⁵⁴ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 754-755; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 299.

⁶⁵⁵ Hâfiz-i Ebrû ve Abdürrezzâk Semerkandî'de “سرماتو” olarak geçmektedir. Bk. Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 757; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 300.

sonra İspend'in nökeri gelerek onun itaatini bildirdi. Bunun üzerine Şahruh da İspend'in bu itaatini kabul edip nökerinin dönmesine izin verdi.⁶⁵⁶

Daha önce Miranşah ve oğlu Mirza Ebubekir'in Kara Yusuf ile yaptığı muharebede Mirza Ebubekir, yenilip geri çekilince onun birkaç cariyesinin yanı sıra bir kızı da Kara Yusuf'un esiri olmuştu. Kara Yusuf, bu esirlere iyi muamelede bulunmuş ve Mirza Ebubekir'in kızı büyüyünce de onu kendi nikâhına almıştı. Ancak kendisinin ölümü ve Şahruh'un bölgeye gelmesi üzerine Mirza Ebubekir'in kızı gelerek Şahruh'a sığındı. Şahruh, onun dönmesiyle birlikte kendi sadık adamlarından olup sadık niyetler taşıyan Şirvanşah Şeyh Halilullah'la evlendirmek istedi. Bunun üzerine Kara Kömek'te⁶⁵⁷ Şeyh Halilullah ile Mirza Ebubekir'in kızının düğünü yapıldı ve birkaç gün burada toylar düzenlendi.⁶⁵⁸ Böylece Şahruh, Mirza Ebubekir'in kızını Şeyh Halilullah'a vermekle Şirvanşahlar ile akrabalık kurup ilişkilerini sağlamlaştırdı.

3.1.3.4. Gence, Berdaa ve Bayezid'in İtaat Altına Alınması

Bazı bölge hâkim ve emirlerinin bizzat veya elçileri vasıtasıyla Karabağ'daki Şahruh'a itaatleri, göstermelik bir itaatten öteye geçmedi. Öyle ki, bazı Türkmen bölge hâkimleri, kısa bir süre sonra muhalif davranışlar sergilemekten geri durmadılar. Kara-Koyunlu oymaklarından olup Gence ve Berdaa'yı yurt edinen Yâr Ahmed, isyan ederek Timurlulara ait hayvanları sürmeye kalkıştı ve vergi toplayan muhassıllara saldırarak mallarını ellerinden aldı. Bunun üzerine Şahruh, Kara Kömek'ten Mirza Baysungur'u bazı emirlerle birlikte Yâr Ahmed'in üzerine gönderdi. Kendisi ise ordusuyla birlikte 9 Nisan'da harekete geçerek Gence'ye geldi. Gence'den geçince Şahruh, Mirza İbrahim ve Emir Muhammed Sufi'yi önden Karamanlılar üzerine gönderdi. Ordu, Şemkûr üzerinden Karavul Tepe'ye ve ardından 26 Nisan'da Tavus Çayı'nı geçip 29 Nisan'da

⁶⁵⁶ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 756-758; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 300; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 136; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 117-118.

⁶⁵⁷ Hâfız-i Ebrû'da burası "قرا كوبيك" olarak geçmektedir. Bk. Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 756. Mîrhând'un eserinde ise "Kara Köpek" olarak geçmektedir. Bk. Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1156.

⁶⁵⁸ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 758-759; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 246-247; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 300-301; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1156; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 118; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Muntakâ-i Şirvân*, 120-121; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 306; Aşurbeyli, *Bakı Şehrinin Tarihi*, 97-98.

Hasan Çayı'na varınca burada Yâr Ahmed'i Şahruh'un katına getirdiler⁶⁵⁹ Şöyle ki, Mirza Baysungur'un üzerine geldiğini duyan Yâr Ahmed, kaçarak Gürcistan'a gitti ve Esferzen Kalesi'ne sığındı. Mirza Baysungur, kaleyi muhasara altına aldı. Yâr Ahmed birkaç gün mukavemet gösterse de dayanamayacağını anlayınca dışarıya çıkıp af diledi. Mirza Baysungur da onu yanına alarak Hasan Çayı kıyısında bulunan Şahruh'un yanına getirdi ve Şahruh da onu Emir Çeharşenbe'ye teslim etti.⁶⁶⁰

Gence ve Berdaa hâkimiyetinin tesis edildiği esnada bu defa da Emir Şeyh Hacı Irakî'nin Tarum'da isyan ettiği ve bu yolla da Sultaniye ve Kazvin yolunun güvenliğinin tehdit altında olduğu haberi geldi. Timurlu ordusu, Hasan Çayı'ndan göç ederek Ketme-i Gıyâsî'ye geldi. Burada Mutahharten'in torunu olan Ali Bey'in adamı, Erzincan'dan gelerek bağlılığını bildirdi. 1 Mayıs 1421'de Gürcistan'ın bazı bölgelerinde hâkim olan İvan'ın adamı geldi. Ardından 5 Mayıs'ta Âb-ı Bendî kenarında Akça Kale'ye gelindiğinde Gürcistan'dan Aleksandır'ın elçisi geldi. 9 Mayıs'ta Şah Melik'in adamı gelerek Alike oğlu Çalık ve Seydî Ahmed Dîzek'in isyan ettikleri, Kara Yülük Osman'ın Kara Yusuf'un oğlu İskender ile savaştığı ve Kara Yülük Osman'ın mağlup olduğu haberlerini getirdi. Aynı gün, Erzincan ve Kemah tarafından Emir Cakü'nün kadim adamlarından olan Emir Şems, Kara Yülük'ün adamı Mücir ve Bitlis hâkimi Emir Şemseddîn'in elçisi geldiler. Ordu, buradan göçle önce Kûş Kalesi'ne ardından Tumanis Kalesi'ne geldi. Burada Gürcistan hâkimlerinden Miharyo'nun adamı hediyelerle gelerek efendisinin itaatini haber verdi. 10 Mayıs'ta ordu hareket ederek Ağrikol, İrilü, Serpûş üzerinden 20 Mayıs günü Kara Kervansaray'a geldi. Burada İspend'in yanından gelen Emir Muhammed Fazlullah, İspend'in bağlılığını ilettili. Ancak Şahruh hareketine devam etti. Ordunun yolculuğu esnasında Germrûd'dan Baba Hacı, Adilcevaz'dan İspehbud gelerek orduya katıldılar. Ardından ordu, 21 Mayıs'ta Aras Nehri'ni geçerek Maste Gölü eteklerine geldi ve buradan da Bayezid Kalesi'ne yöneldi.⁶⁶¹

⁶⁵⁹ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 760-761; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1156; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 609; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 118.

⁶⁶⁰ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 247; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1156; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 609; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 312-313.

⁶⁶¹ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 766-767; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 303-304; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 137.

Vaktiyle Kara Yusuf, oldukça müstahkem bir yapıya sahip olan Bayezid Kalesi'nde erzak ve zâhireleri depolamış ve şimdi de oğlu İspend, o kalenin gücüne sığınarak buraya yerleşmişti. Kaynaklara göre Azerbaycan'ın en önemli kalelerinden biri olan bu kalenin alınması neredeyse imkânsızdı. Şahruh, 26 Mayıs'ta ordusuyla buraya geldi ve kale içerisindeki muhafızlara nasihatle bulunarak dışarıya çıkmalarını amaçladı. Ancak bu duruma sıcak bakılmayınca kalede bulunan İspend'in nökerinin oğlu Hüsameddin, dışarıya gelerek İspend'in hanımı ve zâhirelerinin kalede olduğunu, kaledeki muhafızların hiçbir şekilde kaleyi teslim etmeyeceklerini ve savaşla mukabele edeceklerini söyledi. Bunun üzerine kalenin etrafının sarılması emri verildi. Kalenin her bir tarafına çadırlar kurulunca Türkmenler korkuya kapıldılar. Kale muhafızları ok ve taşlar atarak Timurlu ordusunu püskürtmek isteseler de Mirza Baysungur ve askerlerinin saldırıları karşısında başarılı olamadılar. Türkmenlerin çeperlerle Timurlu askerlerini durdurmak istemelerine rağmen hisara açılan bir boşluk neticesinde içeriye giren Mirza Muhammed Cuki ve askerleri, kaleyi öğleye doğru ele geçirdiler. Ordu, eline birçok ganimet geçirerek buradan Aladağ'a doğru hareket etti. 30 Mayıs'ta Timurlu ordusu Zerenci eteklerine indiler.⁶⁶² Şahruh, bundan sonra 50.000 kişilik piyade askerle Abaka Sarayı'na ve ardından Ahlat'ı geçip Erciş'e geldi. Emir Kanaşîrî'nî Adilcevaz Kalesi'nin alınması için görevlendirdi ve böylece bu kale ele geçirildi. Bu sırada Ahlat'tan Emir Muhammed Kürt, Bitlis'ten Emir Şemseddîn, Muş'tan Emir Abdurrahman gelerek kendi şehirlerinin anahtarlarını vererek bağlılıklarını bildirdiler. Yine Timur zamanından beri Avnik Kalesi'nde bulunan Emir Doladay, Van'dan Melik Muhammed, Kara Yülük Osman'ın oğulları Ali ve Bayezid beyler de Akkoyunlu beyleriyle gelerek orduya katıldılar. İspend ise Şahruh'un gelişinden haberdâr olunca bulunduğu Muş sahrasından Diyarbakır'a doğru kaçtı. Ordu daha sonra Akbulak'a geldi ve karargâh buraya kuruldu. Şahruh Akbulak'tayken Mirza İbrahim Sultan ve Şah Melik'i tekrardan isyan eden Alike oğlu Çalık ve Dîzek'in üzerine gönderdi. Ardından emir ve beyleriyle meşveret yaparak etraftan gelen orduların kendi memleketlerine dönmelerine izin verdi. Bu amaçla Şeyh Halilullah Şirvan'a, Emir İsfendiyâr-ı Derbendî Derbend'e, Kustay Arran'a, Melik Muhammed Van'a, Emir Şemseddîn Bitlis'e, Emir Muhammed Kürd Ahlat'a, Melikü'l-Ümerâ

⁶⁶² Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 767-773; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/1, 304-306; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 609-610; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 137-138.

Hasankeyf'e ve Sultan Süleyman'ın oğlu Hizan'a doğru hareket ettiler. Bu arada Alıncak Kalesi'nden Emir İsa'nın adamı, Şeyh Kabbânî ve Kara Yülük Osman da bu tarihlerde Şahruh'un yanına geldiler ve münâsîp hediyelerle itaatlerini bildirdiler. Bu meselelerin halledilmesinden sonra Şahruh, artık Tebriz'e hareket etmeyi planlıyordu.⁶⁶³

3.1.3.5. Eleşkirt Meydan Muharebesi

Şahruh'un bu faaliyetleri esnasında Kara Yusuf'un oğulları olan İskender ve İspend'in, aralarında ittifak yaparak ordu toplayıp Diyarbakır taraflarından Azerbaycan'a yöneldikleri ve Ahlat ve Adilcevaz yakınlarına geldikleri haberi geldi.⁶⁶⁴ Türkmenlerin böyle bir işe girişecek cesaret ve cüreti göstermesi, henüz batıda bulunan Şahruh tarafından şaşkınlıkla karşılandı ve Şahruh ümera ile bu doğrultuda bir meşveret meclisi topladı. Kara Yülük Osman, az önce İskender'e yenilmenin öfkesi ve intikam almak düşüncesi ile “*Bu Türkmen taifesi ve Kara Yusuf'un etbai tamamen yok edilmedikçe bu memlekete asla intizam gelmez*” fikrini savundu. Mecliste, bugünün bir fırsat olduğu, Kara-Koyunluların kaçmadan 200.000 kişilik ordu ile yok edilebileceği düşüncesi ümerâ tarafından kabul edildi. Şahruh da bu düşüncüyü benimsedi ve etraftan da büyük orduya yeni katılımlarla tertip ve düzenli bir ordu teşkil edildi.⁶⁶⁵

Hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte Şahruh, önden Emir İlyas Hâce ve Kara Yülük Osman'ı monkulay olarak Adilcevaz'a gönderdi. Kendisi ise ordusuyla birlikte 13 Temmuz 1421 Pazar günü harekete geçip önce Bend-i Mahi'ye geldi ve 14 Temmuz Pazartesi günü ise Erciş'e geldi. Bu sırada Mirza İbrahim, Alike oğlu Çalık ve Seyyîd Ahmed Dîzek'in kaçırıldığı ve Alike'nin oğlunun esir edilip il ve ulusunun dağıtıldığı haberini gönderdi. Şahruh, 20 Temmuz'da Erciş'ten hareketle Ani'ye geldi. Burada iken İskender ve İspend'in yanından Hacı Halil adlı kişi gelerek onların acizyetlerini bildirip

⁶⁶³ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 773-776; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 307-308; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 610; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 313; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 138; Geyikoğlu, “Kara Koyunlular'ın Van-Gölü Çevresindeki Faaliyetleri”, 216.

⁶⁶⁴ Tihranî, Şahruh'a bu haberin Kara Yülük Osman Bey'in oğlu Ali Bey tarafından verildiğini kaydetmiştir. Bk. Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 62.

⁶⁶⁵ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 777; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 309; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 610; Geyikoğlu, “Kara Koyunlular'ın Van-Gölü Çevresindeki Faaliyetleri”, 216-217; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 174.

sulh talep ettiyse de bir sonuç alamadılar. 23 Temmuz günü Timurlu emirlerinden olan Emir Muhammed Hoca Çehre ile İskender'in karavulu karşılaştı ve Türkmenlerden iki kişi esir edilerek Şahruh'a getirildi. 24 Temmuz günü ise Alike ve Seyyîd Ahmed Dîzek'in üzerine giden emirler de gelerek orduya katıldılar.⁶⁶⁶

Her ne kadar Şahruh, barışa yanaşmasa da İskender ve İspend, yeniden sulh arayışına girdiler. Öyle ki, 25 Temmuz günü İskender ve İspend'in yanından Hacı Halil, yanında Emir Süleyman Hamza ile birlikte Şahruh'a gelerek tekrar sulh isteğinde bulundular. Ancak bu defa da sonuç alamadılar. Savaşın kaçınılmaz olduğunu anlayan İskender ve İspend, Timurlu ordusunun 28 Temmuz günü Kara Kurgan⁶⁶⁷ mevkiine geldikleri sırada, onlar da Eleşkirt yakınlarında bir ırmak kıyısında "Yahşı" veya "Bahşı" denilen yerde, ağırlıklardan iki fersah ilerde hendekler kazıp duvarlar yaparak harp için saf tuttular.⁶⁶⁸

Savaşın yapıldığı yer konusunda kaynaklarda farklı bilgiler geçmektedir. Bazı kaynaklar, Eleşkirt yakınlarında bulunan Yahşı olarak bilinen yerde savaşın cereyan ettiğini kaydetmektedirler.⁶⁶⁹ Tihranî, Emir Süleyman Kümbet'i⁶⁷⁰ ve Eleşkirt'i geçen Şahruh'un, Aladağ'ı aşıp Ağa Deve'ye⁶⁷¹ vardığını ve savaşın burada cereyan ettiğini kaydetmektedir.⁶⁷² Metzoplu Toma'ya göre ise, Şahruh, Aku Dağı'na kadar hendek kazdırarak Van Gölü'nün kuzeyinde bulunan Bakarşakert'e gelip burada ordusunu harp için hazırlatmıştır.⁶⁷³ Kaynaklardan hareketle savaşın Eleşkirt'te yapıldığını söylemek mümkündür. Ancak tam olarak savaşın cereyan ettiği yer bilinmemektedir.

Timurlu ordusu, savaş alanında oldukça düzenli bir savaş nizâmına sahipti. Ordunun merkezinde bizzat Şahruh bulunuyordu. Ön cephede (monkulay) Mirza

⁶⁶⁶ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 777-778; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 309-310; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 610.

⁶⁶⁷ *Matla'-ı Sa'deyn* 'de "قروق فورقان" olarak geçmektedir. Bk. Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 310.

⁶⁶⁸ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 778-779; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 247; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 310; Sümer, "Kara-Koyunlular", 301; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 107.

⁶⁶⁹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 778-779; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 310; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 314.

⁶⁷⁰ Günümüzde burası Ağrı iline bağlı bir köydür.

⁶⁷¹ Ağrı'nın güneydoğusunda yer almaktadır. Burası Aşağı Ağadeve ve Yukarı Ağadeve olarak bilinmektedir.

⁶⁷² Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 62.

⁶⁷³ Metsopski, *Timurlenk*, 30.

Baysungur, Şah Melik Bahadır ve Şeyh Lokman Barlas bulunuyordu. Ordunun sağ kanadında Mirza İbrahim, Mirza Rüstem, İbrahim Cakû, Emir Şeyh Lokman, Emir Mihrab, Emir Çakmâk vardı. Sol kolda ise Emir İbrahim, Emir Cihanşâh, Alike, Emir Ferman Şeyh, Emir Celaleddin-i Firuzşah, Kara Yülük Osman ve oğlu Ali Bey yer alıyordu. Filler, merkezin önünde yer alıyordu ve hemen fillerin arkasında da okçu birlikleri yer alıyordu.⁶⁷⁴

Kara-Koyunlu ordusunda İskender, merkez kolda bulunuyordu. Ordunun sağ kanadında Pîr Hüseyin Bey kumandanın başında bulunmakla birlikte, kardeşi Pîr Mehmed, Alpagut oymağından Korkan-ı Alpagut ve Sorgan-ı Alpagut yer alıyordu. Sol kolda ise kumanda, İspend'in elinde olup yanında Bayram Bey ve oğlu Şehsuvar yer alıyordu.⁶⁷⁵ Kara-Koyunlu ordusu, cesur askerlerden kuruluydu. Ancak bu orduyu tedirgin eden en önemli şey, Timurlu ordusundaki Horasan filleri idi. Türkmenler, hiç fil görmedikleri için ilk gördükleri zaman ürkütlüydü. Ancak birkaç gün bunun için tedbir amaçlı olarak saman dolu çuvalları alıp öküzlere yüklediler. Bu şekilde öküzleri fillere benzetmeye çalıştılar. Ayrıca çamurdan fil heykelleri de yapıp üstüne askerler binerek kendi atlarının üstüne sürdüler ve bu şekilde atlarını fillere karşı alıştırmaya çalıştılar.⁶⁷⁶

İki ordu 30 Temmuz Çarşamba günü karşı karşıya geldi. Savaşın ilk günü yoğun ok atışları ve her iki ordunun birbirlerini ölçme çabası içerisinde geçti. Ancak Kara-Koyunluların, Timurlu ordusuna nazaran kendilerinden geçmiş gibi savaşmaları bizzat Timurlu müverrihlerinin eserlerinde geçmektedir. İlk günün sonunda gece olunca Şahruh önlem amacıyla ordu saflarının önünde hendekler kazdırdı ve ordunun belli bir kısmını nöbet tutmakla görevlendirdi.⁶⁷⁷ Savaşın ikinci günü ordular saf tuttu ve Timurlu ordusu yarım fersah ilerleyerek savaş düzeni aldı. İkinci günü yapılan vuruşma oldukça kanlı oldu. Kaynaklarda atların, fillerin ve askerlerin çıkardığı tozdan ötürü

⁶⁷⁴ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 779, 789-790; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 62; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 140; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 121; Bilgehan Pamuk-Ahmet Aydın, "Karakoyunlu-Temürlü Mücadelesi ve Eleşgird Meydan Muharebesi", *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu*, (Ed. Oktay Belli), İstanbul 2004, 155.

⁶⁷⁵ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 62; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 140; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 121; Pamuk- Aydın, "Eleşgird Meydan Muharebesi", 155.

⁶⁷⁶ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 780; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 310-311; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 174-175; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah*, 107-108; Çakmak, "Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri", 89-90.

⁶⁷⁷ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 780-783; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 311-312; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 175.

havanın simsiyah olduğu, yerlerin ise kandan kıpkırmızı olduğundan bahsedilmektedir. Timurlu ordusunun sağ kanadında bulunan Mirza Rüstem ve Mirza İbrahim oldukça gayretli bir şekilde Türkmen ordusu ile çarpıştılar. Bunun neticesinde de Kara-Koyunlu ordusunun sağ kolunda bulunan PİR Hüseyin Bey'i esir ettiler. Ancak yine de savaşın sonucu belirlenememişti. İskender ve İspend, Şahruh'a "*Hepimiz tenimizi ölmeye, canımızı savaşa adadık*" haberini göndererek savaşta kararlı olduklarını gösterdiler. Şahruh ise, ikinci günün akşamı, askerlerine yine hendekler kazdırarak nöbet tutturup önlem aldı.⁶⁷⁸

Savaşın sonuçlandığı gün üçüncü gün oldu. İlk iki gün Timurlu ordusuna karşı amansızca karşılık veren Türkmen ordusu, üçüncü gün aynı başarıyı gösteremedi. Nefir seslerinin yeri göğü inlettiği savaşın son gününde Türkmenler, hayatlarından geçmişçesine Timurlu ordusuna karşı koymaya çalıştı. Mirza İbrahim, Mirza Rüstem ve İbrahim Cakû'nün bulunduğu sağ kol, İspend, Bayram Bey, Şehsuvar Bey ve Korkan-ı Alpagut'un bulunduğu Türkmenlerin sol kanadına saldırarak bozdu. Sol kolun yenildiğini gören İskender, yanındaki merkez ordusuyla harekete geçip Timurlu öncü birliğine ve merkezine saldırdı. Türkmenlerin bu saldırısı karşısında Mirza Baysungur, Emir Şah Melik ve Şeyh Lokman Barlas kaçmak zorunda kaldılar. Monkulayı yenilgiye uğratan Türkmenler, ardından Şahruh'un bulunduğu merkeze saldırdılar. Birçok askeri kılıçtan geçirdikten sonra fillere de saldırarak büyük darbe indirdiler. Bu çarpışmada İskender de bizzat çarpıştı ve önüne geçen filin hortumunu keserek bertaraf etti. Filleri ve okçuları bertaraf eden Türkmenler, ardından birkaç katar deveyi de önlerine katarak götürdüler. Şahruh'un ordusu bir anda yenilgiye uğrayacak derecede kayıplar verdi. Öte yandan Timurlu ordusunun sol kolunda bulunan Alike, Emir Celâleddîn Firûzşah, Emir Ferman Şeyh de Kara-Koyunluların sağ koluna saldırdı. Silah ve at kullanma konusunda iyi olmadıkları için Hâce Şemseddîn Muhammed Müşerref ve bazı askerler önden gönderildi. Türkmenler bu durumu ganimet bilerek oraya hamle yaptılar ve Hâce Şemseddîn Muhammed Müşerref ile birlikte birçok kişi öldürüldü. Tüm bu yenilgiler, neredeyse Timurlu ordusunun bozguna uğramasına neden olacaktı. Ordusunun bozulduğunu gören Şahruh, savaş alanında bile dinî vecibelerini yerine getirmek ve

⁶⁷⁸ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 783-787; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 312-314; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 611; Hurşah el-Hüseyinî, *Târih-i Kutbî*, 315; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 142-143; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 122; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 175.

Allah'tan zafer dilemek amacıyla taharethâneler kurulması emrini verdi. Ardından abdest alarak namaz kılıp zafer için dua ve niyazda bulundu.⁶⁷⁹

Tüm bunlar yaşanırken savaşın seyrini değiştiren isim Emir Şah Melik oldu. O, savaş hilesine başvurarak nakkâre⁶⁸⁰ ve kös⁶⁸¹ vurdurarak İspend'in savaş meydanında esir edildiği yalanını duyurdu. Bu yalan haber üzerine Türkmen ordusu, bozulmaya ve geri çekilmeye başladı. Timurlu orduları da sağdan ve soldan hamle yaptılar. Bu arada Mirza Baysungur, emrindeki askerlerle yenik düşen sol kolun yardımına gitti. Şahruh da, oğlunun yanına 5000 kişilik kuvvet sevk ederek yardımda bulundu. Timurlu ordusunun sayıca üstün olması ve Türkmen ordusunun bozulmasına rağmen Türkmen ordusu, mücadeleye devam etti. Timurlu kaynakları bile Türkmenlerin savaşı kazanmak adına her şeyi yaptıklarını ancak talihlerinin müsaade etmediğini kaydetmektedirler.⁶⁸²

Şahruh'un son hamlesi ile hezimete uğrayan İskender, ordusunu tekrar toplamaya çalışsa da başarılı olamadı ve kaçmak zorunda kaldı. Timurlu ordusu, kaçan Türkmenlerin arkasından giderek birçok ganimet elde ettiler.⁶⁸³ Savaş esnasında Kara Yülük Osman, Pîr Mehmed Bey'i; oğlu olan Ali Bey de Pîr Mehmed Bey'in oğlu olan Pîr Gayb'ı yakalayarak Şahruh'a getirdiler.⁶⁸⁴

Şahruh, zaferin hemen ardından fetihnâmeler⁶⁸⁵ hazırlatarak Irak, Fars, Horasan, Kirman, Huzistan, Umman sahilleri, Mâverâünnehir, Kaşgar, Toharistan, Gaznin, Kabil, Sind ve Hind memleketlerine gönderdi. Savaş meydanından ayrılırken de esir edilen

⁶⁷⁹ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 788-791; Metsopski, *Timurlenk*, 30; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 314-316; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 63-64; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 611; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 315; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 143-144; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 122; Sümer, "Kara-Koyunlular", 301.

⁶⁸⁰ Timurlu Devleti ve Türk kültür çevrelerinde savaşlarda ve yarışlarda çalınan çift kazanlı davullardı. Bk. Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1984, 238-240; Fikret Karakaya, "Nakkare", *DİA*, 32, İstanbul 2006, 326.

⁶⁸¹ Savaşlarda ordunun hareketini düzenlemek, hazarda ise nevbet, zafer veya müjde haberlerini duyurmak amacıyla vurulan müzik aletidir. Bk. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, s. 158; Haydar Sanal, "Kös", *DİA*, 26, Ankara 2002, 270-271.

⁶⁸² Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 791-795; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 316-317; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 611; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 315-316; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 144; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 123.

⁶⁸³ Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 795; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 317; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 144.

⁶⁸⁴ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 64; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 144-145; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 123. Ca'ferî, mezkûr kişilerin Emir Çakmâk'ın kardeşi olan Emir Selman'ın savaşta öldürülmesi karşılığında kendisine verildiğini ifade etmiştir. Bk. Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 87.

⁶⁸⁵ Bu fetihnâmelerin bir sureti için bk. Nevâî, *Esnâd ve Mükâtebât*, 219-223.

Türkmenler gözüne çarptı. Esirler götürülürken oldukça merhametli bir kişiliğe sahip olan Şahruh, onlara acıyarak serbest bırakılmaları emrini verdi.⁶⁸⁶ Daha sonra Hoy yolu ile 1421 yılı Ağustos ayının ortalarında Tebriz'e geldi. Tebriz halkını kaplayan korku, Şahruh'un halka dokunulmaması yönündeki emri ile yerini sevince bıraktı. 2-3 günden fazla Tebriz'de kalmayan Şahruh, Sultaniye'ye yöneldi. Sultaniye'deyken Fars ve Irak ordularının geri dönmeleri için izin verdi. Ardından şehrin idâresini Ebu Müslim'e vererek⁶⁸⁷ buradan da hareketle Kazvin ve Rey üzerinden Ramazan ayının sonlarında Horasan'a geldi.⁶⁸⁸

Şahruh'un bu başarılı birinci Azerbaycan seferinin sonunda Tebriz ve dolayısıyla Azerbaycan'ın idâresini kime bıraktığı konusu müelliflerin verdikleri bilgilerden hareketle muallakta olan bir konudur. Devletşâh'a göre Şahruh, seferden sonra bölgenin idâresini oğullarına ve büyük emirlerine bırakmak istemiş ancak oğulları ve emirleri İskender'in korkusundan buna yanaşmamışlardır. Şahruh da, bölgeyi kendi haline bırakarak dönmüştür.⁶⁸⁹ Ancak Tihranî, Hasan-ı Rumlu ve el-Hüseynî, Şahruh'un Azerbaycan yönetimini Kara Yülük Osman'ın oğlu olan Ali Bey'e verdiğini ifade etmişlerdir ki, bize göre bu bilgi doğrudur. Devletşâh'ın verdiği bilgi, Şahruh'un bu Azerbaycan seferinin amacıyla örtüşmemektedir.⁶⁹⁰ Nitekim Azerbaycan topraklarını kaybedilmiş topraklar olarak gören ve bu doğrultuda bu coğrafyayı sınırları içerisine dâhil etmek için sefere çıkan Şahruh'un, bölgeyi başıboş bırakarak dönmesini kabul etmek mümkün değildir. Dolayısıyla ikinci görüşün doğru bilgi olduğunu kabul etmek daha mümkün gözükmemektedir.

⁶⁸⁶ Metzoplu Toma, (Metzoplu Toma, *Timurlenk*/30) esir edilen aç, susuz çocukların yırtıcı hayvanlara yem olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu bilgi doğru değildir. Öyle ki, diğer bütün kaynaklar Şahruh'un esirleri serbest bıraktığını kaydetmişlerdir. Ermeni müverrihlerinden olan Rahib Karabet de Şahruh'un esirleri serbest bıraktığını yazar. Bk. Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 103.

⁶⁸⁷ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 87.

⁶⁸⁸ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 796-797; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 248; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1157; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 145; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 123 (Sümer, esir edilen Türkmenlerin serbest bırakılmasını, Kara-Koyunluların sevgisinin kazanılması amacının yanında Şahruh'un temiz imanının da çok etkili olduğu iddiasını savunmaktadır. Bk. Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 123).

⁶⁸⁹ Devletşah Semerkandî, *Tezkiretü's-Şuarâ*, 427; Sümer de Devletşâh'tan hareketle aynı tezi savunmuştur. Bk. Sümer, "Kara-Koyunlular", 301.

⁶⁹⁰ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 64; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 87; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 145; Aka, "Şahruh", 294.

3.1.4. Şahruh'un İkinci Azerbaycan Seferi

3.1.4.1. Seferin Sebepleri Ve Sefer Öncesi Yapılan Hazırlıklar

Başarılı birinci Azerbaycan seferinden sonra Horasan'a dönen Şahruh'un bölgede idâreci olarak bıraktığı Ali Bey, Tebriz'de çok uzun soluklu kalamadı. Şahruh'un birinci seferi esnasında Timurlu ordusu Tebriz şehrinde geçerken hem şehir hem de şehir halkı zarar görmüşlerdi. Bu yüzden Timurlu idâresine kızgın olan halk, Şahruh'un bölgeye bıraktığı Ali Bey'e de itibar etmiyordu. Böylece halk, Timurlu idâresine yüz çevirerek Kara-Koyunlulara meyl etmeye başladılar. Öte yandan Kara Yusuf'un ölümüyle onun yerine geçmek isteyen İspend, ordusunu Tebriz'e gönderdi ve mukavemet edemeyeceğini anlayan Ali Bey de şehirden kaçarak babasının yanına, Diyarbakır'a gitti.⁶⁹¹ Ali Bey'in kaçmasıyla İspend, Tebriz'e hâkim oldu ve ardından Alıncak Kalesi'ni de kendi tasarrufuna geçirdi.⁶⁹² Bu arada Eleşkirt yenilgisinin ardından Erbil, Musul ve Kerkük bölgesine kaçan İskender, adı geçen coğrafyalarda birçok sıkıntı yaşadıkdan sonra İspend'in Azerbaycan'a hâkim olmasına ve bölgede güçlenmesine karşılık harekete geçerek Tebriz'e geldi. Karşı koyamayacağını anlayan İspend, şehirden kaçarak Avnik Kalesi'ne sığındı. Tebriz'i İspend'in elinden kolayca alan İskender ardından 1422 baharında buradan hareketle Sökmenâbâd'a geldi. Buradayken, hâkimi olduğu ülkesinden Akkoyunlular tarafından çıkarılan Çemişkezek hâkimi Şeyh Hasan gelerek İskender'i, Diyarbakır'a yürümesi konusunda tahrik etti. İskender de bu teklife sıcak bakarak önce Bingöl'e gelip burada avlandı. Ardından Bitlis, Ahlat, Van ve Vustan hâkimlerini esir ederek Bitlis'e geldi. Kaleyi savunan Mihmad teslim olmayınca İskender, esir edilmiş olan Emir Şemseddîn'in adamlarından bazılarını öldürttü ve Bitlis ve çevresinin hâkimiyetini ele geçirdi. Esasında İskender'in bu bölgelerdeki emir ve hâkimleri cezalandırmasının sebebi, kendisine karşı muhalif davranmaları ve Şahruh'a bağlılıklarını bildirerek kendisine yardıma gitmemeleriydi. Bundan hareketle İskender, bir yıl sonra, 1423 yılında, tekrar Van Gölü havzasına

⁶⁹¹ Ali Bey, babasının yanına Diyarbakır'a giderken yolda Karkun Dere'de Kürtlerin saldırısına uğramış, ancak kurtulmayı başararak Diyarbakır'a varmıştır. Bk. Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 65.

⁶⁹² Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 65; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 145; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 633; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 124; İlhan Erdem, "Ak-Koyunlu Devletinin Kurucusu Kara-Yülük Osman Beyin Hayatı ve Faaliyetleri (?-1435)", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 34/1.2, Ankara 1990, 105.

gelerek Ahlat'ı kuşattı ve Şahruh'a bağlılığını bildiren Emir Şemseddîn'in kale önünde boynunu vurdurdu. Ardından Van-Hakkâri hâkimi olan Melik İzzeddîn Şîr'in oğlu Melik Ahmed'in üzerine giderek kaleyi kuşatamasa da onu esir edip Tebriz'e döndü. Bir yıl burada kalan İskender, Alıncak Kalesi'nde esir olan Melik Ahmed'i öldürdü ve tekrar Van'a hareket ederek şehri ele geçirip Melik Ahmed'in oğullarından Yâr Ali'ye verdi. Böylece İskender'in Van Gölü havzasında Timurlu Devleti'ne bağlılığını bildiren Türkmen emirlerini cezalandırması, Şahruh'un ikinci Azerbaycan seferine karar vermesinde önemli bir etken olacaktı.⁶⁹³

Kara-Koyunlu emirlerinden olan Delü Ahmed'in 1422 yılının Ağustos-Eylül aylarında Sultaniye şehri yakınlarına gelerek bölge halkının hayvanlarına el koyup Tebriz'e doğru sürmesi meselesi de Şahruh'un ikinci Azerbaycan seferine çıkmasında etkili oldu. Bu olaydan bir süre sonra bu defa Delü Ahmed, Sultaniye'yi almak üzere şehre yürüdü. Ancak Rey hâkimi Emir İlyas Hâce, ordusuyla karşısına çıkarak muharebe etti ve birçok askeri esir edilen Delü Ahmed bölgeden kaçarak geri dönmek zorunda kaldı. Esasında Şahruh, başta İskender olmak üzere Türkmenlerin sürekli olarak huzursuzluk çıkaracaklarını ve rahat durmayacaklarını bildiği için ihtiyatlı davranmak suretiyle muharebeden bir ay kadar önce Emir Yusuf Hâce ve Emir Seyyidi'yi 3000 süvariyle Emir İlyas Hâce'nin yanına göndermişti. 1423 yılının Mayıs-Haziran aylarında da Emir Hızır Hoca ve Hâce Berdî'yi bir orduyla Rey taraflarına gönderdi.⁶⁹⁴

Türkmenlerin bu saldırılarına karşın Şahruh'un bu olaylarla gerektiği kadar ilgilenmemesi onları daha fazla cesaretlendirmiştir. Öyle ki, Azerbaycan'dan vazgeçmek gibi bir niyeti olmayan İskender, 1428 yılının başlarında kalabalık bir orduyla Sultaniye'ye geldi. Sultaniye'nin yanı sıra Kazvin, Ebher ve Zencan'ın da hâkimi olan Emir İlyas Hâce'nin oğlu Emir Yusuf Hâce, Türkmenlere karşı koymaya çalışsa da bir sonuç alamadı ve İskender tarafından esir edildi.⁶⁹⁵ Emir Hoca Yusuf'un

⁶⁹³ Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 124-127; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 108; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 140; Sümer, "Kara-Koyunlular", 301; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 104-105.

⁶⁹⁴ Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, 815, 865, 867-868; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 253; Sümer, "Kara-Koyunlular", 301; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 110.

⁶⁹⁵ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 263; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 389-390; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1162; Sümer, "Kara-Koyunlular", 301.

tüm çabalarına rağmen şehirdeki bazı kişiler⁶⁹⁶ Türkmenlerle anlaşarak kaleyi teslim ettiler. Şehrin ve kalenin tahrip edilmesinden sonra İskender, Emir Hoca Yusuf'u yanında götürdü ve Sultaniye şehrinin idâresine kendi adamlarından olan Abdül'ü bıraktı. Türkmenler bunlarla da yetinmeyerek Timurlu Devleti'nin bölgedeki vasalı olan Şirvanşahlar üzerine de akınlar yaptılar. Bu akınlar sayesinde Şamahı ve etrafını ordusuna yağmalatan İskender ardından buradan hareketle Tebriz'e döndü.⁶⁹⁷

İskender'in kardeşi Cihanşah'ın Şahruh'a yüz çevirmesi de bu seferin sebepleri arasında gösterilebilir. Kardeşi İskender ile arası açılan Cihanşah, 1427 yılında İskender'in Gürcü topraklarında olduğu sırada Tebriz'e geldi. Durumdan haberdâr olan İskender derhal Tebriz'e hareket etti. Kardeşine karşı mukavemet gösteremeyeceğini anlayan Cihanşah, Rey'e gelerek Şahruh'a elçiler gönderdi ve bağlılığını bildirdi. Şahruh da, Kara-Koyunlu beyinin bu itaatini kabul ederek ona Kazvin ve Rey'in idâresini verdi. Ancak Kazvin'e gelen Cihanşah, bir süre sonra bölgenin hâkimini öldürerek halkın da mallarını yağmaladıktan sonra ağabeyi olan İskender'in yanına kaçtı. Bunun üzerine Şahruh, bazı emirleri Emir Ferman Şeyh ve Emir Yusuf Hâce'nin yanına gönderdi. Ayrıca İbrahim Cakû, Emir Çakmâk ve Baba Hacı da kalabalık bir orduyla Kazvin'e gittiler. Şehirde Cihanşah'ı bulamayan bu emirler, Sultaniye şehrine gelerek kaleye çok miktarda tahıl depoladılar ve Cihanşah'ın Tarum'a kaçtığını öğrenince de geri döndüler.⁶⁹⁸

Yukarıda sayılan tüm bu sebepler neticesinde Şahruh, Azerbaycan'a ikinci bir yürüyüş yapmak amacıyla sefer öncesi hazırlıklarına başladı. Ordunun toplanması için Türkistan, Mâverâünnehir, Bedehşan, Hatlan, Kunduz, Belh, Şuburgan, Merv, Mahan, Kabil, Zabil, Sistan, Harezmi ve Horasan'ın tamamı, Mazanderân, Fars, Irak, Kirman ve İsfahan'a fermanlar göndertti. Böylece bu ferman gereğince ordu toplanmaya başladı. Şahruh'un emriyle Mirza Baysungur, Şeyh Lokman Barlas ve Alike Kükeltaş önden

⁶⁹⁶ Rumlu'ya göre Sultaniye kuşatması devam ederken Hoca Yusuf'un adamlarından olan Babus adlı kişi şehri Türkmenlere teslim etmiştir. Bk. Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 196.

⁶⁹⁷ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 91; Geyikoğlu, "Kara Koyunlular'ın Van-Gölü Çevresindeki Faaliyetleri", 219.

⁶⁹⁸ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 90; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 618; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 191, 195; Yınanç, "Cihanşah", 173; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah*, 109;

hareket ettiler. Şahruh ise ordusuyla birlikte 10 Nisan 1429 yılında Herat'tan ayrılarak ikinci Azerbaycan seferi için yola koyuldu.⁶⁹⁹

3.1.4.2. Azerbaycan'a Yürüyüş ve Selmas Savaşı

Daha önceki seferlerinde olduğu gibi Şahruh, bu seferinde de yolu üzerinde bulunan türbeleri ziyaret edip miskin ve fukaralara sadakalar dağıtarak yoluna devam etti. 19 Nisan günü Cam'a gelerek Ahmed-i Câmî'nin⁷⁰⁰ kabrini ziyaretle sadakalar dağıttı. 26 Nisan günü Nişabur'a gelip o diyarın şeyhlerinden medet istedikten sonra 2 Mayıs günü Bahrabâd'a geldi ve Şeyh Saadeddîn Hemevî'nin⁷⁰¹ kabrini ziyaret etti. 14 Mayıs günü Bistam ve Harakan'a gelerek sırasıyla Şeyh Bayezid-i Bestâmî⁷⁰² ve Şeyh Ebû'l-Hasân-ı Harakânî'nin kabirlerini ziyaret edip sadakalar dağıttı. 17 Mayıs günü ordusuyla Damgan'a gelip burada konakladı ve 22 Mayıs günü Simnan'a gelerek Şeyh Rükneddîn Alaüddevle Simnânî'nin⁷⁰³ kabrini ziyaret etti. 7 Haziran günü Rey'e gelen Şahruh, burada da Seyyîd Abdülazim, Şeyh İbrahim Has ve İmam Muhammed Şeybânî'nin kabirlerini ziyaret etti. Rey şehrini birkaç günlüğüne saltanat dâiresinin merkezi yaparak ordunun toplanması için burayı toplanma yeri olarak belirledi. Rey'de bulunan orduya etraf memleketlerden gelen orduların da katılımı ile 100.000 kişilik bir ordu teşkil edildi. Öyle ki, Mirza İbrahim Sultan ordusuyla Fars bölgesinden; Mirza Rüstem İsfahan'dan; Emir Çakmâk Yezd'den; Emir Tarhan Eberkûh'tan; Emir Kanaşîrî'n Kirman'dan gelerek orduya katıldılar. Bu katılımlarla ordu, Rey'den çıkarak 25 Haziran'da Sultaniye'ye geldi. Şahruh'un gelişini duyan Delü Ahmed ve Abdül, şehri derhal boşaltarak Tebriz'e kaçtılar. Böylece Sultaniye Kalesi, muharebe

⁶⁹⁹ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 390; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 196.

⁷⁰⁰ 1049 yılında doğan ve Horasan bölgesi erenlerinden olan Ahmed-i Câmî hakkında daha geniş bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Câmî, Ahmed-i Nâmekî", *DİA*, 7, İstanbul 1993, 99-100; A. S. Beveridge, "Câmî", *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 15; V. F. Büchner, "Türbet-i Şeyh-Câm", *İA*, XII/2, MEB Yay., Eskişehir 2001, 140.

⁷⁰¹ Kübrevî şeyhlerinden olup daha geniş bilgi için bk. H. Landolt, "Sa'd al-Dîn al-Hammû'î", *EP*, VIII, Leiden 1995, 703-704; Reşat Öngören, "Sa'deddîn-i Hammûye", *DİA*, 35, İstanbul 2008, 389-391.

⁷⁰² İslâm tarihinin ilk büyük mutasavvıflarından olup daha geniş bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Bâyezîd-i Bistâmî", *DİA*, 5, İstanbul 1992, 238-241; R. A. Nicholson, "Bayezid", *İA*, II, MEB Yay., Eskişehir 2001, 398-400; Mehmet Hakan Alaşan, *Melâmetîler: Horasan Erenleri: Abdalân-ı Rûm, Bacıyân-ı Rûm, Gazîyân-ı Rûm, Ahiyân-ı Rûm*, Karakutlu Yay., İstanbul 2006, 142,146.

⁷⁰³ 1261 yılında, İlhanlılar zamanında yaşamış olan Şeyh Rükneddîn Alaüddevle Simnânî, devrin en büyük âlim ve şâirlerindendir. Ayrıca Rükniyye tarikatının da kurucusudur. Alaüddevle Simnânî hakkında daha geniş bilgi için bk. N. Nazif Şahinoğlu, "Alâüddevle-i Simnânî", *DİA*, 2, İstanbul 1989, 345-347.

yaşanmadan kolayca ele geçirildi ve Şahruh, ordusuyla Ramazan bayramını burada geçirip bayram münasebetiyle yemekler verdi. Ardından etraf memleketlerden ordusuna katılanlara toylar vererek mertebelerine göre hil'atlar ve türlü hediyeler verdi.⁷⁰⁴ Bu arada Şahruh, Sultaniye Kalesi'nin yeniden onarılmasını, ahalinin yeniden kendi yerlerine dönmelerini istedi. Tebriz'e hareketinden önce de Sultaniye idâresini de Sistan hâkimi İskender'e bıraktı.⁷⁰⁵

Sultaniye'yi Kara-Koyunluların elinden alan Şahruh, daha sonra yönünü Tebriz'e çevirdi. İskender, Timurlu ordusunun Tebriz'e gelmekte olduğu haberini alınca kaçarak Alıncak Kalesi'ne doğru hareket etti. Şahruh da bu sırada önden Hoca Muizzeddîn Melik-i Simnânî'yi bir grup askerle Tebriz'i ele geçirmek için gönderdi.⁷⁰⁶ 2 Ağustos 1429 tarihinde Şenb-i Gazan'a gelen Şahruh, Kara-Koyunlu ordusunun da hareket güzergâhını göz önünde bulundurarak orduyla birlikte buradan hareketle Hoy üzerinden Selmas'a doğru geldi. Semerkandî'ye göre Timurlu ordusu o kadar kalabalıktı ki, askerlerin bulunduğu alan birkaç fersahlık alanı kaplıyordu. Türkmenlerin ordusunun da Selmas'ta harp için saf tuttuğunu gören Şahruh, savaş tertibi ve nizâmını uygulamaya koydu. Merkezde yine kendisi bulunuyordu. Ordunun sağ kolu Fars ordularıyla Mirza İbrahim Sultan'daydı. Sol kolda Mirza Baysungur bulunuyordu. Mirza Muhammed Cuki ise birkaç bin kişilik kılıç kullanmada yetenekli askerlerle ihtiyat kuvvetlerinin başındaydı. 50.000 kişilik⁷⁰⁷ Kara-Koyunlu ordusunda ise merkezde İskender olmak üzere ordunun sağ ve sol kolları kardeşlerindeydi.⁷⁰⁸

Selmas Savaşı 17 Eylül 1429'da iki ordunun vuruşmasıyla başladı. O gün, Şahruh namaz kılarak Allah'tan zafer niyâz etti. Ordunun sağında bulunan Mirza İbrahim Sultan, Kara-Koyunlu ordusunun sol kolunu kumanda eden Cihanşah'a saldırdı. Cihanşah da müdafaa için öne atıldı. Ancak Cihanşah'ın, Mirza İbrahim Sultan'a karşı sol kolda zayıf kalması üzerine İskender, o kola yardıma koştu. Savaşta bizzat kılıç sallayan İskender'in kahramanlıkları, Timurlu tarihçilerinden bile övgü almıştır. Bu

⁷⁰⁴ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 273-274; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 390-393; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 618; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 320.

⁷⁰⁵ Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 91.

⁷⁰⁶ Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 91.

⁷⁰⁷ Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 92.

⁷⁰⁸ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 393-395; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1163; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 618-619; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 320-321; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 197.

sayede Türkmenler, tekrar toparlandılar. Ordular, o gün bir dakika bile durmaksızın muharebe ettiler. Ertesi gün sabah olunca tekrar saf tutup savaşmaya başladılar. O gün Mirza Baysungur, Türkmenlerin zafere ulaşmaları an meselesiyken sol kolda oldukça başarılı bir muharebe ile karşılık verdi. Ancak Türkmenler, muharebede daha dirâyetli ve istekli görünüyordular. Mirza Baysungur'un yaptığı muharebede her iki taraftan da oldukça asker öldü.⁷⁰⁹

Savaşın son günü olan üçüncü gün, namaz için taharethâneler kuruldu. Şahruh burada abdest alıp namaz kıldıktan sonra dua ve niyazda bulundu. Ardından ihtiyat birliklerini öne sürdü. İhtiyat birlikleri, hangi kolda zaaf varsa oraya gönderilerek kalabalık bir orduyla saldırdılar. Bunun neticesinde de Türkmen ordusu bozularak kaçmaya başladı. Türkmenleri hezimete uğratan Şahruh, etraf memleketlere fetihnâmeler gönderilmesini emretti.⁷¹⁰ Öte yandan savaşın sonunda Türkmenlere oldukça öfkelenmiş olmalı ki, onların hayvan ve çadırlarını yağmalattıktan sonra askerlerden her birinin iki Türkmen başı getirmesini emretti. Bu sırada Türkmen emirlerinden olan Emir Baydu Türkman, daha önce esir edilmiş olan Emir Hoca Yusuf'u serbest bırakarak Şahruh'a getirdi. Emir Hoca Yusuf ve diğer bazı emirlerin ricası üzerine Şahruh, Emir Baydu Türkman'ı affederek canını bağışladı.⁷¹¹

Kaçan Türkmen birliklerinin takibi için Şahruh, Mirza Muhammed Cuki'yi görevlendirdi. Takibe koyulan Mirza Muhammed Cuki, Türkmenleri Erzurum-Muş sahrasına kadar kovaladıysa da İskender'i yakalamayı başaramadı.⁷¹²

Selmas savaşından zaferle ayrılan Şahruh, ordusuyla birlikte 7 Ekim 1429⁷¹³ yılında Selmas'tan ayrılarak Nahcıvan yolundan Alıncak Kalesi'ne doğru hareket etti. Kalenin etrafının sarılması üzerine, kale halkı hayret ve korkuya kapıldılar. Sümer'e göre kalenin içerisinde İskender'in zevceleri ve bazı oğulları da vardı. Birçok ağır hediye karşılığında Şahruh, kalenin kuşatmasını kaldırdı ve 11 Ekim'de Nahcıvan

⁷⁰⁹ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 396-401; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 619; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 321; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 197-198.

⁷¹⁰ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 402; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 619.

⁷¹¹ Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 92.

⁷¹² Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 402; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 619; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 329-330; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 199.

⁷¹³ Mîrhând, bu tarihi 5 Ekim olarak vermiştir. Bk. Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1163.

tarafından İmrudluk'a doğru hareket etti. 17 Kasım'da Şahruh, kışlak Karabağ'a gelerek kışı geçirmek üzere konakladı.⁷¹⁴

Şahruh Karabağ'da kışlarken bu sırada Kara Yusuf'un en küçük oğlu olan Ebu Said gelerek itaatini bildirdi. Şahruh da onu oldukça iyi karşılayarak kendisine Azerbaycan idâresini verdi. Azerbaycan yönetimine Ebu Said'i getirmekle Şahruh, diğer Türkmen liderlerinin de gelerek itaatlerini bildirmelerini ümit ediyordu. Şahruh ayrıca Ebu Said'e nasihatlerde bulunarak itaatten ayrılmaması konusunda uyarılarda bulundu.⁷¹⁵ El-Hüseynî ve Rumlu'ya göre Şahruh, Karabağ'dan henüz ayrılmadan ordusuyla Derbend'e yöneldi. Derbend hâkimi olan Emir İsfendiyâr-ı Derbendî, korkusundan kaçarak Deşt-i Kıpçak'a gitti. Şahruh, Derbend'in idâresini Şirvanşah Şeyh Halilullah'a verdi ve o, buraya kendi adamlarını görevlendirdi. Böylece Derbend toprakları da Timurlu hâkimiyeti altına alınmış oldu. Şahruh, Derbend'in alınmasından sonra Tiflis'e yöneldi. Ancak Tiflis'ten armağanlar ve hediyeler gelince şehre girmekten vazgeçti.⁷¹⁶

Şahruh'un İskender'i Selmas ovasında bozguna uğratması ile Anadolu ve Mısır kapıları Timurlulara açılmış oldu. Ancak Şahruh'un daha fazla ilerlemeyerek Karabağ'dan Horasan'a dönüş sinyalleri vermesi, her iki devleti de rahatlatan bir durum oldu.⁷¹⁷ Nitekim Şahruh, 5 Mayıs 1430 tarihinde kışlak Karabağ'dan ayrılarak 6 Mayıs günü Aras'ı geçti. Bu sırada Mirza Baysungur, 25 Mayıs günü Tebriz'e gelerek Türkmenlere hırsından ötürü burada bulunan Türkmen imâretlerini harap etti. Bu durum, Timurlu siyasetinde olmayan bir durumdu. Öyle ki, her ne kadar yıkılan Türkmen imârethâneleri olsa da Timur'dan itibaren Azerbaycan toprakları, Timurlu topraklarından sayılmış ve tahribattan sürekli uzak durulmuştu. Dolayısıyla Mirza Baysungur'un bu tahripkâr davranışlarını Timurlu politikası haricinde bir davranış

⁷¹⁴ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 265; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 405-406; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1163; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 619.

⁷¹⁵ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 265; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 406; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 93; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1163; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 619; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 199; Âkâsî, *Târîh-i Hoy*, 94; Zeki Velidi Togan, "Büyük Türk Hükümdarı Şahruh", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, III/3-4, 1949, 521; Minorsky, "Tebriz", 88; Sümer, "Kara-Koyunlular", 302; Mükrimin H. Yınanç, "Cihan-Şah", *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 174; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 13; Reisniyâ, *Târîh-i Umûmî Muntakâ-i Şîrvân*, 121.

⁷¹⁶ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 92; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 200.

⁷¹⁷ Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 145.

olarak görmek mümkündür. Mirza Baysungur, daha sonra Ucan'da Şahruh'a katıldı ve Şahruh, buradan hareketle 30 Mayıs'ta Sultaniye'ye geldi. Ordu, bayramı burada geçirdi. Bu sırada Mirza İbrahim Sultan, Mirza Rüstem, Emir Kanaşîrîn, Emir Çakmâk ve diğer emirlerin kendi memleketlerine dönmelerine izin verildi. Mirza Baysungur önden gönderildi ve Sayınkale'den hareketle 9 gün sonra Mirza, 28 Ağustos'ta Herat'a geldi. Şahruh ise ordusuyla Sultaniye'den ayrılarak yol boyunca Rey, Simnan, Damgan, Bistam ve Nişabur'daki âlimleri ve türbeleri ziyaretle 26 Eylül 1430 tarihinde Herat'a geldi.⁷¹⁸

Şahruh, Azerbaycan'a bu ikinci seferinden sonra oldukça fazla Türkmen il ve ulusundan olan hâneyi Herat'a göç ettirdi. Semerkandî'ye göre bu Türkmenlerin göçürülmesinin nedeni başıboş, fitne ve isyancı olmalarıydı. Göçürülen hânelerinin kaydını tutmak amacıyla Seyyîd Gıyâseddîn Yezdî görevlendirildi ve onun kaydına göre göçürülen hâne sayısı 10.000'den fazlaydı.⁷¹⁹

3.1.5. Şahruh'un Üçüncü Azerbaycan Seferi

3.1.5.1. Seferin Sebepleri ve Sefer Öncesi Yapılan Hazırlıklar

Kara-Koyunlu Ebu Said'in Karabağ'a gelerek Şahruh'a itaatini bildirdiğini ve bunun neticesinde de Şahruh'un, kendisine Azerbaycan idâresini verdiğini söylemiştik. Ancak Şahruh'un bölgeden ayrılmasından birkaç ay sonra 1431-1432'de Irak ve Azerbaycan tarafından gelen elçiler, İskender'in bölgeye gelerek Ebu Said'i öldürdüğünü, bölgede Türkmenlerin halka zulmettiklerini bildirdiler.⁷²⁰ Gerçekten de Ebu Said, Tebriz'de tahta oturduktan sonra Emir Bistam'ın oğlu olan Emir Bayezid ile işbirliği yaparak güç kazandı. Ancak İskender'in Tebriz'e gelmesiyle birlikte karşısına çıkan Ebu Said, İskender tarafından yenilgiye uğratıldı.⁷²¹ Böylece Azerbaycan

⁷¹⁸ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 265-266; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 408-416.

⁷¹⁹ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 423; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 112.

⁷²⁰ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 270; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 420; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 621; Abbâs Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk Beyne'l-İhtilâleyn*, III, Bağdat 1939, 101; Sümer, "Kara-Koyunlular", 302; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 149; Aka, *Timur ve Devleti*, 70; Reisniyâ, *Târîh-i Umûmî Mıntıkâ-i Şîrvân*, 122; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 182.

⁷²¹ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 93.

idâresinin kendi tâyin ettiği Ebu Said'in elinden alınması ve İskender'in bölgede yağma ve zulümde bulunması, Şahruh'un bu sefere çıkma sebeplerinden biri oldu.

Seferin bir başka sebebi de Yâr Ali meselesi oldu. O sıralarda Van hâkimliğine getirilmiş olan Yâr Ali, Müslüman ve Hristiyan halka çok ağır vergiler yüklemiş, ahali de durumdan rahatsız olarak İskender'in yanına gelip onu şikâyet etmişlerdi. Bu duruma öfkelenen İskender, oğlunu yanına çağırarak nasihatte bulunmak istedi. Ancak Yâr Ali, babasının öfkesinden korktuğu için yanına gitmeyerek Şirvanşah Şeyh Halilullah'a sığındı.⁷²² Bu durum Şeyh Halilullah'ın hiç de hoşnut olduğu bir durum değildi. Öyle ki, daha önce de belirttiğimiz gibi, babası gibi kendisi de Timurlu hâkimiyetini kabul etmiş bulunan Şeyh Halilullah, Mirza Ebubekir'in kızıyla da evlilik yapmış ve Timurlu hâkimiyetini tamamen benimsemişti. Dolayısıyla Kara-Koyunlu ve Timurlu mücadelesinin ortasına kalmak onun ümit ettiği bir durum değildi. Ancak Şeyh Halilullah, İskender'in düşmanlığını kazanmayı da göze alarak Yâr Ali'yi esir edip deniz yolu ile Herat'a gönderdi. Şahruh, Yâr Ali'ye oldukça iyi davrandı ve o, mirzalarla birlikte eğitim aldığı gibi onlarla birlikte aynı muameleyi görmeye başladı. Ancak daha önce de bahsettiğimiz, Şahruh tarafından Azerbaycan'dan göçürülüp Herat'a getirilen Türkmenlerin devamlı olarak Yâr Ali'yi kullanmak amacıyla sahiplenmek istemeleri, Şahruh adına ciddi bir durum teşkil etmekteydi. Semerkandî'ye göre bu göçürülen 10.000 hâne, fitne çıkarmak amacıyla Yâr Ali'nin etrafında toplanıyordu. Dolayısıyla Şahruh, Yâr Ali'nin bir isyan ile kendisine muhalefet edebileceği düşüncesindeydi. Bu sebebin yanı sıra Şahruh'u kızdıran bir durum da mancınık atışlarının denendiği, şehrin kuzey tarafında talim bölgesi olan Badili Dağı'nda, Üstad Ferec'in yaptığı 400 men ağırlıktaki taşı atabilen mancınığı görmek için Şahruh'un buraya geldiği an yaşandı. Yüksek bir tepeden bu atışları izleyen Şahruh'u şaşırtan ve öfkelenen bir olay yaşandı. Yâr Ali oldukça yakışıklı, latif görümlü biriydi. Şahruh, seyir halindeyken birden Yâr Ali oraya geldi. Halkın da atışları izlediği bu anda Yar Ali'nin gelmesiyle halk, atışları izlemeyi bırakıp Yâr Ali'yi görmek için yanına varmaya çalıştılar ve onu seyretmeye başladılar. Bu duruma

⁷²² Metsopski, *Timurlenk*, 37; Minorsky, *A History of Sharvan and Darband*, 137; Sümer, "Kara-Koyunlular", 302; Aka, *Timur ve Devleti*, 70; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 182; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 124; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 113.

öfkelenen Şahruh, onun bağlanmasını emretti ve diğer gün de Semerkand'a götürülmesini istedi.⁷²³

Şeyh Halilullah'ın Yâr Ali'yi, İskender'e teslim etmemesi ve Herat'a yollaması, topraklarının Türkmenler tarafından talan edilmesine neden oldu. İskender, 1432-1433 yılı başlarında Şirvan'a kalabalık bir ordu gönderdi. Şeyh Halilullah, Türkmen ordusu karşısında karşı koyamayarak Şirvan'dan kaçtı. Şirvan'ın büyük bir kısmı Türkmenlerin eline geçti ve bir yıl boyunca Türkmenler, burada talanda bulunarak Şirvan'ın güven ve emniyetine son verdiler.⁷²⁴ Şeyh Halilullah ise kaçarak Mahmudâbâd'a geldi ve buradan Halık Berdi adlı kişiyi Şahruh'a elçi olarak gönderdi. 22 Eylül 1434'te Şahruh'un katına gelen bu kişi ile Şeyh Halilullah, İskender'in bütün Azerbaycan vilâyetlerine girip oralara hâkim olduğu ve Şirvan'ı almaya kastettiği haberini gönderdi. Ayrıca İskender'in şimdi kale ve şehirleri tahrip etmekle ve halka zulmetmekle meşgul olduğu haberini ilettiler. Yine şayet yardım edilir ve Şirvan bölgesi kurtarılırsa Şahruh'un, devletinin büyüüp daha itibarlı olmasını sağlayacağını bildirdi.⁷²⁵ Şeyh Halilullah, bu olaydan Ak-Koyunlu Kara Yülük Osman'ı da haberdâr etti. Şeyh Halilullah'ın Kara Yülük Osman'a gönderdiği elçi, Halık Berdi'den önce gitti. Bu haber üzerine harekete geçen Kara Yülük Osman, Erzurum ve Azerbaycan tarafına yöneldi. Erzurum'da İskender adına bölgenin hâkimliğinde bulunan Duharlu Pîr Ahmed'den Erzurum'u alarak buranın yönetimini Emirzâde Şeyh Hasan Bey'e verdi. Ardından Mihter Bayezid'i, Şeyh Halilullah'ın elçisiyle Gürcistan ve Gilan sahil yolu ile Şahruh'a

⁷²³ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 271; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 423; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 203; Sümer, "Kara-Koyunlular", 302; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 149-150; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Muntakâ-i Şirvân*, 122.

⁷²⁴ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 75; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 204; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, III, 101; Sümer, "Kara-Koyunlular", 302; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 182; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 124; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Muntakâ-i Şirvân*, 122; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 114.

⁷²⁵ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 278; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 446; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 75; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1166; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 623-624; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 211; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 182; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Muntakâ-i Şirvân*, 122; Sâlihî-Gulîzâde, "Berresi-ye Revâbet-i Hâricî Şirvânşâhân-ı Derbendî", 72; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 124; Metzoplu Toma'ya göre Şeyh Halilullah bizzat kendisi Şahruh'un huzuruna geldi. Şeyh Halilullah, kadıları ve müderrisleri yanında olduğu halde Şahruh'un yanına gelerek başlarına toprak serpip yakalarını yırttılar ve İskender'in bölgede yaptığı yağma ve yıkımları anlattılar. Bu haberlere öfkelenen Şahruh da bir meşveret meclisi toplayarak Azerbaycan seferi kararı aldı. Bk. Metsopski, *Timurlenk*, 38.

gönderip Erzurum'un fethinden, Azerbaycan'ın bazı vilâyetlerinin tahribinden ve kendisinin Azerbaycan'a yöneldiğinden haberdâr etti.⁷²⁶

Öte yandan Memlûklü Devleti'nin, Timurlu Devleti'nin vasalı konumunda bulunan Ak-Koyunluların merkezi olan Diyarbakır'ı ve Urfa'yı kuşatmaları da bu seferin sebeplerindendi. 28 Mayıs 1433 yılında Diyarbakır'a gelen Memlûklü ordusu şehri kuşattı. Timurlu ordusuna sürekli olarak bağlı kalan Kara Yülük'ün yardıma ihtiyacı duyması da Şahruh'un bu sefere çıkmasında etkili oldu.⁷²⁷

Tüm bu sefer sebebi sayılacak siyasî gelişmeler karşısında Şahruh, her ne kadar Azerbaycan'a üçüncü defa sefere çıkma kararı olsa da, emir ve beyler bu sefere hiç sıcak bakmıyorlardı. Onlara göre Mirza Baysungur'un ölmesinden ötürü askerlerin savaş kabiliyetleri azalmış ve askerlerin takati kalmamıştı. Seferden vazgeçilmesi için emirler uğraşsa da Şahruh sefere karar vermişti. Ayrıca Emir Celâleddîn Firûzşah'ın, Şahruh'u bir köşeye çekip bu seferin mutlaka yapılması gerektiği yönündeki telkinleri de seferin yapılmasında etkili oldu.⁷²⁸

Azerbaycan'a üçüncü sefer için karar veren Şahruh, orduya hareket için gerekli hazırlıkların yapılması emrini verdi. Ayrıca Kaşgar, Türkistan, Mâverâünnehir bölgesinin tamamı, Hatlan, Kunduz, Şuburgan, Horasan bölgesinin tamamı, Kandahar, Kabil, Kaznin, Hindistan, Sistan memleketleri, Harezmi, Mazanderân, Irak, Fars, Şiraz, Kirman ve İsfahan'dan gelecek orduların belirlenen yerde toplanması emrini verdi. Herat hükümetini Emir Ferman Şeyh'e, dîvân emvâlinin zaptı işini de Alaaddîn Ali Şikâni'ye veren Şahruh, ordusuyla 5 Kasım 1434'te hareket etti. Her menzilde türbeleri ve dîn adamlarını ziyaret ederek Rey'e doğru yöneldi. Rey'e gelen Timurlu ordusunun önünde filler de yer alıyordu. Kışın bastırması üzerine beylerin de telkiniyle daha fazla ilerlemeyerek Rey'de kışlamak üzere karar alındı ve Şahruh, askerlere gerekli

⁷²⁶ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 75-76; Woods, *Akkoyunlular*, 95; Beygu, *Erzurum*, 79; Mükrimin H. Yınanç, "Erzurum", *İA*, IV, MEB Yay., Eskişehir 2001, 351; Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete*, 106-107; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 182-183; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 125; Erdem, "Osman Beyin Hayatı ve Faaliyetleri", 107; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 114.

⁷²⁷ Woods, *Akkoyunlular*, 94; Mükrimin Halil Yınanç, "Diyarbakır", *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 622; Nejat Göyünç, "Diyarbakır", *DİA*, 9, İstanbul 1994, 466; Memlûkler'in Diyarbakır'ı kuşatmaları ve Kara Yülük Osman'ın Memlûkler'e muti olması ile ilgili daha geniş bilgi için bk. İbni Tagrıberdi, *En-Nüccümü'z-Zâhire*, 477-483.

⁷²⁸ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 447; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1166; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 624.

hazırlıkların yapılmasını emretti. Bu sırada Mazanderân'dan Emir Murtaza'nın torunu, Rüstemdâr'dan Emir Keyûmers, Hemedân ve Dergûzin'den Emir Baba Hacı, Kum'dan Emir Yusuf Hâce, İsfahan'dan Emir Hâdşah, Yezd'den Emir Çakmâk, Kirman'dan Emir Kanaşîrîn ve Eberkûh'tan Emir Tarhan gelerek orduya katıldılar. Mirza İbrahim Sultan ise hastalığından ötürü Emir Barlas Behlül ve bazı emirleri gönderdi.⁷²⁹ Bu sırada Kaplan Kalesi hâkimi olan Türkmen Abdülaziz, hediyelerle birlikte gelerek kalenin anahtarını teslim etti. Kağez Kunan⁷³⁰ Kalesi de alındı. 10 Temmuz 1435'te ülkesi İskender tarafından talan edilen Şeyh Halilullah ve ardından kardeşi olan Emir Ferruhzad, Şahruh'a gelerek itaatlerini bildirdiler.⁷³¹ Türkmen beyleri de birer birer gelerek itaatlerini bildirdiler. Nitekim Gazan Sultan, Câkirlu Emir Bayezid, Aka Pîrî, Seydî Ahmed Dîzek ve Yakub-i Alpagut gelerek Şahruh'a itaatlerini bildirdiler. Şahruh, bu beylerden Aka Pîrî'yi kendi emirlerinden olan Emir Çakmâk ve Emir Kanaşîrîn ile birlikte Van'da bulunan ve kardeşi İskender ile arası açılmış olan Cihanşah'ın yanına göndererek kendisini ödüllendirmek üzere yanına davet etti. Bu daveti fırsat olarak bilen Cihanşah, Rey'de bulunan Şahruh'un yanına geldi ve gayet iyi karşılandı. Kemer ve murassa kılıç ile ödüllendirilen Cihanşah'a, Şahruh, Kara-Koyunlu ülkelerini tefvîz etti.⁷³²

⁷²⁹ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 96; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 211-212; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 151.

⁷³⁰ Erdebil'e giden yol üzerinde olup Zencan'ın 14 fersah kuzeyinde bulunur. Bk. Guy Le Strange, *Doğu Hilafetinin Memleketleri*, (Haz. Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar), Yeditepe Yay., İstanbul 2015, 287.

⁷³¹ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 279; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 449; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 212; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 151-152; Ca'ferî'ye göre Türkmen Abdülaziz, Timurlu ordusunun Meyâne üzerine yürümesine karşılık Kaplan Kalesi'ni berkiterek beklemeye başladı. Timurlu ordusunun gelmesi ile her iki tarafta ok atışları ile birbirlerini yokladılar. Ertesi gün Timurlu ordusunun tamamı kaleye doğru yürüyünce Abdülaziz karşı koyamayacağını, daha ilk saldırıdan kaleyi tahrip edilmekten kurtaramayacağını anladığı için boyun eğmekten başka çaresinin olmadığına kanaat getirdi ve kefeni boynunda kaleden çıkarak âmân diledi. Şahruh, onu ve etrafındakileri bağışladı ancak kalede ne varsa alınarak orduya katıldı. Bk. Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 97.

⁷³² Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 212; Yımaç, "Cihan-Şah", 174; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler Ve Kolofonlar", 112; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 152; Geyikoğlu, "Kara Koyunlular'ın Van-Gözü Çevresindeki Faaliyetleri", 220; Kaynakların hemen hepsi bu durumdan böyle bahsederken Ca'ferî, Cihanşah'ın, Şahruh'un yanına geliş tarihinin çok sonra olduğunu yazar. Ona göre Cihanşah, Şahruh'un Rey'de bulunduğu esnada değil, daha sonraki bir süreçte, Hoy'a vardığı zaman Cihanşah, Şahruh'un huzuruna gelmiştir. Hoy'a gelen Şahruh, Emir Çakmâk ve Emir Kanaşîrîn'i görevlendirerek Van'da bulunan Cihanşah'ın üstüne gönderdi ve boyun eğmesi karşılığında yanına getirilmesini emretti. Ancak karşı koymak isterse Van Kalesi kuşatılacaktı. Emirler, Feragan köyüne vardıkları zaman, Cihanşah bu durumdan haberdâr olup Pîr Ahmed Bey adlı yakın adamını, emirleri karşılamak üzere gönderdi ve bağlılığını bildirdi. Pîr Ahmed, Timurlu emirlerini Van Kalesi yakınlarına getirdi. Bayezid'i Âyinlu, İskender'in beylerinden 8 kişi ile çıkarak itaatlerini bildirdiler. Ardından bizzat Cihanşah çıkarak bağlılık bildirdi ve daha önce de kardeşinden ayrılarak Şahruh'a muti olduğunu fakat daha sonra tekrar kardeşine katılarak hata yaptığını söyledi. Timurlu emirleriyle birlikte karargâha

Şahruh, kendisi Azerbaycan'a yürümeden önce Cihanşah ve bazı Türkmen emirlerini İskender'in hâkim olduğu toprakların zaptına gönderdi ve buna ek olarak oğlu Mirza Muhammed Cuki ile Şeyh Halilullah'ı da İskender'in üzerine gönderdi.⁷³³

3.1.5.2. Azerbaycan'a Yürüyüş ve İskender'in Kaçması

Kış Rey'de geçiren Şahruh, baharın gelmesi ve sefer için hazırlıkların tamamlanmasıyla ordusuyla yola koyulup Kazvin, Sultaniye⁷³⁴, Kaplan Kalesi⁷³⁵ ve Zencan'dan geçerek Ucan'a geldi. Burada etraf memleketlerin hâkimleri gelerek itaatlerini bildirdiler. Tebriz'in kadıları, eşrafları Şahruh'un huzuruna çıktılar.⁷³⁶ Bu arada hutbe ve sikke Azerbaycan'da bir kez daha Şahruh adına tazelandi ve bölgede yeniden bir refah ortamı oluştu.⁷³⁷ Bu sıralarda İskender, Şahruh'un geldiği haberini alınca Tebriz'den kaçmıştı. Şahruh Tebriz'e vardığında, etrafa İskender hakkında bilgi toplamak için haberciler gönderdi. Haberciler, İskender'in Alıncak Kalesi'ne sığındığını, çok sayıda inşâ faaliyetlerinde bulunup atları için ahırlar yaptırdığını haber edince Şahruh, Alıncak Kalesi üzerine gitmeye karar verdi. Ancak bu haberi de alan İskender, ağırlıklarını, hanım ve çocuklarını burada bırakarak Kaplan Kalesi'ne doğru kaçtı. Kaleye varınca Bayram Bey'in kızı olan hanımı Şahım ve bazı câriyelerinin yanı sıra bir başka oğlu, atlarını burada bırakıp kendi yakın adamlarıyla birlikte Anadolu'ya doğru kaçmaya başladı.⁷³⁸ İskender'in Anadolu'ya kaçmasıyla Azerbaycan, yeniden Timurlu hâkimiyeti altına alınmış oldu.

Şahruh, Tebriz'de işleri yoluna koyduktan sonra Hoy'a hareket etti. Hoy ahalisinin ilgisiz ve armağanlar sunmada gönülsüz davranmaları üzerine şehrin yağmalanmasını emretti. Kadın ve çocuklar esir edilerek ordugâha götürüldüler.

gelen Cihanşah, Şahruh tarafından tekrar güzel karşılanarak kemer, kılıç ve diğer bazı hediyelerle ödüllendirildi. Bk. Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 98-99.

⁷³³ Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 134; Yınanç, "Cihan-Şah", 174; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 152; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 183; Reisniyâ, *Târîh-i Umûmî Mıntıkâ-i Şîrvân*, 122.

⁷³⁴ Şahruh, Sultaniye'ye yaklaşınca Muhammed-i Mirem ve Hüseyin-i Tarumî gelerek orduya katıldılar. Bk. Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 96.

⁷³⁵ Şahruh, bölgeden ayrılırken Kaplan Kalesi'nin idâresini Şah İskender-i Ferahî'ye bırakmıştır. Bk. Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 97.

⁷³⁶ Ca'ferî, Tebriz'den gelen kadı ve eşrafin Şahruh'a itaatlerini bildirdikten sonra kendisinden Tebriz için âdil bir daruga istediklerini ve Şahruh'un da bunun üzerine Alaaddîn Alike'nin yakın adamlarından olan Berat Hoca Bahşî'yi Tebriz darugası yaptığını yazar. Bk. Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 97.

⁷³⁷ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 456-457.

⁷³⁸ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 97.

Ancak Hoy ileri gelenleri, şeyh ve din adamlarının, Şahruh'un yanına gelerek af dilemeleri üzerine esirler serbest bırakıldı.⁷³⁹ Ordu, Hoy'dan Karabağ'a yönelince 27 Temmuz 1435'te Türkmen beylerinden olan Bayezid Âyinlu ve ardından amcası İspend'den kaçan Şah Ali gelerek bağlılıklarını bildirdiler.⁷⁴⁰ Timurlu ordusu, Cihanşah'ın önderliğinde buradan Alıncak Kalesi'ne hareket etti. İskender'in bu kaleden kaçmadan önce yaptırdığı binalar, ordunun gelişiyile yıkıldı. Timurlu ordusu kalenin etrafını sardı ve Şahruh'un da emriyle kalenin etrafına yeni bir duvar örüldü. Ancak tüm bu çabalar sonuç vermedi.⁷⁴¹

İskender'in yakalanamaması Şahruh'un Azerbaycan hâkimiyetini gölgeliyordu. Bu yüzden ki, Şahruh, Erzurum yolundan Anadolu'ya hareket eden İskender'in yakalanması için Mirza Muhammed Cuki'yi 60.000 kişilik bir orduyla ve yanlarına Emir Yusuf Hâce, Emir Seydî, Muhammed-i Mirem ve Emir Baba Hacı'yı da katarak peşinden gitmek üzere görevlendirdi. Ayrıca Kara Yülük Osman Bey'e de haber göndererek bu emirler gelene kadar İskender'in yolunun kesilmesini emretti.⁷⁴² Buna mukâbil Kara Yülük Osman da Şahruh'a elçi göndererek kendisinin İskender'in yolunu kestiğini, şayet yardımcı kuvvet gönderilecek olursa İskender'in ele geçirilmesinin mümkün olacağı haberini ilettili.⁷⁴³ Bunun üzerine harekete geçen Mirza Muhammed Cuki, 60.000 kişilik ordusuyla İskender'in ardından yola koyuldu ve Çoban Köprüsü'ne geldi. İskender ise Kara Yülük Osman'ın yolunu kesmesi üzerine mecbur kalarak elçi gönderip babasıyla yaşanan savaşların unutulmasını ve dostluğa adım atma zamanının geldiğini, bir barış antlaşması yapılması gerektiğini ilettili. Fakat Kara Yülük Osman, bu mektuba olumsuz cevap vererek savaş için hazırlıklar yapmaya başladı. Bu cevap üzerine Karasu'yu aşırp Erzurum'un kuzeybatısında yer alan Karaz'a gelen İskender,

⁷³⁹ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 98.

⁷⁴⁰ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 280; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 457; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 154.

⁷⁴¹ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 99-100; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 154.

⁷⁴² Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 321; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 77; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1166-1167; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 212; Sümer, "Kara-Koyunlular", 302; Erdem, "Osman Beyin Hayatı ve Faaliyetleri", 107; Gürsoy Solmaz, "Akkoyunlular'ın Karakoyunlular'a Karşı Döşkaya Saldırısı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37, Erzurum 2009, 244; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 184.

⁷⁴³ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 100.

Ak-Koyunlu ordusu ile savaşa girdi.⁷⁴⁴ Savaş alanında İskender, sayıca az olmasına rağmen yiğitçe savaştı ve Kara Yülük Osman'ın öldüğü bu savaşı kazanmasını bildi. Kaçan Ak-Koyunlu birlikleri Erzurum'a girdiler ve kale kapılarını kırarak kaçmaya başladılar. Kara Yülük Osman'ın oğlu olan Şeyh Hasan Bey de şehirde çok durmadı. İskender, Karaz bölgesine giderken, Şeyh Hasan Bey de Mirza Muhammed Cuki'nin yanına hareket etti. Bu durumu fırsat bilen İskender, şehre dönerek Kara Yülük Osman'ın kabrini açıp başını gövdesinden ayırarak Mısır'a gönderdi.⁷⁴⁵

İskender, Erzurum'da fazla bir süre kalamadı. Nitekim takibe koyulan Mirza Muhammed Cuki'nin yaklaşması üzerine Osmanlı Devleti'ne sığınmak için Erzurum'dan ayrıldı. Mirza Muhammed Cuki, ordusuyla savaş alanına geldiği vakit cesetlerin çokluğunu görünce dehşete düştü. Takibin bırakılması yönündeki görüşlere öfkelenerek askerlerin hepsinin silahlanıp arkasından gelmesini emretti. İskender'in arkasından giderek Akşehir'e kadar takip edip mallarını yağmaladıysa da yakalayamadılar ve Erzincan'a geri döndüler. Bu sırada Mirza Muhammed Cuki, Erzincan'ın idâresini Kara Yülük Osman'ın oğlu olan Yakup Bey'e, Ak-kKoyunlu Ulusu idâresini de diğer oğlu Ali Bey'e verdi. Ayrıca Kara Yülük Osman'ın kızı olan Hanım'ı da nikâhına aldı. Buradan da Şahruh'un geri çağırması üzerine Karabağ'a döndü.⁷⁴⁶

Şahruh, 12 Kasım 1435'te Karabağ'a gelerek burada karargâhını kurdu ve etraftan huzuruna gelenlere hediyeler vererek gönüllerini hoş tuttu. Ardından kendi ülkelerine dönmeleri için Şeyh Halilullah'ın Şirvan'a, Ali İnak'ın Şeki'ye, Bistam oğlu Bayezid'in

⁷⁴⁴ Metzoplu Toma'ya göre, Kara Yülük'ün ordusu 20.000, İskender'in ordusu ise 3.000 kişilikti. Bk. Metsopski, *Timurlenk*, 38; Ancak Woods'a göre Ak-Koyunlu ordusu aşiretlerin çoğunun kışlaklarda olmasından ötürü İskender'in ordusuna nazaran sayıca daha az olduğunu savunmuştur. Bk. Woods, *Akkoyunlular*, 95.

⁷⁴⁵ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 321; Hadîdî, *Hadîdî Tarihi*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015, 317; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 78-80; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 212; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1167; Beygu, *Erzurum*, 79; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 183; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 135-136; Woods, *Akkoyunlular*, 95-96; Mükrimin Halil Yınanç, "Akkoyunlular", *İA*, I, MEB Yay., Eskişehir 2001, 259; Yınanç, "Erzurum", 351; Erdem, "Osman Beyin Hayatı ve Faaliyetleri", 108; Solmaz, "Akkoyunlular'ın Karakoyunlular'a Karşı Döşkaya Saldırısı", 245; Toksoy, *Karazdan Otlukbeline*, 184-185; Çakmak, "Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri", 92.

⁷⁴⁶ Metsopski, *Timurlenk*, 39; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 81-82; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1167; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 216; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 136-137; Yınanç, "Erzurum", 351; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 155; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 126.

Muğan'a, İspehbud'un Erdebil'den 6 fersah uzaklıkta bulunan Taliş'e gitmelerine izin verdi. Bu arada Şahruh, Hürmüz'ün vergilerini Karabağ'a getiren Şeyh Nureddîn Muhammed b. Şeyh Mürşidüddîn Cüneyd Kâzrûnî'yi, Osmanlı sultanı II. Murad'a elçi olarak gönderdi ve *"İskender ara ara fitne ve fesat maksatlı olarak bizim topraklarımıza geliyor. Ordumuz onun üstüne gidince de mukavemet göstermeden kaçıyor. Eğer o taraflara gelecek olursa geçmesine izin vermeyin ve bize gönderin"* mesajını gönderdi.⁷⁴⁷

3.1.5.3. Gürcülerin İtaat Altına Alınması ve Alıncak'ın Zaptı

Gürcülerin Kara-Koyunlulara bağlı olmasından ötürü bölgeyi ele geçirmek adına Şahruh tarafından daha önce Gürcistan'a gönderilmiş olan Mevlana Muhammed Deştî'yi, Gürcistan hâkimi olan Aleksandır oldukça iyi karşılamış, kendisi bâc ve haraç vermeyi kabul etmişti. Aleksandır, hatırı sayılır bir meblağ vergi olarak kendi oğlu Dimitri ile birlikte Şahruh'a gönderdi. Ancak Şahruh, onu Karabağ'daki ordugâhta esir ederek Hamza b. Muhammed Fazlullah'ı Gürcistan'a gönderdi ve Gürcülerin elinde esir bulunan Müslümanların serbest bırakılması karşılığında Dimitri'nin serbest bırakılacağı haberini gönderdi. Esir bulunan Müslümanların geri gönderilmesi üzerine Şahruh, Dimitri'ye hediyeler vererek ülkesine dönmesine izin verdi.⁷⁴⁸

Alıncak Kalesi kuşatmasının devam etmesi ve herhangi bir başarının sağlanamaması, vaktiyle Timur'u çok öfkelenirdiği gibi şimdi de Şahruh'u öfkeleniren bir konu oldu. Kuşatma devam ederken Cihanşah, Şahruh'a gelerek şayet izin verilirse bazı emirlerle Kaplan Kalesi'ne gitmek istediğini, nitekim 3 oğlunun bu kalede olduğunu, İskender'in 144 atı, av köpekleri, doğan kuşları, tüm emvâli, hanım ve çocukları ve kumalarının bu kalede olduğunu söyledi. Şahruh da bu görüşe sıcak bakarak Cihanşah'ın yanına bir miktar asker ile birlikte Emir Çakmâk, Emir Kanaşîrîn ve diğer bazı emirleri katarak Kaplan Kalesi'ne gönderdi. Kalede Bushak, Yasak gibi emirlerin yanı sıra İskender'in hanımın kardeşi olan Şah Ali, veziri Seyyîd Mahmud,

⁷⁴⁷ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 280; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 458-459; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 626; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 222; Sümer, *Kara Koyunlular*, I, 137; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 155; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah*, 118.

⁷⁴⁸ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 280-281; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 459-460; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 222; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamani*, 155.

Aydoğmuş, Seyyîd Ahmed, Azad Ahmed gibi önemli beyler ve Cihanşah'ın üç oğlu bulunuyordu. Timurlu ordusu kaleye yaklaşınca kalede bulunanlar tesli olmayıp savunmaya geçtiler. Cihanşah onlara, şayet teslim olurlarsa Şahruh'tan onlar adına şefaathçi olacağı sözünü verdi. Bu teklifin kabul edilmemesi ile vuruşma başladı. Ertesi gün de çarpışma devam etti ve netice alamayacaklarını anlayan kaledeki önde gelen beyler, meşveret yaparak İskender'in veziri olan Seyyîd Mahmud'un kardeşi Seyyîd Ahmed'i, Şahruh'un ordusunda bulunan Emir Çakmâk'ın çadırına gönderdiler. Emir Çakmâk onlara, şayet kaleden çıkacak olurlarsa âmân verileceği sözünü verdi ve kendine ait hil'atını Seyyîd Ahmed'e giydirip değerli bir Çin tabağını da hediye olmak üzere onunla Bushak'a gönderdi. Kaleye dönen Seyyîd Ahmed, Emir Çakmâk'ın sözlerini beylere anlattı ve beyler, ertesi günü kaleyi teslim etme kararı aldılar. Ertesi gün Cihanşah'ın oğulları Hasan Ali, Hüseyin Ali ve Şah Budak, Bushak, Yasak, Seyyîd Ahmed, Seyyîd Mahmud, Şah Ali, Aydoğmuş, Azab Ahmed, Şahım Hanım ve İskender'in oğlu, kaleden çıkarak Şahruh'un ordugâhına geldiler. Kaleden ele geçirilenler de ordugâha getirildi.⁷⁴⁹

Öte yandan iki aydır muhasara edilip alınamayan Alıncak Kalesi halkı, çaresiz bir haldeydi. Durum böyle iken İskender'in haremi kaleden dışarı çıkararak kalede sadece kendilerinin ve kadınların, çocuklar ve yaşlıların olduğunu, Timurlu hareminden belirlenecek hanımların kaleye gelmesiyle barışın sağlanabileceğini bildirdiler. Bunların gerçekleşmesi halinde de kaleyi teslim edebileceklerini ve Şahruh adına sikke kestirip hutbe okutabileceklerini söylediler. Şahruh, muhasaranın uzayıp gitmemesini de düşünerek bu teklife rıza gösterdi ve bu işin halledilmesi meselesini Kaplan Kalesi'ndeki barışın sağlayıcısı olan Emir Çakmâk'a verdi. Emir Çakmâk, kendi hanımı olan Mirza Baysungur'un kızı olan Fatma Biki ile Adil Elçi'yi kaleye gönderdi. İskender'in haremi, gelenleri oldukça iyi karşılayarak anlaşma yaptılar ve İskender'in haremi ile çocuğu kaleden indiler. Böylece Alıncak Kalesi de bir tehdit olmaktan çıktı ve Timurlu hâkimiyeti altına alınmış oldu.⁷⁵⁰

⁷⁴⁹ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 101-102; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 220; Yınanç, "Cihan-Şah", 174; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 117.

⁷⁵⁰ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 104-105; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 220-221; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 117.

3.1.5.4. Şahruh'un Şeyh Halilullah'a Yardımı ve Şirvan'ın Hâkimiyet Altına Alınması

Karabağ'dan Şahruh'un izni ile yurduna dönen Şeyh Halilullah, Şirvan'a vardığı an kardeşleri olan Ferruhzad, Keykubad, İshak ve Hâşim'in, Şeki hâkimi olan Ali İnak'la birleşerek isyan ettiği ve yanlarına oldukça fazla sayıda kimsenin katıldığı haberini aldı. Şeyh Halilullah bu durumda Şahruh'tan yardım istemek zorunda kaldı ve Şahruh'u bu olaydan haberdâr etti. Bunun üzerine Şahruh, Bayezid-i Katlanî, Emir Çakmâk, Seyyidî, Ali Burunduk ve diğer bazı beyleri Şeyh Halilullah'a yardım etmeleri amacıyla görevlendirerek Şirvan'a gönderdi. Şeyh İbrahim'in kardeşleri olan Keykubad, Ferruhzad, İshak ve Hâşim korkuya kapılarak Karasu Kalesi'ne çekildiler ve ara ara kaleden çıkarak Şeyh Halilullah ve ordusuyla mücadele ettiler. Şeki hâkimi Ali İnak'ın ordusuyla henüz katılmamasından ötürü olmalı ki, 20 gün süren vuruşmalardan aciz duruma düşen Keykubad ve kardeşleri, kardeşleri olan Şeyh Halilullah'a haber göndererek yardım istediler. Kalenin çevresinden bir konak çekilmeleri takdirde dışarıya çıkararak boyun eğeceklerini söylediler. Ancak Şeyh Halilullah'ın ordusu, bir konak geri çekildiği esnada Şeki hâkimi Ali İnak, 5.000 kişilik kuvvetle gelerek kardeşlerin ordusu ile birleşti. Keykubad ve diğer kardeşler, Ali İnak'ın desteğini de almasıyla savaş düzeni alarak Şeyh Halilullah'ın ordusunun karşısına kondular. Ali İnak, Şeyh İbrahim'in daha hayattayken topraklarını oğullarına verdiğini, Şeyh Halilullah'ın buna razı olmayarak onları bölgeden çıkardığını, Şirvan idâresinin kardeşlere geri verilmesi halinde barış olacağını, aksi halde savaşın kaçınılmaz olduğunu ilettiler. Bunun üzerine Timurlu emirler, bu durumdan Şahruh'u haberdâr ettiler. Şahruh da, Şirvan'daki emirlere takviye amacıyla bir ordu ile Yadigâr Şah Arlat'ı gönderdi. Ali İnak öncülüğündeki Şirvan ordusu, zaman kaybetmeden 5.000 kişilik bir kuvvetle bir gece baskını yaparak Timurlu ordusu ile savaştı. Bu savaşta Şeyh Halilullah'ın beylerinden olan Emir Mensur öldürüldü. Sabaha kadar savaş devam etse de ertesi gün Yadigâr Şah Arlat'ın ordusunun gelmesi ile karşı koyamayacağını anlayan Şirvan ordusu, kaçmak zorunda kaldı. Böylece Şahruh'un batıdaki en önemli metbularından olan Şeyh Halilullah'ın saltanatı ve memleketi, bu tehditten kurtulmuş

oldu. Şirvan idâresinin güvenliği sağlandıktan sonra da Timurlu emirleri karargâha geri döndüler.⁷⁵¹

3.1.5.5. Şahruh'un Cihanşah'ı Azerbaycan Vâililiğine Tâyin Etmesi ve Azerbaycan'dan Ayrılması

Kara-Koyunlu İskender'in bertaraf edilmesi ve Azerbaycan topraklarının yeniden Timurlu hâkimiyeti altına alınması ile Şahruh, bölgeden ayrılmaya karar verdi ve 2 Mayıs 1436 tarihinde Arran Karabağ'ından ayrılarak Ucan'a doğru yola koyuldu. Aras Nehri'ni geçmek üzere köprü yapıldı ve ordu, köprüden geçerek Ucan'a geldi. Şahruh, buradayken Azerbaycan hâkimliğine, al tamgalı yarlığ ile Cihanşah'ı tâyin etti. Kendisine uzun zamandır yaşanan savaşlarla harap olmuş olan Azerbaycan'ın yeniden îmar edilmesi ve zulüm ve fesattan kaçınmasını tavsiye etti. Cihanşah'ın bu bölgeye hâkim olarak atanmasında Şahruh'un ona güvenmesi meselesi yanı sıra, diğer Türkmen beylerinin de Timurlu idâresine katılımları amaçlandığı söylenebilir. Bu güven doğrultusunda Şahruh'un bu toprakları kendisine tefvîz edilmesi karşılığında Cihanşah, sultanlara lâyük toylar verip hediyeler sunarak Şahruh'a itaatini ve güvenini tazeledi. Şahruh da ona 1000 kişilik bir kuvvetin yanı sıra çadırlar, atlar, develer, katırlar, değerli giysiler, kılıç, kemer ve bir miktar para vererek mukâbele etti. Timurlu ordusu Sultaniye'ye varınca Cihanşah, oğlu Hasan Ali'yi ve birkaç beyini Şahruh'a göndererek kendisinin Azerbaycan hâkimliğine tâyin edilmesi ile oğlu Hasan Ali'nin bizzat yanında hizmetinde kalmasını özür ile bildirdi.⁷⁵²

Azerbaycan'da Timurlu hâkimiyetini sağlayarak bölgede kendi otoritesini tesis eden ve ardından bölgenin idâresi konusunda da işlerini böylece halleden Şahruh, önden

⁷⁵¹ Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 105-107; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 222-223; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 307.

⁷⁵² Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 321; Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 281; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 460-461; Ca'ferî, *Târîh-i Kebîr*, 107; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1167; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 626; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 223; Münşî Kazvînî, *Cevâhirü'l-Ahbâr*, 66; Âkâsî, *Târîh-i Hoy*, 94; Sümer, "Kara-Koyunlular", 302; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 115; Yımanç, "Cihan-Şah", 174; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah*, 115.

Alaüddevle'yi Herat'a gönderdi. Ardından kendisi de Mirza Muhammed Cuki'den sonra hareket ederek 14 Ekim 1436 tarihinde Herat'a geldi.⁷⁵³

3.2. MİRZA EBU SAİD DÖNEMİ

3.2.1. Cihanşah Döneminde Azerbaycan'da Yaşanan Olaylar

Şahruh'un bölgeden ayrılıp Herat'a gitmesinden sonra İskender, sığınmış olduğu Osmanlı topraklarından ayrılarak 1436 yılı baharının sonlarında Azerbaycan'a yöneldi. İskender'in amacı, Şahruh'un bölgeden ayrılırken yönetimini kardeşi olan Cihanşah'a bıraktığı Azerbaycan'ı yeniden kendi idâresi altına almaktı. Bu amaçla Tebriz'e gelen İskender, Cihanşah ile savaşmak için Tebriz yakınlarındaki Sufiyan mevkiine gelerek karargâhını burada kurdu. Ancak İskender'in yakın emirlerinden olan Karamanlu Pîrî, saf değiştirerek Cihanşah'ın yanında yer aldı. Kardeşine karşı mukavemet gösteremeyeceğini anlayan İskender, Cuşen yoluyla hazinesinin, haremünün ve bazı çocuklarının bulunduğu Alıncak Kalesi'ne çekilse de Cihanşah kaleyi muhasara altına aldı. Kalede sıkışan İskender, oğlu Şah Kubad tarafından öldürüldü. Kalede bulunan bazı emirler, Şah Kubad'ı emir olarak kabul ederek İskender'in vârisi ilan ettiler. Şah Kubad da olup bitenden amcası Cihanşah'ı haberdâr etti. Cihanşah, kalenin tesliminde ısrarcı olunca Şah Kubad, Cihanşah'ın, kendi annesiyle evlenmesini şart koştu. Taraflar arasında bir de anlaşma yapılarak Şah Kubad, kendisine babasının hazinelerinin yarısı, Avnik Kalesi ve Pasin bölgesinin hâkimliği verilmesi ile kaleden indi.⁷⁵⁴ Şah Kubad, Avnik Kalesi'ne gitse de kısa bir süre sonra babasının katili olması bahanesiyle öldürüldü. Böylece Cihanşah, Irak hariç tüm Kara-Koyunlu topraklarında kendi hâkimiyetini tesis etti.⁷⁵⁵

Cihanşah, kardeşi İskender ve yeğeni Şah Kubad meselelerini hallettikten sonra 1440 yılında Erdebil'deki Safevî şeyhlerinin de desteğiyle Gürcüler üzerine sefere

⁷⁵³ Fasîh Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, 281; Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/I, 461-462; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 626.

⁷⁵⁴ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 93-97; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 227-228; Kadı Seyyid Nurullah Şuşterî, *Mecâlisü'l-Mü'minîn*, II, Kitâbfurûş-i İslâmiyye, Tahran 1365, 369; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, III, 87, 103; Sümer, "Kara-Koyunlular", 302; Yınanç, "Cihan-Şah", 174-175; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 120-122.

⁷⁵⁵ Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, III, 87; Yınanç, "Cihan-Şah", 175; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 26; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 122.

çıkarak Şeki, Tiflis ve etraf bölgelerini yağmalayıp 30.000⁷⁵⁶ esir ile Azerbaycan'a döndü. 1441 yılında ise Tebriz'de bulunan Hurufiler'i toplatarak hepsini öldürttü. 1444 yılında tekrar Gürcü topraklarına giren Cihanşah, 1445 yılında Bağdad hâkimi Kara-Koyunlu İspend'in ölümü üzerine Bağdad'a yürüdü ve 7 aylık kuşatmanın ardından 9 Haziran 1446 tarihinde şehre hâkim oldu. Böylece o, bütün Kara-Koyunlu topraklarını ele geçirmiş oldu.⁷⁵⁷

Şahruh'un 12 Mart 1447 tarihinde ölmesiyle mirzalar arasında çıkan iç çekişmeler, Timurlu Devleti'ni büyük bir çıkmaza soktuğu gibi Cihanşah'ın da Irak-ı Acem, Fars ve Kirman'ı alma düşüncelerini hayata geçirebilmesi için bir fırsat doğuruyordu. Nitekim Timurlu Devleti'nin bu durumunu fırsat olarak bilen Cihanşah, Hemedân, Kazvin ve Dergüzin'i ele geçirdi ve ardından Soğuk Bulak'a yöneldi. Bunun üzerine Mirza Muhammed Sultan, Cihanşah'ı bertaraf etmek için Soğuk Bulak'a hareket etti. Gevherşad Ağa'nın eski hukuka dayanarak araya girmesi ve barış teklifi ile Cihanşah ve Mirza Muhammed Sultan arasında bir anlaşma yapıldı. Buna göre Cihanşah, kızlarından birini Mirza Muhammed Sultan'a veriyor ve süt hakkı olarak Sultaniye, Kazvin ve Hemedân Kara-Koyunlulara bırakılıyordu.⁷⁵⁸ Böylece Timurlu Devleti, toprak kayıpları yaşadığı gibi iç çekişmeler neticesinde de Mâverâünnehir'de Uluğ Bey, Horasan'da Mirza Babür ve Irak-ı Acem ve Fars bölgelerinde Mirza Muhammed Sultan olmak üzere topraklar üç ayrı nüfûz alanına bölündü.⁷⁵⁹

Mirza Muhammed Sultan, Horasan'ı ele geçirmek niyetiyle 1452 yılında Mirza Babür ile yaptığı savaşta yenildi ve Mirza Babür elde ettiği bu zaferden sonra Cihanşah'a mektup göndererek Şahruh zamanında olduğu gibi Azerbaycan topraklarının vergisinin kendisine gönderilmesini istedi. Ayrıca Azerbaycan'da kendi adına hutbe okunmasını ve sikke kesilmesini istedi. Şüphesiz bu durum, onun Azerbaycan'dan

⁷⁵⁶ Ermeni müverrihleri Hovannes ve Timoklu Ohannes, 10.000 kişinin esir edilerek Mısır, Horasan, Anadolu, Arabistan, Dağistan ve diğer Türk illerine göçürüldüğünü yazarlar. Bk. Andreyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 117-118.

⁷⁵⁷ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 239, 242, 244-245; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, III, 136-137; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 26; Ymanç, "Cihan-Şah", 175; Sümer, "Kara-Koyunlular", 302-303; Andreyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 94-95; Enver Konukçu, "Cihan Şah", *DİA*, 7, İstanbul 1993, 536; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 122-125.

⁷⁵⁸ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 178-179; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 275-276; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 32; Ymanç, "Cihan-Şah", 175-176; Konukçu, "Cihan Şah", 536.

⁷⁵⁹ Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 37.

vazgeçmediğini de ortaya koyan önemli bir meseleydi. Öte yandan Mirza Babür'ün, Mirza Muhammed Sultan'ı bertaraf etmesinden sonra Irak-ı Acem ve Fars bölgelerine kendi adamlarını tâyin etmişti. Bu yöneticilerin halka zulmetmesi ve bölgedeki Mirza Muhammed Sultan'ın bazı eski emirlerinin bu yeni yönetimi kabul etmeyerek Kara-Koyunlularla işbirliği içine girme istekleri, bölgede yeni siyasî gelişmelerin yaşanmasına neden olacaktı.⁷⁶⁰

Irak-ı Acem, Fars ve Kirman bölgelerini kendi hâkimiyeti altına almak isteyen Cihanşah, Timurlu mirzalarının bu iç çekişmelerini ve bölgedeki çoğu vilâyetin de Türkmenlere destek vermesini fırsat bilerek emirlerini Irak-ı Acem'in zaptına gönderdi. Bölgeye hareket eden emirler, Save, Kum, Cerbedakan, İsfahan, Şiraz, Huzistan, Lar ve Cirun'a kadar olan yerler ve Eberkûh'u zaptettiler.⁷⁶¹ Böylece Kara-Koyunlular, 6 ay gibi kısa bir zaman zarfında Irak-ı Acem ve Fars bölgesine hâkim oldular. Cihanşah da bir ay kadar sonra İsfahan'a geldi.⁷⁶²

Irak-Acem, Fars ve Kirman'ı ele geçiren Cihanşah, kışlamak üzere Kum'a gitti. Oğulları İsfahan hâkimi Muhammedî Mirza ve Şiraz hâkimi Pir Budak da gelerek Cihanşah'a katıldılar. Kış sonlarında da Soğuk Bulak'a gitti. Mirza Babür, Türkmenlerin ayrılmasından hareketle Mirza Sencer'i bir orduyla Kirman ve Fars'a gönderdi. Harekete geçen Mirza, Fars bölgesine gelerek Şiraz'ı kolayca ele geçirdi. Öte yandan İsfahan'da bulunan bazı beyler de halkı isyana teşvik ederek Kara-Koyunluların idârecisi olan Hacı Tarumî'yi öldürdüler. Ardından Mirza Babür'e de haber göndererek onu şehre davet ettiler. Bunun üzerine Mirza Babür, Irak-ı Acem'e hareket etse de, Mirza Ebu Said'in Semerkand'dan Horasan'a doğru hareket ettiği haberini alıp geri döndü. Cihanşah ise tüm bu olup bitenlerden haberdâr olunca Muhammedî Mirza'yı İsfahan'ın yeniden zaptına gönderdi. Pir Budak ise Şiraz'a yöneldi. İsfahan'a gelen Muhammedî Mirza katliam yaparak halkı cezalandırdı. Bu arada Pir Budak'ın Şiraz'a hareket etmesiyle Timurlu idâreciler kaçarak Kirman'a yöneldiler. Pir Budak ise Mirza

⁷⁶⁰ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 713-723.

⁷⁶¹ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 196-202; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 317-319; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 566-568; Yımanç, "Cihan-Şah", 178.

⁷⁶² Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 43.

Sencer'i takip ederek yetişti ve yenilgiye uğratarak yeniden Şiraz'ı Kara-Koyunlu hâkimiyeti altına aldı.⁷⁶³

Şiraz'dan çıkarılan Mirza Sencer 4000 kişilik kuvvetiyle Kirman'a geldi ve ele geçirdi. Buraya bir daruga tâyin ederek Şiraz'a yöneldi. Bu sırada Pir Budak'ın Şiraz'a ilerlemekte olduğu haberini alınca geri döndü. Pir Budak ise Kirman yakınlarına gelerek şehrin etrafını yağmaladı. Ardından Lâver geçidinde kendisini bekleyen Mirza Sencer'in ordusunu bozarak kaçmalarını sağladı. Pir Budak böylece Kirman'a dönerek şehre hâkim oldu ve annesinin isteğiyle de şehrin idâresini kardeşi Mirza Yusuf'a verip Şiraz'a hareket etti.⁷⁶⁴

Cihanşah, Timurlu mirzaları arasında yaşanan iç çekişmelerden faydalanarak Irak-ı Acem, Fars ve Kirman'ı kolay bir şekilde ele geçirmişti. Timurlu mirzaları arasında yaşanan iç çekişmelerin devam etmesi, onun Mazanderân ve Horasan bölgelerini de ele geçirme iştahını kabartan bir fırsat doğuruyordu. Kaldı ki, 22 Mart 1457 yılında Mirza Babür'ün ölümü ile Timurlu mirzaları arasında daha çetin mücadeleler baş gösterdi. Timurlu Devleti bünyesinde yaşanan iç çekişmeler, 1457 yılı sonlarında toprak bütünlüğünü bozdu ve dağınık yerel idâreler ortaya çıktı. Abdürrezzâk Semerkandî'ye göre Mazanderân bölgesinin merkezi olarak bilinen Astrabad'ı da alan Cihanşah, Sebzar'a kadar olan bölgeye hâkimdi. Belh'i mesken tutan Mirza Ebu Said, Mâverâünnehir ve Türkistan'da; Mirza Alaüddevle Abıverd'de ve oğlu Mirza İbrahim Sultan Herat'ta; Mirza Sencer Merv'de; Mirza Şah Mahmud babasının bazı emirleriyle Tus ve İmâd'da ve İskender'in oğlu olan Ebü'l-Kâsımî Emir Halil ile birlikte Sistan'da hâkimlerdi. Yine Mevlana Ahmed Yasavul Herat'ın iç kalesi olan İhtiyâreddîn Kalesi'nde; Moğol Pirke Niretu Kalesi'nde; Emir Abdullah Pîrzâd Serahs Kalesi'nde Muhammed Hudâdâd Sa'luk Kalesi'nde; Emir Baba Hasan İmâd Kalesi'nde; Emir Hasan Şeyh Timur Habûşân Kalesi'nde ve Emir Hândşâh oğlu Emir Üveys de Tabes Kalesi'nde bağımsız hüküm sürüyorlardı. Dolayısıyla Cihanşah, Mazanderân ve Horasan'ın alınması konusunda çok fazla zorluk yaşamadı.⁷⁶⁵

⁷⁶³ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 199-201; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 319-321.

⁷⁶⁴ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 203-205; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 332-334.

⁷⁶⁵ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 821-822; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 145-147; Kara-Koyunluların Mazanderân ve Horasan'ı ele geçirmesi

Bu sıralarda Semerkand hâkimi olan Mirza Ebu Said, belirli bir güce sahip olmuş ve Horasan'ı ele geçirme düşüncesini gerçekleştirmeyi kafasına koymuştu. Mirza, bu amaç doğrultusunda harekete geçerek Obe denilen mevkiye geldi. Kara-Koyunlu ordusunda Pir Budak monkulay olarak harekete geçti ve Cihanşah da Herat yakınlarındaki Yahyaabâd köyüne geldi. Monkulay olarak Pir Budak harekete geçti ve Mirza Ebu Said onu mağlup ederek geri çekilmesini sağladı. Pir Budak, kalabalık bir ordu ile yeniden harekete geçse de Cihanşah haber göndererek onu bu niyetinden vazgeçirdi. Nitekim Tebriz'den birçok defa gelen elçilerin verdikleri haberlere göre Makü Kalesi'nde hapis olan oğlu Hasan Ali, kurtularak hazineleri eline geçirmiş ve ordu toplamaya başlamıştı. Azerbaycan'a geri dönmenin daha mantıklı olduğu görüşünü savunan Cihanşah, Mirza Ebu Said ile anlaşma yapma yoluna giderek barış yapmak istedi. Bunun üzerine Mirza Ebu Said, barışın ancak Cihanşah'ın Horasan'dan elini çekmesi ve Şahruh zamanında olduğu gibi Azerbaycan ile yetinmesi şartıyla yapılacağını söyledi.⁷⁶⁶ Birçok görüşme yapıldıktan sonra nihayetinde Tihranî'nin kaleminden çıkan bir anlaşma sureti hazırlandı.⁷⁶⁷ Bu anlaşmaya göre Horasan ve Kûhistan bölgeleri Mirza Ebu Said'e, daha önce Timurlulara ait olan Irak-ı Acem, Fars ve Kirman da Cihanşah'a kalıyordu.⁷⁶⁸ Böylece anlaşmadan istediği gibi bir sonuç elde eden Cihanşah, Azerbaycan'a dönerek ayaklanan Hasan Ali'nin isyanını bastırdı. Ardından diğer oğlu Pir Budak'ın isyanı üzerine Bağdad'a hareket edip oğlunu öldürttüğü gibi Bağdad'ı, dolayısıyla Irak-ı Arab'ı ele geçirdi. 1467 yılında Şirvanşah Şeyh Ferruh Yesar'ı itaat altına aldı ve aynı yılda Ak-Koyunlu Uzun Hasan ile savaşmak için çıktığı seferde yenilerek Uzun Hasan'ın adamlarından biri tarafından öldürüldü.⁷⁶⁹

konusu ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Yınanç, "Cihan-Şah", 180; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 48-56.

⁷⁶⁶ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 842-845; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 214; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 379-380; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 607-608; Yınanç, "Cihan-Şah", 181; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 148-150.

⁷⁶⁷ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 214; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 380.

⁷⁶⁸ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 215; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1202; Marianne Schmidt Dumont, *Türkmenische Herrscher des 15. Jahrhunderts in Persien und Mesopotamien nach dem Târih al-Giyâtî*, Freiburg 1970, 163; Mustafa Şahin, *Ortaçağda Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Tokat 2013, 173.

⁷⁶⁹ Yınanç, "Cihan-Şah", 181-188; Sümer, "Kara-Koyunlular", 303; Sümer, "Karakoyunlular", 437; Andreyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 89; Aka,

3.2.2. Cihanşah'ın Ölümünden Sonra Azerbaycan

Cihanşah'ın adı bir şekilde öldürülmesinin ardından oğulları olan Mirza Muhammedî ve Mirza Ebu Yusuf da yakalandılar. Bir müddet sonra Mirza Muhammedî de öldürüldü ve Mirza Ebu Yusuf'un gözüne de mil çekilerek hapsedildi. Esir edilen Mirza Baysungur'un oğlu Yadigâr Muhammed Sultan ise esir edilse de kendisine izaz ve ikramlarda bulunuldu.⁷⁷⁰

Cihanşah'ın öldürülmesinin ardından Azerbaycan'da siyasî istikrar bir anda yok olmaya yüz tuttu. Öyle ki, Cihanşah'ın ölüm haberi üzerine, Tebriz'de İskender'in oğulları isyan ettiler. Ardından Sultaniye'de bulunan Şah Mansur-i Şehsuvar, Tarum'da Emir Şeyh Hacı Irakî, Kazvin'de Karkiya Sultan Muhammed-i Lahicî'nin emirleri, Rey'de Rüstemdâr ve Çelaviyân emirleri, Kum'da daruga olan Şah Veli-i Koz da isyan ettiler. Cihanşah'ın oğlu olan Ebü'l-Kâsım da Azerbaycan idâresini ele geçirmek için bölgeye ordu gönderdi.⁷⁷¹

Bu arada Ak-Koyunlu yenilgisi ile Kara-Koyunlu emirlerinden olan Sarban Kulu da, yanına topladığı emirlerle beraber Tebriz'e geldi. Topladığı ayak takımı ile şehri sahiplenmek istedi. Ancak İskender'in kızları olan Arayış Begüm ve Şahseray Begüm isyan ettiler. Bunun üzerine yenilen emir ve askerler onların yanına geçtiler ve Sarban Kulu'nu yakalayıp öldürdüler. Tahta oturan Arayış Begüm kısa bir süre sonra da inzivaya çekilmiş olan kardeşi Hasan Ali'yi dışarı çıkarıp onun adına hutbe okuttu. Bu arada Mirza Ebu Said tarafından elçi olarak gönderilen Ali Beğ-i Çağatayî'ye de iyi muamelede bulunarak hutbede Mirza Ebu Said'in adını da andılar. Böylece Mirza Ebu Said'in desteğini almayı amaçladılar. Ancak kısa bir süre sonra Hoy'da kışlayan Cihanşah'ın eşi Hatun Can Begüm tüm bu yaşananlardan haberdâr olunca, kızlarını da yanına alarak Merağa'ya doğru hareket etti. Ardından hazinelerin saklandığı ve Begüm'ün kardeşleri olan Hamza ve Kâsım'ın kendi adamları ile sığındıkları Alıncak

İran'da Türkmen Hâkimiyeti, 60-71; Konukçu, "Cihan Şah", 536; Remzi Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İstanbul'un Fethinin Beşyüzdüncü Yılı Özel Sayısı)*, 2003, 97.

⁷⁷⁰ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 258-259; Mîrhând, *Ravzatü's-Safâ*, I/4-6, 1202; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 442; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 72; Woods, *Akkoyunlular*, 174; Hayrunnisa Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 121.

⁷⁷¹ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 261; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 443; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 73-74; İlhan Erdem-Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi (Siyaset-Teşkilat-Kültür)*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007, 93; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah*, 188.

Kalesi yakınlarındaki Cûşin kalesine geldiler. Hatun Can Begüm, Tebriz idâresini Arayış Begüm'den alabilmek için kardeşi olan Hamza'yı ve kızlarından birini Tebriz'e gönderdi. Bu durum karşısında İskender'in çocukları ve Arayış Begüm oldukça endişelendi. Esasında Hasan Ali'nin hapisten kurtularak Tebriz'e gelmekte olduğu şayiası yayılmıştı. Bu cümleden olarak İskender'in çocukları, yanlarına aldıkları hazineler ve emirlerle birlikte şehirden çıkarak şayet gelenler başkaları ise onlarla mücadele etmeye, Hasan Ali ise onunla anlaşmaya karar verdiler. Ancak gelen kişinin Hamza olduğu anlaşılınca mukavemet gösterdilerse de başarı sağlayamadılar. İskender'in çocuklarının askerleri dağıldı ve Hüseyin Ali öldürüldüğü gibi kız kardeşleri de esir edildiler. Hamza, şehri yağmalasa da Hasan Ali'nin gelmesi korkusu ile daha fazla ilerlemeyerek ele geçirdiği ganimetlerle Hatun Can Begüm'in yanına geri döndü.⁷⁷²

Tüm bu olaylar yaşanırken babası Cihanşah tarafından Makü Kalesi'ne hapsedilen Hasan Ali, Şah Ali ve İbrahim Şah tarafından kaleden kurtarıldı. Hapis hayatından kurtulan Hasan Ali, babası Cihanşah'a isyan ederek çöllere çekilen ve bu yüzden "Çulfî" diye adlandırılan kişileri yanında toplayarak birkaç gün Makü Kalesi etrafında faaliyet yürüttü. Ardından yanına toplanan 2-3 bin kişiyle yola koyuldu ve Tebriz'e gelerek buradaki emir ve beyleri yanına çekti. Öyle ki, Gâverüdlü Baba Hacı Bey, İskender'in evlatlarına yüz çeviren kardeşi Mirza Muhammedî, Kılıç Aslan'ın oğlu Seydî Kâsım, Hacı Hasan-ı Ağaçeri ve diğer bazı Kara-Koyunlu emirleri gelerek bağlılıklarını bildirdiler. Ayrıca Hasan Ali, etraf memleket ve şehirlere de haberler göndererek onları yanına davet etti. Böylece yanına 20.000 kişi toplayan Hasan Ali, hazineler, nakitler dağıtarak ve gelecek vaad ederek ordusuna kaydolun asker sayısını bir ay gibi çok kısa bir zamanda 200.000'e çıkardı. Böylece ordusunu güçlendiren Hasan Ali ardından Ak-Koyunlu Mahmud Beğ'i divân beyi yaptı. Emir Seyyîd Âşur ve Emir Alaaddîn Sıddık'ı vezirlik makamına getirdi. Ayrıca Pir Budak'ın veziri olan Emir Meceddin İsmâil-i Şirazî'yi de bu emirlerin yanına kattı. Öte yandan Oruntu ve Alıncak Kalesi'nin hazineleri geldiği gibi Alıncak Kalesi'nin hâkimi olan Yâkub-i Çehre de geldi ve

⁷⁷² Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 262-265; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 443-444; Sümer, "Kara-Koyunlular", 303; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 74-75; Aka, *Timur ve Devleti*, 91; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 93-94.

Cihanşah zamanından beri yıllarca biriken hazineleri ülke işleri için kullanmaya başladılar. Böylece devlet hazineleri emniyetsiz bir şekilde dağıtıldı.⁷⁷³

Hasan Ali, idâri işlerle de meşgul oldu. Emirleriyle meşveret yaptıktan sonra Gâverûdlu Baba Hacı Bey'in oğlunu, Irak beldeleri emiri yaptı ve yanına da 5000 kişilik kuvvet vererek bölgeye gönderdi. Ardından ülkenin her bir şehrine yeniden emirler tâyin etti. Bu doğrultuda Hemedân ve Kum'a Baba Hacı Bey'i, İsfahan'a Mirza Muhammedî'nin oğlu olan Dinî Beğ'i, Kazvin'e Hacı Hasan'ı, Natanz ve Cerbedakan'a Şah Kuli'yi ve son olarak Sultaniye şehrine de Şah Mensur'u tâyin etti.⁷⁷⁴

3.2.3. Mirza Ebu Said'in Azerbaycan Seferine Çıkması

Azerbaycan'da bunlar yaşanırken Mirza Ebu Said cephesinde de önemli gelişmeler yaşanıyordu. Özellikle Cihanşah'ın bölgeden çekilmesi ile Horasan ve Mâverâünnehir'de hâkimiyetini sağlamlaştırmış, Kalmuk sınırlarından Mazanderân bölgesine, Irak'tan Moğolistan'a kadar olan yerler onun idâresi altına girmişti. Mirza Ebu Said, bu sınırlar içerisindeki şehirlerin îmârı ve tarım alanlarının işlenmesi gibi gerekli işlerle meşgul oluyordu. Bu sıralarda Cihanşah'ın ölümü, Irak ve Azerbaycan'ı hâkimiyeti altına alma düşüncesinde olan Mirza Ebu Said'i daha da cesaretlendiren bir durum oldu.⁷⁷⁵

Mirza Ebu Said, Cihanşah'ın öldürüldüğü sıralarda Merv'de kışlamaktaydı. Onun öldürüldüğü haberini 30 Kasım 1467 yılında, daha önceden Cihanşah'ın yanına Tebriz'e göndermiş olduğu elçisi Ali Beğ-i Çağatayî'nin gönderdiği haberciden aldı. Kafasında planladığı Azerbaycan seferi için bu durum önemli bir fırsat doğurdu.⁷⁷⁶ Bu cümleden olarak vakit kaybetmeden Kaşgar, Kalmuk, Türkistan, Mâverâünnehir, Horasan, Irak, Moğolistan ve Hindistan memleketlerinden orduların toplanması emrini verdi. Ancak

⁷⁷³ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 265-266; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 444; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 643-644; Azzâvî, *Târihü'l-İrâk*, III, 184-185; Sümer, "Kara-Koyunlular", 303; Andreev, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 93; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 75-76; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 94; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah*, 188-189.

⁷⁷⁴ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 266-267; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 444; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 76; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 94.

⁷⁷⁵ Hayrunnisa Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 121-122; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 187-188.

⁷⁷⁶ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 268; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 452; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 76; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 123.

ordusu ile hareket etmeden önce sürekli olarak nasihatlerine başvurduğu Nakşibendî şeyhi Hâce Nasirüddîn Ubeydullâh Ahrar⁷⁷⁷ ile bir meşveret yapmayı düşündü. Bu doğrultuda Emir Cemâleddin Abdurrahim Sadr'ı, Şeyh'e gönderdi. Mirza Ebu Said, şayet Şeyh isterse kendisinin yanına, Mâverâünnehir'e gelebileceği mesajını ilettili. Ancak Şeyh Ubeydullâh, mesajı alınca Mirza Ebu Said'in bulunduğu Merv'e hareket etti. Aralarında yapmış oldukları mülâkat sonucunda Şeyh'in de desteğiyle, Irak ve Azerbaycan seferine çıkmaya karar kılındı.⁷⁷⁸

Mirza Ebu Said, ordunun toplanması emrini verdikten sonra Damgan darugası olan Ali-yi Celâyir, Simnan vâlisi Seyyîd Muhammed-i Hezarceribî, Sebzvar darugası olan Muhammedyâr gibi sınır emirlerine de haberler göndererek önden Irak'a hareket etmeleri emrini verdi. Bu emir gereğince harekete geçen emirler, Rey'e geldiler. Bu sırada Kara-Koyunlu idâresinden memnun olmayan Irak halkı da bu emirlere ilticâ ettiler ve Timurlu ordularının gelişine oldukça sevindiler.⁷⁷⁹

Öte yandan ordunun toplanması ile Mirza Ebu Said, 1468 yılı Şubat ayının sonlarında kışladığı Merv'den harekete geçti. Şeyh ve evliyâların kabirlerini ziyaret için bir süre Horasan'ın etrafında dolaştı. Ardından hareketle ilk olarak Serahs'a geldi ve Cam'ı geçerek sırasıyla Bahrez, Hâf ve Zave'ye geldi. Yolu üzerinde bulunan türbeleri

⁷⁷⁷ Şahrüh zamanının önde gelen Nakşibendî şeyhlerindendir. Daha geniş bilgi için bk. Necdet Tosun, "Ubeydullah Ahrâr", *DİA*, 42, İstanbul 2012, 19-20; Mirza Ebu Said üzerinde büyük bir nüfûza sahip olan Ubeydullâh Ahrar, 1460 yılında Mirza'nın yanına gelerek dinen meşru olmayan tamga vergisinin Semerkand ve Buhara'dan toplanılması meselesini şikâyet etmiş ve bu verginin adı geçen şehirlerden kaldırılmasını sağlamıştır. Bk. Necdet Tosun, "Timur ve Timurlular'ın Tasavvuf Ehli ile Münâsebetleri", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 416; Mehmet Tezcan, "Timur Devrinde Din-Devlet İlişkileri ve Timur'un Din Adamlarına Bakışı", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 445-446.

⁷⁷⁸ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 963-964; Mu'inuddîn Muhammed Zemçi-i İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât fî Evsâfi Medîneti Herât*, II, (Yay. Muhammed Kâzım İmâm), İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahrân, Tahrân 1339, 211; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1202; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 628-629; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 76; Aka, *Timur ve Devleti*, 90-91; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 123.

⁷⁷⁹ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 268; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 453; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 76; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 123-124.

ziyaretle Nişabur'a ve ardından Meşhed'e geldi. Ali b. Musa er-Rıza'nın⁷⁸⁰ kabrini ziyaret ettikten sonra fakir ve fukaralara sadaka dağıtarak seferi için dua aldı.⁷⁸¹

Meşhed'de bir süre kalan ordu, ardından hareket ederek önce Radgan'a ve buradan da hareketle Kalpûş yaylağına gelip karargâhını kurdu. İhtiyat kuvvetlerinin burada toplanılması sağlandı. Ayrıca Mirza Ebu Said, Heratrûd'dan 3000 arabanın Kalpûş'taki karargâha gönderilmesi emrini verdi. Bunun yanı sıra Mazanderân, Astrabad ve Cürcan'a daha önceden haber gönderilmiş ve ordu için gerekli levâzımâtın sağlanması ve arabaların hazırlanması emredilmişti. Arabaların getirilmesi için de Emir Kerimdâd görevlendirildi ve adı geçen emir, Mazanderân ve Astrabad'dan arabaları karargâha getirdi.⁷⁸²

Ordu hazırlıkları Kalpuş yaylağında bu şekilde devam ederken Mirza Ebu Said de gelen elçilerle ve etraf memleketlerden gelen emirlerle görüşmeler yapıyordu. Onun Kalpûş'ta olduğunu duyan Irak ve Fars emirleri gelerek itaatlerini bildiriyorlar, gelemeyenler ise hediye ve peşkeşlerle elçiler gönderiyorlardı. İşte bu gelen elçiler arasında Uzun Hasan'ın elçileri de yer alıyordu. Uzun Hasan, elçisi vasıtasıyla kendi ata ve ecdadının Mirza Ebu Said'in emirlerine uyan kimseler olduğu ancak Kara Yusuf'un çocuklarının hiçbir zaman Timur'un ailesine içten bir hisle uymadıkları mesajını gönderdi. Ayrıca büyük töre gereğince Kara-Koyunluların kökükün kazılması ve onlardan emin olunulması gerektiğini söyledi. Mirza Ebu Said, Uzun Hasan tarafından gelen elçiyi oldukça iyi karşıladı ve toy verdi. Ayrıca Uzun Hasan'a gönderilmek üzere elçiye altın işlemeli gömlek, altın kılıç kemeri ve nevrüzî külah verdi. Bununla birlikte elçiyle beraber Mirza Ebu Said, Uzun Hasan'ın ordusuyla Azerbaycan'dan çekilmesini, nitekim kendisinin fitne ve fesatın olduğu yerleri ele geçirmek için ordusu ile oraya hareket ettiğini ilettili.⁷⁸³ Bu mesajından hareketle Mirza Ebu Said, sadece Kara-

⁷⁸⁰ 770 yılında doğmuş olup İsnâaşeriyye'ye göre 12 imamın sekizincisi olarak bilinir. Fıkıh ve Tıp alanlarında isim yapmıştır. Daha geniş bilgi için bk. CL. Huart, "Ali Rıza", *İA*, I, MEB Yay., Eskişehir 2001, 348-349; A. Saim Kılavuz, "Ali er-Rızâ", *DİA*, 2, İstanbul 1989, 436-438.

⁷⁸¹ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 964-965; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 77; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 124; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 189.

⁷⁸² Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 965-966; İsfizârî, *Ravzatü'l-Cennât*, II, 212; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 629; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 124; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 189-190.

⁷⁸³ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 966, 968; İsfizârî, *Ravzatü'l-Cennât*, II, 212-213; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 455; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 629-630; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 77; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 124-125.

Koyunluları değil, aynı zamanda Ak-Koyunluları da bir tehdit olarak görüyor ve Ak-Koyunluların Azerbaycan bölgesini hâkimiyeti altına alması ihtimaline karşı da Uzun Hasan'ı îmâ yolu ile uyarıyordu.⁷⁸⁴

Öte yandan Kara-Koyunlu idâresinde bulunan Hasan Ali de, Ak-Koyunluların Azerbaycan için bir tehdit unsuru olması ile Mirza Ebu Said'e meyletti. Nitekim o da, Uzun Hasan gibi Yâr Ahmed Aka-yi Kapucu adlı kişi öncülüğünde elçilik heyetini, para ve cevahir gibi hediyelerle Mirza Ebu Said'e gönderdi. Elçiyle, Azerbaycan ve ona bağlı olan yerlerin yanı sıra Irak-ı Arab, Irak-ı Acem, Fars'tan Umman sahiline kadar olan yerlerin Kara-Koyunlu idâresi altında olduğunu, tüm bu mezkûr ülkelerin aynı zamanda Mirza Ebu Said'in tasarrufu altında olduğunu, babası Cihanşah'ın ölümünden sonra biçâre kaldığını, Cihanşah zamanında var olan ahde kendisinin de sadık olduğunu ve Ak-Koyunlu tehdidine karşı yardım etmesini beklediğini ilettili. Mirza Ebu Said, Hasan Ali'nin elçisine de oldukça iyi bir karşılama bulunarak elçiyle birlikte kendisinin Azerbaycan'a hareket ettiğini ve bölgeye gelince her ne gerekiyorsa yapacağını söyleyerek niyetini belli etmedi.⁷⁸⁵ Ardından Kara-Koyunlu topraklarını almaları için Emir Nizâmeddin Ahmed Barlas'ı Şiraz bölgesine, Emir Celâleddin Mahmud Barlas'ı Kirman'a, Emir Seyyid Muhammed'i Sultaniye ve Kazvin'e, Kavçin Emir Hüseyin Ali'yi Hemedân ve Dergüzin'e, Emir Ferman Şeyh'i de Yezd'e gönderdi. Kendisi de Kalpûş yaylağından göç ederek Hayr ve Mağz⁷⁸⁶ yoluyla Bistam'a gelerek Şeyh Bayezid-i Bestâmî ve ardından Şeyh Ebû'l-Hasân-ı Harakânî hazretlerinin kabirlerini ziyaretle fakirlere sadaka dağıtıp Damgan üzerinden Hezarcerib'e geldi. Bu esnada Sârî vilâyetinden Emir Seyyîd Abdullah, annesi ve kendi oğlunu 60-70 tümen altın, para ve mücevherat ile birlikte Mirza Ebu Said'in yanına gönderdi. Gilan hâkimi olan Karkiya Sultan Muhammed de hediyelerle elçiler gönderip itaatini bildirdi. Mirza Ebu Said daha sonra elçilere geri dönmeleri için izin verdi ve kendisi de Firuzkûh

⁷⁸⁴ Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 124-125.

⁷⁸⁵ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 968-969; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 213; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 77; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 125-126.

⁷⁸⁶ Bistam'dan 7 fersah mesafededir. Bk. Hamd-Allâh Mustawfî, *Nuzhat-Al-Qulûb*, 169.

yoluyla Rey'e geldi. Çarkeli mevkiinde 10 gün kaldı ve Rey'in Soğuk Bulak mevkiinde konakladı.⁷⁸⁷

Uzun Hasan'a gelince, Cihanşah'ı yenilgiye uğrattıktan sonra Diyarbakır'a geldi ve o kışı orada geçirdi. Cihanşah'ın beylerine, Kürt beylerine ve Bağdad vilâyetine haberler göndererek kendisine itaat etmelerini istedi. Böylece Musul, Sincar ve Erbil hâkimleri bağlılıklarını bildirdiler. Pir Budak'ın öldürülmesinden sonra Cihanşah'ın izniyle Bağdad'da hâkim olan Pir Muhammed-i Alpagut, elçisini göndererek bağlılığını bildirdi ve Uzun Hasan, Şehzâde Muhammed'i 2000 genç ile Bağdad'a gönderdi. Ancak Pir Muhammed-i Alpagut, sözünde durmayarak kaleyi teslim etmeyip muhalif hareketlerde bulunmaya başladı. Bunun üzerine baharla birlikte Diyarbakır'dan hareket eden Uzun Hasan Bağdad'a yöneldi. Ancak şehri 40 gün boyunca muhasara etmesine rağmen alamadı ve mecburen yönünü Azerbaycan'a çevirmek zorunda kaldı.⁷⁸⁸

Esasen Uzun Hasan'ın Azerbaycan'a yönelmesinde Hasan Ali'nin gönderdiği mektup da etkili oldu. Nitekim Hasan Ali, gönderdiği mektubunda babasının ve kardeşinin öldürülmesi ile Ak-Koyunlulara karşı herhangi bir kininin olmadığını, onların babalık ve kardeşliklerinden çok şey görmediğini, ne babasından şefkat ne de kardeşinden sevgi gördüğünü ve şayet o tarafa hareket edecek olursa bundan kalbinin kırılmayacağını söylüyordu. Bu mektup üzerine Uzun Hasan, Hasan Ali'ye oldukça fazla hizmeti geçen Sultan Mahmud-ı Hacılu'yu⁷⁸⁹ gelen elçilerle birlikte Hasan Ali'ye gönderdi. Uzun Hasan bu elçilik heyeti ile birlikte Hasan Ali'nin durumu ve gücü hakkında da bilgi toplamayı amaçlıyordu. Ne var ki elçi, Hasan Ali'nin yanına varınca bazı emirler Hasan Ali'ye gelen elçi ve yanındaki 30 nökerinin öldürülmesini, şayet bu fikre uyulursa o zaman Uzun Hasan'ın kendisine boyun eğmeyeceklerini anlayacağını

⁷⁸⁷ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 967-970; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 213; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 455-456; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 630-631; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 77; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 126.

⁷⁸⁸ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 277-278; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 442-443, 450; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, III, 230-231; Woods, *Akkoyunlular*, 175; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 77-78; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 95.

⁷⁸⁹ Hacılu, Ak-Koyunlu Devleti'nin önemli aşiretlerindendi. Ak-Koyunlu Devleti'ni meydana getiren aşiretler hakkında daha geniş bilgi için bk. J. Woods, "Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler", (Çev. İlhan Erdem), *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, VI, İzmir 1991, 243-265.

söylediler. Hasan Ali de bu fikre sıcak bakmış olmalı ki, gelen elçiyi 30 nökeri ile birlikte emirlerine teslim ederek öldürttü.⁷⁹⁰

Elçisinin öldürülmesi üzerine Uzun Hasan yeniden harekete geçse de bu sırada daha Bağdad'da iken Hasan Ali'nin yanına elçi olarak gönderilen Emir adlı kişi gelerek Hasan Ali'nin itaat konusunda samimi olduğu ve babasının hazine ve memleketlerinden hisse vermeye hazır olduğu haberini getirdi. Bu duruma sevinen Uzun Hasan, Sultan Mahmud-ı Haculu adlı elçisini tekrar Hasan Ali'ye göndererek sözünü tutmasını, vaad ettiği vergiyi göndermesini ve Avnik ile Adilcevaz'ı kendisinin tâyin ettiği emirlere teslim edilmesini istedi. Kendisi de vakit kaybetmeden Eleşkirt'e gitti. Ancak gelen elçiler, Hasan Ali'nin elçi Sultan Mahmud-ı Haculu'yu esir ettiği haberini verince Uzun Hasan Hoy'a geldi.⁷⁹¹

Hasan Ali'ye gelince, Meyane'den hareketle Merend'e gelmiş ve ordusunun bulunduğu alanın etrafını hendekler kazdırarak savaşa hazırlanmaya başlamıştı. Uzun Hasan, Tebriz'e ordu gönderdiği gibi Hasan Ali üzerine de Mirahor Satılmış'ı gönderdi. Hendek içerisinde sıkışıp kalan Hasan Ali, Ak-Koyunlu saldırıları karşısında güç bir duruma düştü. Öte yandan ot ve erzak sıkıntısı da başgösterdi ve sineklerden ötürü hastalığın yanı sıra hayvanların çoğu da telef oldu. Tüm bunlara rağmen direnmeye çalışsa da son olarak Emir Şah Ali-yi Bayramî, yeğeni Şah Mansur-i Şehsuvar Bey ve Emir İbrahim Şah'ın kendisine yüz çevirerek Ak-Koyunlu saflarına geçmesi sonunu getirdi. Ordusunun bir kısmı Uzun Hasan'a ilticâ ederken diğer bir kısmı da Sultan Ebu Said'in ordugâhına gitti. Böylece onun maiyetinde yaklaşık 30.000 çadır kaldı. Ak-Koyunlu ordularının da yağma faaliyetleri ile Hasan Ali, mecburen Berdaa'ya kaçmak zorunda kaldı. Bu sırada Cihanşah'tan sonra buranın hâkimleri olan Karamanlı beyleri, Hasan Ali'yi yakalayıp Uzun Hasan'a teslim etmek istedilerse de daha sonra bundan vazgeçip serbest bıraktılar. Hasan Ali sonunda Erdebil'e gelerek buradan da Sultan Ebu Said'in yanına sığındı. Uzun Hasan ise bu zaferle birlikte Şehzâde Sultan Halil'i Tebriz'e göndererek halkın yaşamını iyileştirmesi ile görevlendirdi. Bu arada Şah Ali

⁷⁹⁰ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 279-280; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 450; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 644-645; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 78; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 96.

⁷⁹¹ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 280; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 78; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 96.

Beğ-i Purnak'ın, Alıncak Kalesi'ni aldığı haberi geldi. Sultan Ebu Said'in yola çıktığı haberini alınca da Şehzâde Sultan Halil'i Tebriz'den yanına çağırdı.⁷⁹²

Mirza Ebu Said, Rey'de iken kendisi tarafından daha önce öncü birlik olarak gönderilen Emir Seyyîd Mezîd-i Argun'un habercisi gelerek Hasan Ali'nin ordusu ve ordugâhının dağıldığı haberini getirdi. Daha sonra Mirza Ebu Said buradan hareketle Sultaniye'ye varınca Tebriz yakınlarına kadar gitmiş bulunan Emir Seyyîd Mezîd-i Argun'un mektubu geldi. Mektubunda Emir Seyyîd Mezîd-i Argun, Azerbaycan'da yaşanan gelişmeleri anlatarak Mirza Ebu Said'in bir an önce bölgeye gelmesini istiyordu. Esasında Emir Seyyîd Mezîd-i Argun'un bu aceleci tavrının nedeni, Hasan Ali ve ordusunun dağılmasının yanı sıra Uzun Hasan'ın kendisine yazmış olduğu mektup da önemli rol oynadı. Öyle ki, Uzun Hasan daha önce ataları gibi sürekli olarak Timurlu hanedanına sadık olduğunu ifade ederken Kara-Koyunlu Hasan Ali'yi yenmesi ile büyük bir güç haline gelmiş ve artık büyük bir devlet gibi hareket etme düşüncesi ile politikalarında daha farklı bir yol izlemeye başlamıştır. Nitekim Emir Seyyîd Mezîd-i Argun'a gönderdiği mektupta Uzun Hasan, Çağatay emirlerinin Tebriz'i terk etmelerini ve o bölgeye kendi oğlu Uğurlu Muhammed'i atadığını söylüyordu. Dahası gönderilen mektup, daha önceki mühürsüz mektupların aksine hükümdarlık nişânesi mühür vurulu bir halde gönderilmişti.⁷⁹³ Ayrıca Uzun Hasan, Osmanlı Devleti'ne gönderdiği mektupta kendisinin Kara-Koyunlu Hasan Ali'yi yendiğini, bunun ardından da Tebriz'e daruga ve müşir atadığını ve Azerbaycan'ın tamamında hutbe ve sikkenin kendi adına düzenlediğini belirtti.⁷⁹⁴ Dolayısıyla Uzun Hasan, artık kendini metbu bir vasal bey görmüyor, bağımsız ve güçlü bir hükümdar olarak güç ve kudretini göstermeye çalışıyordu.

Mirza Ebu Said, Sultaniye'de bir hafta kaldı ve bu esnada Hasan Ali'nin yanı sıra Şeyh Bayezid-i Bestâmî'nin evlatları ve Safevî şeyhi olan Şeyh Câfer huzura geldiler. O sırada babası Hasan Ali'den kaçarak Mirza Ebu Said'in yanına gelmiş bulunan 14

⁷⁹² Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 280-283; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 451-452; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 645-645; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 78; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 96-97.

⁷⁹³ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 972; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 214; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 456; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 631-632; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, 79; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 127; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 192.

⁷⁹⁴ *Fatih Devrine Ait Münşeat Mecmuası*, (Nşr. N. Lugal-A. Erzincan), İstanbul 1956, 11.

yaşındaki Sultan Ali, Mirza Ebu Said'in emri ile babasının elini öptü. Bu durum karşısında Mirza Ebu Said oldukça duygulandı. Sultan Ali'yi şefkat ve vaadlerle teselli etmeye çalıştı. Hasan Ali ise kendini oğlunun yerine koyarak “*Kendi babamdan hiçbir şekilde sevgi görmedim. Her zaman beni hapiste tuttu. Üç defa isyan ettiysem de karşılığını alamadım. Eğer padişahın şefkati bu samimî kimsenin halini kapsarsa, bir köşeye çekilirim*” dedi. Bir sonraki gün ise Mirza Ebu Said, Şeyh Câfer'in yanına giderek onunla uzun süre sohbet etti.⁷⁹⁵

Uzun Hasan'ın, oğlu Şehzâde Sultan Halil'i Tebriz'in idâresine gönderdiğini ve Mirza Ebu Said'in yaklaşması üzerine geri çağırdığını söylemiştik. Bu durum Mirza Ebu Said'i, Uzun Hasan ile yapılacak olan savaş için daha da cesaretlendiren bir durum oldu. Öte yandan Uzun Hasan'ın Tebriz'den çekilmesi ve Karabağ'a hareket etmesi üzerine Mirza Ebu Said, Meyane'ye hareket ederken Tebriz'in idâresi için Pehlivan Yusuf-i Şirazî Yasavul'u daruga olarak tâyin etti. Ayrıca Mirza Ebu Said ordusuyla Sultaniye'den Meyane'ye geldiği vakit Timurlu ordusuna çok sayıda Kara-Koyunlu askeri katıldı. Katılanlar arasında Emir Ali Şeker'in oğulları Pîr Ali, Bayram Bey, Cihanşah zamanında Yezd'in hâkimi olan Hacı Kamber, Uzun Hasan'ın amcası olan Mahmud Bey, Ali Beğ-i Ağaçeri, Şah Ali-yi Hacılı, Üveys İnal, Rüstem-i Tarhan'ın oğlu olan Suhrab, ve Kılıç Arslan'ın oğlu gibi önemli isimler yer alıyordu. Ayrıca yaklaşık olarak 10.000 Arab atlı Türkmen askeri de Kara-Koyunlu ordusundan ayrılarak Mirza Ebu Said'in karargâhına geldiler. Bunun yanı sıra aynı zaman dilimi içerisinde Cihanşah'ın oğlu olan ve gözlerine mil çekilen Ebu Yusuf, Tebriz'den gelerek Mirza Ebu Said'in yanına sığındı. Mirza Ebu Said onu oldukça iyi karşıladı ve gönlünü hoş tutarak ana ve atasının gömülü oldukları Tebriz'deki Muzafferiye tekkesine (Hangah) mücâvir olarak atadı. Tüm bu işlerden sonra Mirza Ebu Said, Hasan Ali'yi saltanat nişanı ile Azerbaycan vâililiğine, Uzun Hasan'ın amcası olan Mahmud Bey'i de Diyarbakır vâililiğine atayarak onları kendi bölgelerine gönderdi. Böylece yaklaşık olarak 50.000 Kara-Koyunlu süvari, muhtelif zamanlarda gelerek Timurlu ordusuna katıldılar ve Mirza Ebu Said, bu katılımlarla ordusunu güçlendirdi.⁷⁹⁶

⁷⁹⁵ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 456-457; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 646-647.

⁷⁹⁶ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 973; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 214; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 285-286; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 457; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 632-

Bu arada Mirza Ebu Said, Meyane’de iken Uzun Hasan da Nahcivan’a gelmişti. Buradayken Cuşin, Avnik, Bayezid ve Gerni kalelerinin kendi ordularına bağlı askerler tarafından alındığı haberi geldi. Bu duruma oldukça sevinen Uzun Hasan derhal hediyelerle yeğeni olan Murad Bey’i⁷⁹⁷ Mirza Ebu Said’e gönderdi. Murat Beğ, Meyane’ye gelince hemen huzura alınmadı. Karargâhın etrafı arabalarla çevrilinceye kadar bekletildi. Bu arada çok sayıda gölgelik, otağ ve çadırlar yaptılar. İki gün sonra Murat Beğ ordugâha alındı. Bu sırada bir grup kişiye Kalmuk elbiseleri giydirdiler ve “*Bunlar insan eti yer*” dediler. Ardından Murad Beğ’in yanında bulunan bir adamı onların eline vererek öldürttüler. Murad Beğ’in yanında bulunan ve hediye olarak getirilen atlar da bu grup tarafından ürkütüldü. Murad Beğ, arabalarla kuşatılan yere gelince onu önce dîvâna götürdüler ve burada Mirza Ebu Said’in oğlu olan Mirza Mahmud ile ve diğer dîvân emirleri ile görüştüler. Ardından Mirza Ebu Said’in çadırına götürdüler. Murad Beğ huzura varıncaya kadar 27 defa diz çöktürüldü. Murad Beğ, Uzun Hasan’ın mesajını Mirza Ebu Said’e ilettili. Uzun Hasan bu mektubunda kendisinin itaat yolundan ayrılmadığını, düşmanlıkların kökünü kazdığını, ülkesinin gün geçtikçe genişlediğini ve Mirza Ebu Said’in Irak mülkü ile yetinmesi gerektiğini, Azerbaycan’dan el çekmesi gerektiğini ifade ediyordu.⁷⁹⁸ Bunun yanı sıra Uzun Hasan, Emir Abdurrahman Sadr ile gönderdiği mektupta şayet kendisinin bir suçu olmuşsa affedilmesini, yaklaşık olarak bir asırdır babadan oğula Timurlulara bağlı olduklarını, birkaç yıldır düşman eline geçmiş olan Irak ve Fars ülkelerini onların elinden alıp Timurlu idâresine bıraktıklarını belirtiyordu. Yine aynı mektupta Timurlu idâresinde bulunmayan Azerbaycan topraklarının, Kara-Koyunluların elinden alınarak oralarda Mirza Ebu Said adına hutbe okutup sikke kestirdiklerini, buna mukâbil kış mevsiminden ötürü dönüş yollarının kapalı olduğunu söylemesine rağmen Mirza Ebu Said’in kendilerine süre tanımadığını ifade etti. Uzun Hasan, şayet Mirza Ebu Said

633; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 647; Aka, *İran’da Türkmen Hâkimiyeti*, 79; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 193; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 98.

⁷⁹⁷ Abdürrezzâk Semerkandî (*Matla’-ı Sa’deyn*, II/II, 973), İsfizârî, (*Ravzatu’l-Cennât*, II/215) ve Mîrhând (*Ravzatu’s-Safâ*, I/4-6, 1203) bu ismi Emir Celaeddîn Yusuf Bey olarak vermiştir. Ancak Uzun Hasan’ın sarayında görev alan Tihranî, bu elçinin ismini Murad Bey olarak vermiştir. Dolayısıyla Tihranî’nin verdiği bilgi daha doğru olacaktır.

⁷⁹⁸ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla’-ı Sa’deyn*, II/II, 973-974; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 286-287; Rumlu, *Ahsenü’t-Tevârîh*, 457-458; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 128; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 98.

kendisine inanmıyorsa, ordugâhında bulunan düşmanlarından bu durumu öğrenebileceğini de hatırlatıyordu.⁷⁹⁹

Azerbaycan topraklarını kendi idâresi altına almayı kafasına koyan Mirza Ebu Said, gelen elçilere sıcak bakmadığı gibi Uzun Hasan'ın mektuplarını da çok dikkate almamıştır. Elçilere, Uzun Hasan'a iletmeleri için Timur'un bütün memleketleri zaptettiği zaman Tebriz'i Miranşah'a verdiğini, dolayısıyla öz yurdu olduğunu, bu cümleden olarak ata yurdunu geri almak üzere Azerbaycan'a yürüdüğünü mesajını verdi. Yine aynı mektubunda atasının kabri olmasından ötürü Azerbaycan'dan elini çekmesinin gerektiğini, şayet kendisinin varması lüzumlu olmazsa oğulları, beyleri ve askerlerini silahlandırarak Mısır, Anadolu ve Suriye'nin fethine memur kılacağını ve buraların alınması ile Azerbaycan'a karşılık buraları Uzun Hasan'a vereceğini bildirdi.⁸⁰⁰ Ardından Uzun Hasan'ın elçisinin geri dönmesine izin verdi ve yanında da kendi elçisi olarak halasının oğlu olan Mirza Mahmud Hâce Lak'ı, Uzun Hasan'a gönderdi.⁸⁰¹

Elçiler Uzun Hasan'ın yanına dönünce Murad Beğ, Mirza Ebu Said'in mektubunu ve görüşme esnasında yaşadığı sıkıntıları ilettiler. Mirza Ebu Said'in, Cihanşah'ın malları ve hazinelerine göz diktiğini, Azerbaycan'ı kendi toprağı olarak gördüğünü ve geri adım atmayacağını söyledi. Bunun üzerine Uzun Hasan, atı ürkütmenin devleti ürkütmek anlamına geldiğini, bir adamı küçük düşürmenin ve mazlum birinin öldürülmesinin kâfirlerin dahi yapmayacağı bir davranış olduğunu ve Azerbaycan topraklarının davasını gütmenin onun ölümünün de bu diyarda olacağı anlamına geldiğini söyledi. Mirza Ebu Said'in bu tavrı üzerine Uzun Hasan, dîvânı ve ordu emirlerini topladı. Mirza Baysungur'un oğlu Mirza Yedigâr Muhammed Sultan'ı tahta oturttu ve kendisi

⁷⁹⁹ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 974; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 215; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1203; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 633; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 129; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah*, 192.

⁸⁰⁰ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 287; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 458; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 647; Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yıllık ve Bitikler*, DTCF Yay., İstanbul 1940, 127-128; Woods, *Akkoyunlular*, 176; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 129; Matthew Melvin-Koushki, "The Delicate Art of Aggression: Uzun Hasan's Fathnama to Qaytbay of 1469", *Iranian Studies*, 44/2, March 2011, 206; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah*, 192.

⁸⁰¹ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 975; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 216; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1203; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 458; Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular*, 194.

de onun sağ tarafına oturdu. Ardından Mirza Mahmud Hâce Lak getirtilerek birkaç defa diz çöktürüldü. Ardından Uzun Hasan, Mirza Yadigâr Muhammed Sultan'ı göstererek kendi efendileri olduğunu ve onu selamlamasını istedi. Mirza Mahmud Hâce Lak da ilerleyerek Mirza'nın elini öptü. Ardından Uzun Hasan elçiye, Mirza Ebu Said'e götürmesi için *“Bizimle onun durumu, bir çölde susuzluğun istilâsına uğramış iki kardeşin durumuna benzemektedir. O iki kardeşten birisi bir çölde iki su testisi buldu. Birini kardeşine verip birini kendine aldı. O kardeş, büyük bir hurs ve tamahla, daha testideki suyun tamamını içmeden diğer testiye gözünü dikti. Kardeşi ona “Her iki testi de ben buldum. Kardeşlik bağından dolayı onu paylaştırdım. Sen daha kendi testini bitirmeden gözünü benimkine diktin” dedi. Onun gibi Irak ve Azerbaycan'da iki testi gibidir. Bunun her ikisini de ben buldum. Irak'ı ona bıraktım. Azerbaycan'ı da kendime sakladım. Sultan Ebu Said Mirza, daha Irak'a tamamen sahip olmadan Azerbaycan'a yönelmesi saygısızlığın son derecesidir.”* mesajını verdi. Ardından elçinin dönmesine izin vererek kendisi de Mirza Ebu Said'e doğru harekete geçti.⁸⁰²

Mirza Ebu Said ile Uzun Hasan arasındaki diplomasi trafiği bu elçiliklerle sınırlı kalmadı. Birkaç defa daha iki hükümdar arasında elçiler gidip geldi. Nitekim Uzun Hasan kadiasker olan Kadı Alaaddîn Ali'yi, Nimetullah ile beraber gelmiş olan Mirza Ebu Said'in elçisi Ali ile birlikte Mirza Ebu Said'e gönderdi. Uzun Hasan, bazı mektuplarında İslâm olan bir vilâyete ordu sevk etmek için hüccet gerektiğini, kesin delil olmadan kılıç kuşanmanın ne padişahlığa, ne kanunlara ne de İslâma uygun olduğunu, kendilerinden Mirza Ebu Said'e iyilikten başka birşeyin ulaşmadığını ve Irak ve Fars'ın bizzat onun adına alındığını söylemişti. Ancak Mirza Ebu Said, bu mektuba karşılık verdiği cevapta yapılacak olan seferin hüccet ve sebebini Tebriz'in atasının kabristanı olmasına bağlıyordu. Mektupta Mirza Ebu Said, Uzun Hasan'ın ataları gibi Timurlu Devleti'ne itaatini, Azerbaycan'dan elini çekmesini ve Diyarbakır'a dönmesini istiyordu. Ayrıca şayet bunları yapacak olursa Anadolu ve Suriye'nin fethi ile oraların kendisine bırakılacağını da tekrar ediyordu. Kadı Alaaddîn Ali bu mektubu Uzun Hasan'a ulaştırınca Uzun Hasan cevap olarak *“Şu ana kadar bizden muhabbet yolunu yürümekten başka bir hareket olmamıştır. Emir Timur-i Küregan'ın yattığı yer pâk*

⁸⁰² İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 216; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 287-288; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 459-460; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 129-130.

olsun-ailemiz hakkında yapmış olduğu ilgi ve iltifatlara karşılık, bizden, elimizden geldiği kadar bağlılık ve samimiyet görülmüştür. Bilhassa şu sırada arka arkaya, durmadan yğitliğin âdet ve töresini yerine getirdik. Şimdi iyiliğin yerine kötülük olacaksa, haklar kabul yerine geçmeyecekse, olacağı kendilerinden bilsinler. Fakat biz önce kabzası sizin elinizde olan bir kılıç gibiydik ve o, düşmana kullanılıyordu. Şimdi onun kabzasını düşmanın eline vermişsiniz, kendinize vuruyorsunuz. Şimdi işin kararı savaşıma ve vuruşma olacağına göre, Karabağ'da beklerim. Onların savaşa hazırlanmaları ve hemen savaş meydanına gelmeleri gerekir...” yazılı mektubu gönderdi. Yine Uzun Hasan “Sizin, miras kalmış ülkenizi Cihanşah Padişah ele geçirmişti. Yezd'den yüklediğiniz bir eşek yükü, 10 defa darugalara göstermeden taşıma izni alamazdınız. Sizin elçinizin başına çadır devirdiler. Sizin onunla savaşmaya gücünüz yoktu. Celâl sahibinin yardımıyla sizin devletinizin yıldızlarını, o tutuk halinden çıkardık. Onun karşılığında Irak memleketlerinden bazısını bize bırakmanız gerekiyordu. Siz Azerbaycan'a da göz diktiniz. Sizinle bizim hikâyemiz, tıpkı Ebu Müslim ile Ebu Cafer-i Devanikî'nin hikâyesi gibidir. O, Mervan oğullarını Abbas oğullarının taraftarlığına sevk edip, ülkeyi Abbasiler için temizledi. Sonunda Mnasur-i Devanikî ona saldırdı. Bizim hakkımız sizin gözünüzde kaybolmuş olsa bile Allah'ın nezdinde kaybolmamıştır” mesajını gönderdi.⁸⁰³

Mirza Ebu Said'in Azerbaycan konusunda ısrarcı olması ve Uzun Hasan'ın da Mirza Ebu Said'in sözüne uymayarak Diyarbakır'a çekilmemesi üzerine her iki taraf da savaş için harekete geçtiler. Ancak Mirza Ebu Said ve ordusu için en büyük tehdit, kış mevsimi olacaktı. Ordunun her türlü ihtiyacı karşılanmış olsa da harekâtın kış mevsimine rastlaması, Mirza Ebu Said'in en büyük korkusu oldu. Öyle ki, ateşlerin yakıldığı alanlarda bile askerler soğuğa karşı koyamaz hale geldi. Her zaman yapıldığı üzere Mirza Ebu Said, emirlerini toplayarak nerede kışlanılması gerektiği konusunda meşverette bulundu. Emirlerin bazıları iki su arasında (Aras ve Kür) kışlanması gerektiğini ve bu sayede ordugâha Kürt bölgelerinden çok miktarda koyun ve tahıl gibi iaşenin sağlanabileceğini söylediler. Ancak bazı emirler de Timurlu hükümdarlarının kışlağının Karabağ ve Muğan olduğunu ve dolayısıyla burada kışlanması gerektiğini

⁸⁰³ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 289-290; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 459-460; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 130.

savundular. Ayrıca Uzun Hasan'ın o bölgede olduğunu, oraya varıp Uzun Hasan'ı bertaraf ederek kışlanılmasını teklif ettiler. Mirza Ebu Said de atalarının yaptığı gibi ikinci seçeneği uygun gördü ve Karabağ'da kışlamaya karar verdi. Vakit kaybetmeden Meyane'den hareket ettiler.⁸⁰⁴ Bu arada Şeyh Câfer ile Ömer Beğ-i Câkirlu, önden Erdebil'e gönderildi. İki üç gün sonra da Mirza Ebu Said ordusu ile Erdebil'e geldi ve Şeyh Safiüddîn-i İshak'ın tekkesine yerleşerek bölgenin ileri gelenleri ile meşverette bulundu.⁸⁰⁵ Ordu buradan hareketle Karabağ'a hareket etti. Karabağ'a 7 fersah uzaklığa varılınca ortaya çıkan kıtlık nedeni ile Mirza Ebu Said, Mahmudabâd'a doğru hareket etti.⁸⁰⁶ Bu bölgeye varıncaya kadar Timurlu ordusu çok çetin bir süreçten geçti. Tihranî'ye göre Mirza Ebu Said Mahmudabad'a varmadan önce Ak-Koyunlu ordusunun karavulları sık sık Timurlu ordusuna saldırılarda bulunuyorlardı. Üç ay boyunca bu saldırılar devam etti. Öyle ki, Emir Hasan Hacı ve ardından da Şehzâde Uğurlu Muhammed bu süre zarfında saldırılarda bulunarak Timurlu ordusundan birçok kişiyi öldürdükleri gibi bazılarını esir ettiler ve birçok yağma faaliyetlerinde bulundular. Mirza Ebu Said'in emriyle kazılan hendeklere ve orduyu sur gibi çevreleyen arabalarına saldırarak yağmalayıp psikolojik bir harple Timurlu ordusunu zayıflatmaya başladılar. Öte yandan bu gelişmelerin yanı sıra Timurlu emir ve beylerinden bir kısmı da kaçarak Ak-Koyunlu saflarına katılmaya başladılar. Bu çözümler başgösterince Mirza Ebu Said, Uzun Hasan'a bir elçi göndererek kendisinin geri dönüyor olduğunu ve şayet aralarında bir barış sağlanırsa bu durumun her iki taraf açısından daha iyi olacağını söyledi. Uzun Hasan ise Rüstem-i Mihmandâr'ı gelen elçi ile birlikte gönderdi. Mirza Ebu Said, Rüstem-i Mihmandâr'ı tutuklayarak Kızılağaç mevkiine hareket etti. Kısa süre sonra da bir elçi göndererek Uzun Hasan'ı meşgul etmek ve kendisine güvendirmek istedi.⁸⁰⁷

⁸⁰⁴ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 976; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1203; Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer*, IV, (Nşr. Muhammed Debîr Siyâkî), Kitâbfürûşî Hayyâm, Tahran 1333hş, 91; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 460; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 132; V. Minorsky, "Uzun Hasan", *İA*, XIII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 93; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 128.

⁸⁰⁵ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 460-461.

⁸⁰⁶ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 977; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 216; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, IV, 91; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 461; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 635; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 133; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 128.

⁸⁰⁷ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 290-291; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 99-100.

Güç kaybına uğrayan Timurlu ordusuna katılımlar da oluyordu. Ordu, Kızılağaç mevkiinde bulunduğu esnada Hasan Ali, Kara-Koyunlu emirleri ile birlikte gelerek Timurlu ordusuna katıldı. Bunun yanı sıra Mirza Ebu Said, Şirvanşah Ferruh Yesar'a bir elçi göndererek kızını istedi ve ayrıca kendisine destek olmasını, iaşe ve diğer türlü ihtiyaçlar için katkıda bulunmasını ve Ak-Koyunlulara yüz çevirmesini istedi. Yine Karamanlı emirlerine ve Şeki hâkimi Abdülgaflar Şekî'ye de elçi göndererek kendisine katılmalarını istedi.⁸⁰⁸ Şeki hâkimi ve Şirvanşah Ferruh Yesar, çok miktarda tahıl göndererek Timurlu ordusuna destekte bulundular.⁸⁰⁹ Tüm bu hazırlıklar karşısında Uzun Hasan ise karavulları ile yine Timurlu ordusuna zaiyatlar vermek için çabalıyordu. Bu amaç doğrultusunda Hüseyin-i Koca Hacı, Şah Ali Beğ, Hızır Beğ Tarhan, Şehzâde Muhammed, Sultan Hamza ve Yusuf Beğ, Şah Mensur, Hüseyin-i Üveys ve Zü'n-Nun gibi emir ve beyler Timurlu ordusuna belirli aralıklarla saldırarak birçok kişiyi öldürdükleri gibi bazılarını esir aldılar. Araba hisarlarını ve çadırları yakıp yıktılar.⁸¹⁰

Timurlu ordusunun Mahmudabâd yolcululuğu esnasında yaşadıkları sıkıntılar bunlardan ibaret değildi. Ordu, kıtlığın vermiş olduğu sıkıntılardan muzdarip bir halde iken yol üzerinde bir yerde durdu. Burası otları zehirli olan ve suları da pek sağlıklı olmayan bir yerdi. Otlardan beslenen hayvanlar ölüyordu. Ordu Mahmudabâd'ın yakınına gelip karargâhını kurunca Bayezid-i Bestâmî'nin oğlu Ali Bey orduya katıldı. Yanında getirmiş olduğu yiyecekler, orduya dağıtılsa da kıtlık kendini daha çok hissettirmeye başlamıştı. Öyle ki, bir men arpanın fiyatı 5 tenge olmasına rağmen bulunamaz hale gemişti. Hayvanların da çoğu telef oldu. Abdürrezzâk Semerkandî'ye göre zenginler fakirlerle aynı kaptan yemek yemeye, işü işret sahipleri fakirlerle aynı sofradan yemeye başladı.⁸¹¹ Öte yandan Uzun Hasan da bu durumlardan haberdâr olmalı ki, Timurlu ordusunun daha fazla güç kaybetmesi amacıyla Horasan, Irak ve Fars memleketlerinin yollarını kapatarak hem askerî kuvvetlerin hem de iaşenin Timurlu karargâhına girmesini engelledi. Nitekim Horasan'dan hareketle Timurlu ordusuna

⁸⁰⁸ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 291; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 100.

⁸⁰⁹ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 977; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 462.

⁸¹⁰ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 291; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 462.

⁸¹¹ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 977; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, IV, 91; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 461; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 635; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 315; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 128; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 193.

ikmâl, iaşe ve cephane taşıyan kalabalık bir grubun Timurlu ordusuna yaklaştığı haberini alan Uzun Hasan, Emir Ömer Beğ'in yanına 300 asker vererek üzerlerine gönderdi. Ömer Beğ, bu topluluğa saldırarak malları ile birlikte esir etti ve Uzun Hasan'ın yanına götürdü.⁸¹² Esir edilenler arasında Mirza Ebu Said'in Azerbaycan fethi için Fars vilâyetine gönderdiği Mevlânâ Şemseddîn Muhammed Buhârî ve Mevlânâ Sadruddîn Tabîb İsfahanî de vardı. Uzun Hasan onlara, dinî konulardaki engin bilgilerine olan saygısından ötürü zarar vermedi. Öte yandan Horasan'dan gelecek olan desteklerin engellenmesi yanı sıra Rey'in etrafındaki kaleler, Demavend, Firuzkûh, Rüstemdâr, Tarum ve Sultaniye hududuna kadar olan bölgeler de Mirza Ebu Said'in elinden çıktı.⁸¹³ Bu olaylarla, iaşe konusunda sıkıntı yaşayan Timurlu ordusu, Uzun Hasan'ın bu ikmâl ve iaşelere el koyması ile daha da zor bir duruma düşmüş oldu. Uzun Hasan ise ele geçirdiği cephane sayesinde daha da güç kazanmış oldu.

Mirza Ebu Said, esasında ordugâhını Mahmudabâd'ın karşısına kurmayı amaçlıyordu. Ancak yolu üzerinde geçişi sağlayan yerler bataklıktı. Dolayısıyla bu bataklıkın aşılması amacıyla yaklaşık olarak 10.000 eşek yükü kamışı⁸¹⁴ geçiş yerlerine döktüler. Bunun yanı sıra kimin fazladan eşyası veya yükü varsa onların da eşya ve yüklerinin kamışlar üzerine atılması emri verildi. Bunun üzerine kilimler, keçeler, palazlar ve atılacak ne varsa atılarak üç gün boyunca bataklığı geçmeye çalıştılar. Geçiş esnasında birçok eşyanın harap olması yanı sıra hayvanların bir kısmı da telef oldu. Mirza Ebu Said bu sayede istemiş olduğu alana ordugâhını kurdu. Ordugâhın bir tarafında Kür Nehri diğer tarafında deniz, diğer bir tarafında da Ak-Koyunluların ordugâhı yer alıyordu. Timurlu ordusu, Ak-Koyunlu saldırıları ihtimaline karşı hendekler kazarak ve arabalar ile etrafı çevirerek önlem aldılar. Ayrıca o havalide bulunan otlığı da hayvanları için zaptederek hazırlıklarını tamamlamaya çalıştılar.⁸¹⁵

Öte yandan Timurlu ordugâhına yapılacak olan tüm katılımları engelleyen Uzun Hasan, iaşe sıkıntısı yaşayan ve yorgun düşen Timurlu ordusunu bertaraf etmek

⁸¹² İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 216; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 291; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 461-462; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 100.

⁸¹³ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 978, 980; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 216; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 132.

⁸¹⁴ Rumlu, bu rakamı 3.000 olarak vermiştir. Bk. Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 462.

⁸¹⁵ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 292; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 462; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 133-134; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 128; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 194.

amacıyla bir gece baskınına karar verdi. Bu amaçla Hasan Padişah, Şehzâde Sultan Halil, Şah Ali Beğ-i Purnak, Şeyh Hasan Beğ-i Purnak, Cihangir oğlu Murad Beğ, Cihangir oğlu Ali Han Beğ ve İbrahim Şah Beğ'i 3000 kişilik bir kuvvetle birlikte gece baskınına tâyin etti. Ak-Koyunlu emir ve beyleri, geceleyin Timurlu ordugâhını basarak hendekte ne varsa yağmaladılar.⁸¹⁶ Ordu içerisinde bulunan emirler, beyler hisar haline getirdikleri arabalardan çıkarak saldırmak isteseler de Mirza Ebu Said buna izin vermeyerek gece âsinin üzerine gidilmez deyip onlara engel oldu. Sabah olunca Mirza Ebu Said, 1000 süvariye Ak-Koyunlu birliklerinin peşinden gönderdi. Takibe koyulan askerler, atların ayak izlerinden Ak-Koyunlu birliklerinin 1500 kişiden fazla olmadıklarını anladı. Fakat binek hayvanlarının kıtlık ve açlıktan ötürü zayıf düşmelerinden ötürü saldırmaya mecalleri kalmadı. Timurlu ordusunun bu perişan durumuna karşılık Uzun Hasan'ın askerleri, atları ve diğer hayvanları çok sağlam ve her türlü saldırılara karşı koyabilecek güçteydiler. Türk ve Tâciklerden kim önüne çıksa öldürüyorlardı. Böylece Timurlu ordusu dağılmaya yüz tuttu.⁸¹⁷ Dolayısıyla Timurlu askerlerinden bazıları Şirvan'a iltica etti, bazıları ise kaçarak Ak-Koyunlu ordusuna katıldılar.

3.2.4. Şirvanşahların İhaneti ve Mirza Ebu Said'in Barış Çabaları

Daha önce Şirvanşahların Timurlu ordusuna destek amacıyla gemilerle tahıl gönderdiklerini söylemiştik. Şirvanşahlar, Timurlu ordusunun bir fersah uzağında bir geçitte orduya her türlü zâhire ve iaşe alışverişinde bulunarak destek oluyordu. Uzun süredir Timurlu ordusunun iaşe ve ikmâl yollarını kesmeyi amaçlayan ve bu konuda başarı da sağlayan Uzun Hasan, bu durumdan rahatsız oldu. Öyle ki, Şirvanşahların Timurlu ordusu ile alışverişte bulunduğu bu geçitin haberini alınca Cihangir oğlu Ali Han Beğ ve Hamza Beğ-i Bektaş'ı, yanlarına 100 süvari⁸¹⁸ vererek onların üzerine gönderdi. Timurlu ordusunun geçite yakın olması ile Mirza Ebu Said, kalabalık bir orduyu bu Ak-Koyunlu birliğinin üzerine gönderdi. Ak-Koyunlu emirlerinden olan

⁸¹⁶ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 292; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 462-463; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 134; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 100.

⁸¹⁷ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 978-979; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 217; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 462-463.

⁸¹⁸ İsfizârî (*Ravzatu'l-Cennât*, II/216) bu sayıyı 200 olarak vermiştir.

Horos Beğ, Timurlu ordusu ile savaşa girse de yakalanarak Mirza Ebu Said'in yanına götürüldü. Önden giden Timurlu ordusuna takviye bir topluluk da Ak-Koyunluları yenilgiye uğratarak geri püskürttüler.⁸¹⁹ Bu başarıya rağmen Timurlu ordusu, iase açısından sıkıntı yaşamaya devam ediyordu. Mirza Ebu Said'in düşüncesi, bu kıtlığı ve soğukları atlattıktan sonra baharda süvarileri çoğaltarak saldırıya geçmekti. Öte yandan Timurlu ordusunun içine düştüğü bu zor durum, o zamana kadar anlaşmış oldukları Şirvanşahların, Mirza Ebu Said'e sırt dönmesine de sebep oldu. Şirvanşahların, Timurlulara sırt dönmelerinin bir nedeni de Ak-Koyunluların bu savaşta daha güçlü görünmeleri ve kendilerinin Ak-Koyunlular tarafından tehdit edilmeleriydi. Nitekim Uzun Hasan, Şirvanşah Ferruh Yesar'a bir haberci göndererek Çağatay ordusunun sonunun yıkım olacağı, bu yıkımdan sonra aralarındaki dostluğun hiçbir fayda vermeyeceğini söyleyerek aba altından sopa gösterdi. Ferruh Yesar, oldukça endişelenip korkuya kapıldı. Bu sebeple Mirza Ebu Said'in alışveriş için giden askerlerini yağmaladı ve gemilerini de geri çekti.⁸²⁰ Ardından da Abdül Halık adlı birini hediyelerle Uzun Hasan'a göndererek Mirza Ebu Said'e yüz çevirdi.⁸²¹ Uzun Hasan ise bu elçiye karşılık olarak Mirza Cihanşah'ın yanında çalışanlardan Abdü'l-Hak'ı elçi olarak Ferruh Yesar tarafına gönderdi ve ona bu elçi vasıtasıyla iltifatlarda bulundu.⁸²²

Şirvanşahların ihaneti ile iyice köşeye sıkışan Mirza Ebu Said, seferden geri dönmeye karar verdi. Durumu haber alan Uzun Hasan, Mirza Ebu Said'i tam olarak yenilgiye uğratmak amacıyla Emir Ömer Beğ, Bayındır Beğ, Muhammed Beğ, Beşaret Beğ, Emir Aslan-ı Dulkadir, Mansur-i Afşar, Murad Beğ, Yusuf Beğ, Ebu Yusuf-i İnak ve Musa Beğ-i Arab'ı 1000 kişilik bir kuvvetle Timurlu ordusunun arkasından gönderdi.⁸²³ 26 Ocak 1469 yılı Perşembe günü ise Timurlu ordusundan Emir Seyyîd

⁸¹⁹ İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 216; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 292-293; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 463; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 194.

⁸²⁰ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 986; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 219; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1203; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, IV, 91; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 635-636; Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd-XV. Yüzyılda İnan'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi*, (Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu), TTK Yay., Ankara 1992, 46; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Devleti*, 315; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 134; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 127-128; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 194.

⁸²¹ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 293; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 464; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 194-195.

⁸²² Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 293; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah*, 195.

⁸²³ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 293; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 464; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 100.

Mezîd, karavul olarak yolun yarısına yakınına Ak-Koyunlulara taraf gitti. Aniden Ak-Koyunlu ordusuna yaklaştı. 400 kişilik süvariden oluşan Ak-Koyunlu ordusunu Emir Ömer Beğ komuta ediyordu. Timurlu birliklerine “*Hz. Mirza 100 yıllık düşmanlarını dost edindi, 100 yıllık kullarını ise düşman edindi. Şimdi barış yapmadan nereye gidiyor? Yarın büyük emirlerini göndersin ki, biz de bu taraftan büyük emirlerimizi gönderelim ve barış yapalım*” dedi. Ertesi gün Emir Seyyîd Mezîd-i Argun, Pehlivan Hüseyin-i Divâne, Muhammedyâr-ı Tavaçî, Şeyh Behlül, Şîr Hacı; Kara-Koyunlu beylerinden Ali Şeker’in oğulları, Sultan Cüneyd, Hüseyin Ali ve Ali Beğ-i Ağaçeri aynı yere, Türkmenlerin bölgesine geldiler. Ancak Emir Seyyîd Mezîd-i Argun, Ak-Koyunluların sayıca az olduklarını ileri sürerek onlara saldırdı. Emir Sultan Argun, Ak-Koyunluların ileride pusuda ordusu olduğunu, beklemeleri gerektiğini söylese de Emir Seyyîd Mezîd-i Argun aldırış etmedi ve Ak-Koyunlu ordusunu dağıttı. Kaçan askerleri de birkaç fersah peşlerinden giderek kovaladı ve Ak-Koyunlu emiri Emir Ömer Beğ attan düşürdü.⁸²⁴ Ancak bu durumu haber alan Uzun Hasan, aniden pusu yerinden çıkarak yaklaşık 2-3 bin kişilik süvarisi ile Timurlu ordusuna doğru harekete geçti. Ordusunun bir kısmını önden gönderdi ve kendisi de arkadan hareket etti. Ak-Koyunlu askerleri yağma için dört bir tarafa yayılmış olan Timurlu ordusundan her köşede bir grubu ele geçirdi. Emir ve mirzalardan oluşan yaklaşık 500 kişi, Ak-Koyunlu ordusu tarafından öldürüldü. Bunlar arasında Sultan Cüneyd, Pehlivan Hüseyin-i Divâne⁸²⁵, Hüseyin Ali-i Arlat, Şîr Muhammed Bağdadî ve Pîr Muhammed Bağdadî de bulunuyordu. Emir Seyyîd Mezîd-i Argun ise esir edilenler arasındaydı.⁸²⁶

Mirza Ebu Said, bu yenilgi haberinden sonra artık tek kurtuluş yolunun barış yapmak olduğu düşüncesine vardı. Bu amaçla 28 Ocak 1469 günü acele ile emir ve beylerini meşveret yapmak üzere yanına çağırdı. Emirlerine dönüp iş işten geçti diyerek yakalanan esirlerin kurtarılması için tedbir yolunu sordu. Ardından meşveret sonucunda tedbir olarak esir edilenlerin öldürülmemesi amacıyla barış yapılması yönünde karar

⁸²⁴ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla’-ı Sa’deyn*, II/II, 987; İsfizârî, *Ravzatu’l-Cennât*, II, 220; Hândmîr, *Habîbü’s-Siyer*, IV, 91-92; Rumlu, *Ahsenü’t-Tevârîh*, 464-465; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 636-637; Münşî Kazvînî, *Cevâhirü’l-Ahbâr*, 78; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 134-135.

⁸²⁵ Tihranî, Pehlivan Hüseyin-i Divâne’nin esir edildiğini kaydetmiştir. Bk. Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 293.

⁸²⁶ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla’-ı Sa’deyn*, II/II, 987-988; İsfizârî, *Ravzatu’l-Cennât*, II, 220; Hândmîr, *Habîbü’s-Siyer*, IV, 92; Gaffârî Kazvînî, *Târih-i Cihân-Ârâ*, 252; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 637; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 135.

alındı. Bu karar doğrultusunda barış elçisi olarak yıllardır Mazanderân ve Sârî vilâyetlerinin hâkimi olan Seyyîd Gıyâseddîn'in gönderilmesine karar verildi. Seyyîd Gıyâseddîn, Uzun Hasan'ın ordugâhına geldiğinde Ak-Koyunlular onu iyi karşıladılar. Uzun Hasan çadırından çıkarak elçiyi kucakladı ve ona iyi muamelede bulundu. Barışa niyetinin olmadığını, ancak onun gelmesinden ötürü de vermiş olduğu kararı icrâ edemeyeceğini, kendisini kırmaktan imtinâ ettiğini söyledi. Seyyîd Gıyâseddîn'den kısa bir süre sonra da Emir Seyyîd Sadrüddîn İbrahim-i Kummi⁸²⁷ ve Mirza Ebu Said'in annesi ile Seyyîd Abdülhay Meşhedî⁸²⁸ Uzun Hasan'ın ordugâhına geldiler. Elçiler, Mirza Ebu Said'in "*Önceleri ta ki, bu zamana kadar siz barış istediniz ama biz kabul etmedik, şimdi biz barış istiyoruz ve ne maslahat görürseniz huzurunuzda takdim edeyim*" mesajını iletiler.⁸²⁹ Ancak Uzun Hasan elçilere, şayet Mirza Ebu Said'in kendisi gelirse anlaşmanın sağlanacağını söyledi. Mirza Ebu Said'in annesi Uzun Hasan'a "*Onun gelmek konusunda mazereti var. Bu yüzden büyük bir mahcubiyet duymaktadır*" deyince Uzun Hasan bu defa da Mirza Mahmud'un kendisine gönderilmesini şart koştu.⁸³⁰ Esasında Uzun Hasan'ın bu istekleri barıştan yana olmadığını göstermektedir. Nitekim elçilerin ordugâhta bulunduğu bu zaman içerisinde daha önce Uzun Hasan'ın elçi olarak göndermiş olduğu Seyyîd Erdebilî geri dönerek Uzun Hasan'a, Mirza Ebu Said ve ordusunun barış yapılmayacak kadar acziyet içerisinde olduğunu ve yakında yıkılacağını bildirdi.⁸³¹ Yine bütün Horasan emirleri, mektuplar ve yazılar göndererek Mirza Ebu Said'in işinin bittiği mesajlarını veriyorlardı. Tüm bu sebeplerden hareketle Uzun Hasan, barışa yanaşmadı. Seyyîd Gıyâseddîn'e bir saygı tezâhürü olarak ve belki de Mirza Ebu Said'in yanından ayrılmasını sağlamak için Sârî yönetiminin nişan ve

⁸²⁷ Seyyîd Sadrüddîn İbrahim-i Kummi hakkında bilgi için bk. Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, IV, 106.

⁸²⁸ Meşhedli seyyidlerden olan Seyyîd Abdülhay Meşhedî hakkında bilgi için bk. Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, IV, 108.

⁸²⁹ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 988-989; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 221; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, IV, 92; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 637-638; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 648; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 135-136.

⁸³⁰ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 295; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 466; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 648; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 136; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 101.

⁸³¹ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 989; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, IV, 92; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 466; Münşî Kazvînî, *Cevâhirü'l-Ahbâr*, 78; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 315.

fermanını teslim etti. Ardından Emir Seyyîd Sadrüddîn İbrahim-i Kummî, Seyyîd Abdulhay Meşhedî ve Mirza Ebu Said'in annesinin geri dönmelerine izin verdi.⁸³²

3.2.5. Mirza Ebu Said'in Öldürülmesi ve Azerbaycan'ın Ak-Koyunlu Hâkimiyetine Girmesi

Annesi ve diğer elçilerin eli boş olarak geri dönmesiyle Mirza Ebu Said, iyice köşeye sıkıştı. Bu arada Ak-Koyunlu askerleri de elçileri takip ederek ordugâha kadar geldiler. Horasan emirleri, bu durum karşısında askerî düzeni terk ederek Ak-Koyunlu tarafına geçtiler. Emirlerinin bu vefasızlığı üzerine Mirza Ebu Said, 30 Ocak 1469 gün öğle vakti yenilgiyi kabullenerek kaçış planını devreye soktu.⁸³³ Ancak çocuklarının gelmesi için bir süre beklemek zorunda kaldı. Mirza Mahmud ve Şahrüh Mirza kendisine katıldılar. Şah Mahmud ise kendi emirleri ile Sultaniye tarafına kaçtı.⁸³⁴ Mirza Ebu Said'in kaçtığı haberini alan Uzun Hasan da oğulları olan Şehzâde Sultan Halil ve Şehzâde Zeynel'i onun arkasından gönderdi. Şehzâdeler kısa süre sonra Mirza Ebu Said'i yakalayarak gece yarısı Uzun Hasan'ın ordugâhına döndüler. Mirza Ebu Said, iki gün hapis tutulduktan sonra Uzun Hasan'ın huzuruna çıkarıldı. Diğer kaynakların bu görüşmeyi kısaca anlatmalarına karşın⁸³⁵ Tihranî daha tafsilatlı anlatmıştır. Tihranî'ye göre Mirza Ebu Said, Uzun Hasan'ın çadırına yaklaşınca Uzun Hasan çadırından çıkarak onunla kucaklaştı. Karşılama merasiminde oldukça sıcak davranan Uzun Hasan, çadıra girdiklerinde gerekli ilgiyi göstermedi. Emir Şah Ali'yi onun önüne oturtular. Bu durum üzerine Mirza Ebu Said "*Burası benim yerim değil*" dedi. Uzun Hasan ise şayet kendi gelseydi yerinin daha yüksekte olacağını, zorla getirildiği için yerinin orası olduğunu söyledi. Mirza Ebu Said, AkKoyunlularla aralarında 100 yıllık bir dostluk

⁸³² Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 989; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 222; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, IV, 92; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 638.

⁸³³ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 989; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 222; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, IV, 92; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 467; A. S. Beveridge, "Ebû Sa'îd", *İA*, IV, MEB Yay., Eskişehir 2001, 48; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Devleti*, 315.

⁸³⁴ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 296; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 467; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 648; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 136.

⁸³⁵ Abdürrezzâk Semerkandî, (*Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 990), İsfizârî, (*Ravzatu'l-Cennât*, II/222-223) ve Hândmîr, (*Habîbü's-Siyer*, IV/92-93) Uzun Hasan'ın bu görüşmede her türlü şikâyet ve hikâyelerden bahsettiğini kaydetmişlerdir. Bu müelliflere göre Uzun Hasan, eskiden verdiği iyi teklifleri ve Mirza Ebu Said'in bu teklifleri nasıl geri çevirdiğini birer birer hatırlattı. Mirza Ebu Said de bu sorulara uygun cevaplar verdi. Ardından Uzun Hasan onu muhafaza edildiği yere gönderdi ve hiçbir şekilde zarar görmemesini emretti.

olduğunu, düşmanlığın üç aydan ibaret olduğunu ve dolayısıyla eski dostluğun üç aylık düşmanlığa hebâ edilmemesi gerektiğini söyledi. Uzun Hasan ise dostluğun Şahruh Mirza hanedanı ile kendi hanedanları arasında olduğunu, kendisiyle hiçbir dostluğunun bulunmadığını söyledikten sonra “*Şimdi Şahruh Mirza'nın hanedanında Yedigâr Muhammed Mirza bizim yanımızdadır. Onun ulu atasının hakları kaybolmamıştır. Ona karşı koruma, kollama ve saygı görevleri yerine getirilecektir*” dedi. Mirza Ebu Said, şayet kendisine iyilik yapılırsa ziyan olmayacağını, Mâverâünnehir ve Horasan sınırlarında hükümdar olan ve çok sayıda askerleri olan çocuklarının olduğunu söyledi. Ancak Uzun Hasan “*Benim senden ne korkum var ki onlardan korkum olsun?*” diyerek karşılık verdi. Ardından onun isteklerine kulak asmayarak muhafaza edildiği yere götürülmesini istedi.⁸³⁶

Uzun Hasan'ın yanından çıkarılan Mirza Ebu Said, birkaç gün gözetim altında tutuldu. Esasında Uzun Hasan, Mirza Ebu Said'in öldürülmesi taraftarı değildi. Bu yüzdendir ki, ümerâ ve devlet erkânı ile birkaç defa meşveret yaparak onların da görüşlerini aldı. Abdürrezzâk Semerkandî, İsfizârî ve Mîrhând'a göre bazı emirler, henüz düşmanlık yokken bile güvenilmeyen Mirza Ebu Said'in serbest bırakılması halinde intikam hırsıyla daha sonraları kendilerine düşmanlık eder korkusuyla öldürülmesini talep ettiler. Bu durum Uzun Hasan'ın, Mirza Ebu Said'in katli konusunda vereceği kararı etkiledi.⁸³⁷ Mîrhând, Hândmîr ve Rumlu'ya göre Şirvan kadısının tahrikleri de onun katledilmesi için bir sebep oluşturdu. Nitekim Rumlu'ya göre Şirvan kadısı Uzun Hasan'a, kendisinin Mirza Ebu Said ile konuşurken Mirza Ebu Said'in ona “*Şirvanşah'ın muhalefet ederek yiyecekleri bizden geri alması yüzünden Hasan Padişah bize üstünlük sağladı. Böyle olmasaydı o bunu nasıl başarabilirdi?*” dediğini anlattı.⁸³⁸ Devletşah Semerkandî de bazı Tarhan ve emirlerin Mirza Ebu

⁸³⁶ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 296-297; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 467-468; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 639; Meşkûr, *Târih-i Tebrîz*, 648-649; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 137; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 101.

⁸³⁷ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 990; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 223; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1203-1204.

⁸³⁸ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1204; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, IV, 93; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 469; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 639; Sâlihî-Gulizâde, “Berresi-ye Revâbet-i Hâricî Şirvânşâhân-ı Derbendî”, 73.

Said'in, Mirza Şahrüh'un haremi olan Gevherşad Ağa'yı⁸³⁹ öldürmesinin kinyile Uzun Hasan'ı tahrik ettiklerini yazar.⁸⁴⁰ Tüm bu sebep ve talepleri değerlendiren Uzun Hasan sonunda onun katline karar verdi. Mirza Ebu Said, birkaç gün sonra Mirza Yadiğâr Muhammed'in yanına götürüldü ve 6 Şubat 1469'da Gevherşad Ağa'nın öldürülmesine karşılık, kısas olarak öldürüldü.⁸⁴¹

Mirza Ebu Said ve ordusunun hezimetinden sonra Türkmen ordusu, vakit kaybetmeden Timurlu ordugâhına girerek yağmalamaya başladı. Uzun Hasan henüz hareme dokunulmamışken ordugâha geldi ve hanedan mensuplarına merhamet ederek onların korunması için görevliler tâyin etti. Ardından yağmaya izin verse de Türkmen askerlerin bu yağma konusunda aşırıya kaçmaları üzerine bu duruma dur demek için birkaç askeri öldürerek yağmayı durdurdu. Ardından Türkmen ordusunun ve Timurlu memurlarının dışarı çıkmasını emrettikten sonra halka ve acizlere merhamet etti. Horasan emirleri ve Timurlu askerlerinin Mirza Yadiğâr Muhammed'in çatısı altında toplanmalarını ve ona tâbi olmalarını tembihledi.⁸⁴²

Mirza Ebu Said, Azerbaycan seferi ile Timur ve Şahrüh zamanlarında olduğu gibi bölgeyi ele geçirmek ve burada Timurlu hâkimiyetini tesis etmek istemişti. Ancak Uzun Hasan'ı bir rakip olarak ciddiye almaması ve sefer sırasında iâşe, ikmâl ve diğer askerî önlemler konusunda gevşek davranması, onun Azerbaycan'ı Timurlu idâresine katma hedefini yok eden problemler olmuştur. Mirza Ebu Said, bu yenilgiyle hem canından

⁸³⁹ Gevherşad Ağa'nın hayatı, Timurlu Devleti tarihindeki rolü ve öldürülmesi ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Recep Uslu, "Gevher Şad", *DİA*, 14, İstanbul 1996, 42-43; Hayrunnisa Alan, "Bir Timurlu Hanımı; Gevherşad ve Tarhanî Emirler", *Prof.Dr. İsmail Aka Armağanı*, (Ed. Mehmet Ersan), İzmir 1999, 232-248; Mustafa Şahin, "Mîrzâ Şahrüh'un Eşleri Gevherşad Ağa ve Mülket Ağa'nın Siyasî ve Sosyal Hayattaki Rollerini", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9/21, Diyarbakır 2013, 93-104.

⁸⁴⁰ Devletşah Semerkandî, *Tezkiretü's-Şuarâ*, 586-587; Beveridge, "Ebû Sa'îd", 48.

⁸⁴¹ Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 990; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 223; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 297; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1204; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, IV, 93; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 468-469; Gaffârî Kazvînî, *Târih-i Cihân-Ârâ*, 237-238; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 639-640; Meşkür, *Târih-i Tebrîz*, 649; Azzâvî, *Târîhü'l-İrâk*, III, 233; Kurat, *Yarlık ve Bitikler*, 131 (Yazar, Mirza Ebu Said'in öldürülmesi tarihini 7 Şubat olarak vermiştir); Faruk Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, 42, İstanbul 2012, 263; Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 46; Roemer, "Timurlular", 355; A. S. Beveridge, "Ebû Sa'îd", 48. Aka, *Timur ve Devleti*, 92; Hayrunnisa Alan, "Timurlular", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Cengizogulları*, (Haz. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu), Ötüken Yay., İstanbul 2016, 205; Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi*, 137; Paydaş, "Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri", 129; Altan Çetin, "Yahya Kazvînî'nin Lubb Et-Tevârih'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Bellekten*, LXXI/260, TTK Yay., Ankara (Nisan) 2007, 56; Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, 323.

⁸⁴² Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, II/II, 991-992; İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât*, II, 225-226; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1204.

olmuş hem de Timurlu Devleti'nin yıkılışına neden olacak ciddi toprak kayıpları yaşanmıştır. Nitekim Mirza Ebu Said'in ölümünden sonra Timurlu Devleti, mahallî bir hanedan durumuna düştü.⁸⁴³

Ak-Koyunlu Uzun Hasan ise önce Kara-Koyunlular, ardından da Timurluları yenilgiye uğratarak büyük bir güç haline geldi ve payitahtını 1469 yılında Tebriz'e taşıdı. Böylece birer yıl ara ile İran ve Horasan hükümdarlarını dize getirerek Azerbaycan'a hâkim olup yönünü Memlûklu ve Osmanlı topraklarına çevirdi.⁸⁴⁴

⁸⁴³ Minorsky, "Uzun Hasan", 93; Hayrunnisa Alan, "Timurlülerde Hükümlerlik Anlayışı Kaynaklar ve Uygulama", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 22.

⁸⁴⁴ Yınanç, "Akkoyunlular", 260; Erdem-Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, 101-102.

SONUÇ

Azerbaycan, bulunduğu coğrafya nedeniyle tarihin her devrinde önemli bir merkez olmuştur. Coğrafi konumunun yanı sıra doğal kaynakları, zengin toprakları ve ticaret yolları üzerinde bulunması da devletlerin, büyük güçlerin mücadele sahası olmasına neden olmuştur. Şüphesiz bu durum, tarihî süreç içerisinde Azerbaycan'ın sınırlarının sürekli olarak değişmesine sebebiyet vermiştir. Vahit Azerbaycan coğrafyası bazen öz sınırlarını korurken bazen de değişikliklere maruz kalmıştır.

Azerbaycan'da ilk merkezileşmiş devlet olarak bilinen Manna Devleti'nden önce özellikle Güney Azerbaycan'da, Urmiye Gölü çevresinde büyük topluluklar yaşamıştır. Üç asır boyunca bölgede hüküm süren Manna Devleti'nin yanı sıra Asurlar, Urartular ve İskitler de bölgede varlık sürdüren ve hâkimiyet mücadelesi veren devletler arasındadır. Mannalardan sonra Azerbaycan, Medler ve ardından Ahamenişlerin hâkimiyetine girdi. M.Ö. 331 yılında yapılan Gavgamel Savaşı ile bölge bu defa Büyük İskender'in eline geçti. Manna Devleti'nden sonra merkezileşmiş ikinci devlet olan Atropatene Devleti M.Ö. 220'lerde Selevkosların idâresi altına girdi. İlk olarak Roma idâresi etkili olsa da toprakları, Roma-Part mücadelesi ile el değiştirmeye başladı. Kuzey Azerbaycan'a gelince bölgenin en kadim devleti, Roma, Alan, Hun ve Sabir saldırılarına karşı mücadele veren Alban Devleti'dir. Bunun yanı sıra Utiler de Kuzey Azerbaycan halklarından. 623 yılından itibaren bölgede Sasani-Bizans mücadeleleri başladı ve Bizans galip gelerek bölgeyi zaptetti. Araplar bölgeye gelmeden önce Kuzey Azerbaycan Hazarların, Güney Azerbaycan ise Sasanilerin elinde bulunuyordu. 630 yılından itibaren başlayan akınlar ile Azerbaycan, Arapların idâresine geçti. Bölgeye Araplar yerleştirilerek üç asırda İslâmiyet yayıldı. Emevilerden sonra bölgeye hâkim olan Abbasilerin zayıflamasıyla Azerbaycan'da Şirvanşahlar, Saciler, Revvadiler, Şeddâdîler gibi müstakil devletler kuruldu. 1028 yılında başlayan Müslüman Oğuzların akınlarıyla Azerbaycan bu defa Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine girdi. Daha sonra Irak Selçukluları ve ardından İldenizlilerin idâresine geçti. Bu sıralarda Şirvanşahlar da Kısraniler sülâlesince idâre ediliyordu. Moğollar 1222 ve 1231 tarihlerinde Azerbaycan'a girerek yağmaladılar. Öte yandan Harezmsahlar da 1225 yılında Tebriz'e girdi. 1256 yılına kadar Azerbaycan, Moğol vâlileri tarafından idâre edildi. 1256-1357 tarihleri arasında İlhanlıların hâkimiyetinde kalan bölge, bu dönemde

İlhanlı-Altın Orda devletlerinin mücadele sahası haline geldi. İlhanlılar hâkimiyetinden sonra Çobanoğullarının idâresine giren Azerbaycan, 1358 yılında Celâyirlilerin eline geçti ve Timur'un bölgeye gelişine kadar Celâyirlilerin idâresinde kaldı.

1380 yılına kadar Mâverâünnehir bölgesini hâkimiyet altına alan Timur, bundan sonra yönünü batıya çevirdi. Bu siyasetinin hayata geçirilmesi için Azerbaycan coğrafyası kilit bir nokta oluşturuyordu. Bu amaçla Timur, 1381 yılında önce Mazanderân'a hareket ederek buradan bölge hâkimlerini itaate çağırdı. Bu ilk harekât ile bölgeyi tanıdıktan sonra 1384 yılında tekrar Mazanderân'a gelerek Toga Timurlu Emir Veli'nin takibi ile önce Rey'e ardından da Celâyirlilerin elinde bulunan Sultaniye'ye geldi. Böylece ilk defa Azerbaycan topraklarına girmiş oldu. Şüphesiz Timur'un bu ilk seferi bir keşif mâhiyeti taşıyordu. Nitekim bölgeye idâreci bırakarak kendisi Semerkand'a geri döndü.

Esasında Timur, kendini Cengiz Han'ın halefi olarak saymasından hareketle Azerbaycan'ı kendi memleketi olarak görüyor ve bölgeyi ele geçirmek istiyordu. Bunun yanı sıra Azerbaycan, kuzey ülkelerinin güney ülkelere bağlantısını sağlıyordu. Akdeniz ve İran ile kuzey ülkelerinin bağlantısı kara yolundan Kafkaslar vasıtasıyla sağlanıyordu. Ayrıca Azerbaycan'ın merkezi olan Tebriz şehri, İpek Yolu üzerinde olup Ortaçağın en önemli ticaret merkezlerinden ve kültür-medeniyet merkezlerinden biriydi. Yakınoğu, Ortadoğu ve Azerbaycan ticareti açısından büyük öneme hâizdi. Tüm bu özelliklerinden ötürü vaktiyle İlhanlılar-Altın Orda Devleti arasındaki ihtilafı olan bölge, şimdi de Timur ve onun desteği ile han olan Toktamış Han mücadelelerinin merkezi haline geldi. Zengin Azerbaycan topraklarını ele geçirmeyi devlet siyaseti haline getiren Toktamış Han'a ait ordu, 1385 yılında Şirvan topraklarından geçerek Tebriz'e geldi ve Azerbaycan topraklarını yağmaladı. Ordunun ayrılması ile Timur, tarihte "*üç yıllık sefer*" olarak bilinen seferine çıkarak 1386 yılında Tebriz'e geldi. Şehri ele geçiren Timur, halka dokunmadığı gibi harap olan şehrin îmarını emretti. Ardından Nahçıvan bölgesini ele geçirdikten sonra Azerbaycan için sürekli tehdit oluşturan Gürcüler üzerine cihat amaçlı giderek Tiflis'i ele geçirdi. Bu seferi ile Gürcü kralı başta olmak üzere birçok Gürcü, İslâmiyeti kabul etti.

Gürcü seferinden sonra Timur Karabağ'a geldi. Karabağ, bundan sonra Timurlu ordusunun kışlak yurdu oldu. Öyle ki, batıya yönelik yaptığı tüm seferlerde Timur,

kışlamak için Karabağ'ı tercih etmiştir. Zengin otlakları, verimli toprakları ve doğal su kaynakları ile kışlamak için eşsiz bir coğrafya olan Karabağ, ayrıca bundan sonra Timurlu ordularının toplanma yeri de oldu. Yine Anadolu, Suriye ve Deşt-i Kıpçak seferlerinde yapılacak olan işlerin tasarlanması, ordunun hazırlanması, sefer organizasyonlarının planlanması gibi işlerin yürütüldüğü önemli bir üs olacaktı.

Kışı Karabağ'da geçiren Timur'un yanına kuzeyden Altın Orda Devleti, güneyden de Timurlu Devleti tehdidi ile sıkışıp kalan Şirvanşah Şeyh İbrahim gelerek bağlılığını bildirdi. Şüphesiz bu durum, Şirvanşahların varlığını devam ettirmesi açısından oldukça önemli olup Timur da bu sayede kuzeyden gelebilecek tehlikelere karşı hem bir müttefik kazanmış hem de bir tampon bölge oluşturmuş oldu. Öte yandan 1387 yılında Toktamış Han ordu gönderse de Timur, şimdilik onunla savaşmayıp baba-oğul ilişkisine vurgu yaparak Azerbaycan hâkimiyeti için yeni bir tehdit unsuru olan Kara-Koyunlu Türkmenlerinin üzerine gitti. Doğu Anadolu'daki kritik kaleleri ve hâkimlerini kendine bağlayan Timur, Hoy, Selmas, Urmiye üzerinden İsfahan'a ardından Şiraz'a geldi ve Toktamış Han'ın tecâvüzkâr hareketlerini öğrenip Semerkand'a döndü. Üç yıllık sefer ile Timur böylece Azerbaycan ilhakını tamamlamış ve Celâyirli Azerbaycan'a girmesini engellemiş oldu. Yine bu seferle Şirvanşahları itaat altına almış ve Gürcü seferi ile İslâmiyetin bölgede yayılmasını sağlamış oldu. Ancak tüm bunlara rağmen bölgede kalıcı olmaması ve ayrılması ile Azerbaycan yeniden huzursuzluklar ve çatışmalara sahne olacaktı. Bölge halkı Celâyirli, Kara-Koyunlu ve yerel hâkimlerin idâresinde ezilmeye başladı. Tebriz'de kıtlık nedeniyle 100.000 kişinin ölmesi yanı sıra Kara Yusuf'un da şehre girip halka zulmetmesiyle göçler yaşandı. Böylece Tebriz'in nüfusu azaldı.

Toktamış Han'ın Azerbaycan'dan sonra bu defa da Harezm'e ordu sevketmesi üzerine Timur, Deşt-i Kıpçak seferine çıkarak 1391 yılında Toktamış Han'ı Kunduzca Savaşı'nda yenilgiye uğratsa da kendisini ele geçiremedi. Ardından tarihte "*beş yıllık sefer*" olarak bilinen uzun seferine çıkarak ilk olarak Azerbaycan'da tam bir hâkimiyet sağlamak ve Sultan Ahmed Celâyir'in bölge için tehdit unsuru olmasının önüne geçmek amacıyla 1393 yılında Bağdad'a girdi. Ancak Sultan Ahmed Celâyir'i ele geçiremedi. Buradan hareketle Alıncak Kalesi'ne gelip kuşatsa da muhasara uzun sürünce önce Avnik Kalesi'ni Kara-Koyunluların elinden aldı. Ardından ikinci Gürcü seferi ile bölgeye ordu göndererek Tiflis'i yağmalatıp kiliseleri yıktırdı. Timur, Gürcülerin

Toktamış Han ile ittifak edip Kafkaslardaki Daryal geçitlerini kendisine karşı kapatmalarından korkuyordu. Bu nedenle 1394 yılında da bizzat kendisi üçüncü Gürcü seferine çıkarak Tiflis'i yağmaladı ve Şeki'yi aldı. Ancak Daryal geçitlerini ele geçiremeden Toktamış Han'ın, Şirvan'ı yağmaladığı haberini aldı. Bunun üzerine harekete geçerek 1395 yılında Terek Nehri yakınlarında Deşt-i Kıpçak ordusunu yenilgiye uğrattı. Bu zaferden sonra Timur, kaçan Toktamış Han'ın ardından giderek Özi, Ten ve İdil nehirleri boyunca yağmada bulundu. Kuzey Kafkasya, Deşt-i Kıpçak ve Karadeniz de bu yağmalardan nasibini aldı. Timur'un bu zaferi sayesinde Altın Orda Devleti, Azerbaycan için bir tehdit olmaktan çıktı. Böylece Şirvan dâhil Azerbaycan toprakları kuzeyden gelen tehditlerden kurtulmuş oldu. Timur, bundan sonra Derbend'in hisarını yaptırarak buranın korunması işini Şeyh İbrahim'e verdi. Bu ödüllendirmenin nedeni, batıya yönelik seferlerde Şirvan'ın, Timurlu ordusuna lojistik destek merkezi durumunda olması ve kuzeyden gelebilecek tehditlere karşı bir tampon vazifesi üstlenmesiydi.

Azerbaycan'ın idâresine bırakılan Miranşah'ın hastalığı nedeniyle halka zulmetmesi ve uygun olmayan davranışlarda bulunması, Kadı Burhaneddin ve Sultan Berkuk'un ölümleri, Osmanlı-Memlûklü ilişkilerinin bozulması ve bilhassa Azerbaycan, Anadolu ve Ortadoğu'nun alınmak istenmesi Timur'un tarihte "*yedi yıllık sefer*" olarak bilinen sefere çıkmasına neden oldu. 1397-1399 Hindistan seferi ile yedi yıllık seferin finansmanını karşılayan Timur, ilk olarak Azerbaycan'a gelerek Miranşah'ı idâreden alıkoydu ve Karabağ'da kışladı. Miranşah'ın durumu ve Timur'un Hindistan'da olmasından hareketle Azerbaycan'a saldıran Gürcüler üzerine dördüncü seferine çıkarak Gürcü topraklarını yerle bir etti. Soğukların artmasıyla Karabağ'a dönse de baharla birlikte beşinci defa Gürcü topraklarına girdi. Gürcü şehirleri yağmalandı. Gürcü kralı her yıl düzenli vergi, askerî destek ve Müslümanlara dokunmama şartı ile Timur'a itaatini bildirdi. Böylece Azerbaycan için Gürcü tehdidi ortadan kaldırılmış oldu. Bu sıralarda Timur'un önünden kaçan Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf da Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardı.

Gürcü seferinden sonra Timurlu ordusu, 1387 yılından beri 12 defa muhasara edilip alınamayan Alıncak Kalesi'ni 1401 yılında Celâyirlielerin elinden aldı. Bundan sonra Timur, Bağdad'a yönelerek şehri ele geçirdi. Artık Yıldırım Bayezid ile savaşmak için gün sayan Timur, önce Tebriz'e geçip adalet ve asayiş işleriyle meşgul oldu ve

ardından kışlamak üzere Karabağ'a geldi. Buradayken Azerbaycan hâkimiyetine gölge düşüren ve bölge için sürekli tehdit unsuru oluşturan Sultan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un iadesi için Yıldırım Bayezid ile diplomatik yazışmalarda bulundu. Ancak istediği yönde bir cevap alamayınca Erzurum, Erzincan ve Sivas üzerinden Ankara'ya gelerek 28 Temmuz 1402 tarihinde Çubuk Ovası'nda Yıldırım Bayezid'i yenilgiye uğratıp esir etti. Bu zafer dönüşü altıncı defa Gürcü topraklarına giren Timur, İslâmiyeti kabul edenlere dokunmayıp mukavemet gösterenleri kılıçtan geçirdi. Kiliselerin çoğu yıkıldı ve bazıları da camiye çevrildi. Buradan Karabağ'a gelen Timur, Moğolların daha önce harap ettiği Beylekan şehrini yeniden îmar ettirdi. 20.000 hâne inşâ ettiren Timur, şehirde ayrıca pazarlar, evler, hanlar, hamamlar, meydanlar, kervansaraylar, bağlar, camiler inşâ ettirdi. Ayrıca bir de nehir yatağı açtırıp kanal açmak suretiyle suyu Aras Nehri'nden akıtılıp bölge şenlendirildi. Ziraat alanları oluşturulup değirmenler kuruldu.

Timur'un Azerbaycan siyasetine bakılacak olursa, bölgeyi kendi memleketi bildiği için seferleri esnasında asla yağmada bulunmamış aksine Azerbaycan şehirlerinin îmarına ve güvenliğine yönelik siyaset izlemiştir. Ayrıca Hindistan, Gürcistan ve Şam'da uyguladığı öldürmeleri Azerbaycan'da yapmamıştır. Azerbaycan halkının Hz. Ali'ye olan bağlılıkları ve Timur'un da Ehli Beyt'e olan sevgisi, bu siyaseti izlemesinde önemli bir etken olmuştur. Azerbaycan'da hâkimiyet sağlayan Timur, bölgede kalıcı bir siyaset izlemediği için Semerkand'a her dönüşünde bölge halkı sıkıntılar yaşamış ve Altın Orda, Celâyirli, Kara-Koyunlu ve Gürcü saldırıları ile Azerbaycan hep siyasî istikrardan uzak kalmıştır. Bu durum da, Timur'un batıya yönelik her seferinde Azerbaycan'ı yeniden kendi idâresi altına alma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu seferler esnasında 6 defa Gürcistan topraklarına giren Timur, İslâmiyeti yaymak amacıyla kiliseleri yıktırıp camiler yaptırmış ve bu sayede birçok Gürcü'nün Müslüman olmasını sağlamıştır. Yine Müslüman olan Gürcülere dokunmaması da İslâmiyetin yayılmasında önemli bir etken olmuştur. Azerbaycan ve Gürcistan'da Hristiyan nüfusunun azalması ve Timur'un bölgeye yerleştirdiği Türkmen gruplar sayesinde de Türk nüfusu artmıştır.

Timur, yedi yıllık seferden dönerken Azerbaycan'ın da dâhil olduğu "*Hülâgu Han Tahtı*"nı Mirza Ömer'e tefvîz etti. Mirza Ömer'in ilk işi, dedesinin de uyarısıyla Huruffilerin sığınağı olan Alıncak Kalesi'ni yıktırarak oldu. Bu sırada Timur'un ölüm haberiyle de Azerbaycan bölgesinde karışıklıklar yaşanmaya başladı. Kardeşinin

saltanatını kabullenemeyen Mirza Ebubekir, Mirza Ömer tarafından Sultaniye’de hapsedildi. Mirza Ebubekir zehirlenerek öldürülmek istense de hapsedildiği yerden kurtularak Horasan’a gitmeyi başardı. Ardından babası Miranşah’ı da yanına alarak Irak-ı Acem’e geldi ve Sultaniye’yi ele geçirdi. Burada Miranşah’ı tahta çıkardı. 1405 yılında ise emirleri tarafından Tebriz alındı ve Mirza Ebubekir, Tebriz’e geldi. Çok geçmeden de Ömer Şeyh’in oğullarından yardım alan kardeşi Mirza Ömer’i İsfahan’da kuşattı. Ancak Bistam-ı Câkir ve Şirvanşah Şeyh İbrahim’in Tebriz’e girdikleri haberi üzerine geri dönmek zorunda kaldı. Bu esnada Sultan Ahmed Celâyir de Mirza Ebubekir’in Tebriz’de olmadığını fırsat bilerek Tebriz’e geldi ve şehrin îmarının yanı sıra Alıncak Kalesi’nin yeniden inşasına çalıştı. Esasında Azerbaycan halkı, bölgenin sürekli el değişmesi ile büyük sıkıntılar yaşıyor ve onun gelmesiyle yeni umutlar besleyip seviniyorlardı. Ancak onun devlet işleriyle olan meşguliyeti çok kısa sürdü. Bundan ötürü de Tebriz merkezli Azerbaycan halkı daha fazla sıkıntılar yaşamaya başladılar ve Mirza Ebubekir’den yardım istediler. Onun Tebriz’e gelmesiyle Sultan Ahmed Celâyir Bağdad'a kaçtı.

Öte yandan Avnik Kalesi’ni alarak Timurluların Doğu Anadolu’daki son üssünü ele geçirmiş olan Kara Yusuf, Doğu Anadolu’nun tamamını ele geçirdikten sonra Azerbaycan’a yöneldi. Azerbaycan’ı Kara Yusuf’a kaptırmak istemeyen Mirza Ebubekir 1406 yılında Nahçıvan’da Kara-Koyunlular ile savaşa da yenilerek Tebriz’e döndü ve şehri yağmaladı. Onun bu yağması, Timur’un Azerbaycan siyaseti ile örtüşmeyen bir durum oldu. Kara Yusuf ise bu ilk zaferle birlikte büyük bir şöhret kazandı ve Mirza Ebubekir’in Rey’e gitmesiyle Tebriz’e girdi. Tebriz’in elden çıkmasını hazmedemeyen Mirza Ebubekir, 1408 yılında yeni bir orduyla Kara Yusuf ile savaşmak için Tebriz’e yöneldi. Serdrûd Savaşı’nda Kara-Koyunlulara ikinci defa yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı. Kara Yusuf ise bu zaferden sonra Irak-ı Acem’i ele geçirdi. Böylece Timur’un ölümünden 3 yıl gibi kısa bir süre geçmesine rağmen Timurlu Devleti hem Azerbaycan hem de Irak-ı Acem’i kaybetti. Adı geçen coğrafyaları ele geçiren Kara-Koyunlular ise aşiret olmaktan çıkıp devlet halini aldı. Azerbaycan ve Irak-ı Acem’in elden çıkması ve Şahruh’un da Kara Yusuf tehdidiyle karşı karşıya gelmesi, Osmanlı ve Memlûklü üzerindeki baskının yok olmasına neden olacaktı.

Azerbaycan'ı ele geçiren Kara-Koyunlular, Celâyirlilerin elinden Alıncak Kalesi'ni aldılar. Öte yandan 1409 yılında Sultan Ahmed Celâyir'in Sultaniye'yi kuşatması ile Kara Koyunlu-Celâyirli ilişkileri bozuldu. Azerbaycan'ı Kara-Koyunlulardan geri almak isteyen Sultan Ahmed Celâyir, Kara Yusuf'un Erzincan muhasarası ile meşgul olmasını fırsat bilerek Tebriz'e girdi. Ancak Tebriz'e dönen Kara Yusuf, 1410 yılında Sultan Ahmed Celâyir'i yenilgiye uğratarak kendisini öldürdüğü gibi bu zaferiyle de Celâyirlilerin yıkılışında büyük rol oynadı. Celâyirli tehdidini ortadan kaldıran Kara Yusuf, 1412 yılında bu defa Şirvanşahların üzerine giderek Şeyh İbrahim, Şeki hâkimi ve Gürcü müttelik ordusunu yenilgiye uğratarak bölgeyi yağmaladı. Tüm bu yaşananlara karşılık Azerbaycan'ın alınmasını kendilerine şiar edinen Timurlu şehzâdelerinden Mirza İskender, Fars ve Irak-ı Acem'i alıp İsfahan'ı merkez yaptıktan sonra bölgeye yöneldi. Kara-Koyunlu ordusu ile karşı karşıya gelse de bu esnada Kara Yusuf ve ordusunda zuhur eden hastalıktan ötürü vuruşma yaşanmadı ve Mirza İskender bu seferinden bir sonuç elde edemediği gibi Kara Yusuf da Tebriz'e döndü.

Timurlu Devleti'ni yeniden ihya etmek üzere harekete geçip Timur zamanındaki fetihlere ve sınırlara ulaşan Şahruh, sadece Azerbaycan'ı bu sınırlara dâhil edememişti. O da babası Timur gibi yönünü batıya çevirdi. Azerbaycan'ı almak adına ilk teşebbüs olarak Mirza Halil'i Azerbaycan ve Irak-ı Acem fethine memur etse de Mirza Rüstem'in Mirza İskender'e karşı yardım talebi üzerine bu teşebbüsten netice alınmadı. 1413 yılında bizzat Şahruh Azerbaycan'ı almak adına harekete geçti ancak bu defa da Mirza İskender'in muhalefeti üzerine Şahruh, 1414 ve 1415 yılında İsfahan ve Şiraz'a yönelerek Ömerşeyh'in oğullarının muhalefetini ortadan kaldırmakla meşgul oldu.

Kara Yusuf'un Ortaçağın dünya ticaretinin en gözde şehirleri olan Sultaniye ve Kazvin'i alması, Miranşah'ın Türkmenlerce öldürülmesi ile intikamının alınması düşüncesi, Kara-Koyunlu ve Osmanlı idârelerinden hoşnut olmayan zümrelerin tahriki ve kaybedilen toprakların yeniden ele geçirilmesi arzusu Şahruh'un yeniden Azerbaycan seferine yoğunlaşmasında önemli sebepler oldu. Azerbaycan'a düzenlediği üç seferin ilki olan bu seferde Şahruh ile Kara Yusuf arasında diplomasi trafiği yaşansa da sonuç vermedi ve Şahruh 1420 yılında önce Kazvin ardından da Sultaniye'yi aldı. Timur'un Azerbaycan siyasetinden hareketle Şahruh da şehir halkına dokunmadığı gibi

şehrin ve pazarların şenlendirilmesini emretti. Böylece şehrin yağmalanmasının önüne geçti. Ardından 1420 yılında Gence, Berdaa şehirleri ve Bayezid Kalesi'nde hâkimiyetini tesis etti. Bu sıralarda Kara Yusuf'un ölümü üzerine İskender ve İspend'in Azerbaycan'a yürümek üzere Adilcevaz'a gelmeleri üzerine Şahruh, Kara-Koyunlularla savaşmak için harekete geçti. İki ordu Eleşkirt'te karşı karşıya geldi ve Şahruh büyük bir zafer kazandı. Bu zaferden sonra Tebriz'e gelerek yine şehri yağmalatmadığı gibi halka da dokunmayarak Azerbaycan idâresini Kara Yülük Osman'ın oğlu olan Ali Bey'e verdi. Böylece Şahruh bu ilk seferi ile Azerbaycan'ı Kara-Koyunluların elinden almış ve burada Timurlu hâkimiyetini tesis etmiştir. Bu sefer esnasında Azerbaycan'ın tahrip edilmemesi ve halkın zarar görmemesi için oldukça titiz davranmıştır.

Birinci Azerbaycan seferinden dönerken bölgenin idâresine bıraktığı Ali Bey'e Tebriz halkının teveccüh göstermemesi ile onun Diyarbakır'a dönmesiyle İskender'in Tebriz'i alması ve 1428 yılında da Sultaniye'yi ele geçirmesi üzerine Şahruh, 1429 yılında ikinci Azerbaycan seferine çıktı. Sultaniye'ye gelerek kalenin onarılmasını sağladı. Ardından Tebriz'e yönelince İskender, ordusuyla Selmas'ta savaş nizâmı aldı. Burada yapılan savaşta Şahruh büyük bir zafer kazandı. Karabağ'a gelince de Kara Yusuf'un en küçük oğlu olan Ebu Said gelerek bağlılığını bildirdi ve Şahruh da kendisine Azerbaycan'ın idâresini verdi. Şahruh'un amacı, diğer Türkmen emirlerinin de itaatini sağlamak ve Azerbaycan'da kendisine bağlı bir idâre oluşturmaktı. Şahruh'un bu ikinci seferi ile Azerbaycan, Kara-Koyunlulardan alındığı gibi Anadolu ve Mısır kapıları da Timurlu Devleti'ne açılıyordu. Seferin sonunda Mirza Baysungur'un Tebriz'de Türkmenlere öfkelenerek imârethâneleri yıktırması ise Timurlu hükümdarlarının Azerbaycan siyasetine gölge düşürmüştür.

İkinci Azerbaycan seferinden dönen Şahruh'un Azerbaycan idâresine bıraktığı Ebu Said'in saltanatı çok kısa sürdü. 1432 yılında İskender yeniden bölgeye hareket ederek Ebu Said'i öldürdü ve Azerbaycan halkına zulmetmeye başladı. Ardından Şirvan topraklarına ordu göndererek bölgeyi yağmalatınca Şirvan hâkimi, Şahruh'tan yardım istedi. Öte yandan Ak-Koyunluların Memlûklü Devleti'ne karşı yardım istemesi de Şahruh'un 1434 yılında üçüncü defa Azerbaycan üzerine sefere çıkmasına neden oldu. Bu arada İskender'in kardeşi Cihanşah'ın gelip itaatini bildirmesi üzerine Şahruh, kendisine Kara-Koyunlu ülkesini tefvîz etti. Ardından ordusuyla Tebriz'e gelip şehri aldı. İskender, Anadolu topraklarına kaçtı ve böylece Azerbaycan yeniden Timurlu

idâresine alındı. 1435 yılında Karabağ'da kışlayan Şahruh, Gürcüleri itaat altına aldı ve ardından Alıncak Kalesi'ni ele geçirdi. Şirvanşah Şeyh Halilullah'ın kardeşlerinin isyanını bastırarak onun tahtını koruduğu gibi Şirvan hâkimiyetini de sağlamış oldu. 1436 yılında ise bölgeden ayrılırken yine diğer Türkmen emir ve beylerinin itaat etmelerini amaçlayarak Azerbaycan idâresine Cihanşah'ı bıraktı. Sürekli el değiştiren ve bu nedenle de harap olan Azerbaycan'ın îmârını tembih ettiği gibi halka karşı zulümden kaçınmasını ve adaletin tesis edilmesini isteyerek Herat'a döndü. Böylece Şahruh, Azerbaycan hâkimiyetini yeniden tesis etmiş oldu.

Azerbaycan idâresine bırakılan Cihanşah, 1446 yılına gelindiğinde tüm Kara-Koyunlu topraklarına hâkim olmuştu. 1447 yılında Şahruh'un ölümüyle mirzalar arasındaki çekişmelerden hareketle bu defa Irak-ı Acem, Fars ve Kirman'a yönelip 6 ay gibi kısa bir sürede bu bölgeleri ele geçirdi. Dahası 1458 yılında Herat'ı işgal etti. Öte yandan Horasan'ın yeni taliplisi olan Mirza Ebu Said bölgeye hareket etti. Bu sırada Makü Kalesi'nde mahpus olan oğlu Hasan Ali'nin kurtulup isyan ettiği haberini alan Cihanşah, Azerbaycan idâresini daha önemli sayarak Mirza Ebu Said ile anlaşmaya vardı. Azerbaycan'a dönerek isyanı bastırdı ve Ak-Koyunlu Uzun Hasan ile girdiği mücadelede öldürüldü. Onun öldürülmesiyle Azerbaycan'da istikrar yok oldu. Tahta çıkarılan Hasan Ali ise başıbozuk Türkmenlerden oluşan ordusuyla Ak-Koyunlulara karşı savaş hazırlıklarına başladı.

Öte yandan Horasan'dan, Mâverâünnehir, Mazanderân, Irak ve Moğolistan'a kadar hâkimiyetini genişleten Mirza Ebu Said, Timur ve Şahruh gibi artık yönünü batıya çevirmişti. Bu sıralarda Kara-Koyunlulara kaptırılan Azerbaycan'ın yeniden ele geçirilmesi için uygun bir ortam doğmuştu. Cihanşah'ın ölümü ve çıkan karışıklıkların yanı sıra Hasan Ali'nin de yardım talebi ile 1468 yılında Mirza Ebu Said, Azerbaycan seferine çıktı. Bu arada Uzun Hasan'la savaşa girip kaybeden Hasan Ali, Sultaniye'de bulunan Mirza Ebu Said'e sığındı. Öte yandan Mirza Ebu Said, Sultaniye'ye varınca Ak-Koyunluların Tebriz'i ele geçirdikleri haberini aldı. Meyane'ye vardığı esnada ise Uzun Hasan'dan, Mirza Ebu Said'in Azerbaycan'dan elini çekmesi gerektiği tehdidini içeren mektubu ulaştı. Bu mektuba karşılık olarak Azerbaycan'ın ata yurdu olduğu ve şayet Uzun Hasan oradan el çekerse Mısır, Anadolu ve Suriye'nin fethinden sonra mezkûr coğrafyaların kendisine bırakılacağı mesajını gönderdi. Bundan sonra birkaç defa daha mektuplaşma olsa da sonuç alınamadı. Uzun Hasan'ın Diyarbakır'a

çekilmemesi, kışın bastırması ve Karabağ'daki kıtlıktan ötürü Timurlu ordusu Mahmudabad'a yöneldi. Uzun Hasan ise artçı saldırılarla orduyu yıprattığı gibi Horasan, Irak ve Fars yollarını da kapatarak asker ve iaşe yollarını kesmiş oldu. Şirvanşahların da iaşe konusunda ihanet etmeleri sonucunda Mirza Ebu Said barış arayışlarına girdi. Bu amaçla elçiler gönderilse de sonuç alınamadığı gibi Ak-Koyunlu ordusu, elçileri takip ile Timurlu karargâhına geldiler. Bazı Timurlu emirlerinin de Ak-Koyunlu saflarına geçmesiyle Mirza Ebu Said kaçmak istedi ancak yakalanarak öldürüldü. Böylece Azerbaycan'da Timur ve Şahruh gibi hâkimiyet sağlamak isteyen Mirza Ebu Said öldü ve Timurlu Devleti mahallî bir hanedanlığa dönüştü. Bu yenilginin en büyük sebepleri ise Mirza Ebu Said'in, Uzun Hasan'ı rakip olarak görmemesi, iaşe-ikmâl konusunda yaşanan ihmaller ve Şirvanşahların ihaneti oldu. Uzun Hasan ise önce Kara-Koyunluları ardından da Timurlu Devleti'ni yenerek Azerbaycan'ın yeni hâkimi oldu. O, 1469 yılında payitahtı Tebriz'e taşıdı. Birer yıl arayla İran ve Horasan'a hükmeden hükümdarları dize getirdi ve bundan sonra da yönünü Memlûklu ve Osmanlı topraklarına çevirdi.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Muhammed b. Giya el-Mâzanderânî, *Risâle-i Felekiyye der İlm-i Siyâkat*, (Tashih: Walther Hinz), Wiesbaden 1952.
- Abdülkadir Özcan, “Âşıkpaşazâde”, *DİA*, 4, İstanbul 1991, 6-7.
- Ağarı, Murat, “İslam Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47/II, Ankara 2006, 157-176.
- Ağayev, R. E., *Azerbaycan ve Merkezi Asiya Dövlətlərinin Karşılıklı Münasibətləri (XV-XVI Esrlər)*, Kür Neşriyatı, Bakı 2004.
- Ağır, Abdullah Mesut-Şen, Mehmet Emin, “Abbâsî Dönemi Önemli Türk Komutanlarından Boğa es-Sağîr”, *Turkish Studies*, 7/3, Yaz 2012, 13-20.
- Ahmadov, Şahî, *Azerbaycan'da Şiiliğin Yayılma Süreci*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.
- Ahmed b. Ebî Ya'küb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kübî, *Kitâbu'l-Buldân*, (Nşr. M. J. De Goeje), Leiden 1892.
- Ajend, Yaküb, *Kıyam-ı Şiî Serbedâran*, Tahran 1363.
- Aka, İsmail “Şahruh”, *DİA*, 38, İstanbul 2010, 293-295.
- Aka, İsmail, “Acâibü'l-Makdûr”, *DİA*, 1, İstanbul 1988, 318.
- Aka, İsmail, “Hândmîr”, *DİA*, 15, İstanbul 1997, 550-552.
- Aka, İsmail, “Mîrhând”, *DİA*, 30, İstanbul 2005, 156-157.
- Aka, İsmail, “Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, İzmir 1989, 1-20.
- Aka, İsmail, “Târih-i Âl-i Celâyir”, *Makaleler*, 3, (Haz. E. Semih Yalçın-Şarika Gedikli), Berikan Yay., Ankara 2005, 347-352.
- Aka, İsmail, “The Timurids”, *Makaleler*, 2, Berikan Yay., Ankara 2005, 237-283.
- Aka, İsmail, “Timur ve Timurlular Devleti”, *Makaleler*, I, Berikan Yay., Ankara 2005, 171-179.

- Aka, İsmail, “Timur’un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi”, *Türk Tarihi Belgeleri Dergisi*, XI/15, 1981-1986, 1-22.
- Aka, İsmail, “Timur’un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Âzerbaycan ve Irak-ı Acem’de Hâkimiyet Mücadeleleri”, *Makaleler*, 1, (Haz. E. Semih Yalçın-Şarika Gedikli), Berikan Yay., Ankara 2005, 107-133.
- Aka, İsmail, “Timurlu Devri Anadolusu”, *Makaleler*, 2, Berikan Yay., Ankara 2005, 87-101.
- Aka, İsmail, “Timurlular Devleti”, *Makaleler*, 1, Berikan Yay., Ankara 2005, 181-334.
- Aka, İsmail, “Timurlular”, *Makaleler*, 2, Berikan Yay., Ankara 2005, 193-237.
- Aka, İsmail, “Timurluların Azerbaycan İle Alakaları”, *Makaleler*, I, Berikan Yay., Ankara 2005, 413-421.
- Aka, İsmail, “Toktamış”, *Makaleler*, 3, Berikan Yay., Ankara 2005, 117-124.
- Aka, İsmail, *İran’da Türkmen Hâkimiyeti*, TTK Yay., Ankara 2001.
- Aka, İsmail, *Mirza Şahrüh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK Yay., Ankara 1994.
- Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK Yay., Ankara 2000.
- Âkâsî, Mehdî, *Târîh-i Hoy*, İntişârât-ı Müessesesi-i Târîh ve Ferheng-i Îrân, Tebriz 1350 hş.
- Akman, Aslıhan, *Azerbaycan (Kadim Coğrafyanın Genç Ülkesi)*, İlke Yay., İstanbul 2005.
- Aksoy, Muammer, “*Târîh-i Timur*” ‘Acâibü’l-Makdûr Fî Nüvvâb-ı Timur (Târîh-i Timurlenk) Nazmi-zâde Efendi, Kafkas Üniversitesi Sosyoloji Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars 2012.
- Alan Akbıyık, Hayrunnisa, “Timur’un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda’nın Yıkılması Meselesi”, *Bilig*, 27, Güz 2003, 117-156.
- Alan Akbıyık, Hayrunnisa, “Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı Son Dönem Sanatkârları”, *Bilig*, 30, (Yaz) 2004, 151-171.
- Alan, Hayrunnisa, “Bir Timurlu Hanımı; Gevherşad ve Tarhanî Emîrler”, *Prof.Dr. İsmail Aka Armağanı*, (Ed. Mehmet Ersan), İzmir 1999, 232-248.

- Alan, Hayrunnisa, "Tavacı", *DİA*, 40, Ankara 2011, 177-178.
- Alan, Hayrunnisa, "Timurlular", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Cengizogulları*, (Haz. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu), Ötüken Yay., İstanbul 2016, 180-247.
- Alan, Hayrunnisa, "Timurlülerde Hükümlerlik Anlayışı Kaynaklar ve Uygulama", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 13-22.
- Alan, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, Ötüken Yay., İstanbul 2007.
- Alan, Hayrunnisa, *Osmanlı-Timurlu Münasebetleri*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992.
- Alan, Hayrunnisa, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi (1451-1469)*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996.
- Alaşan, Mehmet Hakan, *Melâmetîler: Horasan Erenleri: Abdalân-ı Rûm, Bacıyân-ı Rûm, Gazîyân-ı Rûm, Ahiyân-ı Rûm*, Karakutlu Yay., İstanbul 2006.
- Alexandrescu-Dersca, Marie-Mathilde, *La Campagne De Timur en Anatolie (1402)*, Bucareşti 1942.
- Alımbayev, Ceenbek, "Ankara Savaşından Önce Timur'un Ön Asya Seferleri", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 579-584.
- Alışık, Gülşen Seyhan, "Karabağ Dağlık Mıydı Bağlık Mıydı?", *Turkish Studies*, 3/5, Erzincan 2008, 582-603.
- Alî Şîr Nevayî, *Mecâlisü'n-Nefâyis (Çeviri ve Notlar)*, II, (Haz. Kemal Eraslan), TDK Yay., Ankara 2001.
- Aliyeva, Metanet Aziz, "Emir Timur'u Şaşkırtan Azerbaycan'daki Elince Kalesi", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Abdulvahab Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 189-192.

- Allan, J., "Miskal", *İA*, VIII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 373.
- Allen, W. E. D., *A History of The Georgian People*, London 1932.
- Alpman, Adil, "Hurriler", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25, Ankara 1981, 283-313.
- Alptekin, Coşkun, "Azerbaycan", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 8, Ankara 1978, 35-51.
- Altınöz, İsmail, "Osmanlılar Zamanında Fırat Kıyısında Önemli Bir Lojistik Merkezi: Rumkale", *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller*, 2, (Haz. Şakir Batmaz-Özen Tok), Kayseri 2015, 151-162.
- Andreasyan, Hrand D., "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", *Tarih Dergisi*, I/I, İstanbul 1950, 401-438.
- Andreasyan, Hrand D., "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 3, İstanbul 1973, 83-149.
- Ankara Meydan Muharebesi (1402)*, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1995.
- Anonim, *Hudud al-Alam*, (Translated and Explained By V. Minorsky), London 1970.
- Anonim, *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*, (Haz. V. Minorsky), (Çev. Abdullah Duman-Murat Ağarı), Kitabevi Yay., İstanbul 2008.
- Arayancan, Ayşe Atıcı, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür) 1438-1467*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- Arık, Fahriye, *On Beşinci Asır Tarihçilerinden Neşri'nin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1936.
- Arıker, Samet, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, Ekim 2015, 199-217.
- Armutlu, Sadık, *Sultan Ahmet Celâyir (Hayatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1990.

- Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013.
- Âştîyânî, Abbâs İkbâl, *Târîh-i Îrân*, Tahran 1384 hş.
- Âştîyânî, Abbâs İkbâl, *Târîh-i Moğol*, Müessesese-i İntişârât-ı Emir Kebîr, Tahran 1365.
- Aşurbeyli, Sara, “Şirvanşah Mezyediler (Yezidiler) Dövləti”, *Azərbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Bakı 2007, 246-257.
- Aşurbeyli, Sara, “Şirvanşahlar”, *DİA*, 39, İstanbul 2010, 211-213.
- Aşurbeyli, Sara, *Bakı Şəherinin Tarihi*, Avrasiya Press, Bakı 2006.
- Aşurbeyli, Sara, *Şirvanşahlar Dövləti (VI-XVI Esrlər)*, Avrasiya Press, Bakı 2006.
- Atsız, Çiftçioğlu Nihal, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949.
- Aubin, J., “La fin de L'État Sarbadâr du Khorassan”, *JA*, CCLXII/1-3, 1974, 95-118.
- Aydın, Mustafa, “Karabağ”, *DİA*, 24, İstanbul 2001, 367-368.
- Aydın, Mustafa, “Şirvan”, *DİA*, 39, İstanbul 2010, 204-206.
- Aydoğmuşoğlu, Cihat, “İslâm Coğrafyacılarına Göre Azərbaycan”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/38, (Haziran) 2015, 334-339.
- Aydoğmuşoğlu, Cihat, *Tarihte Tebriz*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.
- Azərbaycan Tarixi (Uzaq keçmişdən 1870-ci illərə qədər)*, “Azərbaycan Neşriyyatı”, Bakı 1996.
- Azzâvî, Abbâs, *Târîhü'l-İrâk Beyne'l-İhtilâleyn*, I-III, Bağdat 1936-1939.
- Bağban, Ayhan, *İskit, Hun ve Göktürklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.
- Bakıhanov, Abbaskuli Ağa, *Gülistan-ı İrem*, (Yeni Basım, Yorumlar, Dipnotlar Akademika AN Az SSR Z. M. Buniyatova), ELM Neşriyat, Bakü 1991.
- Bala, Mirza, “Erdebil”, *İA*, IV, MEB Yay., Eskişehir 2001, 288-293.

- Bala, Mirza, "Gence", *İA*, IV, MEB Yay., Eskişehir 2001, 762-766.
- Bala, Mirza, "İl-Deniz", *İA*, V/2, MEB Yay., Eskişehir 2001, 961-964.
- Bala, Mirza, "Karabağ", *İA*, VI, MEB Yay., Eskişehir 2001, 212-217.
- Balkan, Kemal, "Kas Tarihinin Ana Hatları", *Belleten*, XII/48, TTK Yay., Ankara 1948, 723-757.
- Barthold, V. V., *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Kervan Yay., İstanbul 1981.
- Barthold, V. V., *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Yayına Haz. Kâzım Yaşar Koprıman-İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 2006.
- Barthold, W., "Ahmed Celâyir", *İA*, I, MEB Yay., Eskişehir 2001, 182.
- Barthold, W., "Şirvan", *İA*, XI, MEB Yay., Eskişehir 2001, 571-573.
- Barthold, W., "Şirvanşâh", *İA*, XI, MEB Yay., İstanbul 1970, 573-575.
- Barthold, Wilhelm, "Abdürrezzak", *İA*, I, MEB Yay., Eskişehir 2001, 109.
- Barthold, Wilhelm, "Derbend", *İA*, III, Eskişehir 2001, 532-539.
- Barthold, Wilhelm, "Hâfız Ebrû", *İA*, V/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 77.
- Baştürk, Saadettin, "Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri, Bu seferlere Karşı Koyma Çabaları ve Sonuçları", *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, 13-26.
- Baştürk, Saadettin, "Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri Döneminde Mardin ve Mardin'deki Faaliyetleri", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş), İstanbul 2006, 379-386.
- Baymatof, Lokman, "Pejuheşha-i Barthold der Bare-i Serbedârân-i Semerkand", *Mecelle-i Keyhan Ferhengi*, 164, Hordad 1379, 46-47.
- Bedirhan, Yaşar, "Selçuklu Türkmenlerinin Kafkasya Ve Kafkas Elleriyle Münasebetleri", *Turkish Studies*, 9/4, (Bahar) Ankara 2014, 165-185.
- Berdzenişvili, Nikoloz – Canaşia, Simon (İvane Cavahişvili), *Gürcüstan Tarihi*, Sorun Yay., İstanbul 2010.
- Beveridge, A. S., "Câmî", *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 15.

- Beveridge, A. S., "Ebû Sa'îd", *İA*, IV, MEB Yay., Eskişehir 2001, 48-49.
- Beyânî, Şirin, *Târih-i Âl-i Celâyir*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahran 1093.
- Beygu, Abdürrahim Şerif, *Erzurum (Tarihi, Anıtları, Kitabeleri)*, Bozkurt Basımevi, İstanbul 1936.
- Bezer, Gülay Öğün, "Şâmî, Nizâmeddin", *DİA*, 38, İstanbul 2010, 330.
- Bi, Mahmut, *Kafkas Tarihi*, I, Selenge Yay., İstanbul 2007.
- Bilgili, Ali Sinan, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara-Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 193-228.
- Bilgili, Ali Sinan, "Tebriz", *DİA*, 40, İstanbul 2011, 219-222.
- Bilgin, Orhan, "Abdürrezzâk es-Semerkindî", *DİA*, 1, İstanbul 1988, 299-300.
- Bonner, Michael, "The Naming of the Frontier: Awâşim, Thughûr, and the Arab Geographers", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 57/1, Cambridge University Press, London 1994, 17-24.
- Bostan, İdris, "Alıncak", *DİA*, 2, İstanbul 1989, 370.
- Bosworth, C. E., "Sharaf al-Dîn 'Ali Yazdî", *EI*², IX, Leiden 1997, 315.
- Bosworth, Clifford Edmund, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri*, (Çev. Hande Canlı), Kaknüs Yay., İstanbul 2005.
- Brockelmann, C., "Makrîzî", *İA*, VII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 206-208.
- Brosset, M., *Histoire De La Georgie*, Petersburg 1849.
- Browne, Edward, G. *A History of Persia, III, Literature Under Tartar Dominion*, (A. D. 1265-1502), Cambridge 1920.
- Bûdâk Münşî Kazvîni, *Cevâhirü'l-Ahbâr*, (Nşr. Muhsin Behrâm Nejâd), Tahran 1378.
- Buniatov, Ziya Musa, "Azerbaycan", *DİA*, 4, İstanbul 1991, 317-322.
- Bunядov, Ziya Musa - Yusufov, Y. B., *Azerbaycan Tarihi (En Kadim Zamanlardan XX. Asradek)*, Bakı 1994.
- Büchner, V. F., "Serbedârîler", *İA*, X, MEB Yay., Eskişehir 2001, 509-512.

- Büchner, V. F., “Türbet-i Şeyh-Câm”, *İA*, XII/2, MEB Yay., Eskişehir 2001, 140.
- Bünyadov, Ziya, “Böyük Selcuqiler İmperiyasının Dağılması. İraq Selcuq Sultanlığının Yaranması”, *Azərbaycan Tarixi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 298-304.
- Bünyadov, Ziya, “Son Eldenizler”, *Azərbaycan Tarixi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 317-325.
- Bünyadov, Ziya, *Azərbaycan Atabeyleri Dövləti (1136-1225-ci İllər)*, Bakı 2007.
- Bünyadov, Ziya, *Azərbaycan VII-IX Esrlərində*, Bakı 2007.
- Bünyadov, Ziya,-Velixanlı, Naile, “Babekın Başçılığı Altında Xalq Azadlıq Muharibəsi”, *Azərbaycan Tarixi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 203-211.
- Ca’ferî b. Muhammed el-Hüseynî, *Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk)*, (Çev. İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 2011.
- Caferoğlu, Ahmet, *Azərbaycan Tarixinə Umumî Bir Bakış*, *Azərbaycan Yurt Bilgisi*, 1/1, Bürhanettin Matbaası, İstanbul 1932, 5-16.
- Caferoğlu, Ahmet, *Azərbaycan*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1940.
- Cahun, Leon, *Asya Tarixinə Giriş (Kökenlerden 1405’e, Türkler ve Moğollar)*, (Çev. Sabit İnan Kaya), İstanbul 2006.
- Calligraphers and Painters A Treatise By Qadi Ahmad, Son of Mîr-Munshî (circa A. H. 1015/A. D. 1606)*, (Farsça’dan İngilizce’ye çev. V. Minorsky), Washington 1959.
- Can, Ayfer, “Ebu’l-Hasan Harakani’nin Hayatı ve Eserleri”, *Harakani Dergisi*, 1, 2014, 33-48.
- Cemşidov, Ş., “Azərbaycan Sözüünün Menşə ve Manası Hakkında”, (Çev. M. Karaörs), *Türk Kültürü*, XXXII/370, (Şubat) Ankara 1994.
- Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü’s-Selâfîn*, (Haz. Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice), TTK Yay., Ankara 2013, 123.

- Çakmak, Mehmet Ali, “Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25/3, Ankara 2005, 75-105.
- Çay, Abdulhâluk M., “Azerbaycan ve Türkler”, *Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. İmran Baba), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2002, 89-107.
- Çelik, Sebahattin, “Abbasiler Döneminde Hurremiye Mezhebi ve Babek İsyanı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/15, Balıkesir 2006, 95-106.
- Çetin, Altan, “Memlûk Kaynaklarına Göre Mardin”, *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş), İstanbul 2006, 387-398.
- Çetin, Altan, “Yahya Kazvinî'nin Lubb Et-Tevârih'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler”, *Belleten*, LXXI/260, TTK Yay., Ankara (Nisan) 2007, 53-64.
- Çilingiroğlu, Altan, *Urartu Tarihi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Bornova 1994.
- Çingizoğlu, Enver, “Gavur Arxı”, *Soy Dergisi*, 9 (29), Bakı 2009, 115-119.
- Çoban, Hacı, *Anadolu'da Kimmer-İskitler ve Orta Anadolu'daki İzleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar 2013.
- Çuhadar, Mustafa-Yiğit, İsmail, “İbn Tağrıberdî”, *DİA*, 20, İstanbul 1999, 385-388.
- D'ohsson, M. Baron, C. *Moğol Tarihi*, (Çev. ve Yay. Haz. Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov), IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2006.
- Dasxuranci, Movses, *The History Of The Caucasian Albanians*, (İngilizce Trc. C. J. F. Dowsett), Oxford University Press, London 1961.
- Daş, Abdurrahman, “Ankara Savaşı Öncesi Timur İle Yıldırım Bayezid'in Mektuplaşmaları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, (Bahar) 2004, 141-167.
- Daş, Mustafa, “Bizans Kaynaklarında Timur İmajı”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/2, Aralık 2005, 43-58.

- Daş, Mustafa, “Fransız Kaynaklarında Yıldırım Bayezid, Emir Timur ve Ankara Savaşı ile İlgili Veriler Üzerine Bir Değerlendirme”, *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 199-208.
- Deguignes, *Hunların Türklerin Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumîsi*, (Trc. Hüseyin Cahid Yalçın), VI, VII, İstanbul 1924.
- Demir, Mustafa, “İlhanlı Devleti’nin Yıkılış Sürecindeki Siyasi Gelişmeler”, *Türkler*, 8, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 376-385.
- Demir, Mustafa, “İslam Ortaçağı’nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34, Erzurum 2007, 255-273.
- Demir, Necati, “Saltık-Nâme’de Ankara Savaşı”, *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 151-157.
- Demirağ, Yelda, *Önasya Dünyasında Kimmer ve İskitler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003.
- Demiroğlu, Ayla, “Devletşah”, *DİA*, 9, İstanbul 1994, 244-245.
- Deniz, Arda, *Moğolların Anadolu Politikası ve İlhanlılar Devleti Tarihi*, Ekim Yay., İstanbul 2013.
- Derviş Ahmed Âşıkî, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (Haz. Cemil Çiftçi), İstanbul 2008.
- Devletşah Semerkandî, *Tazkira-i şu’arâ*, (Yay. E. Browne), Leyden 1901.
- Devletşah Semerkandî, *Tezkiretü’ş-Şuarâ (Şair Tezkireleri)*, (Çev. Necati Lugal), Pinhan Yay., İstanbul 2011.
- DİA, “Hâfiz-ı Ebrû”, *DİA*, 15, İstanbul 1997, 89-90.
- Die Altosmanische Chronik des Asik Pasa-Zade*, (Nşr. Friedrich Giese), Leipzig 1929.
- Dilek, Kaan, “Şerefeddin Ali Yezdî”, *DİA*, 38, İstanbul 2010, 550-552.
- Doerfer, Gerhard, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, I, Wiesbaden 1963.

- Doerfer, Gerhard, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, III, Wiesbaden 1967.
- Duman, Eşref, *Azerbaycan'a Yönelik İlk İslâmi Fetihler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2008.
- Dumont, Marianne Schmidt, *Türkmenische Herrscher des 15. Jahrhunderts in Persien und Mesopotamien nach dem Târih al-Giyâfî*, Freiburg 1970.
- Durak, Neslihan, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi (ASAM) Yay., Ankara 2000.
- Durmuş, İlhami, "İskit İmparatorluğu'nun Yıkılış Nedenleri", *Akademik Bakış*, 1/2, (Yaz) 2008, 199-214.
- Durmuş, İlhami, "İskitlerde Ölü Gömme Geleneği", *Milli Folklor*, 8/(Yıl 16)/61, (Bahar) 2004, 21-29.
- Durmuş, İlhami, *İskitler (Sakalar)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2008.
- Durmuş, İlhami, *İskitler (Sakalar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1993.
- Ebadî, Gheis, *Osmanlı-Türk Edebiyatında İlginç Bir Çeviri Örneği: İlhâmî'nin Gûy u Çevgân Çevirisi*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.
- Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.
- Ebû İshak İbrâhîm İstahrî, *Mesâlik ve Memâlik*, (Nşr. İrec Afşâr), Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran 1304.
- Eğilmez Savaş,-Macit, Ensar, "Türk Devlet Teşkilatlarında Yasavul", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/49, (Aralık) Erzurum 2012, 89-104.
- Eğilmez, Savaş, *Erzurum (Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar)*, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Yay., İstanbul 2012.

- Eğilmez, Savaş, *Krallara Mektuplar (Timur Tarihi ve Avrupa Krallarına Mektupları)*, Fenomen Yay., Erzurum 2010.
- Elam, Nilgün, “Ankara Savaşı’nın Osmanlı-Bizans İlişkilerine Etkisi”, *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 159-189.
- El-Belâzurî, *Fütuhû'l-Büldân*, (Çev. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.
- El-Harizmî, *Mefâtihi'l-Ulûm*, (Nşr. G. Van Vloten), E. J. Brill, Leiden 1968.
- Emecen, Feridun M., “Osmanlı Kronikleri ve Biyografi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 3, 1999, 83-90.
- Erdal, Zekai, “Büyük Selçuklular Öncesi Kafkaslardaki Beylikler: Şeddadiler”, *V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., İstanbul 2010, 121-137.
- Erdem, İlhan, “Ak-Koyunlu Devletinin Kurucusu Kara-Yülük Osman Beyin Hayatı ve Faaliyetleri (?-1435)”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 34/1.2, Ankara 1990, 99-108.
- Erdem, İlhan-Paydaş, Kazım, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi (Siyaset-Teşkilat-Kültür)*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007.
- Erdoğan, Coşkun, *Hârezmşah Alâeddin Muhammed Dönemi Siyasi Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2016.
- Erendil, Muzaffer, “1402 Ankara Savaşı”, *Askeri Tarih Bülteni*, 5/10, Genelkurmay Yay., Ağustos 1980, 1-13.
- Erkal, Mehmet, “Arşın”, *DİA*, 3, İstanbul 1991, 411-413.
- Eroğlu, Muammer, “Çevgân”, *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 388-389.
- Erzen, Afif, *Doğu Anadolu ve Urartular (Eastern Anatolia And Urartians)*, TTK Yay., Ankara 1992.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, II, (Haz. Ahmed Cevdet), İkdâm Matbaası, İstanbul 1314.

- Faik Reşit Unat, “Oruç b. Âdil”, *İA*, IX, MEB Yay., Eskişehir 2001, 418-419.
- Farid al-Din Attar, *Muslim Saints and Mystics*, (Translated By A. J. Arberry), Omphaloskepsis, Ames, Iowa 2000.
- Fasîh Ahmed b. Celâleddîn Muhammed Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, III, (Tashih: Mahmûd Ferruh), Kitâbfurûş-i Bâstân, Meşhed 1239.
- Fatih Devrine Ait Münşeât Mecmuası*, (Nşr. N. Lugal-A. Erzin), İstanbul 1956.
- Fatih Erkoçoğlu, “Arap Kaynaklarında Yıldırım Bâyezid”, *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 9-31.
- Feridun Bey, *Mecmû'a-i Münşeât üs-Selâtin*, I, İstanbul 1274 h.
- Ferzelibeyli, Şahin Fazil, *Azerbaycan ve Osmanlı İmpiriyası, (XV-XVI Esrler)*, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı 1995.
- Ferzeliyev, Şahin, *Azerbaycan XV-XVI Esrlerde (Hesen bey Rumlunun “Ehsenüt-tevarix” eseri üzre)*, “Elm” Neşriyyatı, Bakı 1983.
- Karakaya, Fikret, “Nakkare”, *DİA*, 32, İstanbul 2006, 326.
- Galonifontibus, İoann de, *Svedeniya o narodah Kavkaza (1404 g): İz Soçineniya Kniga Poznaniya mina*, Elm Yay., Bakü 1980.
- Galstyan, A. G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev. İlyas Kamalov), Yeditepe Yay., İstanbul 2005.
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hatıratı*, II, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), TTK Yay., Ankara 1987.
- Gerçek, Şenel, “Orta Asya Türk Tarih Yazıcılığına Genel Bir Bakış”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7/ 14, Konya (Yaz) 2012, 189-197.
- Geyikoğlu, Hasan, “Kara Koyunlular'ın Van-Gölü Çevresindeki Faaliyetleri ve Günümüze Ulaşabilen Kültürel Mirasları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 38, Erzurum 2008, 207-226.

- Golden, Peter b., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çev. Osman Karatay), Ötüken Yay., İstanbul 2014.
- Golombek, Lisa-Wilber, Donald, *The Timurid Architecture of İnan and Turan*, I, Princeton University Press, New Jersey 1988.
- Gök, Bilal, “Ebu’l-Hasan Harakânî’nin Menkıbevî ve Tarihî Şahsiyeti”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, (Bahar) 2014, 103-121.
- Gökçe, Cemal, *Kafkasya Ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979.
- Göksu, Erkan, “İbn Tağrıberdî ve Tarihçiliği”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, (A Journal of Oriental Studies), VIII/26, (2008/1), 69-90.
- Gömeç, Saadettin, “Çingizli Devletin Büyümesinde Rol Oynayan Türklerden Çelme ve Subutay”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, 2/2, 2007, 230-238.
- Gömeç, Saadettin, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2011.
- Göyünç, Nejat, “Diyarbakır”, *DİA*, 9, İstanbul 1994, 464-469.
- Grousset, Rene, *Stepler İmparatorluğu (Attilâ, Cengiz Han, Timur)*, (Trc. Halil İnalçık), TTK Yay., Ankara 2011.
- Gumilev, L. N., *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, II, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2013.
- Gurbanov, Abbas, *Abbâsiler Döneminin İlk Asrında Azerbaycan (132-232/ 750-847)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2007.
- Gül, Muammer, “Mısır Memlûklarının Hudut Kalesi Rumkale ve Anadolu’da Memlûk İzleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2, Elazığ 2002, 359-366.
- Günaltay, Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, Endülüs Yay., İstanbul 1991.
- Günaşdı, Yavuz, “Geçitler Ülkesinde Önemli Bir Urartu Kalesi: Avnik”, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 19, Ankara 2016, 113-135.

- Günbattu, Cahit, *Sumerler, Gutlar, Hattiler, Hurriler, Urartular (Kökenleri, Tarihleri, Dilleri ve Kültürleri)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2007.
- Gündoğdu, Serdar, *Ebu Dülelf'in İran Seyahatnamesinin Tercümesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2013.
- Ğânî, Kâsım, *Târîh-i Asr-ı Hâfız*, I-II, Tahran 1340.
- Hadîdî, *Hadîdî Tarihi*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015.
- Hâfız-i Ebrû, *Coğrafya-i Hâfız-i Ebrû*, I-III, (Yay. Sadık Seccâdî), Tahran 1375-1378.
- Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü't-Tevârih-i Reşîdî*, (Nşr. Hanbâbâ Beyânî), Tahran 1317.
- Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih-i Baysungurî*, I-II, (Yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî), Vizâret-i Ferhengi İrsâd-ı İslâmî, Tahran 1372.
- Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih-i Baysungurî*, I-IV, (Yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî), Tahran 1380.
- Hahanov, A., *Panaret'in Trabzon Tarihi*, (Trc. Enver Uzun), Trabzon 2004.
- Hakikat, Abdurrefî, *Târîh-i Conbeş-i Serbedâran-u Diğer Conbeşhâ-yi İrânîyân der Kam-i Heştom-i Hicrî*, Azad Endişân Yay., Tahran 1360.
- Halıcı, Feyzi, "Çevgân", *DİA*, 8, İstanbul 1993, 294-295.
- Halilov, H. D., *Karabağ'ın Elat Dünyası*, Bakı 1992.
- Hallâc, Umid, *Conbeşhâ-yi Millî İrânîyân Kıyâm-ı Serbedârân-ı Horasan*, Beh Âverân Yay., Tahran 1389.
- Hamd-Allâh Mustawfî, *Nuzhat-Al-Qulûb*, (Çev. G. Le Strange), London 1919.
- Hamdullâh b. Ebubekr b. Muhammed b. Nasr Müstevfî Kazvînî, *Nüzhetü'l-Kulûb*, (Haz. Muhammed Debîr Siyâkî), Kitâbhâne-i Tuhûrî, Tahran 1336.
- Hamide Tarakkî Erdekânî "Serbedârân-ı Ser Be Dâr", *Mecelle-i Ferheng-i Pûya*, 15 (Zemistân) 1388, 45-50.

- Hândmîr, Hâce Gıyâseddîn Hümâmeddîn Muhammed b. Hâce Celâleddîn Muhammed el-Hüseyînî, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer*, III, (Nşr. Muhammed Debîr Siyâkî), Kitâbfûrûş-i Hayyâm, Tahran 1362.
- Hândmîr, Hâce Gıyâseddîn Hümâmeddîn Muhammed b. Hâce Celâleddîn Muhammed el-Hüseyînî, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer*, IV, (Nşr. Muhammed Debîr Siyâkî), Kitâbfûrûşi Hayyâm, Tahran 1333 hş.
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yay., Ankara 2006.
- Hasanov, Zaur, *Çar İskitler*, (Aktaran: İlyas Topsakal), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2009.
- Hesamipour, Ahmad, *el-Fuşencî'nin "İbretü'n-Nâzirîn" Adlı Eserinde Timur Devri Olayları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2005.
- Hinz, Walter, "Timuriler Tarihi Hakkında Menba Tetkiki", (Çev. Mehmet Altay Köymen), *Bulleten*, VI, TTK Yay., Ankara 1942, 85-126.
- Hinz, Walther, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (Çev. Acar Sevim), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1990.
- Hinz, Walther, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd-XV. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi-*, (Çev. Tefvik Bıyıklıoğlu), TTK Yay., Ankara 1992.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I-V, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.
- Hookham, Hilda, *Tamburlaine The Conqueror*, London 1962.
- Hoyî, Abbas Zeryab, *Der Bericht über die Nachfolger Timurs aus dem Ta'rîh-i kabir des Ğa'farî ibn Muhammad al-Husainî*, Manz 1960.
- Huart, Cl., "İsferâyîn", *İA*, V/2, MEB Yay., Eskişehir 2001, 1074.
- Huart, Cl., "Ali Rıza", *İA*, I, MEB Yay., Eskişehir 2001, 348-349.
- Hudûd al-'Alem: The Regions Of The World (A Persian Geography)*, (Translated by V. Minorsky), (Ed. C. E. Bosworth), London 1937.

- Hurşâh b. Kubâd el-Hüseynî, *Târîh-i Kutbî*, (5. Kısım), (Mrt. Seyyid Mücâhid Hüseyn Zeydî), Câmîat-ü Milliye-i İslâmiyye, Yeni Delhi 1965.
- Hüsâmeddîn Alî Ğâlib el-Nakşibendî, *Azerbaycân fi'l-Asri's-Selçûkî (420-624 h./1029-1227 m.): Dirâse fi ahvâliha's-Siyâsiyye ve'l-İdâriyye ve'l-Askeriyye*, Beyrut 2013.
- Hüseyn Mîr Ca'ferî, *Târîh-i Timûriyân ve Türkmânân*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı İsfahân, Tahran 1390.
- İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr fi Nevâ'ibi Teymûr*, (Yay. Ahmed Fâyiz el-Humsî), Beyrut 1986.
- İbn Arabşah, *Acâibu'l- Makdûr Fî Nevâib-i Timûr*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2012.
- İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, (Trc. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yay., İstanbul 2014.
- İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, I-XVI, (Tahkîk Muhammed Hüseyn Şemseddin), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413.
- İbni Tağrıberdî, *En-Nücümü'z-Zâhire*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2013.
- İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi-El-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, IX-XII, (Çev. Abdülkerim Özeydın), Bahar Yay., İstanbul 1991.
- İgnatiyeviç, Mihail, *Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütuhatlari*, (Çev. Bahattin Kuban-Salih Fethi Gökçaylı), E. U. Rs. Yay., Ankara 1953.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, Eren Yay., İstanbul 2000.
- İpek, Ali, *Azerbaycan Tarihi'ne Giriş*, Lalezar Kitabevi, Ankara 2007.
- İsmailov, Mahmud, *İlk Çağlardan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Azerbaycan Tarihi*, (Çev. Vefa Kurban), IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014.
- İzgi, Cevat, "Kûtuvâl", *DİA*, 26, Ankara 2002, 503-505.

- Jackson, P., “Nizâm al-Dîn Shâmî”, *EI²*, IX, Leiden 1997, 283.
- Kadı Ahmed Gaffârî Kazvînî, *Târih-i Cihân-Ârâ*, Kitâbfurûş-i Hâfız, Tahran 1963.
- Kadı Seyyid Nurullah Şûşterî, *Mecâlisü'l-Mü'minîn*, II, Kitâbfurûş-i İslâmiyye, Tahran 1365.
- Kafalı, Mustafa, “Altın Ordu”, *DGBİT*, IX, Çağ Yay., İstanbul 1987, 102-179.
- Kafalı, Mustafa, “Altın-Orda Hanlığı”, *Türkler*, 8, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 397-411.
- Kafalı, Mustafa, “Timur”, *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 336-346.
- Kafalı, Mustafa, “Timurlular”, *Türkler*, 8, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 517-539.
- Kafalı, Mustafa, “Toktamış”, *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 412-420.
- Kafesoğlu, İbrahim, “İbn Arabşah”, *İA*, V/2, Eskişehir 2001, 698-701.
- Kallek, Cengiz, “Miskal”, *DİA*, 30, İstanbul 2005, 182-183.
- Kamalov, İlyas, “Toktamış Han ve Altın Orda'nın Parçalanmasındaki İlk Adımlar”, *Avrasya Fatihî Tatarlar*, (Haz. İlyas Kamalov), Kaknüs Yay., İstanbul 2007, 101-116.
- Kamalov, İlyas- Mirgaliyev, İlknur, “Altın Orda-Osmanlı Münasebetleri”, *Akademik Bakış*, 2/3, Kış 2008, 187-198.
- Kamalov, İlyas, “Altın Orda Devleti'nin Adı Üzerine”, *Avrasya Fatihî Tatarlar*, (Haz. İlyas Kamalov), Kaknüs Yay., İstanbul 2007, 63-69.
- Kamalov, İlyas, “Timur'un Hayalî Moskova Seferi” *Karadeniz Araştırmaları*, 6/23, (Güz) 2009, 29-39.
- Kamalov, İlyas, “Toktamış Han”, *DİA*, 41, İstanbul 2012, 231-232.
- Kamalov, İlyas, *Altın Orda ve Rusya (Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi)*, Ötüken Yay., İstanbul 2009.
- Kamalov, İlyas, *Altın Orda-Rus İlişkileri ve Altın Orda'nın Rusya'ya Etkileri (Altın Orda Devleti'nin Yıkılışı ve Çarlık Rusyası'nın Kuruluş Sürecinde)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.

- Kamalov, İlyas, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yay., İstanbul 2003.
- Kanat, Cüneyt, “Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVI, 2001, 31-45.
- Kanat, Cüneyt, “Memlûk Kaynaklarındaki Osmanlı İmajının Değişim Süreci”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/I, Temmuz 2006, 123-134.
- Kanat, Cüneyt, “Memlûk-Timurlu Münasebetleri”, *Türkler*, 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 134-143.
- Kanat, Cüneyt, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1996.
- Kanat, Cüneyt, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, Küre Yay., İstanbul 2010.
- Karabey, Turgut, “Evliyâ Çelebî Seyâhatnâmesinde Gûy u Çevgân Oyunu”, *Turkish Studies*, 7/1, Kış 2012, 81-86.
- Karamanlı, Hüsamettin M., “Gürcistan”, *DİA*, 14, İstanbul 1996, 311-313.
- Kayalı, Yalçın, “Timur’un Hindistan Seferi”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, Ekim 2014, 183-196.
- Kaygusuz, Hakan, *İran Azerbaycanı’nın Sosyo-Kültürel Yapısı ve Siyasal Coğrafyası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009.
- Kayhan, Hüseyin, “Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler) (1146-1225)”, *Türkler*, 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 871-879.
- Kemâleddîn Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla’-ı Sa’deyn ve Mecma’-ı Bahreyn*, I-II, (Haz. Abdülhüseyn Nevâî), Pejuheşgâh-ı Ulûm-i İnsânî, Tahran 1383.
- Kemaloğlu, İlyas, “Altın Orda Devleti”, *Avrasya’nın Sekiz Asrı Cengizogulları*, (Haz. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu), Ötüken Yay., İstanbul 2016, 98-149.
- Kemâlüddîn Abdurrezzâk b. Celâliddîn İshâk es-Semerkandî, *Matla’-ı Sadeyn ve Mecma’-ı Bahreyn*, I-II, (Yay. Muhammed Şef’i), Lahor 1946-1949.
- Kılavuz, A. Saim, “Ali er-Rızâ”, *DİA*, 2, İstanbul 1989, 436-438.

- Kılıç, Remzi, “Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İstanbul’un Fethinin Beşyüzeğinci Yılı Özel Sayısı)*, 2003, 94-118.
- Kırpık, Güray, “Ankara Savaşı Öncesi ve Sonrasında Timur’un Avrupa ile İlişkileri”, *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 191-197.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, “1593 (H. 1001) Yılı Osmanlı Vilâyet Tahrîr Defteri’nde Anılan Gence-Karabağ Sancakları “Ulus” ve “Oymak”ları”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı)*, 10, Ankara 1979, 199-222.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, “Albanlar Tarihi Üzerine”, (XI. Türk Tarih Kongresi Bildiriler kitabından, ayırbasım), TTK Yay., Ankara 1994.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, I, Işıl Matbaası, İstanbul 1953.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları’nda Kıpçaklar*, TTK Yay., Ankara 1992.
- Kinneir, John Macdonald, *Persian Empire*, I, London 1813.
- Kollektif, *Azerbaycan Arxeologiyası (6 Cildde I cild)*, Şerq-Qerb Yay., Bakı 2008.
- Konukçu, Enver, “Cihan Şah”, *DİA*, 7, İstanbul 1993, 536.
- Konukçu, Enver, *Kara ve Akkoyunluların Yurdunda*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1993.
- Konukçu, Enver, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992.
- Koprıman, Kâzım Yaşar, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.
- Köprülü, M. Fuad, “Alıncak”, *İA*, I, MEB Yay., Eskişehir 2001, 302-304.
- Köprülü, M. Fuad, “Âşık Paşa-Zâde”, *İA*, I, MEB Yay., Eskişehir 2001, 706-709.
- Köprülü, M. Fuad, “Devlet-şah”, *İA*, III, Eskişehir 2001, 560-562.
- Köprülü, M. Fuad, “Firûzkûh”, *İA*, IV, MEB Yay., Eskişehir 2001, 657-659.

- Köse, Bayram Arif, “10. Yüzyıl İslam Coğrafyacılarına Göre Azerbaycan’da Coğrafi, İdarî ve İktisadî Durum”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/34, 2016, 431-450.
- Köse, Metin Ziya, “Ankara Savaşı’nın Osmanlı Ekonomisine Etkisi”, *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 415-434.
- Köse, Saffet, “Erdebîlî, Safiyyüddin”, *DİA*, 11, İstanbul 1995, 279-280.
- Kramers, J. H., “Merzübân”, *İA*, VII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 787.
- Kreutel, Richard, *Vom Hinterzeld zur Hohen Pforte*, Graz-Wien-Köln 1959.
- Kuhrt, Amelie, *Eski Çağ’da Yakındoğu (M. Ö. 3000-300)*, II, (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2007.
- Kurat, Akdes Nimet, “Hoca Sâdeddin Efendinin Türk-İngiliz Münasebetlerinin Tesisi ve Gelişmesindeki Rolü”, *Fuad Köprülü Armağanı*, TTK Yay., Ankara 2010, 305-315.
- Kurat, Akdes Nimet, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, DTCF Yay., İstanbul 1940.
- Kurtuluş, Rıza, “Fasîh-i Hâfî”, *DİA*, 12, İstanbul 1995, 214-215.
- Kurtuluş, Rıza, “Muzafferîler”, *DİA*, 31, İstanbul 2006, 419-420.
- Kürkçüoğlu, Erol, “Azerbaycan’ın Türkleşmesi Tarihine Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, I, Erzurum 1994, 143-156.
- Kürkçüoğlu, Erol, *Nahçıvan Tarihi (V-XV. Yüzyıllar)*, Güneş Vakfı Yay., Erzurum 2007.
- Lambton, A. K. S., “Early Timurid Theories of State: Hâfız Abrû and Nizâm al-Dîn Şâmî”, *Bulletin D’Etudes Orientales*, XXX (1978), 1-9.
- Lambton, Ann K. S., “Diwân”, *EP*, II, Leiden 1991, 331-336.
- Landolt, H., “Sa’d al-Dîn al-Hammû’î”, *EP*, VIII, Leiden 1995, 703-704.

- Macit, Ensar, “Toga Timurlu Emir Veli’nin Mazanderan ve Azerbaycan Mücadelelerine Genel Bir Bakış”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, II, (25-27 Mayıs) Bakı 2016, 73-78.
- Madelung, W., “The Minor Dynasties of Northern Iran”, *The Cambridge History of Iran*, IV, *The Period From the Arab Invasion to the Saljuqs*, (Ed. R. N. Frye), Cambridge University Press, London 1975, 198-250.
- Mahmudov, Yaqub, *Azerbaycanlılar (Etnik-Siyasi Tarixe Ümumi Baxış)*, Bakı 2008.
- Mahmudov, Yaqub, *Qısa Dövlətçilik Tarixi*, Tehsil Neşriyyatı, Bakı 2005.
- Mahmudov, Yaqub-Şükürov, Kerim, *Qarabağ (Real tarix, faktlar, senedler)*, Tehsil Neşriyyatı, Bakı 2005.
- Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk Lî Ma’rifet-i Düvelü’l-Mülûk*, IV, (Yay. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Matbaa-i Dâri’l-Kütüb, Kahire 1972.
- Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk Lî Ma’rifeti Düvelü’l-Mülûk* (Yay. Muhammed Abdulkadir ‘Atâ), I-VIII, Beyrut 1997.
- Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk Lî Ma’rifeti Düvelü’l-Mülûk* (Yay. Said Abdülfettâh ‘Aşur), III-IV, Kahire 1971-1972.
- Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk Lî Ma’rifeti Düvelü’l-Mülûk*, (Yay. Muhammed Mustafa Ziyâde), I, Kahire 1934.
- Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk Lî Ma’rifeti Düvelü’l-Mülûk*, (Yay. Muhammed Mustafa Ziyâde), II, Kahire 1958.
- Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk Lî Ma’rifet-i Düvelü’l-Mülûk*, III/2, (Yay. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1970.
- Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk Lî Ma’rifet-i Düvelü’l-Mülûk*, III/3, (Yay. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1971.
- Manz, Beatrice Forbes, “Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty”, *Iranian Studies*, 21-1/2, 1988, 105-122.
- Manz, Beatrice Forbes, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge University Press, Cambridge 1989.

- Manz, Beatrice Forbes, *Timurlenk (Bozkırların Son Göçebe Fatihi)*, Kitapevi Yay., İstanbul 2006.
- Marquart, J., *Eranşahr*, Berlin 1901.
- Martin, F. R., *Miniatures From The Period of Timur*, Vienna 1926.
- Mehdixanov, Resul, *Şemkir Şeherinin Tarixi (V-XIX Esrin Evvelleri)*, Bakı 2016.
- Mehmed Emin Resulzade, *Kafkasya Türkleri*, (Haz. Yavuz Akpınar-İrfan Murat Yıldırım-Selahattin Çağın), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1993.
- Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, I, (Haz. Mehmet Altay Köymen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983.
- Mehmed-Ahmed Penâhî Simnânî, *Timurleng, İntişârât-ı Hâfız-ı Növîn*, Tahran 1374.
- Mehmetov, İsmail, *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı (Eskiçağdan Günümüze Azerbaycan Tarihi)*, Ötüken Yay., İstanbul 2009.
- Melikov, Rauf, "Azerbaycan Qedim Dövrde" *Azerbaycan Milli Ensiklopediyası*, "Azerbaycan Milli Ensiklopediyası" Elmi Merkezi, Bakı 2007, 167-179.
- Melvin-Koushki, Matthew, "The Delicate Art of Aggression: Uzun Hasan's Fathnama to Qaytbay of 1469", *Iranian Studies*, 44/2, March 2011, 193-214.
- Memiş, Ekrem, *Atlı Kavimler Medeniyeti (İskitlerin Tarihi)*, Altınpost Yay., Ankara 2012.
- Memiş, Ekrem, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Yay., Bursa 2015.
- Memmedova, Feride, "Azerbaycan 3-7 Esrlerde", *Azerbaycan Milli Ensiklopediyası*, "Azerbaycan Milli Ensiklopediyası" Elmi Merkezi, Bakı 2007, 180-186.
- Mercan, İsmail Hakkı, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.
- Merçil, Erdoğan, "Serbedâriler", *DİA*, 36, İstanbul 2009, 549-550.
- Merçil, Erdoğan, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, TTK Yay., Ankara 2007.
- Mesudî, *Murûc Ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2014.

- Meşkûr, Muhammed Cevâd, *Târih-i Tebrîz tâ Pâyân Garne Nohom-i Hicrî*, Tahran 1352.
- Metsopski, Toma, *Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi*, (Çev. Gürsoy Solmaz), Elips Kitap, Ankara 2009.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihânnümâ*, (Nşr. Fâik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen), Ankara 1949.
- Minorsky, V., “Mâkû”, *İA*, VII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 208-211.
- Minorsky, V., “Savuç-Bulak”, *İA*, X, MEB Yay., Eskişehir 2011, 255-260.
- Minorsky, V., “Sultaniye”, *İA*, XI, MEB Yay. Eskişehir 2001, 33-35.
- Minorsky, V., “Şekî”, *İA*, XI, MEB Yay., Eskişehir 2001, 401-404.
- Minorsky, V., “Tebriz”, *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 82-98.
- Minorsky, V., “Tiflis”, *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 264-279.
- Minorsky, V., “Tuga Timur”, *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 480-482.
- Minorsky, V., “Uzun Hasan”, *İA*, XIII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 91-97.
- Minorsky, V., “Üveys”, *İA*, XIII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 133-135.
- Minorsky, V., *A History of Sharvan and Darband (in the 10th-11th centuries)*, Cambridge 1958.
- Minorsky, V., “Roman and Byzantine Campaigns in Atropatene”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (BSOAS)*, XI, Cambridge University Press, 1943-46, 243-265.
- Mirgaleev, İlnur, “Toktamış ve Timur: Memlük Karşıtı Koalisyonun Restorasyonu”, *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012*, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 651-657.
- Mîrhând, Mîr Seyyîd Hamîdeddîn Muhammed b. Seyyid Burhâneddîn Hâvendşâh b. Kemâleddîn Mahmûd el-Belhî, *Ravzatu's-Safâ fî Sîret-i el-Enbiyâ ve'l-Mülûk*

ve'l-Hulefâ, (*Tabaka-i Selçûkiyye*), (Trc. ve Notlar: Erkan Göksu), TTK Yay., Ankara 2015.

Mîrhând, Mîr Seyyîd Hamîdeddîn Muhammed b. Seyyid Burhâneddîn Hâvendşâh b. Kemâleddîn Mahmûd el-Belhî, *Ravzatu's-Safâ fî Sîret-i el-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, I-XI, (Nşr. Abbâs Pervîz), Merkezî Hayyâm, Tahran 1960.

Mîrhând, Mîr Seyyîd Hamîdeddîn Muhammed b. Seyyid Burhâneddîn Hâvendşâh b. Kemâleddîn Mahmûd el-Belhî, *Ravzatu's-Safâ fî Sîret-i el-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, (Nşr. Abbâs Zeryâb), Müessesesi-i Hayyam ve İntişârât-ı Pirûz, Tahran 1375.

Mîrhând, Mîr Seyyîd Hamîdeddîn Muhammed b. Seyyid Burhâneddîn Hâvendşâh b. Kemâleddîn Mahmûd el-Belhî, *Ravzatu's-Safâ fî Sîret-i el-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, (Nşr. Abbâs Zeryâb), (I ciltte I-VI. ciltler), İntişârât-ı İlmî, Tahran 1358.

Moses, Kalankatlı, *Alban Tarihi (Son Hunlar/ Hazarlar/ Ermeniler/ Terekemeler)*, (Azerbaycan Türkçesine Çev. Ziya Bünyadov), (Türkiye Türkçesine Çev. Yusuf Gedikli), Selenge Yay., İstanbul 2006.

Mu'inuddîn Muhammed Zemçi-i İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât fî Evsâfi Medîneti Herât*, II, (Yay. Muhammed Kâzım İmâm), İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahrân, Tahran 1339.

Mu'inuddîn Natanzî, *Müntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî*, (Yay. Jean Aubin), Kitâbfurûş-i Hayyâm, Tahran 1957.

Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesî, *İslâm Coğrafyası (Ahsenü't-Takâsîm)*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2015.

Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr Ve Âyet-üs-Sürûr*, I, (Çev. Ahmed Ateş), TTK Yay., Ankara 1999.

Muhammed Hüseyin Emani, *eş-Şehidü'l-evve, Fakih es-Serbedaran*, (Trc. Kemal Seyyid), Müessesesi-i Ensâriyân (Ansariyan Publications), Kum 1995.

Muhammed Yusuf Vâle İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn (Târih-i Timuriyân ve Türkmânân)*, Mîrâs-ı Mektûb, Tahran 1379.

Muhammedoğlu, Aliyev Salih, "Hasan-ı Rûmlû", *DİA*, 16, İstanbul 1997, 346-347.

- Nâdir Mîrzâ, *Târîh-i ve Coğrâfî-i Dârü's-Saltanat-ı Tebrîz*, Tahran 1360.
- Nazmi-zâde Murteza, *Gülşen-i Hulefâ*, (Tahlil ve Metin Tenkidi Mehmet Karataş), TTK Yay., Ankara 2014.
- Necefli, Tofiq H., *Azerbaycan (Qaraqoyunlu ve Ağqoyunlu Dövlətləri)*, Bakı 2012.
- Nefisî, Seid, *Azerbaycan Gehramanı Babek Hurremdin*, Örnek Neşriyyatı, Bakı 1990.
- Neumann, Karl Friedrich, *Reisen des Johannes Schiltberger aus München in Europa, Asia und Afrika von 1394 bis 1427*, München 1859.
- Nevâî, Abdülhüseyn, *Esnâd ve Mekâtebât-ı Târîh-i İrân (ez Timûr tâ Şâh İsmâ'il)*, İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran 1991.
- Nicholson, R. A., "Bayezid Bistâmî", *İA*, II, MEB Yay., Eskişehir 2001, 398-400.
- Nicholson, R. A., "Bayezid", *İA*, II, MEB Yay., Eskişehir 2001, 398-400.
- Nicolle, David, *The Age of Tamerlane*, Osprey Publishing, Oxford 2000.
- Nizâmeddin Şâmî, *Historie des Conguetês de Tamerlan intitulée Zafarnâma, par Nizâmuddîn Şâmî*, I, (Yay. Felix Tauer), Praha 1937.
- Nizâmeddin Şâmî, *Historie des Conguetês de Tamerlan intitulée Zafarnâma, par Nizâmuddîn Şâmî*, II, (Yay. Felix Tauer), Praha 1956.
- Nizâmeddin Şâmî, *Zafarnâme*, (Nşr. Penahî Simnânî), Tahran 1363.
- Nizamüddin Şâmî, *Zafarnâme*, (Çev. Necati Lugal), TTK Yayınları, Ankara 1987.
- Nuriyeva, İrade, *Azerbaycan Dövlətləri İntibah Dövründe*, Bakı 2015.
- Nusretullah Mişkûtî, *ez Selâçikâ tâ Safeviyye*, Tahran 1343.
- Oder, Kerim, *Azerbaycan*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1982.
- Oktay, Hasan, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yay., İstanbul 2007.
- Onullahi, Seyidağa, *XIII-XVII Esrlerde Tebriz Şeheri, (Sosial-İqtisadi Tarixi)*, Elm Neşriyyatı, Bakı 1982.

- Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler- Türklerin Yaşadığı ve Türklere Komşu Olan Bölgeler-*, (Der. ve Türkçeye Çev. Yusuf Ziya Yörükân), Ötüken Yay., İstanbul 2013.
- Oruç Beğ Tarihi-Ahmedî-Şükrullah (Üç Osmanlı Tarihi)*, (Haz. Atsız), Ötüken Yay., İstanbul 2013.
- Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 2011.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VIII, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1984.
- Öngören, Reşat, "Sa'deddîn-i Hammûye", *DİA*, 35, İstanbul 2008, 389-391.
- Özaydın, Abdülkerim, "Arran", *DİA*, 3, İstanbul 1991, 394-395.
- Özcan, Abdülkadir, "Neşri", *DİA*, 33, İstanbul 2007, 20-22.
- Özcan, Abdülkadir, "Oruç b. Âdil", *DİA*, 33, İstanbul 2007, 425-426.
- Özcan, Altay Tayfun, "Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes ve Libellus de Notitia Orbis Adlı Eserinden Bazı Parçalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33/55, 2014, 121-162.
- Özer, Yusuf Ziya, "Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış", *Bellekten*, IX/33, 34, 35, 36, Ankara 1945, 423-467.
- Özgüdenli, Osman Gazi, "XIV. Yüzyılda Tebrîz'de Bir Hayır ve Kültür Kurumu: Şenbi Gâzân (Gâzâniyye)", *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs Yay., İstanbul 2006, 173-206.
- Pamuk, Bilgehan-Aydın, Ahmet, "Karakoyunlu-Temürlü Mücadelesi ve Eleşgird Meydan Muharebesi", *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu*, (Ed. Oktay Belli), İstanbul 2004, 145-160.
- Paşayev Elbrus Paşa Oğlu Hesenov Ferzeli Hesen Oğlu, "*Azdövsuteslayihe*" *Institutunun Tarixi ve İnkişaf Yolu*, Şerq-Qerb, Bakı 2010.

- Paydaş, Kazım, “Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurgal Uygulaması”, *Bilig*, 39, (Güz) 2006, 195-218.
- Paydaş, Kâzım, “Timur’un Gürcistan Seferleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/1, Elazığ 2006, 419-437.
- Paydaş, Kazım, “Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 40, Ankara 2006, 113-140.
- Piriyev, Vaqif, “Şirvanşahlar Dövləti (XIII-XIV. Esrlərdə)”, *Azərbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrlər)*, III, Elm Neşriyatı Bakı 2007, 31-34.
- Piriyev, Vaqif, “Azərbaycan Hülakular Dövlətinin Mərkəzi Kimi”, *Azərbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrlər)*, III, Bakı 2007, 18-23.
- Piriyev, Vaqif, “Azərbaycan Mongol Yürüşləri Erefesinde”, *Azərbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrlər)*, III, Bakı 2007, 12-13.
- Piriyev, Vaqif, “Mongolların İkinci Yürüşü və Azərbaycanın İstila Olunması”, *Azərbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrlər)*, III, Bakı 2007, 17-18.
- Piriyev, Vaqif, “Mongolların İlk Yürüşü. İstilaçılara Qarşı Xalq Muqaviməti”, *Azərbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrlər)*, III, Bakı 2007, 13-15.
- Piriyev, Vaqif, “Teymur Toktamışın Hücumları. Azərbaycan Xalqının İstilacılara Qarşı Mübarizəsi”, *Azərbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrlər)*, III, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Bakı 2007, 38-43.
- Piriyev, Vaqif, “Xəzəmsəh Cələləddinin Azərbaycanı Zəbt Etməsi və İstilaçılara Qarşı Mübarizə”, *Azərbaycan Tarixi (XIII-XVIII Esrlər)*, III, Bakı 2007, 15-17.
- Piriyev, Vaqif, *Azərbaycan (XIII-XIV Esrlərdə)*, Bakı 2003.
- Piriyev, Vaqif, *Azərbaycanın Tarixi-Siyasi Coğrafiyası*, Müəllim Neşriyyat, Bakı 2006.
- Planhol, X. De, “Azərbaycan I. Geography”, *Encyclopedia Iranica*, III, London 1987, 205-215.
- Polat, Kader, V. ve XV. Yüzyıllar Arasında Tebriz, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2010.
- Qaşqay, Solmaz, *Manna Dövləti*, Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı 1993.

- Rabino, H. L., *Mâzandarân and Astrâbâd*, London 1928.
- Rafî'î, Emîr Timûr, "Suyurğal der Ahd-i İlhânî ve Timûrî", *Dânişgâh-ı Âzâd-i İslâmî Fasilnâme-i İlm-i Pejûheş-i Târîh*, 4/12, Tahran 1388, 45-64.
- Recebli, Qezenfer, *Azerbaycan Tarixi Öçerkler*, Elm ve Tehsil, Bakı 2013.
- Reisniyâ, Rehim, *Âzerbâyecân der Seyr-i Târîh-i Îrân*, I, İntişârât-ı Nîmâ, Tebriz,
- Reisniyâ, Rehim, *Târîh-i Umûmî Mıntıkâ-i Şirvân (Der Ahdi Şirvanşâhiyân)*, Merkez Esnâd ve Târîh-i Diplomâsî, Tahran 2001.
- Remzi, M. M., *Telfkü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr Fî Vakâ-i Kazân ve Bulğâr ve Mülûkü't-Tatar*, I, (Nşr. İbrahim Şemseddin), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- Reşîduddîn Fazlullâh Hemedânî, *Âsâr-ı ve Ahyâ*, (Nşr. İrec Afşâr), Tahran 1989.
- Roemer, H. R., "Timur in Iran", *Cambridge History of Iran*, VI, Cambridge 1993, 42-98.
- Roemer, Hans R., "Timurlular", *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 346-376.
- Roux, Jean Paul, *Türklerin Tarihi-Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, (Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan-Özcan), Kabalcı Yay., İstanbul 2013.
- Ruy Gonzales De Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a Seyehatler*, (Çev. Zeynep Ertan), Pozitif Yay., İstanbul 2008.
- Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1993.
- Ruy Gonzales de Clavijo, *Embassy to Tamerlane 1403-1406*, (Çev. Guy Le Strange), London 1928.
- Ruy Gonzales de Clavijo, *Narrative of the Embassy of Ruy Gonzales de Clavijo to the Court of Timour*, (Çev. Clements R. Markham), London 1859.
- Sağırlı, Abdurrahman, "Emir Timur'un Hayatı ve Evlatları Hakkında Mehmed b. Mehmed er-Rumî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevarih ve'l-ahbar'ında Verilen Bilgiler", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası*

Sempozyumu, (Ed. Abdulvahap Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 139-164.

Sahibkiran Emîr Timur Muhammed Tarağay Bahadıroğlu, *Timur'un Günlüğü-Tüzükât-ı Timur-*, (Haz. Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan), İnsan Yay., İstanbul 2010.

Sâlihî, Kuruş - Gulîzâde, Moharrem, "Berresi-ye Revâbet-i Hâricî Şîrvânşâhân-ı Derbendî (Sülâle-i Dovvom Hicrî Kamerî 780-945/Mîlâdî 1378-1538)", *Pezûheşhâ-i Târihî Dânişkede Edebiyât ve Ulûm-i İnsânî*, Dânişgâh-ı İsfahan, Dovre-i Cedîd, Sâl Çehârem, Şomârah Dovvom (Tabistan) 1391, 65-87.

Salvini, Mirjo, *Urartu Tarihi ve Kültürü*, (Çev. Belgin Aksoy), Arkeoloji Ve Sanat Yay., İstanbul 2006.

Samedov, Vüqar, "XI. Yüzyılın İkinci Yarısında Azerbaycan Şeddadiler Devletinin Büyük Selçuklu Devleti ile Siyasi İlişkileri", *Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, 38/452, Ağustos 2015, 3-8.

San, Oya, "Bazı Bulgular Işığında Anadolu'da Kimmer ve İskit Varlığı Üzerine Gözlemler", *Bellekten*, LXIV/239, Ankara 2000, 1-24.

Sanal, Haydar, "Kös", *DİA*, 26, Ankara 2002, 270-271.

Schiltberger, Johann, *Als Sklave im Osmanischen Reich und Bei Den Tartaren (1394-1427)*, (Herausgegeben und eingeleitet von Ulrich Schlemmer), Wiesbaden 2008.

Schiltberger, Johannes, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, (Çev. Turgut Akpınar), İletişim Yay., İstanbul 1995.

Semenov, A. A., "Gûr-i Emîr Türbesinde Timur'un ve Ahfadının Mezar Kitabeleri", (Çev. Abdülkadir İnan), *Bellekten*, XXIV/93-96, TTK Yay., Ankara 1960, 139-163.

Sertkaya, Osman Fikri, "Timür Bek'in Toktamış Han'a 793-1391'de Yapmış Olduğu Seferin Arap ve Uygur Harfli Kitâbeleri (Karsakpay Yazıtı), *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahap Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 31-39.

- Severcan, Şefâettin, “Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliğimizdeki Yeri”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, Kayseri 1992, 73-78.
- Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi (Selçuklular Dönemi)*, TTK Yay., Ankara 2000.
- Seyhan, Tanju Oral, “Timür Han'ın Ölümü, Cenaze Merasimi ve Vasiyeti”, *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 65-87.
- Seyyid, Eymen Fuâd, “Makrîzî”, *DİA*, 27, Ankara 2003, 448-451.
- Solmaz, Gürsoy, “Timur'un Bugünkü Sınırlarımızda Bizzat Uğradığı Yerler”, *Polis Dergisi (Çanakkale Destanı Özer Sayı)*, 10/38, (Ocak-Şubat-Mart) 2014, 199-201.
- Solmaz, Gürsoy, *Selçuklular'dan Osmanlılar'a Gence*, Araz Yay., İstanbul 2016.
- Spuler, Bertold, *İran Moğolları (Siyaset, İdare Ve Kültür-İlhanlılar Devri, 1220-1350)*, TTK Yay., Ankara 2011.
- Storey, C. A., *Persian Literature*, I, London 1970.
- Strabo, *The Geography Of Strabo*, V, (Haz. Horace Leonard Jones), Harvard University Press, London 1961.
- Strange, G. Le., *The Lands of Eastern Caliphate*, Cambridge 1905.
- Strange, Guy Le, *Doğu Hilafetinin Memleketleri*, (Haz. Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar), Yeditepe Yay., İstanbul 2015.
- Streck, M., “Dvin”, *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 683-684.
- Subaşı, Ömer, *Gürcü-Moğol İlişkisi (Güney Kafkasya 1220-1346)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2015.
- Subtelny, Maria E., *Timurids in Transition: Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval İran*, 19, Brill's Inner Asian Library, Leiden 2007.
- Sümer, Faruk, “Ahmed Celâyir”, *DİA*, 2, İstanbul 1989, 53-54.
- Sümer, Faruk, “Karakoyunlular”, *DİA*, 24, İstanbul 2001, 434-438.
- Sümer, Faruk, “Kara-Koyunlular”, *İA*, VI, MEB Yay., Eskişehir 2001, 292-305.

- Sümer, Faruk, “Kitâb-ı Diyarbekriyye”, *DİA*, 26, Ankara 2002, 75.
- Sümer, Faruk, “Uzun Hasan”, *DİA*, 42, İstanbul 2012, 261-264.
- Sümer, Faruk, Anadolu’da Moğollar, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1969, 1-147.
- Sümer, Faruk, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah’a Kadar)*, I, TTK Yay., Ankara 1992.
- Szemerényi, Oswald, *Scythian-Skudra-Sogdian-Saka*, Wien 1980.
- Sadrüddîn Ebu’l-Hasan ‘Âli İbn Nâşır İbn ‘Âli el-Hüseynî, *Ahbârü’l-Devleti’s-Selçukiyye*, (Çev. Necati Lügal), TTK Yayınları, Ankara 1999.
- Şahin, Mustafa, “Mîrzâ Şahrüh’un Eşleri Gevherşad Ağa ve Mülket Ağa’nın Siyasî ve Sosyal Hayattaki Rollerini”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9/21, Diyarbakır 2013, 93-104.
- Şahin, Mustafa, “Timur İmparatorluğu’nda Müzik-Eğlence Kültürü ve Yetişen Ünlü Müzisyenler”, *History Studies (A Tribute to Prof. Dr. Halil Inalcık)*, 5/2, Mart 2013, 429-441.
- Şahin, Mustafa, *Ortaçağda Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Tokat 2013.
- Şahinoğlu, N. Nazif, “Alâüddeve-i Simnânî”, *DİA*, 2, İstanbul 1989, 345-347.
- Şakirov Kutlukan-Terez, Ersin, “Tüzükât-ı Timur’un Farsça Çevirisinden Notlar ve Eserdeki Türkçe-Moğolca Sözcükler”, *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara-Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, 41-56.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ul Alam*, I, İstanbul 1306.
- Şerefeddin Ali Yezdî, *The Zafarnâmah by Maulânâ Sharfuddin Ali of Yazd*, I-II, Calcutta 1885-1888.
- Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, (Yay. U. Urunbaev), Taşkent 1972.
- Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, I-II, (Yay. Muhammed Abbasî), Tahran 1336.

- Şerefhan Bitlisi, *Şerefname*, II, (Çev. Osman Aslanoğlu), Nûbihar Yay., İstanbul 2014.
- Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur- Zafernâme*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2013.
- Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı (İsar), İstanbul 1998.
- Şihâbuddîn Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh el-Hemevî el-Rûmî el-Bağdâdî, *Mu'cemü'l-Bûldân*, I-II, Beyrut 1977.
- Tabîbî, Abdulhakîm, *Târîh-i Muhtasar-ı Herât der Asr-ı Timûriyân*, İntişârât-ı Hîrmend, Tahran 1989.
- Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, (Çev. İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 1999.
- Taneri, Aydın, "Çetr", *DİA*, 8, İstanbul 1993, 293-294.
- Taneri, Aydın, "Türk Tarihinde "Eman" Kurumu", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17/28, Ankara 1995, 165-172.
- Tarhan, Taner, "İskitler'in Dînî İnanç ve Adetleri", *Tarih Dergisi*, 23, (Mart) İstanbul 1964, 145-171.
- Taşçı, Kemal, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası (1018-1243)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2013.
- Tauer, Felix, "Hafız-ı Abru", *EP*, III, Leiden 1980, 57-58.
- Tauer, Felix, "Timurlular Devrinde Tarihçilik", (Çev. A. Ateş), *Belleten*, XXIX/113-116, TTK Yay., Ankara 1965, 49-69.
- Tekin, Oğuz, "Sikke", *DİA*, 37, İstanbul 2009, 179-184.
- Tekindağ, M. C. Şehâbeddin, "Neşri", *İA*, IX, MEB Yay., Eskişehir 2001, 214-216.
- Tekindağ, M. C. Şehâbeddin, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1961.
- Tezcan, Mehmet, "Timur Devrinde Din-Devlet İlişkileri ve Timur'un Din Adamlarına Bakışı", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası*

- Sempozyumu*, (Ed. Abdulvahab Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 419-447.
- Thackston, W. M., *A Century of Princes: Sources on Timurid History and Art*, Cambridge 1989.
- Thomas of Medzoph, *Expose des guerres de Tamerlan et de Schach Rokh*, (Fransızcadan Çev. F. Neve), Brussels 1860.
- Tiesenhausen, W. De, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (Çev. İsmail Hakkı İzmirli), Maarif Vekâleti, İstanbul 1941.
- Timur'un Günlüğü-Tüzükât-ı Timur*, (Haz. Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan), İnsan Yay., İstanbul 2010.
- Togan, Zeki Velidi, "Azerbaycan'ın Tarihî Coğrafyası", I, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1/1, Bürhanettin Matbaası, İstanbul 1932, 35-48.
- Togan, Zeki Velidi, "Azerbaycan'ın Tarihî Coğrafyası", IV, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1/4-5, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul 1932, 145-156.
- Togan, Zeki Velidi, "Azerbaycan", *İA*, II, MEB Yay., Eskişehir 2001, 91-118.
- Togan, Zeki Velidi, "Büyük Türk Hükümdarı Şahruh", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, III/3-4, 1949, 520-538.
- Togan, Zeki Velidi, "Hândmîr", *İA*, V/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 210-211.
- Togan, Zeki Velidi, "Timur's Campaign of 1395 in the Ukraine And North Caucasus", *The Annals of the Ukrainian Academy of Art And Sciences in the U. S*, VI, Newyork 1958, 1358-1371.
- Togan, Zeki Velidî, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- Togan, Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- Toksoy, Ahmet, *Karazdan Otlukbeline Savaşlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1998.
- Tosun, Necdet, "Timur ve Timurlular'ın Tasavvuf Ehli ile Münâsebetleri", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, (Ed.

- Abdolvahab Kara- Ömer İşbilir), Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, 407-418.
- Tosun, Necdet, “Ubeydullah Ahrâr”, *DİA*, 42, İstanbul 2012, 19-20.
- Turan, Osman, “Bâbek”, *İA*, II, MEB Yay., Eskişehir 2001, 170-174.
- İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, (Haz. Osman Turan), TTK Yay., Ankara 2007.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yay., İstanbul 2010.
- Turan, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 2003.
- Turan, Şerafettin, “Sa’ d-ed-din”, *İA*, X, MEB Yay., Eskişehir 2001, 27-32.
- Turan, Şerafettin, “Hoca Sâdeddin Efendi”, *DİA*, 18, İstanbul 1998, 196-198.
- Turhal, Abdullah, *Timur'un Ankara Kalesi Kuşatması (27 Temmuz 1402)*, Ankara 2009.
- Tuysuz, Cem, *Selçuklular Döneminde Azerbaycan*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1997.
- Tuysuz, Ş. Cem, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduslar)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2004.
- Türkmen, Mehmet, “Dünden Bugüne Türk Toplumlarında Çevgen/Çögen/Çevgan/Polo Oyununa Genel Bakış”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 183, (2009), 479-491.
- Tüzûkât-ı Tîmûrî: Institutes Political and Military*, (İngilizce'ye Çev. Major Davy), Oxford 1783; aynı eser, (İngilizce'den Farsça'ya Çev. Ebû Tâlib Hüseyinî), Kitâbfurûş-i Esedî, Tahran 1342.
- Uludağ, Süleyman, “Bâyezîd-i Bistâmî”, *DİA*, 5, İstanbul 1992, 238-241.
- Uludağ, Süleyman, “Câmî, Ahmed-i Nâmekî”, *DİA*, 7, İstanbul 1993, 99-100.
- Unat, Faik Reşit, “Neşrî Tarihi Üzerinde Yapılan Çalışmalara Toplu Bir Bakış”, *Bellekten*, VII/25, 1943, 177-201.
- Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yay., İstanbul 1987.

- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Çev. Hırant D. Andreasyan), TTK Yay., Ankara 2000.
- Uslu, Recep, "Gevher Şad", *DİA*, 14, İstanbul 1996, 42-43.
- Uyar, Mustafa, "İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askerî Yetkililer ve Nitelikleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 49/1, (2009), 33-47.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yay., Ankara 2011.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK Yay., Ankara 2011.
- Üçyiğit, Ekrem, "Oruç Beğ Tarihi Hakkında", *Hayat Tarih Mecmuası*, IX/7, İstanbul 1973, 74-76.
- Velixanlı, Naile, "Azerbaycan 7 Esrin Ortaları-13 Esrin Evvellerinde", *Azerbaycan Milli Ensiklopediyası*, "Azerbaycan Milli Ensiklopediyası" Elmi Merkezi, Bakı 2007, 189-213.
- Velixanlı, Naile, "Ereblerin Azerbaycana Yürüşleri", *Azerbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 133-139.
- Velixanlı, Naile, "Revvadiler Dövleti", *Azerbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 282-286.
- Velixanlı, Naile, "Sacilerin Xilafetdeki Fealiyyetleri ve Azerbaycan Erazisinde Dövlet Yaratmaları", *Azerbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 237-245.
- Velixanlı, Naile, "Salariler Dövleti", *Azerbaycan Tarihi (III-XIII Esrin I Rübü)*, II, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Bakı 2007, 275-282.
- Velixanlı, Naile, *Ereb Xilafeti ve Azerbaycan*, Azerbaycan Dövlet Neşriyyatı, Bakı 1993.
- Vernadsky, George, *Rusya Tarihi*, (Çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), Selenge Yay., İstanbul 2015.
- Vezirof, Yusuf Bey, *Âzerbâyecân: Târihi, Coğrâfi ve İktisâdi*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1338-1340.

- Wellhausen, Julius, *İslâmın En Eski Tarihine Giriş*, (Çev. Fikret İşıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1960.
- Woods, J., “Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler”, (Çev. İlhan Erdem), *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, VI, İzmir 1991, 243-265.
- Woods, John E., “The Rise of Timurid Historiography”, *Journal of Near Eastern Studies*, 46/2, The University of Chicago Press, (Nisan 1987), 81-108.
- Woods, John E., *Akkoyunlular*, (Çev. Sibel Özbudun), Milliyet Yay., İstanbul 1993.
- Yağlı, Ali Rıza, *Timurlu Devleti'nde Vezirler ve Vezîrlük Kurumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2014.
- Yakubovsky, A.Yu., *Altın Ordu ve Çöküşü*, (Çev. Hasan Eren), TTK Yay., Ankara 2000.
- Yavuz, Nuri, “Ankara Savaşı Sonrası Anadolu Siyasi Coğrafyası'nın Tasviri”, *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı*, 9-12 Ekim 2012, (Ed. Mustafa Alkan), TTK Yay., Ankara 2014, 293-311.
- Yayha b. Abdüllatîf Kazvînî, *Lübbü't-Tevârîh*, İntişârât-ı Bünyâd-ı Güyâ, Tahran 1363.
- Yazıcı, Tahsin “Merzûbân”, *DİA*, 29, Ankara 2004, 255-256.
- Yazıcı, Tahsin, “Mîrhond”, *İA*, VIII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 360-361.
- Yazıcı, Tahsin, “Şeref ed-Dîn Alî Yezdî”, *İA*, XI, MEB Yay., Eskişehir 2001, 427.
- Yılmaz, Bülent, *Celayirliler Kabile-Devlet*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2002.
- Yınanç, Mükrimin H., “Cihan-Şah”, *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 173-189.
- Yınanç, Mükrimin H., “Erzurum”, *İA*, IV, MEB Yay., Eskişehir 2001, 345-353.
- Yınanç, Mükrimin Halil, “Akkoyunlular”, *İA*, I, MEB Yay., Eskişehir 2001, 251-270.
- Yınanç, Mükrimin Halil, “Bayezid I”, *İA*, II, MEB Yay., Eskişehir 2001, 368-392.
- Yınanç, Mükrimin Halil, “Celâyir”, *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 64-65.

- Yinanç, Mükrimin Halil, "Diyarbakır", *İA*, III, MEB Yay., Eskişehir 2001, 605-626.
- Yiğit, İsmail, *Memlûkler*, Kayıhan Yay., İstanbul 2008.
- Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklu Devri*, I, (Yayına Haz. Refet Yinanç), TTK Yay., Ankara 2013.
- Yuvalı, Abdülkadir, "Altın Orda-İlhanlılar Mücadelesi Sırasında Tebriz Şehri", *Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. İmran Baba), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2002, 31-37.
- Yuvalı, Abdülkadir, "Daruga", *DİA*, 8, İstanbul 1993, 505-506.
- Yuvalı, Abdülkadir, "İlhanlılar", *DİA*, 22, İstanbul 2000, 102-105.
- Yuvalı, Abdülkadir, *İlhanlılar Tarihi I, Kuruluş Devri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1994.
- Yücedağ, Neslihan, *Emîr Timur'un Savaş Stratejileri*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2015.
- Yücel, Yaşar, "Timur Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, XL/158, TTK Yay., Nisan 1976, 249-285.
- Yücel, Yaşar, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar", *Belleten*, XLII/106, Nisan 1978, 239-299.
- Yücel, Yaşar, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar- Mutahharten ve Erzincan Emirliği-", *Belleten*, XXXV/137-140, Ankara 1971, 665-719.
- Yücel, Yaşar, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK Yay., Ankara 1989.
- Yüksel, Musa Şamil, "Bir Memlûk Kaynağında Timur ile İlgili Kayıtlar", *60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan*, (Haz. E. Semih Yalçın), Ankara 2003, 704-736.
- Yüksel, Musa Şamil, "Timurlular Devleti Tarihi Kaynakları", *Ortaçağ Türk Tarihi Ana Kaynakları*, (Ed. Altan Çetin), Kriter Yayınevi, İstanbul 2008, 52-58.
- Yüksel, Musa Şamil, *El-Makrîzî (Kitâb es-Sulûk) ve İbn Hacer (İnbâ' el-Gumr)'de Timur ile İlgili Kayıtlar ve Çağdaş Arap Tarihçilerine Göre Timur Tasviri*,

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2001.

Yüksel, Musa Şamil, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2007.

Yüksel, Musa Şamil, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, TTK Yay., Ankara 2009.

Zettersteen, K. V., "Muzafferîler", *İA*, VIII, MEB Yay., Eskişehir 2001, 774-776.

Zeyneddin b. Hemdullah Gezvini, *Zeyl-e Tarih-e Gozide*, (Çev. M. D. Kazımov-V. Z. Piriye), Elm Neşriyyat, Bakı 1990.

Zeyneloğlu Cihangir, *Muhtasar Azerbaycan Tarihi*, İstanbul 1924.

Zeyneloğlu Cihangir, *Şirvanşahlar Yurdu*, İstanbul 1931.

Zeynüddîn b. Hamdullah Müstevfî Kazvînî, *Zeyl-i Târîh-i Güzîde*, (Nşr. İrec Afşâr), Tahran 1372.

Ziyadhanlı, Adil Han, *Azerbaycan*, Bakü 1990.

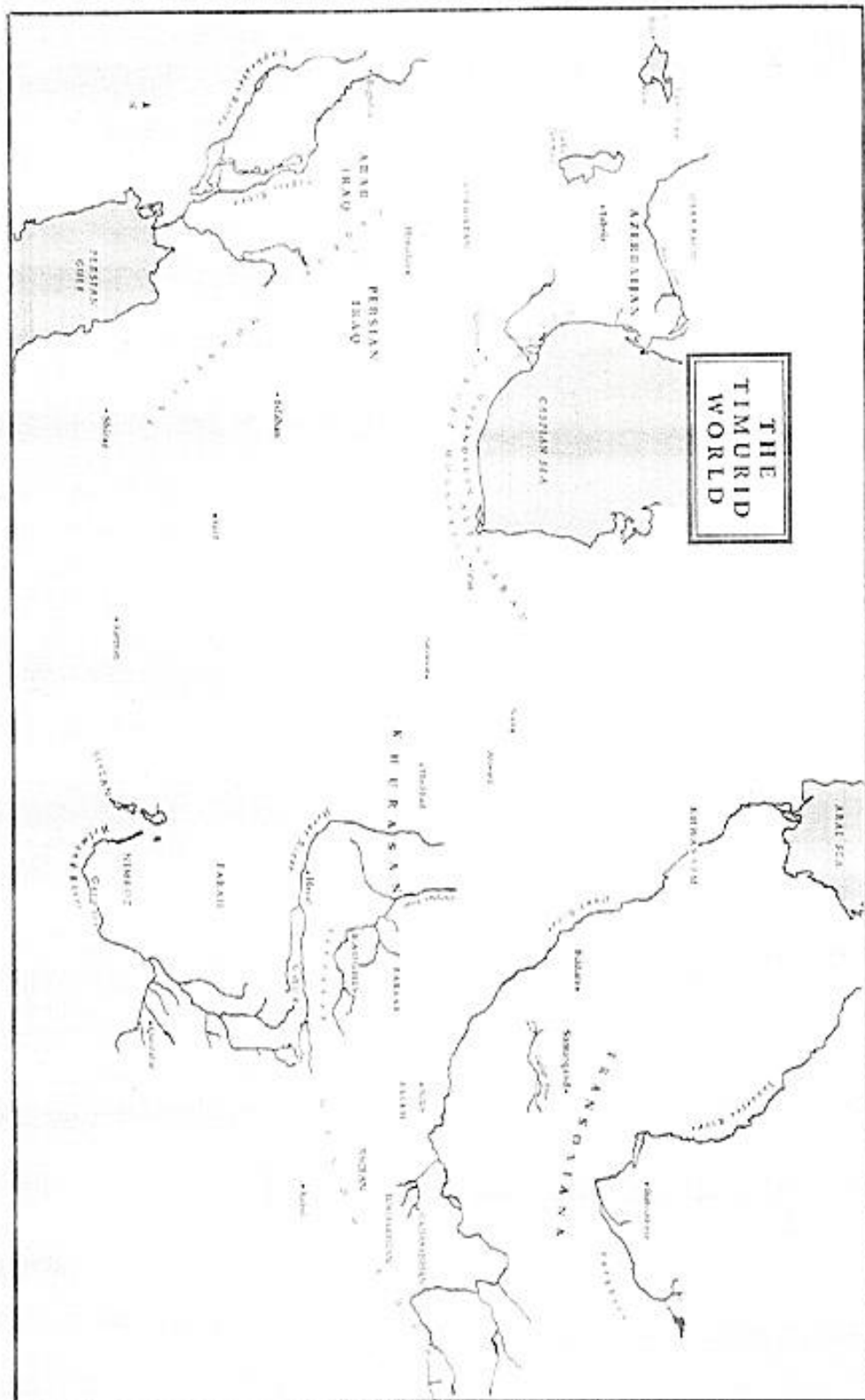
Zortul, Muhammet Veysel, *Timur'un Altınordu Seferi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.

EKLER

EK 1. Haritalar

Harita 1. Timurlular Devrinde Azerbaycan Sınırları

Harita 2. W. M. Thackston, *A Century of Princes: Sources on Timurid History and Art*, Cambridge 1989, VII.

EK 2. Fotoğraf, Resim, Gravür, Minyatür vd.

Fotoğraf 1. Gavur Arkı'nın Günümüzdeki Görünümü

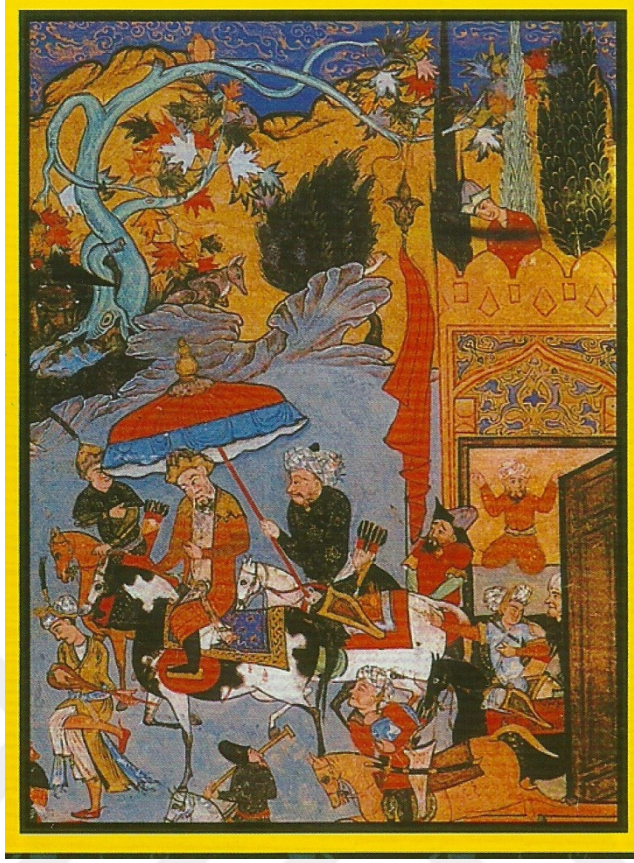

Fotoğraf 2. Şirvanşahlar Sarayı

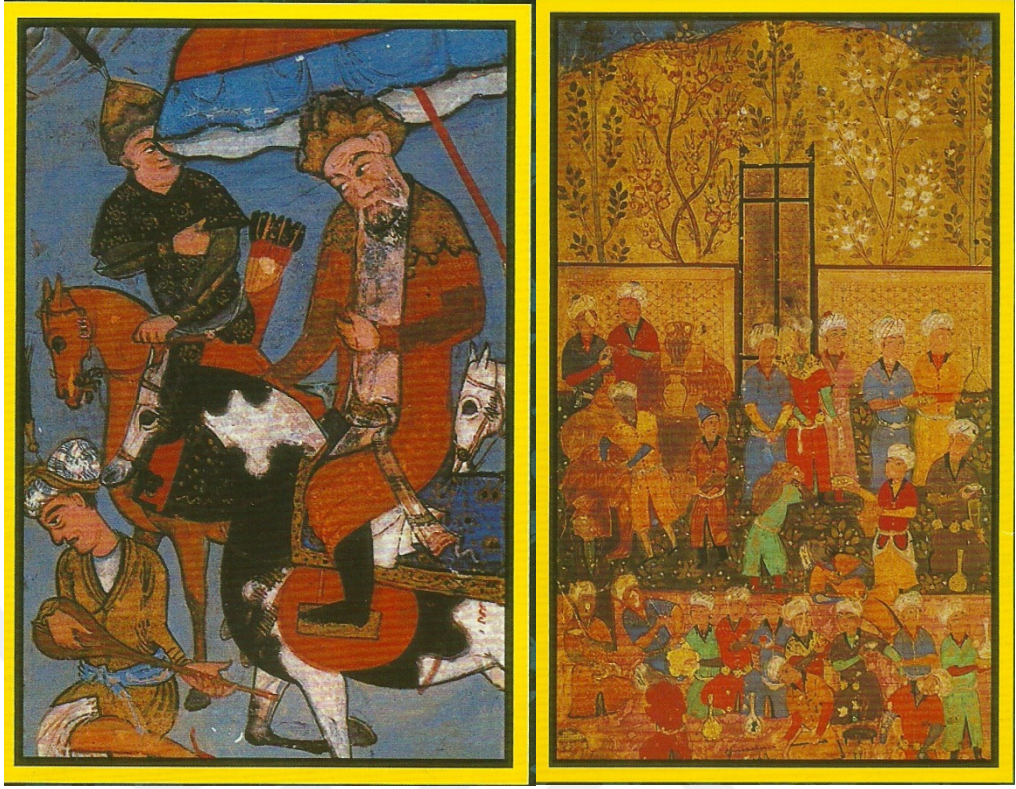

Emir Timur ile Toktamış savaşırken (Ressam A.Alikulov).
Timuriler Müzesi, Taşkent, Özbekistan

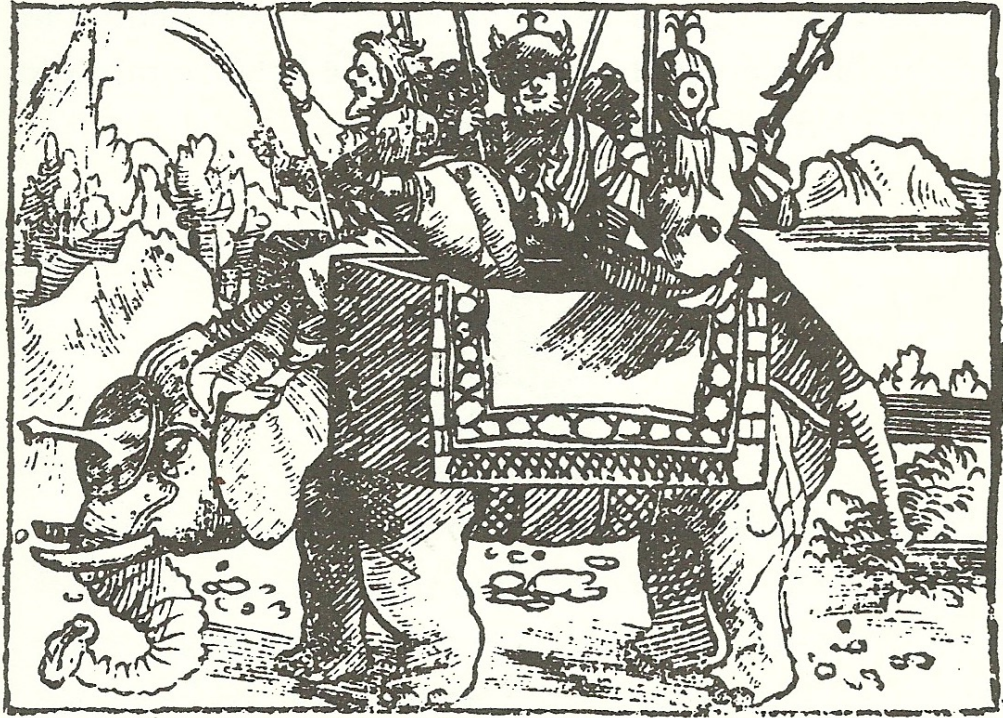
Resim 1. Ahmet Şimşirgil, *Emir Timur (Otağ)*, II, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, 311.

Minyatür 1. Şerefüddin Ali Yezdî, *Emir Timur (Zafername)*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2013, 192.

Minyatür 2. Yezdî, *Zafername*, 224, 320.

Gravür 1. Johann Schiltberger, *Als Sklave im Osmanischen Reich und Bei Den Tartaren (1394-1427)*, (Herausgegeben und eingeleitet von Ulrich Schlemmer), Wiesbaden 2008, 85.

Gravür 2. Schiltberger, *Als Sklave im Osmanischen Reich und Bei Den Tartaren* (1394-1427), 97.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ensar MACİT
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum, 02/07/1985
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı
İş Deneyimi.	
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İletişim	
E-Posta Adresi	ensar.macit@atauni.edu.tr
Tarih	03/08/2017